FONTES

IURIS GERMANICI ANTIQUI

IN USUM SCHOLARUM

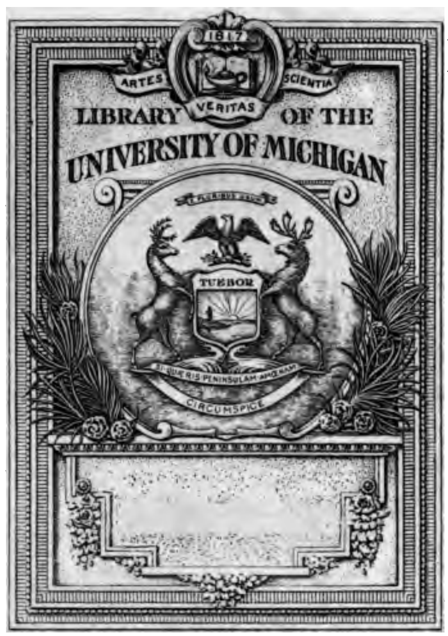
EX

MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS

SEPARATIM EDITI.

LEGES VISIGOTHORUM ANTIQUIORES.

HANNOVERAE ET LIPSIAE.
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI.
1894.

1817
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE

FONTES

IURIS GERMANICI ANTIQUI

IN USUM SCHOLARUM

EX

MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS

SEPARATIM EDITI.

LEGES VISIGOTHORUM ANTIQUIORES.

HANNOVERAE ET LIPSIAE.
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI.
1894.

LEGES VISIGOTHORUM
ANTIQUIORES.

EDIDIT

KAROLUS ZEUMER.

HANNOVERAE ET LIPSIAE.
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1894.

HANNOVERAE. TYPIS CULEMANNORUM.

IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR:

Praefatio . . . . p. VII
Conspectus editionum . . . . „ XXI
Legum codicis Euriciani fragmenta . . . . „ 1
Lex Visigothorum Reccessvindiana . . . . „ 21
subiecta est Series seu Chronica regum Visigothorum . . . . „ 314
Appendix . . . . „ 317
Capitula iuris Visigothici reperta ab A. Gaudenzi „ 317
Leges extravagantes . . . . „ 321
Indices . . . . „ 323
Index legum . . . . „ 323
Index personarum et locorum . . . . „ 326
Index rerum et verborum . . . . „ 328

Addenda et corrigenda . . . . p. XXIII

PRAEFATIO.

Legum Visigothorum editioni, quam in Legum sectione I. praebebimus, hanc praeviam praemittendam curavimus, qua non nisi antiquiores leges comprehendimus, scilicet Codicem legum, quem dicimus Euricianum, et Legem Visigothorum Reccessvindianam, quae in antiquissimo codice manuscripto inscribitur: Liber iudiciorum. Codicis Eurici non nisi fragmenta exstant in codice unico Parisiensi, quae ex schedis Fr. Heinrici Knust posthuma edidit Fridericus Bluhme, perperam ea Reccaredo I. attribuens. Cuius codicis a me retractati textum nonnullis locis emendatum nunc quidem lectori praebeo; tamen definitivam editionem non paraverim, antequam fragmentis iterum inspectis et, si fieri poterit, arte photographica adhibita scripturae evanidae et obliteratae vestigiis magis illustratis, investigatis, exploratis textum pleniorem et certiorem exhibere possim. Legem autem Reccessvindianam adhuc fere incognitam ideo iam ante definitivam editionem in publico proponendam duxi, quia hoc fundamento niti debet, quicumque de legislatione Visigothorum vult investigare vel disputare. Haud dubie enim multi errores et dubitationes, quibus adhuc inplicati sunt viri docti, hac originali et genuina Legis Visigothorum forma perspecta facillime solvuntur.

Praeterea in Appendice huius voluminis subiecta sunt et Capitula, quae dicuntur Gaudentiana, et duae Leges extravagantes. Itaque nunc tribus capitibus breviter de singulis disseramus, scilicet cap. I. De Codice Eurici, cap. II. De Lege Reccessvindiana, cap. III. De Appendice. Antequam autem ad singula tractanda aggrediar, principales libros et dissertationes enumerabo, in quibus viri docti de his legibus disputaverunt: F. C. v. Savigny, 'Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter' (ed. 2*) II (Heidelberg* 1834*), p.* 67 *sqq. et Joh. Merkel ibi in tomo VII (*1851*), p.* 42 *sqq.; Fr. Blume (postea: Bluhme), 'Die Westgothische Antiqua*

oder das Gesetzbuch Reccared I.' (*Halle* 1847); *E. Th. Gaupp, 'Ueber das älteste geschriebene Recht der Westgothen' in 'Germanistische Abhandlungen'* (*Mannheim* 1853) *p.* 27 *sqq.*; *Adolf Helfferich, 'Entstehung und Geschichte des Westgothen-Rechts'* (*Berlin* 1858); *O. Stobbe, 'Geschichte der Deutschen Rechtsquellen' I* (*Braunschweig* 1860), *p.* 71 *sqq.*; *Felix Dahn, 'Westgothische Studien'* (*Würzburg* 1874; *Caput I: 'Zur Geschichte der Gesetzgebung bei den Westgothen', iam a.* 1872. *separatim editum est*); *Fr. Bluhme, 'Zur Texteskritik des Westgothenrechts und Reccareds Leges antiquae'* (*Halle* 1872; *additus est libellus suprascriptus: Blume, Die Westg. Ant.*); *A. Gaudenzi, 'Un' antica compilazione di diritto Romano e Visigoto'* (*Bologna* 1886; *cf. K. Zeumer, 'N. Arch.' XII, p.* 389 *sqq.*); *H. Brunner, 'Deutsche Rechtsgeschichte' I, p.* 320 *sqq.*

Editionem fragmentorum Eurici paravit Fr. Bluhme l. c. ex schedis Knustii. Legis Visigothorum Reccessvindianae, quamvis integra adhuc non edita sit, pleraque capita extant etiam in prioribus Legis Visigothorum editionibus, ex quibus praecipuae sunt hae: Lindenbrogii in Codice legum antiquarum (*Frankofurt. ad M.* 1613), *editio academiae Madritensis: 'Fuero Juzgo en Latin y Castellano'* (*Madr.* 1815), *et ea, quam paravit F. Walter in Corpore iuris Germanici antiqui I* (*Berolini* 1824). *De his aliisque editionibus cf. Fr. Bluhme, 'Texteskritik'.*

Cap. I.

De Codice Euriciano.

Exstant Codicis Euriciani fragmenta in codice unico, qui est:

Codex Parisiensis Lat. 12161, *olim Corbeiensis, tunc S. Germani Paris.* 1278. *Cf. 'Archiv' VII, p.* 719. *et Blume, Westg. Ant. p.* I *sqq. Codex rescriptus continet Hieronymum et Gennadium: De Viris illustribus, saec. VIII. Antea autem in nonnullis foliis Codicis Euriciani leges scriptae erant litteris uncialibus saec. VI—VII; fragmenta vel singula vestigia huius codicis exstant paginis* 83—86. 91—94. 103—106. 139—144, *paginis ergo duodeviginti seu foliis novem. Ex quibus foliis autem quattuor non ex singulis, sed ex binis antiquioris codicis foliis formata sunt; qua re factum est, ut foliorum* 13 *seu paginarum* 26 *antiqui legum codicis habeamus fragmenta. Ordo antiquus foliorum efficitur ex capitum numeris singulis codicis constitu-*

tionibus praefixis. Signum quaternionis X. antiqui codicis, quod legitur infra in margine paginae 84, *probat hanc paginam fuisse paginam* 160. *antiqui codicis. Quaternionis X. folia octo vel eorum fragmenta servata sunt, reliqua folia quinque ad quaternionem XI. pertinent. Servatae sunt omnino antiqui codicis paginae* 145—160. 163—172. *Quod ad singularum paginarum ordinem attinet, noster ab eo, quem Fr. Bluhme instituit, eo tantum differt, quod nos paginam* 144. *codicis novi paginam* 163. *antiqui codicis,* 143. *autem* 164. *formasse existimamus; Bluhme autem* 144. *post* 143. *posuit. Comprehendunt fragmenta partem codicis legum inde ab capite* 276. *usque ad caput* 336. *Praeterea textus in titulos, qui non numerati sunt, divisus est, quorum quisque complura capita comprehendit. Trium titulorum rubricae servatae sunt, cf. infra p.* 4. 7. 14*; quinque autem titulorum certe exstant fragmenta; cf. p.* 11.

Eodem legum corpore, ad quod haec fragmenta pertinent, usi sunt etiam auctores Legis Baiuvariorum; nam quod suspicatus est J. Ficker, 'Erbenfolge der ostgerman. Rechte' I, p. 434 *sqq., in Lege Baiuvariorum condenda antiquiorem quandam formam, quam fragmenta praebent, adhibitam esse minus probabile videtur. Baiuvari constitutiones Codicis Eurici alias ad verba exscripserunt, alias plus minusve mutatas receperunt.*

Pleraeque fragmentorum leges etiam in Lege Visigothorum ab Reccessvindo edita sub rubrica 'Antiqua' leguntur. Neque vero omnes 'antiquae' leges ibi ex Eurici Codice proveniunt, neque omnes Eurici leges ibi receptae sunt, neque etiam eae, quae inde sumptae sunt, ad verba semper cum fragmentis conveniunt; sed retractatae, emendatae, interpolatae nonnunquam inveniuntur.

Eam formam legum Visigothorum, ad quam pertinent et fragmenta et Visigothica Legis Baiuvariorum, antiquissimam esse, quam habemus, inter omnes fere constare videtur[1]. *Dissentiunt autem viri docti de auctore huius formae, e quibus eis assentior, qui eam Eurico regi (a.* 466—485*) tribuunt.*

Euricum enim primum legislatorem Visigothorum fuisse monet Isidorus Hispalensis in Historia de regibus Gothorum, cap. 35: Sub hoc rege Gothi legum statuta in scriptis habere coeperunt; nam antea tantum mori-

1) *Excepto sc. Augusto Gaudenzi, qui capitula ab eo reperta, cf. infra p.* 317 *sqq., antiquiores existimat.*

bus et consuetudine tenebantur. *Et cap.* 51. *de Leovigildo refert:* In legibus quoque ea, quae ab Eurico inconndite constituta videbantur, correxit, plurimas leges praetermissas adiciens, plerasque superfluas auferens. *Hos solos legislatores reges populi sui Isidorus memorat, Alaricum II. forte ideo omittens, quia non Gothis leges dedit, sed Romanorum leges collegit. Cum quibus Isidori verbis optime convenire videntur leges Visigothorum, quas habemus; si enim codicis Parisiensis fragmenta et quae in Lege Baiuvariorum continentur ad legislationem Eurici, 'antiquas' autem Legis Reccessvindianae ad revisionem a Leovigildo rege factam revocamus.*

Euricum auctorem fuisse fragmentorum iam suspicati esse videntur viri docti illi ordinis sancti Benedicti, qui scripserunt opus illud, quod inscribitur: 'Nouveau traité de diplomatique' (Paris 1750 *sqq.); cf. Gaupp p.* 31*; Bluhme, Antiqua p.* XI. *Fridericus Bluhme autem, qui fragmenta edidit, in libelli saepe citati praefatione ea non Eurico, sed Reccaredo I. (a.* 586 — 601*) vindicavit. Cuius sententia, quamvis fundamentis satis infirmis nisa et a Th. E. Gaupp in recensione ('Neue Jenaische allgemeine Litteraturzeitung VII,* 1848, *p.* 161 *sqq.) et in 'Germanist. Abhandl.' l. c. optimis ex causis refutata, per longinqua tempora obtinuit. Secuti sunt eam inter alios Merkel, Helfferich, Stobbe, Dahn. Nuper autem H. Brunner, 'Deutsche Rechtsgeschichte' I, p.* 321 *sqq. Gaupii sententiam fere oblitam resumpsit et novis ex parte causis probavit. Quas nunc breviter exponam, propria, ubi locus est, munimenta additurus.*

Bluhme nititur loco, qui exstat in exemplari quodam interpolato Historiae Isidori, quod saeculo XIII. Lucas episcopus Tudensis suae Chronicorum collectioni inseruit. Loco isto interpolato, qui genuino operi Isidori deest[1]*, de Reccaredo I. refertur:* anno regni sui sexto Gothicas leges conpendiose fecit abbreviari; *cf. Schottii Hispania illustrata IV, p.* 50.

Quis autem magis crederet interpolatori incognito, quam ipsi auctori fide dignissimo? Isidorus enim episcopus Hispalensis, metropolitanus provinciae Baeticae, inter primates Hispanicae ecclesiae ineunte saeculo VII. praestantissimus erat, qui praeerat conciliis regni, familiaris regum Gothorum, non minus rebus publicis quam ecclesiasticis expertus.

1) *Cf. de hac re Arevali Prolegomena seu Isidoriana II, cap.* 79, § 16 *sqq.; Isidori Opera I, p.* 700 *sqq.*

Quod ille de legum recensione Reccaredi I. tacet, maximi momenti et ponderis est. Certe enim, si res tam laudabilis a rege primo catholico facta fuisset, non tacuisset, qui de legum revisione Leovigildi haeretici accurate retulerat. Fontem, ex quo hauserit interpolator, non novimus. Equidem autem crediderim eum hoc loco falsam suam de Reccaredo opinionem ex exemplari quodam Legis Visigothorum Reccessvindianae sumpsisse, ubi pro Reccessvindo, ut plerumque factum est, Reccds *scriptum erat vel forte pro hoc compendio* Reccaredus *legebatur, ut ex. gr. in codice Skoklosterano plerumque pro Reccessvindo legitur* Reccareus. *Ex subscriptione autem ultimi capitis Legis Reccessvindianae, placiti scilicet quod exstat XII,* 2, 17, *infra p.* 313: anno feliciter sexto regni glorie vestre, *male de Reccaredo, non de Reccessvindo intellecta, interpolatorem temporis indicium sumpsisse existimaverim. Ut autem crederet, 'compendiose abbreviatam esse' hanc legis formam re vera vulgatis exemplaribus breviorem, facile potuit adduci; similiter etiam M. Bouquet codicem Legis Reccessvindianae (Cod. Paris. Lat.* 4668; *cf. infra p.* XVI), *quia brevior erat, abbreviatum existimasse videtur; cf. Fr. Bluhme, 'Texteskritik' p.* 3. *Ita factum esse videtur, ut exemplar illud interpolatum Isidori Historiae non solum de legum institutione Eurici et de revisione Leovigildi, sed etiam de legum compendio a Reccaredo facto referret.*

Fragmenta leges ab Eurico datas etiam ideo non posse exhibere F. Bluhme existimavit, quia cap. 285. *interpretatio Legis Romanae Visigothorum a.* 506. *promulgatae exscripta esse videbatur. Verba enim:* Nullus, qui pecuniam commendaverit ad usuram, per annum plus quam tres siliquas de unius solidi poscat usuras, *scripta esse videbantur ad exemplum interpretationis ad Cod. Theod. II,* 33, 2: si quis plus quam legitima centesima continet, hoc est tres siliquas in anno per solidum *etc. De qua re optime monuit H. Brunner hanc legitimae centesimae definitionem ex communi usu ab utroque auctore recipi potuisse. Revera eadem definitio legitur etiam, ut infra p.* 7, *n.* 1. *monui, in Iustiniani Novella (Auth.)* 34. *Praeterea autem nunc satis constat interpretationem in corpus Alarici II. receptam magna ex parte iam ante a.* 506. *exstitisse*[1].

Qui Reccaredo I. fragmenta vindicant, credunt eum ideo praecipue leges recensuisse, ut concordaret eas cum fide et iure ecclesiae catholicae, ad quam ipse cum populo se con-

1) *Cf. Karlowa, 'Röm. Rechtsgeschichte' I, p.* 977.

verterat; itaque etiam cap. 306. *fragmentorum ad canonem* 3. *Concilii Toletani III. (a.* 589*) scriptum esse. Caput autem illud cum illo canone nullo modo cohaerere, quis est, qui non videat, praesertim post falsum primae editionis supplementum eiectum? Immo, ut H. Brunner exposuit, caput illud potius iuri ecclesiastico Arianorum respondere videtur.*

Minime vero Felici Dahn assenserim, qui ex eo, quod legislator cap. 277. *patrem suum 'bonae memoriae', non autem 'beatae memoriae' vel similiter appellavit, suspicatus est, Reccaredum de patre suo haeretico ibi locutum esse. Potius ne 'bonae' quidem 'memoriae' patrem a filio catholico dictum esse crediderim.*

Ita causis adversariorum reprobatis, alias referemus, quibus sententia nostra probatur.

Primum quod attinet ad rationem loquendi, valde distant, ut monuit H. Brunner, fragmenta ab legibus regum Visigothorum saeculi VII. Habemus etiam leges ab ipso Reccaredo I, ut infra demonstrabimus, datas; scilicet L. Vis. Recc. III, 5, 2. *XII,* 1, 2*;* 2, 12. *Ex quibus in III,* 5, 2 *et XII,* 1, 2 *eandem fere orationem tumidam et verbosam deprehendimus, quam in legibus saeculi VII, valde differentem a clara et simplice fragmentorum oratione. Sola lex XII,* 2, 12 *eadem fere simplicitate et brevitate est, quod indole fontium Romanorum, ex quibus scripta est, effectum videtur. Etiam legem novellam a Theudi rege a.* 546. *datam (cf. infra p.* 55, *n.) constitutionibus saeculi VII. tumore et verbositate non cedere etiam ex textu editionis lacunoso et vitiis squalenti satis apparet. Fragmenta autem eadem fere simplicitate et perspicuitate, orationi vere eleganti propinqua, scripta sunt, qua interpretatio in Legem Romanam Alarici II. recepta, Eurico fere coaeva, excellit.*

Deinde quod iuris Romani regulae, quae non paucae in fragmentis occurrunt, non ex interpretatione illa sumptae, sed libere et, ut videtur, ex plena vivi Romani iuris scientia formatae sunt, id multo magis Eurici quam Reccaredi aevum indicare videtur, ut exposuit H. Brunner.

Praeterea autem, quod iam E. Th. Gaupp monuit, status iuris publici et privati, quem ex fragmentis cognovimus, potius in saeculum V. quam in VI. quadrat. De divisione terrae, qua fundi possessorum in tertias Romanorum et sortes Gothicas divisi sunt, constituitur cap. 277. *et, ut videtur, cap.* 304. *Quod cum tempore Reccaredi, cuius regnum coepit plus quam centum annos post Hispaniam et universam Septimaniam ab Eurico in ditionem Gothorum redactam, fere* 170 *autem*

annos, postquam Wallia et Theodericus I. regnum in Gallia condiderant, minime convenit. Neque enim crediderim Romanorum tertias seu sortes Gothorum seu antiquorum fundorum terminos exeunte saeculo VI. in plerisque regni partibus exstitisse vel cognitos fuisse. Si vero auctor legum cap. 277. *constituit:* Antiquos terminos sic stare iubemus, sicut et bonae memoriae pater noster in alia lege praecepit, *quis est, qui cogitet de lege Leovigildi potius, quam Theoderici I. regni fundatoris. Quem leges dedisse etiam Appollinaris Sidonius testari videtur verbis illis Ep. II,* 1 *(Auct. ant. VIII, p.* 22*):* leges Theodosianas calcans Theodoricianasque proponens; *quod, ut iam satis expositum est, minime repugnat eis, quae dicit Isidorus:* Sub hoc rege *(Eurico)* Gothi legum statuta in scriptis habere coeperunt; nam antea tantum moribus et consuetudine tenebantur; *si enim haec ad corpus legum, illa ad singulas leges referuntur.*

Maximi denique momenti esse existimo rem, quam iam monuit, sed haud satis urgebat E. Th. Gaupp; scilicet quod terminus, qui causis commovendis obsistat, idem est atque in Lege Burgundionum, si fragmenta Eurico tribuuntur. Ibi cap. 277. *rex praecepit:* actas omnes causas . . ., quae intra XXX annis definitae non fuerint . . . sive debita, quae exacta non fuerint, nullo modo repetantur. Et si quis post hunc XXX annorum numerum causam movere temptaverit, iste numerus ei resistat. . . . Omnes autem causas, quae IN REGNO BONAE MEMORIAE PATRIS NOSTRI . . . actae sunt non permittimus penitus conmoveri. *Regno patris Eurici, Theoderici I. regis, finem fecit dies pugnae Catalaunensis sive Mauriacensis a.* 451, *in qua rex interfectus est; cf. Iordanes, Getica c.* 40 *(Auct. ant. V,* 1, *p.* 111*).*

Eodem modo, ex parte etiam eisdem verbis res in Lege Burgundionum ordinatur. Constituitur ibi 79, 5: quia omnia ad quietem omnium pertinentia ex lege convenit provideri, omnes omnino causas de quibuscunque rebus, quae intra XXX annos non fuerint definitae, nullo eas postmodum licebit ordine commoveri, quia satis unicuique ad requirendum et recipiendum, quod ei debitum fuerit, suprascriptus annorum numerus constat posse sufficere. *In eadem autem lege legimus* 17, 1: Omnes omnino causae, quae inter Burgundiones habitae sunt et non finitae USQUE AD PUGNAM MAURIACENSEM, habeantur abolitae.

Utraque ergo lex causis praescriptionem triginta annorum constituit, praeterea autem iam omnes causas ante pugnam illam celeberrimam et fatalem actas esse abolitas. Auctores Legis Burgundionum antiquissimas Visigothorum leges ante oculos habuisse et non pauca ad earum exempla scripsisse nuper demonstravit H. Brunner, 'D. RG.' I, p. 339. *Etiam hic mihi videntur Burgundiones Visigothicas leges imitatos esse, quaedam ad verba exscribentes*[1].

Ex eadem re etiam tempus, quo Lex Eurici data est, efficitur. Nam si generaliter quidem XXX annorum praescriptio constituitur, praeterea autem omnes causae ante pugnam illam anni 451. *actae abolitae declarantur, hanc legem nonnullis annis ante annum* 481. *datam esse oportet. Econtra opus legislationis Euricum certe non primis annis post regnum acceptum finivisse crediderim; itaque intra annos fere* 470. *et* 475. *Codex Eurici editus esse mihi quidem videtur.*

Codex Eurici, cuius non nisi fragmenta tradita sunt, in integrum restitui non potest. Pleraeque quidem constitutiones, quae in Lege Reccessvindiana 'antiquae' inscriptae sunt, ex Codice Eurici receptae sunt, neque vero omnes antiquae inde sumptae sunt, neque omnes Eurici leges receptae sunt; quae autem receptae sunt ex parte non inmutatae in Reccessvindiana Lege exstant; sed ea forma, quam Leovigildi recensione accepisse videntur. Certe quidem eas leges 'antiquas' Eurico attribuere debemus, quae in Leges Baiuvariorum, Burgundionum, Francorum receptae vel ibi adhibitae sunt; cf. H. Brunner, 'D. RG.' I, p. 300. 314 *sq.* 339.

In Codicis Eurici fragmentis edendis usus sum apographo Knustii, quod ipse Parisiis cum codice contuli inspectis etiam notis, quibus Anschütz de revisione sua retulit, 'Archiv' XI, p. 215 *sqq. Quae non lecta, sed suppleta sunt uncis quadratis* [ ] *inclusi. Aperte lecta et supplementa certa rectis litteris, antiquis quae dicuntur, imprimi feci, quae dubitans legi vel supplevi obliquis litteris, cursivis quae dicuntur.*

Paginas codicis signo || *distinxi et in margine paginas codicis, quales nunc sunt, et uncis inclusas paginas, quales in antiquo legum codice erant, indicavi. Versus singulos paginarum codicis singulis lineis disposui.*

1) *Cui opinioni non obstare videtur, quod tit.* 79. *Legis Burg. constitutionem a.* 515. *datam praebet; nam illa simillimi certe legi deperditae substituta est; cf. etiam Legem Romanam Burg. t.* 31.

Textum pleniorem et certiorem, ut supra monui, editio nostra definitiva, spero, exhibebit; tamen etiam hanc multo praestantiorem esse priori nemini latebit conferenti utrumque textum, ex. gr. capitum 286. 300. 322.

Cap. II.

De Lege Visigothorum Reccessvindiana seu Libro iudiciorum.

Codex Euricianus solis Gothis leges praebuit, Codex Alaricianus a. 506. *editus solis Romanis, id est provincialibus; utraque natio proprio iure separato vivebat. Temporibus prioribus etiam connubium inter Gothos et Romanos deerat; constitutio enim Valentiniani et Valentis, qua connubium inter Romanos et barbaros vetitum erat, Codici Alariciano, C. Theod. III,* 14, 1, *inserta est*[1]. *Postquam autem hanc constitutionem nova lex, in Reccessvindiana 'antiqua' dicta, fortasse a Leovigildo Codici Euriciano addita, L. Vis. Recc. III,* 1, 1, *sustulerat, utraque natione in unam concrescente iuris et legum diversitas haud ita diu potuit sustineri. Itaque Reccessvindus rex Chindasvindi patris, ut videtur, voluntatem perficiens unum ius utrique nationi constituit, unum legum librum edens, cuius leges 'in cunctis personis ac gentibus imperio suo subiugatis valere' decrevit, II,* 1, 4, *alium librum legum in iudicio proferri vetuit, II,* 1, 9, *ius Romanum sustulit, II,* 1, 8.

Qui liber legum Reccessvindi nobis traditus est duobus codicibus manuscriptis. Sunt autem hi:

R 1. *Codex Vaticanus Regin.* 1024 *(in pagina ultima vetus numerus* 9211 *legitur), saec. VIII,* 4°, *constat foliis* 138. *Continet foliis* 1—138'. *'Librum iudiciorum' sive Legem Visigothorum. Fol.* 112'. *in margine notae Tironianae exstant. Sequuntur fol.* 138'. *eadem manu, qua lex scripta est, duae leges in ipso textu omissae:* Lex ista de libro secundo, titulo primo, era XV. Lex ista de libro VI, titulo V, era X. *Sequitur eadem pagina initium sermonis Sancti Augustini de cena Domini male exaratum, tunc fol.* 138'. *manu, quae legem scripsit, exarata series regum Visigothorum usque ad Chindasvindum; cf. infra p.* 314 *sqq. Cum reliquas lectiones huius codicis omnes in editione notaverim, tantum opus est, ut regum Chindasvindi et Reccessvindi nominum, quae in editione semper uno eodemque modo ex-*

1) *Cf. F. Dahn, 'Könige' VI², p.* 80 *sq.*

pressi, formas et compendia, quibus auctor codicis usus est, exscribam. Pro Chindasvindo plerumque exstat Chnđs *vel* Chinđs, *legitur etiam* Cnđs, Cnđđ *et* Cindasvindus. *Pro Reccessvindo plerumque legitur* Recøđs *vel similiter, sed etiam* Reccnđs. *Codicem contulit b. m. Joh. Merkel; ego quaedam revidi.*

R 2. *Codex Parisiensis Lat.* 4668; *olim S. Remigii vol. LIIII, deinde regius* 5192, 1, *saec. IX. Constat foliis* 158. *Continet fol.* 1—2'. *praefationem glossatoris, quae incipit:* Diligenti cura; *ipsa glossa desideratur. Sequitur fol.* 2'—4'. *tabula librorum et titulorum Legis Visigothorum, tunc fol.* 4'—5'. *'Croneca regum Visegotorum' (infra p.* 314 *sqq.). Folia* 5'—158. *continent textum legis. Chindasvindi nomen plerumque scriptum est:* Chindasvindus, *legitur etiam* Chindasvintus, Chindasvinthus, Chindasvhintus. *Reccessvindi nomen plerumque* Reccessvindus *scriptum est, legitur etiam* Reccessvintus, Reccessvinthus, Reccesvintus, Reccens̄, Rcūs. *Codicem contulit Fr. Bluhme, ipse eum Parisiis revolvi.*

Legem Visigothorum his duobus codicibus traditam a Reccessvindo rege editam esse, satis probatur his causis. Primum lex illa nullas continet constitutiones a regibus post Reccessvindum regem datas; deinde Reccessvindus solus et semper in legum inscriptionibus 'gloriosus' dicitur, qua re rex eo tempore regnans honoratus videtur. Denique autem optime conveniunt cum hac legis forma quae Reccessvindus de libro legum a se edito dicit, praesertim in lege II, 1, 4, *quae incipit: 'Quoniam'. 'Leges' ibi 'in hoc libro conscriptas' praecipit solas valere:* quas aut ex antiquitate iuste tenemus . . ., aut genitor noster *(Chindasvindus rex)* . . . visus est condedisse, prolatis (prelatis) seu connexis aliis legibus, quas nostri culminis fastigium . . . edidit et formavit. *Leges ergo 'in hoc libro conscriptas' enuntiat esse aut 'antiquas', aut Chindasvindi, aut suas; quod in hanc legis formam optime quadrare, Index legum infra p.* 323. *facile demonstrabit. Continet liber legum antiquas* 318, *leges Chindasvindi* 99, *leges Reccessvindi* 87; *praeterea quidem tres leges Reccaredi I. praebet et duas Sisebuti; quas quod Reccessvindus hic specialiter non indicaverit, mirari non possumus*[1]. *Verbis: 'hic liber, presens liber, hic codex, pre-*

1) ***Minime concesserim, quod voluit R. Schmeltzer in 'Zeitschrift der Sav.-Stift. Germ. Abth.' I, p.* 125 *sqq., Reccessvindi legem suprascriptam spectare ad alium codicem legum, compositum ex tribus separatis corporibus,***

sens codex, hae leges', Reccessvindus semper eandem legum collectionem significat et eam quidem, quae nobis tradita et infra edita est. Ad eam spectant verba II, 1, 4: leges in hoc libro conscriptas, *ad eandem alia II,* 1, 9: preter hunc librum, qui nuper est editus, *itemque II,* 1, 12: has leges, *et V,* 4, 22: presens liber *et* hunc codicem.

Dubitant viri docti, quid sibi velint haec verba legis 'Quoniam' (II, 1, 4*):* leges in hoc libro conscriptas ab anno secundo dive memorie domini et genitoris mei Chindasvindi regis in cunctis personis ac gentibus nostre amplitudinis imperio subiugatis omni robore valere decernimus. *Varias interpretationes, quae allatae sunt, enumerare perlongum est. Mihi autem haud dubie verba illa ita interpretanda videntur: leges in hoc libro conscriptas pari modo omnes, et antiquas et patris et suas, rex omnibus gentibus et personis regni sui valere decernit; 'conscriptas' autem dicit eas esse 'ab anno secundo' genitoris sui.*

Anno ergo secundo Chindasvindus rex revisionem forte, certe quidem collectionem legum instituere coepit, quam filius Reccessvindus post mortem patris supplevit et finivit. Verisimile est iam Chindasvindum librum legum ita condere voluisse, ut omnibus gentibus regni sui, et Gothis et Romanis, leges communes praeberet; certe quidem anno tertio regni sui constitutionem de quantitate dotis edidit, quae ad ius Romanum pariter atque ad Gothicum spectans utrique genti commune ius statuisse videtur[1]. *Reccessvindus autem opus ad perfectionem duxit, librum legum omnibus regno suo*

---

quorum primum leges antiquas, secundum leges Chindasvindi, tertium leges Reccessvindi continuisset. 'Wären diese Rechtsmassen', dicit auctor, 'in einander zu einem einheitlichen Ganzen verarbeitet, so wäre die getrennte Aufzählung der einzelnen lediglich ihrem historischen Ursprunge nach verschiedenen Theile schlechterdings unerklärlich'. Prorsus inexplicabilis mihi haec opinio videtur. Cur enim de hoc libro legum nobis tradito Reccessvindus rex dicere non debuisset, in eo leges et antiquas et patris et suas contineri? praesertim cum singula quaeque fere lex in eo inscripta est aut 'Antiqua' aut 'Flavius Chindasvindus rex' aut 'Flavius gloriosus Reccessvindus rex'. Immo Reccessvindi verba: prolatis *(vel* prelatis) *et* connexis *nullo modo ad talem codicem, qualem voluit R. Schmeltzer, in quo Reccessvindi leges 'subnexae' fuissent, pertinere potuissent. Hic ergo locus nequaquam fundamento esse potest iis, qui contendunt Reccessvindum ante legum codicem nobis traditum in XII libros digestum iam alium edidisse tripartitum. Quae autem ex aliis locis testimonia allata sunt, cf. Brunner, 'D. RG.' I, p.* 329, *n.* 37. 41, *textu genuino Legis Reccessvindianae inspecto obtineri non possunt. Nam lex II,* 1, 13 *(= Reccessv. II,* 1, 12*) verba ibi ex editione Walteriana allata non praebet; XII,* 2, 3 *autem non est Chindasvindi, sed Reccessvindi lex.*
1) *V. H. Brunner, 'D. RG.' I, p.* 328.

subditis communem edidit, unum ius regni variis iuribus personalibus adhuc valentibus substituit, leges Romanas, quas non in librum novum receperat, sustulit.

Quaeritur nunc, quo tempore Reccessvindus librum legis ediderit. Lex II, 1, 5 *non ante Concilium Toletanum VIII. a.* 653. *edita videtur. Placitum, quod ad calcem libri XII. legitur, datum est XII. Kalendas Martias anni VI. regni Reccessvindi. Cuius anni, ut acta probant Conciliorum Tolet. VIII. IX. X. Emerit., ubi et anni regni et aerae indicantur, ab Ianuario anni* 549, *neque vero post mortem patris numerabantur. Unde certum est, librum legum Reccessvindi non ante d.* 18. *Februarii anni* 554. *editum esse. Accuratius tempus non videtur definiendum; vix autem credendum est, codicem iam primis post mortem Chindasvindi annis editum et* 87 *illas Reccessvindi leges, quas continet, paucorum annorum spatio latas esse.*

Iam supra monui, Reccessvindum praeter suas et patris leges et antiquas etiam Sisebuti duas, Reccaredi autem primi huius nominis regis tres constitutiones corpori legum inseruisse. Reccaredus II. enim, qui parvulus a patre Sisebuto relictus Isidoro teste 'princeps paucorum dierum' fuit, leges edidisse non videtur. Expressis autem verbis ipsa lex testatur, constitutionem XII, 2, 12 *a primo, non ab altero Reccaredo datam esse, quia Sisebutus XII,* 2, 13 *eam Reccaredo 'precessori suo' tribuit. Etiam legem III,* 5, 2 *Reccaredi I. ideo esse certo crediderim, quia auctor talem exhibet 'zelum' in favorem ecclesiae catholicae, qualis optime convenit regi, qui se et regnum suum nuper ab Ariana haeresi ad ecclesiam catholicam converterat. Reccaredi I. ergo leges Reccessvindiano corpori sub nomine auctoris insertae sunt. Priorum autem regum nominibus in inscriptionibus nusquam exstantibus, sub nomine 'antiquarum' legum eae omnes comprehensae esse videntur, quae a Leovigildo vel praedecessoribus eius datae sunt. Qua cum re optime convenit, quod Isidorus de legum Eurici revisione a Leovigildo facta refert. Leovigildus novas suas leges codici Eurici 'adiecit'; itaque Reccessvindus eas, ut ceteras illius codicis revisi leges, pro 'antiquis' habuit.*

Neque vero omnes leges 'antiquae', quae in Lege Reccessvindiana exstant, ex codice iuris Gothici Leovigildi sumptae sunt, sed nonnullae etiam ex Lege Romana Alarici, ex. gr. IV, 1, 1—7. *V,* 5, 9. *VII,* 5, 6.

Solus Reccessvindus est auctor Legis Visigothorum; eius opus omnibus subsequentibus regibus fundamento erat. Leges

quidem novellas addiderunt, singulas sustulerunt, codicem recensuerunt; totius autem operis formam reliquerunt immutatam. Reccessvindus est conditor unici iuris Gothici, omnibus regni incolis communis, et merito eum A. Helfferich p. 142. *Iustinianum Visigothorum appellavit. Cum antiquissimus codex inscriptionem:* Liber iudiciorum *praebeat, eam iam genuino Reccessvindi codici ab auctore attributam esse crediderim.*

In edenda Lege Reccessvindiana textum ex codicibus duobus huius redactionis supra descriptis R 1 *et* 2 *institui, paucis tantum locis, ubi uterque codex eandem et indubiam praebuit corruptelam, ex aliarum recensionum codicibus emendationes sumpsi. Maxime codicem R* 1 *secutus sum, cuius lectiones omnes, quas non in textum recepi, infra in notis exscripsi. Aliter autem iuniorem codicem R* 2 *adhibui; qui quamquam non paucas veras lectiones solus exhibet, tamen innumeros praebet errores apertos, quos omnes in notis afferre supervacaneum videbatur.*

Praeter proprios Reccessvindianae legis codices saepius adhibiti sunt duo codices recensionis Ervigianae, scilicet:

E 1 = *Codex Parisiensis Lat.* 4418, *saec. IX. vel X. Cf. de eo LL. Nat. Germ. II,* 1, *Leges Burg. p.* 16; *LL. III, p.* 516.

E 2 = *Codex Parisiensis Lat.* 4667, *saec. IX (scriptus a.* 828*).*

Raro notavi singulas lectiones codicum vulgatae recensionis, quae aut in apparatu nostro aut in editione Madritensi praesto erant. Sunt codices, quorum numeris minime ordinem et valorem singulorum inter eos indicare volui, hi: V 1 = *Codex Madrit. F f* 103. *V* 2 = *Codex Madrit. D* 50. *V* 3 = *Codex Madrit. S* 170. *V* 4 = *Codex Emilianus. V* 5 = *Codex Legionensis. V* 6 = *Codex Cardon. V* 7 = *Codex Tolet. got.*

Constitutiones vel singula verba, quae ex Lege Romana recepta sunt, minoribus litteris exprimi feci; quod tamen non feci in iis, quae ex Codice Euriciano sumpta sunt; nam pleraque, quae inde sumpta esse videntur, neque in fragmentis, neque in Lege Baiuvariorum exstant ideoque inde sumpta esse non possunt probari.

Ut lector facilius cognoscat, quibus locis Lex Visigothorum genuina Reccessvindi, quam nunc primo edituri sumus, a textu vulgato editionis Madritensis differat, in margine litteras obliquas apposui, scilicet has: a, ubi addita praebet

ed. Madr., v, ubi variat, d, ubi desunt quaedam in textu editionis illius.

Explicanti mihi nomina locorum, quae occurrunt XII, 2, 13, p. 312 sq., benigne aderat V. Cl. Aemilius Hübner, cui maximas ago gratias.

Cap. III.

De appendice.

Subiecta sunt in appendice capitula, quae repperit et primo edidit Augustus Gaudenzi, perperam ea Eurico tribuens [1]. *Quorum capitum quod attinet ad originem et indolem, obtineo ea, quae contra Augustum Gaudenzi exposui 'N. Archiv' XII, p. 389 sqq.*[2], *quibus plerisque assensum praebuerunt H. Brunner in libro suo saepe citato et A. Schmidt in 'Zeitschrift d. Sav.-Stiftung, Germ. Abth.' IX, p. 223 sqq. Nunc etiam cum H. Brunner de auctore fragmentorum Parisiensium consentienti mihi nihil obstare videtur, quin eum tempus et patriam definientem sequar. Equidem ergo existimo, capitula illa privatim a quolibet iureconsulto in supplementum Codicis Eurici in Provincia ante medium saeculum VI. scripta esse. Cf. Brunner, 'D. RG.' I, p. 325 sq.*

Sequuntur in appendice duae leges extravagantes, altera antiqua, neque in fragmentis neque in Reccessvindiana servata, una fortasse ex reiectis a Chindasvindo rege (cf. II, 1, 4), altera lex Reccessvindi in Libro iudiciorum non recepta.

Berolini, mense Martio a. MDCCCLXLIV.

KAROLUS ZEUMER.

1) *A. Gaudenzi, 'Un' antica compilazione di diritto Romano e Visigoto' (Bologna* 1886*) p.* 202 *sqq.* 2) *De aliis novis fragmentis legum Eurici, quae Gaudenzi repperisse opinatur, cf. A. Schmidt in 'Zeitschrift d. Sav.-Stift., Germ. Abth.' XI, p.* 213 *sqq.*

ORDO EDITIONIS MADRITENSIS CUM WALTERIANA EDITIONE ET NOSTRA COLLATUS.

(M = Madrit. ed.; W = Walter. ed.; R = Lex Reccess. nostrae editionis.)

M.		W.		R.
Lib. I	=	I (eodem ordine)	=	I (eodem ordine).
Lib. II, 1, 1	=	II, 1, 1		deest.
II, 1, 1 n.	=	II, 1, 5	=	II, 1, 4.
II, 1, 2	=	II, 1, 2	=	II, 1, 1.
II, 1, 3. 4	=	II, 1, 3. 4	=	II, 1, 2. 3.
II, 1, 5. 6	=	II, 1, 6. 7	=	II, 1, 5. 6.
II, 1, 6 n. 4 (a)	=	II, 1, 34 (V, 7, 19)		deest.
II, 1, 6 n. 4 (b)	=	II, 5, 19		deest.
II, 1, 7—27	=	II, 1, 8—28	=	II, 1, 7—27.
II, 1, 28	=	II, 1, 30		deest.
II, 1, 28 n.	=	II, 1, 29	=	II, 1, 28.
II, 1, 29—31	=	II, 1, 31—33	=	II, 1, 29—31.
II, 1, 32	=	VI, 1, 3		deest.
(II, 1, 6 n (a)	=	II, 1, 34; (V, 7, 19)		deest.)
II, 2, 1—4	=	II, 2, 1—4	=	II, 2, 1—4.
II, 2, 5	=	II, 2, 10		deest.
II, 2, 6—10	=	II, 2, 5—9	=	II, 2, 5—9.
II, 3, 1—10	=	II, 3, 1—10	=	II, 3, 1—10.
II, 4, 1—6	=	II, 4, 1—6	=	II, 4, 1—6.
II, 4, 7	=	II, 4, 7		deest.
II, 4, 7 n.	=	Suppl. p. 664		deest (cf. Extr. 1).
II, 4, 8—12	=	II, 4, 8—12	=	II, 4, 7—11.
II, 5, 1	=	II, 5, 1	=	II, 5, 1.
II, 5, 2	=	II, 5, 3		deest.
II, 5, 3	=	II, 5, 2	=	II, 5, 2.
II, 5, 4—9	=	II, 5, 4—9	=	II, 5, 3—8.
II, 5, 10 n.	=	II, 5, 10		deest (cf. Extr. 2).
II, 5, 10—16	=	II, 5, 11—17	=	II, 5, 9—15.
II, 5, 17	=	II, 5, 18		deest.
(II, 1, 6 n. 4 (b)	=	II, 5, 19		deest.)
Lib. III, 1, 1	=	III, 1, 9 pr.		deest.
III, 1, 2—10	=	III, 1, 1—9	=	III, 1, 1—9.
III, 2—4	=	III, 2—4 (e. o.)	=	III, 2—4 (e. o.)
III, 5, 1—3	=	III, 5, 1—3	=	III, 5, 1—3.
III, 5, 4	=	III, 5, 4		deest.

M.		W.		R.
Lib. III, 5, 5	=	III, 5, 5	=	III, 5, 4.
III, 5, 6	=	III, 5, 7		deest.
III, 5, 7	=	III, 5, 6	=	III, 5, 5.
III, 6, 1—3	=	III, 6, 1—3	=	III, 6, 1—3.
Lib. IV	=	IV (e. o.)	=	IV (e. o.).
Lib. V, 1, 1—4	=	V, 1, 1—4	=	V, 1—4.
V, 1, 5—7	=	V, 1, 5—7		deest.
V, 2—6	=	V, 2—6 (e. o.)	=	V, 2—6 (e. o.).
V, 7, 1—18	=	V, 7, 1—18	=	V, 7, 1—18.
(II, 1, 6 n. 4(a)	=	V, 7, 19; (II, 1, 34)		deest.)
V, 7, 19. 20	=	V, 7, 20. 21		desunt.
Lib. VI, 1, 1. 2	=	VI, 1, 1. 2	=	VI, 1, 1. 2.
(II, 1, 32	=	VI, 1, 3		deest.)
VI, 1, 3—7	=	VI, 1, 4—8	=	VI, 1, 3—7.
VI, 2, 1—4	=	VI, 2, 1—4	=	VI, 2, 1—4.
VI, 2, 3 n.	=	VI, 2, 5		deest.
VI, 3. 4	=	VI, 3. 4 (e. o.)	=	VI, 3. 4 (e. o.).
VI, 5, 1—20	=	VI, 5, 1—20	=	VI, 5, 1—20.
VI, 5, 21	=	Suppl. p. 664		deest (cf. Extr. 1).
Lib. VII, 1—4	=	VII, 1—4 (e. o.)	=	VII, 1—4 (e. o.).
VII, 5, 1—8	=	VII, 5, 1—8	=	VII, 5, 1—8.
VII, 5, 9	=	VII, 5, 9		deest.
VII, 6, 1—5	=	VII, 6, 1—5	=	VII, 6, 1—5.
Lib. VIII		VIII (e. o.)	=	VIII (e. o.).
Lib. IX, 1, 1—7	=	IX, 1, 1—7	=	IX, 1, 1—7.
IX, 1, 8	=	IX, 1, 9		deest.
IX, 1, 9	=	IX, 1, 8	=	IX, 1, 8.
IX, 1, 10—15	=	IX, 1, 10—15	=	IX, 1, 9—14.
IX, 1, 16	=	IX, 1, 16		deest.
IX, 1, 17—20	=	IX, 1, 17—20	=	IX, 1, 15—18.
IX, 1, 21	=	IX, 1, 21		deest.
IX, 2, 1—7	=	IX, 2, 1—7	=	IX, 2, 1—7.
IX, 2, 8. 9	=	IX, 2, 8. 9		desunt.
IX, 3, 1—4	=	IX, 3, 1—4	=	IX, 3, 1—4.
Lib. X. XI	=	X. XI (e. o.)	=	X. XI (e. o.).
Lib. XII, 1, 1. 2	=	XII, 1, 1. 2	=	XII, 1, 1. 2.
XII, 2, 1—10	=	XII, 2, 1—10	=	XII, 2, 1—10.
XII, 2, 11	=	XII, 2, 12	=	XII, 2, 12.
XII, 2, 12	=	XII, 2, 11	=	XII, 2, 11.
XII, 2, 13—15	=	XII, 2, 13—15	=	XII, 2, 13—15.
XII, 2, 16	=	XII, 2, 16	=	XII, 2, 17.
XII, 2, 17	=	XII, 2, 17	=	XII, 2, 16.
XII, 2, 18	=	XII, 2, 18		deest.
XII, 3, 1—28	=	XII, 3, 1—28		desunt.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

P. 5. *in marg. ad c. CCLXXX. lege:* L. Bai. 15, 2—5 *(pro* 3—6*).*
P. 8. *in marg. ad lineam* 3. *lege:* L. Vis. II, 5, 8 *(pro* II, 5*).*
P. 9, *nota* 2. *commutanda est cum nota* 3.
P. 9. *in marg. ad c. CCLXLVII. lege:* L. Vis. II, 4, 4 *(pro* 4, 6*).*
P. 10. *in marg. ad c. CCLXLVIII. adde:* L. Bai. 15, 6.
P. 15, *nota* b *praecedere debuisset notae* a.
P. 16. *in marg. ad c. CCCXXII. lege:* L. Vis. IV, 2, 14 *(pro* V, 2, 14*).*
P. 19. *in marg. ad c. CCCXXXV. lege:* L. Vis. IV, 2, 12 *(pro* IV, 2, 11*).*
P. 39, *n.* 1. *lege:* 621. *pro* 620.
P. 64. *infra in rubrica lege:* CHINDASVINDUS *pro* CNINDASVINDUS.
P. 269, *l.* 5. *lege:* quingentenarius[e] *pro* quinquagentenarius *et adde infra notam* e) *ita R* 2; quinquagentenarius *R* 1.
P. 316, *l.* 13. mens. XIII. *fortasse emendandum:* mens. VIII.
P. 316, *n.* 1. *lege:* '30. *Sept.*' *pro* '1. *Oct.*'
P. 321, *l.* 13. *lege:* consignandam *pro* consignandum.

LEGUM CODICIS EURICIANI FRAGMENTA.

(COD. PARIS. LAT. 12161.)

[CCLXXVI]. . . .

13. [145]. || habent[1], Romani fuerint, tunc Gothi [in]grediantur in loco hospitum et ducan[t, *ubi*] terminum fuerat[a] ostensus. ⌜Tunc iu[dex], quos certiores agnoverit, faciat eos s[a]cramenta praebere, quod terminum [sine] ulla fraude monstraverint[a]. ⌜Nullus n[o]vum terminum sine consorte part[is al]terius aut sine <in>spectore[b, 2] constituat. [Quod] si forsitam liber hoc fecerit, damnu[m] pervasoris excipiat, quod legibus con[ti]netur; si vero hoc servus dimiserit [do]mino nesciente, CC flagella public[e ex]tensus accipiat, et nullum ex hoc pr[aeiu]dicium domino conparetur⌝⌝.

= *L. Vis.* X, 3, 5. — = *L. Bai.* 12, 5—7.

CCLXXVII. ⌜Sortes Gothicas et tertias[c] [Roma]norum, quae intra L annis non fuer[int] revocate, nullo modo repetantur⌝. ⌜Si[mili]ter de fugitivis, qui intra L annis in[ven]ti non fuerint, non liceat eos ad ser[vitium] revocare⌝. ⌜Antiquos vero terminos [sic] stare iubemus, sicut⌝ et bonae mem[ori]ae pater noster in alia lege praecepi[t], et actas ⌜omnes[3] causas, seu bonas[d] seu m[alas],

4. [146]. || [qu]ae intra XXX annis definitae non fue[ri]nt, vel mancipia, quae in contemptione [po]sita fuerint, sibe debita, quae exacta [no]n <fuerint>, nullo modo repetantur. Et si quis [po]st hunc XXX annorum numerum cau[sa]m movere temptaverit, iste numerus

= *L. Vis.* X, 2, 1. — = *L. Vis.* X, 2, 2. — = *L. Vis.* X, 3, 1. — = *L. Vis.* X, 2, 3.

a) *ita c.* b) sine spectore *c., ubi quidam literas* e sp *erasit, fortasse corrigere volens:* sine inspectore. c) *ita potius quam* tertiam *c.* d) bona *c.*

1) *Hoc caput et prior pars sequentis spectant ad causas ex divisione terrae inter Romanos possessores et Gothos hospites facta exortas. De qua divisione cf. Gaupp, 'Ansiedelungen und Landtheilungen'* p. 394 *sqq.; Dahn, 'Könige' VI²,* p. 52 *sqq.; Brunner, 'RG.' I,* p. 67. 2) *De inspectoribus cf. Dahn, 'Könige' VI²,* p. 60. 3) *Cf. L. Burg.* 79, 5.

[ei] resistat, et libram auri cui rex iusse[rit] coactus exsolvat'. Omnes autem cau[sa]s, quae in regno bonae memoriae patris [no]stri [1] seu bonae seu male actae sunt, [no]n permittimus penitus conmoveri; sed [a] [*ill*]i [a], qui lidicaverunt [b], cum eis [c] habeant ra[*tu*]*m* [d]. *De illis vero* [d] causas, unde duo iu[dicia] proferuntur, nobis iubemus affer[ri], ut, quas cum lege videremus admiss[as, no]bis [e] praecipientibus dibeat probari.

[TIT. DE C]OMMENDATIS VEL COMMODATIS. Ø

[CCLXXVIII. Q]ui cavallum aut quodlibet animalium [gen]us ad custodiendum mercede placi[ta] commendaverit, si perierit, eius[dem] meriti ille, qui commendata suscepit, [exs]olvat; si tamen mercedem fuerint [pro] custodia consecutus. Quod si etiam *p.* 105, *c.* 2. [147]. || qui nulla placita mercede suscepera[t ea mor]tua esse probaverit, nec ille merced[em re]quirat, nec ab illo aliquid creditor [f] acci[piat, ea ta]men ratione, ut praebeat sacramen[tum ille, qui] commendata susceperat, quod non [per suam] culpam nec per negligentiam animal [morte con]sumpta sit. Eadem et de commoda[tis] forma servetur. = *L. Vis. V,* 5, 1; = *L. Bai.* 15, 1

CCLXXVIIII. [g] Si quis alicui iumentum pr[aesti]terit, et illud per aliquam infirmitat[em aput] eum [h] moritur, sacramentum primitu[s prae]bere debet, quod non per suam culpa[m mor]te consumptum sit, et nihil cogatu[r exsol]vere; sin autem nimium sedendo [i] v[el fasces] carricando mortuum fuerit, eius[dem me]- = *L. Vis. V,* 5, 2.

a) *ita fortasse c.; K.:* sa[ne s]i. b) *ita* (*i. e.* litigaverunt) *legendum videtur potius quam* iudicaverunt. c) *ita, ut videtur, c.;* de *K.* d) *litteras:* m de illis ver, *quae aperte legi nequeunt, dubitans repetivi ex schedis Knustii.* e) *ita, ut videtur, non* s et *scriptum est.* f) credit *legendum videtur,* or acci *aperte legitur c.* g) *ita, ut videtur, c., non:* CCCLXXXV, *quod legit K.* h) *minus aperte legitur c.* i) *ita c.*

1) *Eurici pater erat Theodericus I., cuius regnum et vitam finivit pugna Mauriacensis a.* 451. *Eundem terminum praebet Lex Burg.* 17, 1: Omnes omnino causae, quae . . . habitae sunt et non sunt finitae usque ad pugnam Mauriacensem, habeantur abolitae. *Cf. praefationem nostram.*

riti caballum reddat. Si vero idem[a] [praes]titum[b] alicui aliquid debilitatis int[ulerit] [vel damni, ille conponat, qui eum aput] [se susceptum habuisse dinoscitur].

[CCLXXX. Si[c] cui aurum, argentum vel ornamentum] [vel species fuerint conmendatae sive custodien][dae traditae sive vendendae, et in domo ipsius] [cum rebus eius fuerint incendio concrematae], 106, c. 1. [148]. || [una cu]m testibus qui commendata susceperat p]raebeat sacramentum, nihil exinde [suis p]rofuisse conpendiis, et nihil cogat<ur> [exsol]vere, excepto auro et argento; quod [ardere] non potuit. Si quis, dum domum flam[ma] consumit, se quasi auxilium praebi[turus] ingresserit[d] et aliquid forte rapu[erit, d]ominus domus diligenter inqui[rat, e]t si eum potuerit invenire, ille, qui ra[puerit], in quadruplum rapta restituat[1]. Et si [de co]mmendatis rebus apud susceptorem [aliqui]d forte repperierit, domino restitu[ere] non moretur. Si vero quae commen[data fu]erant furto probantur ablata, ei, [qui com]mendata susceperat, spatium tri[buatur], donec furem suam[e] investigatione [perqui]rat; et si eum invenerit, commen[datori res proprias tantummodo reformare] [praecuret; compositio vero furti ad eum], [qui habuit commendata, pertineat. Et] [si fur non fuerit infra statutum tempus] [inventus, medietas rerum commenda][tarum domino a suscipiente reddatur]: 103, c. 2. [149]. || damnum vero ex medio uterque susteneant. Et si postmodum dominus rerum apud eum, cui commendaverat, quae fuerint suppressa repperierit, cum haec ille se prius dixerit perdedisse vel furto fuisse subla-

= L. Bai. 15, 3—6; = L. Vis. V, 5, 3.

a) *ita, ut videtur, c.* b) *fortasse:* [praes]titus *c.* c) *verba, quae sequuntur pleraque ex Lege Bai. supplevi.* d) *ita c. pro* ingesserit; *sed etiam in L. Bai. quidam codices praebent:* ingredierit *vel* ingreditur. e) *ita etiam quidam codices Legis Bai.*

1) *Poena quadrupli pro re ex incendio furata ex iure Romano sumpta est. Cf. l.* 1. *Dig. XLVII,* 9.

ta, sicut fur ea, quae caelavit, ut legum statuta praecipiunt, conpositione inplere cogatur.

CCLXXXI. Si[1] quis pecuniam sub cautione suscepit, daturus usuras, si per casu pecunia periit, non culpa aut negligentia debitoris, ille, qui commodavit, solam pecuniae summam recipiat et non requirat usuras; sin vero per ipsius fraudem vel culpam factum est, et pecuniam et usuras solvat. Et si aliqua lucra est ex ea pecunia consecutus, et postmodum contigit, ut pecunia pereat[a], extra summam, quod acceperat, mediam[b] [*usurarum partem* restituat]. = *L. Vis. V,* 5, 4.

[CCLXXXII. Qui[2] commendata vel commodata] [susceperit et de ruina aut incendio vel hosti]-[litatis naufragio seu quolibet simili casu] [sua omnia liberaverit et aliena perdiderit], [quod accepit sine excusatione exsolvere] = *L. Vis. V,* 5, 5.

p. 104, c. 1. [150]. || cogatur. Si vero partem aliquam de rebus propriis liberasse cognoscitur, ille, cuius res secum habuerat, iuxta modum perditae rei vel liberatae restituat, quam iudex ratione deducta estimaverit portionem. Sin autem sua omnia perdedit, cum liberaret alienam, similis de liberatis et de perditis rebus ratio deducatur, ut partem arbitrio iudicantis qui liberavit accipiat. Iustum est enim, ut in simili casu non damnum solus excipiat, qui se gravibus periculis, dum sua maiora perdederit et aliena minora liberare conatur, obiecerit.

CCLXXXIII. Quod[3] nesciente domino servis fuerit commendatum, si id perierit, dominus servi nullum damnum incurrat. Suae enim inpotet culpae, qui servo alie[no res suas commendaverit domino] = *L. Vis. V,* 5, 6.

a) si *add. K.; quod in c. non exstat.* b) *post hanc vocem K. legit* lb. *Scripturae reliquiae, quae in c. exstant, seu* LB, *seu fortasse* US *legendae esse videntur.*

1) *Cf. Stobbe, 'Vertragsrecht' p.* 275 *sqq.* 2) *Cf. L. Rom. Vis. Paul. II,* 4, 2. 3) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. II,* 31.

[nesciente[a]. Similis et de commodatis] [forma servetur].

[CCLXXXIIII. Si dominus per servum suum] [quodcumque sibi petierit commodandum, et] [servus cum rebus commodatis in fuga fuerit] [151]. || [elapsus], tunc dominus obligetur, ut [com]modata restituat. Si vero servus pe[tisse] dominum mentiatur et s[ic] deport[anda] ad dominum susceperit, sed ea, quae [susce]perit, everterit aut forte perdederit, et [fu]gitivus non potuerit inveniri, d[ominus] servi praebeat sacramentum, se eum, [ut sus]ciperet, non misisse, et cum id pete[ret. ig]norasse, et nihil calumniae pertim[escat]. Haec eadem de commendatis praecipim[us]. = *L. Vis. V, 5, 7.*

CCLXXXV. Nullus, qui pecunias[b] commen[daverit] ad usuram, per annum plus quam tr[es sili]quas de unius solidi poscat usuras[1], [ita] ut de solidis octo nonum solidum c[redito]ri, qui pecuniam ad usuram suscepi[t, sol]vat. Qui[c] si cautionem ultra modum s[uper]ius conprehensum per necessita[tem sus]cipientis creditor extorserit, condicio co[ntra] leges inserta non valeat. Qui cont[ra hoc] fecerit, rem, quam commodaverat, [reci]piat et nullam usuram; quae vero cau[tae] fuerant non solvantur usure. *cf. L. Vis. V, 5, 8. et L. Rom. Vis. C. Th. II, 33, 2. Interpr.*

TIT. DE VENDITIONIBUS. Ø

[152]. || [CCLXXXVI]. Venditio per scripturam facta plenam [habea]t firmitatem. Si etiam scriptura fac- = *L. Vis. V, 4, 3; cf. L. Bai. 16, 2.*

a) *hoc loco nonnulla alia verba in lege Reccessvindiana quidem leguntur, quae tamen, cum sex tantum versus excidisse videantur, omisi.* b) *vel* pecunias *vel* pecunia *scriptum fuisse videtur c.* c) *ita pro* quod *scriptum videtur c.*

1) *Ex Interpretatione Codicis Theodosiani II,* 33, 2, *ubi scriptum est:* si quis plus quam legitima centesima continet, hoc est tres siliquas in anno per solidum, amplius a debitore sub occasione necessitatis accipere *etc., auctorem legis nostrae hausisse existimaverunt Savigny, 'G. d. R. R.' II, p.* 76 *sq., Stobbe, 'G. d. D. Rechtsqu.' I, p.* 77, *et Dahn, 'Westg. Studien' p.* 9. *Quod recte refutaverunt Th. Gaupp, 'German. Abhandl.' p.* 34 *sq., Brunner, 'D. RG.' I, p.* 324. *Cf. etiam Iust. Nov.* 34 *(Auth.):* Sin autem pecunias dederit, nihil amplius quam siliquam unam pro singulo solido annuam praestare.

[ta no]n fuerit, datum praetium testibus con[prob]atur, et emptio habeat firmitatem. [Vendi]tio, si fuerit violenter extorta, id est [per m]etu[a] mortis aut per custodiam, nul[la vale]at ratione[1]. *cf. L. Vis. II, 5.*

[CCLXXXV]II. Si[2] quid a servo alieno fuerit conparatum] domino nesciente, si dominus firmam [esse n]oluerit emptionem, praetium, reddat e]mptori, et emptio nihil habeat firmitatis. = *L. Bai.* 16, 3.

[CCLXXXV]III. Si quis servum suum vendederit, et [servus] priori domino aliquod crimen obiece[rit, il]le, qui vendedit, recipiat quem vindedit, [p]raetium redditurus emptori, ut ille [in ser]vo suo requirat crimen, quod sibi obiecerat. [Idem] de ancillis praecipimus custodiri. = *L. Vis. V,* 4, 14.

[CCLXXXVI]III. Quoties de vindita re contentio [comm]ovetur, si alienam fuisse constite[rit, n]ullam domino praeiudicium conparet, [e]t domino, qui vendere aliena praesu[mp][serit, d]uplum cogatur exsolvere[3], nihilomi[nus e]mptori quod accepit praetium reddi- = *L. Bai.* 16, 4; *cf. L. Vis. V,* 4, 8.
p. 91. [153]. || turus. Et quidquid ad <com>parate rei prof[ectum] studio suae utilitatis emptor adiec[erit], a locorum iudicibus estimetur, et ei, [qui la]borasse cognoscitur, a venditore iu[ris alie]ni satisfactio iusta reddatur.

CCLXL. Si quis ingenuum vendiderit, cu[m is] suam probaverit libertatem, serv[um aut] praetium servi ab illo, qui vendedit, [acci]piat ille sibi[b], quem vinditum fuisse [consti]terit, excepto quod emptori in dup[lum prae]tium, quod accepit, cogatur exsolve[re. Haec] et de mulieribus forma servetur. *cf. L. Bai.* 16, 5; *L. Vis. V,* 4, 11.

a) *incertum, utrum* [m]etu *an* [m]etum *scriptum sit c.* b) sibi quem *nunc legi nequeunt.*

1) *Cf. L. R. Vis. C. Th. III,* 1, 9. *c. Interpr.* 2) *Legem, ad verba receptam in Legem Bai., Chindasvindus rex sustulit, referens de ea his verbis:* cum promulgata sanctio iuris antiqui sine dominorum dispendio servorum venditiones in irritum praeceperit devocari. 3) *Cf. L. R. Vis. Paul. II,* 17, 1. *c. Interpr.*

CCLXLI. Si quis servum suum vendederi[t, for]sitam eius nesciens facultates[a], habe[at in]queren<di> liberam potestatem; et sibi v[indicet] ille, qui vendidit, cum potuerit invenir[e]. *cf. L. Bai.* 16, 6; *L. Vis. V*, 4, 15.

CCLXLII. Si[1] servus de peculio suo fuerit e[mptus], et hoc dominus eius forte nescierit, [de do]mini potestate non exeat, quia non pr[aetium], sed res servi sui, dum ignorat, accepit. = *L. Vis. V*, 4, 16; = *L. Bai.* 16, 7.

CCLXLIII. Conmutatio[2] talem qualem empt[io ha]beat firmitatem. = *L. Bai.* 16, 8; = *L. Vis. V*, 4, 1.

CCLXLIIII. Venditionis[3] haec forma serve[tur, ut] [154]. || <seu res[b]> [seu m]ancipia seu quodlibet animalium ge[nus v]enditur, nemo propterea firmitatem [vendi]tionis inrumpat, quod dicat, rem vili [prae]tio vendidisse. = *L. Vis. V*, 4, 7.

[CCLXLV. S]i venditor non fuerit idoneus, fideius[sore]m dare debet emptori[c]. = *L. Vis. V*, 4, 2.

[CCLXLVI]. Si pars praetii data est, pars promis[sa, no]n propter hoc venditio facta rumpa[tur; s]ed si emtor ad placitum tempus non [exhibu]erit praetii reliquam portionem, pro [part]e, quam debet, solvat usuras[4]; nisi hoc [fort]e convenerit, ut res vendita reformetur. = *L. Vis. V*, 4, 5.

[CCLXLVI]I. Qui arras pro quacumque acceperit re, [prae]tium cogatur implere, quod placuit; [empt]or vero, si non occurrit ad diem con[stitu]tum, arras tantummodo recipiat, quas [dedi]t, et res definita non valeat[5]. *cf. L. Vis. V*, 4, 6; *L. Bai.* 16, 10.

a) *ita vel* facultatem *c.* b) s. r. *supplevi ex L. V. et L. B.* c) tempori *c.*

1) *Cf. l.* 7. *Cod. IV*, 49. 2) *Cf. L. R. Vis. C. Th. III*, 1, 1. 4. 7. *Interpr.* 3) *L. Rom. Burg.* 35, 5. 4) *De usuris pretii cf. Ulpian. l.* 13, § 20, *Dig. XIX*, 1; *l.* 18, § 1, *Dig. XXII*, 1; *l.* 5. *Cod. IV*, 49; *l.* 2. *Cod. IV*, 32; *Paulus, Sent. II*, 18 *b*; *Fragm. Vatic.* 2. 5) *Qualem vim haec lex, quae valde mutata et in Legem Reccessvindianam et in Legem Baiuvariorum recepta est, habeat, demonstravit A. Heusler, Inst. I, p.* 84 *sq. II, p.* 253 *sq.*; *cf. etiam R. Schroeder, 'D. RG.' p.* 285.

[CCLXLVI]II. Rem[1] in contemptione positam [nec l]iceat donare nec vindere. = *L. Vis. V, 4, 9.*

[CCLXLVII]II. Parentibus[2] filios suos vendere <non liceat> aut [d]onare nec oppignerare. Nec[a] ex illis aliquid [suo i]ure[b] defendat ille, qui acceperit, sed . . . . [magis] praetium, quod dedit . . . . . .[b] perdat *p. 104, c. 2.* [155]. || qui a par[entibus filium comparavit]. = *L. Vis. V, 4, 12.*

CCC. Quicu[mque[3] ingenuus post annum] vicisim[um[c] se vendi permiserit et praetium] cum ven[ditore partitus est, ut circumve]niret e[mptorem, proclamans postea nul]latenus [audiatur, sed in ea quam voluit servi]tute per[maneat; quoniam non est dignus], ut liber [sit, qui se volens subdidit servituti]. *cf. L. Vis. V, 4, 10.*

CCCI.[d] Nullus . . . .
ro cuius . . . .
ut in lo . . . .
et facult[a]. . , ...
qui procl[ama] . . . .

CCCII. Nullus . . . .
. . . aut iu . . . .
us audea . . . .
borum pl . . . .

(Desunt versus 6.)

a) Nec ex illis, *ut videtur, c.* b) *abhinc usque ad verbum* perdat *omnia prorsus incerta.* c) [post annum] vicisim[um] *supplevi cf. n.* 3; [se vendiderit vel] vicisim *Bluhme.* d) *capitum* 301—303. *vel* 304. *pauca tantum vestigia supersunt, quae neque ex Lege Vis. neque ex Lege Baiuv. suppleri possunt. Minime autem probaverim, quod opinatus est Bluhme cum capitibus* 301—303. *ea proxime convenire videri, quae L. Vis. X,* 1, 8. 9. 16. *exstent. Haud dubie capita* 301. *et* 302. *ad tit. De venditionibus pertinent.*

1) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. IV,* 5, 1. *c. Interpr.; Summar. ad h. t., ed. Haenel p.* 6*; L. Rom. Cur., LL. V, p.* 343. 2) *Cf. L. Rom. Vis. Paul. V,* 1, 1. 3) *Cf. l.* 7. *Dig. XL,* 12: Liberis etiam hominibus, maxime si maiores viginti annis venum se dari passi sunt vel in servitutem quaqua ratione deduci, nihil obest, quominus possint in libertatem proclamare, nisi forte se venum dari passi sunt, ut participaverint pretium. Si quis minor viginti annis ad partiendum pretium venum se dari passus est, nihil ei hoc post viginti annos nocebit. Sed si ante quidem se venum dedit, post vicensimum autem annum pretium partitus est, poterit ei libertas denegari. *Cf. etiam l.* 1. *Dig. XL,* 13*; Inst. I,* 3, § 4*; l.* 5. *Cod. Iust. VII,* 16*; l.* 1. *ib. VII,* 18.

c. 1. 56]. ‖ [CCCIII (?)] . . . . onis nul-
. . . . aut pro
. . . . mum quod
. . . . nt inqui-
. . . . mora exi-
. . . . [q]uamdiu
. . . .[a]

[CCCIIII (?)][1] . . . . s terras
. . . . transfer-
. . . . terras suas
. . . . ut forte
. . . . [R]omanus
. . . . [G]othus qui
. . . . re coga-
. . . . [ter]ritorio ci-
[vitatis] . . . . datur aug-
. . . . rito . . . .

(Desunt versus 6.)

[TIT. DE DONATIONIBUS.]

c. 2. 157]. ‖ [CCCV]. . . . .
. . . . . . [*de*[2] *rebus, quae principum donatio*]-
ne[b] *in eos*[b] conferunt[ur *vel collatae*] . . . . cf. L. Vis. V, 2, 2; 1, 1.
. . ve s[un]t, hoc observan[dum *esse volumus*], quod glorios*ae* memor[iae *patris nostri*] vel decessorum nost[rorum *regum constituit*] mansuetudo; quia iniq[uum *esset decess*]-orum statuta convellere.

CCCVI. ⌈Si[3] quis episcopus vel presb[yter aliquid praeter consensu om[nium *clericorum* de re]-bus aecclesiae facere *vo*[*luerit, hoc* fir]- = L. Vis. V, 1, 3.

a) *lineae 7. pars ultima, quae sola exstat, nulla scripturae vestigia praebet; qua de causa l. 8. novum caput incipisse videtur.* b) *prorsus incerta lectio.*

1) *Hoc caput ad causas ex divisione terrarum ortas spectare videtur. Cf. supra p.* 3, *n.* 1. 2) *Manifestum est, hanc legem de donationibus regiis latam esse.* 3) *Hanc legem minime ad can.* 3. *Conc. Toletani III. referendam esse, ut, supplemento a Fr. Bluhme perperam facto seductus, opinatus est Helfferich, 'Westgotenrecht' p.* 45, *demonstravit Brunner, 'RG.' I, p.* 322.

mum non esse precipim[us⌝; *sed*[a] *faciat*] omnia clericus consen[*su fratrum, seu de fun*]do seu de hereditatibus. [⌜*Filii autem* cle]ricorum, qui terras vel [aliquid ex muni]ficentia aeclesiae posside[nt, si in laicos] conversi fuerint vel d[e servitio aecclesiae] discesserint, vel ami[ttant⌝, *quod habent, vel*] iuste re . . . lat . . . . = *L. Vis. V, 1, 4.*

(Desunt versus 4.*)*

p. 105, *c.* 1. [158]. || [CCCVII. Maritus si uxori su]ae aliquid donaverit, de [hoc, quod vo]luerit, scriptura sua ma[nu signo siv]e subscriptione confir[met, ita ut du]o aut tres testes *ingenui* [subscriptore]s accedant; et sic volun[tas ipsius habeat] firmitatem. *Et* si [*testes*] [. . . . . *scriptu*]ram non fuerant praesen[tes . . . .]s t[*esti*]*um* . . . . [*Volunta*]s aut[em], si necessitas [*ad*][*est, coram* duobus a]ut tribus testibus [*ver*][*bis*[b] *promulgari*] p[*ote*]s[*t*]. Similis de uxoris [voluntate, qu]ae in maritum confer[re voluerit, donat]ionis forma servetur. = *L. Vis. V, 2, 7.*

[CCCVIII. ⌜Res donata, si] in praesenti traditur, [nullo modo a dona]tore repetatur, nisi cau[sis certis et p]robatis⌝. ⌜Qui vero sub hac [occasione largitur, ut po]st eius mortem [ad illum, cui donaverit, res donata pertineat], [quia similitudo est testamenti, habebit] [licentiam inmutandi voluntatem suam], [quando voluerit, etiam si in nullo] [lesum fuisse se dixerit. Ille vero], [qui falsa donatione circumventus] p. 83. [159]. || aliquid in utilitate donatoris[c] e[xpendit], aut ab ipso donatore recipiat [aut ab eius] heredibus, ne iniuste damna sus[tineat] qui honestum lucrum de inani pr[omissi]one speraverat. = *L. Vis. V, 2, 6.* — *ib. in fine.*

CCCVIIII. Donatio, que per vim et met[um pro]batur extorta, nullam habeat fir[mitatem]. = *L. Vis. V, 2, 1.*

a) *valde dubium est, quomodo supplendae sint haec et sequens lacuna.* b) volumtas verbis coram probationem promulgata, *L. Vis. II*, 5, 10. c) donactoris *vel* donaotoris *c.*

CCCX. Si quis buccellario[1] arma deder[it vel ali]quid donaverit[2], si in patroni sui m[anserit] obsequio, aput ipsum quae sunt d[onata per]maneant. Si vero alium sibi patr[onum ele]gerit, habeat licentiam, cui se volue[rit com]mendare, quoniam ingenuus hom[o non po]test prohiberi, quia in sua potest[ate consis]tit; sed reddat omnia patrono, que[m dese]ruit. Similis et de circa filios patro[ni vel buccel]larii forma servetur: ut, si ipsi qu[is eorum] obsequi voluerit, donata possidea[t. Si vero] patroni filios vel nepotes credider[int relin]quendos, reddant universa, quae pa[rentibus] eorum a patrono donata sunt. Et [*quidquid*] buccellarius sub patrono adquesie[rit, medie]tas ex omnibus in patroni vel filior[um eius] .[160]. || [potesta]te consistat; aliam mediaetatem [buccella]rius, qui adquaesivit, obtineat; et si [filiam reli]quirit, ipsam in patroni potestate[a] [manere] iubemus; sic[b] tamen, ut ipse patro[nus aeq]ualem ei provideat, qui eam sibi pos[sit in ma]trimonium sociare. Quod si ipsa [sibi con]tra voluntatem patroni alium for[te elegit], quidquid patri eius a patrono fue[rit don]atum vel a parentibus patroni, omnia [patron]o vel heredibus eius <restituat[c]>. = *L. Vis. V*, 3, 1.

[CCCXI. Ar]ma, quae saionibus[3] pro obsequio da[ntur, nul]la ratione repetantur; sed illa, quae, [dum sai]us est, adquisivit, in patroni potes[tate co]nsistant. = *L. Vis. V*, 3, 2.

[CCCXII. Ro]manus, qui Gotho donaverit rem, quae [fuerat i]udicio repetenda, aut tradederit [occup]andam, priusquam adversarium iu[dicio s]uperarit, si etiam eam Gothus inva- = *L. Vis. V*, 4, 20.

a) potestatē *c.* b) siet *c.* c) *hoc loco ne vestigia quidem verbi extant.*

1) *Buccellarius est cliens, qui patrono armis quasi miles privatus servit. Lex Reccessvindiana pro buccellario plerumque dicit: qui est in patrocinio. Cf. Dahn, 'Könige' VI², p.* 183 *sqq.; Mommsen in 'Hermes' XXIV, p.* 233 *sqq.* 2) *Cf. Brunner, 'Landschenkungen' in 'SB. d. Berl. Ak.' LII, p.* 1190. 3) *Saiones vel sagiones sunt ministri seu privatorum seu iudicum armati. Cf. Dahn l. c. p.* 188 *sqq.; Brunner, 'RG.' II, p.* 189 *sq.*

[serit, tum] possessor rem suam per executionem iu]dicis, quae occupata fuerint, statim [recipi]at, nec de eius postmodum repeti[tione p]ulsetur, etiam si bona sit causa re[peten]tis; sed Romanus Gotho eiusdem meriti[a] p. [161]. || [rem aut pretium repensare cogetur, quia] [rem, antequam vindicaret, fecit invadi].

Capita CCCXIII—CCCXVII, quae exstabant olim paginis 161. 162, *omnino desunt.*

p. 144. [163]. || [CCCXVIII[b]]. *(Versus* 4 *legi nequeunt.)*

. . . .

CCCXVIIII. Maritus[c] si uxori suae aliquid d[ona]verit, et ipsa post obitum mariti sui [in nul]lo scelere adulterii fuerit conversa[ta, sed] in pudicitia permanserit, aut si certe [ad alium] maritum honesta coniunctione per[vene]rit, de res[d] sibi a marito donatis pos[siden]di et post obitum suum relinquendi c[ui volue]rit habeat potestatem. Sin autem pe[r adul]terium seu inhonestam coniunctionem s[e mis]cuisse convincitur, quidquid de fac[ultate] mariti sui fuerat consecuta, totum [incunc]tanter amittat, et ad heredes don[atoris] legitimos revertatur. *= L. Vis. V, 2, 5.*

TIT. DE SUCCESSIONIBUS. Ø

CCCXX. S[*i pater vel mate*]*r intestati* de[*cesse*]-
rint . . . . in . . . . .
(Sequuntur 3 *versus, qui legi nequeunt.)*
p. 143. [164]. || . . . de . . . . eas *ad facul*tate .
. . . . or . . . . ccipi . . . .
. . . bus . . . . ue . . . *causa* . . .
. . . habeant portionem, quod si au . . . .
. . . *viro* [*temp*]ore *ad aliam* con*iu* . . . . .
. . . ens sponte transierit . . . .
. . . in quam . . per*a*t . Su . . fr*a* . . . . .
. . . suo he*re*di . . res . . qu*a* . que . . . a
. . . permane . . . qua . uadii . . it . . . .

a) *hac voce finitur pagina ultima quaternionis decimi, quod ex signo* X *in margine inferiori scripto efficitur.* b) *huius capitis pauca vestigia, singulae scilicet literae, in lineis* 1—4. *paginae supersunt, ex quibus nihil certi cognosci potest.* c) *etiam in hoc capite multae lectiones valde dubiae sunt.* d) res *ita, ut videtur, non* reb. *c.*

. . . s vel *in* cultu*ris* cum fratr*ibus* . . . . onere, post obitum viro eius *ter*ras [ad he]redes superius conprehensos . . . . revertantur, *reliquas* facultates . . . . vero co*r*[*p*]ora cir[*c*]*a* san*cti*m*un*[*ialem*] . . . . . . [*in cas*]titate permanserit vi . . . . . ne pa*r*en*tes* pre . . . mus peru . n . . . . . ri pa*ren*tes sic transierint, ut nullus . . . t testament . . . . . puella inter fra[tres] equalem in omnibus habeat po[rtio][nem]; quam usque ad tempus vitae suae usu[fruc]tuario iure possideat, post obitum [vero] suum ter*ras* suis heredibus derelinquat, [rel]iq*ua* facultate . . . . ndi non . . . . . in[b] eis potest . . . . . n. . . .

140, c. 2. [165] || CCCXXI. Si marito superstite uxor forsitam[a] moriatur, filii, qui sunt de eodem coniugio procreati, in patris potestate consistant; et res eorum, si novercam non superduxerit, ea conditione possideat, ut nihil exinde aut vendere aut evertere aut quocumque pacto alienare praesumat; sed omnia filiis suis integra et intemerata conservet; fructos tamen omnes pro suo iure percipiat et una cum filiis communibus consumat expensis. Cum autem filius duxerit uxorem aut filia maritum acceperit, statim a patre de rebus maternis suam recipiat portionem, ita ut usufructuaria patri tertia derelinquatur. Pater[1] autem tam filio quam filiae, cum XX annos aetatis impleverit, mediam ex eadem, quam unumquemque contingit, [de rebus maternis restituat portionem], [etiam si nullis fuerint nuptiis copulati]. [Medietatem vero dum advixerit pater sibi] [vindicet, filiis post obitum relinquendam]. [Qui autem novercam superduxerit, omnes] [facultates maternas filiis mox reformet], = *L. Vis. IV*, 2, 13.

a) noverca, *quod legit Knust, non scriptum in c.* b) *hic versus minoribus literis infra in margine scriptus in c.*

1) *Sumpta sunt haec ex iure Romano; cf. Nov. Valent. III,* 12. *c. Interpr. et L. Rom. Burg.* 26.

p. 139, *c.* 1. [166]. || ne, dum filii cum rebus ad domum transeunt alienam, novercae suae vexentur iniuriis. Eadem quoque de nepotibus forma servetur.

CCCXXII. Mater, si in viduitate permansit, aequalem inter filios suos, id est qualem unus ex filiis, usufructuariam habeat portionem; qua*m* usque ad tempus vitae suae usufructuario iure possideat. Ceterum nec donare nec vendere nec uni ex filiis conferre[a] praesumat. Quod si eam[b] filii hanc portionem matris <evertere> sive per negligentiam sive per odium eorum forte prespexerint ad millenarium[1] vel ad comitem civitatis aut iudicem referre non differant, ut matrem suam contestatione commoneant, ne res, quas ad usumfructum accepit, evertat. Nam usumfructum, quem ipsa fuerat perceptura, dare cui voluerit, filio vel filiae, non vetetur. Verum si] [ex ea usufructuaria portione aliquid proba]-[tur eversum, filiis post mortem matris de] [eius facultatibus sarciatur. Post obitum] [vero portio, quam acceperat, ad filios] [equaliter revertatur, quia non possunt] *p.* 142, *c.* 2. [167]. || de pater[na hereditate fraudari. Quod si ma]ter ad ali[as nuptias forte transierit, ex ea die] usufruc[tuariam portionem, quam de bonis] mariti fu[erat consecuta, filii inter reli]quas res [paternas, qui ex eo nati sunt con]iugio, vin[dicabunt]. = *L. Vis. V,* 2, 14.

CCCXXIII. M[aritus si cum servis uxoris in ex]*peditio*[ne aliquid lucri fuerit consecutus], nihil *ex*[inde uxor a viro suo praesumat repe]tere, nec [ipso vivente nec post eius obitum]; sed vir, q[ui uxorem suam secundum sanctam scrip]turam in p[otestate habet[2], similiter et in ser]vis eius p[otestatem habebit et omnia, quae] cum servis[c] [uxoris vel suis in expeditio]- = *L. Vis. IV,* 2, 15.

a) conferre prae conferre praesumat *c.* b) iidem *Kn., sed haud plane legitur.* c) *haec lectio valde dubia est.*

1) *De millenario, quem hoc loco omittit L. Vis., cf. p.* 47, *n.* 2) *Cf. Gen.* 3, 16.

nem adqu[isivit, in sua potestate permane]ant; pro [eadem scilicet ratione, quia, si servi, dum] cum dom[ino suo in expeditione conversabantur], [aliquid admisissent forte damnosum, ille], [qui eos secum duxerat, et ei aliquid fecerant] [augmenti, ipse pro eis et responsum daturus] [esset et conpositionem, si culpabiles fuissent] [inventi; ut sicut lucrum ita et damnum] [ad se dominus noverit pertinendum].

41, *c.* 1. [168]. || [CCCXXIIII]. . . . . qui . . — *cf. L. Vis. IV, 2, 4?*
. . . . llam ad
. . . . *nt* . . s
. . . . nter . .
. . . . tate . .
. . . . inter . .
. . . . neque . .
. . . .

[CCCXXV]. . . . . *rem* . .
. . . . si . *nu*lla
. . . . [man]cipiis . .
. . . . et ipso *int*-
. . . . post mo*r*-
. . . . *a*tum con-
. . . . re marito
. . . . tatum fu-
. . . . us relin-

(Desunt 6 *versus cum capite CCCXXVI.)*

41, *c.* 2. [169]. || CCCXXVII. In priori lege fuerat constitutum:
Si . . . . filius cum . . . .
. . . . *p*ortione, ea ratione
. . . . ue defuncti tam-
. . . . modo ma*i*ori[a] *o*rdin-
*ant*e*s* [*praecipimus*], *ut* patre defuncto s . .
. . . . ne in facultatem eius
. . . di . . . . vindicare quae faciendi
*po*steri*s* . . . . Si vero *qui* moritur fili-
[orum] nepotes et f[iliae] nepotes reliquerit, qui omnes habeant facultates, ⌜ea conditione servata, *ut ne*pos ex filio, qui patre supersti- — *cf. L. Vis. I V, 2, 18.*

a) meliori? *fortasse intelligendum.*

te mortuus fuerit *integram de rebus avi,* quam fuerat pater *eius* si [*vixi*]*sset* habiturus, percipiat portionem; *nepos autem ex filia superstite* patre mo*rtua* de ea portione, q*uam ma*ter fuerat habitura, tertia por[tio *consequatur*]. . . . .

(Desunt 6 *versus,* 18—23. *huius paginae.)*

p. 142, c. 1. [170]. | *[Decem versus,* 1—10. *huius paginae, qui finem capitis CCCXXVII. praebebant, exceptis singulis literis quibusdam, legi nequeunt.]*

CCCXXVIII. Quo*tiens quis avum* paternum et maternum relin*quit*, *ad*[a] *mat*ern*um et* patern*um*[a] hereditas *mortui* uni*versa pertineat.* Si a*utem* avum paternum et aviam maternam reliquerit, aequales capiant portiones. = L. Vi. IV, 2, 6

CCCXXVIIII. Q*ui* mo*ritur* si tantummodo am*itam,* hoc *est* pat*ri*s sororem, et materteram, hoc [est matris sororem, relinquit, aequali iure] [succedant in hereditate defuncti]. = L. Vis. IV, 2, 7.

[CCCXXX]. . . . .
. . . .
. . . .
. . . .

p. 139, c. 2. [171]. || CCCXXXI. Qui m[oritur si fratres aut sorores non] reliquerit e[t filios fratrum vel sororum re]liquerit et f . . . . cf. L. Vis. IV, 2, 8.
versa . . . .
hac . . redi . . . .
ve . . . mor . . . .
. . . .
. . . . . fr . . . .
. . . . . it . . . .
. . . .

CCCXXXII. Femina . . . . cf. L. Vis. IV, 2, 9.

(In versibus 12—15, *qui restant, singula literarum vestigia tantum supersunt; versus* 16—23. *abscisi sunt. In hac reliqua paginae parte exstabat olim cap. CCCXXXIII.)*

a) *de hac lectione valde dubito.*

[CCCXXXIII]. *(Fortasse = L. Vis. Recc. IV, 2, 10).*

140, c. 1. [172]. || [CCCXXXIIII. Maritus [1] et uxor tunc] sibi *heredita*-[rio iure succedant, quando] nullus usque [ad septimum gradum de propi]nquis aut qui-[buscumque parentibus inve]nitur. *= L. Vis. IV, 2, 11; = L. Bai. 15, 10.*

[CCCXXXV. Clerici, monaci *vel* sancti]moniales, qui [usque ad septimum gradum n]on reliquerint [heredes *propinquos parente*]*sve, si* nihil de [suis facultatibus ordinaver]int, t[*otam*] s[*ibi*] [ecclesia, cui servierunt, eor]um substantiam [vindicabit]. *= L. Vis. IV, 2, 11.*

[CCCXXXVI. In hereditate illius, qui m]oritur inte-[status, filii <primi [a] sunt. Si filii> desunt] nepotibus debe-[tur hereditas. Si nec nepotes] fuerint, [pronepotes vocantur ad her]editatem. [Si vero qui moritur n]ec filios nec nepo-[tes *nec pronepotes* reliquerit], pater aut mater [hereditatem sibi vindicabit. ⌈*Si* persona]e desunt [b], [quae aut de superiori aut de inferiori ge]-[nere discreto ordine veniunt, tunc illae] [personae, quae sunt a latere constitutae], [requirantur, ut hereditatem accipiant]. *= L. Vis. IV, 2, 2.* *= L. Vis. IV, 2, 3.*

a) primi — filii *vel alia quaedam verba in codice omissa fuisse suspicandum est.* b) *hoc verbo expliciunt fragmenta.*

1) *De hoc capite disseruit J. Ficker, 'Erbenfolge' I, p.* 334.

te mortuus fuerit *integram de rebus avi,* quam fuerat pater *eius* si [*vixi*]*sset* habiturus, percipiat portionem; *nepos autem ex filia superstite* patre m*ortua* de ea portione, q*uam ma*ter fuerat habitura, tertia por[tio *consequatur*]. . . . .

(Desunt 6 *versus,* 18—23. *huius paginae.)*

142, c. 1. [170]. | *[Decem versus,* 1—10. *huius paginae, qui finem capitis CCCXXVII. praebebant, exceptis singulis literis quibusdam, legi nequeunt.]*

CCCXXVIII. Quo*tiens quis avum* paternum et maternum relin*quit, ad*[a] *mater*num *et patern*u*m*[a] hereditas *mort*u*i* uni*versa pertineat.* Si a*utem* avum paternum et aviam maternam reliquerit, aequales capiant portiones. = L. V IV, 2,

CCCXXVIIII. Q*ui* mo*ritur* si tantummodo am*itam,* hoc *est* pat*r*is sororem, et materteram, hoc [est matris sororem, relinquit, aequali iure] [succedant in hereditate defuncti]. = L. Vis. IV 2, 7.

[CCCXXX]. . . . .
. . . .
. . . .
. . . .

139, c. 2. [171]. || CCCXXXI. Qui m[oritur si fratres aut sorores non] reliquerit e[t filios fratrum vel sororum re]- cf. L. Vis. IV, 2, 8.
liquerit et f . . . .
versa . . . .
hac . . redi . . . .
ve . . . mor . . . .
. . . .
. . . . fr . . . .
. . . . it . . . .
. . . .

CCCXXXII. Femina . . . . cf. L. Vis. IV, 2, 9.

(In versibus 12—15, *qui restant, singula literarum vestigia tantum supersunt; versus* 16—23. *abscisi sunt. In hac reliqua paginae parte exstabat olim cap. CCCXXXIII.)*

a) *de hac lectione valde dubito.*

[CCCXXXIII]. *(Fortasse = L. Vis. Recc. IV, 2, 10).*

40, c. 1. [172]. || [CCCXXXIIII. Maritus[1] et uxor tunc] sibi *heredita*-[rio iure succedant, quando] nullus usque [ad septimum gradum de propi]nquis aut qui-[buscumque parentibus inve]nitur. = *L. Vis. IV,* 2, 11; = *L. Bai.* 15, 10.

[CCCXXXV. Clerici, monaci *vel* sancti]moniales, qui [usque ad septimum gradum n]on reliquerint [heredes *propinquos parente*]*sve, si* nihil de [suis facultatibus ordinaver]int, t[*otam*] s[*ibi*] [ecclesia, cui servierunt, eor]um substantiam [vindicabit]. = *L. Vis. IV,* 2, 11.

[CCCXXXVI. In hereditate illius, qui m]oritur inte-[status, filii <primi[a] sunt. Si filii> desunt] nepotibus debe-[tur hereditas. Si nec nepotes] fuerint, [pronepotes vocantur ad her]editatem. [Si vero qui moritur n]ec filios nec nepo-[tes *nec pronepotes* reliquerit], pater aut mater [hereditatem sibi vindicabit. ⌈*Si* persona]e desunt[b], = *L. Vis. IV,* 2, 3. [quae aut de superiori aut de inferiori ge]-[nere discreto ordine veniunt, tunc illae] [personae, quae sunt a latere constitutae], [requirantur, ut hereditatem accipiant]. = *L. Vis. IV,* 2, 2.

a) primi — filii *vel alia quaedam verba in codice omissa fuisse suspicandum est.* b) *hoc verbo expliciunt fragmenta.*

1) *De hoc capite disseruit J. Ficker, 'Erbenfolge' I, p.* 334.

LEX VISIGOTHORUM
RECCESSVINDIANA.

LIBER IUDICIORUM.

DE[a] INSTRUMENTIS LEGALIBUS.

LIBER PRIMUS[a].

I. Titulus: De legislatore[b].
II. Titulus: De lege.

DE[c] NEGOTIIS CAUSARUM.

LIBER SECUNDUS[c].

I. Titulus: De iudicibus et iudicatis.
II. Titulus: De causarum exordiis.
III. Titulus: De mandatoribus et mandatis.
IIII. Titulus: De testibus et testimoniis.
V. Titulus: De scripturis valituris et infirmandis hac defunctorum volumtatibus conscribendis.

DE[d] ORDINE CONIUGALI.

LIBER TERTIUS[d].

I. Titulus: De dispositionibus nuptiarum.
II. Titulus: De nuptiis inlicitis.
III. Titulus: De raptu virginum vel viduarum.
IIII. Titulus: De adulteriis.
V. Titulus: De incestis et apostatis adque masculorum concubitoribus.
VI. Titulus: De divortiis nuptiarum et discidio sponsorum[e].

Inscriptio LIBER IUDICIORUM *extat in solo codice R* 1. a) De — primus *des. R* 1. b) legislatorem *R* 1. c) De — secundus *des. R* 1. d) De — tertius *des. R* 1. e) sponsarum *R* 2.

DE[a] ORIGINE NATURALI.

LIBER QUARTUS[a].

I. Titulus: De gradibus.
II. Titulus: De successionibus.
III. Titulus: De pupillis et eorum tutoribus.
IIII. Titulus: De expositis infantibus.
V.[b] Titulus: De naturalibus bonis.

DE TRANSACTIONIBUS.

LIBER QUINTUS[b].

I. Titulus: De ecclesiasticis rebus.
II. Titulus: De donationibus generalibus.
III. Titulus: De patronorum donationibus.
IIII. Titulus: De commutationibus et venditionibus.
V. Titulus: De commendatis et commodatis.
VI. Titulus: De pigneribus et debitis.
VII. Titulus: De libertatibus et libertis.

DE ISCELERIBUS[c] ET TORMENTIS.

LIBER SEXTUS.

I. Titulus: De accusationibus criminosorum.
II. Titulus: De maleficis et consulentibus[d] eos adque[e] de veneficis.
III. Titulus: De excutientibus[f] partum hominum.
IIII. Titulus: De contumelio[g], vulnere et debilitatione hominum.
V. Titulus: De cede et morte hominum.

DE FURTIS ET FALSARIIS[h].

LIBER SEPTIMUS.

I. Titulus: De indicibus furti.
II. Titulus: De furibus et furtis.
III. Titulus: De usurpatoribus et plagiatoribus mancipiorum.
IIII. Titulus: De custodia et sententia damnatorum.
V. Titulus: De falsariis scripturarum.
VI. Titulus: De falsariis metallorum.

a) De — quartus *des.* *R* 1. b) V. Tit. — Liber quintus *des.* *R* 1. c) sceleribus *R* 2. d) consolentibus *R* 1. e) adque de veneficis *des.* *R* 1. f) iscutientibus partu *R* 1. g) contumelioso *R* 1. h) fallaciis *R* 2.

DE[a] INLATIS VIOLENTIIS ET DAMNIS.

LIBER OCTAVUS[a].

I. Titulus: De invasionibus et direptionibus.
II. Titulus: De incendiis et incensoribus.
III. Titulus: De damnis arborum, ortorum et frugum quarumcumque.
IIII. Titulus: De damnis animalium vel diversarum rerum.
V. Titulus: De pascendis porcis et animalibus denuntiandis[b] errantibus.
VI. Titulus: De apibus et eorum damnis.

DE FUGITIVIS ET REFUGIENTIBUS.

LIBER NONUS.

I. Titulus: De fugitivis et occultatoribus fugamque preventibus.
II. Titulus: De his, qui ad bellum non vadunt aut de bello[c] refugiunt.
III. Titulus: De his, qui ad eclesiam confugiunt[d].

DE DIVISIONIBUS ET[e] ANNORUM TEMPORIBUS ADQUE LIMITIBUS.

LIBER DECIMUS[f].

I. Titulus: De divisionibus et terris ad placitum datis.
II. Titulus: De quinquagenarii[g] et tricennalis[h] temporis intentione.
III. Titulus: De terminis et limitibus.

DE EGROTIS ET MORTUIS ADQUE TRANSMARINIS NEGOTIATORIBUS.

LIBER UNDECIMUS[i].

I. Titulus: De medicis et egrotis.
II. Titulus: De inquietudine sepulcrorum.
III. Titulus: De transmarinis negotiatoribus.

a) De — octavus *des.* *R* 1. b) denuntiantis *R* 1; et *add.* *R* 2. c) bellum *R* 1. d) confugium faciunt *R* 2. e) *deest* *R* 2. f) X *R* 1. g) quinquagenariis *R* 2; quinquaginarii *R* 1. h) tricennarii temporibus tentione *R* 1. i) XI *R* 1.

DE REMOVENDIS PRESSURIS ET OMNIUM HERETICORUM SECTIS EXTINCTIS[a].

LIBER DUODECIMUS[b].

I. Titulus: De temperando iudicio et removenda pressura.

II. Titulus: De omnium hereticorum adque Iudeorum cunctis erroribus[c] amputandis[d].

a) *deest R* 1. b) XII *R* 1. c) eroribus *R* 1. d) *sequitur in R 2 rubrica tituli, qui ad legem Reccessvindianam non pertinet et in utroque codice deest:* III. Titulus: De novellis legibus Iudeorum, quo et vetera confirmantur et nova adiecta sunt.

DE[a] INSTRUMENTIS LEGALIBUS.

LIBER[b] PRIMUS.

I. TITULUS: DE LEGISLATORE[a].

I.[b] Quod sit artificium condendarum legum.
II. Quo modo uti debeat[c] artifex legum.
III. Quid requirendum est in artifice legum.
IIII. Qualis erit in vivendo artifex legum.
V. Qualis erit in consiliando artifex legum.
VI. Qualis [erit] in eloquendo[d] artifex legum.
VII. Qualis erit in iudicando[e] artifex legum.
VIII. Qualis in publicis, qualis in privatis erit artifex legum.
VIIII. Quod dare debeat legibus disciplinam artifex legum[f].

I. Quod sit artificium condendarum legum.

Salutare daturi in legum contemtione[a] preconium, ad nove operationis formam antiquorum studiis[b] novos artus aptamus, reserantes[c] virtutem tam formande legis quam peritiam formantis[d] artificis. Cuius artis insigne ex hoc decentius enitere probabitur[e], si non ex[f] coniecturam[f] trahat[g] formam similitudinis, sed ex veritate formet[h] especiem[h] sanctionis, neque sillogismorum[i] acumine figuras inprimat disputationis[k], sed puris honestisque preceptis modeste statuat articulos[l] legis. Etenim ut ars operis

LIB. I. a) DE I. L. *ita emendavi secundum indicem titulorum, ceterarum recensionum codices et reliquorum librorum inscriptiones;* DE LEGISLATORE *R* 2; *inscr. deest omnino R* 1. b) INCIPIUNT CAPITULATIONES DE LIBRO PRIMO *R* 1.

TIT. I. a) LEGISLATORES *R* 1; LIBER PRIMUS *etiam hic add. R* 2. b) *index capitulorum deest R* 2. c) debet *R* 1. d) eloquendum *R* 1. e) iudicandum *R* 1. f) *sequitur index capitulorum tituli II. R* 1.

I. a) *ita pro* contentione *R* 2. *E* 2; contionem *R* 1; constitutione *E* 1. b) histius *R* 1. c) *ita E;* reservantes *R* 1. 2. d) formatis *R* 1. e) probitur *R* 1. f) ixet nihectura *R* 2. g) *ita E;* tradat *R* 1; trauat *R* 2. h) *ita R* 2*;* format spatriem *R* 1. i) sillosgismorum agumine *R* 1; ullogis firmorum *R* 2. k) *ita E;* diperationis *R* 1; admorationis *R* 2. l) *ita E;* articulis *R* 1; articulas *R* 2.

huius se in hac dispensatione conponat, ordo magne ratiocinationis exoptat. Namque cum[m] experimenta rerum manus tenet artificis, ad dispositionem forme frustra queritur investigatio rationis. In inprovisis certe acuta[n] expetit se ratio indagatione cognosci; in non ignotis autem experimento faciendi se properat reserari[o]. Latentis ergo rei quia species ignoratur, non inmerito considerationis ordo requiritur; cum vero expertos[p] usus in speculo visionis fides veritatis adducit, non iam materia forme ratiocinationem[q] dicti, sed operationem facti deposcit. Unde nos melius mores, quam eloquia ordinantes, non personam[r] oratoris inducimus, sed rectoris iura disponimus.

II. Quo modo uti debeat[a] artifex legum.

Formandarum ergo[b] artifex legum non disceptatione debet uti, sed iure. Nec videri[c] congruum sibi[d] contemtione[e] legem condidisse, sed ordine. Ab[f] illo enim negotia[g] rerum non expetunt in teatrali fabore clamorem[h], sed in exoptata salvatione populi legem[i].

III. Quid requirendum est in artificem legum.

Tunc primo requirendum est, ut id, quod inducitur[a], possibile credatur[b]. Novissime ostendendum[c], si non pro familiari conpendio, sed pro hutilitate populi suadetur[d], ut appareat eum, qui legislator existit, nullo privatim[e] commodo, sed omnium civium utilitati[f] communi[g] motum presidiumque oportune legis inducere.

IIII. Qualis erit in vivendo[a] artifex legum.

Erit consequenter[b] idem lator iuris hac legis mores eloquiis anteponens, ut contentio[c] illius plus virtute personet[d] quam sermone. Sicque quod dixerit amplius factis quam dictis exornet priusque promenda conpleat, quam inplenda depromat[e].

m) cumqȝ *R* 1. n) acute *R* 1. o) reservari *R* 2. p) expertis husus *R* 1; expertos usos *R* 2. q) ratiocinante *R* 1. r) persona *R* 1.

II. a) debet *R* 1. b) Firmandarum *R* 1, *ubi* ergo *deest.* c) videre *R* 1. d) sive *R* 1. e) *ita R* 2; contentionem *R* 1. f) *deest R* 1. g) negotio *R* 1. h) clamore *R* 1. i) lege *R* 1.

III. a) *ita R* 1. *E* 2; indicitur *R* 2. *E* 1. b) reddatur *R* 1. c) ostendum *R* 1; hostendatur *R* 2. d) *ita R* 2; suadendus *R* 1. e) *ita R* 2. *E* 2; privati *E* 1; privatum *R* 1. f) hutilitatem *R* 1. g) *ita R* 2. *E* 2; muni.motum *R* 1; communimentum *E* 1.

IIII. a) videndo *R* 2. *E* 1. b) conquenster *R* 1. c) *ita R* 1. 2; contio *E* 1; constituti *E* 1. d) persone *R* 2; consonet *R* 1. e) *ita E* 1. 2; deponat *R* 1; *deest R* 2.

V. Qualis erit in consiliando[a] artifex legum.

Erit in adventione[b] Deo sibique[c] tantummodo conscius, consilio[d] probis[d] et parvis admixtus, adsensu civibus populisque[e] conmunis; ut aliene provisor salutis commodius[f] ex universali consensu exerceat gubernaculum[g], quam ingerat ex singulari potestate iudicium.

VI. Qualis erit in eloquendo artifex legum.

Erit concionans eloquio clarus, sententia non dubius, evidentia plenus; ut, quidquid ex[a] legali fonte prodierit[b], in rivulis audientium sine retardatione decurrat, totumque qui audierit ita cognoscat, ut nulla hunc difficultas dubium reddat.

VII. Qualis erit in iudicando[a] artifex legum.

Erit iudicans in indagando[b] vivax, in preveniendo[c] fixus, in decernendo non[d] anxius, in percutiendo parcus, in parcendo adsiduus, in innocente vindex, in noxio temperatus, in[e] advena sollicitus, in indigena[f] mansuetus. Personam[g] tantum nesciat[h] accipere, quanto et contemnet heligere.

VIII. Qualis in publicis, qualis in privatis erit artifex legum.

Erit quecumque sunt publica[a] patrio recturus amore, quecumque privata herili dispensaturus[a] ex potestate; ut hunc universitas patrem, parvitas[b] habeat dominum, sicque diligatur in toto, ut timeatur in parvo, quatenus et nullus huic servire paveat, et omnes amorem eius[c] morte conpensandum exoptent.

VIIII. Quod dare debeat legibus disciplinam artifex legum.

Tunc deinde sciet in hoc maxime istare[a] gravitatis publice gloriam, si det ipsis legibus disciplinam. Nam

V. a) consiliandum *R* 1. b) *ita R* 1. *E* 1. 2; *corr.* adinventione *R* 2. c) siutique *R* 1; sibusque *R* 2. d) consilia providus *R* 2. e) populis adque *R* 1. f) commodus *R* 1. g) gubernacula *R* 1.

VI. a) es *R* 2. b) *ita R* 1; prodiderit *R* 2. *E* 1. 2.

VII. a) iudicio i. *R* 2. b) indicando *R* 1. c) *ita R* 1; perveniendo *R* 2. *E* 2; praevidendo *E* 1. d) *deest R* 1. e) in — mansuetus *des. R* 1. f) indegena *pro* in indigena *R* 2. g) personas *R* 1. h) nesciet *R* 1.

VIII. a) publica — dispensaturus *E* 1. 2; publica patria q. p. erit pensaturus *R* 1; publica patri erectus a. q. privata erit illi dispensaturus *R* 2. b) patruitas *R* 1. c) melius mortem *R* 1.

VIIII. a) *ita R* 1. 2.

cum salus tota plebium in conservando[b] iure consistat, leges ipsas corrigere debet[c] ante quam mores. Veniunt enim, ut cuique libet, in contemtionem[d], leges pro arbitrio suo ferunt[e], induunt sibi fictam de[f] grabitate hac pudore[g] personam; adeo[h] ut sit illis[h] lex publica, inhonestas privata, sicque obtentu legum contraria legibus adoperiunt, qui vigore legis obvia[i] legibus evellere debuerunt.

II. TITULUS: DE LEGE.

I.[a] Quid observabit legislator in legibus suadendis.
II. Quid sit lex.
III. Quid agit lex.
IIII. Qualis erit lex.
V. Quare fit lex.
VI. Quod triumphet de hostibus lex.

I. Quid observabit legislator in legibus suadendis.

Item in suadendis[a] legibus erit plena[b] causa dicendi, non ut partem[c] orationis meditandi[d] videatur gratia obtinere, sed desideratum perfectionis obtinuisse laborem. In earum namque formationibus non sophismata[e] disputationis, sed virtutem iuris mavult causa discriminis. Queritur enim illic[f] non, quid contentio dicat, sed quid actio promat, quia et excessus morum non coercendi[g] sunt cuturno locutionum, sed temperamento[h] virtutum.

II. Quid sit lex.

Lex[a] est emula divinitatis, antestis[a] religionis, fons disciplinarum, artifex iuris, boni[b] mores inveniens adque conponens, gubernaculum civitatis, iustitie nuntia, magistra vite, anima totius corporis popularis.

III. Quid agit[a] lex.

Lex regit omnem civitatis[b] ordinem, omnem hominis etatem, que sic feminis datur ut maribus, iuventute con-

b) *ita R* 1; consecrando *E* 2 *et e corr. R* 2; considerando *E* 1 *et fortasse olim R* 2. c) debeat *R* 1. d) concionem *R* 1. e) fuerunt *R* 1. f) divinitate *R* 2. g) pudere *R* 1. h) adecit illi *R* 1. i) obviam *R* 1.

TIT. II. a) *index capitulorum indici tituli I. subiectus in R* 1; *deest omnino R* 2.

I. a) l. s. *R* 1. b) plenus *R* 1. c) parte *R* 1. d) *deest R* 1. e) *ita E;* sofirmata *R* 2; sunt firmata *R* 1. f) illio *R* 1. g) cernendi *R* 2. h) *ita E;* in temperamentum *R* 1; temperare *R* 2, *ubi* virtutum *deest.*

II. a) Rerum emmula divitatis *R* 1, *ubi* antestis *deest.* b) *ita R* 1. 2. *E* 1; bonos *E* 2.

III. a) sit *R* 1. b) civitatem *R* 1.

plectitur et senectute, tam prudentibus quam indoctis, tam urbanis quam rusticis fertur, que[c] summum[c] salutis principum hac populorum culmen obtinet, et cum manifesto[d] preclaroque preconio in modum lucidissimi solis effulgit[e].

IIII. Qualis erit lex[a].

Lex[1] erit manifesta nec quemquam in captionem[b] civium devocabit. Erit secundum naturam, secundum consuetudinem civitatis, loco temporeque conveniens, iusta et[c] equabilia prescribens[d], congruens[e], honesta et digna, hutilis, necessaria, in qua previdendum est ex hutilitate, que pretenditur, amplius[f] commodi, amplius[f] iniquitatis oriatur, ut dinosci possit, si plus veritati[g] prospiciat publice, quam religioni[h] videatur obesse, an et si honestatem[i] tuetur[k] et non cum salutis periculo arguit.

V. Quare fit lex.

Fieri[2] autem leges et ratio[a] cogit, ut earum[b] metu humana coerceatur inprovitas, sitque[c] tuta inter noxios innocentium vita, adque in ipsis inprobis formidato supplicio frenetur nocendi presumptio.

VI. Quod triumphet de hostibus lex.

His in domestica pace ita[a] perfectis, totaque primo a principibus, secundo a civibus[b], exhinc a populis et a domo iurgiorum peste seclusa, eundum[c] est in adversis et obviandum hostibus potentialiter hac[a] fidenter[a], tanto in externis spe fida victorie, quanto[d] nil[e] erit, quod ex internis formidari[f] valeat aut timeri. Pacis[g] enim holeo et legum vino[h] tota plebium massa in istatu salutari concreta exheret[i] hostibus indevictos[k], unde inlesos artus[l],

c) Quesumus *R* 1. d) manifestat *R* 1. e) effugit *corr.* effulget *R* 2.
IIII. a) *deest* *R* 1. b) *ita* *R* 1. *E* 1. 2*;* captione *R* 2. c) aequaliaque *R* 2. d) perscribens *R* 2. e) concumbens *R* 1. f) amplius — amplius *R* 1. 2. *E* 1; *intelligendum est:* an plus — an plus, *quod praebet* *E* 2. g) veritatem *R* 1. h) regio *R* 1. i) honestate *R* 1. k) *ita* *R* 1. *E* 2*;* tueatur *R* 2. *E* 2.
V. a) illa *add.* *R* 2. b) iterum *R* 1. c) sique *R* 1.
VI. a) *deest* *R* 1. b) principibus *R* 1. c) eundem *R* 1; secundum *R* 2. d) quantum *R* 1. e) nec *R* 2. f) formidare *R* 1. g) facies *R* 1. h) vinum *R* 2. i) exeret *R* 2; *i. e.* exseret. k) *ita* *R* 2*;* indevictus *R* 1; inde invictos *E*. l) artos *R* 2.

1) *Hoc caput magna ex parte ad verbum convenit cum Isidori Etymol. V,* c. 21. 2) *Ad verbum fere convenit hoc caput cum Isidori Etymol. V,* c. 20.

producentur iustis adiuta legibus tela. Eruntque viri melius equitate quam telo muniti, ut contra hostem[m] ante iustitiam dirigat[n] princeps, quam vibret spicula miles. Felicior iam tunc illa principis congressio erit, quando[o] domestica equitas anteibit; quia et severiores[p] erunt in hostium populatione[q] mucrones, quos[r] de domibus modeste produxerint leges[s]. Experimentum enim naturalis est rei, ut iustitia illa confodiat hostem que tutaverit civem[t], et externam[u] inde perimat litem[v], unde suorum interna possederit pacem. Sicut ergo modestia principum temperantia est legum, ita concordia civium victoria est hostium. Ex[w] mansuetudine etenim principum oboritur dispositio legum, ex dispositione legum institutio morum, ex institutione morum concordia civium, ex concordia civium triumphus hostium. Sicque[x] bonus princeps, interna regens et externa conquirens, dum suam pacem possidet et alienam litem abrumpit[y], celebratur et in civibus rector et in hostibus victor, habiturus post labentia tempora requiem sempiterna, post luteum aurum celestem regnum, post diadema[z] et purpuram gloriam et coronam; quin pocius nec deficiet esse rex, quoniam, dum regnum terre relinquid[a] et celeste conquirit, non erit amisisse[b] regni gloriam, sed ausisse[c].

m) hoste *R* 1. n) diridirigat *R* 1. o) quam *R* 2. p) *ita R* 1. *E* 1; seniores *R* 2; saeviores *E* 2. q) populutionem *R* 1. r) quod *R* 1. s) legis *R* 1. t) cive *R* 1. u) externa *R* 1. v) lite *R* 1. w) et mansuetudinem *R* 1. x) sique *R* 1. y) *ita E;* amrumpit *R* 2; obrumpit *R* 1. z) diademam *R* 1. a) reliquid *R* 1. b) admisisse *R* 1. c) *ita pro* auxisse *R* 1. 2.

DE NEGOTIIS CAUSARUM.

LIBER SECUNDUS.

I. TITULUS: DE IUDICIBUS ET IUDICATIS.

I. Quod et regia potestas et populorum universitas legum[a] reverentie sit subiecta.
II. Quod nulli leges nescire liceat.
III. Quod antea ordinare[b] oportuit negotia[c] principum, postea populorum.
IIII. De tempore, quo debeant leges emendate valere.
V. De principum cupiditate damnata eorumque initiis ordinandis, et[d] qualiter conficiende sunt scripture in nomine principum facte.
VI. De his, qui contra principem vel gentem aut patriam refugi[e] vel insulentes existunt.
VII. De non criminando principem nec maledicendo illi.
VIII. De remotis alienarum gentium legibus.
VIIII. Ne excepto talem librum, qualis hic, qui nuper est editus, alterum[f] quisque presumat habere.
X. De diebus festis et feriatis, in quibus non sunt negotia [exequenda[g]].
XI. Ut nulla causa a iudicibus audiatur, que[h] legibus non tenetur.
XII. Ut terminate cause[i] nullatenus revolvantur, relique[k] vero ad libri huius seriem terminentur, adiciendi leges principibus libertate manente.

LIB. II. TIT. I. a) l. — subiecta *des.* *R* 2. b) ordinari *R* 2. c) n. — populorum *des.* *R* 2. d) et — facte *des.* *R* 2. e) ref. — existunt *des.* *R* 2. f) alterum — habere *des.* *R* 2. g) *emendavi ex rubrica textus;* exquirenda *R* 1; *deest* *R* 2. h) que — tenetur *des.* *R* 2. i) preterite *add.* *R* 2. k) relique — manente *des.* *R* 2.

XIII. Quod nulli liceat dirimere causas, nisi quibus aut princeps aut[l] consensio voluntatis potestatem dederit iudicandi.

XIIII. Quales causas debeant audire[m] thiuphadi[n] et[o] qualibus personis causas audiendas iniungant.

XV. Ut iudices tam criminales quam communes terminent[p] causas. Pacis autem adsertores et sola regia potestas ordinet, et sic[q] tantundem a rege commissa negotia iudicent.

XVI. De damnis eorum, qui non accepta potestate presumserint[r] iudicare.

XVII. De his, qui admoniti iudicis epistula[s] vel[t] sigillo ad iudicium venire contemnunt[u].

XVIII. Si iudex interpellantem audire contemnat, vel[v] utrum fraudulenter an ignoranter iudicium promat[w].

XVIIII. Si iudex aut per commodum aut per ignorantiam iudicet[x] causam.

XX. Si iudex dolo vel calliditate aut unam aut ambas causantium[y] partes dispendia[z] faciat sustinere.

XXI. Quid[a] primo iudex servare debet[b], ut[c] causam[d] bene cognoscat.

XXII. Si cuiuscumque honoris aut hordinis iudex[e] dicatur haberi[f] suspectus, vel si iudex contra leges[g] presumat dare iudicium.

XXIII. Iudex qualiter faciat iudicatum.

XXIIII. De commodis adque damnis iudicis vel[h] saionis.

XXV. Quod[i] omnis, qui potestatem accipit iudicandi, iudicis[k] nomine censeatur ex lege.

XXVI. Ut omne vinculum, quod post datum iniustum iudicium a causidicis[l] fuerit exactum, habeatur invalidum.

XXVII. Ut iniustum iudicium et definitio iniusta[m]

l) aut — iudicandi *des.* *R* 2. m) audiri *R* 1. n) thiufadi *R* 2. o) *ita E* 1. 2. *et in contextu R* 2, *ubi hoc loco desunt* et — iniungant; quibus *pro* et qualibus *R* 1. p) terminent — iudicent *des.* *R* 2. q) *ita R* 1; *deest E* 1. 2. r) pr. iud. *des.* *R* 2. s) epistulam *R* 1. t) vel sigillum *R* 1; vel — contemnunt *ita in contextu R* 2, *ubi hoc loco desunt.* u) contendunt *R* 1. v) vel — promat *des.* *R* 2. w) premat *R* 1. x) *deest R* 1; iud. causam *des.* *R* 2. y) caus. — sustinere *des.* *R* 2. z) dispendium facid *R* 1. a) Quod primum *R* 2. b) debeat *R* 1. c) ut — cogn. *des.* *R* 2. d) causa *R* 1. e) iudex — iudicium *des.* *R* 2. f) habere susceptum *R* 1. g) lege *R* 1. h) vel sai. *des.* *R* 2. i) Ut *R* 2. k) iud. — lege *des.* *R* 2. l) a causidicis *des.* *R* 1; a — invalidum *des.* *R* 2. m) ini. — valeat *des.* *R* 2.

regio metu vel iussu[n] a iudicibus ordinata non valeat[o].

XXVIII. De data episcopis potestatem distringendi iudices[p] nequiter iudicantes.
XXVIIII. Ut iudex, si a[q] quocumque fuerit pulsatus[q], noverit[r] se petenti reddere rationem[s].
XXX. De damnis iudicum aliena contingentium[t].
XXXI. De his, qui regiam[u] contemserint iussionem[v].

a.

IN[w] NOMINE DOMINI.

I. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Quod tam regia potestas quam populorum[a] universitas legum reverentie sit subiecta.

Omnipotens[b] rerum[b] dominus et conditor unus[1], providens commoda humane salutis, discere[c] iustitiam habitatores[d] terre, sacre legis sacris decenter imperabit[e] oraculis. Et quia solius tam[f] inmense divinitatis imperiis hec[g] cordibus inprimuntur humanis, convenit omnium terrenorum quamvis excellentissimas potestates illi colla[h] submittere mentis, cui etiam militie celestis famulatur dignitas servitutis. Quapropter si obediendum est Deo, diligenda est iustitia; que si fuerit dilecta, erit instanter[i] operandum in illa, quam quisque tunc verius et ardentius diligit, cum unius equitatis sententia cum proximo semetipsum adstringit[k]. Gratanter ergo iussa celestia amplectentes, damus modestas[l] simul nobis[m] et subditis leges, quibus ita et nostri culminis clementia et succedentium[n] regum nobitas adfutura una cum regimonii nostri generali multitudine universa hobedire decernitur hac parere iubetur, ut nullis factionibus a[o] custodia legum, que inicitur subditis[p], sese[p] alienam reddat cuiuslibet persona vel potentia dignitatis, quatinus subiectos ad reverentiam legis[q] inpellat necessitas, principis[r] voluntas.

n) iussum *R* 1. o) *ita R* 1. *E* 2. p) iud. — iudicantes *des. R* 2. q) a quocumque pulsans *R* 2. r) noverit — rationem *des. R* 2. s) ratione *R* 1. t) continentium *R* 1. u) regia *R* 2. v) *deest R* 2. w) IN N. D. *inter* I. *et* FLAVIUS *R* 1. 2.
I. a) populi *R* 1. b) Omnipotentis regum *R* 1. c) discernere *R* 2. d) abitatoribus *R* 2. e) *ita pro* imperavit *R* 1. 2. f) *deest R* 1. g) hecordibus *R* 1. h) *deest R* 2. i) iterum *R* 1. k) adistringit *R* 1. l) modestias *R* 1; molestas *R* 2. m) novis *R* 1. n) succedendum *R* 1. o) ad custodia *R* 1; accausandia *pro* a c. *R* 2. p) subdidisse *R* 1. q) *deest R* 1. r) *acc. plur.*

1) Omnipotens — unus: *versus hexameter.*

II. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS[a] REX.

Quod nulli leges nescire liceat.

Omnis scientia sana ordinabiliter vitat[b] ignorantiam[c] execrandam[c]. Nam cum scriptum sit: 'Noluit[1] intellegere, ut bene ageret', certum[d] est, quia[e] qui intellegere[e] noluit[f], bene agere non contendit[g]. Nullus ergo idcirco sibi extimet inlicitum faciendi licere quodlibet, quia se novit legum decreta sanctionesque nescire[h]: nam non[i] insontem[i] faciet ignorantie causa[k], quem noxiorum damnis inplicaverit culpa.

III. FLAVIUS GLORIOSUS[a] RECCESSVINDUS REX.

Quod antea ordinari oportuit negotia principum et postea populorum.

Bene Deus, conditor rerum, disponens humani corporis formam, in sublimem[b] caput erexit adque ex illo cunctas membrorum fibras exoriri decrevit. Unde hoc etiam a[c] capiendis initiis caput vocitari[d] percensuit[2], formans in illo et[e] fulgorem luminum[e], ex quo prospici possent quecumque noxia concurrissent, constituens in eo et intelligendi vigorem[f], per quem conexa et subdita membra vel dispositio[g] regeret vel providentia ordinaret. Hinc est et peritorum medicorum precipua cura, ut ante capiti quam membris incipiat[h] disponi medella. Que ideo non inmerito ordinabiliter exerceri censetur, cum artificis peritia hec dispensari patescunt; quia si salutare caput extiterit, ratione colligit, qualiter curare membra cetera possit. Nam si arcem[i] molestia hoccupaverit capitis, non potuerit[k] in artus dirivationes[l] dare salutis, quas in se consumserit iugis causa langoris. Ordinanda ergo sunt primo negotia principum, tutanda[m] salus, defendenda vita, sicque in istatu et negotiis plebium ordinatio dirigenda, ut dum salus conpetens prospicitur regum, fida valentius teneatur salvatio populorum.

II. a) *ita R* 1*;* Chindasuintus *R* 2, *ubi* gloriosus *deest; nomen regis deest E* 1. 2. b) *ita E* 1*;* uita *R* 2; fit ad *R* 1; ditat *corr.* dictat *E* 2. c) ignorantia exegranda *R* 1. d) certo est *R* 2. *E* 1. e) *ita E;* quia intelligere *R* 2; quia qui int. *des. R* 1. f) nolet *R* 1. g) *ita V* 5*;* non concedit *R* 2; nin condit *R* 1; ad maledicendum tendit *E* 1; contemnit *E* 2. *V* 2. 3; non contemnit *V* 1. h) nesciret *R* 1. i) n. i. *des. R* 1. k) causam *R* 1.

III. a) ctrs *R* 1. b) *rad. corr.* sublime *R* 2. c) ad *R* 1. d) vocari precensuit *R* 1. e) et f. lum. *des. R* 1. f) vigore *R* 1. g) disposio *R* 1. h) *ita R* 1*;* incipiad disponi medellam *R* 2; incipiat disponi medela *V* 5; incipiunt adhiberi medellam *E* 1; incipiant adhiberi medella *E* 2. i) *ita E* 2*;* arce *R* 2; areae *E* 1; carnem *R* 1. k) poterit *R* 2. l) delibationes *R* 1. m) tutanda *al. m. coaeva corr.* tuenda *R* 1.

1) *Psalm.* 35, 4. 2) *Cf. Isidori Etymol. XI, c.* 1, 25.

d. IIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De tempore, quo[a] debeant leges emendate valere.

Quoniam novitatem legum vetustas[b] vitiorum[b] exegit et innovare[c] leges veternosa[d] peccaminum antiquitas inpetrabit[e], adeo[f] leges in hoc libro conscriptas[g] ab anno secundo dive[h] memorie domni et genitoris mei Chindasvindi[i] regis in cunctis personis hac[k] gentibus nostre amplitudinis imperio subiugatis omni robore valere decernimus hac iugi mansuras observantia consecramus; ita ut, reiectis[l] illis, quas non equitas iudicantis, sed[m] libitus inpresserat potestatis, evacuatisque iudiciis omnibusque scripturis earum ordinatione confectis, he[n] sole valeant leges, quas aut ex[o] antiquitate iuste[p] tenemus, aut idem[q] genitor[r] noster vel pro ęquitate iudiciorum vel pro austeritate[s] culparum visus est non inmerito[t] condedisse, prolatis[u] seu conexis aliis legibus, quas[v] nostri culminis fastigium iudiciali[w] presidens trono coram universis Dei sacerdotibus[x] sanctis cunctisque[y] officiis palatinis, docante[z] Deo adque favente audientium universali consensu[a], ędidit et formavit hac[b] sue glorie titulis[c] adnotabit; ita ut[d] tam he[e], que iam prolate consistunt, quam ille, quas[f] adhuc exoriri novorum negotiorum eventus inpulerit, valido hac iustissimo vigore perdurent et eterne soleditatis[g] iura retentent[h].

V. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De principum cupiditate damnata[a] eorumque initiis ordinandis[b], et qualiter conficiende sunt scripture in nomine principum facte.

Eminentie[1] celsitudo terrene tunc salubrius sublimia probatur adpetere[c], cum saluti proximorum pia cernitur

IIII. *(Deest codd. E 1. 2.)* a) quod *R* 1. 2. b) vetustus vigorum *R* 1. c) innovale *R* 2. d) *ita V* 1. 3; veternos ac *R* 2; veternus *R* 1; veternosas *V* 2. 4; veternositas — antiqua *pro* v. — antiquas *in marg. V* 4. e) *ita pro* inpetravit *R* 1; imperavit *V* 4. f) *ita R* 1. 2; ideo *V.* g) constitutas *R* 1. h) *ita V;* diu memoriae *R* 2; d. m. *des. R* 1. i) Cindasuindi *R* 1. k) agentibus *pro* hac g. *R* 1. l) *ita R* 1. *V* 1. 4; regectis *R* 2; relictis *V* 2; resectis *V* 3. m) sed — evacuatis *des. R* 2; libitus *deest etiam R* 1, *quod ex V supplevi.* n) heae *R* 2; hae *V*; *deest R* 1. o) ab *pro* aut ėx *R* 1; p) *ita R* 1. *V* 1. 3; eius tenemus *R* 2; iuste novimus aut tenemus *V* 2. 4. q) ideo *R* 1. r) genitorum *pro* g. n. *R* 2. s) absteritate *R* 1. t) merito *R* 1. u) prelatis *R* 2. v) quam nr̄s culminibus *R* 2. w) iudicali pr. *R* 1; iudici absidens *pro* i. pr. *R* 2. x) sanctis sacerdotibus *R* 1. *V* 4. y) que *deest R* 2. z) dōcante *R* 1; docente et ducante *V* 3. a) consilio *R* 2. b) ad *R* 1. c) titulus *R* 1. d) aut *R* 2. e) heae *R* 2; et *R* 1. f) quasi *R* 2. g) aeterna solitatis *R* 2. h) retinent *R* 1.

V. *Cf. etiam Conc. Tolet. VIII.* a) et *add. R* 1. b) ordinandis equaliter *R* 1; hordinata est qualiter *R* 2. c) anpetere *R* 1.

1) *Haec eadem lex in acta Concilii Toletani VIII. a.* 653. *recepta est, ubi*

conpassione[d] prodesse; unde solet contingere, ut plus commodi de aliena[e] salute conquirat, quam de propria hutilitate quisque[f] percipiat. In multis enim, quia multorum salus adtenditur, maioris lucri summa percipitur. In se autem, quia privati commodi fructus adpetitur, non[g] satis est, si unius beneficii premia conquirantur. Hinc et illa[h] regendarum tantundem salus est plebium, que non suos fines privata voluntate concludit, sed que universitatis limites communi prosperitatis[i] lege defendit: Quapropter, ne salutaris ordo imperialibus videatur[k] verbis potius obtineri quam factis, de sublimitatis obtentu reclinamus ad vota supplicum tranquille visionis aspectum[l], ut inde salutaris conpassio[m] habeat commodum, unde turme plebium adepte fuerint supplicationis effectum. Cum[n] igitur precedentium serie temporum inmoderatior aviditas[o] principum sese[p] prona diffunderet in ispoliis populorum et augeret rei proprie[q] censum erumna flebilis subiectorum, tandem[r] superne respectionis adflatu[s] nobis est divinitus inspiratum, ut, quia subiectis leges reverentie[t] dederamus, principum quoque excessibus retinaculum temperantie poneremus. Proinde sincera mansuetudinis deliberatione tam nobis quam cunctis nostre glorie[u] successoribus adfuturis, Deo mediante, legem ponimus decretumque divalis observantie promulgamus[v]: ut nullus regum inpulsionis sue quibuscumque motibus aut factionibus scripturas de quibuslibet rebus alteri[w] debitis ita extorqueat vel extorquendas instituat, quatenus iniuste hac nolenter debitarum sibi quisque privari possit dominio rerum. Quod si alicuius gratissima volumtate quippiam de rebus a quocumque perceperit vel pro evidenti prestatione lucratus aliquid fuerit, in eadem scripturam[x] patens volumtatis hac prestiti condicio adnotetur, per quam aut inpressio principis

d) *ita* R 1. E 2; conparsio se R 2; conparsione E 1. e) alienę R 1. f) quis R 1. g) nos R 1. h) illam R 1. i) prosperitati R 2. k) videntur R 1. l) *ita* E 1. 2. *Conc.*; espectum R 2; affectum R 1. m) consparsio R 2. E 1. n) *deest* R 1. o) apiditas R 1. p) *ita* E 2; esse R 1. 2; *deest* E 1. q) publicae E 2. V 1. 3. r) tam de R 1. s) adflatum R 1. 2. t) r. deferamus R 1; deferentiae dederamus R 2. u) a *add.* R 1. v) promulcamus R 1. w) alteris R 1. x) *ita* R 1. 2.

ad calcem traditur. Res, quas rex hac lege ordinavit, etiam in ipso concilio agitatae erant; cf. praecipue can. 10. *Conc. cit. et Concilii eiusdem 'Decretum iudicii universalis editum in nomine principis', actis subiectum. Rex legem nostram decreti illius occasione promulgasse videtur.*

aut conferentis fraus evidentissime detegatur. Et si patuerit a nolente fuisse iscripturam[y] exactam, aut resipiscat inprobitas principis et evacuet quod male contraxit, aut certe post eius mortem[z] ad eum, cui exacta est scriptura, vel ad heredes eius res[z*] ipse sine cunctatione debeant revocari. Ille autem res, que, seclusa omni conpressionis[a] argumentatione, directo modo transierint in principis potestate[b], in eius perenniter iure perdurent, et quidquid[c] ex rebus ipsis idem princeps ordinare voluerit, sue potestatis arbitrio subiacebit. Verum ut omne[d] eius[e] negotium actionis roburet[f] sinceritas veritatis, cum quarumcumque rerum iscripture in principis nomine extiterint facte, mox testes[g], qui in eadem scripturam suscriptores accesserint, ab his, quos elegerit princeps, diligentissime perquirantur, si non aliquod indicium[h] aut de inpressione principis aut de fraude scripturam facientis modo quocumque cognoverint: ac[i] sic aut rite facta series scripture permaneat, aut irrite confecta vanescat. Similis quoque ordo de terris, vineis adque familiis observetur, si[d] sine scripture textum[k] tantumodo coram testibus quelibet facta fuerit definitio[l]. De rebus autem omnibus a tempore Svintilani[m. 1] regis hucusque[n] a principibus[o] adquesitis[o] aut deinceps si provenerit adquirendis quecumque forsitan princeps inordinata sive[p] reliquid seu reliquerit, quoniam pro regni apice[q] probantur adquisita fuisse, ad successorem[r] tantundem regni decernimus pertinere; ita habita potestate, ut[s] quidquid ex his helegerit facere, liberum habead[t] velle. In illis autem rebus, que ipsi aut de bonis parentum aut de quorumcumque provenerint successionibus proximorum, ita[u] eidem principi eiusque filiis, aut si filii defuerint, heredibus quoque legitimis hereditatis iura patebunt, sicut etiam ceteris lege vel successione patere noscuntur. Quod si aliquid ex rebus de quorumcumque parentum aut proximorum non solum successione, sed etiam qualibet conlatione aut quocunque

y) *ita R 2;* iscriptura exacta *R* 1. z) morte *R* 1. z*) *deest R* 1, *ubi legitur* ipsa — debeat. a) conprehensionis et *R* 1. b) *ita R* 1. 2. *E.* c) quid *R* 1. d) *deest R* 1. e) *ita R* 1. 2; *alii:* huius. f) robore *R* 2. g) testis *R* 1. h) in iudicis *R* 1. i) aut *R* 1. k) *ita R* 1. 2. *E* 1. l) in definitione *R* 1. m) *ita R* 1. 2, *V* 2. 4. 5; *eandem lectionem, sed corruptam praebent E* 1. 2. n) huncusque *R* 1; huiusque *R* 2; hucusque *alii.* o) principes adquietis *R* 1. p) sibi *R* 1. q) apicem *R* 1. r) successoro *R* 1. s) *deest R* 1. t) abeat *R* 2. u) ut *add. R* 1.

1) *Svintila rex regnavit a.* 620—631.

contractu[v] ad ius ipsius pervenisse patuerit, si contingat hec[w] inordinata relinqui, non ad successorem regni, sed ad filios vel[x] heredes eius, qui conquisibit, specialiter omnis eadem conquisitio[y] pertinebit. Nam et de illis rebus, quas[y*] idem[y] princeps ante regnum aut ex proprio aut ex iustissime[z] conquisito[a] dinoscitur abuisse, inrebocabili ordine aut faciendi quod voluerit potestatem habebit, aut certe filiis eius successio plena[b] patebit. Quod si filii defuerint, legitimis heredibus ex his, que inordinata reliquerit[c], hereditatem hadire licebit. Huius sane legis sententia[d] in solis erit principum negotiis observanda adque ita perpetim valitura, ut non ante quispiam solium regale[e] conscendat, quam iuramenti federe hanc legem se in omnibus implere promittat[1]. Quemcumque vero aut per tumultuosas plebes aut per absconsa dignitati puplice macinamenta adeptum[f] esse constiterit regni[g] fastigia[2], mox idem cum omnibus tam nefarię sibi[h] consentientibus et anathema fiat et christianorum communionem amittat, tam dire percussionis ultione conlisus, ut omnis divini ordinis cultor, qui illi communicare presumserit, simili cum ipso damnatione dispereat et pena tabescat. Nam et si quis legis huius seriem ex officio palatino malivole detrahendo lacerare voluerit aut evacuandam[i] quandoque, vel silenter musitans[k] vel aperte resultans, proloqui detectus extiterit, cunctis[l] palatine dignitatis et consortiis et officiis mox nudatus, omnium rerum suarum dimidiam partem amittat et in deputato sibi loco redactus, a[m] totius palatii maneat societate seclusus. Religiosus etiam, qui se in eadem culpam devolverit, simili rerum proprietatis sue dispendio subiacebit.

v) tractu *om.* *R* 1. w) hex *R* 1. x) vel ad *R* 1. y) conquisitio — idem *om.* *R* 1. y*) que *R* 2. z) iustis se *R* 1. a) conquesitum conoscitur *R* 1. b) pena *R* 1. c) reliquerint *R* 1. d) sententiam *R* 1. e) regalis ascendat *R* 1. f) aditum *R* 1. g) regnum *R* 1. h) sibe *R* 2; sive *R* 1. i) vacuandam *R* 1. k) musitatis *R* 1. l) cunctos *R* 1. m) ac *R* 1.

1) *Cf. Conc. Tolet. VIII, c.* 10: non prius apicem regni quique percipiat, quam se illam *(sc. legem de successione in facultates regis)* per omnia suppleturum iurisiurandi taxatione definiat. 2) *Cf. ibid.:* Abhinc ergo et deinceps ita erunt in regni gloriam praeficiendi rectores, ut aut in urbe regia aut ubi princeps decesserit cum pontificum maiorumque palatii omnimodo eligantur assensu, non forinsecus aut conspiratione paucorum aut rusticarum plebium seditioso tumultu.

VI. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De his, qui contra principem vel gentem[a] aut patriam refugi sive[b] insulentes[c] existunt[d].

Quantis[1] actenus Gotorum patria concussa sit cladibus, quantisque iugiter quatiatur istimulis profugorum[e] hac nefanda supervia deditorum, ex eo pene cunctis[f] est cognitum, quod et patrie diminutionem[g] agnoscunt[h], et hac hoccasione potius quam expugnandorum hostium externorum arma sumere sepe conpellimur. Ut ergo tam dira temeritas tandem victa depereat[i], et in huiusmodi transgressoribus manifesta iscelera non relinquantur ulterius inpunita, hac omne per evum valitura lege[k] sancimus, ut quicumque ex tempore reverende[l] memorie Chintilani[2] principis usque ad annum[m], Deo[m] favente, regni nostri secundo vel amodo et ultra ad adversam gentem vel extraneam partem perrexit[n] sive perrexerit, aut etiam ire voluit vel quandoque voluerit, ut sceleratissimo ausu contra gentem Gotorum[n] vel patriam ageret[o], aut fortasse conetur aliquatenus agere, et captus sive detectus extitit vel extiterit, sive ab anno regni nostri primo vel deinceps quispiam infra fines patrie Gotorum quamcumque conturbationem aut scandalum in contrarietatem regni nostri vel gentis facere voluerit, sive ex tempore nostri regiminis tale[p] aliquid agere vel disponere videtur, in necem vel abiectionem[q] nostram

VI. a) regem *R* 1. b) sibi *R* 1. c) insolenter *R* 2. d) existant *R* 1. e) profuturorum *R* 1. f) con | cuttus *R* 1. g) diminutione *R* 1. h) cognoscunt *corr.* agnoscunt *R* 2. i) permaneat *R* 1. k) *deest* *R* 1. l) referende *R* 1. m) anno *pro* a. Deo *R* 1. n) perrexit — Gotorum *des.* *R* 1. o) agere *R* 1. p) talem *R* 1. q) adiectionem *R* 1.

1) *Huic capiti simillimus est canon* 1. *Concilii Toletani VII. a.* 646. *habiti, qui ad verba fere nonnullis locis cum hac lege convenit. Neque vero, ut opinatus est F. Dahn, 'Könige' V, p.* 195, *Chindasvindus rex concilii illius decretum recepit in legem; sed decretum potius ad exemplum legis formatum esse videtur. Lex enim in prologo canonum iam 'dudum' data memoratur:* novimus ... ita dudum legibus decretum fuisse, ut nullus refuga vel perfidus, qui contra gentem Gothorum vel patriam seu regem agere aut in alterius gentis societatem se transducere reperitur, integritati rerum suarum nullatenus reformetur, nisi forsitan princeps humanitatis aliquid personis talibus impertiri voluerit; qui tamen non amplius quam vicesimam partem rerum ei qui perfidus exstitit de rebus, unde rex elegerit, tribuendi potestatem habebit. — *Ex anno secundo regni Chindasvindi infra memorato conici licet, hoc ipso anno (= a.* 642/3. *p. Chr. n.) legem editam esse. — Etiam Chronicon q. d. Fredegarii refert de perfugis et rebellantibus a Chindasvindo omnimodo suppressis, lib. IV, c.* 82, *SS. rer. Mer. II, p.* 163. 2) *Chintila rex regnavit a.* 636—640.

sive subsequentium regum intendere vel intendisse proditus videtur esse vel fuerit: horum omnium scelerum vel unius ex his quisque reus inventus fuerit[r] inretractabilem sententiam mortis excipiat, nec ulla ei de cetero sit vivendi libertas indulta. Quod si fortasse pietatis intuitu a principe fuerit illi vita concessa, non aliter quam effossis oculis relinquatur ad vitam, quatenus nec excidium videat, quo[s] fuerat nequiter delectatus, et amarissimam vitam ducere se[r] perenniter doleat. Res tamen omnes vel eius, qui morte[t] est pro tali iscelere perimendus, [*v.*] vel huius, qui vite propter suam nequitiam infelicissime reservabitur, in regis ad integrum potestate persistant, et cui donate fuerint ita perpetim securus possideat, ut nullus umquam succedentium regum causam suam et gentis vitiaturus[u] has ullatenus auferre presumat. Verum quia multi plerumque repperiuntur, qui dum his et talibus pravis[v] meditationibus occupantur, argumento[w] quodam fallaci in ecclesiis aut uxoribus vel filiis adque amicis seu in aliis quibuscumque personis suas inveniantur transduxisse vel transducere[x] facultates, etiam et ipsa, que fraudulenter in dominio alieno contulerant[y], iure precario reposcentes sub calliditatis studio in suo denuo dominio possidenda[z] recipiant, unde nihil de suis rebus visi sunt admisisse, nisi solum concinnacione falsissima fictas[a] quasi veredicas videantur scripturas[b] conficere; ideoque hanc nequissimam argumentationem[c] presentis legis decreto amputare elegimus, ut calcatis[d] vel evacuatis[d] seu[e] rescissis scripturis ac fraude confectis, quidquid eo[f] quisque tempore possidere repperiatur, quo fuerit in predictis criminibus deprehensus, totum continuo fisci viribus ad integrum adplicetur, ut concedere iam dictas facultates, sicut supradictum est, cui rex voluerit vel facere exinde quidquid elegerit in sue potestatis consistat arbitrio; alia vero quecumque ab hac fraude aliena[g] inventa extiterint ordinata legibusque confecta[h], vigore[h] legum maneant solidata, illis ab huius legis sententia personis evidenter exceptis, quibus a precedentibus regibus[i] culpa dinoscitur fuisse concessa. Nam si humanitatis aliquid quicumque perfido rex largiri[k]

r) *deest* *R* 2. s) quod *R* 1. t) morti *R* 1. u) vitiarum *R* 2, *ubi* has — quia *desunt*. v) pravis med. *des.* *R* 2. w) argumentum *R* 1. x) transd. — dominio *des.* *R* 2. y) contulerat *R* 1. z) possidendo *R* 1. a) factas *R* 1. b) scriptas *R* 1. c) argumentatione *R* 1. d) calciatis vel vacuatis *R* 1. e) seu rescissis *des.* *R* 2. f) ex eo *R* 2. g) alienam inventa extiterit *R* 1. h) facta vigorem *R* 1. i) legibus *R* 1. k) largire *R* 2.

voluerit, non de facultate eius, sed unde placuerit principi tantum ei solumodo concessurus[l] est, quantum hereditatis eiusdem culpati vicesima[m] portio fuisse constiterit.

VII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De[1] non criminando principe nec maledicendo illi.

Sicut in personam principis omnibus proibemus, aut commovere nequitiam cogitationis aut manus inicere ultionis, ita etiam nullum patimur in eum aut notam ponere criminis[a] aut verba congerere maledictionis. Sacre namque auctoritas scripture et non iubet accipi obproprium adversus proximum suum[2] et hunc, qui maledixerit principi populi sui[3], demonstrat existere reum. Quapropter quicumque in principem aut crimen iniecerit aut maledictum intulerit, ita ut hunc de vita sua non humiliter et silenter admonere procuret, sed huic[b] superve et cuntumeliose insultare pertemtet sive etiam in detractationis[c] eius ignominia turpia et iniuriosa presumat, si ex nobilibus idoneisque personis fuerit, seu sit religiosus sive etiam laicus[d], mox detectus extiterit et inventus, dimidiam omnium rerum suarum partem amittat, de qua[e] idem princeps faciendi quod sibi placuerit potestatem obtineat. Nam si de vilioribus[f] humilioribusque personis fuerit[g], aut certe quem[h] nulla dignitas exornabit, quod de illo vel de rebus eius princeps voluerit iudicandi licentiam habebit. Simili quoque precepto defuncto[g] etiam principi ausum[i] oportune interdicimus detrahendi. Incassum etenim his qui vivit detractionis in defunctum iacula[k] mittit, cum iam defunctus[k] nec constitutionibus imbui nec increpationibus possit urgueri[l]. Sed quia pro certo illius insania innotescit, quia frustra in non sentientem detractoris verba transmittit, ideo hisdem presumptor L verberibus vapulavit et[m] presumtionis sue oportuna silentia dabit[m],

l) concessa *R* 2. m) vicensima *R* 2.
VII. a) mine *pro* crimine *R* 1. b) *ita E. V;* huius *R* 1; ic *R* 2. c) detractionibus *R* 2. d) vulgus *R* 1. e) quā *R* 1. f) viliosibus humiliosusque *R* 1. g) *deest R* 1. h) qua *R* 1. i) ausu *R* 1; auso *E* 1. k) iacula — defunctus *des. R* 2. l) *ita R* 2. *E* 1; torqueri *R* 1; argui *al.* m) et — dabit *des. R* 1.

1) *Cf. canonem de eadem re agentem Conc. Tolet. V*, 5. 2) *Psalm.* 14, 3. 3) *Exod.* 22, 28; *Acta apost.* 23, 5.

reservata cunctis hac plenius libertate, ut principem, tam supreste[m] quam mortuo, liceat unicuique pro negotiis hac rebus omnibus et loqui, quod ad causam pertinet, et contendere, sicut decet, et iudicium promereri, quod debet; ita enim ponere[n] nitimur humane reverentiam dignitati, ut devotius, servare probemur[o] iustitiam Dei[p].

VIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De remotis[a] alienarum gentium[a] legibus.

Aliene gentis legibus ad exercitiam[b] hutilitatis inbui et permittimus et optamus; ad negotiorum vero discussionem[c] et resultamus et proibemus. Quamvis[d] enim eloquiis polleant, tamen difficultatibus herent; adeo, cum sufficiat ad iustitie plenitudinem et prescrutatio rationum et conpetentium ordo verborum, que codicis huius series agnoscitur[e] continere, nolumus sive Romanis legibus seu alienis institutionibus amodo amplius convexari.

VIIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ne excepto talem librum, qualis hic, qui nuper est editus, alterum[a] quisque presumat habere.

Nullus prorsus ex omnibus[b] regni nostri preter hunc librum, qui nuper est[c] editus[a], adque secundum seriem huius amodo translatum librum legum pro quocumque negotio[d] iudici offerre pertemtet. Quod si presumserit, XXX libras auri fisco persolvat. Iudex quoque, si vetitum librum sive[e] postea oblatum disrumpere fortasse distulerit, predicte damnationis dispendio subiacebit. *a.*

X. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De diebus festis et feriatis, in[a] quibus non sunt negotia exequenda[b].

Die[1] Dominico neminem liceat executione constringi, quia omnes causas religio debet excludere, in

m) subpreste *R* 2. n) *deest* *R* 1. o) probemus *R* 1. p) Domini *R* 1.
VIII. a) motis (*corr.* remotis) alienarum regentium *R* 1. b) *ita* *R* 1. 2. *E* 1. c) discutionem *R* 2. *E* 1. d) vis *deest* *R* 1. e) agnoscatur *R* 1.
VIIII. a) alterum — editus *des.* *R* 1. b) hominibus *R* 2. c) est ęditus *R* 2. d) negotium *R* 1. e) *ita* *R* 1. 2 *pro* sibi.
X. a) *deest* *R* 1. b) extendenda *R* 2.

1) *Sequentia maxima ex parte sumpta sunt ex Lege Rom. Vis., Cod. Theod. II, 8, 2. Int., sed partim aliis verbis concepta.*

quo nullus ad causam dicendam nec propter aliquod debitum fortasse solvendum quemquam inquietare presumat. Diebus etiam Pascalibus nullam patimur quemlibet executione[c] teneri, id est per XV dies, septem, qui Pascalem sollemnitatem precedunt, et septem alios, qui secuntur. Nativitatis quoque Dominice, Circumcisionis, Epiphanie[d], Ascensionis et Pentecosten singuli dies simili reverentia venerentur. Necnon et pro messivis a XV. kalendas Agustas usque ad XV.[e] kalendas Septembres In Cartaginensi vero provincia propter locustarum vastationem adsiduam a XV. kalendas Iulias usque in kalendas Agustas messivas ferias precipimus observandas et propter vindemias colligendas a XV. kalendas Octobres usque ad XV. kalendas Novembres. Omnibus hanc constitutionem concedimus, ut per hec tempora nullus ad causam dicendam venire cogatur vel sub executione aliqua deputetur; nisi forte causa, pro qua conpellitur, cepta iam aput iudicem fuisse videatur[f]. Nam procul dubio, si[g] incoata fuisse hactio repperitur, ad peragendum negotium absque ulla feriatorum dierum obiectione cogendus est qui pulsatur; ita ut, si persona est, cui facile credi possit, placito districtus abscedat; si certe sit, de cuius fide dubitetur, pro se fideiussorem adhibeat, quatenus peractis temporibus supradictis ad finiendam cum petitore[h] causam, ubi iudex helegerit, remota dilatione occurrat: preter qui tale[i] crimen admiserint, quos[k] necesse sit sententiam mortis puniri, qui etiam in talibus omnino diebus et conprehendendi sunt et ardua in vinculis[l] custodia retinendi, quousque, peracto die Dominico vel feriis supradictis, debita eos subsequatur ultio iudicantis. Messivis sane vel vindemialibus feriis in criminosas et dignas morti personas[m] legalis nullatenus censura cessabit; sed nec illum ista lex excusatum habebit, qui necdum ad[n] iudicium ante conpulsus, et tamen sciens esse se[o] quandoquidem conpellendo, reliquis se temporibus dilatans ad hoc in predictis feriis illi, a quo pulsandus est, se indubitanter ostendit, quia[p] putat se ad causam dicendam nulla legis sanctione posse teneri. Quem tamen aut per placitum distringi[q] precipimus,

c) executionem retineri *R* 2. d) Epephanie *R* 1; Ephiphanie *R* 2. e) a XVX *pro* ad XV *R* 1, *ubi numeri sequentes* VX *pro* XV *scripti sunt.* f) videatur — fuisse *dee.* *R* 1. g) sinquoata fuisset *pro* si incoata fuisse *R* 2. h) petitorem *R* 1. i) quale *pro* qui tale *R* 2. k) quod *R* 1. l) vincula *R* 1. m) per *R* 1. n) a *R* 1. o) se *deest* *R* 1. p) qui *R* 1. q) constringi *R* 1.

quando cum petitore causam finire sit prestus; aut si forte talis est, de quo[r] suspecta sit placiti fides neque fideiussorem pro se adhibere[s] potuerit aput iudicem, sub custodia maneat, ut, expleto tempore feriato[t], causa, pro qua conpellitur, finem accipiat. Si quis autem contra decretum legis huius agere presumserit, et ad iudicem ex hoc querella pervenerit, quinquaginta hictus flagellorum publice extensus accipiat.

XI.

Ut nulla causa a iudicibus audiatur, que in legibus non continetur.

Nullus[1] iudex causam audire presumat, que in legibus non continetur; sed comes civitatis vel[a] iudex, aut per se aut per exsecutorem[b] suum, conspectui principis utrasque partes presentare procuret, quo facilius et res finem accipiat et potestatis regie discretione[c] tractetur, qualiter exortum negotium legibus inseratur.

XII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ut terminate cause nullatenus revolvantur, relique ad libri huius seriem terminentur; adiciendi leges principibus libertate manente.

Quecumque[2] causarum negotia incoata[a] sunt, nondum vero finita, secundum has leges determinare[b] sancimus. Illas autem, que iam[c] iuste determinate sunt, *v.*
resuscitare[d] nullatenus patimur. Sane leges adiciendi, si iusta novitas causarum exigerit, principalis electio licentiam habebit, que ad instar presentium legum vigorem plenissimum optinebunt[e].

XIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Quod nulli liceat dirimere causas, nisi quibus aut princeps aut consensio volumtatis potestatem dederit iudicandi.

Dirimere causas nulli licebit, nisi aut a principibus potestate concessa aut consensu partium electo iudicem

r) unde *pro* de quo *R* 1. s) habere *R* 1; adibere *R* 2. t) *deest* *R* 1.
XI. a) seu *R* 2. b) exactorem *R* 1. c) discretionem *R* 2. *E* 1.
XII. a) inquoata *R* 2. b) determinari *R* 2. *E* 1. *all.* c) *R* 2; *deest* *R* 1. d) *ita* *R* 1. *E* 1; resuscitari *R* 2. *all.* e) habebunt *R* 1.

1) *Cf. L. Burg. pr. const.* § 10. 2) *Cf. L. Rom. Vis. Nov. Theod. II.* 1, § 2: lites, quas inchoatas quidem, necdum tamen finitas eo tempore quo publicantur invenerint, secundum earum tenorem volumus terminari; illas autem, quae iam . . . decisae sunt, minime resuscitari.

trium testium fuerit electionis pactio signis vel suscri-
d. ptionibus roborata.

XIIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS[a] REX[a].

Quales causas debeant audire thiuphadi[b] et qualibus personis causas audiendas iniungant.

Cum ceteris negotiis criminalium etiam causarum thiuphadis iudicandi concessa licentia, criminosos a legum sententia[c] ipsi vindicare non audeant, sed debita[d] in eis, ut conpetit, censura exerceant. Qui[e] thiufadi tales eligant[f], quibus vicissitudines suas [audiendas[g]] iniungant, ut ipsis absentibus illi causas[h] et temperanter[i] discutiant et iuste decernant.

XV. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX[a].

Ut iudices tam criminales quam communes terminent[b] causas.

Omnium negotiorum causas ita iudices habeant deputatas, ut et criminalia et cetera negotia terminandi sit illis concessa licentia. Pacis vero adsertores non alias dirimant causas, nisi quas illis regia deputaverit[c] ordinandi potestas. Pacis autem adsertor est, qui sola faciende pacis intentione regali sola distinatur autoritate.

XVI. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De damnis eorum, qui non accepta potestate presumserint iudicare.

Nullus in territorio[a] non sibi commisso vel ille, qui iudicandi potestatem nullam habet omnino commissam[b], quemcumque[c] presumat per iussionem aut saionem vel distringere vel in[d] aliquo molestius convexare,
v. si[e] nec fuerit iudex constitutus ex regiam iussionem.
Certe qui non predictus iudex presumtiosus inlicite hec que prohibentur presumserit agere, confestim ut causa

XIIII. a) *deest* R 1. b) thiuf. *pro* thiuph. *hic et infra* R 2. c) sententiis R 1. d) *ita* R 1. E 1; debitam R 2. e) Quia R 1. f) eligantur R 1. g) *verbum, quod minus aptum videtur, deest* R 2. E 1. h) et causas *pro* c. et R 1. i) *ita* R 1. V 5; temperate *al.*; temperare R 2.

XV. *Haec lex in* R 1, *hoc loco omissa, ad calcem codicis addita est.* a) res R 1. b) terminet R 1. c) ordinaverit *pro* ord. dep. R 1.

XVI. a) territorium R 1. b) commisso R 1. E 1. c) quemque R 1; quicumque R 2. d) *deest* R 1. e) nisi fuerit iudex institutus ex regia iussione R 2.

1) *Thiuphadus vel þiufaþs* = *þusundifaþs, millenarius, i. e. mille militibus praepositus, qui et militaribus et civilibus rebus fungebatur; cf. Dahn, 'Könige' VI², p.* 337 *sqq. et praeterea Cod. Euric. c.* 322, *supra p.* 16.

pervenerit ad provincie ducem, an per se vellit, an per quem ipse preceperit, tam inlicitam[f] presumtionem coercere procuret: et illi siquidem, cui presumtiosus presumtor extitit, si solum contumeliam vel iniuriam fecerit, libram auri coactus exsolvat; si vero rem aliquam temeranter abstulerit vel auferri preceperit, tantundem[g] cum eadem rem, quam tulerit, aliut tantum de suo coactus restituat. Quod si cumque[h] iudex servum[i] suum seu alienum ad discutienda negotia helegerit deputandum, pro his, que idem servus contra iustitiam et leges adtemtaverit agere, ad omnem satisfactionem legis iudex, qui hunc ordinaverit, se[k] noverit retineri. Saio vero, seu quisquis fuerit, qui huic obsequens presumtori[l] alium consenserit conprehendere, distringere vel aliquid rerum auferre[m], C hictus[n] flagellorum accipiat et presumtionem tali emendatione coerceat[o].

XVII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De his, qui admoniti iudicis epistula[a] vel sigillo ad iudicium venire contemnunt.

Iudex cum ab aliquo fuerid interpellatus, adversarium querellantis admonitione unius epistule vel sigilli[1] ad iudicium venire conpellat, sub ea videlicet ratione, ut coram ingenuis personis his, qui a iudice missus extiterit, illi[b], qui ad causam dicendam conpellitur, offerat epistulam vel sigillum. Et si tali admonitione conventus aut se dilataverit aut ad iudicium venire contemserit, pro dilatione sola quinque[c] auri solidos petitori[d] et pro contemtu quinque alios iudici coactus exsolvat. Quod si non habuerit, unde conponat, L flagella[e] contemtor idem vel dilatator[f] coram iudice verberetur, ita ut non[g] ei flagellorum ista correptio inducat notam infamie. Sin autem sollummodo contemtor extiterit et non habuerit, unde compositionem[h] exsolvat, absque ulla testificandi iactura XXX flagella suscipiat.

f) inlicita presumtione *R* 1. g) quantum inde *R* 1. h) *ita R* 1. *E* 1*;* quicumque *R* 2. i) servum — negotia *des. R* 2. k) se noverit *des. R* 2. l) presumtor *R* 1. m) *deest R* 1. n) ictos *R* 2. o) coercet *R* 1; coerceant *R* 2.

XVII. a) epistulam vel sigillum *R* 1. b) ille *R* 1. c) quinquenaru *pro* q. auri *R* 1; quinquem auri *R* 2. d) petitori — alios *des. R* 2. e) fla *R* 1; flagi *R* 2; flagella *E* 1. f) dilator *R* 2. g) non eis *R* 2; ei fiat *R* 1, *ubi* non *deest.* h) conponat *pro* comp. exsolvat *R* 2.

1) *De conventione per signum iudicis facta cf. LL. V, p.* 440, *n.* 1, *et H. Brunner, 'D. RG.' II, p.* 338. 2) *Saio hic est minister et apparitor iudicis; cf. supra p.* 13, *n.* 2.

His autem, qui pulsatur, si ad accipiendam admonitionem iudicis se[i] dixerit nullatenus dilatasse vel contemsisse et hoc nullo potuerit teste convinci, dum sacramentum reddiderit, quod per nullam occasionem vel contemtum hoc fecerit, a damnis vel[k] flagellis[k] superius conprehensis habeatur indemnis. Quod si quilibet episcopus admonitionem iudicis, fretus honore[l] sacerdotali, contemserit et pro sua persona adsertorem dare distulerit, confestim a iudice negotii seu a provincie sue duce[m] vel comite conpulsus L solidorum damnum excipiat, ex qua summa[n] pecunie XX[o] solidi iudici contemto proficiant, XXX vero sacerdoti[p] ipsius petitor consequatur. Si certe presbiter, diaconus vel subdiaconus adque clericus vel monacus ad[q] accipiendam iudicis epistulam vel sigillum se dilataverint[r] aut pro sui persona[s] ad respondendum minime direxerint prosecutorem vel contumaciter fuerint contemtores, unusquisque eorum iuxta legis huius sententiam, que in laicis superius lata est, indicta damna suscipiat; et[t] si non habuerit, unde conponat, eius episcopus moneatur, ut pro eo satisfacere, si voluerit, licentiam habeat. Sin autem noluerit, sacramentis coram iudice se noverit obligandum, quod supradictis personis districtionem talem adibeat, ut per XXX dierum spatio[u] ieiuniis continuis adfligantur, sufficiatque illis circa solis hoccasum per dies singulos panis vel aque refectionem accipere, que contumacis vitam[v] rationabili possit districtione corrigere. Illa omnino discretione servata, ut, si aut etatis aut egritudinis instantia patuerit[w], que[x] hanc disciplinam sustinere non posse[y] demonstret, tam in clericis cuiuscumque ordinis quam in laicis, non tam durissime sententiam castigationis instantia compleat iudicis, sed habita[z] consideratione pro egritudine vel etate, ita contemtore corrigat, ne ipse contemtor aut langorem maximum aut debilitationem vel mortem incurrat. Ille vero, qui ad inplendam commonitionem iudicis contemtor extiterit seque ita dilataverit, ut eum iudex tam facile repperire non possit, et si post tempus indictum in diebus quattuor non occurrat, si quinto die venerit, omnem huius legis sententiam se

i) sese *R* 2. k) eos *pro* vel flagellis *R* 1. l) honorem sacerdotalem *R* 1. m) ducem *R* 1. n) sumam *R* 1. o) XXX *R* 1, *corr.* XX *R* 2. p) *ita R* 1. *E* 1; sacerdotis *R* 2. q) ad *deest R* 1. r) dilataverit *R* 1. s) personam *R* 1. t) et *deest R* 1. u) spacium *R* 2. v) vita rationabilis *R* 1. w) patuerint *R* 1. x) que disciplina non, *om.* sustinere, *R* 2. y) possit *R* 1. z) adibita *R* 2.

noverit evasurum. Pari modo et qui[a] longius centum milibus pervenitur, si ad undecimum diem post tempus constitutum[b] occurrerit, et hunc nullatenus sanctionis huius pena[c] damnabit. Similiter et qui in ducentorum milium spatio[d] constitutus in vicesima prima dię, postquam iussus fuerat, se ipsum iudici presentaverit audiendum, eo[e] modo a iactura legis huius habeatur[f] indemnis. Similis quoque servabitur ordo, ubi fuerit amplius itineris longitudo. I[g] denique, quibus tam rationabile tempus adiectum est, si se ulterius dilatantes minime ad institutum diem superadiectionis[h] hoccurrerint, confestim iudex ea, que pars petit querellantis, reservato[i] negotio dilatatoris[k], tradere non differat petitori, ita ut, dum contemtor in postmodum ad negotio[l] dicendo[l] successerit, si vicensimo[m] primo die transcenderit, XX auri solidos coactus exsolvat[n]. Nam et[o] his, qui de centum milibus superiore[p] ordine preteriens constitutionem undecimi[q] diei fuerit supergressus, et idem decem solidorum damnum excipiat, de quibus damnis superius institutis medietatem sibi iudex adquirat, alteram vero medietatem pars petitoris obtineat. Si[r] tamen admonitum aut egritudo ad veniendum nulla suspenderit, aut inundatio[s] fluminum non retinuerit, vel aditum non obstruxerit, in quo montes transituri sunt, conspersio superflua nivium; que[t] necessitas utrum evidenter evenerit, an[u] per excusationem videatur opponi, aut idoneis testibus aut suo iuramento firmabit.

XVIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Si iudex interpellantem audire contemnat, vel utrum fraudulenter an[a] ignoranter iudicium promat.

Si quis iudici pro adversario suo querellam intulerit, et[b] ipse eum audire noluerit[b] aut sigillum negaverit et per diversas[c] occasiones causam eius protaxerit, pro patrocinio aut amicitia[d] nolens legibus obtemperare, et ipse, qui petit[e], hoc testibus potuerit adprobare: det ille

a) quin *R* 1. b) institutum *R* 2. c) pene *R* 1. d) spatium *R* 1. e) eum *R* 1. f) habetur *R* 1; abeatur *R* 2. g) *ita* *R* 1; Hii *R* 2. h) superabiectionis *R* 1. i) servato *R* 2. k) dilatoris *R* 2. l) negotium peragendum *R* 2. m) vicensimum primum diem *R* 2. n) exoluct *R* 1. o) et *deest* *R* 1. p) superiorem hordinem *R* 2. q) undecimum diem *R* 2. r) ita tamen monitum *R* 1. s) inundatia *R* 1. t) qui *R* 2; adque *R* 1. u) hanc *R* 1. 2.

XVIII. a) hac ignorando *R* 1. b) et ipse — noluerit *des.* *R* 2. c) diversa occasione *R* 1. d) amicitiam *R* 1. e) petet *R* 1.

iudex ei, quem audire noluit, pro fatigationem eius tantum, quantum ipse ab adversario suo secundum legalem[f] iudicium fuerat accepturus, et ipsam causam ille, qui petit, usque ad tempus legibus constitutum ita[g] habeat reservatam[h], ut, cum eam proponere voluerit, debitam sibi percipiat[i] veritatem. Certe si fraudem aut dilationem[k] iudicis non potuerit petitor[l] adprobare, sacramento[m] suam iudex conscientiam expiet, quod eum nullo[n] malignitatis obtentu vel quolibet[o] favore[n] aut amicitia audire distulerit, et propter hoc culpabilis idem iudex nullatenus habeatur. Eidem[p] tamen iudici liceat, ut[g] in una ebdomada duobus diebus vel omnibus meridianis oris, si voluerit, absque causarum audientia sue vacet domui pro quiete[1]. Reliquo vero tempore prolata sibi negotia frequens et absque dilatione[q] qualibet examinet.

XVIIII. ANTIQUA[a].

Si iudex aut per commodum aut per ignorantiam iudicet causam.

Iudex[2] si per quodlibet commodum male iudicaverit et cuicumque iniuste quidquam auferri preceperit, ille, qui a iudice ordinatus ad tollendum fuerat destinatus, ea que tulit restituat. Nam ipse iudex contrarius equitatis aliut tantum de suo, quantum auferri iusserat, mox reformet, id est, ablate[b] rei simpla redintegratione concessa[b], pro satisfactione sue temeritatis aliut tantum, quantum auferri preceperat, de sua facultate illi, quem iniuste damnaverat, reddat. Quod si non habuerit, unde conponat, cum his, que habere dinoscitur, ipse iudex illi,
a. cui conponere debuit, subiaceat serviturus. Sin autem per ignorantiam iniuste iudicaverit et sacramentis se potuerit excusare, quod non per amicitiam vel cupiditate[c] aut per commodum quolibet, sed tantumdem[d] ignoranter hoc fecerit: quod iudicabit non valeat, et ipse iudex non inplicetur in culpa[e].

f) legem et iudicium *R* 1. g) *deest* *R* 1. h) reservatum *R* 1; reservata *R* 2. i) recipiat *R* 1. k) dilatationem *R* 2. l) petitum *R* 1. m) sacramentum *R* 1. n) nulla malignitatis obtentum ne quolibet labore *pro* nullo — favore *R* 1. o) colibet *R* 2. p) Idem *R* 1. q) dilatatione *R* 2.
XVIIII. a) *deest* *R* 2. b) ablatam rei simplam sedintegrationem et *R* 2. c) cupiditatem aut *R* 2, *ubi* per *deest*. d) tantum *R* 2. e) culpam *R* 2.

1) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. I,* 7. 2) *Ad exemplum huius legis scripta est L. Baiuv.* 2, 17. 18. *Cf. etiam Coll. iuris Romano-Gothici c.* 10, *Gaudenzi p.* 203.

XX. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Si iudex dolo[a] vel calliditate aut unam[b] aut ambas causantium partes dispendia faciat sustinere.

Tranquille hac[c] sollicite instantia mansuetudinis nostre premonet, iudices omnes non debere dilatare causidicos, ne[d] gravi dispendio aliquatenus honerentur. Quod si dolo aut calliditate aliqua ad hoc videtur iudex differre negotium, ut[e] una pars aut ambe naufragium perferant, quidquid dispendiis[f] super octo dies a[g] die cepte accionis causantes pertulerint, reddito sacramento, totum eis iudex reddere conpellatur. Sin autem vel egritudo vel publice hutilitatis indictio suspenderit iudicem a negotio[h] peragendum, nullam moram exibeat litigantibus, sed sub hac eos definitione confestim absolvat, ut[i] ad causam expediendam conpetenti tempore indubitanter occurrant[k].

XXI. ANTIQUA[a].

Quid primo iudex observare debeat, ut causam bene cognoscat.

Iudex[1], ut bene causam agnoscat, primum testes[b] interroget, deinde iscripturas[c] requirat, ut veritas possit certius inveniri, ne ad sacramentum facile veniatur. Hoc enim iustitie potius indagatio vera conmendat, ut scripture ex omnibus intercurrant, et iurandi necessitas sese[d] omnino suspendat. In his vero causis sacramenta prestentur, in quibus nullam scripturam vel probationem seu certa indicia veritatis discussio iudicantis invenerit.

XXII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Si cuiuscumque honoris[a] aut ordinis iudex dicatur haberi suspectus.

Si quis iudicem aut comitem aut vicarium comitis seu thiuphadum[b] suspectos habere se dixerit et[c] ad

XX. a) lolo *R* 1. b) una *R* 1. c) *deest* *R* 2. d) nec *R* 1. e) aut *R* 1. f) expendiis *corr.* expendii *R* 2. g) accepte *pro* a die cepte *R* 2. h) negotium *R* 2. i) item *pro* ut ad *R* 1. k) occurrat *R* 1. *E* 1; hoccurrant *R* 2; occurrant *alii.*
XXI. a) *deest* *R* 2. b) testem *R* 1. c) scripturam *R* 2. d) esse *R* 1.
XXII. a) honeris *R* 1. b) thifadum *R* 2. c) et suum *R* 1; ad suum *R* 2.

1) *Ad exemplum huius legis scriptum est Legis Baiuv. tit.* 9, *c.* 17. *Quod inde in Legem Alamannorum c.* 42. *receptum est; aliter Brunner,* '*D. RG.*' *I, p.* 316, *n.* 12.

suum ducem aditum accedendi poposcerit aut[d] fortasse eumdem ducem suspectum habere dixerit, non sub hac occasione petitor hac presertim pauper quilibet patiatur ultra dilatione. Sed ipsi, qui iudicant eius negotium, unde suspecti dicuntur[e] haberi, cum episcopo civitatis ad[f] liquidum discutiant adque pertractent[f] et[g] de[h] quo iudicaverint pariter conscribant suscribantque iudicium. Et qui suspectum iudicem habere se[i] dixerat, si contra eum deinceps fuerit querellatus, conpletis prius, que per iudicium statuta sunt, sciat sibi aput audientiam principis appellare iudicem[k] esse permissum; ita ut, si iudex vel sacerdos repperti fuerint nequiter iudicasse, et res ablata querellanti restituatur ad integrum, et a quibus aliter, quam veritas habuit, iudicatum est aliut tantum de rebus propriis ei sit satisfactum. Si certe iniustam[l] contra iudicem querellam detulerit et causam, de qua agitur, iuste iudicatam fuisse constiterit, damnum, quod iudex sortire debuit, petitor sortiatur[m]. Et si non habuerit, unde conpositionem exolvat, C flagellis[n] extensus publice in eiusdem iudicis presentiam verberetur. Nam si[o] forte quisquam pro hutilitatem regiam aliquid scire se dixerit, aditus ei ad[p] conspectum nostre glorie denegari non poterit.

XXIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Iudex, qualiter faciat iudicatum.

Si de facultatibus vel de rebus maximis aut etiam dignis negotium agitetur, iudex, presentibus utrisque partibus, duo[a] iudicia de re discussa[b] conscribat, que simili textu et suscriptione roborata litigantium partes accipiant. Certe si de rebus modicis mota fuerit actio, sole condiciones[1], ad quas iurantur[c], aput eum, qui victor extiterit, pro hordine iudicii habeantur. De quibus tamen condicionibus et ille, qui victus est, ab eisdem testibus roboratum exemplar habebit. Quod si pars, que[d] pro negotio quocumque conpellitur, professa fuerit aput iudi-

d) vel *R* 2. e) dicantur *R* 1. f) ad — pertractent *R* 2; *des.* *R* 1. g) et *deest* *R* 1. 2. h) de — conscribant *des.* *R* 2. i) *deest* *R* 2. k) iudicium *R* 1. l) iniusta *R* 1. m) sociatur *R* 2. n) fla *R* 1. o) *deest* *R* 1. p) a conspecto *R* 1.
XXIII. a) dua *R* 1. b) discusa *R* 1. c) *ita* *R* 1. *E* 1; iuratur *R* 2. d) *deest* *R* 1.

1) *Conditiones formulae sacramentorum scriptae dicebantur; cf. Form. Vis. p. 89, LL. Form. p. 592.*

cem, non esse necessarium a petitore dari[e] probationem, quamlibet parve rei sit actio, conscribendum est a iudice suaque manu iudicium roborandum, ne fortasse quelibet ad futurum ex hoc intentio[f] moveatur. Si vero, hordinante iudice, una pars testes adduxerit, et dum oportuerit eorum testimonium debere recipi, pars altera de iudicio se absque iudicis consultu[g] subtraxerit, liceat iudici prolatos testes accipere[h], et quod ipsi[i] testimonio suo firmaverint, illi[k], qui eos protulit[l], sua instantia consignare. Nam ei, qui fraudulenter se de iudicio sustulit, producere testem alium omnino erit inlicitum, qui[m] scilicet hoc[n] sibi tantum noverit esse concessum, ut antequam testes illi, qui testimonium dederant, moriantur, si habuerit quod rationabiliter in eis accuset, patienter audiatur a iudice; et si accusatus testis fuerit evidenter convictus, eius testimonium pro nihilo habeatur. Unde etsi duo testes non remanserint, qui digni in eodem testimonium[o] maneant, ille, qui prius[p] testem obtulerat, infra trium mensium spatium testes alios, qui ceptum[q] negotium firment[q], inquirere non desistat. Quod si invenire nequiverit, rem universam ille recipiat, qui eam ante visus fuerat possedisse. Iudex sane de omnibus causis, que iudicaverit, exemplar penes se pro conpescendis controversiis reservare curabit.

XXIIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX. EMENDATA[a].

De commodis[b] adque damnis iudicis vel saionis.

Cognovimus multos iudices eo, quod, per cupiditatis hoccasionem supergredientes legum ordinem, ex causis sibi tertiam presumant tollere partem. Propterea nunc presenti lege constituitur, ut hec talis iudicum cupiditas auferatur, et[c] non amplius iudex pro labore suo et iudicata causa hac legitime deliberata, quam, sicut constitutum fuerat in lege priori[d], vicensimum solidum presumat accipere. Quod si quacumque fraude quisquam super hunc numerum plus auferre temtaverit, omnia, que legitime debuerat accipere, perdat. Illut vero, quod iniuste contra huius legis ordinem super vicensimum solidum tulerit, duplum illi exolvat, cui hoc auferri pre-

e) dare *R* 2. f) intentione *R* 1. g) consultum *R* 1. h) recipere *R* 1. i) illi *R* 1. k) ille *R* 1. l) protulerint *R* 2. m) *deest* *R* 1. n) hoc sibi *des.* *R* 1. o) testimonio *R* 2. p) primum *R* 1. q) accepto negotio proment *R* 1.
XXIIII. a) *deest* *R* 2. b) quomodis *R* 1. c) *deest* *R* 1. d) prima *R* 1.

cepit. Similiter[1] quoque[f], quia[f] cognovimus, quod saiones,
qui pro causis alienis vadunt, maiores pro labore suo
mercedes[g], quam merentur, accipiant, propterea simili
decreto legis huius edicitur, ut, qui pro causis alienis
vadunt, decimum tantumdem solidum[2] pro labore suo
conquirant. Quod si aliquis super hunc constitutum
numerum usurpare presumserit[h], et mercedes, quas legi-
time[i] debuit accipere, perdat, et quidquid super deci-
mum solidum fraudem[k] quamcumque[k] perceperit, dupla-
tum illi, cui abstulit, reddat. Quam datam commodi
summam[l] ex lege tam iudex quam saio de[m] restitute
a. rei conpositione conquirat. Quod si ea, que iudex ordi-
nare decernit, saio callidus inplere neclexerit, si res, de
qua[n] agitur, unciam auri vel infra valere constiterit, illi,
cui res debita est, idem saio de suo auri solidum reddat.
Si certe plus[o] valuerit, per singulas uncias singulos soli-
a. dos pro sua tarditate persolvat. Iidem vero saiones,
cum pro causis alienis vadunt, si minor causa est et
persona, duos caballus[2] tantum ab eo, cuius causa est,
accipiat fatigandos. Si vero maior[p] persona fuerit et
causa, non amplius quam sex caballos[3] et pro itinere
et pro dignitate debebit accipere.

XXV. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Quod omnis, qui potestatem accipit iudicandi, iudicis nomen censeatur ex lege.

Quoniam negotiorum remedia multimode diversitatis conpendio gaudent, adeo dux, comis[a], vicarius, pacis adsertor, thiuphadus, millenarius, quingentenarius[b], centenarius, defensor, numerarius, vel qui ex regia iussione aut etiam ex consensu partium iudices in negotiis eligantur[c], sive cuiuscumque ordinis omnino persona, cui debite iudicare conceditur, ita omnes, in quantum iudicandi potestatem acceperint, iudicis nomen censeatur ex lege; ut, sicut iudicii acceperint iura, ita et legum sustineant, sive commoda, sive damna.

f) *ita E* 1; quocumque *R* 2; quia *deest R* 1. g) *ita E* 1; mercede *R* 2; *deest R* 1. h) presumserint *R* 1. i) legite *R* 1. k) fraude quac. *R* 2. l) summa *R* 1. m) *deest R* 1. n) quo *R* 1. o) pulsaverit *R* 1; plus, *ead. man. suprascr.*: valuerit *R* 2. p) minor *R* 1.
XXV. a) comes *R* 2. b) quinquagenarius *R* 2. c) eliguntur *R* 1.

1) *Cf. legem novellam Theudis regis a.* 546. *ad L. Rom. C. Th. IV,* 16. *datam, Acta acad. hist. Matrit. XIV* (1889), *p.* 478 *sqq.* 2) *Ita etiam Theudis.* 3) *Theudis:* in maioribus (causis) quatuor caballi sufficiant.

XXVI. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ut omne vinculum, quod post datum iniustum iudicium a causidicis fuerit exactum[a], habeatur invalidum.

Vidimus interdum iustitiam ab iniquis iudicibus et[b] suo loco seclusam[c] et devito vigore solutam[d], iniustitiam autem et loco iustitiae introductam[e] et[f] multis modis decretorum vinculis alligatam[g]. Quidam enim, postquam iudicia iniusta[h] conscripserint, aut unam aut ambas causantium partes placitorum inter se nexibus[i] ligant, ne iniuste datum iudicium quandoque iusta[k] contentione resolvant. Adeo, ubi non directus et beneplacitus[l] est convenientie modus, sed ubi pro conprimenda iuste causantes[m] intentione vel voce repperiuntur quocumque modum definitionum[n] vincula conligata, omnimodis habeantur invalida nec sint adinventionis alicuius conexione firmata.

XXVII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ut iniustum[a] iudicium et definitio iniusta, regio metu vel iussu a iudicibus ordinata, non valeant.

Nonnumquam gravedo[b] potestatis depravare solet iustitia actionis, que, dum sepe[c] valet, certo est, quod[d] semper nocet; quia[e], dum frequenter vigore ponderis iustitiam premit, numquam in istatu[f] sue rectitudinis hanc redire permittit. Ideoque, quia sepe[g] principum metu vel iussu solent iudices interdum iustitie, interdum[h] legibus contraria[h] iudicare, propter hoc tranquillitatis nostre uno medicamine concedimus duo mala sanare, decernentes, ut, cum repertum[i] fuerit, qualemcumque scripture[k] contractum seu quodcumque iudicium non iustitia vel debitis legibus, sed iussu aut metu principum esse confectum, et hoc, quod obvium iustitie vel legibus iudicatum est adque concretum[l], in nihilo redeat[m], et eos, qui iudicaverunt[n] vel hoc facere coge-

XXVI. a) exagitatum *R* 1. b) in *R* 1. c) seclusa *R* 1. d) soluta *R* 1; resolutam *R* 2. e) intraducta *R* 2. f) et — alligatam *des.* *R* 1. g) *ita* *E* 1*;* alligatum *R* 2. h) *deest* *R* 1. i) noxibus *R* 1. k) ista *R* 1. l) beneplacitum *R* 1. m) *i. e.* causantis, *quod e corr.* *R* 2. n) deuinicionum *R* 1.
XXVII. a) iustum *R* 1. b) *ita E 2 et alii;* gravando *R* 1; gravede *R* 2; grave *E* 1. c) super *R* 1. d) ut *R* 2. e) quidam *pro* quia dum *R* 1. f) statu *R* 2, *ubi* in *deest.* g) per *add.* *R* 1. h) *deest* *R* 2. i) repperto *R* 2. k) scire *R* 1. l) congretum *R* 1. m) redeant *R* 1. n) iudicarunt *R* 1; iudicaverint *corr.* iudicaverunt *R* 2.

runt[o], nullius infamie nota conspergat, vel rei alicuius damnum adfligat; qui[p] tamen iudices tunc erunt a legum damnis inmunes, si se iuramento[q] firmaverint, non sua pravitate, sed regio vigore nequiter iudicasse.

XXVIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De data episcopis potestatem distringendi iudices nequiter iudicantes.

d. a. Quia multimode hoccurrere debet miserorum penuriis nostre remedium pietatis, adeo[a] quemcumque pauperem constiterit causam habere, adiunctis sibi aliis viris honestis, episcopus inter eos negotium discutere vel terminare procuret; ita ut, si contemni[b] se a[c] comite vel nolle[d] eum adquiescere veritati, sacerdos inspexerit, potestatis eius sit, eundem comitem legis huius permissione[e] constringere et emisso[f] iustum iudicium cum rei[g] compositionem rem, de qua agitur, petentis partibus consignare. Quod si comis iudicium episcopi fuerit contentus inplere, tantum episcopo pro contemtu[h] solo dare cogatur, quantum quintam partem valere[i] constiterit de re illa, unde accio commota videtur. Si vero episcopus, fraudis communionem cum comite tenens, reppertus fuerit pauperi facere dilationem[k], eandem quintam partem idem episcopus querellanti coactus exolvat; stante nihilhominus negotio pauperis, donec iudicium inveniat veritatis. Et comis vel[l] iudex, qui hunc audire noluit, ultionem sustineat[m] legis, que inventa fuerit iudicio[n] equitatis.

XXVIIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Ut iudex, si[a] a quocumque fuerit pulsatus, noverit se petenti reddere rationem[b].

Iudex si a quacumque[c] fuerit persona pulsatus, sciat se vel ante comitem[d] civitatis vel ante eos, quos ad personam suam comes elegerit, rationem plenissimam legali[e] ordine redditurum. Sane si regia in hoc negotio fuerit postolata preceptio, remoto episcopo aliisque[f]

o) coegerunt *R* 2. p) quia *R* 1. q) iuramenti firment *R* 1.
XXVIII. a) ideo *R* 2. b) contemni se *V* 5; contempsisse *R* 1; contemnisse *R* 2. c) ad *R* 1. d) etiam non *pro* nolle eum *V* 5. e) *ita V* 5; permistione *R* 1; promissione *R* 2. f) emissu i. *R* 1; emisso iuste *R* 2. g) re *R* 1. h) conto *R* 1. i) *deest R* 1. k) dilatationem *R* 2. l) et *R* 1. m) sustineant *R* 1. n) iudicium *R* 1.
XXVIIII. a) *deest R* 1. b) ratione *R* 1. c) quocumque *R* 1. d) comite *R* 1. e) legaliter *R* 1. f) absque *R* 1.

iudicibus, causam[g] qui fuerint iudices instituti terminare curabunt. Et si, cepta iam aut finita, seu aput sacerdotem, sive aput comitem, actionem, causidicus ille iterum cum[h] regali iussione hoccurrerit, his, qui causam[g] iudicare cepit seu finibit, illis rei geste redditurus est rationem[i], qui per regium decretum instituti sunt iudices; quatenus, si male iudicasse convincitur, iuxta leges[k] satisfaciat petitori. Certe si iniuste fuerit advexatus, legali se noverit petitor sententiam damnaturum.

XXX. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De damnis iudicum aliena contingentium[a].

Cum constet iudices remediorum causa esse creatos, quidam ex his per contrarium, quod debuerunt iudicii equitate defendere, inlatis contendunt[b] presumtionibus inpugnare. Accepta namque auctoritate iudicii, presumunt non debitam[c] in alienis rebus exercere licentiam et[d], prout cuique[e] libet, non metuunt aliorum bonis inferre dispendia noxie potestatis. Proinde quicumque iudicum contra iussa et ordines legum de alienis rebus quippiam auferre vel in eis aliquid noxium presumserint agere[f], iuxta omnem censuram damni[g], qua poterant alios iudicare, severitas[h] illos legis debeat[i] condemnare.

XXXI. FLAVIUS GLORIORUS RECCESSVINDUS REX.

De his, qui regiam[a] contemserint[b] iussionem.

Quicumque ingenuorum regiam[a] iussionem contemnere invenitur, si nobilior persona est, tres libras auri *a.*
fisco persolvat; si autem talis sit, qui non habeat, unde anc[c] rei summam adinpleat, sine suo[d] infamio dignitatis C hictus flagellorum accipiat. Quod si eventus egritudinis, commotio tempestatis, inundatio fluminis, conspersio nivis, vel si quid inevitabile[e] noxie rei obviasse veris patuerit indiciis, non erit reus regie iussionis aut damnis indictis, cui obvia[f] fuit causa manifeste[g] necessitatis.

a.

g) causa *R* 1. h) eum *R* 1. i) ratione *R* 1. k) lege *R* 1.

XXX. a) continentium *R* 1. b) contemnunt *R* 1. c) debita *R* 1. d) ut *R* 1. e) cuicumque *R* 2. f) *deest* *R* 2. g) *deest* *R* 1. h) seuveritas *R* 1; seu etiam *R* 2. i) debuerat *R* 1.

XXXI. a) regia *R* 1. b) contemnerit *R* 2. c) ac *R* 2. d) sue *R* 2. e) inevitabili noxii *R* 1. f) obvians *R* 2. g) manifesta necessitas *R* 2.

II. TITULUS: DE NEGOTIORUM EXORDIIS.

I. Quod nullus se ideo denegare[a] poterit respondere petenti, quare causam[b] cum petentis[b] auctore non dixerit.
II. Ut nullo audientia[c] clamore aut tumulto turbetur.
III. Ut de plurimis litigatoribus duo eligantur, qui[d] suscepta valeant expedire negotia[d].
IIII. Ut ambe partes causantium a[e] iudice vel a saione per[f] placitum distringantur, quo[g] possint[h] ad prosequendum negotium pariter convenire.
V. Quod ab utraque causantium parte[i] sit probatio requirenda.
VI. De quantitate itineris, quod alium[k] quisque innocente fatigare presumserit.
VII. Si quilibet ex alterius iudicis potestate in alterius iudicis territorio[l] habeat causam.
VIII. De his, qui in causis alienis patrocinare presumserint[m].
VIIII. Ut petenti servo alieno respondere[n] ingenuus non recuset.

I.

Quod nullus se ideo denegare poterit respondere petenti, quare causam cum petentis auctorem[a] non dixerit.

Nullus quemcumque[b] repetentem ac[c] obiectione[c] suspendat, ut dicat idcirco se non posse de negotio[d] conveniri, quia ille, qui pulsat, causam cum eius auctorem[e] non dixerit nec eum aliqua repetitione pulsaverit, excepto[f] si legum tempora obviare[g] monstraverit.

II. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Ut nullo audientia clamore aut tumulto turbetur.

Audientia non tumulto aut clamore turbetur, sed in parte positis qui causam non habent, illi soli in iudicio

TITULUS II. *Index capitulorum.* a) denegari *R* 1. b) causa conpetentis auctorem *R* 1. c) audientiae *R* 1. d) qui — negotia *des.* *R* 1. e) ad *R* 1. f) *deest* *R* 2. g) quod *R* 2; quo — convenire *des.* *R* 1. h) posint *R* 2. i) partem *R* 1. k) ab alio *R* 1. l) territorium *R* 1. m) voluerit *R* 1. n) *deest* *R* 1.
I. a) autore *R* 2. b) quecumque *R* 1. c) *ita* *R* 2; actione *R* 1. d) negotiis *R* 1. e) autorem *R* 2. f) id accepto *R* 2. g) obiacere *R* 1.

ingrediantur, quos constat interesse debere[a]. Iudex autem si elegerit auditores alios secum esse[b] presentes, aut forte causam, que proponitur, cum eis conferre voluerit, sue sit potestatis. Si certe noluerit, nullus se in audientiam[c] ingerat, partem alterius quacumque[d] superfluitate aut obiectu[e] inpugnaturus, qualiter uni parti nutriri[f] possit inpedimentum. Quod si admonitus quisquam a iudicem fuerit, ut in causa[g] taceat hac prestare causando patrocinium[h] non presumat, et ausus ultra fuerit parti cuiuslibet patrocinare[i], decem auri solidos eidem iudici profuturos coactus exolvat, ipse vero, in nullo resultans, contumeliose de iudicio proiectus abscedat.

III. ANTIQUA[a].

Ut de plurimis litigatoribus duo eligantur, qui suscepta valeant expedire negotia.

Si pars adversariorum litigatores una plures habeat et[b] alia pauciores, iudicantis inter eos erit helectio, ut utrasque[c] partes inpugnantes se invicem eligant, qui eorum negotia suscipiant. Quia omnes ad causam dicendam consurgere non debebunt, set[d], ut diximus, ab utraque parte electi in iudicio ingrediantur[d], ut nulla pars multorum intentione aut clamore turbetur.

IIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Ut ambe partes causantium a iudice vel a[a] saione placito distringantur, quo possint ad prosequendum negotium pariter convenire.

Sepe neglegentia[b] iudicum vel saionum, dum duarum partium sponsio non[c] exigitur, una pars superflue convexatur. Nam occurrente[d] uno ad placitum et alio differente, non parvum[e] dispendium une[f] parti concutitur. Statuimus[g] ergo cunctosque[h] iudices, vel quibuscumque iudicandi potestas est, commonemus, ut, quotiens pro quocumque negotio per[i] sponsionem placiti constituendum est tempus, quando aut ubi causa dicatur

II. a) deberi *R* 1. b) *deest* *R* 1. c) audientia *R* 1. d) quamcumque *R* 1. e) obiectum *R* 1. f) nutri *R* 2; *deest* *R* 1; nutrire *E* 1; nutriri *al.* g) causam *R* 1. h) patrocinio *R* 1. i) *ita* *R* 1. *E* 1; patrocinari *R* 2.

III. a) *deest* *R* 2. b) *deest* *R* 1. c) *ita* *R* 1. *E* 1; utraque *R* 2. d) set — ingrediantur *des.* *R* 1.

IIII. a) *deest* *R* 2. b) neglegentiam *R* 1; necligentia *R* 2. c) *deest* *R* 1. d) occurrentem unum *R* 1. e) parum *R* 2. *E* 1. f) uni *R* 2. *al.* g) Histatuimus *R* 2. h) cunctos *R* 1. i) pro *R* 2.

vel debitum[k] fortasse reddatur, pars utraque, hoc est tam petentis quam petiti[l], ita placito distringantur, ut in constituto die aut per se aut per[m] mandatarios suos presti sint in iudicio, qualiter aut propositum[n] negotium finiatur aut debitum reformetur; et pars, que distulerit hac sese ad prefinito dię suspenderit, aut infirmitas eum vel itineris necessitas[o] inpedierit, hoc[p] ipsut[q] iudici aut causidico suo non intimaverit neque ad peragendum negotium infra tempus alia lege[r] constitutum[1] occurrerit, stante negotio, penam placiti sui illi cogatur exolvere, quem iuxta suam promissionem iudicio adesse constiterit. Quod si iudex hec aut saio adinplere neglexerit, et unam partem placito distringens, alteram pretermiserit, penam illam, quam[s] illum damnari[t] voluit, quem solum sub[u] placito missit, de suo adinpleat, cui placitum[v] visus est exegisse. Certe si in damno partis alterius placitum[v], quod ab altero exegit, alteri parti iudex vel saio reddiderit aut fortasse ruperit vel absconderit, penam quidem, que in placito inserta fuerat, de suo illi persolvat, pro cuius causa conscriptum placitum esse constabat; actionem tamen ille, cui conpetit, peragendam[w] insistat. Damnum sane, quod per placitum in nomine iudicis vel[x] saionis institutum[y] esse dinoscitur, non ad saionem vel iudicem ex omnibus pertinebit; sed, salvo negotio veritatem habentis, medietatem sibi exinde iudex vel[z] saio et medietatem pars petentis per omnia vindicabit.

a.

V. FLAVIUS CHINDASVINDUS[a] REX.

Quod ab utraque causantium parte[b] sit probatio requirenda.

Quotiens[c] causa auditur, probatio quidem ab utraque parte, hoc est tam a petente quam ab eo, qui petitur, debet inquiri, et que magis recipi debeat, iudicem[d] discernere conpetenter oportet. Tamen si per[e] probationem rei veritas investigare[f] nequiverit, tunc ille, qui

k) debita *R* 1. l) qui petit *R* 2. m) pro mandatario suo *R* 2. n) *ita R* 2. *E* 1*;* proposito negotio *R* 1. o) necessitatis *R* 1. p) huc *R* 1; et hoc *edd.; sed* et *deest R* 1. 2. *E* 1. 2. q) ipsud *R* 2. *E* 1. r) *deest R* 1. s) *ita R* 2. *E* 1*;* quem *R* 1. t) *ita R* 2. *E* 1*;* damnare *R* 1. u) *deest R* 2. v) placito *R* 1. w) peragenda consistat *R* 1; proagendam i. *R* 2. x) aut *R* 2. y) instituisse *pro* i. esse *R* 1. z) aut *R* 2. *E* 1.

V. a) Chintasvinthus *R* 2; *eiusdem regis nomen E* 1 *all.;* gloriosus Reccesvindus *R* 1. b) partem *R* 1. c) Quodtiens *R* 1. d) iudice *R* 1. e) *deest R* 1. f) *ita R* 1. 2. *E* 1 *pro* investigari.

1) *Cf. supra II*, 1, 17.

pulsatur, sacramentis se expiet, rem, vel si quid ab eo requiritur, neque habuisse neque habere nec aliquid de causam, unde interrogatur, se conscium esse vel quidquam inde in veritate scire nec id, quod dicitur, et illi parti, cui dicitur, commisisse; et postquam ita iuraverit qui pulsatus est, quinque solidus ille, qui pulsavit, ei cogatur exolvere.

VI. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De quantitate itineris, quod[a] alium quisque innocentem fatigare presumserit.

Removeri debet[b] iniuriam ab his, quorum probatur innocentiam a[c] molestiis inproborum existere aliena. Proinde cum[d] quisque alium ad[e] principis conspectum vel ad discussionem quorumlibet iudicum iniuste conpulerit[f] ad prosequendum negotium, mox probata fuerit non[g] iusta petentis[h] esse contentio, si supra quinquaginta milium vel[i] infra quinquaginta milium quamlibet parvum spatium conpulsus iniuste extiterit convexatus, quinque solidus pro iniusta tantundem petitionem a petitore percipiat. Si per LX milia, idem iniustus petitor sex solidus reddat, ac sic[k] deinceps, crescentem[l] X milium numerum, singulorum solidorum crescat et numerus; ut[m] per C milia indebite fatigato[n] X solidi[o] a[p] petitore dentur[q] iniusto, sique[r] ex hoc per L milia solidos[s] quinque, et per C milia crescentibus solidis[t] X, usque ad[u] ea perveniat summa conpositionis, usquequo[v] pervenerit et ductus itineris.

VII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Si quilibet ex alterius iudicis potestate[a] in alterius iudicis territorio[b] habeat[c] causam.

Si quisquam ingenuorum adque servorum extra territorium, in quo conmanent[d], in alterius territorio[b] iudicis causationem habuerint[e], iudex, ad[f] cuius ordinationem idem petitor pertinet, epistula sua manu suscripta adque signata eidem iudici dirigat, in qua premoneat, ut negotium querellantis audire et ordinare non

VI. a) *ita* R 1. E 1. 2; qua R 2. b) det R 1. c) *deest* R 1. d) *deest* R 1; com R 2. e) a R 1. f) conpellerit R 1. g) non iniusta R 1. E 2; non *deest* iusta R 2; non iusta E 1. h) pertinuisse *pro* p. esse R 1. i) vel — milium *des.* R 1. k) si R 1, *ubi* deinceps *deest.* l) crescente R 2. m) ut per *des.* R 1. n) fatigat R 1. o) solid R 1. p) a petitore — solidos *des.* R 1. q) detur R 2. r) *ita* R 1. E 1. s) solidis R 2. t) solidus R 1. u) adeo R 2. v) usquequod R 1.
VII. a) potestatem R 1. b) territorium R 1. c) habet R 1. d) *ita* R 1. 2. E 2; commanet E 1. e) *ita* R 1; abuerint R 2. f) in R 1.

differat. Et si ad unam conventionem sperationem[g] eius inplere distulerit, tunc ille iudex, de cuius territorio est ille, qui petit, de rebus iudicis illius, ad quem direxit epistulam, in quibuscumque locis repperire potuerit, tantum usurpet, quantum res illa esse dinoscitur, de qua petitor querellam intulerit, quod eidem petitori possidendum nihilominus dabit; quam rem ita possideat qui acceperit, ut, conservatis aliis rebus, de solis fructibus[h] usum et[i] expensas obtineat. Cum vero ille iudex, qui ad epistulam alterius iudicis negotium querellantis audire noluerit[k], iustitiam ex eodem negotium querellanti priori fecerit, ea, que ille iudex, qui commonuit, de rebus eius abstulerat, ipse[l] alteri iudicis[m] sine retardatione restituat; de fructibus[n] vero rationabiliter expensis, ille, qui expendit[o], nihil[p] reddat. Quod si postea, iustissime discusso negotio, inveniatur iudex ille per iniustam[q] petitoris querellam rem indebite amisisse[r], tunc iniustus petitor rem, quam[s] accepit, illi iudici, cuius fuit, ex integro reddat et aliut tantum de suo ei coactus exolvat. Quod si iudex ille[t], qui dilationem facit, rerum suarum possibilitatem in vicino non habet[u], unde alter iudex, qui commonuit, petitori repenset[v], tunc de territorio[w] eiusdem iudicis differentis cuiuscumque rem tantum auferat, quantum petenti consignet, aut certe obsignatam petitori faciat iussionem[x], in qua[y] pigneris quantitatem adnotet, per[z] quam petitor presumendi sibi habeat potestatem. Dum vero ille, qui pigneratus extiterit, regi, iudici vel comiti pro tali fuerit pignere querellatus, eadem pigneris damna, que idem[a] suggerens pertulit, in quadruplum ei de suo iudex ipse dilationis coactus restituat. Quod si de rebus debitoris petitor pignus abstulerit, ad superiorem satisfactionem iudex teneri[b] non poterit. Certe si idem iudex admonitus absque dilationem causam audierit petitoris, in qua eum perveniat habere nullatenus veritatem, iudicium, per[c] quod eius iniustitia patuit, evidentibus scriptis emittat, de cuius textu exemplar fideliter translatum suaque manu suscriptum adque signatum iudici[d], a quo admonitus[d]

g) *ita* *R* 1. 2. *E* 1*;* ipse rationem *edd.* h) frugibus *R* 2. *E.* i) *deest* *R* 2. *E* 2. k) noluit *R* 2. l) ipsi *R* 1. m) *ita* *R* 1. 2 *pro* iudici; iudices *E* 1. n) *ita* *R* 1. *E* 2*;* frugibus *R* 2. *E* 1. o) expendet *R* 1. p) nichilhominus *R* 2; nihilominus *E* 2. q) iniustitiam *R* 1, *corr.* iniustam *E* 2. r) admississe *R* 1; amisse *R* 2. s) quem *R* 1. t) ille qui *des.* *R* 1. u) abeat *R* 2. v) representet *R* 1. w) territorium *R* 1. x) *ita* *R* 1. *E* 1. 2*;* cessionem *R* 2. y) quam *R* 1. z) *deest* *R* 1. a) eidem *R* 1. b) tenerit *pro* tenere non poterit *R* 1. c) *deest* *R* 1. d) indicia quoque munitus *pro* iudici a quo adm. *R* 1.

fuerat, dirigere non[e] moretur. Et si post hoc equitatis iudicium patuerit presumtio pignerantis, ingenuus siquidem ea, que causa pigneris abstulit, duplam, id[f] est amissam rem cum[e] simili re[g] in[h] satisfactione restituat. Servus autem, qui talia commississe detegitur, C hictus[i] accipiat flagellorum adque turpiter decalvatus in[k] integrum mox reformet rem, quam[l] causa pigneris occupabit. Illi vero, qui ad pignerandum convenerint: si servi sint et suo sponte concurrerint, centenis et ipsi verberentur flagellis; si vero ingenui, aliut tantum domino restituant, quantum ei abstulisse probantur, sequestrata conpositione[m] illius, qui pignus indebite fecisse convincitur.

VIII. ANTIQUA[a].

De his, qui in causis alienis[b] patrocinare presumserint.

Quicumque[1] habens causam ad maiorem personam se propterea contulerit, ut in iudicio per illius patrocinium[c] adversarium suum possit obprimere, ipsam causam, de qua agitur, etsi iusta fuerit, quasi victus perdat; iudex autem, mox[d] viderit quemcumque potentem in causam[e] cuiuslibet patrocinari, liceat ei de iudicio eum habicere[f]. Quod si potens contemserit iudicem, et proterve resistens, de iudicio[g] egredi vel locum dare iudicanti noluerit, potestatem habeat iudex ab ipso potente duas auri libras[h] exigere et hunc iniuria violenta a *a.*
iudicio propulsare. Reliqui vero ingenui seu[i] servi, qui admoniti a iudice abscedere de[k] iudicio non consenserint, singuli publice extendantur et quinquagenis flagellorum hictibus verberentur.

VIIII. FLAVIUS CNINDASVINDUS REX.

Ut[a] petenti servo alieno respondere ingenuus non recuset.

Superflue[b] excusantem[c] lex ideo corripit[d], ut omnis presumtio coerceri facillime possit. Nonnulli enim

e) *deest R* 1. f) eidem *pro* id est *R* 1. g) rem *R* 1. h) *ita R* 1. *E* 1; *deest R* 2. *E* 2. i) hictos *R* 2. k) integram *pro* in integrum *R* 1. l) que *R* 1. m) conpositio *R* 1.

VIII. a) *deest R* 2. b) *deest R* 1. c) patrocinio *R* 1. d) ut *add. E* 2. e) causa *R* 1. f) abscedere *R* 2. g) iudicium *R* 1. h) sui profuturus *add. R* 2; unam sibi alteram parti eius cui potens ipse adversarius extitit *add. E.* i) sive *R* 2. k) a *R* 1.

VIIII. a) *deest R* 1. b) Superflua *R* 1. *E* 1. c) excusante *R* 2; iudicantem *R* 1. d) corripet *R* 1.

1) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. II,* 13, 1.

ingenui servos alienos ledere promti sunt, et ad[e] servi petitionem iudicio adesse contemnunt, adserentes, se utique cum eo causam dicere non debere, a quo eis conponi non poterit, si victores extiterint. Sed ne[f] per hanc dilationem[g], dum[h] etiam servi dominus supra L milia absens est, aut hutilitate domini sui fiat[i] inpedimentum, aut ipse servus indebite perferat fortasse periculum, id[k] consultissime decernendum helegimus: ut nulli penitus audientia denegetur, sed cuiuscumque servus cum quolibet[l] se adseruerit seu suum sive domini sui vel domine habere negotium, istatim ille, contra quem habet, prestus esse ad iudicium conpellatur, ut petenti procul dubio responsurus aut[m] conpositionis summam legaliter inpleturus, si a servo[n] fuerit iustissime superatus; ita ut, si servus quod proponit convincere non potuerit, ingenuus idem conscientiam suam expiet sacramentis, se nihil horum, unde adpellatur, scire vel habere neque fecisse vel[o] fieri precepisse. Et post tale sacramentum servus pro iniusta petitionem[p], sicut et ingenuus, conponere non moretur; ne tamen pro eadem[q] conpositionem ultra resultet dominus eius, tantum[r] ut, si minor est actio, quam decem solidi possunt[s] valere, servus conpositionis medietatem, hoc est duos semis solidos cogatur exolvere[1]. Quod si infra L milia servi dominum[t] esse constiterit, non aliter servus ingenuum petere poterit, nisi forte per se dominus eius in iudicium adesse non possit et[u] ad proponendum a servo negotium epistolam manu sua suscriptam per eundem servum iudici
a. destinaverit.

III. TITULUS: DE MANDATIS[a] ET MANDATORIBUS.

I. Quod principum et episcoporum negotia non per eos, sed per subditos sint agenda.

II. Ut iudex a litigatore perquirat, utrum propria[b], an aliena[b] sit causa prolata.

e) a *R* 2; ad — contemnuut *des.* *R* 1. f) nec *R* 1. g) dilitionem *R* 1. h) dum etiam *des.* *R* 1. i) faciat *R* 1. k) ita *R* 1. l) quemlibet *R* 1. m) hac *R* 1. n) servum *R* 1. o) vel — sacramentum *des.* *R* 2. p) petitione *R* 2. q) eam *R* 1. r) tanto *R* 1. s) possint *R* 1. t) domino *R* 1. u) *deest* *R* 1.
TIT. III. a) MANDATIS ET *R* 2, *des.* *R* 1. b) propriam an alienam *R* 1.

1) *Cf. II,* 2, 5, *supra p.* 62.

III. Ut, qui per se causam non dicit, scriptis adsertorem informet[c].

IIII. Ut[d] personis nobilibus questio per mandatum nullatenus agitetur, et qualiter humilior ingenuus sive servus per mandatum questioni subdatur.

V. Ut, si dilationem[e] in causa[f] patiatur qui mandatum facit, liceat ei inmutare mandatum.

VI. Ne causam suscipiat femina per mandatum, licite[g] vero propriam[h] exsequatur.

VII. Ut, sicut lucrum, ita et damnum revertatur ad[i] mandatorem; de[k] commodis[l] etiam mandatum accipientis.

VIII. Ut, si mortuus fuerit his, qui mandatum accepit[m], commodum illi debitum heredes[n] eius accipiant[o].

VIIII. Qualibus personis potentes et qualibus pauperes prosequendas actiones iniungant.

X. Quod liceat his, quibus commissus est fiscus, pro re fisci quibus voluerint exsequendas iniungere actiones[p].

I. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Quod principum et episcoporum negotia non per se, sed per subditos sint[a] agenda.

Magnorum culminum excellentia[b], quanto[c] negotiis rerum dare iudicium[d] decet, tanto negotiorum molestiis et se[e] inplicare[f] non debet. Si ergo principem vel episcopum cum aliquibus constiterit habere negotium, ipsi pro suis personis eligant, quibus negotia sua dicenda conmittant; quia tantis culminibus videri poterit contumelia inrogari, si contra eos vilior persona in contradictione[g] cause videatur adsistere. Ceterum, et si rex voluerit de re qualibet propositionem[h] adsumere, quis erit, qui ei audeat ullatenus resultare? Itaque ne magnitudo culminis eius[i] evacuet veritatem[k], non per se, sed per subditos agant[l] negotium actionis[m].

c) reforment *R* 1. d) in *add.* *R* 2. e) dilatione *R* 1. f) causam *R* 1. g) licite — exsequatur *des.* *R* 1. h) propria *R* 2. i) a *R* 1. k) de — accipientis *des.* *R* 1. l) commodi *R* 2. m) accipit *R* 1, *ubi reliqua* — accipiant *desunt.* n) heredes *corr.* heres eius *R* 2. o) accipiat *R* 2. p) *deest* *R* 1.

I. a) sunt *R* 1. b) excellentium *R* 1. c) quando *R* 1. d) iudicum *R* 1. e) et se *R* 1; hac re *E* 2; haec *R* 2; sese *E* 1. *edd.* f) inplicari *R* 2. g) contractione *R* 1. h) propositione *R* 1. i) *ita* *R* 1. *E* 1. 2; ne ullus *R* 2. k) veritatis *R* 1. l) *ita* *R* 1. 2. *E* 1. m) *deest* *R* 2.

II. ANTIQUA[a].

Ut iudex a litigatore perquirat, utrum[b] propria[c], an aliena sit causa prolata.

Iudex[1] primum a litigatore perquirat[b], utrum propriam causam dicat[d], an aliena fortasse susceperit. Interrogetur etiam, cuius mandatum habeat[e]; et postquam[f] causam iudicaverit, iudex conprehendat in iudicio[g], quem aut ex cuius mandatum audierit negotium prosequentem, hac preterea mandati exemplar accipiat illius adsertoris aput se cum iudicati exemplaribus reservandum. Liceat tamen illi, qui pulsatus est, mandatum a petitore coram iudice petere, ut, quam ob causam fuerit iudicio[h] presentatus, vel quid[i] tenor mandati contineat, indubitanter possit agnoscere.

III. ANTIQUA[a].

Ut, qui per se causam non dicit, scriptis adsertorem informet.

Si quis per se causam dicere non potuerit aut[b] forte noluerit, adsertorem per scripturam, sue manus vel testium[c] signis aut suscriptionibus roboratam[d], dare debebit, ita ut, si isdem[e] adsertor aliquod conludium fecerit, qualiter ab adversario suo possit in iudicio superari, aliut tantum de facultate sua mandatori restituat, quantum de[f] rebus eius perdidit aut evertit, vel
a. etiam que ipse mandator obtinere vel[g] adquirere debuit.

IIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Ut personis nobilibus questio per mandatum nullatenus agitetur, et qualiter humilior ingenuus sive servus per mandatum questioni subdatur.

Questionem in personis nobilibus nullatenus per mandatum patimur agitari. Ingenuum vero et pauperem personam adque in crimine iam ante reppertum[a]

II. a) *deest* R 2. b) utrum — perquirat *des.* R 2. c) propriam R 1. d) *deest* R 1. e) habet R 1; abeat R 2. f) post R 1. g) in iudicium R 1; iudicio R 2. h) *ante h. r.* in *post suprascr.* R 1. i) qui tenorem R 1.
III. a) *deest* R 2. b) aut f. noluerit *des.* R 1. c) testibus R 1. d) roborata R 1. e) hisdem R 2. f) de — etiam que *des.* R 2. g) sue (*l.* sive) R 1.
IIII. a) reppertam R 2.

1) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. II,* 12, 3.

non aliter ex mandato[b] subdendum[c] questioni permittimus, quam ut mandator de eadem personam non servo[d], sed ingenuo per mandatum, sua[e] vel trium testium adnotatione firmatum, specialiter conmittat agendum. Et si fortasse innocentem fecerit tormentis adfligi, sciat se hisdem mandator censura legis noxium retineri. Reli- *a.*
quas[f] autem criminales causas[f] ita per mandatum liceat committendas, ut, sicut predictum est, contra personam ingenuam[g] ingenui ingenuo adsertori questionis actio committatur. Servum vero per mandatum subdere questioni tam ingenuo quam servo iure conceditur; hac videlicet constitutione[h] servata, ut, si tormenta vel damna innocentibus fuerint inrogata, ad omnem satisfactionem mandator iudicis conpellatur instantia. Nec dimittendus est tamen his[i], qui mandatum accepit, donec aut mandator sit coram iudice prestus, aut satisfactionem adimpleat legum; et tamen qui questionem ex mandato agitaturus est ante se, velut[k] proprii iuris dominus, per placiti vinculum a iudice noverit obligandum.

V. ANTIQUA[a].

Ut, si dilationem in causa[b] patiatur qui mandatum facit, liceat ei inmutare mandatum.

Qui causam[c] alicuius ex mandato susceperit, ut negotium peragatur, insistat; quod si protrahit tempus, et causa[b], que forsitam celerius potuerat expediri, hoccasionibus superfluis aut fraudulenta dilatione suspenditur, mandator recurrat ad iudicem. Et qui mandatum acceperat, si[a] malitie alicuius aut cupiditatis vel neglegentie vitio, adversario presente vel[e] iudice, susceptum negotium ultra decem dies absque preceptum[f] iudicis dilataverit, his, qui mandaverat, aut per se proponere, aut alicui helegerit suam liceat committere actionem.

VI. ANTIQUA[a].

Ne causam suscipiat femina per mandatum, licite vero propriam[b] exequatur.

Femina[1] per mandatum causam non suscipiat, sed

b) mandatum *R* 1. c) *ita R* 2; subdenda *R* 1. d) servum *R* 1. e) liceat *pro* sua vel *R* 1; sua manu vel *E* 1. f) Reliquas — causas *des. R* 1. g) ingenuam ingenui *R* 1; ingenuam *deest R* 2. *E* 1. 2; ingenui *deest V* 6 *et ed. Lind.* h) ratione *R* 2. i) *ita R* 2. *E* 1; si *R* 1. k) vel *R* 1.
V. a) *deest R* 2. b) causam *R* 1. c) causa *R* 1. d) *deest R* 1. e) vel iudice *des. R* 1. f) precepto *R* 2.
VI. a) *deest R* 2. b) *ita R* 2. *E* 1; proprie *R* 1.

1) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. II,* 12, 5*; IX,* 1, 2*; Paul. I,* 2, 2.

suum proprium negotium in iudicio proponere non vetetur. Maritus[1] sane non sine mandatum causam dicat uxoris, aut certe ante iudicem se tali obliget cautione, quod uxor negotium eius non revolvat, et[c] si revolverit, damnum, quod cautio demonstrat, maritus recipiat, qui sine mandatum causam[d] dicere presumsit uxoris. Quod si maritus causam, quam sine mandatum[d] coniugis[e] sue prosequebatur, amiserit, uxor nullum preiudicium pertimescat; sed aut per se negotium prosequatur, aut cui voluerit ea, que ipsi conpetunt, prosequenda conmendet; ita ut, si, marito per iudicium[f] iuste superato, denuo ad causam dicendam adversarium illum, qui victor extiterat, pars mulieris crediderit convexandum, adque in[g] iudicio secundo patuerit eundem eius maritum[h] non indevite[i] victum fuisse, noverit eandem mulier non solum se iudici, qui causam prius examinabit, sed et[g] illi causidico, quem iteratim ad iudicium conpulit, iuxta legis sententiam esse satisfacturam[k].

VII. ANTIQUA[a].

Ut, sicut lucrum, ita et damnum revertatur ad mandatorem[b]; de commodis etiam mandatum accipientis.

Sicut lucrum, ita et damnum iuxta condicionem mandati ad eum, qui causam mandaverit, revertatur; ita ut qui causam ex mandato[c] dixerit et fideliter, ut negotium peragatur, instituerit, ab eo mandator nec mandatum[d] repetat, nec ipsam postea ad alium transferat actionem; quia iniustum est, ut mercedem sui laboris amittat, qui pro suscepta causa fideliter laborasse[e] cognoscitur; ita ut his, qui negotium prosecuturus[f] est, ante cause principium cum mandatore definiat, quantum pro comodum[g] sui laboris finito negotium[h] ab eo sit accepturus. Quod si acceptam[i] rem prosecutor infra tres menses reddere neclexerit mandatori, quidquid de eadem[k]

c) et si rev. *des.* *R* 1. d) causam — mandatum *des.* *R* 1. e) coniuge *R* 1. f) iudicio *R* 1. g) *deest* *R* 1. h) marito *R* 1. i) *ita* *R* 1; indebite *al.* k) *ita* *E* 1. *V* 2. 3; satisfacturum *al. m. corr.* satisfacturam *R* 1. 2; satisfacturum *E* 2.
VII. a) *deest* *R* 2. b) mandatore *R* 1. c) mandatum *al. m. corr.* mandato *R* 1. d) mandato *R* 1. e) *ita* *R* 1; elaborasse *R* 2 *alii.* f) secuturus *R* 1. g) *ita* *R* 1; quomodo *E* 1; commodi *R* 2; commodo *E* 2 *alii.* h) negotio *R* 1. i) accepta *R* 1. k) eandem *R* 2.

1) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. II,* 12, 4.

causam[l] per quacumque definitionem consequi potuit, perdat, et mandator iudicis instantia rem sibi conpetentem[m] accipiat.

VIII. ANTIQUA[a].

Ut, si mortuus fuerit qui mandatum accepit, commodum illi debitum heredes eius accipiant.

Qui[1] mandatum fecit si mortuus fuerit, antequam causa dicatur, mandatum, quod fecerat, non valeat; et qui mandatum suscepit si, antequam causa dicatur, fuerit morte preventus, mandatum nullam habeat firmitatem. Quod si, antequam moreretur, causam dixisse dinoscitur adque per[b] suam instantiam ad fines[b] usque legitimos[c] perduxisse, et tamen, quocumque casu[d] intercedente, necdum perfinita res aut exacta remansit, si ad huc[e] forte terminum fuerit causa deducta, quo eam ille, qui per mandatum secutus[f] est, iam ante adceleraverat[g], omnem[h] lucrum, quod ipse fuerat habiturus, heredibus eius a[i] mandatoris partibus exsolvatur.

VIIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Qualibus personis potentes et qualibus pauperes prosequendas actiones iniungant.

Nulli[2] liceat potentiori, quam ipse est, qui[3] committit, causam suam nulla[a] ratione committere, ut non equalis sibi eius possit potentia opprimi vel terreri. Nam etiam si potens cum pauperem causam habuerit, et per se asserere[b] noluerit, non aliter quam equali pauperi aut fortasse inferiori a potente[c] poterit causa committi. Pauper vero, si voluerit, tam potenti suam causam debeat committere, quam potens ille est, cum quo negotium videtur habere.

l) causa *R* 2. m) conpetenter *R* 1.
VIII. a) *deest* *R* 2. b) ad fines per suam instantiam *R* 1. c) legitimis *R* 1. d) causa intercedentem *R* 1. e) *ita* *R* 1. *E* 1; hunc *R* 2. f) susceptus *R* 1. g) acceleraverat *R* 2. *E*. h) omne *R* 2. i) *deest* *R* 1.
VIIII. a) ulla *R* 2. b) adserere *R* 2. c) potentem *R* 1.

1) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. II,* 12, 1. 7. 2) *Cf. ibid. II,* 14. *et supra II,* 2, 8, *p.* 64. 3) *Exspectaveris:* quocum causam habet.

X. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Quod liceat his, quibus conmissus est fiscus, pro re fisci quibus voluerint exequendas iniungere actiones.

Nullus quidem rerum fiscalium temerator debet existere. Tamen si quandoquidem pro iure fisci contra quemlibet provenerit intentione moveri, ille, cui commissa res est, aput comitem[a] civitatis vel iudicem habebit licentiam legaliter negotium prosequendi; quem si absentem a loco, ubi res agenda est, esse constiterit[b], vel occasio eum quecumque suspenderit, aut[c] etiam per se proponere fortasse noluerit[c], eandem hutilitatis publice actionem[d] per mandatum iniungere prosequendam cui helegerit sui erit indubitanter arbitrii[e].

IIII. TITULUS: DE TESTIBUS ET TESTIMONIIS.

I. De personis, quibus testificari non licet.
II. Quod testibus sine sacramentum[a] credi non possit[b]; et[c] si utraque pars proferat[d] testem, cui debeat credi; et si vera[e] testificare neclexerit testis.
III. De investiganda iustitia, si aliut loquitur testis, aliut[f] scriptura[f].
IIII. Servo non credendum; et qualibus regis servis debeat credi.
V. Ne testes[g] per epistolam testimonium reddant[h]; et[i] qualiter iniungi testimonium possit.
VI. De his, qui falsum testimonium dicunt.
VII. De his, qui ad falsum testimonium dicendum alios provocant[b] vel servos alienos ad libertatem inpellunt.
VIII. In quibus causis possint testificari[k] servi.
VIIII. De his, qui se placitorum[l] scripturis[m] obligant[b], ne pro aliorum causis veritatem dicant.
X. De quibus annis poterunt[n] testificare minores.
XI. Ut contra extraneos parentela et propinquitas testimonium minime dicant.

X. a) cōmitem *R* 1. b) *ita R* 1. *V* 5. 6; contingerit *R* 2. *E*. c) aut — noluerit *des. R* 1. d) actione *R* 1. e) arbitrium *R* 1.

TIT. IIII. a) sacramento *R* 2. b) *reliqua rubricae pars deest R* 1. c) aut *R* 2. d) preferat *R* 2. e) vere *R* 2. f) al. scr. *des. R* 1. g) testis *R* 2. h) reddat *R* 2; dicunt *R* 1, *ubi reliqua rubricae pars deest.* i) *deest R* 2. k) testificare *R* 2. l) *ita R* 1. 2. *E* 1. 2. m) scriptis *R* 2. n) *ita R* 1. *E* 1; poterint *R* 2.

I. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De personis, quibus testificari non licet.

Homicide, malefici, fures, criminosi sive[a] venefici, et qui raptum fecerint vel[b] falsum testimonium dixerint[b], seu qui ad sortilegos divinosque concurrerint, nullatenus erunt ad testimonium admittendi.

II. ANTIQUA[a].

Quod testibus sine sacramentum[b] credi non possit; et si utraque pars proferat testem, cui debeat credi; et si vera testificari neclexerit[c] testis.

Iudex, causa finita et sacramentum secundum leges, sicut ipse ordinaverit, a testibus dato, iudicium emittat[d]; quia testes sine sacramento testimonium peribere[e] non possunt. Quod si ab utraque parte testimonia equaliter proferantur, discussa prius veritate verborum, quibus magis debeat credi, iudicis extimabit electio. Certe si admonitus quisquam a iudice de re, quam novit, testimonium peribere noluerit, aut si nescire se dixerit, id ipsum[f] etiam[g] iurare distulerit, et per gratiam, aut per venalitatem[h] vera subpresserit: si nobilis fuerit, testimonium postea in nullo iudicio dicere permittatur, nec testimonium ipsius recipiatur ulterius. Quod si, licet ingenue, minoris tamen fuerint dignitatis persone, et testimonium careant, et C flagella infamati suscipiant; quia non minor reatus est vera subprimere, quam falsa confingere.

III. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De investiganda iustitia, si aliut loquatur testis, aliut scriptura.

Quotiens aliut testis loquitur, quam ea[a] scriptura continet, in qua ipse suscripsisse dinoscitur, quamvis contra scripture textum diversa verborum[b] sit a testibus inpugnatio, scripture tamen potius constat esse credendum. Quod si testes dixerint ea, que offertur, scriptura minime

I. a) *deest* *R* 2. b) vel — dixerint *des.* *R* 1.
II. a) *deest* *R* 2. b) sacramento *R* 2. c) neglexerint testes *R* 1. d) emittat — testimonium *des.* *R* 1. e) perimere *R* 1. f) ipsut *R* 2; ipsud *E* 1. g) *deest* *R* 1. h) venalitate *R* 1.
III. a) que *add. supra lineam* *R* 1. b) verbositas *pro* verborum sit a *R* 2.

roborasse, prolator eius probare[c] debebit, utrum ab eisdem[d] testibus scriptura[e] fuisse roborata[e] constiterit. Et si hoc ipse quibuslibet[f] aliis documentis convincere fortasse nequiverit, experientia iudicis id requirere sollerter curabit[g]; ita ut pro manus contropatione[1] testis ille, qui negat, iudice presente iscribat[h], qui etiam plus cogatur scribere, ut veritas facilius innotescat; ubi scilicet[i] et hoc omnino querendum est, ut scripture querantur et presententur, quas antea[k] fecit sive suscripsit[l]. Et si tota ista defecerint, tunc condicionibus editis iurare non differat, quod nequaquam inibi[m] suscriptor accesserit. Et si post haec quocumque modo patuerit, pro extinguenda veritate mentitum eum fuisse, falsitatis notatus infamia, si honestior persona fuerit, quantum ille perdere potuerat, cuius parti testimonium peribere contemsit, tantum dupla ei satisfactione conpellatur[n] exolvere. Si certe inferior est persona et[o] unde duplam rem dare[o] non habeat, et testimonium amittat et C flagellorum hictus extensus accipiat. In duobus autem idoneis testibus, quos prisca legum recipiendos sanxit[p] auctoritas, non solum considerandum est, quam sint idonei genere, hoc est indubitanter ingenui, sed etiam, si sint honestate mentis perspicui[q] adque rerum plenitudine[r] opulenti. Nam videtur esse cavendum, ne forte quisque conpulsus inopia[s], dum necessitatem non tolerat, precipitanter periurare non metuat.

IIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Servo non credendum; et qualibus regis servis debeat credi.

Servo[2] penitus non credatur, si super[a] aliquem

c) debet probare *pro* pr. debebit *R* 1. d) eis *R* 1; ehisdem *R* 2; eisdem *E*. e) *ita R* 1. *E* 1; scripturam f. roboratam *R* 2. f) quilibet *R* 1. g) *ita R* 2; curaverit *R* 1; curavit *E* 1. h) scribat *R* 2. *E*. i) licet *R* 2. k) *ita R* 1. *E* 1; *deest R* 2. l) subscripsit *R* 2. m) in ipsi *R* 1; ibi *R* 2; inivi *E* 1. n) *deest R* 1. o) *ita E* 1. 2 *et, omisso* et, *R* 2; eundem dupla rem damnare *R* 1. p) sanc|sit *R* 1. q) prespicui *R* 1. r) plenitudinem *R* 1. s) inopiam *R* 1.
IIII. a) supra aliquo *R* 1.

1) *Vox 'contropatio' derivanda est a verbo, quod exstat infra IV*, 5, 3*: contropare = Hisp. 'controvar', Ital. 'controvare', quod fingere, sed proprie conquirere, conferre enuntiat. In Lege Vis. saepius usurpatur pro conferre, conparare = 'vergleichen', 'zum Zweck der Vergleichung zusammenbringen', etiam conferendo aestimare vel conpensare. Plerumque de collatione scripturarum vel manuum, ut hoc loco, dicitur ad veritatem instrumentorum probandam; cf. ex. gr. II*, 5, 13. 14. 15. *Sed etiam de aliis rebus conferendis inter se et aestimandis dicitur: IV*, 5, 3*; VI*, 1, 4*; X*, 1, 17. *Extra Legem Vis. non legitur.* 2) *Cf. L. Rom. Vis. Paul. V*, 18, 3 *sqq.*

crimen obiecerit[b] aut si[c] etiam dominum suum in cri-
mine inpetierit[d], nisi[e] in tormentis positus exponat, quod
dixerit; excepto servi nostri[e] — nisi[1] qui ad hoc[f] re- *v.*
galibus servitiis mancipantur[g] —, ut non inmerito pala-
tinis officiis liberaliter honorentur, id est: stabulario-
rum[h], gillonariorum[2], argentariorum[i] coquorumque[k]
prepositi, vel si que[l] preter[m] his[n] superiori ordine[o]
vel gradu precedunt[p]; quos tamen omnes et regia pote-
stas iugiter non habet ignotos[q], et nullis eos esse con-
stat pravitatibus aut criminibus[q] inplicatos. Quibus uti-
que vera dicendi vel testificandi licentia[r], sicut et ceteris
ingenuis, hac lege conceditur. De reliquis autem ad
palatinum servitium[s] pertinentibus, quicumque aliquem
ad testimonium crediderit advocandum, non aliter ei
fides adcommodavitur[t], nisi regie potestatis electio[u] iusta
et honesta[u] permiserit esse credendum, quod ille a[v] se
noverit esse testificandum.

V. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Ne testes[a] per epistolam testimonium reddant[b]; et qualiter iniungi testimonium possit.

Testes non per epistulam testimonium dicant, sed presentes quam noverunt non taceant veritatem nec de aliis negotiis testimonium dicant, nisi de his tantummodo, que sub presentia eorum acta esse noscuntur. Certe si idem testes aut[c] parentes vel amici, seu etate decrepiti vel infirmitate gravati aut in aliam et longinquam provinciam constituti, de re, que ipsis est cognita, testimonium aliquibus[d] iniungendum putaverint[e], et si non sint omnes de uno territorio, qui testimonium[d] di-

b) ingecerit *R* 2. c) si *deest R* 2. d) insercierit *R* 1. e) nisi — servi nostri *R* 2, *quae in R* 1 *manifesto scribae errore, a duplici voce* nisi *orto, omissa sunt.* f) huc *R* 2. g) mancipiantur *R* 2. h) istabulariorum *R* 2. i) *deest R* 1. k) quorumque *R* 1; cocorumque *R* 2; coquorum quoque *E* 1; quorum quoque *E* 2. l) *ita R* 1; quis *R* 2. *E* 1. m) *ita E;* pres *(forte* p̄ſ *pro* p̄r *scriptum vel lectum est) R* 1; *deest R* 2. n) qui *add. R* 2. o) hordine *R* 2. p) procedunt *R* 1. q) ignominibus *pro* ignotos — criminibus *R* 2. r) licentiam *R* 1. s) officium *R* 1. t) adcommodabitur *R* 2. *E.* u) iusta et honestatem lectio *R* 1. v) ad *R* 1.

V. a) testis *R* 2. b) reddat *R* 2. c) aut parentes *des. R* 1. d) aliquibus — testimonio *hoc loco omittit R* 1, *ubi tamen verba:* si non sint omnes de uno territorio qui testimonium conmittunt, in eo tamen territorio ubi ille conmanet *infra post* conmanet *inserta leguntur.* e) *ita E* 1, 2; patuerint *R* 2; *deest R* 1 (*cf. n.* d).

1) *Legislator prohibere voluit, quominus domini servos suos regi 'ad hoc' traderent, ut eorum testimonio uti possent; qui locus a redactoribus formae vulgatae male intellectus esse patet.* 2) *Gillonarii sunt buticularii vel pincernae (gillo = vas fictile).*

cendum[f] conmittunt, in eo tamen territorium[g], ubi ille conmanet[h], qui plus ex his[i] videtur idoneus, congregentur et ante eiusdem territorii iudicem vel coram his, quos iudex helegerit[k], et mandatum faciant idoneis[l] ingenuis, quibus voluerint[l], et quod[m] illis est cognitum per condicionum seriem iurare procurent; qualiter, quibus testificandi vicissitudo conmittitur, id indubitanter, ubi necesse fuerit, suo sacramento confirment, quod iurare mandatores suos iustissime et evidentissime per semetipsos audierint. Aliter autem mandatum de talibus negotiis editum[n] aput omnes iudices erit semper invalidum.

VI. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De his, qui falsum testimonium dicunt.

Si quis contra alium falsum testimonium dixerit et in mendacio invenitur, aut certe si ipse dixerit, quia falsum testimonium dedit: si maioris loci persona est, det illi de propria facultate sua, contra quem falsum testimonium dixerat, tantum, quantum per testimonium eius perdere debuit, et se[a] testificare ultra non noverit. Quod si minoris loci persona est et non habuerit unde conponat, ipse tradatur in potestate[b] illi, contra quem
a. falsum testimonium dixerat, serviturus. Quicumque autem vel beneficio corruperit aliquem vel circumventione qualibet falsum testimonium dicere persuaserit, dum evidens huius rei conmentum[c] patuerit, tam autor[d] sceleris, qui in interitum intendit alterius, quam his, qui rerum aviditate cupidus testificande prebuit falsitatis adsensum, pari simul sentencia falsarii teneantur*.
a.

VII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De his, qui ad falsum testimonium dicendum alios provocant vel servos alienos ad libertatem inpellunt.

Si quis contra hominem ingenuum et adversus livertum[a] aliquem provocasse convincitur falsum[b] testi-

*) *Cod. R* 2 *add.:* et insuper ad aliorum terrore centenis flagellis publice verberati turpiter etiam, ut digni sunt, ac viliter decalventur.

f) testimonio dicendo *R* 2. g) territorio *R* 2. h) *cf. supra n.* d. i) *deest R* 2. k) elegerit *R* 2. l) idoneis — voluerint *des. R* 1. m) de quod *R* 2. n) edictum *R* 1.
VI. a) sic *pro* se *R* 2. b) potestatem *R* 2. c) conventum *R* 1. d) auctor *R* 2.
VII. a) libertum *R* 2. b) ut falsum diceret t. *R* 2.

monium dicere, tantum illi conponat, quem per falsam testificationem conabatur addicere vel damnare, quantum, si iuste[c] eum obtinuisse[d], poterat[e] de istatu[e] vel de rebus eius adquirere. Si vero testis, simpliciter ab alio ad testimonium invitatus, false contra ingenuum adque libertum testificare dinoscitur, qualiter per eius testimonium in servitute quisque humiliaretur, et tamen ille, qui testem protulit, conscius fraudis huius non invenitur, solus testis ipse superiori sententia, id est, sicut ille, qui testem ad falsum testimonium provocabit, ei, quem suo testimonio decipere voluerit[f], obnoxius maneat; ita ut, si non habuerit unde conponat, in potestate eius eum id, quod habere videtur, perenniter serviturus tradatur. Id autem et de illis decernimus observandum, qui, ut servos alienos ad libertatem perducerent, aut falsum testimonium dixisse repperiuntur, aut eam intentionem adibere conati sunt, ut ab eis provocati per eorum instantiam[g] ad ingenuitatis libertatem indebita possent aliquatenus insultatione venire.

VIII. FLAVIUS GLORIOSUS[a] RECCESSVINDUS[a] REX.

In quibus causis possint testificari[b] servi.

Quod hutilitati multorum est congruum, non est nostre legis decreto pretermittendum; ne[c] tanto cuiquam pateat nocendi facillitas[d], quanto nihil esse[e] putat ex lege quod metuat. Quia ergo multotiens inter ingenuos repperitur exorta cedes[f], et nullus[g] adesse ingenuus, qui cedis ipsius patefaciat evidenter scelus, adeo, si nullus ingenuorum adfuerit, credi servis omnimodo[h] oportebit, ut, qualiter inter eos cesio facta constiterit, agnosci eisdem testificantibus possit. Verum quia et interdum iustitie cognitio deperit, dum ingenuorum dignitas aut longe[i] posita aut de proximo ignota consistit, tunc credi permittitur servis, cum ingenui nullatenus adfuerint, qui aut vicini[k] sint, aut de re, qua agitur, cogniti habeantur. Certe nec[l] de aliis causis nec de maioribus esse sibi credendum scient[m], nisi de minimis quibus-

c) iuxte *R* 1. d) *ita R* 1. 2. *V* 5, *quamvis* obtinuisset *expectaveris.* e) potuerat de statu *R* 2. f) *ita R* 1. *E* 1; voluit *R* 2. g) instantia aut i. *R* 1.

VIII. a) *ita R* 1. *V* 2; Chindasvindus *pro* gl. R. *R* 2. *E* 2; *inscriptio deest E* 2. *V* 3; Antiqua *V* 5. b) testificare *R* 2. c) nec tanto cuique p. *R* 1. d) facultas *R* 2. e) *deest R* 1. f) cedisset *pro* cedes et *R* 2. g) nullos a. ingenuos *R* 1. h) *ita E;* omnino *R* 1; omnismodis *R* 2. i) in longe *R* 1. k) si vicini *R* 1. l) si et *perperam pro* nec *R* 1. m) sciens *R* 2.

cumque rebus ac[n] de terris aut vineis vel ędificiis, que non grandia esse constiterint, propter quod solet inter heredes aut vicinos possessores intentio exoriri. Sed et de mancipiis credendum est eis, quare contingit ea vel ab aliis occupari vel indebite[o] retineri aut etiam a dominorum iure inlicite evagare[p], ut per eorum veram cognitionem valeant res ipse dominis reddi, et[q] ipsorum indubitata notitia iuste possit intentionis causa sopiri. Non[r] tamen aliter illis credi poterit[r], nisi et ab omni crimine alieni extiterint et gravi depressi paupertatem non[s] fuerint, ita ut contra ingenuorum dignitatem[s] eorum testimonium accipi nullatenus possit, nisi, ut supra dictum est, cedem exoriri contigerit.

VIIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De his, qui se placitorum scripturis[a] obligant, ne[b] pro aliorum causis veritatem dicant.

Plerosque cognovimus ita sese interdum per placitum obligare, ut pro suas[c] suorumque[d] hutilitates[e] testificari non differant; si quis autem contra eos habuerit testimonium dicere, nullatenus adquiescant[f]. Quod quia satis est contrarium veritati, hanc omnes iudices se noverint habere licentiam, ut talia conmenta instanter inquirant et inventa disrumpant, adque quos eadem placita nominaverint, centenis flagellis verberandos insistant; ita tamen, ut ista disciplina non infamie notam eis pertineat, sed testificandi, quod cognitum habent, sit illis ex lege concessa semper et indubitata libertas.

X. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De quibus annis poterunt[a] testificare[b] minores.

Hec etas erit constitutis in minoribus annis ad[c] testimonium admittenda[d], ut, postquam puer aut puella XIIII vite sue annos inpleverint, sit illis in causis omnibus testificandi indubitata[e] licentia.

n) aut *R* 1. o) debite *R* 1. p) evacare *R* 1. q) in *add.* *R* 1. r) Tamen aliter illis credi non possit *R* 1. s) non — dignitatem *des.* *R.*
VIIII. a) scriptis *R* 2. b) nec *R* 1. c) sua causa *R* 2. d) que *deest* *R* 1. e) utilitate testificari non differat *R* 2. f) adquiescat *R* 2.
X. a) potent *R* 1. b) testificari *R* 2. c) de *R* 2. d) admittendam ut posquam *R* 1. e) indulta *R* 1.

XI. ANTIQUA[a] EMENDATA.

Ut[b] contra extraneos parentela et propinquitas testimonium[c] minime dicant.

Fratres, sorores, uterini, patrui, amite, avunculi, matertere sive eorum filii, item[d] nepos, neptis, consubrini vel amitini in iudicio[e] adversus extraneos testimonium dicere non admittantur; nisi forsitan parentes eiusdem cognationis inter se litem habuerint. *a.*

V. TITULUS: DE SCRIPTURIS VALITURIS ET INFIRMANDIS HAC[a] DEFUNCTORUM VOLUNTATIBUS CONSCRIBENDIS.

I. Quales debeant scripture valere.
II. De pactis et placitis conscribendis[b].
III. Contra priorum definitionem filio vel heredi non[c] liceat venire.
IIII. De damnis eorum, qui contra pacta vel placita sua venire[d] contendunt[e].
V. Ne valeant definitiones vel placita servorum.
VI. De turpibus et inlicitis rebus.
VII. Ne sub unius nomine cause res alia vel persona callidis[f] definitionibus obligetur; [de[g] pena etiam, que sit in placitis[g]] inserenda.
VIII. Quod omnis scriptura vel definitio[h], que per vim et metu extorta fuerit, valere non poterit.
VIIII. Que scripture valere poterunt, si ab his facte fuerint[h], qui sunt in annis minoribus constituti.
X. Qualiter confici vel firmari conveniat[h] ultimas omnium volumtates.
XI. Qualiter firmentur volumtates[i] eorum[h], qui in itinere moriuntur.
XII. Ut defuncti volumtas[k] ante sex menses sacerdoti[h] vel testibus publicetur[l].
XIII. De contropatione[m] manuum[n], si scriptura[n] vertatur in dubium[o].

XI. a) āq̄a em̄ta *R* 1; anq̄ emendata *R* 2. b) Ad *R* 1. c) testimonime *pro* t. minime *R* 1. d) ita nepus *R* 1. e) iudicium *R* 2.
TIT. V. a) ac *R* 2. b) conservandis *R* 2. c) n. l. v. *des.* *R* 2. d) v. c. *des.* *R* 2. e) contemnunt *R* 1. f) callidis — inserenda *des.* *R* 2. g) de — placitis *des.* *etiam* *R* 1. h) *reliqua rubricae pars deest* *R* 2. i) voluntates *R* 1. k) voluntas *R* 1. l) *abscisum* *R* 1. m) conprobatione *R* 2. n) manu suscripta *R* 1, *ubi reliqua rubricae pars deest;* manuum scriptura *R* 2. o) dubio *R* 2.

XIIII. De holografis scripturis.
XV. De contropatione scripturarum[p] et earum[q] pena solvenda.

I. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Quales debeant scripture valere.

Scripture[1], que[a] diem et annum habuerint evidenter expressum adque secundum legis ordinem conscripte noscuntur, seu conditoris[b] vel testium fuerint signis aut suscriptionibus roborate, omni habeantur sta-
a. biles[c] firmitate[d].

II. ANTIQUA.

De pactis et placitis conscribendis[a].

Pacta[2] vel placita, que per scripturam iustissime hac legitime facta[b] sunt, dummodo in his dies[c] vel annus sit evidenter expressus, nullatenus immutari[d] permittimus.

III. ANTIQUA.

Contra priorum definitionem filio vel heredi non liceat venire.

Filio vel heredi contra priorum definitionem venire non liceat; quia iuste repellitur presumtio illius, qui facta seniorum iniuste conatur inrumpere.

IIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De damnis eorum, qui contra pacta vel[a] placita sua venire contendunt.

Qui contra pactum vel placitum iuste hac legitime conscriptum venerit, quod non forsitam persona[b] potentior[c] extorserit, antequam causa dicatur, penam[d], que in pacto vel[e] placito legitime continetur, exolvat. Deinde que sunt in pacto[f] vel placito definita serventur.

p) *reliqua rubricae pars deest R* 2. q) arum *R* 1.
I. a) qui *R* 1. b) conditores *R* 1. c) stabile *R* 2. d) firmitatem *R* 2.
II. a) conservandis *R* 2. b) facte *R* 1; factae *E* 1. c) diebus *R* 1. d) emutari *R* 1; immutare *R* 2.
IIII. a) et *R* 2. b) personam *R* 1. c) potentior — penam *des. R* 1 *manifesto errore omissa.* d) pena *R* 2. e) vel in *R* 1. f) p. vel *des. R* 1.

1) *Cf. legem sequentem.* 2) *Haec lex in Legem Baiuvariorum* 16, 16. *recepta est, inde in Legem Alamannorum* 42, 2.

Pactum vero vel placitum convenienter hac iustissime inter partes conscriptum, si etiam penam in eis inserta non fuerit, revolvi aut inmutari nulla ratione permittimus. Et ideo que pactis vel placitis continentur vel monstrantur scripta, plenam habeant[g] firmitatem, si[h] tamen quisque ille pactum vel placitum iustissime et de re sibi debita conscripsisse videatur.

V. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ne valeant definitiones vel pacta[a] servorum.

Et honestas hoc habet, et iustitia hoc adfirmat, ut que servi non iubentibus dominis suis, seu[b] per scripturam paciscuntur, sive per testem definiunt, nullo firmo robore penitus[c] habeantur.

VI. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De[1] turpibus et inlicitis rebus

inter quascumque personas, sicut nullum pactum aut mandatum vel placitum, ita nec damnum seu quamcumque[a] definitionem ex omnibus nullo[b] tempore decernimus posse valere.

VII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Ne sub unius nomine cause res alia vel persona callidis definitionibus obligetur; de pena etiam, que sit in placitis inserenda.

Pravis hac malignis moribus inprovorum[a] iustitie[b] semper est sententiis obviandum. Ideoque, quia dira perversorum[c] cupiditas ita sepe[d] plurimos novarum fraudium mollitione conlaqueat, ut, cum pro re qualibet adinplenda sit pactio, res eorum simul obligent hac personas[e], hoc fieri omnimodo proibemus. Sed quotiens undelibet placitus[f] conscribitur, non amplius in transgressoris pena, quam duplatio reddende rei vel triplatio nummorum satisfactione taxetur. Res[g] tamen omnis[h] aut persona nullatenus obligetur[g]; quia iniustum penitus

g) habeat *R* 1. h) sic *R* 1.
V. a) placita *R* 1. b) *deest* *R* 2. c) *deest* *R* 1.
VI. a) quacumque *R* 1. b) ullo *R* 2.
VII. a) inproborum *R* 2. b) iustitiam *R* 1. c) perversori *R* 1. d) se *R* 1. e) per has p. *R* 1. f) placitum *R* 2. g) Res — obligetur *des.* *R* 1. h) omnes *R* 2.

1) *Ex iure Romano sumpta; cf. L. Rom. Vis. Paul. I,* 1, 2.

adprobamus, ut unius causa debiti rerum fiat[i] omnium perditio vel persone. Quodcumque igitur contra legis huius decretum conscriptum placitum sive definitio[k] facta fuerit, ubicumque repperta fuerit, vacua omnismodis et invalida reputetur.

VIII. ANTIQUA.

Quod omnis scriptura vel definitio, que[a] per vim et metum extorta fuerit, valere non poterit.

Pactum[b, 1], quod[b] per vim extorserit persona potentior vel inferior, sive placita vel reliquas scripturas, id est, si ille, qui paciscitur, aut in custodia mittitur, aut sub gladio mortem[c] forte timuerit, aut ne[d] penas quascumque vel[e] ignominia patiatur, vel certe si aliquam iniuriam passus fuerit, huiusmodi pactio[f] vel scriptura quelibet nullam habeat firmitatem.

VIIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Que scripture valere poterunt[a], si ab his facte fuerint, qui[b] sunt in annis minoribus constituti.

In minoribus annis constitutis testandi de rebus suis vel alias quascumque definitiones faciendi seu per scripturam sive per idoneum testem, in quibuscumque personis elegerint, infra quartum decimum annum non illis aliter licentia erit, nisi gravis langor occurrerit, per quod eos fortasse mori suspicio sit. Quod si eos necessitas huius cause conpresserit, utrisque[c] a[d] decimo etatis ipsorum[e] anno faciendi quod voluerint libertas plena[f] manebit[2]. Quod si ab egritudine convalescere potuerint, quidquid eos hordinasse constiterit, totum invalidum erit, donec aut rursus egrotantes iterum que ordinaverant nova ordinatione reforment, aut venientes usque ad plenum[f] quartum decimum annum in omnibus iudicandi de rebus suis liberam habeant absolutamque licentiam. Ab infantia vero vel in qualibet etate dementes effecti et in eo vitio[f] absque[b] intermissione temporis perma-

i) faciat *R* 1. k) definitionem *R* 1.
VIII. a) quod *R* 1. b) Que *pro* Pactum quod *R* 1. c) morte *R* 1. d) nec *R* 1. e) aut *R* 1. f) placito *R* 1.
VIIII. a) *ita E* 1; potuerunt *R* 1; poterint *corr.* poterunt *R* 2. b) que *R* 1. c) utriusque *R* 2. d) ad decimum *R* 1. e) ipsarum *R* 1. f) *deest R* 1.

1) *Cf. Cod. Eur. c.* 286. 2) *Cf. infra IV,* 8, 4.

nentes nec testimonium reddere nec, si[g] quam[h] forte volumtatem ediderint, nullam[i] poterit[k] firmitatem habere. Nam qui[l] per intervalla[l] temporum vel orarum salutem[m] videntur recipere et integra interdum mente persistere, de suis rebus ferre iudicium proiberi non poterunt[n].

X. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Qualiter confici vel firmari conveniat ultimas omnium volumtates.

Morientium[a] extrema volumtas, sive sit autoris et
testium manu suscripta, sive utrarumque[b] partium signis[c]
extiterit roborata, sive tantumodo verbis coram probatio- *a.*
nem patuerit promulgata, omni perenniter valere[d] sub-
sistat. Id tantum magnum[e] opere procurandum[f] est, ut,
quod[g] instante quocumque[h] periculo conscribi nequiverit, *a.*
infra sex mensium[i] spatium qui hoc audierint suam[k] *a.*
coram iudice iurationem[k] confirment eiusdemque iura-
menti condicionem tam suam quam testium manu con-
roborent. Dumque hec res plenum venerit in effectum,
pro instania sui laboris idem testes ex defuncti bonis
trecensime pretium portionis prosequantur in solidis[l]
tantummodo nummis[m], cartarum strumentis[n] et libro-
rum voluminibus sequestratis, que pertinebunt ad heredes
integritate successionis. Qui testes infra sex menses pro-
curent illi denuntiare, in cuius nomine per talem hordi-
nationem res translata dinoscitur extitisse. Quod si
omnem[o] legis huius decretum testes illi, quibus con-
missum est, infra constitutum tempus distulerint ad-
inplere, noverint se falsariorum damno multari. *a.*

XI. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Qualiter firmentur volumtates eorum, qui in itinere moriuntur[a].

In[b] itinere[a] pergens aut in expeditione publica[1] moriens, si ingenuos secum non habeat, volumtatem

g) sic *R* 2. h) qua *R* 1. i) ullam *R* 2. k) poterint *R* 1. l) que per intervalle *R* 1. m) salute *R* 1. n) potuerunt *R* 1.
X. a) Morientis *R* 1. b) utrumque *R* 1; utrorumque *R* 2. c) aut subscriptionibus, *quae add. ed. Matr., des. R* 2. *E* 1. 2 *et, ut videtur, etiam R* 1. d) *ita pro* valore *R* 1. 2. e) magno opere *R* 2. f) procuretur *pro* proc. est *R* 1. g) *deest R* 1. h) quodcumque *R* 1. i) mensuum *R* 2. k) sua — iuratione *R* 2. l) *ita R* 1. *E* 1; solis *cett. codd.* m) numhis *R* 1. n) *ita R* 1; instrumentis *R* 2 *cum cett. codd.* o) omne *R* 2.
XI. a) moriuntur. In itinere *des. R* 1. b) Qui in i. *R* 2.

1) *Satis constat haec ex iure Romano sumpta esse; minus autem, quo ex fonte hauserit Chindasvindus.*

suam propria manu conscribat[c]. Quod si litteras nescierit aut pre langore iscribere[d] non valuerit[e], eandem volumtatem servis insinuet, quorum[f] fidem episcopus adque iudex probare debebunt. Et si nullatenus antea fraudulenti fuisse patuerint, quod sub iuramenti taxatione protulerint, conscribatur, ut sacerdotis adque iudicis suscriptione firmetur; hac postmodum[g] autoritate regia roboratum, firmum quod decreverit habeatur.

XII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Ut defuncti volumtas ante sex menses sacerdoti[a] vel testibus publicetur.

Scripta volumtas defuncti ante sex menses coram quolibet sacerdote vel testibus publicetur. Et si quis eamdem[b] qualibet fraude supresserit, tantum illis, in quibus testatus est, de proprio cogatur exolvere, quantum eiusdem[c] scripture serię conquirere potuerant[d] vel habere.

XIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De contropatione[a] manuum, si[b] scriptura vertatur in dubium.

Omnes scripture, quarum et autor et testis defunctus est, in quibus tamen suscriptio vel signum conditoris adque testium firmitas repperitur, dum in audientia prolate constiterint, ex aliis cartarum signis vel suscriptionibus contropentur, sufficiatque ad firmitatem vel veritatis huius indaginem agnoscendam trium aut quattuor scripturarum similis et evidens prolata suscriptio. Quod si talibus scripturis legum tempora obviaberint[c], pro certo decernitur, quia valere non poterunt[d].

XIIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De olografis scripturis.

Quia[1] interdum necessitas ita[a] sepe concurrit, ut sollemnitas legum libere conpleri non possit, adeo, ubi

c) suscribat *R* 2. d) *deest* *R* 2. e) potuerit *R* 1. f) eorum *R* 1. g) post *deest* *R* 1.
XII. a) sacerdote *R* 2. b) eadem *R* 1. c) per eiusdem scr. seriem *R* 2. d) potuerunt *R* 1.
XIII. a) contropationem manum *R* 1. b) *deest* *R* 1; subscriptor avertatur *pro* si scr. v. *R* 2. c) obviaverint *R* 2. d) potuerunt *R* 1.
XIIII. a) sta *R* 1.

1) *Cf. L. Rom. Vis. Nov. Val. III.* 4, 2, 1, *et supra* 11.

qualitas locorum ita constiterit, ut non inveniatur[b] testis[c], per quos[d] iuxta legum ordinem unusquisque suam alliget[e] volumtatem, manu propria scribat ea[f], que hordinare desiderat[g]; ita ut specialiter adnotentur[h], quecumque iudicare voluerint, vel que de rebus suis habere quemquam elegerint. Dies quoque et annus habeatur in eis evidenter expressus. Deinde[i], toto scripture textu conscripto, rursum autor ipse suscribat. Et dum hec scriptura infra XXX annos ad eum, in cuius nomine facta est, vel ad successores eius pervenerit, eam[k] episcopo vel iudici infra sex menses non differat presentare. Quam sacerdos idem et iudex, adlatis sibimet[l] tribus[m] aliis scripturis, in quibus testatoris suscriptio repperitur, ex earum contropationem considerent, si certa et evidens scriptura est, quam idem conditor olografa ratione conscripsit. Et dum sta[n] previderint, eadem cartula[o], que offertur, vera nihilominus habeatur, adque etiam continuo sacerdos ipse vel iudex sive[p] alii testes idonei eandem olografam scripturam sua denuo suscriptione confirment. Et sic volumtas ipsius testatoris plenissiman obtineat firmitatem.

XV. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De contropationem[a] scripturarum et earum pena solvenda.

Sicut, ubi convenit miseranter hoccurrere, salutaria rèmedia non negamus, ita[b], ubi contentio inrationabilis exoritur, censuram ponere iuste debemus. Proinde cum de quibuslibet scripturis parentum, quas tamen iustissime hac legitime et de rebus sibi debitis patuerit esse conscriptas[c], fuerit exorta contentio, si ille, cui[d] iscriptura profertur, nescire se dixerit ipsius scripture veritatem, mox prolator ille iurare cogatur, nihil fraudis, nihil lesionis in ea quandoque aut[e] a se factum esse[f] aut ab alio quocumque factum omnimodo[g] cognovisse vel nosse, sed ita manere, sicut autor eius eam voluit vel[h] ordinare vel roborare. Deinde ille, qui hanc rennuit accipere, cogatur iurare, se[i] hanc scripturam veram esse

b) *ita R* 1. 2. *E* 1; *exspectaveris:* inveniantur. c) testes *R* 2. d) quod *R* 2. e) adligent *R* 1. f) itaque *pro* ea que *R* 1. g) desiderant *R* 2. h) adnotetur *R* 1. i) De *pro* Deinde toto *R* 1. k) eum *R* 1. l) sibi et *R* 1. m) *deest R* 1. n) ista *R* 2. o) cartulam *R* 1; cartola *R* 2. p) sibi *R* 1.

XV. a) contropatione *R* 2. b) ut *add. R* 1. c) conscripta si *R* 1. d) cuius scriptura *R* 2. e) aut non *R* 1. f) fuisse *R* 1. g) omnino *R* 1. h) *deest R* 1. i) sed *pro* se *R* 1.

nescire nullaque evidenti cognitione sapere, seu ab autore suo legitime hac legaliter confectam existere, neque[k] suscriptionem vel signum autoris veridici[l] facta cognoscere. Post hec querenda ab utrisque partibus in scriniis domesticis instrumenta cartarum, ut contropatis[m] aliarum scripturarum suscriptionibus adque signis possit agnosci, utrum habeatur idonea, an[n] reprobetur indigna. Iam tunc, si in domesticis scriniis scripture autoris repperte non fuerint[o], ad quarum similitudinem scriptura prolata firmetur, ita demum ille, qui iscripturam profert, ubicumque potuerit alias scripturas autoris procuret inquirere, per quarum similitudinem scripturam, quam profert, veram[p] esse confirmet. Sicque per talem convenientiam latenti veritate repperta, nec ille, qui iscripturam profert, in convincendo[q] eam esse idoneam ex longinquo testes advocans damna sustineat, nec ille, qui hanc contemnit recipere, penam iscripture cogatur inplere. Quibus ita actis, si ille, qui iscripturam indignam esse contendit, non pro veritatis cognitione, sed pro sola conmotione[r] partis adverse ad convincendam dignitatem scripture, et in[s] adducendis testibus et in sustinendis dispendiis laborare fecerit adversantem, tunc ipse, qui iscripturam profert, exibitis testibus esse idoneam et inlesam scripturam adfirmet, hac postea sic ille, qui per contentionem indebitam[t] in adducendis testibus laborem intulit adversanti, penam[u] damni, quam scriptura continet, evidenter adinpleat. Certe si[v] aut tanta res non est, unde penam[u] suppleat, quam autor eius instituit, quam de[w] rebus suis legitimum iudicium ferret, aut etiam sponte[x] suo hanc ipsam penam noluit[y] implere, rem[w], que illi de eiusdem autoris conpetit[z] iure, ei, quem convexabit[a] indebite, cogatur cessionis ordinem dare. Hanc sane legem in solis parentum scripturis[b] servanda esse decernimus, propter quod filios vel nepotes iniusta contentione ab alterutrum aut[c] se aut extraneorum partes vidimus convexare; sta[d] evidenter condicione servata, ut, si ex aliis oppositionibus[e] legum eadem[f] scriptura dicitur[f] convellenda, vox inpugnantis pro certo sit libera[g].

a.

k) ne *R* 1. l) *ita* *R* 2. *E* 1; verefici *R* 1. m) conprobatis *R* 1. n) hac *pro* an *R* 1. o) fuerit *R* 1. p) vera *R* 1. q) conveniendo *R* 1. r) commotionem *R* 2; conmutatione pacis adverse *R* 1. s) ad inducendis *R* 1. t) indubitam *ex corr.* *R* 1. u) pena *R* 1. v) aut si *R* 1. w) *deest* *R* 1. x) exponte *R* 1. y) nollit *R* 1. z) conpetet *R* 1. a) vexabit *R* 1. b) scripture *R* 1. c) ut *R* 1. d) ita *R* 1; sta *R* 2. e) expositionibus *R* 1. f) eandem scripturam dicimus *R* 1. g) *literae* era *erasae* *R* 1.

DE ORDINE CONIUGALI.

LIBER TERTIUS.

I. TITULUS: DE DISPOSITIONIBUS NUPTIARUM.

I. Ut tam Goto Romana, quam Romano Gotam[a] matrimonio liceat sociari.
II. Si puella contra volumtatem[b] patris alio nubat[c], cum sit alteri disponsata.
III. De non revocandis datis arris.
IIII. Ne viris minoris etatis maiores femine disponsentur.
V. De quantitate rerum conscribende dotis.
VI. Ut dotem puelle pater exigat et conservet.
VII. Ut patre mortuo utriusque sexus filiorum[c] coniunctio[a] in matris potestate consistat.
VIII. Si fratres nuptias puelle differant[a], aut si puella inpudice nuptias presumat.
VIIII. Ut de quibuscumque rebus dos conscripta fuerit[d], firmitatem optineat.

I. ANTIQUA[a]. *a.*

Ut tam Goto[b] Romana[c], quam Romano Gotam matrimonio liceat sociari[d].

Sollicita cura in principem esse dinoscitur, cum pro futuris hutilitatibus beneficia populo providentur; nec parum exultare debet libertas ingenita, cum fractas vires habuerit prisce legis[1] abolita sententia, que incon-

LIB. III. TIT. I. a) *reliqua rubricae pars deest R* 2. b) volumtate *R* 1. c) c. f. *R* 1. d) fuerint firmitate habeat *R* 2.
I. a) *ita R* 1. 2. *V* 5; *sine inscriptione E* 1. 2. b) Gotus *R* 2. c) Romanam *R* 2. d) sociare *R* 2.

1) *Est L. Rom. Vis. C. Th. III,* 14, 1.

grue dividere maluit personas in coniuges, quas dignitas[e] conpares exequavit[f] in genere. Ob hoc meliori proposito[g] salubriter censentes, prisce legis remota sententia, hac in perpetuum valitura[h] lege sanccimus: ut tam Gotus Romanam, quam etiam Gotam Romanus si coniugem[i] habere voluerit, premissa petitione[k] dignissimam, facultas eis[l] nubendi subiaceat, liberumque[m] sit libero[n] liberam[o], quam voluerit, onesta coniunctione, consultum perquirendo[p], prosapie sollemniter consensu comite[1], percipere coniugem.

II. ANTIQUA.

Si puella contra volumtatem patris alio nubat, cum sit alteri disponsata.

a. Si quis puellam cum volumtatem patris sponsatam habuerit, et ipsa puella, contemnens volumtatem patris, ad alium tendens, patri contradicat, ut illi non detur, cui a patre fuerit pacta, hoc ita eam nullo modo facere permittimus. Quod[2] si ipsa puella contra volumtatem paternam ad alium, quem ipsa cupierat, forte pervenerit, et ipse eam uxorem habere presumserit, ambo in potestatem eius tradantur, qui eam cum volumtate[a] patris sponsatam habuerat. Et si fratres vel mater eius aut alii parentes male volumtati eius consenserint, ut eam illi traderent, quem ipsa sibi contra paternam volumtatem cupierat, et hoc ad effectum perduxerint, illi, qui hoc macinaverunt, libram[b] auri dent cui rex iusserit; sic tamen, ut volumtas eorum non habeat firmitatem, sed ipsi, sicut superius diximus, ambo tradantur cum omni substantia sua illi, cui antea fuerat disponsata[c]. Eandem[d] legem precipimus custodiri, si pater de filiae nuptiis definierit et de pretio convenerit, hac si ab hac vita transierit[e], antequam eam pater suus nuptui tradat,

e) dignas conparans *pro* dignitas conpares *R* 1. f) exequabit *R* 2. g) preposito *R* 1. h) valetura *R* 1. i) coniuge *R* 1. k) petitionem dignissima *R* 2. l) eisque *R* 1. m) liverumque *R* 2. n) *deest* *R* 1; livero *R* 2. o) livera *R* 2. p) perquirendum *R* 1.
II. a) volumtatem *R* 1. b) libra *R* 1. c) sponsata *R* 2. d) Eadem *R* 1. e) transierint *R* 1.

1) *Id est 'prosapiae (= parentum) consensu accedente' vel 'si consensus parentum datur', similiter ac dicitur 'vita comite', Genes.* 18, 10. 14. *Minime vero, ut opinati sunt viri docti, de 'comitis' cuiusdam consensu verba intelligenda sunt.* 2) *Cf. F. Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 114 *sq.; R. Sohm, 'Recht d. Eheschliessung' p.* 76, *n.* 1.

ut illi puella tradatur, cui a patre vel a matre pacta constiterit[f].

III. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De non revocandis datis arris.

Dum[1] preteritorum facta recolimus, futuris ponere presumptionibus terminum consultissimum arbitramur. Quia ergo sunt plerique, qui facte sponsionis inmemores nuptialium federum definitionem differant adinplere, abrogare[a] decet huius rei licentiam[b], ut non unusquisque pro[c] suo velle alteri dilationem[d] exibeat. Ideoque a die late huius legis decernimus, ut, cum[e] inter eos, qui disponsandi sunt, sive inter eorum parentes aut fortasse propinquos pro filiorum nuptiis coram testibus precesserit definitio, et anulus arrarum nomine datus fuerit[2] vel[f] acceptus, quamvis scripture[g] non intercurrant, nullatenus promissio violetur. Nec liceat uni parti suam inmutare aliquatenus volumtatem, si pars altera prevere[h] consensum noluerit; sed secundum legem alteram[i] constitutionem dotis inpleta, nuptiarum inter eos peragatur festa celebritas.

IIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ne viris minoris etatis maiores femine disponsentur.

Ius[3] nature tunc directi in spem procreationis future transmittitur, cum nuptiarum fedus totius[a] sollemnitatis concordia ordinatur. Nam si aut etatum aut personarum inconpetenti condicione adnectitur copulum[b] nuptiale, quid restat in procreationis origine, nisi ut quod nasciturus est aut dissimile maneat aut biforme? Nec enim poterit in pacis concordia nasci, quod per discordiam originis noscitur[c] seminari[d]. Vidimus enim

f) constiterat *R* 1.
III. a) abrogari *R* 1. b) licentia *R* 1. c) pro suo *des.* *R* 1. d) dilatione *R* 1. e) *deest* *R* 2. f) et *R* 1. g) scriptura *R* 1. h) prebere *R* 2. i) *lege:* altera constitutione.
IIII. a) otius *R* 1. b) quod plurimi *R* 1. c) non scitur *R* 1. d) semina *R* 1.

1) *Cf. F. Dahn, 'Westg. Stud.'* p. 114 *sq.; R. Sohm, 'Recht d. Eheschliessung'* p. 54 *sqq.* 2) *F. Hofmann, 'Ueber den Verlobungs- und den Trauring' in 'W. SB.' LXV (*1870*), p.* 855 *sqq.; Sohm l. c. et p.* 104 *sq.* 3) *De inaequali aetate pro impedimento matrimonii habita cf. etiam Conc. Foroiul. a.* 791. *c.* 9, *Mansi, Ampl. conc. coll. XIII, col.* 848 *sqq.; LL. Cap. I, p.* 232, *c.* 1; *Richter, 'Kirchenr.' ed.* 8. *p.* 1081.

quosdam non avidos amore nature[e], sed inlectos cupiditatis ardore filiis suis tam inordinatim[f] disponere federa nuptiarum, ut in[g] eorum actis nec etatum concors sit ordo, nec morum. Nam cum viris[h] res illa dederit nomen, quod vi[g] feminas agant[i], sti[k] per repugnantia nature conamina[l] maribus puellulas[m] anteponunt, dum[n] infantibus adulescentulas disponsationis[o] copula iungunt sicque per etatis prepostere[p] tempus honestatis lucrum dilabi[q] cogunt ad inpudicitie lapsum, dum puellarum avidior et maxima etas seros[r] tardosque virorum contemnit espectare[s] proventus. Ut ergo male ordinata propagatio[t] generis in ordinem[u] a[g] transductionibus reducatur inlicitis, huius sanctione decernitur legis, ut femine minoris[v] semper etate[w] viris maioribus in matrimonium[x] disponsentur. Aliter disponsatio facta, si una pars contradicere videatur, nullo modo manere iubetur. A die vero isponsionis usque ad nuptiarum diem non amplius quam biennium expectetur, nisi aut parentum aut cognationis vel certe ipsorum[g] isponsorum, si profecte sunt iam etatis, honesta et[g] conveniens adfuerit consensio volumtatis. Sin autem in hoc federe inita pacta vel definitiones pro elongatione[y] nuptiarum communis volumtas inmutare decreverit, aut si per necessitatem una persona defuerit, non amplius quam duorum annorum tempus prolongatio continebit. Et si rursum, vel quotiens fieri[z] ita convenerit, biennii tantummodo in definitione ispatium erit. Aliter quandoque aut[a] arrarum aut scripture celebrata confectio non valebit. Si quis sane constitutum definitionis tempus absque necessitatem vel volumtatis consensionem transcedere[b] voluerit suamque volumtatem a[c] promissione coniugali removerit, et penam[d], que in placito continetur, adinpleat et quod definitum est inmutare[e] non liceat. Mulier[f] autem, quam constiterit aut unum aut plures habuisse maritos, post eorumdem[g] virorum hobitum alii viro ab adulescentiae eius annis, seu illi, qui necdum uxorem habuit, sive ei, quem[h] unius vel plurimorum[i] coniugum vita destituit[k], honeste hac legaliter nubere nullatenus inlicita[l] erit.

e) narae *R* 1. f) inordinatum *R* 1. g) *deest* *R* 1. h) videris *R* 1. i) agunt *R* 1. k) *ita* *R* 1. 2. l) quonamina *R* 1. m) pullulas *R* 1. n) de *R* 1. o) dispensationis *R* 1. p) prepositere *R* 1. q) dilabit *R* 1. r) ꝑhis (perhis) *pro* seros *R* 1; sexus *R* 2. s) expectare *R* 2. t) propugnatio *R* 1. u) ordine *R* 1, *ubi* a *deest*. v) minor *R* 1. w) etatem *R* 2. x) matrimonio *R* 2. y) *ita* *R* 1; prelongatione *pro* pro el. *R* 2. z) fuerit *R* 1. a) que aut arrarum *des.* *R* 1. b) transcendere *R* 2. c) ad promissionis *R* 1. d) pena *R* 1. e) inmutari *R* 2. f) Mulierem *R* 2. g) earundem *R* 1. h) que unus *R* 1. i) *ita* *R* 1. 2. k) destuit *R* 1. l) inlicitum *R* 2.

ut illi puella tradatur, cui a patre vel a matre pacta constiterit[f].

III. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De non revocandis datis arris.

Dum[1] preteritorum facta recolimus, futuris ponere presumptionibus terminum consultissimum arbitramur. Quia ergo sunt plerique, qui facte sponsionis inmemores nuptialium federum definitionem differant adinplere, abrogare[a] decet huius rei licentiam[b], ut non unusquisque pro[c] suo velle alteri dilationem[d] exibeat. Ideoque a die late huius legis decernimus, ut, cum[e] inter eos, qui disponsandi sunt, sive inter eorum parentes aut fortasse propinquos pro filiorum nuptiis coram testibus precesserit definitio, et anulus arrarum nomine datus fuerit[2] vel[f] acceptus, quamvis scripture[g] non intercurrant, nullatenus promissio violetur. Nec liceat uni parti suam inmutare aliquatenus volumtatem, si pars altera prevere[h] consensum noluerit; sed secundum legem alteram[i] constitutionem dotis inpleta, nuptiarum inter eos peragatur festa celebritas.

IIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ne viris minoris etatis maiores femine disponsentur.

Ius[3] nature tunc directi in spem procreationis future transmittitur, cum nuptiarum fedus totius[a] sollemnitatis concordia ordinatur. Nam si aut etatum aut personarum inconpetenti condicione adnectitur copulum[b] nuptiale, quid restat in procreationis origine, nisi ut quod nasciturus est aut dissimile maneat aut biforme? Nec enim poterit in pacis concordia nasci, quod per discordiam originis noscitur[c] seminari[d]. Vidimus enim

f) constiterat *R* 1.
III. a) abrogari *R* 1. b) licentia *R* 1. c) pro suo *des.* *R* 1. d) dilatione *R* 1. e) *deest* *R* 2. f) et *R* 1. g) scriptura *R* 1. h) prebere *R* 2. i) *lege:* altera constitutione.
IIII. a) otius *R* 1. b) quod plurimi *R* 1. c) non scitur *R* 1. d) semina *R* 1.

1) *Cf. F. Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 114 *sq.; R. Sohm, 'Recht d. Eheschliessung' p.* 54 *sqq.* 2) *F. Hofmann, 'Ueber den Verlobungs- und den Trauring' in 'W. SB.' LXV (*1870*), p.* 855 *sqq.; Sohm l. c. et p.* 104 *sq.* 3) *De inaequali aetate pro impedimento matrimonii habita cf. etiam Conc. Foroiul. a.* 791. *c.* 9, *Mansi, Ampl. conc. coll. XIII, col.* 848 *sqq.; LL. Cap. I, p.* 232, *c.* 1*; Richter, 'Kirchenr.' ed.* 8. *p.* 1081.

quosdam non avidos amore nature[e], sed inlectos cupiditatis ardore filiis suis tam inordinatim[f] disponere federa nuptiarum, ut in[g] eorum actis nec etatum concors sit ordo, nec morum. Nam cum viris[h] res illa dederit nomen, quod vi[g] feminas agant[i], sti[k] per repugnantia nature conamina[l] maribus puellulas[m] anteponunt, dum[n] infantibus adulescentulas disponsationis[o] copula iungunt sicque per etatis prepostere[p] tempus honestatis lucrum dilabi[q] cogunt ad inpudicitie lapsum, dum puellarum avidior et maxima etas seros[r] tardosque virorum contemnit espectare[s] proventus. Ut ergo male ordinata propagatio[t] generis in ordinem[u] a[g] transductionibus reducatur inlicitis, huius sanctione decernitur legis, ut femine minoris[v] semper etate[w] viris maioribus in matrimonium[x] disponsentur. Aliter disponsatio facta, si una pars contradicere videatur, nullo modo manere iubetur. A die vero isponsionis usque ad nuptiarum diem non amplius quam biennium expectetur, nisi aut parentum aut cognationis vel certe ipsorum[g] isponsorum, si profecte sunt iam etatis, honesta et[g] conveniens adfuerit consensio volumtatis. Sin autem in hoc federe inita pacta vel definitiones pro elongatione[y] nuptiarum communis volumtas inmutare decreverit, aut si per necessitatem una persona defuerit, non amplius quam duorum annorum tempus prolongatio continebit. Et si rursum, vel quotiens fieri[z] ita convenerit, biennii tantummodo in definitione ispatium erit. Aliter quandoque aut[a] arrarum aut scripture celebrata confectio non valebit. Si quis sane constitutum definitionis tempus absque necessitatem vel volumtatis consensionem transcedere[b] voluerit suamque volumtatem a[c] promissione coniugali removerit, et penam[d], que in placito continetur, adinpleat et quod definitum est inmutare[e] non liceat. Mulier[f] autem, quam constiterit aut unum aut plures habuisse maritos, post eorumdem[g] virorum hobitum alii viro ab adulescentiae eius annis, seu illi, qui necdum uxorem habuit, sive ei, quem[h] unius vel plurimorum[i] coniugum vita destituit[k], honeste hac legaliter nubere nullatenus inlicita[l] erit.

e) narae *R* 1. f) inordinatum *R* 1. g) *deest* *R* 1. h) videris *R* 1. i) agunt *R* 1. k) *ita* *R* 1. 2. l) quonamina *R* 1. m) pullulas *R* 1. n) de *R* 1. o) dispensationis *R* 1. p) prepositere *R* 1. q) dilabit *R* 1. r) ꝑhis (perhis) *pro* seros *R* 1; sexus *R* 2. s) expectare *R* 2. t) propugnatio *R* 1. u) ordine *R* 1, *ubi* a *deest*. v) minor *R* 1. w) etatem *R* 2. x) matrimonio *R* 2. y) *ita* *R* 1; prelongatione *pro* pro el. *R* 2. z) fuerit *R* 1. a) que aut arrarum *des.* *R* 1. b) transcendere *R* 2. c) ad promissionis *R* 1. d) pena *R* 1. e) inmutari *R* 2. f) Mulierem *R* 2. g) earundem *R* 1. h) que unus *R* 1. i) *ita* *R* 1. 2. k) destuit *R* 1. l) inlicitum *R* 2.

V. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De quantitate rerum conscribende dotis.

Cum[1] de dotibus diversa sepe inter nubentes oriatur intentio, plurimorum fit hutilitati consultum, si evidens[a] rei huius institutio[b] nihil ultra relinquat ambiguum. Decernimus igitur hac legis huius perpetim servatura sanctione[c] censemus, ut quicumque ex[d] palatii nostri primatibus vel senioribus gentis[e] Gotorum filiam alterius vel cuiuslibet relictam filio suo poposcerit in coniugio copulandam, seu quisquis ex predicto[f] ordinem uxorem sibi helegerit expetendam, non amplius in puelle vel mulieris nomine dotis titulo[g] conferat vel conscribat[h], rebus omnibus intromissis, quam quod adpretiatum rationabiliter mille solidorum valere summam constiterit, adque insuper X pueros, X puellas et caballos XX[2] sit illi conscribendi dandique concessa libertas; ita ut de *v.* his omnibus rebus in coniugio mulier adsumpta, si non reliquerit filios, facere quod voluerit liberam[i] se noberit[k] habere licentiam, aut si intestata decesserit[l], ad maritum aut ad[m] propinquos mariti heredes eadem[n] donatio redeat. Nec erit ultra licitum puelle parentibus seu etiam puelle vel mulieri ab isponso vel ab isponsi[o] parentibus[p] plus quidquam petere vel in suo nomine conscribendum obtare, nisi quantum nunc[m] legis huius institutio continet; aut si forte, iuxta quod et legibus Romanis recolimus fuisse decretum, tantum puella vel mulier de suis rebus sponso dare elegerit, quantum sibi ipsa dari poposcerit[3]. Quod si forsitam preventus sponsus scripture alicuius vel sacramenti vinculo nuptiarum tempore[q] alligetur amplius [se[r]] sponsae daturum[q], quam

V. a) evidenter *R* 1. b) inistitutio *R* 1. c) sancne *R* 1. d) extra *R* 1. e) *deest* *R* 1. f) predictum ordinis *R* 2. g) titulum *R* 1. h) scribat *R* 1. i) liberum *R* 1. k) noverit *R* 2. l) discesserit *R* 2. m) *al. m. post add.* *R* 1. n) eandem *R* 1. o) sponsi *R* 2; ipsis *R* 1. p) parentes *R* 1. q) tempore — daturum *des.* *R* 1. r) *deest etiam* *R* 2.

1) *Cf. cum hoc capite formulam dotis Form. Vis.* 20, *p.* 583 *sqq.; v. R. Schröder, 'G. d. ehel. Güterrechts' I, p.* 70 *sq.* 2) *Cf. Form. Vis.* 20, *p.* 584:

Ecce decem inprimis pueros totidemque puellas
Tradimus atque decem virorum corpora equorum,
Pari mulos numero . . . . . .

3) *L. Rom. Vis. Nov. Val. III.* 12, § 9; *Nov. Mai.* 6 *(non in L. Rom. Vis.)* § 9; *Iust. Nov.* 97, 1. 2; *'Syrisch-Röm. Rechtsbuch' P* 40, *I, p.* 58. *Cum eis, quae Bruns ibi l. c. II, p.* 295. *disseruit, cf. Mitteis, 'Volksrecht und Reichsrecht' p.* 291 *sqq.* 545. *V. etiam Caesaris Bell. Gall. VI,* 19.

quod hac[s] lege constat esse permissum, id postea ipse convellere et in iuris sui potestatem reducere libero potietur arbitrio. Sin autem aut[t] iuramenti reverentia[u] pavidus aut, ut solet, neglegentia deditus, quod amplius sponse dederat, revocare aut evacuare noluerit vel nequiverit, non oportebit unius tepiditate multis ad futurum damna nutriri. Sed dum sponsi parentes vel propinqui tale factum[v] agnoverint, universa, que plus, quam supra taxatum est, isponse[w] conlata sunt, suo iuri[x] absque cuiusquam preiudicium[y] perenniter vindicabunt. Certe si iam vir habens uxorem, transacto scilicet anno, pro dilectione vel merito coniugalis obsequii ei aliquid donare helegerit, licentiam incunctanter habebit. Nam non aliter infra anni circulum maritus in uxorem seu mulier in maritum, excepto dotem, ut predictum est, aliam donationem conscribere potuerint, nisi gravati infirmitate[z] periculum sibi mortis inminere[a] prespexerint. De ceteris vero, qui nubendi volumtatem habuerint, salubri etiam proposito providendum decernendumque curabimus, ut qui in rebus omnibus decem milium solidorum dominus esse dinoscitur, ad mille solidos, rerum universarum contropatione habita, in nomine isponse sue[b] dotem conscribat. Cui autem mille solidorum facultas est, de centum solidis tali aderatione dotem facturus est. Et sic sta constitutio dotalis tituli ad ultimam usque ad[c] summam omni controversia sopita perveniet.

Data et confirmata lex pridie idus Ianuarias, anno feliciter tertio regni nostri[1].

VI. ANTIQUA.

Ut dotem puelle pater exigat et conservet.

Dotem puelle traditam pater exigendi vel conservandi[a] ipsi puelle habeat potestatem. Quod si pater vel mater defuerint, tunc fratres vel proximi parentes dotem, quam susceperint, ipsi consorori sue ad integrum restituant.

s) hanc *R* 1. t) *deest* *R* 2. u) reverentiam *R* 1. v) cum *add.* *R* 1. w) in isponse *R* 1. x) iuri a. cuiusquam *des.* *R* 2. y) iudicio *R* 2. z) infirmitatem *R* 1. a) *ita* *R* 2; in funere *R* 1. b) seu *R* 1. c) *deest* *R* 1.
VI. a) conservande *R* 1.

1) *I. e. d.* 12. *Ian. a.* 644.

VII. ANTIQUA.

Ut patre mortuo utriusque sexus filiorum coniunctio in matris potestate consistat.

Patre[1] mortuo utriusque sexus[a] filiorum coniunctio in matris potestate consistat; matre vero mortua, aut si ad alias nuptias forte transierit, fratres eligant, cui dignius[b] puer vel puella iungatur. Quod si fratres eius etatis non fuerint, ut eorum iudicio[c] debeat germanus aut germana conmitti, tunc patruus de coniunctione eorum habeat potestatem. Certe si germanus iam[d] adulescentie habet[e] etatem et proximorum renuit sollicitudinem, sit illi potestas condignam sibi coniunctionis querere copulam. De puella vero, si ad petitionem ipsius his, qui natalibus eius videtur equalis, accesserit petitor, tunc patruus sive fratres[f] cum proximis parentibus conloquantur, si velint[g] suscipere petitorem, ut aut communi voluntate iungantur, aut omnium iudicio denegetur.

VIII. ANTIQUA.

Si fratres nuptias puelle differant, aut si puella inpudice nuptias presumat.

Si fratres nuptias puelle sub ea conditione suspendant, ut ad maritum[a] illa confugiens, iuxta legem portionem inter fratres suos de bonis parentum non possit accipere, et bis aut tertio removerint petitorem: puella, que[b], fratrum calliditate prespecta[c], maritum[a] natalibus suis equalem crediderit expetendum, tunc integram a fratribus, que ei de parentum hereditate debetur[d], percipiat portionem. Quod si rursum nihil fratres contra sororem meditentur adversum et idcirco morentur, ut sorori provideant digniorem, et illa honestatis sue oblita, persone sue non cogitans statum, ad inferiorem forte maritum devenerit[e], portionem suam, sive divisam sive non divisam, quam de facultate parentum fuerat consecutura, amittat. In fratrum[f] vero et sororum vel aliorum parentum hereditatem ingrediendi ei[b] concedimus potestatem.

VII. a) sexsus *R* 1. b) dignus *R* 1. c) iudicium *R* 1. d) *deest* *R* 1. e) habeat *R* 2. f) ff̄ *R* 1. g) velit *R* 1; vellint *R* 2.
VIII. a) marito *R* 1. b) *deest* *R* 1. c) *ita* *R* 1. 2. d) debentur *R* 1. e) advenerit *R* 1. f) fratrorum *R* 1.

1) *Cf. Rive, 'G. d. D. Vormundschaft' I, p.* 254 *sq.; Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 128. *De matris super filios potestate cf. infra IV,* 3, 3.

VIIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ut de quibuscumque rebus dos conscripta fuerit, firmitatem obtineat.

Cum quisque aut pro se aut pro filio vel etiam proximo suo[a] coniunctionis copulam appetit[b], an de rebus propriis, an de principum dono[c] conlatis, an quibuscumque iustis profligationibus conquisitis iuxta modum legis date[1] conscribendi dotem habeat potestatem. Quodcumque autem legitime in[d] dote conscripserit[e], modis omnibus plenum robor abebit.

II. TITULUS: DE NUPTIIS INLICITIS.

I. Si post mortem[a] mariti infra annum mulier nubat.
II. Si mulier ingenua servo vel liberto[b] proprio[c] sese conmisceat.
III. Si mulier ingenua servo alieno, seu ingenuus ancille aliene sese[d] coniungant.
IIII. Si mulier liberta servo alieno, vel libertus ancille se societ.
V. Si quicumque servo alieno ancillam suam[e] seu servo suo alienam coniungat ancillam.
VI. Si mulier absente viro alium sibi maritum adsumat.
VII. Si domini, servos suos esse[f] mentientes ingenuos, mulieribus eos coniungant ingenuis.
VIII. Si absque[g] volumtate parentum mulier ingenua marito[h] se coniungat ingenuo.

I. ANTIQUA.

Si post mortem mariti infra annum mulier nubat.

Si[2] qua mulier post mortem mariti sui se alio
v. infra annum coniuncxerit vel adulterium fecerit, medietatem rerum suarum filii sui ex priore[a] coniugio

VIIII. a) sub *R* 1. b) apetit *R* 1. c) dona *R* 1. d) dotem *pro* in dote *R* 2. e) conscripserint *R* 1; conscribserit *R* 2.
TIT. II. a) morte *R* 1. b) liverto *et ita infra* livert- *R* 2. c) pruprie *R* 1 d) s. c. *des.* *R* 2. e) sua vel servo suo ancilla coniungat aliena *R* 1. f) *deest* *R* 1. g) absente *R* 1. h) sese marito *pro* m. se *R* 1.
I. a) priori *R* 2.

1) *Supra III*, 1, 5. 2) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. III*, 8, 1.

procreati aut, si filii desunt, alii heredes per iudicis instantiam[b] consequantur. Quam idcirco mulierem precipue huic volumus subiacere dispendio[c], ne hec, que a[d] marito gravida relinquitur, dum[e] inmoderato desiderio ad secundi coniugii vota festinat vel adulterium perpetrat, spem partus, prius quam nascatur, extinguat[e]. *a.*

II. ANTIQUA.

Si mulier ingenua servo vel liberto proprio[a] sese conmisceat.

Si[1] ingenua mulier servo suo[b] vel proprio liberto se in adulterio miscuerit aut[c] forsitan eum maritum habere voluerit[c] et ex hoc manifesta probationem[d] convincitur, occidatur; ita ut adulter et adultera ante iudicem[e] publice fustigentur et ignibus concrementur[f]. Cum autem per reatum tam turpis admissi[g] quicumque iudex, in quacumque regni nostri provincia constitutus[h], agnoverit[i] dominam servo suo[h] sive patronam[k] liberto fuisse coniunctam, eos separare non differat; ita ut bona eiusdem[l] mulieris aut, si sunt de alio viro idonei filii, evidenter obtineant, aut propinquis eius legali successione[m] proficiant. Quod si usque ad tertium gradum defecerit[n] heres, tunc omnia fiscus usurpet; ex tali enim consortio filios procreatos constitui[o] non oportet heredes. Illa vero, seu virgo, seu vidua fuerit, penam excipiat superius conprehensam. Quod si ad altaria sancta confugerit[p], donetur a rege, cui iussum fuerit, perenniter servitura.

III. ANTIQUA.

Si mulier ingenua servo alieno, seu ingenuus ancille aliene sese coniungat.

Si[2] mulier ingenua servo alieno, sive regis, se matrimonio sociaverit sive etiam per adulterium iungere presumserit, statim, ubi primum hoc iudex agnoverit, eos

b) instantia *R* 1. c) dispendium *R* 1. d) *deest R* 2. e) dum — extingua/ *des. R* 1.

II. a) proprie *R* 1. b) *deest R* 1. c) aut — voluerit *des. R* 1. d) brobationem *R* 2. e) iudice *R* 1. f) congrementur *R* 1. g) demissi *R* 1. h) *deest R* 1. i) agnoverint *R* 1. k) patrona *R* 1. l) dem *deest R* 1. m) successioni *R* 1. n) defierit *R* 1. o) constituti *R* 1. p) confugerint *R* 1.

1) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. IX,* 6; *Brunner, 'D. RG.' II, p.* 660 *sq.*
2) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. IV,* 11, 1. 3. 5; *Brunner l. c.*

ad separandum[a] festinare non differat, ut penam, quam merentur, hoc est singuli eorum centena flagella suscipiant. Et si post hanc contradictionem[b] se iterum coniuncxerint, eos iudex conprehendi iubeat et in[c] sua presentia exiberi, ut unicuique eorum iteratim centena flagella inponere non desistat[d]. Quod si tertia vice se separare noluerint[1], similiter centena flagella eis[c] inponi iubemus, et ipsa mulier parentibus suis in potestate tradatur. Quod si postmodum eam parentes retrorsum dimiserint, sit ancilla domino eius servi. Filii tamen[e] quandocumque et quanticumque, qui ex ea iniquitate fuerint procreati, condicione patris sequantur, ut in servitio permaneant; facultate vero mulieris propinqui sui
a. legali successione conquirant. Ipsam[f] autem legem precipimus custodire et de viris ingenuis, qui regias ancillas vel etiam cuiuscumque habuerint copulatas, ut condicionis hec forma servetur.

IIII. ANTIQUA.

Si mulier liberta servo alieno, vel libertus ancille se socient.

Si liberta mulier servo alieno se coniuncxerit aut in matrimonio sociaverit, contestetur ei tertio dominus servi presentibus tribus testibus, ut ab[a] hanc[b] coniunctionem[b] discedat, et post trinam conventionem, si se separare noluerit, sit ancilla[1] domino eius[c], cuius servo se coniuncsit[d]. Si vero non contestata fuerit, antequam filii[e] nascantur, illa in libertate permaneat[f]; agnatio autem servi domino[c] deputetur, quia liberi esse non possunt, qui ex tale[g] condicione nascuntur. Similis et[h] de manumissis viris, qui se cum ancillis alienis miscuerunt, huius legis forma servetur. Nam si cum domini volumtate et permissione servo alieno manumissicia se forte coniuncserit[i] et cum ipso domino[k] servi placitum fecerit, omnino placitum ipsut[l] iubemus stare.

III. a) separare *pro* ad s. festinare *R* 1. b) contractionem *R* 1. c) *deest* *R* 1. d) designat *R* 1. e) et *add.* *R* 1. f) Ipsa autem lege p. custodiri *R* 2.
IIII. a) ab *al. m. post add.* *R* 1. b) ac coniunctione *R* 2. c) eius — servi domino *bis scr.* *R* 1. d) coniunxit *R* 2. e) fili *R* 1. f) maneat *R* 1. g) tali *R* 2. h) set *R* 1. i) coniuncserint *R* 1; coniunxit *R* 2. k) domini *R* 1. l) ipsum *R* 2.

1) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. IV*, 11, 6, *Interpr.:* Sine trina denuntiatione mulier servo iuncta non fit ancilla.

V. ANTIQUA.

Si quicumque servo alieno ancillam suam vel servo suo alienam coniungat ancillam.

Quicumque ancillam suam servo alieno sine conscientia[a] domini sui uxorem dederit, et hoc certis probationibus inveniatur, dominus servi ancillam ipsam cum filiis omnismodis suis vindicavit[b]. Similiter et de illis ordinamus, qui servo suo ancillam alienam coniuncxerit, ut conditionis hec forma servetur.

VI. ANTIQUA.

Si mulier absente viro alium sibi maritum adsumat.

Nulla mulier viro suo absente alteri viro se presumat coniungere, usque dum[a] de viro suo certis agnoscat indiciis, si vere mortuus fuerit. Quod similiter et ille inquirat, qui eam sibi vult in coniugio copulare[b]. Si vero hoc facere distulerint et sic se[c] inlicita presumtione coniuncxerint, et postmodum prior maritus reversus fuerit, ambo ei in potestate tradantur, ut, quod de eis facere voluerit, seu vindendi[d], seu quid aliut faciendi habeat potestatem.

VII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Si domini, servos suos esse mentientes ingenuos, mulieribus eos coniungant ingenuis.

Resistendum est pravorum ausibus, ne pravitatis amplius frena laxentur. Plerique enim, studio cupiditatis inlecti, solent interdum mulieres ingenuas puellasque prave decipere, et[a] simulantes ad tempus servos suos esse ingenuos, ortantur[b] eas maritos illos accipere, quos postea, natis prolibus, in servitutem[c] facile possint reducere. Ut ergo fraudis huius aditus extirpetur, presenti iugiter[d] mansura lege sanccimus, ut deceptores rei istius manifeste detecti crimine[e] notentur[e] infamie[e], et illi, quos sub nomine ingenuitatis antedictis personis repperiuntur adsociasse, sic ingenui cum filiis suis perenniter maneant, sicut eos ipsorum[f] domini ingenuos pro-

V. a) conscientiam *R* 1. b) vindicabit *R* 2.
VI. a) *deest* *R* 1. b) copu *R* 1, *ubi* lare *deest*. c) *ita legendum;* sine *R* 1. 2. d) venendi *R* 2.
VII. a) ad *R* 1. b) hortantur *R* 2. c) servitute *R* 1. d) higitur *R* 1. e) crimen dotentur *R* 1. f) ipsos *R* 1; eos *deest* *R* 2.

fessi iam antea fuerant; sed et res omnes, tempore nuptiarum acceptas seu promissas, mulier vel puella sibimet vindicabit, si per idoneam probationem convicerit, maritum[g], de quo agitur, sub ingenuitatis spe sibi sociatum fuisse. Certe si puelle[h] vel mulieres aut etiam ipsorum parentes id, quod predictum est, ita factum adprobare nequiverint[i], servos pariter et[k] eorum filios una cum rebus omnibus indubitanter petitor obtinebit. Hic[1] et de illis ancillis ordo servandus est, que viris ingenuis tali fraude noscuntur esse coniuncte. Nam et de libertis, quos ita constiterit copulatus existere ancillis aut servis, huius servandá[m] erit sanctio legis.

VIII. ANTIQUA.

Si absque volumtate parentum mulier ingenua marito se coniungat[a] ingenuo.

Si[1] puella ingenua ad quemlibet ingenuum[b] venerit in ea condicione, ut eum sibi maritum adquirat, prius cum puelle parentibus conloquatur; et si obtinuerit, ut[c] eam uxorem habere possit[d], pretium dotis parentibus eius, ut[e] iustum est, inpleatur. Si vero hoc non potuerit obtinere, puella in parentum potestate consistat. Quod si absque cognitione[f] et consensu parentum eadem puella isponte[g] fuerit viro coniuncta, et eam parentes in gratia recipere noluerint, mulier cum fratribus suis in facultate parentum non succedat[2], pro eo quod sine volumtate parentum[h] transierit pronior ad maritum. Nam de rebus suis si aliquid ei parentes[i] donare voluerint, habeant potestatem; ipsa quoque de donatis et profligatis rebus faciendi quod voluerit libertatem habebit.

III. TITULUS: DE RAPTU VIRGINUM VEL VIDUARUM.

I. Si ingenuus ingenuam[a] rapiat mulierem[b], licet illa[c] virginitatem perdat, ste tamen illi coniungi non valeat.

g) maritus *R* 1. h) *ita R* 1. *E* 1; puella vel mulier *R* 2. i) nequiverit *R* 1. k) *deest R* 1. l) Hinc *R* 1. m) servande *R* 1.
VIII. a) iungat *R* 1. b) ingenuo *R* 1. c) ut *al. m. post add. R* 1; *deest R* 2. d) posse *R* 2. e) quod *R* 1. f) cognitionem et consensum *R* 2. g) sponte *R* 2. h) paparentum *R* 1. i) parentum *R* 1.
TIT. III. a) ingenua *R* 1. b) *reliqua rubricae pars deest R* 2. c) illam *R* 1.

1) *Cf. L. Burg.* 12, 4, *et infra III,* 4, 7. 2) *Cf. L. Burg.* 12, 5; *Liutpr. Leges* 5. 119; *L. Thur.* 47; *R. Schroeder, 'D. RG.' p.* 317.

II. Si a potestate raptoris puella parentes eripere[d] potuerint.
III. Si consentiant raptori parentes de disponsata puella.
IIII. Si fratres vivo an[e] defuncto patre consentiant raptori.
V. Si quicumque rapiat alienam isponsam[f].
VI. Si quispiam de raptoribus occidatur[g].
VII. Infra quod tempus liceat accussare raptorem.
VIII. Si servus[h] mulierem ingenuam rapuerit[h].
VIIII.[i] Si servus mulierem libertati traditam rapuerit.
X.[k] Si servus ancillam alterius rapuerit.
XI.[l] De sollicitatoribus filiarum[m] et uxorum alienarum.
XII.[n] De ingenuis adque servis, quos in rapto interesse constiterit[o].

I. ANTIQUA.

Si ingenuus ingenuam rapiat mulierem, licet illa virginitatem perdat, ste[a] tamen illi coniugii[b] non valeat.

Si[1] quis ingenuus rapuerit virginem vel viduam, si, antequam integritatem virginitatis aut[c] castitatis[c] amittat, puella vel vidua[d] potuerit a raptore[e] revocari, medietatem rerum suarum ille[f], qui rapuit, perdat, ei, quam rapuerit[f], consignandam. Si vero ad[g] inmunditiam, quam voluerit, raptor potuerit pervenire, in coniugium[h] puelle vel vidue mulieris, quam rapuerat, per nullam conpositionem iungantur[i]; sed omnibus traditis ei, cui violentus fuit, et CC[k] insuper in conspectu omnium publice hictus[l] accipiat flagellorum et careat ingenuitatis[m] sue statum, parentibus eiusdem, cui violentus extiterat, aut ipsi virgini vel[n] vidue, quam[o] rapuerat, in perpetuum serviturus. *a.*

d) eriperit *pro* eripere potuerint *R* 1. e) hanc defunctu *R* 1. f) sponsam *R* 2. g) occidantur *R* 1. h) servi — rapuerint *R* 2. i) *rubrica deest R* 1. k) VIIII *R* 1. l) X *R* 1. m) puellarum *R* 1. n) XI *R* 1. o) constiterint *R* 2; contigerit *R* 1.

I. a) iste *R* 2. b) *ita pro* coniungi *R* 1. *E* 1; coniugi *R* 2. c) aut castitatis *des. R* 1. d) viduam poterit *R* 1. e) *ita R* 1; raptu revocari *R* 2; raptore vocari *E* 1. f) ille — rapuerit *des. R* 1. g) *deest R* 1. h) coniugio *R* 2. i) *ita R* 1. 2. k) hictus *add. h. l. R* 1. l) *h. l. om. R* 1; hictos *R* 2. m) sue ing. *R* 1. n) *ita E;* aut *R* 2; *deest R* 1. o) quem *R* 1.

1) *Cf. Brunner, 'D. RG.' II, p.* 668 *sq.*

II. ANTIQUA.

Si a potestatem[a] raptoris puellam parentes eripere potuerint.

Si parentes mulierem vel puellam raptam excusserint, ipse[b] raptor parentibus[c] eiusdem[d] mulieris vel puelle in potestate tradatur[e], et ipsi mulieri penitus non liceat ad eundem virum se[f] coniungere. Quod si facere presumserit, ambo morti tradantur. Si certe[g] ad episcopum[h] vel ad altaria sancta confugerint, vita concessa, omnismodis separentur et parentibus rapte servituri tradantur.

III. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si consentiant raptori parentes de disponsatam[a] puellam.

Si parentes raptori consenserint, pretium filie sue, quod cum priorem[b] isponsum definisse noscuntur, in quadruplum eidem sponso cogatur[c] exolvere; eidem vero raptor legibus sponso inexcusabiliter maneat abdicatus.

IIII. ANTIQUA.

Si fratres vivo an defuncto patre consentiant raptori sororis.

Si[1] vivo patre fratres raptori consenserint[a] aut in rapto sororis conscii conprobantur, excepto[b] mortem damnum, quod de raptoribus est constitutum, excipiant. Si vero post obitum patris fratres sororem suam raptori tradiderint vel raptori levandam consenserint, pro eo, quod eam[c] vel vili persone vel contra volumtatem suam nuptui tradiderint, cuius etiam honorem debuerant exaltare, medietatem facultatis sue admittant, ipsi nichilhominus sorori[d] tradendam, et insuper in presentia aliorum a iudice L flagella suscipiant, ut hoc[d] alii conmoniti terrore formident; adiutores vero raptoris, qui cum ipso

II. a) potestate *R* 2. b) ipse raptor — sancta confugerint *bis scr.* *R* 1. c) paritibus *R* 1. d) m. e. *R* 1. e) tradantur *R* 1. f) reconiungere *R* 2. g) autem *R* 2. h) episcopo *R* 1.
III. a) disponsata puella *R* 2. b) priore sponso *R* 2. c) *ita pro* cogantur *R* 1. 2.
IIII. a) consentiant *R* 1. b) excepta morte *R* 2. c) eadem *R* 2. d) *deest* *R* 1.

1) *L. Rom. Vis. C. Th. IX*, 19, 1; *L. Sal. ed. Hessels* 71; *Brunner, 'D. RG.' II, p.* 669.

fuerint, disciplinam accipiant, sicut est in lege alia[1] constitutum. Raptor autem inexcusabiliter superiori lege[2] et in rebus et in istatus[e] sui dignitate damnetur.

V. ANTIQUA.

Si quicumque rapiat alienam sponsam.

Si alienam sponsam quicumque rapuerit, de raptoris ipsius facultatibus medietatem puelle, alia[a] vero medietatem sponso iubemus addici. Quod si minimam aut nullam habeat facultatem, his, quos supra memoravimus, cum omnibus, que habuerit, tradatur ad integrum, ita ut, vendito[b] raptore, de eius pretium[c] equales habeant portiones. Ipse autem raptor, si peractum[d] scelus est, puniatur.

VI. ANTIQUA.

Si quispiam de raptoribus occidatur.

Si quis de raptoribus fuerit occisus, homicidium non teneatur, quod pro defendenda castitate commissum est.

VII. ANTIQUA.

Infra quod tempus liceat accusare raptorem, et si[a] parentibus[b] vel[c] puelle cum raptore de nuptiarum definitione conveniat.

Raptorem virginis vel vidue infra XXX annos omnino liceat accusare[3]. Quod si cum puelle parentibus sive cum eam[d] puellam vel viduam de nuptias[d] fortasse convenerit, inter se agendi[e] licentiam denegari non poterit. Transactis autem XXX annis, omnis accusatio sopita manebit.

VIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Si servi mulierem ingenuam rapuerint.

Equitatis oportunitas exigit legem ponere secuturis, unde dubitationis occasio inter presentes[a] occurrit; servi

e) statu *R* 2.
V. a) aliam *R* 2. b) venundato *R* 2. c) pretio *R* 2. d) peractus *R* 1.
VII. a) *deest R* 2. b) parentes *R* 1. c) *deest R* 1. d) eadem puella vel vidua de nuptiis *R* 2. e) agitandi *R* 1; agendi *corr.* aggendi *R* 2.
VIII. a) presentum *R* 1.

1) *Infra c.* 12. 2) *Supra c.* 1. 3) *Cf. X,* 2, 3. 4. *Aliter secundum Legem Romanam iam post quinquennium non licuit de raptu accusare; Cod. Th. IX,* 19, 2. *Interpr.*

igitur si isciente[b] domino vel iubente raptum facere presumserint, ad omnem legalem satisfactionem servorum dominus iudicis instantia conpellendus est. Quod si extra volumtate[c] domini servi talia perpetraverint, iudicis idem sententia[d] conprehensi hac decalvationis feditate multati, trecentenis insuper singuli flagellorum hictibus verberentur. Ille tamen servus, qui[e] idem se[f] ingenue mulieri per rapinam copulari quesibit, penali sententiae[g] subiacebit.

VIIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si servus mulierem[a] libertati traditam rapuerit.

Si servus libertam rapuisse detegitur, quoniam non
v. iam unius[b] conditionis esse noscuntur, ideo[c], si voluerit
pro servum[d] conpositionem dominus dare, aut centum solidus[e] mulieri persolvat, aut, si noluerit, eundem servum poene[f] supplicio[g] tradat.

X. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Si servus ancillam alterius rapuerit.

Si servus ancillam iuris alieni rapuerit, ducentorum flagellorum verberibus cesus hac decalvatus, ab ancilla etiam, si dominus ancille voluerit, absque dubio separetur.

XI. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De sollicitatoribus filiarum et uxorum alienarum vel etiam viduarum ac de his, qui puellam aut viduam ingenuam absque regio iussu violenter dare marito presumserint[a].

Omne, quod inhonestate[b] vita conmaculat, legalis necesse est ut censura coerceat. Idcirco sollicitatores adulterii[c] uxorum vel filiarum alienarum adque vidua-
a. rum, sive per ingenuum aut[d] ingenuam, seu per servum
aut ancillam adque etiam libertum aut libertam, mox manifestis indiciis talium scelerum mandata deferentes

b) sciente *R* 2. c) voluntatem *R* 2. d) sententiam *R* 1. e) quidem *pro* q. i. *R* 1. 2. f) *deest* *R* 2. g) sententia *R* 1.
VIIII. a) mulieri *R* 1. b) huius *R* 1. c) *deest* *R* 2. d) servo *R* 2. e) solidos *R* 2. f) pena *R* 2. g) suppliciu *R* 1.
XI. a) presumserit *R* 1. b) honestatem vita *R* 2; honestatem vitae *E*. c) audulterii *R* 1. d) vel *R* 2.

patuerint, cum his etiam, a[e] quibus missi fuerint, iudicis instantia conprehensi[e], in eius potestate tradantur, cuius uxorem vel filiam sollicitasse repperiuntur[f]; ut illi quoque de eis quod voluerint sit iudicandi libertas, quem vel coniugalis ordo vel parentalis propinquitas huius ultorem criminis legaliter esse demonstrat. Illi quoque, qui puellam ingenuam viduamvęl[g] absque regiam iussionem[1] marito violenter presumserint[h] tradere, quinque libras auri ei, cui vim fecerint[h], cogantur[h] exolvere; et huiusmodi coniugium, si mulier dissentire probatur, irritum nihilhominus habeatur.

XII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De[a] ingenuis adque[b] servis, quos[b] in raptum interesse constiterit.

Qui in raptu interfuisse cognoscitur, si liber est, sex auri uncias reddat et L hictus flagellorum publice extensus accipiat. Nam si servus fuerit et sine domini voluntate hoc fecerit, centum publice flagella suscipiat. Quod si servus in raptum[c] interfuerit cum domini volumtate, dominus ita pro eo conponat, sicut de ingenuis est constitutum.

IIII. TITULUS: DE ADULTERIIS.

I. Si conibente aut non conibente[a] uxorem cum alio viro adulterium[b] fiat[c].
II. Si puella vel mulier disponsata adulterasse repperiatur.
III. De adulterium[d] uxoris.
IIII. Si adulter cum adultera occidatur.
V. Si pater vel propinqui in domo adulteram[e] occiderint filiam.
VI. Quod servi perventos[f] adulteros occidere non iubentur.

e) *deest R* 2. f) *al. m. post corr.* repperiantur *R* 1. g) viduamvae *R* 2. h) presumserit — fecerit — cogatur *R* 1.
XII. a) *rubrica deest R* 2. b) que s. quos *dubia lectio R* 1. c) rapto *R* 2.
TIT. IIII. a) iubente *R* 2. b) a. f. *des. R* 2. c) faciat *R* 1. d) adulterio *R* 2. e) adultera o. filia *R* 1. f) *ita pro* preventos *R* 2; perventus *R* 1.

1) *De matrimoniis ex praecepto regis contractis cf. infra III*, 5, 1; *v. Dahn, 'Könige' VI*², *p.* 499 *sq.; Brunner, 'D. RG.' II, p.* 56 *sq.*

VII. Si puella vel vidua ad domum alterius pro adulterium venerit[g], eamque vir ipse habere coniugem vellit.
VIII. Si mulier ingenua sponte adulterio[h] cuicumque se misceat viro.
VIIII. Si mulier ingenua marito alterius se[i] adulterii[k] iungat stupro[l].
X. Pro adulterio torquendos servos[m] et ancillas in capite dominorum.
XI. Si pro celando adulterii[n] scelere mancipium libertati tradatur.
XII. De adulterorum[o] coniugum rebus.
XIII. De personis, quibus adulterium accusare conceditur[m], et qualiter perquiri aut convinci iubetur[p].
XIIII. Si ingenuus sive servus virginem aut viduam[m] ingenuam[q] violenter polluisse adulterio detegitur.
XV. Si[r] ingenuus sive servus nesciente domino alienam consentientem adulterasse convincatur ancillam[s].
XVI. De adulterio ancille, seu id cum adulterum[t] violenter[m] fecisse probentur.
XVII. De meretricibus ingenuis vel ancillis, aut si earum scelus[m] iudices perquirere vel constringere noluerint.
XVIII. De inmunditia sacerdotum et ministrorum[u].

I. ANTIQUA.

Si[1] conibente aut non conibente uxorem cum alio viro adulterium fiat[a].

Si quis uxori aliene adulterium intulerit violenter,
a. addicatur marito mulieris, ut in eius potestate vindicta consistat. Quod si mulieris fuerit fortasse consensus, marito similis ~~sit~~ potestas de eis[b] faciendi quod placet[c].

g) *reliqua rubricae pars deest R 2.* h) adultero *R 2.* i) sese *R 2.* k) adulter: : *(2 litt. legi nequeunt) R 1.* l) *certo legi nequit R 1; deest R 2.* m) *reliqua rubricae pars deest R 1.* n) adulterior *R 1.* o) adulteriorum *R 1.* p) *ita E;* debetur *R 1.* q) si *add. R 1.* r) *huius rubricae textus deest, sequentis* De — violenter *bis legitur in R 2.* s) ancilla *R 1.* t) adultero *R 1.* u) misteriorum *R 1.*
I. a) faciat *R 1.* b) his *R 2.* c) voluerit *R 2.*

1) *Cf. de hoc capite et sequentibus Brunner, 'D. RG.' II, p.* 662 *sqq.; Dahn, 'Westg. St.' p.* 230 *sqq.; Wilda, 'Strafrecht' p.* 809 *sqq.; Rosenthal, 'Rechtsfolgen des Ehebruchs' p.* 65 *sqq.*

II. ANTIQUA[a].

Si puella vel mulier disponsata[b] adulterasse repperiatur.

Si[1] inter sponsum et sponse parentes aut cum ipsa forsitam mulierem[c], que in suo consistat arbitrium[d], dato pretio et, sicut consuetudo est, ante testes factum[e]
placitum de futuro coniugio fuerit definitum, et postea *a.*
puella vel[f] mulier adulterium conmisisse detegitur, una *a.*
cum adultero puniatur, aut certe ei, qui[g] isponsus fuerat, *v.*
ambo tradantur, ut de eis[h] quod voluerit[i] faciendi habeat potestatem, et pretium ad illum sponsum, qui dederat, revertatur.

III. ANTIQUA.

De adulterium[a] uxoris.

Si cuiuslibet uxor adulterium fecerit et deprehensa non fuerit, ante iudicem conpetentibus signis vel indiciis maritus accuset. Et si mulieris adulterium manifeste patuerit, adulter et adultera ipsi tradantur, ut quod de eis facere voluerit in[b] eius proprio consistat arbitrio.

IIII. ANTIQUA.

Si adulter cum adultera occidatur.

Si[2] adulterum cum adultera maritus occiderit, pro homicidio non teneatur.

V. ANTIQUA.

Si pater vel propinqui in domo adulteram occiderint filiam.

Si filiam in adulterium pater in domo sua occiderit, nullam penam aut calumniam incurrat. Si certe reservare eam voluerit, faciendi de ea[a] et de adultero

II. a) *deest R* 2. b) sponsata *R* 2. c) muliere *R* 2. d) arbitrio *R* 2. e) facto placito *R* 2. f) *deest R* 1. g) que sponsus *R* 2. h) his *R* 2. i) voluerint *R* 1.
III. a) adulterio *R* 2. b) in eius *des. R* 1.
V. a) *ita R* 1; ipsam *R* 2; ipsa *E.*

1) *Cf. Brunner, 'D. RG.' II, p.* 662; *Sohm, 'Eheschliessung' p.* 76.
2) *Cf. L. Burg.* 68; *L. Rom. Burg.* 25. *Lex ex iure Romano recepta est; cf. ll.* 21. 24, § 4; 25. *Dig. XLVIII,* 5; *v. Brunner l. c. p.* 663, *n.* 40; *Rosenthal, 'Rechtsfolgen des Ehebruchs' p.* 43 *sqq.* 50.

quod voluerit habeat potestatem. Similiter et fratres[b] sive patrui post obitum patris faciendi habeant libertatem.

VI. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Quod servi perventos adulteros occidere non iubentur.

Sicut parentibus in domo reppertos adulteros negcare conceditur, ita perventos a servis perimi non iubetur[a]. Sed cum eos servi reppererint[b], sub honesta[c] custodia teneant, donec[d] aut[e] domino domus aut iudici presentandos exibeant, et detectos certis indiciis legalis pena precellat[f].

VII. ANTIQUA.

Si puella vel vidua ad domum alterius pro adulterio[a] venerit, eamque[b] vir ipse habere coniugem vellit.

Si puella[c] ingenua sive vidua ad domum alienam adulterii[d] perpetrationem convenerit, et ipsam ille uxorem habere voluerit, et parentes, ut se habeant, adquiescant: ille pretium det parentibus, quantum parentes puelle vellint, vel quantum ei cum ipsa mulierem[e] convenire potuerit. Mulier vero de parentum rebus nullam inter fratres suos, nisi parentes voluerint, habeat portionem.

VIII. ANTIQUA.

Si mulier ingenua[a] sponte adulterio cuicumque se misceat viro.

Si ingenua mulier cuicumque[b] viro se adulterio volens[b] miscuisse detegitur, si eam ipse uxorem habere voluerit, habeat potestatem. Si[c] autem noluerit, suae imputet culpe, que[d] se adulterio volens miscuisse cognoscitur.

b) de f. *R* 2.
VI. a) iubentur *R* 2. b) repperierint *R* 1. c) honestate *R* 1. d) quod nec *R* 2. e) ad dominum *R* 1. f) precelat *R* 1; *lege:* percellat.
VII. a) adulterium *R* 2. b) ut eaque *R* 1. c) puellam *R* 1. d) adulterium perpetitione *R* 2. e) muliere *R* 2.
VIII. a) ingenuam *R* 1. b) cuique se viro volens *R* 1. c) Sin *R* 2. d) qui *R* 1. 2; q' *E* 1.

VIIII. ANTIQUA.

Si mulier ingenua[a] marito alterius sese[b] adulterii[c] iungat stupro.

Si[1] qua mulier ingenua marito alicuius adulterio se sociaverit, et ex hoc manifesta probatione convincitur, *v.*
addicatur uxori, cuius marito se miscuit, ut[d] in ipsius potestate vindicta consistat.

X. ANTIQUA.

Pro adulterio torquendos servos et ancillas in capite dominorum.

Pro[a] causa[a] adulterii etiam in domini dominevę capite servi vel ancille torquendi sunt, ut veritas certius possit inveniri et[b] indubitanter agnosci.

XI. ANTIQUA.

Si pro celando[a] adulterii scelere mancipium libertati tradatur.

Si quis pro occultandam[b] veritatem mancipium manumittat, ne[c] possit pro adulterii probatione torqueri, libertas data non valeat.

XII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De adulterorum[a] coniugum[b] rebus.

Preterite quidem legis[2] sanctione constitutum recolimus, adulteram[c] mulierem pariter et adulterum marito eius tradi debere; tamen, quia de rebus eorum sepe iudices dubitare contingit, ideo specialiter decernere necessarium extitit, ut, si[d] uxoris adulterium proponente viro manifeste patuerit, et tam adultera[e] quam adulter de priori coniugio legitimos filios non habuerint, omnis eorum hereditas marito mulieris adultere cum personis pariter addicatur. Certe si filios legitimos de priori coniugio adulter habuerit, ipsis eius hereditas ex omnibus pertinebit, et huius tantum persona marito ad-

VIIII. a) a *add.* *R* 1. b) se *R* 2. c) adulterio *R* 1. d) et *R* 2.
X. a) retro causas *R* 1. b) *deest* *R* 1.
XI. a) celandi *R* 1. b) occultandum *R* 1. c) nec *R* 1.
XII. a) adulteriorum *R* 2. b) coniugium *R* 1. c) adultera muliere *R* 1. d) *deest* *R* 1. e) adulteram *R* 1.

1) *Cf. infra III,* 6, 2, *p.* 119*; v. Brunner l. c. p.* 663, *n.* 33. 2) *V. supra c.* 1.

ultere subiacebit. Uxor autem adultera sive de priori coniugio vel postremo legitimos filios habere dinoscitur, sequestrata filiis de priori coniugio portionem et[f] in eorum potestate relicta[g], sic suorum filiorum ex eadem, que[h] postmodum[i] in adulterio convincitur, coniuge creatorum maritus eius portionem obtineat, ut post suum obitum eisdem filiis possidendam relinquat. Ita tamen, ut, postquam uxor adultera in potestatem[k] fuerit mariti[f] redacta, nulla sit illi ulterius vel fornicandi cum ea vel in coniugium illam[l] sibi sociandi licentia. Nam si fecerit, ipse quidem de rebus eius nihil habiturus est; omnis tamen mulieris facultas aut filiis eius legitimis, aut, si filii defuerint, heredibus mulieris ex toto pro-
a. ficiet[m].

XIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De personis, quibus adulterium accusare conceditur, et qualiter perquiri aut convinci iubetur[a].

Si[1] perpetratum scelus legalis censura non repremit[b], sceleratorum temeritas ab[c] adsuetis vitiis nequaquam quiescit. Ideoque, quia quorundam[d] interdum uxores, viros suos habominantes seseque adulterio polluentes, ita potionibus quibusdam vel maleficiorum factionibus eorundem[e] virorum mentes alienant adque precipitant, ut nec agnitum uxoris adulterium accusare publice vel defendere valeant, nec ab eiusdem adultere coniugis[f] consortio vel dilectione[g] discedant, id in causis talibus omnino servandum est: ut, si eiusdem adultere aut decepti[h] mariti etate sunt legitimi filii, ipsis, iuxta quod maritus adultere poterat[i], sit aput iudicem mulieris adulterium accusandi vel[k] conprovandi licentia. Certe si aut filii desunt, aut non eiusdem[l] etatis vel sollertiae, qui hoc expetire[m] legitime possint, ne[n] fortasse, dum dilatio ulciscendi adulterii intercedit, aut deceptum maritum fraudulenter adultera perimat, aut facultas eius filiis suis aut[o] propinquis ex hac hoccasione depereat,

f) *deest* *R* 1. g) relictas *R* 1. h) qui *R* 2. i) modum *R* 1. k) potestate *R* 1. l) ullam *R* 2. m) percipient *R* 2.

XIII. a) debetur *R* 1; iubentur *R* 2. b) reprimit isceleratorum *R* 2. c) ad *R* 1. d) condam *R* 1. e) quorumdam *R* 1. f) coniuges *R* 1. g) dictione *R* 1. h) deceptio *R* 1. i) potuerat *R* 2. k) et conprobandi *R* 2. l) eisdem *R* 1. m) expedire *R* 2. n) nec *R* 1. o) vel *R* 2.

1) *Lex fortasse data est ad exemplum L. Rom. Vis. C. Th. IX*, 4, 2.

propincus[p] mariti adultere sub hac districtione[q] accusandi adulteram lex sta[r] constituit, ut, si accusationis huius fiduciam adsumentes, adulterium mulieris eorum inquisitione manifeste[s] patuerit[t], tam eius[u] adultere filii *v. a.* ex ipso iam tempore, quo convicta fuerit tale facinus perpetrasse, quam etiam propinqui sui post eius obitum, si filii defuerint, adultere mulieris obtineant facultatem. Sin autem filii suprestes[v] existunt, et tamen aut[w] non eiusdem etatis, aut talis experientie, qui mulieris adulterium accusare vel convincere[x] conpetenter intendant[y], tunc ille propincus mariti, qui manifestum mulieris adulterium ultus fuerit, quintam partem facultatis adultere pro labore suo percipiat[z]; quattuor autem partes ad integrum predictorum filii sibi vindicent ac defendant. Nam si, aut propinquorum in hac parte tepiditas aut filiorum neglegentia[a] vel fortasse muneris acceptio utrosque corrumpens[b], minime fuerit eadem[c] actio a talibus personis quesita, dum ad regiam[d] cognitionem eadem causa pervenerit, ipse procul dubio pro mercedem[e] suam constiturus[f] est, vel a quo[g] debeat tale negotium prosequi, vel quantum prosecutor de rebus scelerate mulieris pro[h] commodo sui laboris[h] incunctanter consequi[i] possit. Verum quia difficile fieri potest, ut per liberas personas mulieris[k] adulterium indagetur, dum frequenter hoc vitium[k] occulte perpetrari[l] sit solitum, proinde, quando ad convincendum adulterium accusate mulieris ingenuitas omnino defuerit, predictis personis, quibus eius adulterium accusare presenti lege permissum est, hoc etiam aperte licitum erit, ut per questionem familie utriusque domini accusate mulieris adulterium coram iudice iustissime requiratur.

XIIII. ANTIQUA.

Si ingenuus sive servus virginem aut viduam ingenuam violenter polluisse adulterio[a] detegatur.

Si[1] viduam quisque vel virginem ingenuam violenter adulterandam conpresserit vel istupri forsitam

p) propinquos *R* 2. q) discreatione *R* 2. r) ista *R* 2. s) manifesta *R* 2. t) patuerint *R* 1. u) *deest R* 2. v) subprestes *R* 2. w) *deest R* 1. x) vincere *R* 2. y) inderidant *R* 1. z) percipiet *R* 1. a) necligentia *R* 2. b) quorum pessime *pro* c. m. *R* 1. c) eundem *R* 1. d) regia *R* 1. e) mercede sua *R* 2. f) *ita R* 2. *E* 2; constitutus *R* 1. *E* 1. g) quod *R* 1. h) pro — laboris *des. R* 1. i) prosequi *R* 1. k) mulieris — vitium *R* 2. l) perpetrasse *pro* p. sit *R* 1.
XIIII. a) adulterium *R* 1.

1) *Cf. Brunner, 'D. RG.' II, p.* 667.

conmixtione polluerit, si ingenuus est, centum flagellis cesus illi continuo, cui violentus extitit, serviturus tradatur; servus vero conprehensus a iudice ignibus con-
a. cremetur.

XV. ANTIQUA.

Si ingenuus sive servus nesciente domino alienam consentientem adulterasse convincitur ancillam.

Si extra domum domini sui se adulterio volens ancilla[a] miscuisse convincitur, in ancilla[b] tantummodo vindicandi dominus habeat potestatem. Si vero ingenuus aut servus cum ancilla ex consensu in domo domini ancille[c] repperiuntur talia conmisisse, ingenuus quidem pro idoneam[d] ancillam absque infamia[e] C verbera ferat, pro inferiori vero L; servus autem CL flagella suscipiat.

XVI. ANTIQUA.

De adulterio ancille, si cum adultero violenter id fecisse proventur[a].

Si ancillam quicumque violenter conpresserit alienam eamque adulteraverit et vel in domo domini sui fuerit conprehensus vel in quocumque[b] loco violentus extitisse convincitur, servus quidem CC hictus accipiat flagellorum, ingenuus vero L et insuper hoc XX solidos ancille domine coactus exolvat. Dominus tamen, si id servo faciendum iussisse probatur[c], superiori ingenuorum et damno et flagello subiaceat.

XVII. ANTIQUA.

De[1] meretricibus ingenuis vel ancillis, aut si earum scelus iudices perquirere vel corrigere noluerint.

Si aliqua puella ingenua sive[a] mulier in civitate publice fornicationem[b] exercens meretrix agnoscatur et frequenter deprehensa in adulterio, nullo modo eru-

XV. a) *deest* *R* 1. b) ancillam *R* 2. c) artium ulle *R* 1. d) idonea ancilla *R* 2. e) infamio *R* 2.
XVI. a) probentur *R* 2. b) quacumque locum *R* 1. c) probabitur *R* 1.
XVII. a) vel *R* 2. b) fornicatione *R* 1.

1) *De eadem re cf. c.* 3. *Capit. de discipl. palatii, LL. Cap. I, p.* 298.

bescens, iugiter multos viros per turpem suam consuetudinem adtrahere cognoscatur[c], huiusmodi[d] a comite civitatis conprehensa CCC flagellis publice verberetur et discussa ante populum dimittatur sub ea condicione, ut postmodum in turpibus viciis nullatenus deprehendatur, nec umquam in civitatem[e] ei veniendi aditus detur. Et si postmodum ad pristina facta redisse cognoscitur, iteratim a comite CCC flagella suscipiat et donetur a nobis alicui pauperi, ubi in gravi servitio permaneat, et numquam in civitatem ambulare permittatur. Et si ita forte[f] contingat, ut cum conscientiam[g] patris sui vel matris adulterium admittat, ut quasi per turpem consuetudinem et conversationem victum sibi vel parentibus suis adquirere videatur, et ex hoc pater vel mater fuerint pro hac iniqua conscientia fortasse convicti, singuli eorum centena[h] flagella suscipiant. Si vero ancilla cuiuscumque in civitate simili conversatione habitare dinoscitur, a iudice correpta centenis similiter flagellis publice verberetur et decalvata domino reformetur sub ea condicione, ut eam longius a civitate faciat conversari aut certe tali loco transvendat, ubi penitus ad[i] civitatem accessum non habeat. Quod si forsitam nec ad villa transmittere nec vindere[k] voluerit, et iterum ad civitatem reversa fuerit, huiusmodi dominus in conventu publice L flagella suscipiat. Ipsa vero ancilla donetur alicui pauperi, cui rex aut[l] iudex[m] vel[n] comes[o] heligere[p] voluerit[q], ita ut postmodum ad eandem civitatem illi veniendi aditus non prestetur. Quod si contigerit, ut cum domini volumtatem[r] adulterium admisisset[s], adquirens per fornicationes pecuniam domino suo, et ex hoc publice fuerit convictus, ipse dominus eundem numerum flagellorum, qui[t] superius de eadem continetur ancilla, suscipiat. Similiter et de ipsis precipimus custodiri, que per vicos[u] et villas in fornicandi consuetudine fuerint deprehense. Quod si iudex per neglegentiam[v] aut forte redemtus talia[w] vitia requirere aut contestari vel distringere noluerit, a comite civitatis C flagella suscipiat et XXX solidos reddat ei, cui a nobis fuerit ordinatum[x].

c) *ita* R 1. E 1; cognoscitur R 2. E 2. d) huius ad comite R 1. e) civitate R 1. f) vel matris *pro* forte R 2. g) conscientia R 2. h) C R 1. i) ac R 1. k) vendere R 2, *ubi* vol. *deest* R 1. l) vel R 2. E. m) dux R 2. V 5. n) aut R 2. E. o) a comite R 2. p) eligere R 2. q) voluerint R 1. r) voluntate R 2. s) admisisse R 2. t) que R 1. u) vicus R 2. v) necligentiam R 2. w) tali R 1. x) hordinatum R 2.

XVIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De inmundicia sacerdotum et[a] ministrorum.

Quia, quantum[b] munditia carnis sacra autoritas inperat, tanto[c] hac[c] adpetere[d] ipsius ministros eius clamor informat[e], adeo[f] et nos ponere[f] finem inlicitis ausibus rite conpellimur; quoniam et ipsi divinis nutibus devotissime placere conamur. Igitur quemcumque presbiterum[g], diaconem adque etiam subdiaconem devote vidue penitenti seu cuicumque virgini vel muliercule seculari aut coniugio aut adulterio[h] conmixtum esse evidentissime patuerit, mox hoc[i] episcopus sive iudex repperierint[k], talem conmixtionem disrumpere non retardent[l]. Redacto[m] autem illo in sui pontificis potestatem, sub penitentie lamenta iuxta sacros canones deputetur; quam districtionis eius severitatem si pontificum turpor[n] inplere neclexerit, idem pontifex duas libras auri fisco[o] persolvat et conmissum[p] malum vindicare non differat. Quod si corrigere hoc nequiverit, aut concilium[q] adpellet, aut regis hoc auditibus nuntiet. Mulieres vero, que illis fuerint predictis inmundiciis inplicate, centenis flagellis a iudicibus verberentur et conmiscendi se illis aditus omnino negetur, servata ab episcopis etiam super[r] hoc scelere in utroque sexum[s] patrum sententiam[t], que canonum decretis agnoscitur ordinata[u]. In ulciscendis autem talibus sceleribus non passim damus accusandi vel puniendi licentiam, nisi aut manifestis indiciis patuerit iscelus[v], aut legitime fuerit id ipsum malum adcusatum adque convictum; quatenus nulla videamur intentione vel ordine[w] patrum transgredi precepta sanctorum aut obviare sacris regulis[x] antiquorum[x].

V. TITULUS: DE INCESTIS ET APOSTATIS ADQUE MASCULORUM CONCUBITORIBUS.

I. De coniugiis[a] et adulteriis incestivis.

II. Item de coniugiis et adulteriis incestivis seu virginibus sacris[b].

XVIII. a) *deest* R 1. b) *ita* R 1. E 1. 2; quamto R 2. c) tantum ac R 2. d) adinpetere R 1. e) informet R 1. f) adquiete nos inpendere R 1. g) presbiterem R 1; presbyterum E 1; episcorum R 2. h) adulterium R 1. i) de hoc R 1. k) reppererit R 2; repperierit E 2; repererint E 1. l) tardet R 1. m) *ita* R 2. E; Redactum R 1. n) *ita* R 1; tepor R 2; torpor E. o) *deest* R 2. p) promissum R 1. q) conludium R 1. r) sub R 1. s) sexu R 2. t) sententia R 2. u) hordinata R 2. v) scelus R 2. w) hordinem R 2. x) legibus antiquarum R 1.
TIT. V. a) coniugibus R 1. b) *deest* R 1.

III. De viris et mulieribus tonsuram et vestem religionis[c] prevaricantibus[d].
IIII. De masculorum istubris[e].
V. De violantibus paternum[f] adque fraternum torum[f].

I. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De[1] coniugiis et adulteriis incestivis.

Nullus presumat de genere patris vel[a] matris, avi[b] quoque vel avie seu parentum uxoris, patris etiam disponsatam aut viduam vel propinquorum suorum relictam sibi in matrimonio copulare vel adulterio polluere; ita ut usque[c] ad sextum generis gradum nulli liceat sanguinis propinquitatem libidinose fedare vel[d] coniugio adpetere[d], excepto[e] illas personas, quas per ordinationem atque consensum principum ante[f] hanc legem constitit[g] adeptos fuisse coniugium[2], qui[h] nequaquam per legis huius ędictum teneri[i] poterunt ad reatum. Similis et de mulieribus ordo servandus est. Qui vero contra hanc constitutionem presumserint[k] facere, iudex eos non differat separare, ut a[l] tam nefandam pollutionem divisi iuxta qualitatem sexsus[m] in monasteriis delegentur[n], illic iugiter permansuri. Quid vero de eorum facultatibus observari conveniat, subterius correcte legis sententia[o] manifestat.

II. FLAVIUS RECCAREDUS[a] REX.

Item de coniugiis et adulteriis incestivis, seu virginibus sacris ac viduis et penitentibus laicali[b] veste vel coitu[c] sordidatis.

Flavius[d] Reccaredus rex[d] huniversis[e] provinciis Domino ordinante ad regni nostri dicione[f] pertinentibus. Noxia preteritorum operum pravitas fecit futuris

c) religionibus *R* 2. d) *deest R* 1. 2. e) istubriis *R* 1; stupris *R* 2. f) paternorum adque fraternorum *R* 1, *ubi* torum *deest*.
I. a) vel m. *des. R* 1. b) avii *R* 1. c) hucusque *R* 1. d) vel c. adpetere *des. R* 1. e) excepto illas personas *R* 1. *E* 1; scepto illas personis *R* 2. f) *deest R* 1. g) constituit *R* 1. h) *ita R* 2; *deest R* 1. i) tenere *R* 1. k) presumserit *R* 1. l) ad *R* 1; *deest R* 2. m) sexus *R* 2. n) dilegentur *R* 2. o) sententiis *R* 1.
II. a) *ita R* 1; Reccsđ *R* 2. b) laicale *R* 2. c) coitum *R* 1. d) *ita R* 1. *E* 1; Fl. R. r. *des. R* 2. e) universis *R* 2. f) dicionem *R* 2.

1) *De hoc capite et sequentibus cf. Wilda, 'Strafrecht' p.* 855 *sqq.; Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 230 *sqq.; Brunner, 'D. RG.' II, p.* 664 *sqq.* 2) *V. supra p.* 102, *n.* 1.

temporibus legem ponere et viciosis facinoribus licentius inolitis termino iustitie obviare. Audetur[g] denique a multis contra divine legis monita vel contra honestos vite communis mores devotas Deo virgines et continentiam viduitatis cum benedictionem sacerdotis iuxta morem[h] canonum profitentes seu adfinitatis consanguinitatem[i] coniunctas feminas[k] aut violenter aut per consensum sibi coniuges sumere et Deo dicatam castitatem vel referendam[l] generis copulationem inconcesse[m] libidinis inmunditia[n] sordidare. Que temeritas, dum vel a viris vel a[o] feminis eiusdem professionis admittitur[p], et castis aborret moribus et fidem veram inpugnat. Zelamus enim pro veritatem zelo Dei adque ecclesiam sanctam catholicam his[k] fidei nostre conmonemus decretis, ut deinceps, sicut et canones ecclesiastici proibent, nullus Deo devotam virginem, nullus sub religionis abitum consistentem sive viduitatis continentiam profitentem[q] seu agentem penitentiam vel sui proximam[r] generis aut eandem[s], cuius admixtione[t] incestive notam possit subire infamie, non licito conubio aut vi[u] aut consensum accipiat coniugem; quia nec verum poterit esse coniugium, quod a meliori proposito deducitur ad deterius, et sub falsi nominis copula[v] incestiva pollutio et fornicationis[v] inmunditia perpetratur. Hoc vero nefas si agere amodo provinciarum nostrarum cuiuslibet gentis homines sexus utriusque temtaverint, insistente sacerdote[w] vel iudice, etiam si nullus accuset[x], omnismodis separati exilio perpetuo religentur nec aliqua in[k] defensionem sui longitudinis[y] temporis excusentur. Eorum
a. vero bona, qui talia gesserint[z], si eis de priori coniugio filii defuerint, ipsorum filiis absque infamie notam[a] omnino proficient; quia[b], licet sint scelerate[b] concepti, sunt tamen unda sacri baptismatis[c] expiati. Quod si filii forte defuerint, illi ad capiendam hereditatem succedent[d], quibus priscarum legum sanctio legitimam successionem indulgit. Similis quoque de religiosis forma servabitur, quibus nubere[e] canonum sententia proibetur, illis tantum feminis ab ac sententia segregatis[f], que

g) videtur *R* 1. h) morum *R* 1; more *R* 2. i) consanguinitate *R* 2. k) *deest* *R* 1. l) *ita* *R* 1. 2. m) inconcessi *R* 1. n) immunditias *R* 1. o) *deest* *R* 2. p) admittatur *R* 1; amittitur *R* 2. q) prof. — penitentiam *des.* *R* 1. r) proxima *R* 1. s) *ita* *R* 2; eadem *R* 1; eam de *E.* t) admixtionem *R* 1. u) vim aut consensu *R* 2. v) copula — fornicationis *des.* *R* 1. w) sacerdotem *R* 1. x) accet *R* 1. y) *lege:* longitudine. z) gesserit *R* 1. a) nota *R* 2. b) Qui lice sint excelerate *R* 1. c) baptismati *R* 1. d) succedant *R* 2. e) *deest* *R* 1. f) secregatis *R* 1.

violentiam coniunctionis indebite sine precedenti vel sequenti consensione pertulerint. Sacerdotes vero vel iudices, si talia cognoscentes ulcisci fortasse distulerint, quinas auri libras fisco cogantur exolvere. Quod si forte id redarguere voluerint[g], nec potuerint[g], regis hoc auditibus insinuare procurent; ut, quod eorum non potuit vindicare sententia, principalis damnet omnino censura.

III. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De viris et mulieribus tonsuram et vestem religionis prevaricantibus.

Apostatice calamitatis obprobrium ex hoc merito funditus extirpari conpellimur, ex quo Deum nobis propitium forte[a] confidimus. Si enim cum minima[b] peccata[b] corrigimus, pietatem eius fauctricem[c] nobis efficimus, quanto magis, si iscelus[d] in divinitate conmissum severissima censure falce[e] recidimus? Ideoque hac[f] in perpetuum mansura lege sancimus, ut, quicumque religionis abitum per honorabilem[g] tonsure signum[h] aut tempore penitentie petendo susceperint, aut non[i] fraudulenta, sed pia parentum oblationem meruerint, aut proprie volumtatis devotione tenuerint, et ad laicalem[k] conversationem[k] postmodum apostizando[l] redierint, iuxta sententia canonum ad eumdem religionis ordinem[m] quolibet prosequente reducantur[n] inviti, adque infamie nota respersi et in monasteriis perenniter religati, districtiori macerentur penitentia corrigendi. Illis tantum supplicio severitatis huius indulto, quos aut aliene fraudis coegit inpulsio, aut ad ordinis omissi regressum volumtatis proprie reduxerit votum; si tamen nec vir secundam uxorem, nec mulier maritum alterum habuisse detegitur. Illos etiam ab hac sententiam[o] inmunes efficimus, qui sic invalescente langore ad penitentie vel tonsure pervenerint ordine[m], ut id se[p] nec accepisse tunc noverint nec petisse meminerint. Prevaricantium vero bona eorum filiis aut propinquis hac discretione pertineant, ut vir habens uxorem, si filios etiam ex eadem abuerit et donatum aliquid ab ipsa perceperit, si

g) noluerint *pro* v. nec pot. *R* 1.

III. a) *ita* *R* 1. *E* 1; *deest* *R* 2. b) nimia pecca *R* 1. c) frauctricem *R* 1; fautricem *R* 2. d) seculus *R* 2. e) false recedimus *R* 1. f) hanc *R* 1. g) honorabile *R* 1. h) signaculum *R* 2. i) *deest* *R* 1. k) laicale conversatione *R* 1. l) *ita hic et infra* *R* 1. 2; apostatizando *cett.* m) hordinem *R* 2. n) deducantur *R* 1. o) sententia *R* 2. p) ipse *R* 1.

suprestis uxor est, ita possideat, ut post suum obitum communibus filiis possidendum relinquat. Certe si aut ipsa discesserit[q], aut communes filii desunt, proprietatem prevaricatoris viri propinqui eius heredes incunctanter obtineant. Nam quod ab[r] uxore quolibet tempore donatum fortasse perceperat, propinquis uxoris heredibus absque dubitatione proficiat, adque hec etiam de feminis omnino servabitur forma, ut penitens virgo vel vidua, si, veste laicali deposita, secularia denuo sumserit[s] indumenta aut inierit[t] fortasse coniugia, similis eas et in amissione[u] rerum iuxta superiorem de viris taxatum ordinem censura redarguat, et districtionis pena percellat[v]; ita videlicet, ut proprietatem femine eius filii aut heredes habeant, donationem autem a viro perceptam[w] propinqui mariti, a quo conscripta donatio noscitur, deberi sibi cognoscant. Et quoniam apostizandi precipitatio fraude potius mulierum sepissime perpetratur, id etiam oportuit presenti lege censendum, ut, quidquid a viro seu ante nuptias sive[x] post nuptias[x] in nomine[y] isponse vel uxoris titulo[z] fuerit dotali conscriptum, non mulieris heredes, sed heredes eius, qui dotem conscripsit, sibimet per omnia noverint vindicandum. Personis vero talibus accusandi vel testificandi adque aliena negotia prosequendi licentiam penitus abnegamus; quia non poterunt[a] in negotiis secularibus fideles existere, qui devotionem sanctam ausu conprobantur[b] sacrilego temerasse.

a.

IIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De masculorum istubris[a].

Non relinquendum est scelus inultum, quod detestandum[b] semper et[c] execrabile[d] morum[d] pravitate[e] censetur. Masculorum ergo concubitores[f], vel qui talia consentientes pertulerint, sta[g] sunt legis huius sententia[h] feriendi: ut scilicet, mox tale nefas admissum[i] iudex evidenter investigaverit, utrosque continuo castrare procuret et tradens eos pontifici territorii huius, ubi id perpetrari contigerit, sequestratim ardue mancipentur

q) discessit *R* 1. r) ad uxorem *R* 1. s) sumserint *R* 2. t) ingerint *R* 2. u) missione *R* 1. v) precelat *R* 1. w) percepta *R* 1. x) sive post nuptias *des.* *R* 1. y) nomen sponse *R* 2. z) *deest* *R* 1. a) potuerunt *R* 1. b) probantur *R* 1.
IIII. a) stupris *R* 2. b) detestando *R* 2. c) *deest* *R* 1. d) execravit horum *R* 1; execrabilem horum *R* 2. e) *ita* *R* 1. *E* 1; probitas *R* 2. f) goncubitores *R* 1; concubitoribus *R* 2. g) ista *R* 2. h) sententiam *R* 1. i) amissum *R* 1.

detrusioni[k] vel inviti saltim luituri commissam, qui volumtarie perpetrasse noscuntur inlicita. Hoc interim orrendum dedecus si inferens quisque vel patiens non volumtarius, sed invitus explesse dinoscitur, tunc a reatu poterit[l] inmunis haberi, si nefandi huius sceleris ipse detector extiterit; ille proculdubio tenendus est ad penam, quem in hac sponte devolutum constat insaniam. Habentes autem uxores qui de consensu talia gesserint, facultatem eorum filii aut heredes legitimi poterunt[m] obtinere. Nam coniuge, sua tantum dotem perceptam[n] suarumque[o] rerum integritate retenta[p], nubendi cui voluerint indubitata manebit et absoluta licentia.

a.

V. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De violantibus paternum[a] adque fraternum[b] torum.

Superiori quidem lege de propinquorum incestu quid debeat observari decretum est; tamen, quia non minoris constat isceleris[c] paternum[d] torum[e] sive fraternum[f] conmaculari, constituentes adicimus, ut concubinam patris sui vel fratris aut eam, quam sciret[g] patrem suum aut fratrem vel semel adulterasse, seu sit libera[h] sive ancilla, nullus umquam propinquorum adulterare presumat; neque pater adultera[i] a filio istupri[k] feditate aliquatenus polluat. Quod si talia quisquam sciens facere fortasse presumserit, facultatem eius, si filios legitimos non abuerit, heredes[l], quos successio expectat[m], obtineant; ipse vero sub penitentia religatus, perennis exilii damnationem excipiat[n].

VI. TITULUS: DE DIVORTIIS[a] NUPTIARUM ET DISCIDIO ISPONSORUM[b].

I. Si mulier viri sui iuste vel iniuste divortium patiatur.
II. Ne inter coniuges divortium fiat.
III. Ne inter sponsos[c] discidium fiat.

k) detonsi *R* 1. l) potuerit *R* 1. m) potuerint *R* 1. n) percepta *R* 2. o) dodarumque *R* 1. p) re ta *(sic!)* *R* 1.
V. a) paternorum *R* 1. b) fraternorum *R* 1, *ubi* torum *deest.* c) sceleris *R* 2. d) *deest* *R* 1. e) torum *R* 2; paternorum *add. h. l.* *R* 1. f) fraternorum *R* 1. g) scierit *R* 2. h) livera *R* 2. i) *ita* *R* 1. *E* 1; adulteratam *R* 2. k) stupri *R* 2. l) autem *add.* *R* 1. m) spectat *R* 2. n) excipiant *R* 1.
TIT. VI. a) difort- *pro* divort- *hic et infra* *R* 2. b) sponsorum *R* 2. c) sos *R* 2.

I. ANTIQUA.

Si mulier viri sui iuste vel iniuste divortium patiatur.

Mulierem ingenuam a viro suo reppudiatam[a] nullus sibi in coniugio[b] adsociare presumat, nisi aut scriptis[c] aut coram testibus divortium inter eos fuisse factum evidenter agnoscat. Quod si aliter facere quicumque[d] presumserit, mox comes civitatis vel vicarius aut territorii iudex tale nefas conmissum agnoverit, si nobiles[e] fuerint fortasse persone, quos iudex distringere aut[f] separare non possit, nostris id[g] auditibus confestim publicare non differat, ut severitatem legis, quam merentur, excipiant. Nam si minoris loci persone sunt, iudex eos continuo separare nequaquam moretur[h]; ita ut tam mulier, que se halteri[i] extra volumtatem mariti prioris in coniugium copulavit[k], quam etiam ille, qui eam sibi adsumere uxorem presumsit[l], in potestate tradantur anterioris mariti, ut quod de eis[m] facere voluerit sui sit incunctanter arbitrii[1]. Si tamen causam inter priorem maritum et uxorem adhuc inaudita manere constiterit, aut si hisdem[n] maritus alteri se mulieri in matrimonio[o] non[p] coniuncxerit, certe si maritus uxorem iniuste reliquerit, et donationem dotis amittat, quam ei contulerat, eidem mulieri proculdubio profuturam, et de rebus eiusdem mulieris nihil se habiturum esse[g] cognoscat. Sed quidquid etiam de facultatem mulieris vel alienasse vel defraudasse dinoscitur, ad integrum distringente iudice mulieri restituat. Quod si mulier sub metu viri consistens, quocumque argumento persuasa sive decepta, aliquam[q] de suis rebus in nomine illius viri, qui eam reliquid, scripturam[r] conscripserit, huiusmodi scriptura nullam omnimodo firmitatem habebit, sed universa, que per eandem scripturam mulier dederat, iuri suo perenniter vindicabit.

II. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Ne inter coniuges divortium fiat.

Si alienam coniugem violare res sine crimine non

I. a) repudiata *R* 2. b) coniugium *R* 2. c) *ita R* 1. *E* 1; scripturis *R* 2. d) quis *R* 2. e) nobilis fuerit *R* 1. f) aut separare *des. R* 1. g) *deest R* 1. h) morentur *R* 1. i) adulteri *R* 2. k) copulabit *R* 2. l) presumserit *R* 1. m) his *R* 2. n) isdem *R* 2. o) matrimonium *R* 2. p) se *R* 1. q) aliqua *R* 1. r) scriptura *R* 1.

1) *Cf. supra III*, 2, 6.

est, quanto magis illa contemnere[a], quam sponte sua unusquisque possidendam[b] sortitus est? Quia ergo plerosque tam precipites habet vel rerum ambitio vel effrenata libido, ut quadam fraude, coniugibus[c] suis[d] spretis[e], alias videantur uxores adpetere[d], constitutionis huius[f] est perenniter forma servanda, ut nullus virorum, excepta manifesta fornicationis causa, uxorem suam aliquando relinquat et neque per testem neque per scripturam seu sub quocumque argumento facere divortium inter se et suam coniugem audeat. Sed[g] si adulteram[h] maritus dixerit fortasse redarguendam, iuxta legem aliam[1], eius publice iscelere[i] conprobato, a iudice sibi[k] traditam, faciendi de ea quod voluerit sit illi potestas. Certe si conversionis ad Deum volumtas extiterit, communem adsensum viri scilicet et mulieris sacerdos evidenter agnoscat, ut nullam postmodum cuilibet eorum ad coniugalem aliam copulam revertendi excusatio intercedat. Quod si aliter quisque uxorem suam spernens quacumque[l] calliditate scripturam ab ea, sibi suisque volumtatibus profuturam, exigerit, non solum talem[m] vinculum quandoque reppertum nihil omnino firmitatis[n] habebit, sed[o] eadem mulier tam facultatem[p] suam quam dotem ab ipso viro acceptam sibi in omnibus vindicabit. Et si quid aliut facultatis eiusdem pessimi viri fuerit, cunctis eorum filiis ad integrum pertinebit. Quod si aut communes filii aut eiusdem viri ex coniugio precedenti non fuerint, universam viri facultatem mulier, que per nequitiam illius a coniugio resoluta est, incunctanter poterit obtinere, et hanc accusationem, si mulierem[q] constiterit fortasse defunctam, eius filii in cuiuscumque voluerint proponendi iudicio licentiam habituri sunt[r], ut[s], repperto tali crimine, vir utique huius isceleris[t] stius legis multetur sententia[u]. Et omnibus filiis, seu ex eodem pari coniugio, sive ex precedenti ipsius viri, ut diximus, procreatis, equaliter facultas eius obtinenda patescat. Certe si nec[v] communes filii nec ex priori[w] ipsius viri coniugio geniti suprestes[x] extiterint, et ea forsitam mulier, que relicta est, ex priori digno coniugio

a) contendere *R* 1. b) possidendum *R* 1. c) iugibus *R* 1. d) suis — adpetere *des.* *R* 1. e) *ita E;* precisis *R* 2. f) *deest* *R* 2. g) et *R* 1. h) adulterium *R* 1. i) scelere *R* 2. k) *deest* *R* 1. l) in q. *R* 2. m) tale *R* 2. n) firmitate *R* 1. o) ex *add.* *R* 1. p) facultate *R* 1. q) mulier *R* 1. r) sint *R* 1. s) ut et *R* 2. t) sceleris istius *R* 2. u) sententiam ut *pro* s. Et *R* 1. v) ne *R* 1. w) prioris *R* 1. x) supresentes *R* 1, *ubi* entes *al. m. post add.;* subprestes *R* 2.

1) *Cf. supra III,* 4, 3.

filios videatur habere, ipsis proculdubio licitum erit maternam vocem adserere, ut, eorum instantia cum fuerit iusta[y] presentem legem scelerati persona[z] damnata, facultatem eius indubitanter obtineant. Iam vero, si predictarum personarum, vel viri vel mulieris, secundum prefatum ordinem filii deesse noscuntur, contente[a] mulieris hereditatem tunc recte propinquis eius capiendi licitum erit, si despectum[b] propinque vindicaturi[c] spernentis viri presumtionem legaliter condemnandam instIterint. Maritus autem, qui vel divortii vel securitatis a coniuge iscripturam[d] quamlibet exigerit[e], seu fortasse non exigens[f], contemta tamen uxore[g], aliam sibi uxorem adsumserit[h], ducentis publice verberibus flagellatus ac turpiter decalvatione[i] fedatus, aut perpetuo condemnetur exilio, aut si donare illum cuicumque principis potestas helegerit, in suo consistat arbitrio. Sed et mulier, que, sciens aut occasione qualibet agnoscens virum habere suprestem[k] uxorem, eius vanitati consenserit, ut ipsi se in coniugio[l] copulet[m], illi protinus mulieri tradenda est, que contemta ab eodem marito, quem illa sortita est, esse dinoscitur[n]; ita ut, vitam[o] tantum concessam, faciendi de eam[p] quod elegerit sit illi libertas[1]. Certe si post mulieris obitum, filiorum eius adsertione tale nefas fuerit conprobatum, aut si filii desunt, a[q] propinquis heredibus extiterit huius rei negotium prosecutum, ipsis similiter prevaricatrix mulier tradatur in potestatem, ut eodem iudicio, quo mulier contemta debuerat, de persona eius absque mortis interitum sententiam ferant. Sane quia per mulieres etiam huius rei interdum fieri solet scandalum, ut[r] favore regum vel iudicum viros proprios spernere videantur, ideo si[s] quecumque mulier sive principis opem aut quocumque ingenio seu cuiuslibet auxilio[t] intenderit
v. inter se et virum suum divortium fieri, in eiusdem viri continuo potestate redacta, eadem qua[u] superius maritum[v] pena constringit, vel que de rebus eorum est sententia constituta, iscelerate[w] mulieris damnetur temeri-
a. tas; ea tantum condicione retenta, ut si mulieris maritus,

y) *i. e.* iuxta, *quod praebet* *R* 2. z) personam *R* 1. a) *i. e.* contemptae; contemte *R* 2. b) dispectum *R* 2. c) vindicatur *R* 1. d) scribturam *R* 2. e) exsegerit *R* 2. f) exsigens *R* 2. g) uxorem *R* 1. h) adsumsit *R* 1. i) calvatione *R* 1. k) subprestem *R* 2. l) coniugium *R* 2. m) copulent *R* 2. n) dinescitur *R* 1. o) vita tantum concesse *R* 2. p) ea *R* 2. q) ad *R* 1. r) aut favorem *R* 1. s) *deest* *R* 2. t) auxio *R* 1. u) quo *R* 2. v) marito *R* 2. w) scelerate *R* 2.

1) *Cf. supra III, 4, 9.*

masculorum concubitor adprobatur, aut eandem suam uxorem, ea nolente, adulteranda cuicumque viro dedisse vel permisisse[x] convincitur, quia tale nefas fieri nequaquam inter christianos oportet, nubendi mulieri alteri viro, si volumtas eius extiterit, nullatenus inlicitum erit. Nam si in coniugio positis, uxorem videlicet et marito, maritum forte constiterit iuste cuilibet servum addictum[y], si noluerit mulier manere illum in[z] coniugali secum[a] consortio, tamdiu se noverit caste vite freno manere constricta[b] nec nubendi alteri viro concedi sibi licentia[b], donec eius maritus, de quo dictum est, debitam[c] extreme vite sortem[d] exolvat.

III. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ne inter isponsos[a] discidium fiat.

Equali[1] placet transgressum damnatione multari, quod inlesum equali constabat dignitate manere. Igitur iuxta presentem superiorem[b] legem de[c] viris et de[d] mulieribus isponsatis[a] tam in personis quam in rebus forma servanda est, qui post arrarum traditionem, aut facta secundum leges definitionis[e] sponsione[f], coniugale fedus contemnentes aliis se personis in coniugium copulaverint, seu sine pari consensu aut egritudinis fortasse manifesto periculo ad religionis propositum calliditate magis, quam devotione conversionis adspirare[g] presumserint. *a.*

x) permesisse *R* 1; permississe *R* 2. y) addicatum *R* 1. z) *deest* *R* 2. a) cum *deest* *R* 1. b) constrictam — licentiam *R* 2. c) debita *R* 1. d) *deest* *R* 1.
III. a) spons. *R* 2. b) *deest* *R* 2. c) et de *R* 2. d) *ita* *R* 2. *E* 1; *deest* *R* 1. e) difinitionis *R* 2. f) sponsionem *R* 2. g) adspirasse *R* 1; presumserint adspirare *R* 2.

1) *Cf. R. Sohm, 'Eheschliessung' p.* 77, *n.* 3.

DE ORIGINE NATURALI[a].

LIBER QUARTUS.

I. TITULUS: DE GRADIBUS.

I. De primi gradus natura.
II. De secundi gradus adfinitate.
III. De tertii gradus parentela.
IIII. De quarti gradus consanguinitate.
V. De quinti gradus origine.
VI. De sexti gradus extremitate.
VII. De personis septimi generis, que legibus non tenentur.

I. ANTIQUA.

De primi gradus natura.

Primo gradu continentur superiori linea: pater, mater; inferiori: filius, filia; quibus nulle alie persone iunguntur. *L. Rom. Vis. Paul. Sent. IV,* 10, 1.

II.

De secundi gradus adfinitate.

Secundo gradu continentur superiori linea: avus, avia; inferiori: nepus, neptis; transversa: frater, soror[a], que persone duplicantur; avus enim et avia tam ex patre quam ex matre, nepos, neptis tam ex filio quam ex filia, frater et soror tam ex patre quam ex matre accipiuntur. Que persone sequentibus quoque gradibus similiter pro substantia earum[b], que in quoquo gradu consistunt, ipso ordine duplicantur[c]. *ib. Paul. Sent. IV,* 10, 2.

Et ste[d] persone in secundo gradu ideo[e] duplices appellantur, quia duo avi, et paternus et maternus. Item duo genera nepotum sunt, sive ex filio, sive ex filia procreati. Frater et soror ex trasverso[f] veniunt, id est frater patris aut frater matris, qui aut patruus aut avunculus nominantur; qui et ipsi hoc ordine duplicantur. *ib. Interpr.*

LIB. IIII. a) naturalibus *R* 1.
II. a) et s. *R* 1. b) eorum *R* 1. c) duplacantur *R* 1. d) iste *R* 2. e) *deest* *R* 1. f) transverso *R* 2.

III.

De tertii gradus parentela.

L. Rom. Vis. Paul. Sent. IV, 10. 3. Tertio gradu veniunt supra: proavus, proavia; infra: pronepos, proneptis; ex oblico: fratris sororisque filius, filia, patruus et amita, id est patris frater et[a] soror, avunculus et matertera, id est matris frater et soror.

IIII.

De quarti gradus consanguinitate.

ib. 4. Quarto[a] gradu veniunt supra: abavus, abavia; infra: abnepos, abneptis; ex oblico: fratris et sororis nepos, neptis, frater patruelis, soror patruelis[b], id est patrui filius filiave, consubrinus et consubrina, id est avunculi et matertere filius, filia, amitinus, amitina, id est amite filius, filia, itemque consubrini, qui ex duobus[c] sororibus nascuntur. Quibus adcrescit patruus magnus, amita magna, id est avi paterni frater et soror, avunculus magnus[d], matertera magna, id est avie, tam paterne quam materne frater et soror.

ib. Interpr. Hic[e] plus exponi opus non est, quam lectio[f] ista declarat.

V.

De quinti gradus origine.

ib. 5. Quinto gradu[a] veniunt, supra quidem: atavus, atavia; infra: adnepos, adneptis; ex oblico: fratris et sororis pronepos, proneptis, fratres patrueles, sorores[b] patrueles, amitini[c], amitine, consubrini, consubrine filius, filia, proprius[d] subrinus[e], subrina, id est patrui magni, amite[f] magne, avunculi magni, matertere magne filius, filia. His adcrescunt propatruus, proamita, hi sunt proavi materni[g] frater et soror, proavunculus, promatertera, hi sunt proavie paterne materneque frater et soror proavique materni.

ib. Interpr. Hec species nec aliis gradibus, quam scripta est, nec aliis vocabulis declarari potest.

VI.

De sexti gradus extremitate.

ib. 6. Sextu gradu veniunt supra: tritavus, tritavia; infra: trinepos, trineptis; ex oblico: fratris et sororis abnepus[a], abneptis, fratres patrueles, sorores patrueles, amitini, amitine, consubrini, consubrine, patrui magni, amite magne, avunculi magni, matertere magne nepos, neptis[b], proprioris[c] subrini filius, filia, qui[d] consubrini appellantur. Quibus ex latere adcrescunt: propatrui, proamite, proavunculi, promatertere filius, filia[d], adpatruus[e], adamita. Hi sunt abavi paterni[f] frater

III. a) et s. *des.* *R* 1.
IIII. a) Quartu *R* 1. b) fratruelis *R* 1. c) *ita* *R* 1. 2. d) manus *R* 1. e) in hoc *R* 2. f) *Interpr.:* lex.
V. a) grado *R* 2; *deest* *R* 1. b) s. p. *des.* *R* 1. c) amitine amitini *R* 1. d) propius *Paul.* e) suprinus *R* 1. f) amitine *R* 2. *E* 1. g) *ita* *R* 1. 2. *Epit. Aegid.;* paterni *Paul.*; paterni maternae *E* 1.
VI. a) abnepos *R* 2. b) id est *add.* *Paul.* c) propriores *R* 1. d) qui — filia *des.* *R* 1. e) abpatruus abamita *Paul.* f) materneque *add.* *R* 2.

et soror[g] abavunculus, abmatertera. Hi sunt abavie[h] paterne materneque frater et soror[g] abavique materni[i].

Hec quoque explanari amplius non possunt, quam autor[k] ipse disseruit. *Paul. Sent. IV, 10, 7. Interpr.*

VII.

De personis septimi generis, que legibus non tenentur[a].

Septimo gradu qui sunt cognati recta linea supra infraque propriis nominibus non[b] appellantur; sed ex transversa linea continentur fratris sororisve adnepotes, adneptes, consubrini, consubrine filii filieque. *ib. 7.*

Successionis autem idcirco gradus septem constituti sunt, quia ulterius per rerum natura nec nomina inveniri nec vita succedentibus propagari[c] potest. *ib. 8.*

II. TITULUS: DE SUCCESSIONIBUS.

I. Ut sorores cum fratribus equaliter in parentum hereditate succedant.
II. Quod in hereditatis successione filii primi sunt.
III. Si aut de superiori aut de inferiori genere directi ordinis persone defuerint, tunc a latere venientes facultates accipiant portionis[a].
IIII. Qui succedere possunt in eorum facultatibus, qui nec scriptis nec testibus suam alligant volumtatem.
V. De successione fratrum et sororum sive illorum, qui de diversis parentibus generantur.
VI. Si his, qui moritur, avus relinquat aut[b] avias.
VII. Si his, qui moritur, sorores relinquat patris aut matris.
VIII. Si his, qui moritur, filios fratris vel sororis relinquere[c] videatur[c].
VIIII. Quod in omnem hereditatem femina[d] accipi debeat.
X. Item[e], ut[f] in[e] omnem[g] hereditatem femina accipi debeat; et quod, qui[h] gradu alterum precedit[i], ille successionem vicinior capiat.
XI. De successionem[k] mariti et uxoris.
XII. De hereditate clericorum et monacorum.

g) *sequentia* abavunculus — soror *des.* *R* 2. h) abavie paterne materneque *E* 1; aviae paterneque *R* 1. i) paterni *R* 1. k) auctor *R* 2.
VII. a) continetur *R* 2. b) *deest* *R* 1. c) *ita* *R* 1. 2; *Interpr.;* prorogari *Paul.*
TIT. II. a) portionem *R* 2. b) et *R* 1. c) relinquat *R* 1. d) feminam *R* 1. e) *deest* *R* 2. f) *deest* *R* 1. g) omne *R* 1. h) que *R* 1. i) precedi *R* 1. k) successione *R* 2.

VII. ANTIQUA[a].

Si his, qui moritur, sorores relinquat patris aut matris.

= *Cod. Eur.* 329. Qui moritur si tantumodo amitam, hoc est patris *v.* sororem, et materteram[b], hoc est matris sororem, relinquid, equali iure succedant in hereditate defuncti.

VIII. ANTIQUA[a].

Si his, qui moritur, filios fratris vel sororis relinquere videatur.

cf. Cod. Eur. 331. Qui moritur si fratres et sorores non reliquerit et filios fratrum[b] vel sororum reliquerit, si ex uno fratre sit unus filius et ex alio fratre vel sorore forsitan plures, omnem hereditatem defuncti percipiant et equali[c] per capita dividant portionem.

VIIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Quod in omnem hereditatem femina accipi debeat.

cf. Cod. Eur. 332? Femina ad hereditatem patris aut matris, avorum[a] vel aviarum, tam paternorum quam maternarum, et ad hereditatem fratrum vel sororum sive ad has hereditates, que a patruo vel filio[b] patrui, fratris etiam filio[c] vel sororis relinquantur, equaliter cum fratribus veniant. Nam iustum omnino est, ut, quos propinquitas nature consociat, hereditarie successionis ordo non dividat.

X. ANTIQUA[a].

Item, ut in omnem hereditatem femina accipi debeat; et[b] quod, qui gradu[c] alterum precedit, ille successionem vicinior capiat.

Has hereditates, que a materno genere venientibus, sive avunculis sive consubrinis seu materteris, relincuntur, etiam femine[d] cum illis, qui in uno propinquitatis gradu equales sunt, equaliter partiantur. Nam omnem hereditatem qui gradu[c] alterum precedit[e] obtineat[e].

VII. a) *deest R* 2. b) matertera *R* 1.
VIII. a) Flavius Chindasvinthus rex *R* 2. b) fratris *R* 2. c) tali *R* 2.
VIIII. a) aviorum *R* 1. b) ad filio *R* 2. c) filio *corr.* filii *R* 1.
X. a) *deest R* 2. b) eo *R* 1. e) gradum *R* 1. d) feminis *R* 1. e) precedunt obtineant *R* 1.

XI. ANTIQUA[a].

De successione mariti et uxoris.

Maritus et uxor tunc sibi hereditario iure succedant, quando nulla adfinitas usque ad septimum gradum de propinquis eorum vel parentibus inveniri poterit[b]. = *Cod. Eur.* 334.

XII. ANTIQUA[a].

De hereditatem[b] clericorum et monacorum.

Clerici vel monaci sive sanctimoniales, qui usque ad septimum gradum non relinquerint heredes et sic moriuntur, ut nihil de suis facultatibus ordinent, ecclesia sivi[c], cui servierunt, eorum substantiam vindicabit. = *Cod. Eur.* 335.

XIII. ANTIQUA[a].

Ut post mortem matris filii in patris potestate consistant; et quid de rebus filiorum agere conveniat patrem[b].

Matre mortua filii in patris potestate consistant. = *Cod. Eur.* 321.
Quod si marito supreste uxor forsitam moriatur, filii, qui sunt ex eodem coniugio procreati, in patris potestate consistant, et res eorum, si novercam[c] non superduxerit, ea[d] conditione possideat, ut nihil exinde aut vendere aut hevertere aut quocumque pacto[e] alienare presumat, sed omnia filiis suis integra et intemerata conservet[f]. Fructos tamen omnes cum filiis suis pro suo iure percipiat et una cum ipsis filiis suis communibus consumat
a. expensis. Cum vero filius ducit[g] uxorem, aut[h] filia maritum acceperit, istatim a patre de rebus maternis suam recipiat[i] portionem, ita ut usufructuario iure patri tertia relinquatur. Pater autem tam filio quam filie, cum XX annos etatis inpleverint, mediam ex eadem, quam[k] unumquemque contigerit de rebus maternis, restituat portionem, etiam si nullis fuerint nuptiis copulati. Medietatem vero dum advixerit[l] pater sibi vindi-
d. cet, filiis post hobitum relinquendam. Qui autem novercam superduxerit, omnes facultates maternas filiis mox reformet; ne, dum filii cum rebus suis ad domum transeunt alienam, noverce sue vexentur iniuriis. Eadem

XI. a) *deest* R 2. b) potuerit R 2.
XII. a) *deest* R 2. b) hereditate R 2. c) sibi R 2.
XIII. a) *deest* R 2. b) matrem R 1. c) noverca R 1. d) hec R 1. e) pactu R 1. f) restituat R 1. g) ducat R 2. h) et R 1. i) accipiat R 1; recipiant R 2. k) quem R 1. l) vixerit R 2.

quoque et de nepotibus forma servetur. Quod si pater de his rebus aliquid everterit aut super tempus, quod[m] constitutum est, res filiorum tenere presumserit, omnia de rebus eius illis filiis, de cuius matre res esse videntur, et reddenda[n] sunt et omnismodis sarcienda.

XIIII. ANTIQUA.

Si mater in viduitate permanserit, equalem inter filios capiat portionem; et quid de rebus filiorum agere conveniat matrem.

= Cod. Eur. 322. Mater, si in viduitate permanserit, equalem inter filios suos, id est qualem unusquisque ex filiis, usufructuariam[a] de facultate mariti habeat portionem; quam usque ad tempus vite sue usufructuario iure possideat. Ceterum nec donare nec vindere nec uni ex filiis conferre presumat. Quod si eam filii portionem ipsam matrem evertere seu per neclegentiam sive per hodium forte prespexerint[b], ad comitem civitatis aut ad iudicem referre non differant, ut matrem sua contestatione conmoneant, ne res, quas usufructuarias[c] accepit, evertat. Nam usufructu, quem ipsa fuerat perceptura, dare cui voluerit, filio vel filie, non vetetur. Sed et quod de ipso usu sibi debito iuste conquirere potuerit, faciat quodcumque illi omnismodis iustissime placuerit. Verum si ex ea usufructuaria portione aliquid probatur eversum, filiis post mortem matris de eius facultatibus sarciatur. Post hobitum vero matris portio, quam mater acceperat, ad filios equaliter revertatur, quia non possunt de paternam[d] hereditatem fraudari. Quod si mater ad alias nuptias forte transierit, ex ea die usufructuariam portionem, quam de bonis mariti fuerat consecuta, filii inter reliquas res paternas, qui ex eo nati sunt coniugio, vindicabunt.

XV. ANTIQUA[a].

Ne uxor sibi vindicet quod maritum cum servis eius adquisisse constiterit[b].

= Cod. Eur. 323. Maritus[1] si cum servis uxoris sue aliquid adquisierit vel in expeditione aliquid lucri fuerit consecutus[c],

m) *deest* R 1. n) reddende R 1.
XIIII. a) usufructuario R 1. b) presumserint R 2. c) usufructuario R 2. d) paterna hereditate R 2.
XV. a) *deest* R 2. b) contigerit R 1. c) convexatus R 1.

1) *Cf. de hac lege Schroeder, 'Gesch. des ehel. Güterr.' I, p.* 136.

nihil exinde uxor a viro suo presumat repetere, nec ipso viventem[d] nec post eius hobitum; sed vir, qui uxorem suam secundum sanctam scripturam habet in potestate[1], similiter et in servis eius potestatem habebit, et omnia, que cum servis uxoris vel suis in expeditionem[e] adquisivit, in sua potestate permaneant; pro eadem scilicet rationem, quia, si ipsi servi, dum cum domino suo in expeditione conversabantur, aliquid admisissent forte damnosum, ille, qui eos secum duxerat, et ei aliquid fecerant augmenti[f], ipse pro eis et responsum daturus esset[g] et conpositionem, si culpaviles[h] fuissent inventi. Unde bene iubetur, ut sicut lucrum, ita et damnum ad se dominus noverit pertinendum.

XVI. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De his, que vir et uxor in coniugio constituti conquirere potuerint.

Dum[2] cuiuscumque dignitatis aut mediocritatis mariti persona uxori[a] fuerit nobiliter adque conpetenter adiuncta, et pariter viventes aliquid augmentaverint[b] vel in quibuscumque rebus quippiam profligasse visi fuerint[c], adque proveniat, ut[d] unus ex his maioris rei et facultatis dominus sit, de omnibus augmentis[b] et[d] profligationibus pariter conquisitis tantam[e] partem unusquisque obtineat, quantum eius facultatem fuisse omnis sibi debita vel habita possessio manifestat; ita ut, si equalis[f] habundantie domini sunt, pro parvis rebus contentionis intemperantia non adsumant[g]; quia difficile est, ut in[d] tanta[h] equitate facultas eorum possit equari, ne in quocumque[i] videatur una pars alteri[k] superesse. Nam si evidenter unius facultas alterius possibilitatem transgredi videatur, ut superius dictum est, iuxta quantitatem debite possessionis erit et divisio portionis, quam sibi post uniuscuiusque mortem vindicabit persona suprestis, et aut[l] filiis suis aut propriis relinquet[m] heredibus, aut certe de ea[n] facere quod voluerit licentiam

d) vivente *R* 2. e) *ita Cod. Eur. R* 2; expeditione *R* 1. f) aumenti *R* 1. g) esse *R* 2; est. Sed *R* 1. h) culpabiles *R* 2.

XVI. a) uxoris *R* 1. b) aum- *pro* augm- *R* 1. c) sunt *R* 1. d) *deest R* 1. e) tantum p. uniusquisque *R* 1. f) equales *R* 1. g) adsument *R* 1. h) tante *R* 1. i) *ita E* 2; que *R* 1; quacumque *R* 2; quodcumque *E* 1. k) alterum *R* 1. l) *deest R* 2; aut per *R* 1. m) relinquende *R* 1. n) qua *R* 1.

1) *Cf. Gen.* 3, 16. 2) *Cf. Schroeder l. c. I, p.* 135.

obtinebit. Eadem quoque hordinationis forma tam in viris quam in uxoribus erit omnismodis[o] observanda. De illis autem rebus, quibus in amborum nomen[p] inveniuntur scripture confecte, iuxta condicionem ipsius scripture pertineat illis et divisio rei et possessio iuris. Quod vero maritus aut de extraneorum lucris aut in expeditione publica conquisivit aut de principis vel patroni adque amicorum conlatione promeruit, filii vel heredes eius ad integrum vindicabunt, aut quod exinde voluerit iudicare[q] licenter[r] illi[s] erit plenam potestatem habere. Similis et de mulieribus conditio erit, si quorumcumque munere videantur aliquid percipisse[t].

XVII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De parvulo, qualiter hereditatem[a] capere possit.

Interdum[1] rem dubiam[b], nisi ratiocinationis disceptatio deducat in lucem[c], frequenter hanc ambiguitas precipitat[d] in errorem[e]. Contendunt namque plurimi[f], si genitus[f] infans non longe defunctus hereditatis parentum possit iura sortiri; quorum litibus hos[g] ponit ratio modus[h]. Nature origo ita condita manet talique usu decurrit, ne his, qui nascitur, prius aliut quam se suscipientem adsumat[i] herem[i], ut de tenebris genitalibus prodiens illarum rerum sentiat[k] tactum, quarum hunc partibus constat[l] esse concretum. Quo ergo ordine libere[m] capiet hereditatem terrene[n] possessionis, qui vix extreme capuit primordia lucis? quique sortitus vix est usum elementorum, quibus concretus[o] est, quomodo sortietur bona rerum, ad quarum dominium natus non est? quemque non hereditabit producta lux celi, qualiter morte contractum inprobisa ditabit portio mundi? quavę etiam ratione adgredietur[p] viventium iura, cui vicinus[q] fuit[r], mortem adisse quam vitam? Sicque[s] naufragus in medię lucis angustias mox genitales exiit, mox fatalis

o) omnis *R* 2. p) nomine *R* 2. q) vindicare *R* 1. r) licentia *R* 2. s) illis *R* 2. t) percepisse *R* 2.

XVII. a) hereditate *R* 1. b) dubia *R* 1. c) luce *R* 1. d) *deest* *R* 1. e) errore *R* 1; herrorem *R* 2. f) plurimis ingenitus *R* 1. g) postponit *pro* hos p. *R* 1. h) modis *corr.* modus *R* 2. i) adsumant herem (= aerem) *R* 1; adsumat aerem *V* 5; adsumat haeredem *V* 6. *Lind.*; capiat lucem *R* 2. k) sentiant tantum *pro* s. tactum *R* 1; sententiae tactum *R* 2. l) constant *R* 1. m) liber accipiet *R* 1. n) terre *R* 1. o) concretum est *R* 1. p) adgreditur *R* 1. q) *ita pro* vicinius *R* 1. 2. r) sui *R* 1. s) sitque *R* 1.

1) *Cf. Stobbe, 'D. Privatr.' I², p.* 261, *n.* 11; *Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 56; *K. Maurer, 'Wasserweihe' in 'Abh. d. Münch. Ak.' I. Cl. XV,* 3, *p.* 239 *sqq.*

relapsus est in tenebris[t]. Ut[u] ergo et proximis[u] parentibus ad successionem huius aditus reseretur[v], et ipsa defuncti vita conprobetur, si vere clara sit vita, adque hanc ipsam licet parvi temporis vitam comitetur[w] eterne participatio vite, non aliter in utroque sexu hereditatem capiet[x] qui nascitur, nisi post nativitatis ortum et sacri baptismatis gratiam[y] consequatur et decem dierum spatiis vixisse probetur[1]: ut successoris patris vel matris persona, que per hunc parvulum terrene cupit hereditatis adquirere commoda, ante morituro ęterne mansionis preparet vitam et ita demum adsequatur vivens cum rebus labentibus terram. Sicque salutari[z] conmercio, dum hereditat ille celum, hereditet[a] iste solum; dum illi providentur celestia, isti permittatur[b] adire terrena, dumque adsequitur ille[c] vitalia, conquirat iste caduca[d]: ut, etsi defunctus terrenum ius non potuit possidere, terreno[e] saltim emtum[f] iure celeste lucrum valeat obtinere.

XVIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Qualiter hereditatem parvuli parentes adsequi possunt.

a. Patre defuncto si filius filiave decem diebus vivens et baptizatus ab hac vita discesserit, quidquid[a] ei de facultate patris conpetere potuerat, mater sibi debeat vindicare. Idemque[a*] matre defuncta non aliter defuncti filii portionem pater obtineat, nisi natum filium filiamvel[b] decem diebus vixisse et fuisse baptizatos[c, 2] edoceat; ita ut pater vel[d] mater, quibus ista successio conpetit, si filios non reliquerint, integram et intemeratam[e] eamdem luctuosam hereditatem dividendam omnibus nepotibus derelinquat. Nec meliorandi quemcumque
v. nepotum amplius quam decimam partem huius rei habeant potestatem[3]. Nam si ecclesiis vel libertis seu cuilibet largiri de eadem facultatem[f] voluerint[g], de quinta tantum partem secundum superiorem legem[4] potestatem habebunt. Sin autem nec filii nec nepotes nec pro-

t) tenebras *R* 2. u) ut ex ergo ex primis *pro* ut — proximis *R* 1. v) reseruetur *R* 2. w) qui mittetur *R* 1. x) capiat qui nascetur *R* 2. y) gratia *R* 1. z) saluari *R* 1. a) hereditate *R* 1. b) permittantur *R* 2. c) *deest* *R* 2. d) caducam *R* 1. e) *ita* *R* 2; terrenū *R* 1. f) tuere *pro* emtum iure *R* 2.
XVIII. a) quid *R* 1. a*) *ita* *R* 2; ideoque *R* 1. b) filiamvae *R* 2. c) *R* 2; baptidiatus *R* 1. d) aut *R* 2. e) tam *add.* *R* 1. f) *deest* *R* 1. g) noluerint *R* 1.

1) *Cf. infra c.* 18. 2) *Cf. supra c.* 17. 3) *Cf. infra IV,* 5, 1. 4) *V. ibid.; cf. V* 2, 4 *(Ant.).*

obtinebit. Eadem quoque hordinationis forma tam in viris quam in uxoribus erit omnismodis[o] observanda. De illis autem rebus, quibus in amborum nomen[p] inveniuntur scripture confecte, iuxta condicionem ipsius scripture pertineat illis et divisio rei et possessio iuris. Quod vero maritus aut de extraneorum lucris aut in expeditione publica conquisivit aut de principis vel patroni adque amicorum conlatione promeruit, filii vel heredes eius ad integrum vindicabunt, aut quod exinde voluerit iudicare[q] licenter[r] illi[s] erit plenam potestatem habere. Similis et de mulieribus conditio erit, si quorumcumque munere videantur aliquid percipisse[t].

XVII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De parvulo, qualiter hereditatem[a] capere possit.

Interdum[1] rem dubiam[b], nisi ratiocinationis disceptatio deducat in lucem[c], frequenter hanc ambiguitas precipitat[d] in errorem[e]. Contendunt namque plurimi[f], si genitus[f] infans non longe defunctus hereditatis parentum possit iura sortiri; quorum litibus hos[g] ponit ratio modus[h]. Nature origo ita condita manet talique usu decurrit, ne his, qui nascitur, prius aliut quam se suscipientem adsumat[i] herem[i], ut de tenebris genitalibus prodiens illarum rerum sentiat[k] tactum, quarum hunc partibus constat[l] esse concretum. Quo ergo ordine libere[m] capiet hereditatem terrene[n] possessionis, qui vix extreme capuit primordia lucis? quique sortitus vix est usum elementorum, quibus concretus[o] est, quomodo sortietur bona rerum, ad quarum dominium natus non est? quemque non hereditabit producta lux celi, qualiter morte contractum inprobisa ditabit portio mundi? quavę etiam ratione adgredietur[p] viventium iura, cui vicinus[q] fuit[r], mortem adisse quam vitam? Sicque[s] naufragus in medię lucis angustias mox genitales exiit, mox fatalis

o) omnis *R* 2. p) nomine *R* 2. q) vindicare *R* 1. r) licentia *R* 2. s) illis *R* 2. t) percepisse *R* 2.
XVII. a) hereditate *R* 1. b) dubia *R* 1. c) luce *R* 1. d) *deest* *R* 1. e) errore *R* 1; herrorem *R* 2. f) plurimis ingenitus *R* 1. g) postponit *pro* hos p. *R* 1. h) modis *corr.* modus *R* 2. i) adsumant herem (= aerem) *R* 1; adsumat aerem *V* 5; adsumat haeredem *V* 6. *Lind.*; capiat lucem *R* 2. k) sentiant tantum *pro* s. tactum *R* 1; sententiae tactum *R* 2. l) constant *R* 1. m) liber accipiet *R* 1. n) terre *R* 1. o) concretum est *R* 1. p) adgreditur *R* 1. q) *ita pro* vicinius *R* 1. 2. r) sui *R* 1. s) sitque *R* 1.

1) *Cf. Stobbe, 'D. Privatr.' I*[2], *p.* 261, *n.* 11; *Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 56; *K. Maurer, 'Wasserweihe' in 'Abh. d. Münch. Ak.' I. Cl. XV,* 3, *p.* 239 *sqq.*

relapsus est in tenebris[t]. Ut[u] ergo et proximis[u] parentibus ad successionem huius aditus reseretur[v], et ipsa defuncti vita conprobetur, si vere clara sit vita, adque hanc ipsam licet parvi temporis vitam comitetur[w] eterne participatio vite, non aliter in utroque sexu hereditatem capiet[x] qui nascitur, nisi post nativitatis ortum et sacri baptismatis gratiam[y] consequatur et decem dierum spatiis vixisse probetur[1]: ut successoris patris vel matris persona, que per hunc parvulum terrene cupit hereditatis adquirere commoda, ante morituro ęterne mansionis preparet vitam et ita demum adsequatur vivens cum rebus labentibus terram. Sicque salutari[z] conmercio, dum hereditat ille celum, hereditet[a] iste solum; dum illi providentur celestia, isti permittatur[b] adire terrena, dumque adsequitur ille[c] vitalia, conquirat iste caduca[d]: ut, etsi defunctus terrenum ius non potuit possidere, terreno[e] saltim emtum[f] iure celeste lucrum valeat obtinere.

XVIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Qualiter hereditatem parvuli parentes adsequi possunt.

a. Patre defuncto si filius filiave decem diebus vivens et baptizatus ab hac vita discesserit, quidquid[a] ei de facultate patris conpetere potuerat, mater sibi debeat vindicare. Idemque[a*] matre defuncta non aliter defuncti filii portionem pater obtineat, nisi natum filium filiamvel[b] decem diebus vixisse et fuisse baptizatos[c, 2] edoceat; ita ut pater vel[d] mater, quibus ista successio conpetit, si filios non reliquerint, integram et intemeratam[e] eamdem luctuosam hereditatem dividendam omnibus nepotibus derelinquat. Nec meliorandi quemcumque
v. nepotum amplius quam decimam partem huius rei habeant potestatem[3]. Nam si ecclesiis vel libertis seu cuilibet largiri de eadem facultatem[f] voluerint[g], de quinta tantum partem secundum superiorem legem[4] potestatem habebunt. Sin autem nec filii nec nepotes nec pro-

t) tenebras *R* 2. u) ut ex ergo ex primis *pro* ut — proximis *R* 1. v) reseruetur *R* 2. w) qui mittetur *R* 1. x) capiat qui nascetur *R* 2. y) gratia *R* 1. z) saluari *R* 1. a) hereditate *R* 1. b) permittantur *R* 2. c) *deest* *R* 2. d) caducam *R* 1. e) *ita* *R* 2; terrenū *R* 1. f) tuere *pro* emtum iure *R* 2.

XVIII. a) quid *R* 1. a*) *ita* *R* 2; ideoque *R* 1. b) filiamvae *R* 2. c) *R* 2; baptidiatus *R* 1. d) aut *R* 2. e) tam *add.* *R* 1. f) *deest* *R* 1. g) noluerint *R* 1.

1) *Cf. infra c.* 18. 2) *Cf. supra c.* 17. 3) *Cf. infra IV,* 5, 1. 4) *V. ibid.; cf. V* 2, 4 *(Ant.).*

nepotes[h] suprestes extiterint, alii parentes, qui gradu[i] *a.*
proximiores fuerint, predictam facultatem procul dubio
cf. Cod. Eur. 327. consequantur; ea conditione servata, ut nepotes ex filio *a.*
vel filia, qui patre vel matre supreste mortui fuerint, integra[k] de rebus avi vel avie, quam fuerant pater eorum aut mater, si vixissent, habituri, percipiant portionem. Quod si filius, habens uxorem et filios, patre vivente recesserit[l], antequam ei pater suus omnem portionem, que ei contingebat[m], inplesset, et ipse[n] cum patre vivens filios[n] quos reliquerat vivente avo mortui fuerint, tunc illa relicta hoc tantummodo recipiat, quod in maritum pater antea sequestravit; nec plus illa vidua a socrum[o] vel cognatis requirat. Si vero filius cum patre in conmune vivens nihil ab eo portionis acceperit, tunc illa vidua tantummodo hoc[p] accipiat, quod ei tempore nuptiarum maritus eius donationis titulo noscitur contulisse. Si vero filius patris servans obedientiam res, que ei de materna successione conpetebant, patrem possidere permiserit[q], et postmodum eandem facultatem filio debitam, quam pater possidebat, idem[r] filius uxori sue vel cuicumque concesserit[s], firma talis donatio in nomine uxoris vel cuiuscumque conscripta manebit; si tamen filii de eodem[t] coniugio non fuerint[u]. Nam si filii suprestes extiterint, hordo superioris legis incunctanter servandus est.

XVIIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De posthumis.

Divini principatus quodammodo peragimus vicem, quam necdum genitis[a] misericordie porrigimus opem. Ideoque cum vir, preventus sorte fatali, fetu gravidam[b] cum filiis relinquat[c] uxorem, eum, qui nascetur postmodum, cum ceteris, qui nati sunt, fieri censemus heredem. Quod si nusquam forte reliquerit subulem[d] et suam quibuslibet donaverit facultatem, quarta rerum portio eis dividenda servetur; tres vero, que supersunt,
posthumus absque dubio sortietur. *a.*

h) prone *bis scr.* *R* 1. i) gradum *R* 1. k) integram *R* 2. l) *ita* *R* 1. *E* 1; discesserit *R* 2. *V* 5. *Lind.* m) contigebat *R* 1. n) *ita* *R* 2. *E* 1. 2. *V* 5; ipse — vivente filios *R* 1. o) socru *R* 2. p) *deest* *R* 2. q) premiserit *R* 1. r) hid *R* 1. s) *ita* *E;* consesserit *R* 1; consenserit *R* 2. t) eorum *R* 1. u) fuerit *R* 2.

XVIIII. a) gentis *R* 1. b) gravida *R* 1. c) relinquid *R* 2. d) subolem *R* 2.

XX. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ut, qui filios non reliquerit[a], faciendi de rebus suis quod voluerit habeat potestatem.

Omnis ingenuus vir adque femina, sive nobilis seu inferior, qui filios vel nepotes aut pronepotes non reliquerit, faciendi de rebus suis quidquid voluerit indubitanter licentiam habebit; nec ab aliis quibuslibet proximis, ex[b] superiori vel ex transverso venientibus, poterit hordinatio[c] eius in quocumque convelli; quia recta linea decurrens non habet originem, que cum successione nature hereditatem possit accipere. Ex intestato autem iuxta legum hordinem[d] debitam sibi hereditare poterunt iure successionem[e].

III. TITULUS: DE PUPILLIS[a] ET EORUM TUTORIBUS.

I. Quod utroque relictus parente pupillus vocetur.
II. Ex quo incipient conputari anni in actionibus pupillorum.
III. Qualiter pupillorum tutela suscipiatur, vel de rebus eorum que pars tutoribus detur.
IIII. Ne[b] tutores ab eis, quos in tuitione habent, quascumque iscripturas[c] extorquere presumant[d].

I. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Quod utroque relictus parente pupillus vocetur.

Discretio pietatis est si[a] consultum ferre minoribus, ut iuste possessionis dominos[b] sustinere damna non patiamur. Ob hoc, licet actenus a[c] patre tantum relicti parvuli filii pupilli nuncuparentur, tamen, quia non minorem curam erga filiorum hutilitatem matres constat frequenter inpendere, ideo ab utroque parente, hoc est patre vel matre, infra XV annos[1] filios post mortem[d] relictos pupillos per hanc legem decernimus nuncupandos.

XX. a) relinquerit *R* 1. b) ex superiori *des.* *R* 2. c) ordinatu *R* 1. d) ordine *R* 1. e) successione *R* 1.
TIT. III. a) pupillos *R* 1. b) nec *R* 1. c) scripturas *R* 2. d) prēsumant *R* 1.
I. a) *ita pro* sic *R* 1. 2. b) dn̄s *R* 2. c) ad *R* 1. d) morte *R* 1.

1) *Id est usque ad annum* 14. *completum; v. supra II,* 5, 9. *et infra IV,* 3, 4. *Cf. Kraut, 'Vormundschaft' I, p.* 133, *n.* 3; *minus recte Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 59.

II. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Ex quo incipient conputari anni in actionibus pupillorum.

Quotiens de amissione rerum intentio vertitur, illos annos in pupillorum hactionibus conputandos esse[a] censemus, quibus parentes ipsorum, pater videlicet aut mater, rem caruisse noscuntur; id est, ut ex eo tempore[b] pupillaribus annis ad quinquaginarium numerum summa[c] pertendat, de quo a predictis eorum parentibus[d] esse rem constat amissam. Sin vero parentes pupilli, dum viverent[e], rem per XXX annos amiserint, pupillus propter hoc ultra loqui non poterit.

III. ANTIQUA[a].

Qualiter pupillorum tutela suscipiatur, vel de rebus eorum que pars tutoribus detur.

Si[1] patre mortuo in minori etate filii relinquantur, mater eorum tutela, si voluerit, suscipiat, si tamen in viduitate permanserit; ita ut de rebus filiis debitis inventarium faciat, per quod postmodum filii hereditatem sibi debitam[b] querant. Quod si mater alium maritum acceperit, et aliquis[c] de filiis iam ad perfectam[d], id est usque ad[b] XX annorum perveniat etatem, ipse iuniores fratres sua tuitione defendat et res eorum nec ab ipsis nec ab aliis permittat[e] everti, nec aliqua neglegentia[f] deperire. Quod si eas ipse forte consumserit aut vendiderit vel donaverit aut per neglegentiam[f] suam perire permiserit, cum fratres adoleverint, ea, que per neglegentiam[f] ipsius deperierint, de sua illis portione restituat. Cui tamen de fructibus ad victum presumendi partem decimam non negamus, ut non hec, que debet minoribus reservare, nimis evertat expensis[2]. Si quas vero de suo pro communibus necessitatibus aut negotiis expensas[g] fecerit, facta presente iudice ratione, de ea, que ipsis a patre communis[h] relicta est substantia, quod expenderit consequatur. Quod si fratres eius etatis vel meriti non

II. a) *bis scr.* R 1. b) cum *add.* R 2. c) suma R 1. d) excepto tricennali obiectione *add.* R 2. e) viderent R 1.
III. a) *deest* R 2. b) *deest* R 1. c) aliqui R 1. d) perfectum R 1. e) permittet R 1. f) neclig- *pro* negleg- R 2. g) expensis R 1. h) comunis R 1.

1) *Cf. Rive, 'Gesch. d. D. Vormundschaft' I, p.* 194 *sqq.* 2) *De hoc loco v. quae disseruerunt Kraut l. c. II, p.* 56 *sq.; Rive l. c. p.* 199.

fuerint, qui defensionem suscipiant orfanorum[i], . tunc patruus vel patrui filius tutele, qualem de fratribus constituimus, condicionem suscipiat. Quod si nec patruus nec patrui filius, qui digne tutelam suscipiat orfanorum, fuerit, tunc tutor ab aliis parentibus in presentia iudicis eligatur. Et sive mater tutelam, sive quicumque susceperit, presentibus testibus vel propinquis de omnibus rebus, quas pater reliquid, brevis[1] factus trium vel quinque testium suscriptione firmetur, et presentibus ipsis, qui ad brevem[k] faciendum testes interfuerint, episcopo aut presbytero, quem parentes elegerint, brebes[l] commendetur, minoribus, dum adoleverint, reformandus. Statuentes etiam, ut, si que contra minorum personas adverse accesserint[m] actiones, his intentionibus tutor, si helegerit, debeat parare responsum. Certe si neclexerit, repetenti que postulat a iudice restituantur; salvo tamen minorum negotio, dum adoleverint, ad integrum reformandum. Ille vero, qui ad presens rem ipsam petere ceperit[n], si in iudicio, dum ipse minor adoleverit, ab eodem fuerit victus, que acceperat cum retroactorum temporum fructibus sive servitiis ipsi minori aut parentibus eius, seu ad quem ipsa facultas iuste transierit, vel cui conlata fuerit, indubitanter restituat. Et pro presumtione sua, quia, quod[o] in iudicio vindicare non valuit,
a. petierat, insuper X solidus coactus exolvat.

IIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ne tutores[a] ab eis, quos in tuitione habent, quascumque iscripturas extorquere presumant.

Dum minorum etas, in annis pupillaribus constituta, nec se nec bona sua regere posset[b], bene legibus est decretum, eos et sub tutoribus esse, et in eorum negotiis quod statuti anni debeant conputari. Quia vero quidam tutores aut suasione aut indignatione circumveniunt, quos tueri gratissime debuerunt, et de rebus reddende rationis[c] securitates accipiant vel certe diversarum obligationum scripturas ab illis exigendas in-

i) arfanorum *R* 1. k) brebe *R* 2. l) brevis *R* 2. m) *al. m. suppl.* audesserint *R* 1. n) cepit *R* 2. o) *deest hoc loco; insertum est post* valuit *R* 2.
IIII. a) tantores *R* 1. b) possint *R* 2. c) rationes *R* 1.

1) *De huiusmodi brevibus inventarii loco scriptis cf. etiam Form. Turon.* 24, *Form. p.* 148 *sq.; L. Rom. Cur. III,* 19, 4, *LL. V, p.* 340.

sistunt, quo extinctis vocibus eorum que illis conpetunt numquam inquirere vel recipere permittantur, adeo, ut melioris mercedis partem nostra clementia consequatur, dum conpetentem curam eisdem minoribus inrogare perpenditur, hec custodienda modis omnibus conditio ordinatur: ut sive in minori etate, sive etiam quamvis quartum decimum etatis annum videantur pupilli transire, tamen si tutores adhuc vel ipsos vel eorum res in sua potestate noscuntur habere, quamcumque iscripturam securitatis aut alicuius obligationis adque transactionis ipsis tutoribus vel cuicumque persone per factionem tutorum fecisse repperiantur, omnia invalida et exinanita penitus reputentur. Cum vero tempus illut advenerit, quando eum, qui sub tuitione fuit, rem in sua potestate oporteat redigere, tunc ille tutor, coram sacerdote vel iudice pupillo de cunctis rebus reddita ratione, ab eo, quem tuitus est, securitatis scripturam procuret accipere; sicque remota omni occasione pressure aut recipiat pupillus, quod iuste sibi deberi cognoverit, aut libero arbitrio de rebus suis, utrum cessionem[d], an qualem voluerit ordinare definitionem, plenam habeat libertatem. Si vero proveniat, ut, dum in tuitione est, mortali langore vexetur, quod de sibi debitis rebus iudicare helegerit, a de- *v.*
cimo etatis sue anno iuxta ordinem, qui in alia lege est definitus[1], habeat plenissimam potestatem. De rebus vero tutoris, seu vivens, sive moriens idem tutor eas an filiis, an quibuscumque personis reliquerit, si pupillis reddita ratio non fuerit, iuxta inventarium, quod tempore accepte tuitionis est factum[e], sive quod evidenter aput tutorem fuisse extiterit manifestum, qui res tutoris habuerint, pupillis indubitanter omnia reformabunt. Huius sane legis remedium cunctis pupillis dabit indubitanter consultum, excepto si illut tempus advenerit, quando eorum vocem quinquaginario numero lex sopiri decrebit[f, 2].

IIII. TITULUS: DE EXPOSITIS INFANTIBUS.

I. Ut pro exposito infantulo ingenuo serviat qui proiecit.

d) censionem *R* 1. e) actum *R* 1. f) decrevit *R* 2.

1) *Remittitur ad II,* 5, 9. 2) *Supra c.* 2. *h. t.*

II. Si servus vel ancilla consciis vel nesciis dominis proicere videantur infantem.

III. Qui a parentibus infantulum acceperit nutriendum, quantum mercedis pro nutritione accipiat premium [a].

I. ANTIQUA [a].

Ut pro exposito infantulo ingenuo serviat qui proiecit.

Si quis puerum aut puellam ubicumque expositum misericordie contemplatione collegerit [1], et nutritus infans a parentibus postmodum fuerit agnitus, si ingenuorum filius esse dinoscitur, aut servum vicarium reddant, aut pretium [2]. Quod si facere forte neclexerint, a iudice territorii de proprietate parentum expositus redimatur, et parentes huius impietatis autores exilio perpetuo religentur. Si vero non habuerint, unde filium redimere possint, pro infantulo deserviat qui proiecit, et in [b] libertate permaneat [c] propria, quem [d] servabit pietas aliena. Hoc vero facinus [e], cum fuerit ubicumque conmissum, iudicibus et [b] accusare liceat et damnare.

II. ANTIQUA [a].

Si servus vel ancilla consciis vel nesciis dominis proicere videantur infantem.

Si [3] ancilla vel servus in fraude fortasse dominorum infantem exposuerint et ipsis insciis infantem proiecerint, infans cum fuerit nutritus, tertiam partem pretii nutritor accipiat; ita ut iuret aut probet dominus, se quod servi sui infantem exposuerint ignorasse. Si vero consciis dominis infans probatur fuisse iactatus, in eius qui nutribit [b] potestate permaneat.

TIT. IIII. a) precium *R* 2.
I. a) *deest* *R* 2. b) *deest* *R* 1. c) maneat *R* 2. d) quam *R* 1. e) finus *R* 1.
II. a) *deest* *R* 2. b) nutrivit *R* 2.

1) *Haec ad exemplum Interpretationis Legis Romanae Vis. ad C. Th. V, 7, 2. scripta sunt.* 2) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. V*, 8, 1. 3) *Prorsus aliter de eadem re statuit L. Rom. Vis. C. Th. V*, 7. 8.

III. ANTIQUA[a].

Qui a parentibus infantulum acceperit nutriendum, quantum mercedis pro nutritione accipiat premium[b].

Si quis a parentibus acceperit infantulum nutriendum, usque ad decem annos per singulos annos singulos solidos pretii pro nutrito infante percipiat. Si vero decimum annum etatis excesserit, nihil postea mercedis addatur; quia ipse, qui nutritus est, mercedem suam suo potest conpensare servitio. Quod si hanc summam qui repetit dare noluerit, mancipium in nutrientis potestate permaneat.

V. TITULUS: DE NATURALIBUS BONIS.

I. De non exheredandis filiis; et quod iudicium ferant parentes de facultatibus suis.
II. De quoda[a] parte liceat mulieribus iudicare de dotibus suis.
III. De his, que parentes tempore nuptiarum dederint.
IIII. De filiis de diversis parentibus natis, et qua discretione parentum adsequantur hereditatem.
V. De his, que filii patre vivente vel matre videntur adquirere.

I. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De non exheredandis filiis; et quod iudicium ferant parentes de facultatibus suis.

Dum inlicita queque perpetrari cognoscimus, legem ponere secuturis oportune conpellimur. Plerique enim, indiscrete viventes suasque facultates interdum vel causa luxurie vel cuiusdam male volumtatis in personas extraneas transferentes, ita inoffensos filios vel nepotes aut non gravi culpa forsitan obnoxios inanes relinquunt, ut[a] hutilitatibus publicis nihil possint omnino prodesse[b], quos oportuerat cum virtute parentum iniunctum sibi laborem inexcusabiliter expedire. Sed ne sub ac[c] occasione aut[d] hutilitati publice quandoque depereat quod

III. a) *deest R* 2. b) pretium *R* 1.
TIT. V. a) *ita R* 1 *et infra in rubrica ipsi legi praemissa E* 1; quota *R* 2.
I. a) ut, *quod add. R* 2, *deest R* 1. *E* 1. b) prodeesse *R* 1. c) *deest R* 2. d) ad *R* 1.

perire non debet, aut naturalis pietas suspendatur a filiis
vel nepotibus, quam circa eos exerceri conpetenter opor-
tet: ideo abrogata legis illius sententia, qua pater vel
mater aut avus sive avia in extraneam personam facul-
tatem suam conferre, si voluissent, potestatem haberent,
vel etiam de dote sua facere mulier quod helegisset in
arbitrio suo consisteret, sta[e] magis servetur a cunctis
moderata censura, qua nec parentibus vel aviis[f] adima-
tur iudicandi de rebus suis ex toto licentia, nec filios
aut nepotes a successione avorum vel genitorum ex omni-
bus repellat indiscreta volumtas. Igitur pater vel mater,
avus vel avia, quibus quempiam filiorum vel nepotum
meliorandi volumtas est, hanc servent omnino censuram[g],
v. ut super decimam partem rerum suarum melioratis filiis
aut filiabus vel nepotibus atque neptibus ex omnibus
rebus suis amplius nihil inpendant[1] neque facultatem
suam ex omnibus in extraneam personam transducant,
nisi fortasse provenerit, eos legitimos filios vel nepotes
a. non habere suprestes. Sane si filios sive nepotes ha-
bentes ecclesiis vel libertis aut quibus elegerint* de
v. facultate sua largiendi volumtatem habuerint, de quin-
tam tantum partem iudicandi potestas illis indubitata
a. manebit[2]. Exheredare[3] autem filios aut nepotes licet
pro lebi[h] culpa inlicitum iam dictis parentibus erit,
flagellandi tamen et corripiendi eos, quamdiu sunt
in familia constituti, tam avo[i] quam avie, seu patri
quam matri potestas manebit. Nam si filius filiave,
nepos, neptis tam presumtiosi extiterint, ut avum suum
aut aviam, sive etiam patrem aut matrem tam gravibus
iniuriis conentur afficere, hoc est, si aut alapa, pugno
vel calce, seu lapide aut fuste vel flagello percutiant, sive
per pedem vel per capillos ac per manum etiam vel[k]
quocumque inhonesto casu abstraere contumeliose pre-
sumant aut publice quodcumque crimen avo aut avie
seu genitoribus suis obiciant: tales, si quidem manifeste
convicti, et verberandi sunt ante iudicem[l] quinquagenis
flagellis et ab hereditate supradictorum, si idem avus

*) *Cod. R* 2: aliquid dare elegerint, de quinta tantummodo parte potestas illis indubitata manebit.

e) ista *R* 2. f) abiis *R* 1. g) *ita R* 1. *V* 5. *Lind.*; mensuram *R* 2. h) levi *R* 2. i) avo quam *des. R* 1; avi quam *R* 2. k) *deest R* 1. l) iudice *R* 1.

1) *Cf. supra* 2, 18. 2) *Cf. ibid.* 3) *Cf. Ed. Roth.* 168. 169.

aut avia, pater vel mater voluerint, repellendi. Tamen si, resipiscentes a suo excessu, veniam a suprascriptis, quibus offenderant, inploraverint, eosque in gratiam receperint paterna pietate aut rerum suarum successores instituerint, neque proiberi ab eorum hereditate, neque propter disciplinam, qua correpti sunt, infamiam poterint ullatenus sustinere.

II. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX [a].

De quota parte liceat mulieribus iudicare de dotibus suis.

Quia [1] mulieres, quibus dudum concessum fuerat de suis dotibus iudicare quod voluissent, quedam repperiuntur spretis [b] filiis vel nepotibus easdem dotes illis conferre, cum [a] quibus constiterit nequiter eas vixisse, adeo necesse est illos exinde percipere commodum, pro quibus creandis fuerat adsumtum coniugium. Denique constituentes decernimus, ut de dote sua mulier, habens filios aut nepotes, seu causa mercedis ecclesiis vel libertis conferre, sive cuicumque voluerit, non amplius quam de quarta parte potestatem habebit. Nam tres partes legitimis filiis aut nepotibus, seu sit unus sive forsitam plures, absque dubio relictura est. De totam [c] interim dote tunc facere quod voluerit erit mulieri potestas, quando nullum legitimum filium filiamve, nepotem vel neptem suprestem reliquerit. Verumtamen femine, quas contigerit duobus viris aut amplius nubere atque ex eis filios procreare, non eis licitum erit dotem ab alio marito acceptam filiis aut nepotibus ex alio viro genitis dare; sed unusquisque filius filiave, nepos aut neptis ex illa [d] linea procreati dotem, quam avus aut pater eorum [a] concesserat, post mulieris obitum per omnia secuturi sunt.

III. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De his, que parentes tempore nuptiarum dederint [a].

Quidquid [2] indiscreta parentum volumtate decernitur, legali necesse est censura coerceatur. Idcirco, quia

II. a) *deest* *R* 1. b) suprestes *R* 1. c) tota interim dotem *R* 2. d) ipsa *R* 2.
III. a) dederit *R* 1.

1) *Cf. Schroeder, 'Gesch. d. ehel. Güterr.' I, p.* 153 *sq.* 2) *Cf. Schroeder l. c. p.* 124 *sq.; Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 124.

plerumque parentalis calliditas exigit, id tempore nuptiarum filiis dare, quod quandocumque voluerint auferendi habeant potestatem, abrogata deinceps eadem, qua predictum[b] est, parentum calliditate, hac perpetim lege man-
v. surum[c] per omnia noverint: ut, si quid seu per scripturam sive per traditionem rei — extra quod in ornamentis aut vestimentis vel[d] reliquis speciebus, sicut fieri adsolet[e], pro dignitate nuptialium federum ab aliis fuerit fortasse acceptum; quod utique commodantibus erit reddendum — in mancipiis, terris, vineis, edificiis, vestimentis adque ornamentis fuerit a parentibus sive nuptiarum tempore sive post nuptias filiis quocumque modo donatum[f], quodcumque inde filii iudicare voluerint, in eorum consistat arbitrio; eodem tantum ordine reservato[g], ut post parentum hobitum, dum filiis patuerit[h] adeunda[i] successio, excepto id, quod parentes filiis[h] iuxta leges fortasse donaverint, eadem inter heredes quoequatio fiat: ut, quod nuptiarum tempore filius vel[d] filia a parentibus iuxta predictum ordinem possidendum accepit, et licentia sit illi exinde quod voluerit iudicandi, et post parentum [obitum[k]] aderatione adibita, contropatis his, que tempore nuptiarum promeruit, adque heredibus ceteris eadem conpensata equalitate, quidquid super de parentum esse hereditate constiterit, equali teneant hac sequantur divisione.

IIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX[a].

De filiis de diversis parentibus natis, et qua discretione parentum adsequantur hereditatem.

Si provenerit unum virum plures habere uxores adque ex omnibus filios procreare, et aliquem filiorum aut filiarum contingat intestatum ab hac vita discedere, facultatem eius, si filios non reliquerit vel nepotes, illi fratres vel sorores adprehensuri sunt sibique vindicaturi, quos ex uno patre et ex una matre constat esse pro-
a. v. genitos. Talis[b] etiam ordo servabitur, si una mulier de pluribus[c] maritis filios habeat. Nam similiter[d] fratrum sororumque hereditatem, tam a[e] paterna quam a[e] ma-

b) predicta *R* 2. c) mansuram *R* 2. d) *deest R* 1. e) solet *R* 1. f) natum *R* 2. g) servato *R* 2. h) patuerit — filiis *om. R* 1. i) adeundem *R* 2. k) *deest R* 1. 2; *supplendum ex E.*

IIII. a) *deest R* 1. b) Et talis *R* 2. c) plurimis *R* 2. d) *ita E* 1; si mulier *pro* similiter *R* 1. 2. e) ad *R* 1.

terna successione debitam, eorum, qui ex his intestati vel absque prole sive nepotibus discesserint, illi tantum fratres sororesque habituri sunt, qui unius patris vel matris filii filieve[e] fore noscuntur; ita ut iuxta legem aliam, qua constitutum est, triantem[g] nepotes non perdere[1], licitum sit etiam nepotibus aut neptis, qui patres aut matres amiserint, in omni facultate avorum vel aviarum cum patruis aut avunculis equales succedere, illo tantum ordine permanente, quo superius decretum est, parentes vel avos de rebus suis filios nepotesque meliorare aut in extraneum quemlibet quodcumque conferre[2].

V. ANTIQUA[a].

De his, que filii patre vivente vel matre videntur[b] adquirere.

Filius, qui patre vel matre[b] vivente aliquid adquisierit sive de munificentia regis aut patronorum beneficiis promeruerit et exinde aliquid cuicumque vendere vel donare voluerit[c], iuxta eam condicionem, que in aliis nostris legibus continetur, in ipsius potestate consistat; nec sibi aliquid, dum filius vivit, exinde pater vel mater vindicare presumant[3]. Quod si inter leudes[4] quicumque nec regis beneficiis aliquid fuerit consecutus, sed in expeditionibus constitutus de labore suo aliquid adquisierit, si communis illi[d] victus cum patre est, tertia pars exinde ad patrem perveniat, duas autem filius, qui laborabit, obtineat.

f) filiaeve *E* 1; filive *R* 1; filiave *R* 2. g) *deest R* 2.
V. a) *ita R* 1. *E* 2. *V* 5. 6; *deest R* 2. *E* 1. b) videntur — matre *om. R* 1. c) valuerit *R* 1. d) illis *R* 1.

1) *Nescio, ad quam legem haec spectent. Neque vero, ut opinatus esse videtur F. Dahn, 'trians' huius legis ad 'tertiam partem' referri potest, quam ex inferioribus Legis Visig. formis editiones priores pro 'decima parte' praebent IV,* 5, 1*;* 2, 18*; v. Dahn l. c. p.* 136 *(n.* 3. 4*); cf. ibid. p.* 132 *(n.* 11*).* 2) *Cf. supra c.* 1. 3) *Cf. Ed. Roth.* 167. 4) *Haec vox hoc solo loco in Visigothorum scriptis occurrit. Cf. Dahn, 'Könige' VI*[2], *p.* 141 *sq., ubi lex perperam Chindasvindo adscribitur.*

DE TRANSACTIONIBUS.

LIBER QUINTUS.

I. TITULUS: DE ECCLESIASTICIS REBUS.

I. De donationibus ecclesiis datis.
II. De conservatione et redintegratione ecclesiastice rei.
III. De venditionibus et donationibus ecclesiasticarum rerum.
IIII. De rebus ecclesie ab his possessis, qui sunt ecclesie obsequiis mancipati [a].

I. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De donationibus ecclesiis datis.

Si famulorum meritis iuste conpellimur debite conpensare lucra mercedis, quanto iam copiosius [a] pro remediis animarum divinis cultibus et terrena debemus inpendere et inpensa legum soliditate servare. Quapropter, quecumque res sanctis Dei basilicis aut per principum aut per quorumlibet [b] fidelium donationes conlate repperiuntur votive ac potentialiter, pro certo censetur, ut in earum iure inrevocabili modo legum eternitate firmentur.

II. ANTIQUA [a].

De conservatione et redintegratione ecclesiastice rei.

Consultissima [1] regni nostri credimus provenire remedia, dum pro hutilitatibus ecclesiarum que debeant

LIB. V. TIT. I. a) *deest R 1.*
I. a) copisiosus *R 1;* copiosis *R 2.* b) eorumlibet *R 1.*
II. a) *deest R 2.*

1) *Haec lex antiquum iuris canonici praeceptum recepisse videtur; v. Conc. Ilerd. c. 16; Conc. Vallet. c. 2; cf. etiam Conc. Tolet. IX, c. 7—9. Cf. F. Dahn, 'Könige' VI², p. 381.*

observari nostris inseri precipimus legibus. Ideoque presenti sanctione censemus, ut, mox episcopus fuerit ordinatus, statim rerum inventarium de rebus ecclesie presentibus quinque ingenuis viris facere non moretur. Quod inventarium ingenui viri, coram quibus factum fuerit, suam[b] suscriptione conroborent. Post episcopi[c] vero ipsius obitum, dum[d] alter fuerit episcopus ordinatus, secundum rerum inventarium res requirat ecclesie, et si aliquid deminutum[e] de rebus ecclesie pervenerit, proprii heredes episcopi, vel quibus facultas[f] eius pertinere vel relicta esse videtur[f], de precedentis satisfaciant facultate. Quod si et aliquid de rebus ecclesie vendere presumserit, succedens episcopus reddito pretio, quod a venditore acceptum est, cum omni augmento[g] res[g] ad ius reducat ecclesie et nullam calumniam[h] pertimescat. Quam legem et[d] de presbyteris vel diaconibus, sicut[i] superius scriptum est, in omnibus[i] observari et valere precipimus.

III. ANTIQUA[a].

De vindicionibus et donationibus eclesiasticarum rerum.

cf. Cod. Eur. 306. Si quis episcopus aut presbyter vel quicumque ex clericis preter consensum ceterorum clericorum aliquid de rebus eclesie vendiderit vel donaverit, hoc firmum non esse precipimus, nisi ita fuerit facta vinditio sive donatio, quemadmodum sanctorum canonum instituta constituunt adque decernunt.

IIII. ANTIQUA[a].

De rebus eclesie ab his possessis, qui sunt eclesie obsequiis mancipati.

cf. Cod. Eur. 306. Heredes episcopi seu aliorum clericorum, qui filios suos in obsequium eclesie conmendaverint et terras vel aliquid ex munificentia eclesie possederint, si ipsi in laicis reversi fuerint aut de servitio eclesie, cuius terram vel aliquam substantiam possidebant, discesserint, statim quod possidebant amittant. Sed et de omnibus clericis, qui de rebus eclesie quecumque possederint, servetur

b) sua *R* 2. c) eps̄ *R* 1. d) *deest R* 1. e) diminutum *R* 2. f) facultates — videntur *R* 1. g) aumento rem *R* 1. h) calumnia *R* 1. i) sicut — omnibus *des. R* 2.
III. a) *deest R* 2.
IIII. a) *deest R* 2.

hec forma; ne quamvis longa possessio dominium eclesie a rebus sibi debitis quandoque secludat, quia et canonum autoritas ita conmendat. Sed et vidue sacerdotum[b] vel aliorum clericorum, que filios suos in obsequium eclesie conmendant, pro sola miseratione de rebus eclesiasticis, quas pater tenuit, non efficiantur exteri[c].

II. TITULUS: DE DONATIONIBUS GENERALIBUS.

I. Ne valeat violenter facta donatio.
II. De donationibus regis.
III. De rebus[a] marito vel uxori a rege donatis.
IIII. De rebus extra dotem uxori a marito conlatis.
V. De rebus a marito mulieri concessis, vel si mulier fuerit adulterasse detecta.
VI. De rebus traditis vel per[b] scriptura donatis.
VII. De rebus inter maritum et uxorem invicem datis.

I. ANTIQUA[a].

Ne valeat violenter facta donatio.

Donatio, que per vim et metum[b] fuerit extorta, nullam habeat firmitatem. = *Cod. Eur.* 309.

II. FLAVIUS[a] CHINDASVINDUS REX.

De donationibus regis.

Donationes regie potestatis, que in quibuscumque personis conferuntur[a] sive conlate sunt, in eorum iure persistant; quia non oportet principum statuta convelli, que convellenda esse percipientis culpa non fecerit. *cf. Cod. Eur.* 305. *a.*

III. ANTIQUA[a].

De rebus marito vel uxori a rege donatis.

Speciali iure decernitur, ut de rebus regia donatione conlatis, si in nomine mariti fuerit conscripta donatio, nihil sibi exinde mulier, excepto quod in dotem[b] perceperit, debeat vindicare. Idemque etsi in nomine mulieris inveniatur facta donatio, nihil sibi vir exinde

b) sacerdotum — clericorum *des. R 2.* c) *ita R 1*; *deest R 2*; extorres *rell.*
TIT. II. a) ribus *R 2.* b) pro scripturam *R 2.*
I. a) *deest R 2.* b) metu *R 2.*
II. a) *Inscriptio deest R 2.* b) transferuntur *R 1.*
III. a) *deest R 2.* b) dote *R 2.*

post eius obitum adtemtet aliquatenus usurpare vel iuri proprio mancipare, nisi quod meruerit uxoris largitate percipere.

IIII. ANTIQUA[a].

De rebus extra dotem uxori a marito conlatis.

Si[1] mulier a marito extra dotem de quibuscumque rebus, quacumque donatione vel profligatione conquesitis[b] aut illi debitis, quoquo tempore quodcumque donatum acceperit, si filii de eodem coniugio fuerint procreati, mulier usque ad diem obitus sui secura possideat et de *a. v.*
quinta tantumdem parte earum rerum faciendi quod voluerit potestatem obtineat; post obitum vero suum reliqua integra et intemerata filiis ex ipso viro procreatis derelinquat et nulla occasione quicquam[c] exinde, excepto, ut dictum est, quintam[d] partem, quidquam aliut *d.*
mulier alienare presumat. Quod si ex ipso coniugio filii non fuerint procreati, quidquid mulier de rebus sibi donatis facere elegerit, liberam habeat potestatem. *a.*
Ceterum si intestata discesserit, ad[e] maritum eius, si suprestis extiterit, donatio revertatur. Sin autem maritus non fuerit, ad heredes mariti, qui donationem fecit, eadem donatio pertinebit. Simili ratione et de viris precipimus custodiri de his, que ab uxoribus tempore quocumque donata perceperint.

V. ANTIQUA[a].

De rebus a marito mulieri concessis, vel si mulier fuerit[b] adulterasse detecta.

= *Cod. Eur.* 319. Maritus[1] si uxori sue aliquid donaverit, et ipsa post obitum mariti sui in nullo scelere adulterii fuerit conversata, sed in pudicitia permanserit, aut certe si ad alium maritum honesta coniunctione pervenerit, de rebus sibi a marito donatis possidendi et post obitum suum, si filios non habuerit, relinquendi cui voluerit habeat *a.*
potestatem. Ceterum si filios non relinquens intestata discesserit, aut ad maritum eius, si suprestis extiterit, aut ad[c] heredes mariti, qui donationem conscripsit, ea-

IIII. a) *deest R 2.* b) conquisitis *R 2.* c) *deest R 1.* d) quinta *R 2.* e) aut marito *R 2.*
V. a) *deest R 2.* b) *bis scr. R 1.* c) *deest R 1.*

1) *Cf. Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 124 *sq.*

dem donatio pertinebit. Si autem per adulterium seu per inhonestam coniunctionem se miscuisse convincitur, quidquid de facultate mariti sui fuerat[d] consecuta, totum incunctanter amittat, et ad heredes donatoris vel ad filios legitimos revertatur.

VI. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De rebus traditis vel per scripturam donatis.

Res donatae, si in presentia[a] testium tradite sunt, *cf. Cod. Eur.* 308.
nullo modo repetantur a donatore. Quod si etiam pro-
venerit, ut[b] quod donatur[c] longe sit positum[1], pro[d] id[e]
donatio evacuari non poterit, quia tunc videtur vera esse
traditio, quando iam aput illum[d] scriptura donatoris
habetur, in cuius nomine conscripta dinoscitur. Hoc
tantum observandum est, ut si donator dixerit, nec de-
disse nec direxisse iscripturam[f], sed sublatam sibi fuisse,
tunc ille, cui res donate sunt, per testem convincat ab
ipso donatore eandem aut traditam sibi aut directam
vel[g] ex eius voluntate in potestate sua redacta[g], et
dum probaberit, stabilis habeatur. Quod si probare ne-
a. clexerit, invalida remanebit, si tamen qui donabit vo-
luerit. Illut sane addi placuit, ut si quisque scripturam
de suis rebus in quibuslibet personis ediderit, si eam
vivendo illi, in cuius nomine iscripta[h] est, non tradi-
derit, quamlibet tradita non sit, tamen dum post eius
obitum repperta fuerit, ille sibi eam vindicabit cum
omnibus rebus, que ibi conscripte sunt, in cuius nomine
donator eam fieri voluisse cognoscitur. Quoniam iustum
omnino est, ut talis scriptura robor plenitudinis habeat,
quam vivens donator ita salvabit[i], ut nequaquam videatur
a. aliquatenus inmutata. Quod si ipsum, cui res donate
fuerant, fatalis casus ab hac vita subduxerit, antequam
rem sibi donatam caperet, ad donatorem vel ad heredes
donatoris res ipsa pertineat. Qui vero sub hac occasione
largitur, ut eandem rem ipse, qui donat, usufructuario

d) fuerit *R* 1.

VI. a) presenti *pro* p. t. *R* 2. b) *deest R* 1. c) donator *R* 2. *E* 1. d) pro — illum *des. R* 1. e) *ita R* 2. *E* 1. f) scripturam *R* 2. g) vel — redacta *des. R* 1. h) scripta *R* 2. i) salvavit *R* 2.

1) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. III,* 1, 4. *Interpr.:* Quaecumque persona ... si villam ... vendiderit et forsitan postea opponere velit, quod minus pretii acceperit, quam res valebat, quia forte agrum quem vendidit longe positus ignorasse se dicat, non ideo venditio poterit revocari.

iure possideat, et ita post eius mortem ad illum, cui donaverit, res donata pertineat, quia[k] similitudo est testamenti, habebit licentiam inmutandi volumtatem suam, quando voluerit, etiam si in nullo lesum fuisse se dixerit. Ille vero, qui falsa donatione circumventus aliquid in utilitatem donatoris expendit[l], aut ab ipso donatore recipiat, aut ab eius heredibus, ne iniuste damna sustineat, qui lucrum se habere de inani promissione putabat. *a.*

VII. ANTIQUA[a].

De rebus inter maritum et uxorem invicem datis.

= *Cod. Eur.* 307. Maritus si uxori sue aliquid donaverit, de hoc, quod ipsa[b] sibi[a] habere voluerit, scriptura manus sue[c] suscriptione vel signo confirmet, ita ut duo aut tres testes ingenui suscriptores vel signa facientes accedant; et sic volumtas ipsius habeat firmitatem. Similis et de uxoris volumtate, que in maritum conferre voluerit, donationis hec forma servetur, si tamen violenter a viris non fuerit exacta donatio; servata legum in omnibus sanctione, que in decernendis facultatibus dinoscitur ordinata consistere.

III. TITULUS: DE PATRONORUM DONATIONIBUS.

I. Si his, qui in patrocinio constitutus est, vel filii[a] eius patronum[b] aut filios patroni relinquant.
II. De armis, que dantur saionibus in[c] patrocinio constitutis, et de adquisitionibus eorum.
III. De rebus in patrocinio conquisitis vel a patrono conlatis.
IIII. De rebus in patrocinio acceptis et conquisitis.

I. ANTIQUA[a].

Si his, qui in patrocinio constitutus est, vel filii eius patronum aut filios patroni relinquant[b].

= *Cod. Eur.* 310. Si quis ei, quem in patrocinio habuerit, arma dederit vel aliquid donaverit, aput ipsum que sunt do-

k) qui *R* 1. l) *ita R* 1. *E* 1; expendidit *R* 2.
VII. a) *deest R* 2. b) *lege:* ipsam. c) manue *pro* m. sue *R* 1.
TIT. III. a) filiis *R* 1. b) patrono *R* 1. c) *deest R* 1.
I. a) *deest R* 2. b) relinquat *R* 1.

nata permaneant. Si vero alium sibi patronum helegerit, habeat licentiam, cui se voluerit conmendare; quoniam ingenuo homini non potest proiberi, quia[c] in sua potestate consistit; sed reddat omnia patrono[d], quem deseruit[e]. Similis et circa filios patroni vel filios eius, qui in patrocinio fuit, forma servetur: ut, si tam ipse, qui in patrocinio fuit, quam filii eius filiis patroni obsequi voluerint, donata possideant[f]. Si vero patroni filios vel nepotes ipsis nolentibus crediderint relinquendos, reddant universa, que parentibus[g] eorum a patrono donata sunt. Quicumque autem in patrocinio constitutus sub patrono aliquid adquisierit, medietas ex omnibus in patroni vel filiorum eius potestate consistat; alia vero medietatem idem buccellarius, qui adquisibit, obtineat. Quod si buccellarius filiam tantummodo reliquerit et filium non reliquerit, ipsam in potestate patroni manere[h] iubemus; sic tamen, ut ipse patronus equalem provideat, qui eam sibi possit in matrimonium[i] sociari; et quidquid patri vel matri eius fuerat datum, ad eam pertineat. Quod si ipsa sibi contra volumtatem patroni inferiorem forte[k] elegerit, quidquid patri eius a patrono fuerit donatum vel a parentibus patroni, patrono vel heredibus eius restituatur.

II. ANTIQUA[a].

De armis, que dantur saionibus in patrocinio constitutis, et de adquisitionibus eorum.

Arma, que saionibus pro obsequio donantur, nulla ratione a donatore repetantur; sed illa, que, dum saio est, adquisivit, in patroni potestate consistant. = *Cod. Eur.* 311.

III. ANTIQUA[a].

De rebus in patrocinio conquisitis vel a patrono conlatis.

Sicut supra dictum est[1], si quis cum aliquo patrocinii causa consistat, et aliquid, dum cum eo habitat, adquisierit, si ei[b] infidelis inveniatur vel eum derelin-

c) qui *R* 1. d) patro *R* 1. e) servit *R* 2. f) possideat. Si uero patroni obsequi uoluerint donata possideat *R* 1. g) patribus *R* 2. h) eese *R* 2. i) matrimonio sociare *R* 2. k) fortem *R* 1.
II. a) *deest* *R* 2.
III. a) *deest* *R* 2. b) et *R* 1.

1) *V. supra c.* 1.

quere voluerit, medietas adquisite rei patrono tradatur; aliam vero medietatem qui adquisivit obtineat, et quidquid ei ipse[c] donaverit, recipiat.

IIII. ANTIQUA.

De rebus in patrocinio acceptis et conquisitis.

Ita ut supra premissum est[1]: quicumque patronum suum reliquerit et ad alium se forte contulerit, ille, cui se conmendaverit, det ei terram; nam patronus, quem reliquerit[a], et terram et que ei dedit obtineat.

IIII. TITULUS: DE CONMUTATIONIBUS ET VENDITIONIBUS.

I. Ut ita valeat commutatio, sicut et emtio.
II. Ut, si non fuerit idoneus venditor, fideiussor detur.
III. Ne valeat violenter facta venditio.
IIII. Si arris datis pretium non fuerit inpletum.
V. Si pars pretii data non fuerit.
VI. Si fraus in pretio rei vendite fiat.
VII. Si dicat quis rem suam vili pretio vindidisse.
VIII. De his, qui aliena vendere vel donare presumserint.
VIIII. Quod rem in contentione positam non liceat vindere vel donare.
X. Si se permittat ingenuus venundare.
XI. De viris ac mulieribus ingenuis a servo vel ingenuo venditis.
XII. Non licere parentibus filios suos quocumque contractu alterius dominio subiugare.
XIII. De servorum vinditis rebus.
XIIII. Si servus venditus in priorem dominum crimen obiciat.
XV. Ut servi venditi facultatem dominus querat[a].
XVI. Si servus sit de suo peculio emtus.
XVII. Ut nullus servum suum vendat invitus.

c) *deest* *R* 2.
IIII. a) relinquerit *R* 1.
TIT. IIII. a) requirat *R* 1.

1) *V. supra c.* 1.

XVIII. Si servus pro crimine cocumque[b] contractu ad dominium transierit alterius.
XVIIII. De non alienandis privatorum et curialium[c] rebus.
XX. Si res ille vendantur aut donentur, que prius debuerant per iudicium obtineri[d].
XXI. De mancipiis ab hostibus occupatis ac venditis.
XXII. Quo[e] presens[f] liber debeat pretio[g] conparari.

I. ANTIQUA[a].

Ut ita valeat commutatio, sicut et emtio.

Commutatio, si non fuerit per vim et metum extorta, talem qualem et emtio habeat firmitatem. = *Cod. Eur.* 293.

II. ANTIQUA[a].

Ut, si non fuerit idoneus venditor, fideiussor detur.

Si venditor non sit idoneus, ingenuum[b] fideiussorem dare debebit emtori, et emtio habeat firmitatem. = *Cod. Eur.* 295.

III. ANTIQUA[a].

Ne valeat violenter facta venditio.

Venditio per scripturam[b] facta plenam habeat firmitatem. Ceterum, si etiam scriptura facta non fuerit, et datum pretium presentibus testibus conprobetur, et plenum habeat emtio roborem. Vinditio vero, si fuerit violenter et per metum extorta, nulla valeat ratione. = *Cod. Eur.* 286.

IIII. ANTIQUA[a] EMENDATA.

Si arris datis pretium non fuerit inpletum.

Qui[1] arras pro quacumque re acceperit, id cogatur inplere, quod placuit. Emtor vero, si per egritudinem aut gravem necessitatem, que vitari non potuerunt, ad *cf. Cod. Eur.* 297.

b) quocumque *R* 2. c) curialibus *R* 1. d) obtinere *R* 1. e) Quod *R* 2. f) preses *R* 1. g) pretium *R* 1.
I. a) *deest R* 2.
II. a) *deest R* 2. b) idoneum *R* 2.
III. a) *deest R* 2. b) scriptura *R* 1.
IIII. a) A. em. *des. R* 2.

1) *Lex, quae non sine causa 'Antiqua emendata' dicitur, valde mutata ex Codice Eurici recepta est.*

constitutum non occurrerit diem, quem voluerit pro se dirigat, qui pretium tempore definito perconpleat. Quod si constituto die nec ipse successerit, nec pro se dirigere voluerit, arras tantummodo recipiat, quas dedit, et res definita non valeat.

V. ANTIQUA[a].

Si pars pretii data non fuerit.

= *Cod. Eur.* 296. Si pars pretii data est et pars promissa, non propter hoc vindicio facta rumpatur; sed si emtor ad placitum tempus non exibuerit pretii reliquam portionem, pro pretii partem[b], quam debet, solvat usuras; nisi hoc forte convenerit, ut res emta venditori debeat reformari.

VI. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si fraus in pretio rei vendite fiat.

Si in contractu vinditionis minus pretium datum fuerit[a], et per fraudem aut etiam contra volumtatem vendentis[b] amplius datum pretium[a] nuntietur[1], quantum de iusto pretio fraudatum est, tantum duplum emtor restituat venditori[c].

VII. ANTIQUA[a].

Si dicat quis, rem suam vili pretio vindidisse.

= *Cod. Eur.* 294. Vinditionis hec forma servetur, ut seu res aliquas[b], vel[c] terras seu[c] mancipia vel quodlibet animalium genus venditur, nemo propterea firmitatem vinditionis inrumpat, eo quod dicat, rem suam vili pretio vindidisse.

VIII. ANTIQUA[a].

De his, qui aliena vendere vel donare presumserint.

= *Cod. Eur.* 289. Quotiens de vendita vel donata re contentio commovetur, id est, si alienam fortasse rem vendere vel donare quemcumque constiterit, nullum emtori preiudi-

V. a) *deest R 2.* b) parte *R 2.*
VI. a) fuerit — pretium *des. R 2.* b) venditoris *R 2.* c) emtori *R 1.*
VII. a) *deest R 2.* b) *ita R 2. E 1;* alias *R 1.* c) *ita R 1. E 1;* sive terrae vel *R 2.*
VIII. a) *deest R 2.*

1) *Legem spectare ad venditionem per procuratorem servum factam, monuit F. Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 103. *Cf. autem Ratchis Leg. c.* 8.

cium fieri poterit. Sed ille, qui alienam rem vendere vel donare presumsit, duplam rei domino cogatur exolvere; emtori tamen quod accepit[b] pretium reddi-
a. turus. Et quidquid in profectum[c] conparate rei emtor vel qui donatum accepit studio sue hutilitatis adiecerat, a locorum iudicibus extimetur, adque ei, qui laborasse cognoscitur, a venditore vel a donatore iuris alieni satisfactio iusta reddatur. Similis scilicet et de mancipiis vel omnibus rebus adque brutis animalibus ordo servetur.

VIIII. ANTIQUA[a].

Quod rem in contentione positam non liceat vindere vel donare.

Rem in contentione positam, id est, quam alter aut = *Cod. Eur.* 298.
repetere cepit aut recipere rationabiliter potuerat[b], non liceat nec[a] donare nec vindere nec aliquo loco transferrre.

X. ANTIQUA[a].

Si se permiserit ingenuus vendere.

Quicumque ingenuus se vindi[b] permiserit, et pre- = *Cod. Eur.* 300.
tium cum venditore partitus est, ut circumveniret emtorem, proclamans postea nullatenus audiatur; sed in ea, qua[c] voluit, servitute permaneat; quoniam non est dignus,
a. ut liber sit, qui se volens subdidit servituti.

XI. ANTIQUA[a].

De viris ac mulieribus ingenuis a[b] servo vel ingenuo venditis.

Si ingenuus ingenuum vendere vel donare presum- *cf. Cod. Eur.* 290.
serit, huiusmodi presumtorem iudex conprehendere non moretur, ita ut ingenuus ille, in statum suum[c] redactus[d], centum auri solidos a presumtore percipiat; quod[e] si non habuerit unde conponat, C flagellis publice verberatus, in potestate eius serviturus tradatur, quem vendere aut donare presumserat. Servus autem in ingenuam personam talia facere fortasse presumens, conprehensus a iudice, ducentorum flagellorum hictibus publice verbe-

b) acceperit *R* 1. c) profectu *R* 2.
VIIII. a) *deest R* 2. b) poterat *R* 2.
X. a) *deest R* 2. b) vendi *R* 2. c) *ita R* 1. *E* 1; quod *R* 2.
XI. a) *deest R* 2. b) *ita E; deest R* 1; ac *R* 2. c) *deest R* 1. d) reductus *R* 2. *E* 1. e) aut *R* 2. *E* 1.

retur et decalvatus turpiter eius perenniter servitio addicatur[f]; adque etiam de mulieribus ingenuis venditis vel donatis huius ordinis forma servetur.

XII. ANTIQUA[a].

Non licere[b] parentibus filios suos quocumque contractu alterius dominio subiugare.

= *Cod. Eur.* 299. Parentibus filios suos vendere non liceat aut donare vel obpignorare[c]. Nec ex illis aliquid iuri[d] suo defendat ille, qui acceperit; sed magis pretium vel sepositionis commodum, quod dederat, perdat qui a parentibus filium conparavit.

XIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De servorum vinditis rebus.

Res iuris alieni sine domini volumtate ab eo, qui non habet distrahendi personam[1], alienari non patimur. Ideoque, cum promulgata sanctio iuris antiqui[2] non sine dominorum dispendio servorum venditiones in irritum preceperit devocari, providentiori[a] decreto consulimus, si leges patrias ad equitatis regulam redigamus; sitque[b] melius earum[c] statuta corrigere, quam cum eis pariter oberrare. Quapropter, si quis servum vel ancillam alienam sciens, ab eis deinceps domum, agrum vel vineam seu mancipium sub quacumque definitionem[d] perceperit, donatio siquidem vel sepositio de talibus personis contracta non valeat, ita ut[e] nec datum commodum pro sepositione reddatur; venditio vero cum dispendio conparantis inrupta sic ad servi vel ancille dominum in integrum revocetur, ut emtor pretium ex omnibus perdat. Iuste enim[f] quod per ambitionem dederat videtur amittere, qui suo dominio rem census alieni nititur adplicare. Predicte vero serviles persone si animalia quelibet bruta vendiderint, seu res quascumque vel ornamenta distraxerint, que tamen, aut sui sint peculii aut a dominis suis vel aliis negotiandi hoccasione distrahenda

f) abdicatur *R* 1.
XII. a) *deest R* 2. b) liceat *R* 1. c) pignerare *R* 2. d) iuris *pro* iuri suo *R* 2.
XIII. a) prudentiori *R* 1. b) sicque *R* 2. c) eorum *R* 1. d) definitione *R* 2. e) *deest R* 1. f) etenim *R* 1.

1) *Persona = facultas, licentia; cf. Ducange s. v.* 2) *V. Cod. Eurici c.* 287.

perceperint, ita perrenniter firma subsistant, ut, si dominus eiusdem servi vel ancille, qui vendidit, rescindere venditionem ipsam voluerit, seu rem, que vendita est, non servi peculium, sed sui esse proprii dominii adseruerit, non aliter vinditio rescindatur, nisi ille, qui rescindendam venditionem proponit, aut per testes legitimos aut per sacramentum suum, non servi peculium, sed suum proprium doceat esse, quod querit, et sine volumtate sua venditum fuisse, quod adquirere cupit. Et hoc quidem de vilibus et parvis rebus; nam de maioribus et necessariis in domini potestate erit infringere aut stabilire negotium.

XIIII. ANTIQUA [a].

Si servus venditus in priorem dominum crimen obiciat.

Si quis servum suum vendiderit, et ipse servus priori domino aliquod [b] crimen obiecerit, ille, qui vendidit, recipiat quem vendiderat, pretium redditurus emtori, ut [c] ipse in servo suo crimen, quod sibi obiectum est, inquirere vel vindicare istudeat [d]. Id autem et de ancillis precipimus custodiri. Idem tamen servus vel ancilla, seu venditi, sive donati vel commutati, in priorum dominorum capite non torqueantur, neque credantur eis, si prioribus dominis crimen obiecerint. = *Cod. Eur.* 288.

XV. ANTIQUA [a].

Ut servi venditi facultatem dominus querat.

Si quis servum suum vendiderit, eius nesciens facultatem, habebit inquirendi liberam potestatem, ut sibi vindicet ille, qui vendidit, cum potuerit invenire rem servi venditi. = *Cod. Eur.* 291.

XVI. ANTIQUA [a].

Si servus sit de suo peculio emtus.

Si [b] servus de suo peculio fuerit emtus, et hoc dominus eius forte nescierit, de domini sui potestate non exeat; quia non pretium, sed res servi sui dominus, dum ignorat, accepit. = *Cod. Eur.* 292.

XIIII. a) *deest R 2.* b) aliquo *R 1.* c) et *R 1.* d) studeat *R 2.*
XV. a) *deest R 2.*
XVI. a) *deest R 2.* b) *deest textus huius capitis cum rubrica sequentis R 2.*

XVII. ANTIQUA [a].

Ut nullus servum suum vendat invitus[a].

Sepissime[1] leges oriuntur ex causis, et cum aliquid insolite fraudis existit, necesse est contra notande calliditatis astutiam preceptum nove constitutionis opponi. Conperimus multorum servos vel ancillas ad eclesiam quorumdam sollicitatione confugere et illic de iniusto dominorum imperio sepissime querellari, ut ita intercedentibus clericis religionis obtentu domino necessitatem vinditionis extorqueant. Hic etiam plerumque[b] domino error inponitur, ut aut clericus aut quicumque alius se velut emtor interponat, pretium traditurus alienum, et sub huius argumentationem[c] conludii interdum domino nesciente servus vendatur inimico, adque eveniat[d], ut in vicina forsitam loca constitutus, eum ille possideat, qui publice nullatenus ad contractum vinditionis accessit. Proinde hac profuturam[e] omnibus lege sancimus, ut nullus servum suum vendat invitus; sed clericus aut eclesie custus[f], sicut in aliis legibus continetur[2], excusatum a culpa domino servum amota dilatione restituat. Satis enim videtur indignum, ut in eo loco servi contumaciam rebellionis adsumant, ubi castigationis disciplina et obtemperandi predicantur exempla. Si quis itaque dominum suum in hunc inducit errorem, pretium qui per suppositam personam conparavit amittat; quod ille aut ipso[g] conmercii tempore, qui inducebatur, usurpet[h] sue proprietati habiturus, aut si hoc, posteaquam fuerat inductus, agnoverit, iudicis exsequutione[i] percipiat et servum nihilhominus sue vindicet potestati. Hic autem, qui se ministrum fraudulenter vinditionis ingessit, alium paris meriti servum domino, cui instruxit insidias, reformare cogatur, et tam notande fraudis inprobitas precepti huius quoerceatur[k] obiectu.

XVIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Si servus pro crimine quocumque contractu ad dominium transierit alterius.

Non pretermittendum est legali sanctione decernere, unde plerumque inpugnationis occasio videtur

XVII. a) *deest rubrica R 2.* b) plerique *R* 1; ut ita intercedentibus clericis — necessitatem *de supra repetita etiam hoc loco perperam addunt R* 1. 2. c) argumentatione *R* 2. d) deveniat *R* 1. e) profutura *R* 2. f) custos *R* 2. g) in ipso *R* 1. h) usurpet et *R* 1. i) exsecutione *R* 2. k) coerceatur *R* 2.

1) *Cf. Dahn, 'Kõnige' VI*[2], *p.* 376. 2) *V. infra IX,* 3, 3. 4.

existere. Idcirco, si criminis reatu[a] servus obnoxius ad alterum fortasse dominum donationis, vinditionis aut commutationis titulo transierit serviturus, idem[b] prior dominus aut servum pro culpa tradere aut pro eo conponere conpellendus est. Nam qui talem servum conparasse dinoscitur, si respondere vel satisfacere pro crimine eius noluerit, hunc priori domino pretio recepto restituet. Ipse quoque pro sceleri servi redditurus est petenti responsum, sub cuius dominio servum constiterit perpetrasse reatum.

XVIIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De non alienandis privatorum et curialium rebus.

Si[1] cura rei familiaris omitti non debet, quanto magis hutilitatis publice, quam semper exerceri vel augeri necesse est. Curiales igitur vel privati[a. 2], qui caballos ponere[3] vel in arca publica functionem exolvere consueti sunt, numquam quidem facultatem suam vendere vel donare vel commutatione aliqua debent alienare. Tamen si contigerit aut volumtate aut necessitate eos alicui[b], sive vinditione aut donatione seu commutatione omnem suam facultatem dare, ille, qui acceperit, censum illius, a quo accepit, exolvere procurabit et hanc ipsam summam census eiusdem scripture sue ordo per omnia continebit. Sed et qui medietatem facultatis talium personarum vel partem aliquam in mancipiis, terris, vineis domibusque perceperit, iuxta quantitatem accepte rei functionem publicam inpleturus est[d]. Qui[e] autem de talibus personis accipiens aut per scriptura[f] illius, a quo accèpit, non ostenderit, quid exinde functionis exolvat,

XVIII. a) reatum *R* 1. b) hisdem *R* 1.
XVIIII. a) pribati *R* 1. b) aliqui *R* 1. c) facultatulam *R* 2, *e corr. E* 1. d) *deest R* 1. e) Quin *R* 1. f) scripturam *R* 1.

1) *Cf. ad hanc legem F. Dahn l. c. p.* 308 *sqq.* 2) *De curialibus cf. Dahn l. c. p.* 306 *sqq.; Helfferich, 'Westg. R.' p.* 122 *sqq. — De privatis cf. Dahn l. c. p.* 314*; Hegel, 'Städteverf. in Italien' II, p.* 328*: privati = possessores Romani, qui non erant curiales. Isidori Etym. IX,* 4, 30: privati sunt extranei ab officiis publicis; est enim nomen magistratum habenti contrarium; et dicti privati, quod sint ab officiis curiae absoluti. *Locus noster ad tales privatos spectare videtur, qui fundos curialium publicis functionibus obnoxios acquisiverant. Aliter Helfferich p.* 124. 160 *sq.* 3) *Sc. ad cursum publicum. De cursu publico Romano a Gothis servato cf. Dahn l. c. p.* 285 *sq.*

aut vel uno forsitan anno reddere censionem ipsam distulerit: mox ut[g] regis auditibus sive comitis aut iudicis huius rei actio innotuerit, possessor admisso[h] pretio, vel si quid econtra dederat, id etiam, quod accepit, ex omnibus perdat; ita ut principis potestas, seu illi, qui dederat, reddere voluerit, sive alii, fortasse conferre licentiam habeat. Ipsis interim curialibus vel privatis inter[i] se vendendi, donandi vel commutandi ita licitum erit, ut ille, qui acceperit, functionem rei accepte publicis hutilitatibus inpendere non recuset. Nam plebeis[1] glebam suam alienandi nullam umquam potestas manebit, admissurus[k] procul dubio pretium, vel si quid contigerit accepisse, quicumque post hanc legem vineas, terras, domosque seu mancipia ab officii huius hominibus[l] accipere quandoque presumserit.

XX. ANTIQUA[a].

Si res ille vendantur aut donentur, que prius debuerint[b] per iudicium obtineri.

cf. Cod. Eur. 312. Si[2] quis rem, que est per iudicium repetenda, priusquam adversarium iudicialiter superaret, ita vendiderit vel donaverit alicui aut forsitan tradiderit occupandam, ut absque audientia iudicantis privetur dominium possessoris: ipse qui possedit per exsecutionem[c] iudicis, rem, que occupata fuerat, statim recipiat, nec de eius postmodum repetitione contendat, etiam si bona sit causa petentis. Ille vero, qui hoc[d] vendidit aut donabit[e] vel occupari precepit, quod iuste vindicare nullatenus potuit, eiusdem meriti rem aut pretium ei, a quo victus fuerit, repensare cogatur; quia rem, antequam vindicaret[f], fecit invadi.

XXI. FLAVIUS GLORIORUS RECCESSVINDUS REX.

De mancipiis ab hostibus occupatis hac venditis.

Quecumque mancipia de regionibus nostris ab adversis hostibus extiterint hoccupata, si ab hominibus

g) ut *deest* R 2. E 1. h) amisso R 2. i) integre R 1 *pro* inter se. k) amissurus R 2. l) omnibus R 1.

XX. a) *deest* R 2. b) debuerunt R 2. c) excusationem R 2. d) *deest* R 1. e) donavit R 2. f) *ita* R 1. E 1; vinceret R 2.

1) *Plebei vocantur coloni glebae adscripti; cf. Hegel l. c.; Helfferich l. c. p.* 124. 160; *Dahn l. c. p.* 314. 2) *Animadvertendum est, quanto discrepet haec lex 'antiqua' a genuina Eurici constitutione.*

regni nostri repperiantur excusa, ille, qui ab oste abstulit, ex quo unumquodque[a] mancipium valere iuste constiterit, tertiam partem pretii habeat, mancipia domino nihilhominus reddat. Quod[1] si venditum ab hostibus mancipium fuerit acceptum, cum iuramentum[b] manifestetur pretium datum; hac[c] tunc ille, qui dedit, integrum pretium et quantum mancipium melioravit[d] acceptum, a domino recipiat moxque illi suum mancipium inexcusabiliter reddat.

XXII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Quo presens liber debeat conparari pretio.

Ut omnis[a] de cetero et[b] inprobitas distrahentis et dispendium temperari possit emtoris, id presenti[c] sanctione decernitur legis scilicet, ut cuicumque[d] hunc
a. v. codicem constiterit venundari, non amplius quam sex solidorum numerum accipere venditori vel dare licebit ementi. Si quis vero super hunc pretii numerum accipere vel dare presumserit, C flagellorum hictibus a iudice verberari se noverit.

V. TITULUS: DE COMMENDATIS ET COMMODATIS.

I. De animalibus in custodiam placita mercede susceptis.
II. De animalibus in angariam prestitis.
III. De rebus prestitis, incendio vel furto exterminatis.
IIII. De pecunia perdita et usuris eius.
V. De rebus conmendatis et casu quocumque in naufragio[a] missis.
VI. De rebus servo nesciente[b] domino conmendatis.
VII. Si servus mentiatur dominum petere commodanda.
VIII. De reddendis usuris.

XXI. a) unumquoque *R* 1. b) iuramento *R* 2. c) hac — pretium *des.* *R* 1. d) meliorabit *R* 2. *E* 1.
XXII. a) omni *R* 1; hominis *R* 1. *E* 2. b) *deest* *R* 1. c) presentis *R* 1. d) *ita* *R* 1. *E* 1; quicumque *R* 2.
TIT. V. a) naufragium *R* 2. b) nescieti *R* 1.

1) *Cf. Leges Burg. Extrav.* 21, *c.* 9, *LL. Nat. II, p.* 121.

VIIII. De usuris frugum.
X. Cui debeant testamenta vel scripture commendate restitui.

I. ANTIQUA [a].

De [b] animalibus in custodiam placita mercede [c] susceptis.

= *Cod. Eur.* 278. Si quis caballum vel bovem aut quodlibet animalium genus placita mercede ad custodiendum susceperit, si id perierit, aliud eiusdem meriti ille, qui conmendata vel commodata suscepit, exolvat; si tamen mercedem fuerit pro custodia consecutus vel pro conducto. Quod si ille, qui nullum placitum pro mercedem susceperat, rem mortuam esse probaverit, nec ille mercedem accipiat [d], nec ab illo [e] aliquid requiratur; ea tamen ratione, ut prebeat sacramentum ille, qui conmendata susceperat, quod non per suam culpam neque per neglegentiam animal morte consumtum [f] sit, et nihil cogatur exolvere. Eadem et de commodatis [g] forma servetur.

II. ANTIQUA [a].

De animalibus in angariam prestitis.

= *Cod. Eur.* 279. Si quis alicui iumentum aut caballum vel aliud animal prestiterit, et per aliquam infirmitatem aput eum, qui accepit, moriatur, sacramentum prebere debeat [b], quod non per suam culpam neque per neglegentiam morte consumtum [c] sit, et nihil cogatur exolvere. Si autem nimium sedendo vel fasces carricando aut quocumque honere vel percussione mortuum fuerit, eiusdem meriti animal domino sine aliqua excusatione restituat. Si vero prestitum animal alicui aliquid debilitatis intulerit vel damni, ille conponat, qui eum aput se susceptum habuisse dinoscitur.

III. ANTIQUA.

De rebus prestitis, incendio vel furto exterminatis.

= *Cod. Eur.* 280. Si alicui aurum, argentum vel ornamenta vel species fuerint conmendate, sive custodiende tradite, aut forte

I. a) *deest R 2.* b) *rubrica deest R 2.* c) *deest R 1.* d) recipiat *R 2. E.* e) alio *R 1.* f) consumtus *R 1.* g) comodatis *R 1.*
II. a) *deest R 2.* b) debebat *R 2*; debet *A*; debuit *E 1.* c) consumtus *R 1.*

vindende, id si perierit, vel in domo ipsius, qui accepit, cum rebus eius fuerit incendio concrematum, una cum testibus veniat et brevem det ille, qui conmendata susceperat, et preveat[a] sacramentum, quod nihil exinde suis profuisset conpendiis, et nihil cogatur exolvere, excepto aurum et argentum, quod ardere non potuit. Et si quis, dum domum flamma consumit, se quasi auxilium prebiturus ingesserit et aliquid[b] forte rapuerit, dominus domus diligenter inquirat, et si eum invenire potuerit, ille, qui rapuerit, in quadruplum rapta restituat[1]. Et si de conmendatis rebus aput susceptorem aliquid forte reppererit, domino restituere non moretur. Si vero que conmendata fuerant furto probatur[c] ablata, ei, qui conmendata susceperat, spatium tribuatur, ut ordo docet, donec furem sua[d] investigatione perquirat. Et si eum invenerit, conmendatori res suas proprias tantummodo reformare cogatur; conpositio vero furti ad eum, qui habuit conmendata, pertineat. Certe, si fur non fuerit infra istatutum[e] tempus inventus, medietas rerum conmendatarum domino a[f] suscipiente reddatur, ut[g] damnum ex medio utrique[h] sustineant. Et si postmodum dominus rerum aput eum, cui conmendaverat, que fuerant subpressa forte reppererit, cum hec ille se prius dixerit perdidisse vel furto[i] fuisse sublata, sicut fur pro his, que celabit, secundum legum statuta conpositionem inplere cogatur.

IIII. ANTIQUA.

De pecunia perdita et usuris eius.

Si quis pecuniam sub cautione[a] susceperit, daturus usuras, si per casu[b] pecunia perierit, non culpa aut neglegentia debitoris, ille, qui pecuniam conmendavit, solam pecunie summam recipiat et non requirat usuras. Si vero per[c] ipsius fraude vel culpa[d] factum est, et pecuniam et usuras solvat. Quod si aliqua lucra est ex ea pecunia consecutus, et postmodum contingat, ut pecuniam pereat, si tanta sunt lucra, quanta pecuniam[e] fuit, et pecuniam et usuras restituat. = *Cod. Eur.* 281.

III. a) prebeat *R* 2. b) aliquod *R* 1. c) *ita R* 1. 2; probantur *A et cett.* d) suam investigationem *R* 2; suam investigatione *A*. e) statutum *R* 2. f) as *R* 1. g) et *R* 1. h) uterque sustineat *R* 2; utriusque sustineant *E* 1; uterque susteneant *A*. i) furtim *R* 2; furti *E* 1.

IIII. a) captione *R* 1; cautionem *R* 2. b) *ita R* 1. *A*; casum *R* 2. c) *deest R* 1. d) culpam *R* 2. e) pecunia *R* 2.

1) *V. infra VII,* 2, 18.

V. ANTIQUA [a].

De rebus conmendatis et casu quocumque in naufragium missis.

= *Cod. Eur.* 282. Qui conmendata susceperit [b] vel commodata [b] et de ruina aut incendio vel hostilitatis naufragium [c] seu quolibet simili casu sua omnia liberaverit et aliena perdiderit, quod accepit sine aliqua excusatione cogatur exsolvere. Si vero partem aliquam de rebus propriis liberasse cognoscitur, illi, cuius res secum habuerat, iuxta modum perdite rei vel liberate restituat, qualem iudex rationem deducta estimaverit portionem. Sin [d] autem sua omnia perdiderit, cum [e] liberaret aliena, et de liberatis et de perditis rebus similis [f] ratio deducatur, ut partem arbitrio iudicantis qui liberabit accipiat. Iustum est enim in simili casu, ut ille non damnum solus excipiat, qui se gravibus obicerit [g] periculis, et dum aliena minora conatur liberare, sua maiora cognoscitur [h] perdedisse [h].

VI. ANTIQUA [a].

De rebus servo nesciente domino conmendatis.

= *Cod. Eur.* 283. Quod nesciente domino servo fuerit conmendatum, si id perierit, nec dominus nec servus ullum damnum incurrant. Sue enim imputet culpe, qui servo alieno res suas conmendaverit domino nesciente. Si vero alicuius rei animal sit, et per fraudem pastorum diminutum repperiatur, hec reddere conpellatur. Similis et de commodatis forma servetur, si fraude aut malitia consumta aut dissipata noscuntur.

VII. ANTIQUA [a].

Si servus mentiatur dominum petere commodanda.

= *Cod. Eur.* 284. Si dominus per servum suum quodcumque sibi petierit commodandum, et servus cum rebus commodatis in fuga fuerit elapsus, tunc dominus obligetur, ut commodata [b] restituat. Si vero servus petisse dominum mentiatur et sic quasi deportanda ad dominum susce-

V. a) *deest* *R* 2. b) v. c. s. *R* 2. *E* 1. c) naufragio *R* 2. *E* 1. d) *ita* *R* 2. *A*. *E* 1; si *R* 1. e) *ita* *R* 2. *A*; dum *R* 1. f) simili *R* 1. g) obiecit *R* 2. h) p. c. *R* 2.
VI. a) *deest* *R* 2.
VII. a) *deest* *R* 2. b) commoda *R* 1.

perit, et que susceperit aut evertat aut forte perdiderit, et fugitivus non potuerit inveniri, dominus servi preveat[c] sacramentum, se eundem servum, ut susciperet, non misisse, et cum id peteret, ignorasse, et nihil calumnie pertimescat. Servum tamen tam dominus quam ille, qui commodavit, querere[d] sollicite procurabunt. Haec[e] eadem et de conmendatis[f] precipimus custodire[g].

VIII. ANTIQUA[a].

De reddendis usuris.

Si quicumque pecuniam commodaverit ad usuram, *cf. Cod. Eur.* 285. non plus[b] per annum, quam tres seliquas de unius solidi pascatur[c] usuris, si tamen fuerit, unde detur. Et de solidus octo nonum solidum creditori, qui pecuniam ad usuram dedit, exolvat, et sic summam pecunie et usuras ille, qui dederat, a debitore recipiat. Quod si cautionem[d] ultra modum superius conprehensum per necessitatem suscipientis creditor extorserit, condicio contra leges inserta non valeat. Si quis autem contra hordinationem[e] hanc fecerit, eam rem, quam commodaverat, recipiat, et que caute fuerant in nullo solvantur usure.

VIIII. ANTIQUA[a].

De usuris frugum.

Quicumque fruges aridas et humidas, id est: vinum et oleum, *L. Rom. Vis. C.Th. II, 33,1. Interpr.* vel quodcumque annone genus alteri commodaverit, non plus ab eo propter usura[b] quam tertiam partem accipiat[c]; id est, ut super duos modios qui accepit tertium reddat. Quam legem ad solas fruges precipimus pertinere; nam de pecunia commodata[d] secundum superiorem legem valere et observare censemus.

X. ANTIQUA[a].

Cui debeant testamenta vel scripture conmendate restitui.

Testamentum[1] hab[b] eo, cui fuerit conmendatum, postea quam hoc ante testes publicaverit, sicut est in

c) prebeat *R* 2. d) requirere solliciter *R* 1. e) Hac *R* 1. f) comodatis *R* 1; commodatis *E* 1. g) custodiri *R* 2.
VIII. a) *deest* *R* 2. b) amplius *R* 1. c) *ita* *R* 1. 2. *E* 1; poscat *E* 2. *A*. d) captionem *R* 1. e) hordinatione *R* 1.
VIIII. a) *deest* *R* 2. b) usuram *R* 2. c) recipiat *R* 2. d) commoda *R* 1.
X. a) *deest* *R* 2. b) *ita* *R* 1. *E* 1.

1) *Cf. Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 138.

legibus constitutum, illi, qui maiorem partem de eodem testamento est consecuturus, reddatur heredi. Quod si alii redditum fuerit vel adversario eius traditum, qui tradiderit duplam compositionem[c] restituat, quam illi, cui fraudulentus fuerit, inferre voluerat. Illas vero scripturas, que simul tradi partibus debent, si conmendatas quicumque susceperit, id est: testamenta, iudicia, pacta, donationes vel cetera talia, si alteri altero absente tradiderit, ille, qui dederat, revocet quod dedit, et omnibus, quibus[d] in commune debebatur[e], restituere non moretur.

VI. TITULUS: DE PIGNERIBUS ET DEBITIS.

I. De non pignerando.
II. De pignere deposito et furato.
III. De pignere, si pro debito deponatur.
IIII. Si[a] pignus representato[b] debito non[c] reddatur[c].
V. Si una persona reatu vel debito multis teneatur obnoxia[d].
VI. Qualiter defuncti debitum aut violentia post mortem possit inquiri.

I. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De non pignerando.

Pignerandi[1] licentiam in[a] omnibus submovemus; alioquin si non acceptum pignus presumserit ingenuus de iure alterius[b] usurpare, duplum cogatur exolvere. Servus autem simplum restituat et C flagella suscipiet.

II. ANTIQUA[a].

De pignere deposito et furato.

Si quis pignus alteri deposuerit pro aliquo debito, et illut ipse, qui deposuerit, furatus fuerit, pro fure teneatur.

c) conpensationem *R* 1. d) *deest* *R* 1. e) debeantur *R* 2.
TIT. VI. a) De *R* 1. b) presentato *R* 2. c) *deest* *R* 1. d) obnoxius *R* 2; *deest* *R* 1.
I. a) *deest* *R* 1. b) alteris *R* 1.
II. a) *deest* *R* 2.

1) *Ante hanc legem permissu iudicis pignerare licuisse monuit H. Brunner, 'D. RG.' II, p.* 446, *n.* 9; *cf. supra II,* 2, 7, *p.* 63, *l.* 24 *sqq.; L. Baiuv.* 13, 1. 3; *Coll. iur. Rom.-Goth. c.* 12. 13 *(Gaudenzi).*

III. ANTIQUA [a].

De pignere, si pro debito deponatur.

Pignus [1], quod pro debito deponitur, si per cautione [b] fuerit obligatum, et ille, qui [c] pignus deposuerat, ad tempus constitutum debitum reformare dissimulet, post diem cautionis exactum usque ad decem dies pignus salvum suo domino reservetur, aut eidem domino, si in propinquo est, reportetur [d], adque, ut restituat debitum, moneatur. Quod si per neglegentiam suam debitor ad diem constitutum adesse neclexerit aut debitum inplere distulerit, addantur usure. Ceterum si adesse usque ad decem dies, sicut supra scriptum est, aut quod debet reformare dissimulaverit, tunc creditor iudici vel preposito civitatis pignus ostendat, ut, quantum [e] iudicio [f] eius et trium honestorum virorum fuerit estimatum [g], sit licentia distrahendi. Et postmodum de pretio venditi pigneris creditor, quantum ei debetur, sibi evidentius tollat, et relicum ille recipiat, qui pignus seposuerat [h].

IIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si pignus representato debito non reddatur.

Si quis ei, qui rem pro pignere credidit, ad constitutum tempus representato debito pignus acceptum distulerit reddere et hoc ante tempus lege superiore [a] taxatum vendere vel in [b] usus proprios adque alienos conterendum presumserit adtentare vel malitiose differens noluerit adsignare: pignus quidem, quod accepit, integrum reddat et medietatem, quantum pignus valere constiterit, domino pigneris coactus inpendat.

V. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Si una persona reatu vel debito multis teneatur obnoxia [a].

Si una persona plurimis rea vel debitrix maneat, qui prior in petitione precesserit et aut per placitum

III. a) *deest* R 2. b) cautionem R 2. c) pro *add.* R 1. d) deportetur R 1. e) quanto R 1. f) iudio R 1. g) extimatum R 2. E 1. h) posuerat R 2; seposuerit E 1.
IIII. a) superiori R 2. E 1. b) *deest* R 1.
V. a) obnoxius R 2.

1) *Hanc legem ex iure Romano hausisse demonstravit Meibom, 'D. Pfandr.' p.* 257 *sqq.*

aut per probationem sive professionem eius eum sibi reum vel debitorem esse docuerit, ipsi nihilhominus aut iuxta qualitatem debiti satisfacere conpellendus est, vel damnandus a iudice. Quod si, quibus reus[b] vel debitor manet, uno eodemque[c] tempore contra eum agere ceperint[d], secundum quantitatem debiti vel reatus aut reddat[e] omnibus, aut omnibus addicendus est serviturus. Querere tamen a iudice ad liquidum oportebit, cui magis reus vel debitor maneat, ut ipsi maiorem partem reddi precipiat; et de reliquo, quod de facultate rei vel debitoris remanserit, quantum reddatur ceteris iudex ipse manifeste perpendat. Certe si non fuerit, unde conpositio exolvi debeat, cum id saltim, quod[f] videtur habere, pro debito vel reatu perpetim serviturum iudex petentibus tradere non desistat.

VI. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Qualiter defuncti debitum aut violentiam post mortem possit inquiri.

Si viventis cuiuslibet manifesta culpa non apparet, nefas esse non dubitandum est, ut eum quisque post obitum mansisse sibi reum accuset. Ne ergo in fraudem heredes[a] defuncti quicumque post hec talia conetur presumere, huius legis redargui sanctione se noverit, scilicet, ut, si quis quemlibet defunctum violentum sibi aut pervasorem sue rei seu debitorem fuisse adstruxerit[b] eumque quodcumque inlicitum dixerit perpetrasse, non aliter eius adsertioni credatur, nisi per quamcumque iscripturam[c] aut testificationem legitimam id verum esse indubitanter edoceat[d]. Quod si tale aliquid quisque convicerit, et defunctus ille, de quo agitur, filios non relinquens, facultatem suam suis libertis aut quibuscumque personis dinoscitur contulisse, ipsi liberti vel alie persone, iuxta quod possident de rebus defuncti, que defunctus debuit vel conmisit, insistente iudice cogantur exolvere. Nam si filios reliquerit, et ipsi omnem eius possident[e] facultatem, ipsi procul dubio cogendi sunt illa subplere, unde autor eorum debitor aut presumtor convincitur extitisse. Si certe predictarum causarum

b) rebus *R* 2. *E* 1. c) eadem quoque *R* 1. d) voluerint *R* 1. e) reddere *R* 2. *E* 1. f) quod — perpetim *des.* *R* 1.

VI. a) *ita pro* heredis *R* 1. *E* 1. b) *ita* *E* 1; abstruxerit *R* 1; addixerit *R* 2. c) scripturam *R* 2. d) edoceat *al. m. corr.* educeat *R* 1. e) possideant *R* 1.

obnoxius sic[f] ab hac luce discesserit, ut de suis rebus nihil videatur aliquatenus ordinasse, propinqui eius, vel qui facultatem ipsius adierint aut possederint, petitori de re vel causam, quam repetit, cogendi sunt reddere rationem; ita ut, si ille, qui debitor aut presumtiosus dicitur extitisse, nihil rerum suarum moriens dinoscitur reliquisse, ab omni calumnia repetentis eius filii vel propinqui habeantur inmunes. Sin autem quodcumque defunctus reliquid, et maius est, quod petitur, quam quod relinquisse[g] videtur, si filii eius aut propinqui, aut qui eius possident bona, noluerint pro reatum[h] eius vel debito satisfacere, de rebus a defuncto dimissis non morentur petenti facere cessionem[1].

VII. TITULUS: DE LIBERTATIBUS ET LIBERTIS.

I. Si mancipia sive per scripturam seu per testem manumittantur[a].
II. Si alienum[b] servum vel commune[b] mancipium manumittatur.
III. De his, qui se liberos proclamaverint esse.
IIII. Si ad servitium repetatur qui in libertate est constitutus.
V. Si ei, qui ad servitute[c] repetendus est, aliquid auferatur.
VI. Si eum, quem aliquis coram iudicem[d] liberum esse dixerit, postea in servitio repetere vellit[e].
VII. Si timore conpulsus quisquam servum se esse dicat.
VIII. Si ingenuus ad servitium repetatur, vel servus se liberum esse dicat.
VIIII. Quare data libertas debeat revocari.
X. Si libertus iniuriam faciat manumissori.
XI. Ne contra patronum vel filios eius testificari audeant manumissi[f].
XII. Ne testificent manumissi.
XIII. De rebus manumissi, si absque legitimis filiis moriatur.

f) sit et *R* 2. g) reliquisse *R* 2. h) reatu *R* 2.
TIT. VII. a) *deest* *R* 1. b) alienus servus vel communem *R* 2. c) servitutem *R* 2. d) iudice *R* 2. e) velit *R* 2. f) audeat manumissus *R* 2.

1) *Cf. L. Burg.* 65, § 1. 2; *infra VII,* 2, 19.

XIIII. De condicionibus a manumissore in scripturam[g] manumissi conscriptis.
XV. De libertatibus servorum fiscalium.
XVI. De libertis et rebus fiscalium servorum.
XVII. Ne liberti vel[h] progenies eorum cum[i] postremitate[i] patroni aut coniugia connectant aut eis insolentes[k] existant.
XVIII. Ne liberti religiosi ad obsequium reducantur heredis[l].

I. ANTIQUA[a].

Si mancipia sive per scripturam seu per testem manumittantur.

Si[1] quis moriens per scripturam aut presentibus testibus manumiserit mancipia sua, volumtas eius habeat firmitatem, dummodo trium aut quinque testium, quibus credi possit, testimonium[b] conprobetur. Sed et libertis si quod[c] donaverit qui eos manumittit[2], aut libertatis ipsius scriptura contineat, aut testes, qui adhibentur, agnoscant, et res aput libertos donata permaneat.

II. ANTIQUA.

Si alienum[a] servum vel communem mancipium manumittatur.

Si[3] quis alienum servum vel commune mancipium manumiserit in fraudem domini, libertas data non valeat. Ille vero, qui manumiserit alienum mancipium, alterum preter illum domino dare cogatur. Si vero dominus adquieverit, ut ille liber sit, duos vicarios servos pro manumisso servo percipiat, et libertas data habeat firmitatem. Hec eadem et de ancillis precipimus custodiri. Si quis sane vult ex integrum[b] manumittere commune mancipium, presbyterum, qui presens est, vel diaconum con-

g) scriptura manumissis *R* 2. h) de *add. R* 1. i) *ita R* 2; qnm̄ prostremitate *R* 1. k) i. ex. *des. R* 1. l) XVIIII. De transgressoribus libertorum *nigriori atramento al. m. post add. R* 1.
I. a) *deest R* 2. b) testimonio *R* 2. c) quid *R* 2.
II. a) alienus servus vel commune m. *R* 2. b) integro *R* 2.

1) *Cf. ad hanc et reliquas plerasque huius tituli leges quae disseruit Dahn, 'Könige' VI*[2], *p.* 180 *sqq.* 2) *Cf. infra c.* 13, *p.* 172; *Form. Vis.* 2. 5. 6. 21, *et quae adnotavi Form. p.* 576, *n.* 6. 3) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. IV,* 9. *Interpr.*

monemus, ne huiusmodi libertates se fieri presente permittant; quia hec manumissio istare[c] non poterit. Si quis autem commune mancipium vult a iugo servitutis absolvere, prius cum consortibus suis dividat et sue vindicet potestati aut certe cum his, qui ei consortes sunt, id fieri vel pretio vel precibus elaboret; et sic, si voluerit, presente presbytero vel diacono manumittat, et libertas data firmetur. Quod si aliquis coram sacerdote vel diaconum[d] commune mancipium ex integro manumiserit, proprietatis sue partem de mancipio amittat, et[e] mancipium ad integrum consors ille, qui non manumisit, obtineat. Nam si partem suam, que in eodem mancipio illi debetur, absolvere[f] voluerit, proiberi non poterit.

III. ANTIQUA[a].

De his, qui se liberos proclamaverint esse.

Si mancipia se in libertatem proclamaverint, spatium et tuitionem arbitrio[b] iudicis accipiant, ut testes possint ad libertatis sue documenta perquirere. Sed tantum temporis spatium mancipiis concedatur, ut nec servitium[c] dominis nec beneficia proclamantibus denegetur.

IIII. ANTIQUA[a].

Si ad servitium repetatur qui in libertate est constitutus.

Si in libertate constitutus ad servitium repetatur, non liceat eum in custodiam mitti ab illo, quo[b] repetitur; sed iudicis reservetur arbitrio, si debeat sub fideiussorem[c] consistere, dummodo nihil violentie a pulsante patiatur.

V. ANTIQUA[a].

Si ei, qui ad servitute[b] repetendus est, aliquid auferatur.

Si quis homini ingenuo vel liberto aliquid tulerit, et postea eum sibi voluerit servum addicere[c], prius reddat quod tulit, et sic de eius conditione contendat.

c) stare *R 2.* d) diacono *R 2.* e) *deest R 1.* f) si absolvere *R 1.*
III. a) *deest R 1.* b) arbiterio *R 1.* c) servitia *R 2.*
IIII. a) *deest R 2.* b) *ita R 2. E 1*; qui *R 1.* c) fideiussore *R 2.*
V. a) *deest R 2.* b) servitium *corr.* servitute *R 2.* c) vindicare *R 2.*

VI. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Si eum, quem aliquis coram iudice liberum esse dixerit, postea ad[a] servitium repetere vellit[b].

Qui suo testimonio coram iudice quemlibet esse liberum dixerit et postmodum eum ad servitium inclinare voluerit, alium[c] illi mancipium e[d] contrario reddat, et quem obprimere nitebatur, in libertate permaneat.

VII. ANTIQUA[a].

Si timore conpulsus quisquam servum se esse dicat.

Qui timore conpulsus servum se esse dixerit, nullum preiudicium libertatis incurrat, donec in iudicio presentetur, ut libertatem suam, si probaverit, presente iudice obtineat, aut si servus convincitur, statim domino reformetur.

VIII. ANTIQUA.

Si ingenuus ad servitium repetatur, vel servus se liberum esse dicat.

Si quis ingenuum ad servitium addicere voluerit, ipse doceat, quo ordine ei servus advenerit; et si servus ingenuum se esse dixerit, et ipse simili modo ingenuitatis sue firmam ostendat probationem. Iudex vero eorum recipere testimonium debet, quos meliores adque[a] pluriores esse providerit. Quod si muneris acceptione corruptus iniuste curvaberit[b] innocentem, tam iudex quam petitor falsarii[c] pena multentur. *v.*

VIIII. ANTIQUA.

Quare data libertas debeat revocari.

Qui servo suo vel ancille libertatem donaverit, et presente sacerdote vel aliis duobus aut tribus testibus hoc factum esse constiterit, huiusmodi libertatem revo- *a.*
care non liceat, excepto si manumissori[a] eum, qui manumissus est, iniuriosum aut contumeliosum vel accusatorem

VI. a) in servitio *R* 2. b) velit *R* 2. c) *ita* *R* 1. *E* 2; aliut *R* 2. d) ę *R* 1.
VII. a) *deest* *R* 2. b) esse se *R* 1.
VIII. a) adque pl. *des.* *R* 1. b) *ita* *R* 1. 2; curaverit *E* 1. c) *pro verbis* falsarii p. m. *erasis al. man. scripta leguntur in* *R* 2: secundum legem aliam de his qui iniuste iudicaverint componere non morentur.
VIIII. a) manumissore *R* 1.

aut criminatorem esse constiterit; pro quibus iniuriis data libertas poterit revocari[1]. Si vero ipse, qui manu-
v. misit, dicat, quod sub alio placito eum libertaverit, testes, qui presentes fuerint, ante iudicem[b] ipsum placitum dicere non graventur; et postmodum quod placitum fuerat stare iubemus.

X. ANTIQUA[a].

Si libertus iniuriam faciat manumissori.

Si libertus manumissori suo iniuriosus fuerit, aut si patronum pugno aut quolibet hictu percusserit vel eum falsis accusationibus inpetierit, unde ipsi capitis periculum conparetur, addicendi eum ad servitutem habeat potestatem; ita tamen, ut aput iudicem probet causas superius conprehensas.

XI. ANTIQUA[a].

Ne contra patronum vel filios eius testificari audeat manumissus.

Filio[2] vel heredi manumissi libertatem revocare non liceat, sed prioris sui vel parentum factum sine excusatione custodiat; ita tamen, ut nec contra filios filiorum libertus vel omnis posteritas eius testimonium dicere permittatur; et si dixerint, non credantur a iudice, sed redeant ad pristinam servitutem. De aliis vero rebus aut causis contra patroni filios vel nepotes tantum[b] pro suo iure iuste contendant.

XII. ANTIQUA[a].

Ne testificent manumissi.

Libertus vel liberta in nullis negotiis contra quemquam testimonium dicere admittantur, excepto in aliquibus causis, ubi ingenuitas deesse dinoscitur, sicut permissum est et de servis[3]; quia indignum nostra pensat clementia, ut libertorum testimonio ingenuis damna

b) iudice *R* 1.
X. a) *deest R* 2.
XI. a) *deest R* 2. b) tam *R* 1.
XII. a) *deest R* 2.

1) *V. legem sequentem; cf. L. Rom. Vis. C. Th. IV*, 10, 1; *Conc. Tol. IV. c.* 68. 2) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. IV*, 10, 2, *Interpr.:* Libertos . . . et contra patronorum heredes audiendos non esse, ingratos etiam ab heredibus in servitutem revocari. 3) *Cf. supra III*, 4, 13, *p.* 108.

concutiantur[b]. Qui vero de eisdem fuerint progeniti, ad testimonium admittantur.

XIII. ANTIQUA[a].

De rebus manumissi, si absque legitimis filiis moriatur.

Si manumissus sine filiis legitimo coniugio natis transierit, et ei patronus in libertate aliquid donaverit, aut forsitan de eius servitute discesserit et alibi se contulerit, omnia ad patronum sive ad eius heredes sine dubio revertantur[b]. Quod si forsitam in terra patroni consistens aliquid de labore suo adquisierit, medietas exinde in patroni potestate consistat, et de alia medietate libertus faciendi quod voluerit in eius potestate permaneat. Quod si alium patronum sibi helegerit et sub eo aliquid adquisierit, medietas adquisite rei ad manumissore[c] concurrat; alia vero medietas ad manumissi proximos, sive servi sint sive liberi[d], sine dubio revertatur[e], vel in quem voluerit hanc medietatem conferendi habeat potestatem. Illud vero, quod ei manumissor donaberit[f], in patroni potestate permaneat. Similis et circa ancillas manumissas forma servetur. *a.*

XIIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De conditionibus a[a] manumissore in scripturam manumissi conscriptis.

Qui mancipium suum per scripturam liberum faciens constituerit[b] fortasse, non licere ei de peculio suo aliquid iudicare, si quid exinde libertus libertave distraxerit vel donaverit, modis omnibus invalidum erit, patronus eius scilicet aut patroni filii omnia sibi vindicaturi. Certe si nulla talis condicio intercesserit, liberum erit illi, qui liber est redditus, de peculio suo facere quod voluerit; aut etiam si inhordinatus moriens filios legitimos non reliquerit, vel aliam quamcumque conditione[c] dominus eius per eandem libertatis[d] scripturam non statuerit, ad patronum[e] aut ad[d] patroni filios universa res eius ad integrum pertinebit.

b) concutiatur *R* 1.
XIII. a) *deest* *R* 2. b) revertatur *R* 1. c) *ita* *R* 1. 2. d) sint *add.* *R* 1. e) revertantur *R* 1. f) donaverit *R* 2.
XIIII. a) ad manumissorē scripturā *R* 1. b) constiterit *R* 1. c) *ita* *R* 1. 2. d) *deest* *R* 1. e) patronu *R* 1.

XV. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De libertatibus servorum fiscalium.

Si res ambigua nequaquam occurrerit, nulla futuris temporibus legem dandi[a] necessitas inmineret. Quia[b] ergo sub libertatis obtentu fiscalium sepe subreptione[c] servorum fisci vires adtenuantur, non invidemus bene meritis, sed obviamus fraudulenter incautis, statuentes scilicet, ut non aliter deinceps conlata servo fisci libertas nullatenus[d] valeat, nisi regie manus fuerit stilo suscripta.

XVI. ANTIQUA[a].

De libertis et rebus fiscalium servorum.

Servis nostris sine permisso nostro libertatem mancipiis[b] suis[c] dare non sinimus. Quod si dederint, libertas data non valeat; sed[d] hec tantummodo[c] libertas habeat firmitatem, que ex nostra preceptione conceditur. Simili modo servis nostris mancipia sua aut terras ad liberos homines non liceat vinditione transferre, nisi tantummodo aliis servis nostris vendendi habeant potestatem. Quod si terras sive mancipia ecclesie sive pauperibus donare voluerint, donatio hec vel volumtas nulla ratione subsistat. Illut enim eis tantum pietatis contemplatione concedimus, ut pro animabus suis eclesie vel pauperibus de aliis facultatibus largiantur. Et si preter terras vel mancipia nihil habeant facultatis, tunc de terris adque mancipiis eis vendendi tribuimus potestatem; ita ut, sicut supra dictum est, a servis nostris tantumodo, quod conservus vendiderit, conparetur, nec liber ullus ad contractum huius emtionis adspiret. Pretium autem, quod de terra vel mancipiis acceperint, erogare pro animabus suis eclesie vel pauperibus non vetentur.

XVII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ne[a] liberti[a] vel progenies eorum cum[b] posteritate patroni aut coniugia conectant aut eis insolentes[c] existant.

Interdum vidimus excessum licentiamque servorum, et dolore[d] coacti sumus ignominia dominorum. Quidam

XV. a) damne *pro* d. n. *R* 1. b) quid *R* 1. c) suprestitione *R* 1. d) ultenus *R* 2.
XVI. a) *deest R* 2. b) mancipia *R* 2. c) [suis — tan]tummodo *uncis inclusa des. R* 2. d) nec *R* 1.
XVII. a) De libertatis *pro* Ne l. *R* 1. b) in potestate *pro* cum p. *R* 1; cum *deest R* 2. c) insulenter *R* 1. d) *ita R* 1. *E* 1; dolere *R* 2.

enim, a dominis suis libertate percepta, generationis progenie[e] decurrente, adtemtant[f] aut[f] ipsi aut posteritas eorum cum progenię dominorum vel indecens[g] copulare coniugium vel molestias inferre posteritati manumittentium. Sicque[h] in adversum parte conversa, quia ingenita[i] libertas gratie dono fit nobilis, ideo generosa nobilitas inferiori tactu[k] fit turpis; adque inde claritas generis sordescit conmixtione[l] abiecte conditionis, unde abdicata servitus adtollit[m] titulos libertatis. Ut ergo et nature splendor hortus sui dignitatem non careat, et servitus[m] sibimet[n] reminiscens indebita et inconcessa non adpetat[o], bene iubetur, ut, si quorumlibet quicumque libertus[p], sive ex eorum stirpe quandoque progeniti, ex genere manumissorum vel ex his decurrente quamvis longa progenię coniugium presumserint adtemtare[1], aut manumissores vel eorum posteritatem ipsi vel eorum prosapies extra iusta[q] negotia sua propter suas vel propter aliorum actiones convexaverint aut leserint eisque[r] molestias sive damna concusserint[s] vel aliquid adversus eos factione quacumque egisse visi fuerint: in eorum, quos molestaverint, evidenti servitutem mox redeant. Quia impium satis est, ut, dum condicio servitutis absolvitur[t], dignitas libertatis inpediatur[u], et dum servus erigitur, filius abdicetur, adque inde filii sustineant damna, unde ad nocendum potiuntur servi licentia.

XVIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ne liberti religiosi ad[a] obsequium reducantur heredis.

Quoslibet de corumcumque libertis aut specialiter eclesiastici dignitas sublimavit honoris aut prefixis sanctorum locis deputavit vel ordo religionis vel ordinatio manumittentis, non erunt ad hominum patrocinium reducendi contentione qualibet heredis. Quod enim gloriosius[b] Deo adherere censetur, obsequiis hominum religari honestate nulla sinitur.

a.

e) progenies *R* 1. f) adtemta ut *pro* adtemtant aut *R* 1; adtendant aut *R* 2. g) *ita R* 1; de indecens *E* 1; deinceps *R* 2. h) sitque *R* 1; si que *R* 2. i) ingenita *superscribendo corr.* ingenuita *R* 1. k) tantum *R* 1. l) conmissione *R* 1. m) adtollit — servitus *om. R* 1. n) siuimet *R* 1. o) adpetet *R* 1. p) libertis *R* 2. q) iuxta *R* 1. r) eisque — concusserint *des. R* 1. s) concuserint *R* 2. t) adsolvitur *R* 1. u) inpendatur *R* 1.
XVIIII. a) *deest R* 1. b) gloriosus *R* 1.

1) *Cf. L. Rom. Vis. Paul. II,* 20, 6*; v. Dahn, 'Könige' VI*[2], *p.* 184, *n.* 1.

DE ISCELERIBUS[a] ET TORMENTIS.

LIBER SEXTUS.

I. TITULUS: DE ACCUSATIONIBUS CRIMINUM.

I. Ut domino vel senioribus loci petatur servus in[a] crimine accusatus[a].
II. Pro quibus rebus et qualiter ingenuorum persone subdende sunt questioni.
III. Pro quibus rebus et qualiter servi vel ancille torquendi sunt in capite dominorum.
IIII. Pro quantis rebus et qualiter servus aut libertus tormenta portabunt.
V. Qualiter ad regem accusatio deferatur.
VI. De servata[b] principibus pietate parcendi.
VII. Quod ille solus culpavilis[c] erit, qui culpanda conmiserit.

I. ANTIQUA[a].

Ut domino vel senioribus loci petatur servus in crimine accusatus.

Si servus in aliquo crimine accusetur, iudex prius[b] dominum, vilicum vel actorem eius loci, cuius servus fuerit accusatus, admoneat, ut eum in iudicio presentet. Quod si reum presentare noluerit, ipse dominus vel actor aut vilicus, donec reum presentet, a comite civitatis vel iudice distringatur. Certe si dominus, vel quibus commissa res est, difficulter adproximent, a iudice et tenendus et discutiendus est servus.

LIB. VI. a) SCELERIBUS *R* 2.
TIT. I. a) in cr. acc. *des.* *R* 1. b) servando *R* 2. c) culpabilis *R* 2.
I. a) *deest* *R* 2. b) primus *R* 1.

II. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Pro quibus rebus et qualiter ingenuorum persone subdende sunt questioni.

Si[1] in criminalibus causis discretionis modus amittitur, criminatorum malitia nequaquam frenatur. Ideoque, si in causa regie potestatis vel gentis aut patrie seu homicidii vel adulterii equalem sibi nobilitate[a] vel dignitate[a] palatini officii quicumque accusandum crediderit, habeat prius fiduciam conprobandi, quod obicit, et sic alienum sanguinem temtet inpetere. Quod si probare non potuerit, coram principe vel his, quos sua princeps auctoritate preceperit, trium testium suscriptione roborata inscriptio[2] fiat, et sic questionis examen incipiat; ita ut qui subditur questioni, si innox tormenta pertulerit, accusator ei confestim serviturus tradatur, ut, salva tantum anima, quod in eo exercere voluerit vel de istatu[b] eius iudicare elegerit[c], in arbitrio suo con-
sistat. Iudex tamen hanc cautelam servare debebit, ut *a.*
accusator omnem rei ordinem scriptis exponat et iudici occulte presentans, sic questionis examinatio fiat; et si eius professio, qui questioni subdendus est, conpar fuerit cum[d] verbis accusatoris, criminis reus incunctanter habendus est. Certe si aliut dictio accusatoris habuerit, aliut eius confessio, qui subditur questioni, quia dubitari non potest, quod per tormenta sibi crimen inponat, oportebit accusatorem superioris legis huius sententie subiacere. Quod si accusator, priusquam occulte iudici notitiam tradat, aut per se aut per quemlibet de re, qua accusat, per[e] ordinem instruxerit quem accusat, non liceat iudici accusatum subdere questioni; cum per accusatoris iam indicium[f] detectum constet ac publicatum esse negotium. Similis quoque et de ceteris personis ingenuis ordo servandus est. Nam si capitalia, que supra taxata sunt, accusata non fuerint, sed furtum
factum dicitur vel quocumque[g] inlicitum, si trecentorum *v.*
summa est solidorum vel[h] amplius, inscriptione pre-
missa subdendus est questioni qui[i] petitur. Si autem *a.*
actio minoris est quantitatis, quam trecenti sunt[k] *v.*
solidi, per probationem convictus qui accusatur secun-

II. a) nobilitatem vel dignitatem *R* 1. b) statu *R* 2. c) voluerit *R* 1. d) in *R* 1. e) per — accusat *des. R* 1. f) iudicium *R* 2. g) *ita pro* quodcumque *R* 1. 2. h) vel amplius — subdendus est *des. R* 2. i) petitor *pro* qui p. *R* 2. k) sint *R* 1.

1) *Cf. de hac lege Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 282 *sqq.* 2) *Cf. infra VII,* 1. 5.

dum leges alias conponere conpellatur; aut si convinci
non potuerit, sacramento[l] se expians conpositionem ac-
cipiat, que de mala petitione legibus continetur. Spe-
ciali tamen constitutione decernimus, ut persona[m] in-
ferior nobiliorem a se vel potentiorem inscribere[n] non
presumat. Sed si petendum in causa putaverit[o], et pro-
batio fortasse convincende rei defuerit, nobilior ille vel
potentior conscientiam suam sacramentis purgare non
differat, quod nec admiserit[p] nec habeat penes se vel
retineat rem, pro qua fuerit petitus; et reddito iura-
mento, ille, qui male petit, sicut alia lex continet[1], ei
conponere non moretur. Verumtamen seu nobilis sive
inferior seu ingenua persona, si questioni subdita fuerit,
ita coram iudice vel aliis honestis viris a iudice con-
a. vocatis accusator penas inferat, ne vitam extinguat[q].
Et quia per triduum questio agitari debet, si inminenti
casu qui tormentis subditur mortuus fuerit, ex[r] malitia
iudicis vel alico dolo seu ab adversario accusati cor-
ruptus beneficio talia tormenta fieri non proibuit, unde
mors occurreret, ipse iudex iniquitatis proximis parenti-
bus simili vindicta puniendus tradatur. Si certe suo se[s]
sacramento innocentem[t] reddiderit, et testes, qui fuerint
presentes, iuraverint, quod nulla sua malitia vel dolo
aut corruptione beneficii mors ipsa provenerit, nisi solo
tormentorum eventu: pro eo, quod indiscretus iudex
v. superflua non proibuit, CCC solidus heredibus mortui con-
a. pellatur exolvere. Accusator autem in potestate proxi-
morum parentum mortui traditus, eadem mortis pena
multetur, qua ille multatus est, qui per eius accusatio-
nem morte damnatus interiit.

III. ANTIQUA[a].

Pro quibus rebus et qualiter servi vel[b] ancille torquendi sunt in capite dominorum.

Servus[2] seu ancilla in capite domini vel domine non propter aliut torqueantur, nisi tantum in crimine

l) sacramentum *R* 1. m) persola *R* 1. n) scribere *R* 1. o) *ita E* 1; patuerit *R* 1; potuerit *R* 2. p) amiserit *R* 1. q) extinquat *R* 1. r) nec *R* 2. s) *deest R* 2. t) *deest R* 1.
III. a) *deest R* 2. b) vel *bis scr. R* 1.

1) *V. supra II, 2, 9, p. 75; et infra VII, 1, 5.* 2) *Cf. L. Rom. Vis. Paul. I,* 12, 3: In caput domini patronive nec servus nec libertus interrogari potest. *Excipiuntur autem aliis locis eadem ex parte, quae hic excipiuntur, crimina: adulterii, laesae maiestatis, falsae monetae; l.* 1. *Cod. IX,* 41; *l.* 53. *Dig. V,* 1. *Cf. Wasserschleben, De Quaestion. p.* 86 *sqq.*

adulterii[1], aut si contra regnum, gentem vel patriam aliquid dictum vel dispositum fuerit, seu falsam monetam quisque confixerit[2], aut etiam si causam homicidii vel maleficii querendam[c] esse constiterit; ita ut servi vel ancille pro talibus criminibus torti, si conscii et occultatores sceleris dominorum repperiuntur, pariter cum dominis puniantur. Certe si sua isponte[d] indices *a.* veritatis extiterint, sufficiat eis, quod pro veritatis indagine questioni subditi tormenta pertulerint, a mortis tamen periculo[e] habeantur inmunes. Servus autem vel ancilla in tormentis positi et de se interrogati, si etiam de dominis sint confessi, et fuerit culpa mortalis hac[f] declaratis signis potuerit adprobari, eadem mortis censura multentur, quam[g] eorum domini fuerint condemnati.

IIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Pro quantis rebus et qualiter servus aut libertus tormenta portabunt.

Si servus in aliquo crimine accusetur, antea non torqueatur, quam ille, qui accusat, ac se condicione constringat, ut, si innocens tormenta pertulerit, pro eo, quod innocentem in tormentis tradidit, alium eiusdem meriti servum domino reformare cogatur. Si vero innocens in tormentis mortuus vel debilitatus fuerit, duos equalis meriti servos cum eodem domino reddere non moretur, et ille, qui debilitatus est, ingenuus in patrocinio domini sui permaneat; nam et iudex, qui temperamentum[a] in tormento[a] non tenuit et ita discretionem legis excessit, ut his, qui questionatus est, mortem violentam incurreret, eiusdem meriti servum domino mox reformet. Verum ut de servorum meritis omnis ambiguitas cesset contentionis, non pro[b] artificii qualitate excusatio[c] videatur haberi, sed pro servis questionandis contropatio adibeatur etatis et hutilitatis; aut si artifex fuerit, qui debilitatus est, et huius artificii servum non habuerit, qui insontem debilitabit, alterius artificii servum iuxta predictum ordinem domino cogatur exsolvere; ita ut[b], si artificem non habuerit, et alium

c) querendum *R* 1. d) sponte *R* 2. e) periculum *R* 1. f) *i. e.* ac; hec *R* 2. g) que *R* 2.
IIII. a) temperamento *pro* t. in tormento *R* 1; temperamentum in tormenta *R* 2. b) *deest* *R* 1. c) excusati *R* 1.

1) *V. supra III,* 4, 10. 2) *V. infra VII,* 6, 1.

servum ille, cuius servus questioni addicitur, pro eo accipere noluerit, tantum pretium eiusdem servi artificis, qui questioni subditur, eius domino persolvatur, quantum ipse artifex a iudice vel bonis hominibus rationabiliter valere fuerit estimatus. Ita tamen servandum est, ut nec ingenuum quisque nec servum subdere prius questioni presumat, nisi coram iudice vel eius saione[d], domino etiam servi vel actore presente, districte iuraverit, quod nullo dolo vel fraude aut malitia innocentem faciat questionem subire. Et si subditus questioni mortuus fuerit, adque ille, qui subdidit, unde conponere non habuerit, ipse subdendus est servituti, qui innocentem fecit occidi. Si autem dolo servum alienum quispiam subdendum questioni intenderit, et dominus servi, qui accusatur, per probationem eum potuerit de obiecto crimine reddere innocentem, accusator eius alium paris meriti servum accusati domino cogatur exolvere, et dispendium, quod dominus eius in adprobationem innocentis servi pertulerit, prout rationabiliter iudex reddi perpenderit, ab iniusto accusatore exactum domino servi restituatur. De rebus vero minimis culpa servi repperta dominus, si voluerit, conponendi licentiam habeat; ita ut omnis fur iuxta qualitatem culpe flagella suscipiat. Pro maiori vero noxa, si conpositionem dominus noluerit solvere, servum pro crimine non morabitur tradere. In-
v. genuus sane, si libertum questioni[e] putaverit addicendum, sive[f] pro capitali crimine seu pro centum quinquaginta solidorum quantitate, si innox quodcumque tormenti pertulerit, CL solidos eius petitor ei conponere conpellendus est.

V. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Qualiter ad regem accusatio deferatur.

Si quis principi contra quemlibet falsa suggesserit, ita ut dicat eum adversus regem, gentem vel patriam aliquid nequiter meditatum fuisse aut agere vel egisse, seu in autoritatibus vel preceptis regie potestatis aut eorum, qui iudiciaria ordinatione[a] funguntur, fraudulenter quippiam inmutasse, adque etiam scripturam falsam fecisse vel recitasse falsamque monetam fecisse[b], sed[c] et si[c] veneficium vel maleficium aut adulterium

d) saionē *R* 1. e) questionibus *R* 1. f) si vero *R* 2.
V. a) dignatione *R* 2. b) fesisse *R* 1. c) et *deest* *R* 1; sed *et* si *des.* *R* 2.

uxoris aliene fortasse prodiderit, horum vel similium criminum accusator, que ad capitis periculum vel rerum amissione pertinere videntur[d], si vera repperiuntur[e] que dixerit, nullam omnino calumniam sustinebit. Si certe quod opponit falsum esse constiterit, et per solam invidiam id fecisse patuerit, ut iacturam capitis aut detrimentum corporis vel rerum damna pateretur quem accusare conatus est, in potestate traditus accusati, ille hanc penam in se suisque rebus suscipiat, qui hoc alium innocentem pati voluerat. Ita ut ille, qui aliquid scire se dicit, quod ad cognitionem principis possit deduci, et in eo loco fuerit, ubi tunc regiam potestatem esse contigerit, aut per se istatim[f] suggerat omne, quod novit, aut per fidelem regis eius auditibus denuntianda[g] procuret. Quod si procul a rege eum esse provenerit, et per aliquem principi mandandum[h] crediderit, quod accusationem alterius dinoscitur pertinere, coram illo, cui hoc suggerendum committit, talem epistolam faciat, per quam evidenter quid mandet exponat. Quam etiam epistulam tres testes, quos sibi nobit[i] esse fideles, evidentibus signis aut suscriptionibus simul cum ipso firment, ut postea quod mandaverit negare non possit.

VI. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De servanda principibus pietate[a] parcendi.

Quotienscumque nobis pro his, qui in causis nostris aliquo crimine inplicati sunt, subplicatur, et suggerendi tribuimus aditum et pia miseratione delinquentibus culpas omittere nostre potestati servamus. Pro causa autem gentis et patriae huiusmodi licentiam denegamus. Quod si divina miseratio tam sceleratis personis cor principis misereri conpulerit, cum adsensu sacerdotum maiorumque[b] palatii licentiam miserandi libenter habebit.

VII. ANTIQUA[a].

Quod ille solus cnlpavilis[b] erit, qui culpanda conmiserit.

Omnia crimina suos sequantur autores, nec pater pro filio, nec filius pro patrem[c], nec uxor pro marito,

d) *ita* R 2; videtur R 1. e) repperiantur R 2. f) statim R 2. g) denuntiandam R 1. h) mandatum R 1. i) novit R 2.

VI. a) *ita et hic et supra in indice rubricarum* R 1. 2; potestate *alii*. b) que *deest* R 1.

VII. a) *deest* R 2. b) culpalis R 2. c) patre R 2.

nec maritus pro uxorem[d], nec frater pro fratrem[e], nec vicinus pro vicino, nec propincus pro propinco[f] nullam[g] calumniam pertimescat; sed ille solus iudicetur culpavilis, qui culpanda conmittit, et crimen cum illo, qui fecit[h], moriatur[1]. Nec successores aut heredes pro factis parentum ullum[i] periculum pertimescant.

II. TITULUS: DE MALEFICIS ET CONSULENTIBUS EOS ADQUE VENEFICIS.

I. Si ingenuus de salute vel morte hominis vaticinatores consulat.
II. De veneficis.
III. De maleficis et consulentibus eos.
IIII. De his, qui in hominibus aut animalibus vel quibuscumque rebus qualiacumque[a] ligamenta aut quodcumque contrarium fecisse repperiuntur.

I. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Si ingenuus de salute vel morte hominis vaticinatores consulat.

Qui de salute vel morte principis vel cuiuscumque hominis ariolos, aruspices vel vaticinatores consulit, una cum his, qui responderint consulentibus, ingenui siquidem flagellis cesi cum rebus omnibus fisco servituri adsocientur, aut a rege cui iusserit donati perpetuo servitio addicantur. Quod si et filii eorum tali fuerint parentibus crimine socii, simili[a] damnatione plectantur. Si vero ab iscelere parentum habeantur extranei, et dignitatem et rerum omnem possessionem, quam parentes amiserint[b], plenissime obtinebunt. Servi vero diverso genere tormentorum[c] adflicti in transmarinis partibus transferendi vendantur, ut severitas vindicte non habeat excusatos, quos proprie volumtatis excessus nefarie prevaricationis facit obnoxius[d].

L. Rom. Vis. Paul. V, 23, 3; cf. ib. C. Th. IX, 13, 2. Interpr.

II. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De veneficis.

Diversorum criminum noxii diverso sunt penarum genere feriendi. Hac primum ingenuos sive servos vene-

d) uxore *R* 2. e) fratre *R* 2. f) propinquo *R* 1. g) ullam *R* 2. h) fecerat *R* 2. i) nullum *R* 2.
TIT. II. a) qualicumque *R* 2; q. — repperiuntur *des. R* 1.
I. a) simile *R* 1. b) admiserint *R* 1. c) penarum *R* 2. d) obnoxios *R* 2.

1) *V. l.* 11. *Dig. XLVIII,* 4: extinguitur crimen mortalitate; *cf. l.* 20. *t.* 19.

ficos, id est, qui venena conficiunt, sta[a] protinus vindicta sequatur, ut, si venenatam potionem alicui dederint, et qui biberit mortuus exinde fuerit, illi etiam continuo subpliciis subditi, morte sunt turpissima puniendi. Si certe poculo veneni potatus ęvaserit, in eius potestate tradendus est ille, qui dedit, ut de eo facere quod voluerit sui sit incunctanter arbitrii.

III. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De maleficis et consulentibus eos.

L. Rom. Vis. C. Th. IX, 13, 1. Interpr. Malefici vel inmissores tempestatum, [qui] quibusdam incantationibus grandines in vineis messibusque inmittere peribentur, vel hii, qui per invocationem demonum mentes hominum *ib. IX, 13, 3; cf. Interpr.* turbant, seu qui nocturna sacrificia demonibus celebrant eosque per invocationes nefarias nequiter invocant, ubicumque a iudice vel actore sive procuratore loci repperti fuerint vel detecti, ducentenis flagellis publice verberentur et decalvati deformiter decem convicinas possessiones circuire cogantur inviti, ut eorum alii corrigantur exemplis. Quos tamen iudex, ne ulterius evagantum[a] talia facere permittantur, aut in[b] retrusione faciat esse, ut ibi accepta veste atque substantia ita vivant, ne viventibus nocendi aditum habeant[c], aut regie presentie dirigat, ut, quod de illis sibi placitum fuerit, evidenter statuat. Hi autem, qui tales consulisse[d] repperiuntur, in populi conventu ducentenos hictos accipiant flagellorum, ut inpuniti non maneant, quos culpe similis[e] reatus accusat.

IIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De his, qui in hominibus aut in animalibus vel quibuscumque rebus qualiacumque ligamenta aut quodcumque contrarium fecisse repperiuntur.

Presentis[a] legis superiori[a] sententia damnari iubemus, seu ingenuus sit, sive servus utriusque[b] sexus, qui in hominibus vel brutis animalibus omnique genere, quod mobile esse potest, seu in agris vel in vineis diversisque arboribus maleficium aut diversa ligamenta aut etiam scriptis in contrarietatem alterius excogitaverint facere

II. a) ista *R* 2.
III. a) *ita R* 1. 2. b) *deest R* 1. c) adibeant *R* 1. d) consoluisse *R* 2. e) similes *R* 1.
IIII. a) Presentibus legibus superioris *R* 1. b) utrique *R* 1.

aut expleverint, per quod alium ledere vel mortificare aut obmutescere vellint, ut damnum tam in corporibus quam etiam in universis rebus fecisse repperiuntur.

III. TITULUS: DE EXCUTIENTIBUS HOMINUM PARTUM.

I. De his, qui potionem ad avorsum dederint.
II. Si ingenuus ingenuam abortare fecerit.
III. Si ingenua mulier ingenuam abortare conpulerit.
IIII. Si ingenuus ancille partum effuderit.
V. Si servus ingenue partum excusserit.
VI. Si servus ancille partitudinem leserit.
VII. De his, qui filios suos aut natos aut in utero necant[a].

I. ANTIQUA[a].

De his, qui potionem ad aborsum dederint.

Si[1] quis mulieri pregnanti potionem ad[a] avorsum aut pro necando infante dederit, hoccidatur; et mulier, que[b] potionem ad[a] aborsum facere quesibit, si ancilla est, CC flagella suscipiat; si ingenua est, careat dignitate persone et cui iusserimus servitura tradatur.

II. ANTIQUA.

Si ingenuus ingenuam abortare fecerit.

Si[2] quis mulierem gravidam percusserit quocumque hictu aut per aliquam hoccasionem mulierem ingenuam abortare fecerit, et exinde mortua fuerit, pro homicidio puniatur. Si autem tantumodo partus excutiatur, et mulier in nullo debilitata fuerit, et ingenuus[a] ingenue hoc intulisse cognoscitur, si formatum infantem extincxit, CL solidos reddat; si vero informem, C solidos pro facto restituat.

III. ANTIQUA.

Si ingenua mulier ingenuam abortare conpulerit.

Si ingenua mulier per aliquam violentiam [aut]

TIT. III. a) negcant *R* 1.
I. a) *deest* *R* 2. b) qui *R* 1.
II. a) in ingenuam hoc *R* 1.

1) *Cf. L. Baiuv.* 8, 18. 2) *Cf. L. Baiuv.* 8, 19.

occasionem ingenue partum excusserit aut eam ex hoc debilitasse cognoscitur, sicut et ingenui superioris[a] damni pena multetur[b].

IIII. ANTIQUA[a].

Si ingenuus ancille partum effuderit.

Si[1] ingenuus ancille[b] aborsum fecerit pati, XX solidos domino ancille cogatur inferre.

V. ANTIQUA.

Si servus ingenue partum excusserit, CC flagellis publice verberetur et tradatur ingenue serviturus.

VI. ANTIQUA.

Si servus ancille partitudinem[a] leserit.

Si ancillam servus abortare fecerit, X solidos dominus[b] servi ancille domino dare cogatur, et ipse servus CC insuper flagella suscipiat.

VII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De his[a], qui filios suos aut natos[b] aut in utero necant.

Nihil est eorum pravitate deterius, qui pietatis inmemores, filiorum suorum necatores existunt; quorum quia vitium per provincias regni nostri sic inolevisse narratur, ut tam viri quam femine sceleris huius auctores[c] esse repperiantur. Ideo hanc licentiam proibentes decernimus, ut, seu libera seu ancilla natum filium filiamve necaverit[d], sive adhuc in utero habens, aut potionem ad avorsum acceperit, aut alio quocumque modo extinguere partum suum presumserit, mox provincie iudex[e] aut territorii talem[f] factum reppererit, non solum operatricem[g] criminis huius publica morte condemnet, aut si vite reservare voluerit, omnem visionem oculorum eius non moretur extinguere, sed etiam si maritum eius talia iussisse vel permisisse patuerit, eundem etiam vindicte simili subdere non recuset.

III. a) superioribus *R* 1. b) multentur *R* 1.
IIII. a) *deest R* 2. b) ad ancillam *R* 2.
VI. a) partudinem *R* 1. b) domino *R* 1.
VII. a) his qui *des. R* 1. b) natus *R* 1. c) actoris *R* 1. d) necaverint *R* 1. e) dux *R* 2. f) tale *R* 2. g) uberatricem *R* 1.

1) *Cf. L. Baiuv.* 8, 22. 23.

IIII. TITULUS: DE VULNERE ET DEBILITATIONE.

I. De cedibus ingenui adque servi.
II. De presumtoribus et operibus presumtorum.
III. De reddendo talionem[a] et conpositionis[b] summam[c] pro[d] non reddendo talione[d].
IIII. Si itinerantem quis retinuerit iniuriose[e] adque nolenter.
V. Ut qui alteri ea intulerit, que legibus non tenetur[f], illa[g] recipiat, que fecisse convincitur[g].
VI. Ne sit reus, qui percutere volentem ante percusserit.
VII. Si servus ingenuo fecerit contumelium.
VIII. Si ingenuus ingenuum percutiat[h].
VIIII. Si ab ingenuo servus debilitetur alterius.
X. Si servus ingenuum percutiat.
XI. Si servus servum debilitet alienum.

I. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De cedibus ingenui adque servi.

Si ingenuus ingenuum quolibet hictu in capite percusserit, pro libore det solidos V, pro cute rupta solidos X, pro plaga[a] usque ad ossum[b] solidos XX, pro osso fracto solidos C. Quod si ingenuus hoc in servo alieno conmiserit, medietatem superioris conpositionis exolvat. Si vero servus in servo hoc fecerit, tertiam eiusdem conpositionis adinpleat et L flagella suscipiat. Si autem servus ingenuum vulneraverit, ita componat, sicut cum ingenuus servum vulneraverit alienum, et LXX flagella suscipiat. Si vero dominus noluerit pro servo conponere, servus tradatur pro crimine.

II. ANTIQUA[a].

De presumtoribus et operibus presumtorum.

Si quis evaginato gladio vel quolibet genere armorum munitus presumtivo modo in domo alienam intraverit, cupiens dominum domus hoccidere[b]: si ipse fuerit occisus, nullatenus requiratur[1]; sin autem ipse, qui in

TIT. IIII. a) talione *R* 2. b) conpensationis *R* 1. c) summa *R* 2. d) *pro* — talione *des. R* 1. e) iniuste *R* 1. f) *ita R* 1; continetur *E* 1; continentur *R* 2. g) *deest R* 1. 2. h) percusserit *R* 1.
I. a) placa *R* 1. b) osso *R* 1.
II. a) *deest R* 2. b) occidere *R* 2.

1) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. IX,* 11, 2. *Interpr.*

domum alienam intravit, hominem occiderit, continuo et ipse moriatur. Quod si non criminalem culpam admiserit, secundum legum ordinem conponere non moretur, iuxta quod damnum[c] in ea domo fecerit. Nam si ille, qui in domum alienam violenter ingressus fuerat, aliquid exinde rapuerit, undecupli satisfactione que levabit cogatur exolvere. Quod si non habuerit, unde conponat, ipse sine dubio serviturus tradatur. Et si aliquid in domo, quam ingressus fuerat, damni non fecerit[e] nec aliquid subtraxerit, pro eo, quod ingressus fuerit, decem solidus dare cogatur et C flagellis[f] publice verberetur. Quod si non habuerit, unde conponat, CC flagella suscipiat. Si vero aliqui de ingenuis cum eo in eadem domo, non ab illo iussi neque in eius obsequio vel patrocinio constituti, unanimes tamen vel consentientes presumtori[g] ingressi fuerint, unusquisque eorum simili damno et pene subiaceat[h]. Quod si non habuerint, unde conponant, CL flagella suscipiant; nam testimonium non amittant. Quod si in patrocinio vel obsequio presumtoris retenti, ab illo hoc facere iussi fuerint, vel cum eo hoc[i] eos fecisse constiterit, solus patronus ad omnem satisfactionem et pene et damni teneatur obnoxius; nam illi non erunt culpaviles, qui iussa patroni videntur esse conplentes. Si autem servus hoc domino nesciente conmiserit, CC flagella accipiat et quecumque abstulerit reddat; si vero conscio domino, ipse dominus pro eo conponat, sicut de ingenuis est superius conprehensum.

III. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De reddendo talionem[a] et conpositionis summam pro non reddendo talione.

Quorumdam seva temeritas severioribus penis est legaliter ulciscenda; ut, dum[b] metuit quisque pati quod fecerit, saltim ab inlicitis invitus abstineat. Quicumque igitur ingenuus ingenuum pertinaciter ausus decalvare aliquem aut turpibus maculis in faciem vel cetero corpore flagello, fuste seu quocumque hictu feriendo aut trahendo malitiose fedare vel maculare sive quacumque partem membrorum trucidare presumserit, aut etiam ligaverit, vel in custodiam aut in quocumque vinculo de-

c) damna *R* 2. d) fuerit *R* 2. e) fecit *R* 1. f) flagella *R* 1. g) presumtiosi *R* 2. *E* 1. h) subiaceant *R* 2. i) hoc eos *des.* *R* 1.
III. a) talione *R* 2. b) cum *R* 1.

tinuerit[c], seu ligari ab alio aut custodie vel vinculo[c] mancipari preceperit, iuxta quod alii intulit vel inferendum preceperit, correptus a iudice in se recipiat talionem; ita ut his, qui male pertulerit aut corporis contumeliam sustinuerit, si conponi sibi a presumtore voluerit, tantum conpositionis accipiat, quantum ipse taxaverit, qui lesionem noscitur pertulisse. Pro alapa vero, pugno vel calce aut percussione[d] in capite proibemus reddere talionem, ne, dum talio rependitur, aut lesio maior aut periculum ingeratur. Sed si quis haec[e] sine membrorum aliqua lesione presumtiosus intulerit, pro alapa X, pro[f] pugno vel calce XX flagella[f] suscipiat[f]; pro percussione vero in capite, si sine sanguine fuerit, ab eo, quem percusserit, XXX flagella suscipiat. Certe qui lesit vel ledendum dicitur instituisse, si non ex priori disposito, sed subito exorta lite et cede conmissa aliquo casu id convicerit se nolente perpetratum fuisse, pro evulso oculo det solidos C. Quod si contigerit, ut de eodem oculo ex parte videat qui percussus est, libram auri a percussore in conpositionem accipiat. Qui in naribus sic percussus est[g], ut nasum ex integrum perdat, C solidos percussor exsolvat. Si vero nasus ita conlisus est, ut pars turpata narium pateat, iuxta quod deturpationem iudex inspexerit, damnare non morabitur percussorem; quod etiam similiter de labiis vel auribus precipimus custodiri. Cui ponderositas facta fuerit, C solidi dentur in conpositionem. Qui manum ex toto absciderit vel etiam de quolibet hictu[h] ita percusserit, ut ad nullum opus ipse prodefaciat, C solidos percussor conponat. Pro pollicem[i] autem L, pro sequenti digito XXXX, pro tertio XXX, pro quarto XX, pro quinto X solidos conpositionis exolvat. Que iscilicet[k] summam[l] et de pedibus erit inplendum[l]. Pro singulis autem excussis dentibus duodeni solidi conponantur. Qui cassos alteri fregerit, et ex hoc, qui percussus est, debilis apparuerit, libram auri percussor conponere procurabit; et sta[m] quidem inter ingenuos[n] observanda vel adinplenda sunt. Si vero servus haec[o] ingenuo fecerit, vel etiam ingenuum decalvaverit, in eius potestate tradendus est[f], ut sui sit arbitrii de eo facere quod voluerit. Si certe ingenuus servum alterius decalvaverit vel decalvari[p] iusserit rusticanum, det eius

c) detinuerit — vinculo *om.* R 1. d) permissionem R 1. e) aut *add.* R 1. f) *deest* R 1. g) percusserit R 1. h) hictum R 1. i) pollex R 2. k) scilicet R 2. l) summa — inplenda R 2. m) ista R 2. n) ingenuis R 1. o) hoc R 2. p) decalvare R 2.

domino solidos X. Si vero idoneum, C flagella suscipiat et supra dictam summam solidorum exolvat. Quod si qualibet corporis parte servum truncaverit vel truncare iusserit alienum, CC flagellorum hictibus verberetur, et alium eiusdem facultatis et meriti[q] servum cum eodem proprio domino reddere conpellatur. Quod si de supra taxatis capitulis quodcumque libertus ingenuo facere presumserit, pro eo, quod equalem statum non habet, et quod fecerit similiter in se factum recipiat et C insuper flagellorum hictus extensus accipiat. Si servus *a.* servum inscio domino decalvare sive truncare presumserit, et quod fecerit patiatur, et C flagellis publice verberetur. Si servus domino nesciente ingenuum conprehendere vel ligare presumserit, CC publice verberetur flagellis. Quod si cum domini volumtate servus hoc fecerit, ipse dominus tantundem et penam et damna, que de ingenuis in hac tenetur lege, suscipiat. Ingenuus autem, si servum alienum ligaverit innocentem, det domino servi solidos tres. Nam si servus servum ligaverit absque volumtate domini sui, C flagellis publice verberabitur. Si certe conscio domino id servus admiserit, hisdem servi dominus tres idemque solidus reddere conpellendus est. Tamen si ingenuus servum alienum innocentem die aut[r] nocte in custodia detinuerit[s] vel ab alio fecerit detineri, pro una die tres solidus et pro nocte similiter tres solidos domino servi conponat; et si[t] per plures dies id servus innocens ab ingenuo pertulisse convincitur, eandem[u] trium solidorum summam per singulos dies hac noctes hisdem ingenuus servi domino coactus exolvat. Ingenuus sane, si servum alienum fuste aut flagello vel quolibet hictu indignans percusserit, et sanguis vel libor appareat, per singulas percussiones singulos solidos domino servi persolvat; aut si gravis percussio fortasse patuerit, per quam aut mortem aut debilitatem qui percussus est videatur incurrere, quantum pro tali re conponere debeat, iudicis estimatio conpetenter inspiciat. Si vero servus in servum talia fecerit, idemque iudex constituat, quantum vel [a] servo vel ab eius domino iuxta liboris vel plagarum qualitatem media pars de ingenuis conponi debeat. Servus tamen pro presumtione sua L flagella suscipiat[v] extensus. Omnes autem sententie

q) meritis *R* 1. r) hac *R* 1. s) tenuerit *R* 1. t) insuper *ead. m. corr.* in si per *R* 1. u) eadem *R* 1. v) extensus accipiat *R* 2.

legis huius tam in viris quam in feminis observande sunt; ita ut capitalia[1], que in hac[w] vel in aliis legibus ad arbitrium iudicis reservantur, eius instantia celeriter terminentur[x]. Quod[2] si iudex, amicitia corruptus vel premio[y], iuxta estimationem rei liberare neclexerit neque continuo ulciscendam[z] instituerit[a], iudiciaria protinus
v. potestate privatus, ab episcopo vel iudice districtus illi, quem admonitus vindicare contemsit, secundum quod idem inspexerint, iuxta contemplacionem de facultate propria conponere conpellatur; quatenus ipse suarum[b] rerum conpulsus damna sustineat, qui voluntarius[c] defendere[d] recusabit interpellantis iniuriam.

IIII. ANTIQUA[a].

Si iterantem quis retinuerit iniuriose adque nolenter.

Si in itinere positum aliquis iniuriose sine sua volumtate retinuerit, et ei in nullo debitor existat, quinque solidos pro sua iniuria consequatur ille, qui tentus est; et si non habuerit, unde conponat, ille, qui eum retinuerat, L flagella suscipiat. Quod si debitor illi fuerit et debitum reddere noluerit[b], sine iniuria hunc territorii iudici presentet, et ipse illi, quod iustum est, ordinet. Si vero servus hoc sine domini iussione conmiserit, C hictus extensus accipiat flagellorum. Sin autem domino iubente hoc fecerit, ad superiorem conpositionem dominus teneatur obnoxius.

V. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Ut qui alteri ea intulerit, que legibus non tenetur[a], illa recipiat, que fecisse convincitur.

Non minoris est noxe legum statuta nescire, quam sciendo prava conmittere. Quapropter quicumque actenus vel post hec inlicita perpetrans aut leges nescire se dixerit, aut in cuiuspiam damno vel periculo illa presumsit seu[b] presumserit[b] excogitare vel agere, que dicat legibus non contineri, adque ideo se non[c] posse[c] reatui

w) hanc *R* 1. x) terminetur *R* 1. y) premium *R* 1. z) *ita R* 1. 2. *E* 1. a) institerit *R* 2. *E* 1. b) sumarum *R* 1. c) volumtatis *R* 1. d) def. non curabit *R* 2.
IIII. a) *deest R* 2. b) nollit *R* 1. c) si *R* 2.
V. a) tenentur *R* 2. b) *deest R* 2. c) *deest R* 2.

1) *Capitale i. q. capitulum; cf. Ducange s. v. capitale* 3. 2) *Cf. G. Cohn, 'Iustizverweigerung' p.* 146.

subiacere, huius rei convictus presumtor ea continuo pericula, ingnominia, tormenta adque cruciatum vel damna sustineat, que alii intulit vel inferenda molitus est, adque insuper C publice flagellorum verberibus cesus ad perennem infamiam deformiter decalvetur.

VI. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Ne sit reus, qui percutere volentem ante percusserit.

Non est putanda resistentis inprobitas, ubi violenta conspicitur[a] presumentis audacia. Quicumque ergo incaute presumtiosus fuste vel gladio seu quocumque hictu percutere aliquem iratus voluerit vel percusserit, et tunc idem presumtor ab eo, quem percutere voluit, ita fuerit percussus, ut moriatur, talis mors pro homicidio conputari non poterit, nec calumniam[b] patietur qui presumentem percusserit; quia commodius erit irato vivens[c] resistere, quam sese post obitum ulciscendum relinquere. Ille sane, qui prior contra quemlibet iratus eduxerit gladium, quamlibet non percusserit, X tamen solidos ei, quem percutere voluit, pro presumtione sola dare cogendus est.

VII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Si servus ingenuo fecerit contumelium.

Quamvis idoneus servus persone nobili et inlustri nullatenus indebite contumeliosus aut sediciosus presumat existere. Quod si fecerit, XXXX verberibus subiacebit. Servus autem vilior L flagellorum hictibus addicetur. Certe si eadem persona, ut sibi fieret[a] contumelium, servum prius[a] excitaverit alienum, sue necligentie deputet, quod oblitus[b] honestatis et patientie quod merebatur excepit.

VIII. ANTIQUA.

Si ingenuus ingenuum percutiat.

Si quis ingenuus ingenuo vulnus infixerit, ita ut continuo qui vulneratus fuerat moriatur, percussor pro homicidio puniatur. Et si qui percussus fuerat statim[a] non extinguatur, percussor deputetur in carcerem aut

VI. a) convincitur *R* 1. b) calumnio *R* 1. c) *ita R* 2. *E* 1; volens *R* 1.
VII. a) *deest R* 1. b) oblitatis *pro* obl. hon. *R* 1.
VIII. a) *deest R* 1.

certe sub fideiussore habeatur; et si evaserit vulneratus, pro sola presumtione det solidus XX, aut si non habuerit, unde conponat, CC flagella publice extensus accipiat et extra hoc conpositionem vulneris inplere cogatur, sicut a iudicibus fuerit estimatum.

VIIII. ANTIQUA[a].

Si ab ingenuo servus debilitetur alterius.

Si quis ingenuus servum alienum volens debilitaverit, alterum paris meriti servum domino eius dare non moretur. Illum vero debilem suo istudio[b] et sumtu ad curandum, donec recipiat sanitatem, retineat. Postea vero, si sanari potuerit, pro vulnere conpositio detur, ut iustum visum fuerit iudicanti[c]. Hac si postea domino servus reddatur incolomis, et suum recipiat. Insuper autem pro facti temeritate, ut cedem evadat, pro eo, quod servum alienum vulnerare presumsit, X solidos domino servi persolvat.

X. ANTIQUA[a].

Si servus ingenuum percutiat[b].

Si servus ingenuo sine domini iussione percussionem intulerit, et ille exinde continuo moriatur, percussor pro homicidio puniatur. Et si qui percussus fuerit statim non moriatur, ipse servus continuo tradatur in carcerem; et si evaserit vulneratus, ille, qui percusserat, CC flagella suscipiat. Dominus vero, si voluerit, pro servo summam conpositionis exolvat, quantum a iudicibus fuerit estimatum. Si autem noluerit, servum pro culpa tradere non moretur.

XI. ANTIQUA.

Si servus servum debilitet alienum.

Si servus in servum debilitationem intulerit, excepto vulneris conpositionem[a] C flagella suscipiat. Et si exinde debilitatus agnoscitur, quantum deterior extiterit ipse servus, iudex poterit extimare. Et si ipse dominus conpositionem accipere noluerit, similem servum aut pretium servi ab illo, cuius servus eum debilitabit, accipiat et illum debilitatum servum sibi usurpet. Hoc ipsut etiam et de ancillis precipimus custodiri.

VIIII. a) *deest* R 2. b) studio R 2. c) iudicantis R 1.
X. a) *deest* R 2. b) percuttiat R 1.
XI. a) conpositione R 2.

V. TITULUS: DE CEDE ET MORTE HOMINUM.

I. Si quis nesciens hoccidat[a] hominem.
II. Si hominem, dum quis non videt, hocciderit.
III. Si quis inpulsus hoccidat hominem.
IIII. Si quis[b] alterum percutere volens alterum hoccidat hominem.
V. Si homo exorta cede moriatur.
VI. Si, dum levis iniuria infertur, homicidium committatur.
VII. Si iocans aut indiscretus hoccidat hominem.
VIII. Si quis per cautam disciplinam hoccidat hominem.
VIIII. Si ingenuus servum casibus prescriptis hoccidat.
X. Si servus ingenuum casibus prescriptis occidat.
XI. Si homo voluntarię occidatur.
XII. Ne domini extra iudice suos servus occidant, et si ingenuus[c] occidat ingenuum[c].
XIII. Ne liceat quemcumque servum vel ancillam quamcumque parte corporis truncare[d].
XIIII. Ut homicidam cunctis liceat accusare.
XV. Quod et proximis et extraneis homicidam[e] conceditur accusare[b].
XVI. Si homicida ad eclesiam[f] confugiat.
XVII. De parricidis et eorum rebus.
XVIII. De his, qui proximos sanguinis sui hocciderint.
XVIIII. Si [a] proximo sanguinis casu proximus hoccidatur.
XX. Si servus servum casibus prescriptis hoccidat.

I. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si quis nesciens hoccidat hominem.

Quicumque nesciens hominem hocciderit et nullum[a] contra eum odium habuerit, iuxta Domini vocem reus mortis non erit[1]. Non enim est iustum, ut illum homicide damnum aut pena percutiat, quem volumtas homicidii non cruentat.

TIT. V. a) occ. *plerumque* R 2. b) *deest* R 1. c) ingenus — ingenum R 1. d) trucidare R 1. e) homicida R 1. f) eclesia R 1.
a) nullam R 1.

1) *Deuter*. 19, 4. 6.

II. ANTIQUA[a].

Si[b] hominem, dum quis non videt, hocciderit.

Si quis hominem, dum eum non videt, subitaneum venientem vel pretereuntem ignorando[c] occiderit, si nulla hoccasio inimicitie ante cum eo fuit, et ille[d] nolens homicidium admiserit adque ante iudicem[e] hoc potuerit adprobare, securus abscedat.

III. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si quis inpulsus hoccidat hominem.

Si[1] quis aut casu aut re quacumque inpulsus vel precipitatus[a] in alterum conruerit hominemque[b] hocciderit, pro homicidio nec damnis nec penis damnabilis erit. Si certe homo inpulerit alium, cuius inpulsione inlisus perimat alterum, si ille, qui inpulit, absque mala volumtate hoc fecerit, auri libre damnum habebit, quare lesionem vitare neclexerit.

IIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si quis alterum percutere volens alterum hoccidat hominem.

Quicumque[2] exhorta lite, dum eum, cum quo contendit, percutere querit, alterum nolens occiderit, querendum est, a quo cedes exordium habuerit; et si ab illo, quem percussor voluit percutere, exortam cedem esse constiterit, ille, qui concitabit litem[a], licet evaserit percussionem, quia tamen per ipsum constat homicidium esse conmissum, C auri solidos det. Ille vero, qui percussit, L solidos reddat, omnes[b] defuncti nihilhominus proximis profuturos. Ideo enim ambo damnum habebunt, quia ille volens aditum mortis dedit, ste[c] nolens mortem iniecit.

V. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si homo exorta cede moriatur.

Si exorta cede ad faciendam pacem quicumque ingenuus advenerit, et eum percussione litis mori conti-

II. a) *deest R 2.* b) Si quis h. d. eum n. v. *R 2.* c) ignorandum *R 1.* d) qui *add. R 1.* e) iudice *R 1.*
III. a) precitatus *R 1.* b) hominem quem *R 1.*
IIII. a) lite *R 1*; *deest R 2.* b) homines *R 2*; hominis *E 1.* c) iste *R 2.*

1) *Cf. Wilda, 'Strafr.' p.* 583; *Frank, 'Kasuelle Tötung' p.* 28. 2) *Cf. Frank l. c.*

gerit, adque ille, qui percussit, aut suo sacramento aut testibus numero et dignitate idoneis adprobare potuerit, quod hoc ut fieret volumtatis eius non fuit, quia percussor nec percutere nec hoccidere voluit, libram tantum auri parentibus persolvat occisi. Similiter et qualemcumque vulnus tali casu fieri provenerit, tertiam partem conpositionis qui percussit exolvat, quia mors eius inulta esse non debet, qui pacis premium ut conferret advenit.

VI. ANTIQUA [a].

Si, dum levis iniuria infertur, homicidium committatur.

Si, dum quis calce [b] vel pugno aut quacumque percussione iniuriam conatur inferre, homicidii extiterit hoccasio, pro homicidio puniatur.

VII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si iocans aut indiscretus hoccidat hominem.

Quicumque [1] incautus et indiscretus aut iocari volens aut in multitudine cuiuscumque rei ex inproviso hictum [a] noxium mittens percussisse adque hoccidisse quempiam videatur, cum aut sacramento aut testibus convictum fuerit, quia id disposito [b] malitie aut nocendi volumtate conmissum non fuit, non quidem erit percussor vel [c] homicidio infamis vel morte damnabilis; quia mortuum volumtarie non hoccidit. Quare tamen indiscrete percussit nec vitare casum [d] studuit, libram auri proximis occisi persolvere procuravit [e] et L flagellorum hictibus vapulavit.

VIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si quis per cautam disciplinam hoccidat hominem.

Quemcumque [a] discipulum vel in patrocinio aut in servitio constitutum a magistro, patrono vel domino conpetenti et discreta disciplina percussum fortasse mori de flagello contingat, cum nihil ille, qui docet aut corripit, in hunc invidie aut malitie habuerit, qui cedit [b] homi-

VI. a) *deest* *R* 2. b) calcem *R* 1.
VII. a) hictu *R* 2. b) dispositum *R* 1. c) velut homicidii *R* 1. d) casu *R* 1. e) procurabit — vapulabit *R* 2.
VIII. a) Quicumque *R* 1. b) cesit *R* 2.

1) *Cf. Wilda l. c.*

cidio nec infamari poterit nec adfligi. Quia, dicente Domini[c] sacra iscriptura: 'qui[1] disciplinam abicit, infelix erit'.

VIIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si ingenuus servum casibus prescriptis occidat.

Si ingenuus servum non volumtate, sed supra scriptis casibus diversis hocciderit, medietatem[a] conpositionis, que est de ingenuis constituta, erit[b] a percussore domino servi reddenda.

X. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si servus ingenuum casibus prescriptis occidat.

Si servus ingenuum non volumtate, sed supra scriptis casibus diversis occiderit, eam conpositionem exolvat, que de ingenuis casu hoccidentibus superior sententia taxat. Quod si dominus pro servo conponere noluerit, mox servum tradere oportebit.

XI.[a] ANTIQUA[b].

Si homo[c] volumtarię occidatur[d].

Omnis homo, si volumtate, non casu hocciderit hominem, pro homicidio puniatur.

XII.[a] FLAVIUS CHINDASVINDUS[b] REX.

Ne domini extra iudicem servos suos hoccidant, et si ingenuus occidat ingenuum.

Si[2] criminis quisque reus vel nefandi consilii socius nequaquam debet indemnis relinqui, quanto magis qui ex istudio malitie temeranter homicidium dinoscitur per-

c) Dei *R* 2.

VIIII. X. *Auctor codicis R* 1 *errore manifesto a verbo* occiderit *capitis* 9. *ad ea, quae idem verbum* occiderit *in capite* 10. *sequuntur, transiluit; quo facto verba* medietas *capitis* 9. *usque* occiderit *capitis* 10. *desunt. Caput* 10. *autem infra ad calcem codicis al. m. post additum repetitur. In codice R* 2 *capita* 9. *et* 10. *mutato ordine ita leguntur, ut caput* 10. *sub numero* VIIII *exhibeatur, caput* 9. *sub numero* X *sequatur. Caput* 9 *(codicis* X*) inscriptione auctoris caret.*

VIIII. a) *ita R* 2. *E.* b) *ita E* 1; *deest R* 2.

XI. a) X *R* 1. b) *deest R* 2. c) non, *add. R* 1. d) hominis *add. R* 2.

XII. a) XI *R* 1. b) gloriosus Reccessvinthus *R* 2.

1) *Sap. Sal.* 3, 11. 2) *Cf. ad hanc et sequentem legem Dahn, 'Könige' VI², p.* 198.

petrasse? Ideoque, quia sepe presumtione crudelium dominorum extra discussionem[c] publicam servorum anime perimuntur, extirpari decet hanc omnino licentiam et huius legis ab omnibus perenniter adinpleri censuram; scilicet, ut nullus dominorum dominarumque servorum suorum vel ancillarum seu qualiumcumque personarum extra publicum iudicium quandoquidem occisor existat[1]. Sed si tale servus vel ancilla seu quicumque crimen admiserit, ex quo possit mortis debitam damnationem excipere, confestim dominus eius vel accusator iudici loci illius, ubi hoc exortum fuerit, aut comiti vel duci[d] publicare non differat, et agitata discussione, dum manifestum crimen patuerit, seu a iudice sive a proprio domino mortis, quam meretur, sententiam excipiat[e]. Ita tamen, ut, si[f] reum iudex occidere noluerit, mortis eius sententiam[e] scriptis decernat, et utrum interficere eum dominus eius, an vite reservare voluerit, in eius potestate consistat. Sane si servus vel ancilla, ausu[g] pestifero resultantes[h] dominis, seu gladio vel lapide sive quocumque[i] hictu dominum dominamve percusserit vel percutere conatus fuerit, et domini se cupientes defendere, statim in eo[k] furore servum aut ancillam hocciderint, nullatenus ad satisfactionem tenendi sunt homicidii; si tamen res taliter gesta probabilis fuerit, hoc est, et per testimonium vel iuramentum servorum vel ancillarum, quos interfuisse constiterit, et per sacramentum eius, qui talia gesserit. Nam si ex disposito malitie servum suum vel ancillam seu per se sive per quemlibet extra publicum examen occidere quicumque presumserit, qui talia dinoscitur perpetrasse propter arcendam[l] huius *v.*
rei temeritatem redactus in exilium sub penitentia persistat, quousque advixerit, et facultas eius illis proficiat, quibus lex ad capiendam hereditatem vicinioris gradus successionis[m] indulgit. Qui vero alienum servum vel ancillam ex deliberatione[n] sue volumtatis occiderit vel occidendum preceperit, duos eiusdem meriti servos seu

c) discussione publica *R* 2. d) iudici *R* 1. e) excipiat — sententiam *om.* *R* 2. f) seu *R* 1; *deest* *R* 2. g) aut sub *R* 2. h) resultans *R* 2. i) quodcumque *R* 1; cocumque *R* 2. k) eos *R* 1. l) coarcendam *R* 2. m) successione *R* 2. n) liberatione *R* 1.

1) *Cf. Conc. Epaon. (a.* 517*) c.* 34: Si quis servum proprium sine conscientia iudicis occiderit, excommunicatione biennii effusionem sanguinis expiabit.

ancillas occisorum dominus de facultate homicide consecuturus est; homicida tamen secundum superiorem hordinem perennis exilii penam indubitanter excipiat. Nam si dominus fortasse vel domina in ancilla vel servo, tam proprio quam extraneo[o], vel incitatione iniurie vel ira commotus, dum disciplinam ingerit, quocumque hictu percutiens[p] homicidium penetraverit[q], et vel testibus probare potuerit vel certe sacramento[r] suam conscientiam expiaverit, nolendo talem[s] homicidium conmisisse, ad huius legis sententiam teneri non poterit. Verumtamen si servi vel ancille instituentibus vel consentientibus dominis in conservis suis vel quibuscumque personis homicidium perpetraverint, et per exactionem tormentorum eosdem dominos suos talia sibi constituisse taxaverint, servi quidem vel ancille talia perpetrantes centenis flagellis publice verberandi sunt hac turpiter
v. decalvandi; eorum vero domini superiori sunt sententia feriendi. Quecumque autem persona ingenua propter furti rapacitatem in itinere vel in domo positum quemquam insidians occidisse detegitur, homicida continuo pro homicidio puniatur; et[t] quoniam consilio quisque[u] vel iussu homicidium faciendum insistens noxior iudicandus est quam ille, qui homicidium opere perpetravit, id specialiter constituendum oportuit, ut excepta causa servorum, de quibus supra taxatum est, si ingenuum vel ingenuam per servum aut[v] ancillam dominus dominave hoccidendum preceperit, et per arduam aput iudicem publicamque tormentorum discussionem talia de dominis
a. fuerint manifeste confessi, servus procul dubio vel ancilla tam noxia perpetrantes, ducentenis verberati flagellis, turpiter etiam decalvandi sunt. Domini vero, quibus iubentibus tale nefas admissum est, capitali se noverint supplicio perimendos. Nam si ingenui quilibet ex comuni consilio homicidium perpetrare deliberaverint, illi, qui fortasse percusserint aut quocumque[w] hictu hominem interfecerint, morte damnandi sunt. Illi vero, qui cum eis consilium habuisse repperiuntur, quamvis non percusserint, propter inimicum[x] tamen consilium ducentorum flagellorum hictus publice[y] extensi et decalvationis feditate passuri sunt; adque insuper proximis occisi parentibus quinquagenos solidos conponere conpellantur,

o) externo *R* 2. p) percuttiens *R* 1. q) *ita* *R* 1. 2; perpetraverit *E.* r) sacramentum *R* 1. s) tale *R* 2. t) *deest* *R* 1. u) quique *R* 1. v) vel *R* 2. w) quodcumque *R* 1. x) *corr.* inicum *R* 2. y) puplice *R* 1.

aut si non habuerint, unde conponant, perenniter servituri tradantur.

XIII.[a] FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ne liceat quemcumque servum vel ancillam quacumque[b] corporis parte truncare.

Superiori[1] lege dominorum indiscreta[c] sevitia[c] a[d] servorum[d] occisione[e] privabimus. Nec etiam imaginis[f] Dei plasmationem adulterent, dum in subditis crudelitates suas exercent, debilitationem corporum prohibendam oportuit. Ideo decernimus, ut quicumque dominus dominavę absque iudicis examinatione et manifesto[g] scelere servo suo vel ancille manum[h], nasum[h], labium, linguam, aurem etiam vel pedem absciderit, aut oculum evulserit, seu quacumque parte corporis detruncaverit aut detruncari vel extirpari preceperit, trium annorum exilio sub penitentia religetur aput episcopum, in cuius territorio aut ipse[i] manere aut factum scelus esse videtur. Omnem vero facultatem ipsius, si filios habuerit, qui tamen non sunt[k] sceleris[l] eius participes, tueantur adque gubernent, reddituri, cum redierit, rei domino rationem. Si certe filii legitimi defuerint, aliis parentibus ita iudex facultatis eius custodiam[m] committat, qualiter, cum redierit, de rebus suis ratio illi[n] reddatur. Sin autem nullus de proximis fuerit, iudex ipse curam habebit, qualiter et[o] cuncta gubernet adque conservet et de eisdem postea rationem reddat.

XIIII.[a] FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Ut homicidas[b] cunctis liceat accusare.

Si homicidam nullus accuset, iudex, mox facti crimen agnoverit, licentiam habeat corripere criminosum,

XIII. a) XII *R* 1. b) quecumque *R* 1. c) i. servitia *R* 1; indiscretam siuitia *R* 2. d) ad servorum *R* 2; *des.* *R* 1. e) accasione *R* 1. f) in magnis *R* 1; imagines *R* 2. g) manifestato *R* 2. h) manu, nasu *R* 1. i) se *R* 1. k) sint *R* 2. l) sceleri eius *R* 2. m) custodiendam *R* 2. n) illis *R* 2. o) *deest* *R* 1.
XIIII. a) XIII *R* 1. b) homicida *R* 2.

1) *Recte monuit Dahn, 'Könige' VI², p.* 198, *n.* 7, *ad hanc legem referenda esse verba, quae exstant in Conc. Emerit. (a.* 666*) c.* 15: Si regalis pietas pro salute hominum suarum legum dignata est ponere decreta *etc.* Ideoque placuit huic sancto concilio, ut omnis potestas episcopalis modum suae ponat irae nec pro quolibet excessu cuilibet ex familia ecclesiae aliquod corporis membrorum sua ordinatione praesumat extirpare aut auferre.

ut penam reus accipiat, quam meretur. Nec enim propter accusatoris absentiam aut aliquod fortasse conludium sceleris debet vindicta differri[c], sed tam uxor mortem mariti, vel si quid noxium ab alio forte pertulerit, quam etiam maritus, [si] simile aliquid uxorem pati contigerit, licitum habebit inquirere, et iuxta qualitatem criminis legaliter ulciscendum insistere; ita ut, si manente adversus reum tali intentione maritus et uxor vitam finierint et inperfectam causam reliquerint, eorum filii seu propinqui, quibus ad capiendam hereditatem legitima successio conpetit, accusare reum vel homicidam hac, sicut parentes facere potuerant, instanter prosequi habeant potestatem. Nec enim dignum est parentum aut propinquorum habere facultatem, si non reus vel homicida debitam[d] sententiam condemnationis excipiat. Quod si[e] iudex admonitus huius rei vindex esse destiterit, et dilatans accusantes ad regiam cognitionem ex hoc querela pervenerit, sciat se pro mortuo, quem vindicare noluit, medietatem homicidii, hoc est CL[f] solidos petenti esse daturum[1]. Facultates sane eius, qui pro suo est scelere puniendus, non antea cuiquam husurpare conceditur, nisi per iudicium ultionis ex lege sententia detur.

XV. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Quod et proximis et extraneis homicida conceditur accusare.

Cum ceterorum criminum reos pena[s] semper oporteat[a] excipere, quas merentur, nefas esse putandum est, homicidas umquam indemnes relinquere, quos[b] severiori magis condecet[c] atrocitate puniri. Ne ergo possit evadere homicida, quod fecit aut aliquis scelus eius presumat forsitan excusando celare, primo proximis hoccisi datur licentia accusandi; quod si iidem proximi ad querendam defuncti mortem aut tepidi fuerint aut forte distulerint, tunc accusandi homicidam tam omnibus generaliter aliis parentibus quam exteris aditum pandimus; ita ut, qui homicidam fraudulenter excusare conatus fuerit vel defendere, commodum, quod propterea

c) differre *R* 1. d) debitum s. *R* 1; debita sententia *R* 2. e) *deest* *R* 1. f) *ita* *R* 1; centum quinquaginta *R* 2.
XV. a) oportet *R* 1. b) quod *R* 1. c) quam decet *R* 1.

1) *Cf. G. Cohn, 'Justizverweigerung' p.* 147 *sqq.*

fuerit consecutus, in duplum conpellatur accusatori persolvere. Nam homicidii reus numquam potest[d] esse securus, cum contra eum accusationem deferre nulli penitus licentia denegetur.

XVI. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Si homicida ad ęclesiam confugiat.

Non[1] sumus inmemores, de homicidis[a] actenus adque maleficis diversas[b] quidem legum sententias precessisse et iuxta qualitatem[c] isceleris penas esse prepositas, quas unusquisque eorum merebatur excipere. Tamen, quia nequitie huius autores, quanto in malis amplius promti sunt, tanto ad evadendum supplicium hoccasiones sepe pretendunt ac se plerumque basilicarum Dei defensione conmittunt, qui contra divinum preceptum scelera perpetrare non metuunt. Ideo, quia numquam debet hoc scelus inultum relinqui, quod et vitam perimit et quorundam mentes ad deterius frequenter inpellit, hoc omne[d] per evum mansurum damus edictum: ut, quemcumque homicidam seu maleficum lex puniri precipit, et preterea, qui ex suo disposito vel male volumtatis adsensu[e] tale nefas committit, nulla hunc occasio nullaque umquam ab hac[f] sententia potestas excuset; sed etiam, si contigerit eum ad altare sanctum fortasse confugere, non quidem presumat eum absque consultu[g] sacerdotis persecutor eius abstrahere; consulto tamen sacerdote ac reddito sacramento, ne eundem sceleratum publica mortis pena[h] condemnet, sacerdos eum sua intentione ab altario[i] repellat et extra corum proiciat, et sic ille, qui eum persequitur, conprehendat; cui[k] ab ecclesia eiecto non alias mortales inferat penas, nisi omnem oculorum eius visionem extinguat et sic ad aliorum[l] terrorem infeliciter victurum dimittat; quatenus, dum malorum pravitas conspicit constituta sibi supplicia preterire non posse, vel metu saltim territus a malis abstineat, que male volumtatis intentio ad inlicitum facinus sponte sepe[m] precipitat. *v.*

d) potes *R* 1.
XVI. a) homicidiis *R* 1. b) diversa *R* 1. c) qualitate *R* 1. d) omnem *R* 1. e) adsensum *R* 1. f) hanc *R* 1. g) consultum *R* 1. h) penam *R* 1. i) altari *R* 2. k) qui *R* 1. l) alterum *R* 1. m) se *R* 1.

1) *Cf. infra IX,* 3; *Dahn, 'Könige' VI*², *p.* 375 *sq.*

XVII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De parricidis[a] et eorum rebus.

Cum nullum homicidium volumtate conmissum nostris legibus relinquatur inultum, et illum magis oporteat mortem excipere, qui consanguinitatis[b] proximum presumsit occidere; proinde hoc omne per evum promulgamus edictum, ut, quicumque parricidium fecerit, hoc est patrem aut matrem seu fratrem aut sororem vel quemcumque sibi propincum proposito vel intentione prave volumtatis occiderit, confestim conprehensus a iudice eadem morte puniatur, qua ipse alium punire presumsit. Ita ut, seu vir sive mulier sit, qui parricidii crimen admiserit, si filios[c] non habuerit, omnis parricide hereditas ad heredes propinquos occisi pertineat. Si vero filios de alio coniugio habuerit, medietas facultatis eius filiis occisi proficiat et medietas filiis parricide; si tamen in iscelere patris aut matris conscii non fuerint adprobati. Nam si conscios eos scelus parentum habuerit, omnis parricide hereditas filiis occisi proficiat. Quod si neque parricida neque occisus filios reliquerint[d], tunc omnem facultatem parricide parentes occisi aut propinqui sibimet in omnibus vindicabunt, vel proximi, qui mortem eius ulciscendam instíterint[e], iuri suo adplicare non dubitent.

XVIII. ANTIQUA[a].

De his, qui proximos sanguinis[b] sui occiderint.

Si patrem filius aut pater filium seu maritus uxorem aut uxor maritum aut mater filiam aut filia matrem aut frater fratrem aut soror sororem aut[c] socerum gener aut socer generum vel nurus socrum[d] aut socrus nurum vel quemcumque consanguinitate sibi[e] proximum aut suo generi copulatum occiderit, morte damnetur. Quod si propter hoc homicida ad ecclesiam vel ad altaria sacra
v. concurrens pietate principum vel iudicum fuerit reservatus ad vitam[1], perpetuo maneat persona eius exilio mancipata. Omnem vero substantiam suam heredibus occisi iuxta legis superioris ordinem iubemus addici, aut

XVII. a) parracid. *semper* *R* 2. b) consanguininitatem *R* 2. c) lios *R* 1. d) reliquerit *R* 1. e) instituerint *R* 1.
XVIII. a) *deest* *R* 2. b) sanguis *R* 1. c) vel *R* 1. d) socerum *R* 1. e) sive *R* 1.

1) *Cf. supra c.* 16. *et p.* 200, *n.* 1.

etiam fisco, si heredes[f] proximos occisus non reliquerit, sociari. Nam homicida[g] nec[h] facultatibus suis liberatus utetur, etiam si[i] penam mortis evadere mereatur.

XVIIII. ANTIQUA[a].

Si a[b] proximo sanguinis casu proximus occidatur.

Si pater filium aut mater filiam aut filius patrem aut frater fratrem aut quemlibet sibi propinquum[c] gravibus coactus iniuriis, aut dum repugnat, occiderit, et hoc idoneis testibus, quibus merito fides possit adhiberi, aput iudicem potuerit adprobare, quod parracidium, dum propriam vitam tuetur, admiserit, securus abscedat, nec ullum vite periculum aut dispendia facultatum vel tormenta formidet, illa discretione servata, que in cunctis casibus est de homicidiis constituta.

XX. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si servus servum casibus prescriptis hoccidat.

Si cunctis supra scriptis casibus servus servum hoccidisse detegitur, omnem conpositionis summam, que de casu tali[a] est hoccasione taxata, servi dominus ex medietate domino servi persolvat. Quod si pro eo satisfacere contemnat, servum sine dubio tradat.

f) heres *R* 1. g) homicide *R* 1. h) ne *R* 1. i) *deest R* 1.
XVIIII. a) *deest R* 2. b) *deest R* 1. c) propinquo *R* 1.
XX. a) alio *R* 1.

DE FURTIS ET FALSARIIS[a].

LIBER SEPTIMUS.

I. TITULUS: DE INDICIBUS FURTI.

I. De indice et hec, que indicari[a] dicuntur.
II. Non credendum indicanti servo, nisi cum domini testimonio[b].
III. Si index furti sit conscius.
IIII. De mercede[c] indicis.
V. Si innocens in quocumque[d] crimine accusetur[e] ab indice.

I. ANTIQUA[a].

De indice et hec, que indicari[b] dicuntur.

Iudex reum, qui accusatur, antea non torqueat, quam ille, qui accusat, si indice[c] presentare noluerit, se per placitum trium testium roboratione firmatum, ea condicione constringat, ut, si his, qui accusatus est, manifestis indiciis innocens conprobatur, ipse penam, quam illi intendit, excipiat; et tamen, postquam innocentia patuerit accusati, accusator a iudice distringatur, ut pro[d] agnoscendam[e] rei veritate indice[f] presentet invitus; quem si presentare nequiverit, saltim qui sit ex nomine manifestet, ut districtus a[g] iudice[g] vera convincat esse que indicabit[h]. Quod si eum nec ipse iudex per alicuius potentis defensionem aut patrocinio[i] seu metu[i] regie potestatis discussioni sue presentare non potuerit, ad regiam id cognitionem, si prope est, deferre procuret;

LIB. VII. a) fallacihis *R* 2.

TIT. I. a) indicare *R* 1. b) testimonium *R* 1. c) mercedem *R* 1. d) quacumque *R* 1. e) acc. ab indice *des.* *R* 1.

I. a) *deest* *R* 2. b) indicare *R* 1. c) *ita* *R* 1. 2. d) *deest* *R* 1. e) ignoscenda *R* 2. f) indicem *R* 2. g) a iud. *des.* *R* 1. h) indicavit *R* 2. i) patrocinium seu metum *R* 2.

si autem longe est. episcopo vel iudici[k, 1] denuntiet[l], ut eorum maiora[m] autoritas hunc iudicio[n] faciat presentari. Quod si neclexerit nuntiare, de propria iudicis facultate omne, quod periit, iussu principis vel episcopi adque iudicis querellanti restituatur. Index[o] autem, si non potuerit probare quod indicabit[p], pro omni satisfactione teneatur obnoxius. Quod si rerum causa est et ingenuus est, cum infamio novecuplam, servus vero sexcuplam conpositionem exolvat, et C insuper flagella idem servus suscipiat. Quod si isdem ingenuus unde conponere non habuerit, et ei, quem infamare temtavit, et ei, cui mentitus est, pariter serviturus tradatur. Servus vero si conpositionem pro se exolvere non potuerit, aut si noluerit pro eo satisfacere dominus, servum pro reatum[q] tradere non moretur.

II. ANTIQUA[a].

Non credendum indicanti servo, nisi cum domini testimonio.

Si servus sine conscientiam[b] domini sui aliquid indicaverit, aliter ei[c] non credatur, nisi dominus pro persona servi testimonio suo dixerit esse credendum, de honestate mentis eius proferens testimonium verum.

III. ANTIQUA.

Si index furti sit conscius.

Si delator furti conscius probatur[a], nullam penam incurrat et damnum solutionis evadat; mercedem vero pro indicio non requirat, cui sufficere debet, ut securus abscedat. Qui[b] si forsitam rem[c], que furtim ablata est, cum furti ipsius consorte diviserit, que in portione percepit et aput se retinuit, simplum[d] tantum restituat.

IIII. ANTIQUA[a].

De mercedem[b] indicis.

Si[2] quis furem prodiderit, si tamen furti ipsius conscius[c] non est, non plus pro indicio accipiat, nisi

k) *ita* R 1. 2. E 1. V 5; duci *alii*. l) *ita* R 1. E 2. V 5; renuntiet R 2. E 1. m) *ita* R 1. 2. n) iudicium R 1. o) iudex R 1. p) indicavit R 2. q) reatu R 2.
II. a) *deest* R 2. b) constientiam R 1; consentia R 2. c) *deest* R 1.
III. a) conprobatur R 2. b) Quis *pro* qui si R 1; quodsi R 2. c) irem R 2. d) simpla R 2.
IIII. a) *deest* R 2. b) mercede R 2. c) constius R 1.

1) *Hic est iudex superior, non eiusdem ordinis atque supra memoratus.*
2) *Cf. Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 262.

quantum res valuerit, que furto[d] ablata est; si tamen domino rei conpositio fuerit exsoluta. Si autem talis sit fortasse condicio, ut necesse sit illum, qui fur probatur, occidi, et nihil de eius facultatibus inveniatur, aut[e] si servus fuerit, et dominus servi substantiam eius sue vindicet potestati, et in conpositionem qui perdiderat res suas nihil fuerit consecutus, tunc tertiam partem de re repperta pro mercedem[b] indicii consequatur, et delator nihil amplius iam requirat.

V. ANTIQUA[a].

Si innocens in quocumque crimine accusetur ab[b] indice[b].

Quicumque[1] accusatur in crimine, id est veneficio, maleficio, furto aut quibuscumque factis inlicitis, adcusator eius concurrat ad comitem civitatis vel iudicem, in cuius est territorio constitutus, ut ipsi secundum leges causam discutiant[c]. Et[d] cum agnoverint crimen admissum, reum comes[d] aut iudex conprehendat; et si capitalia non admiserit, tunc ei, cui reus est, aut conponere conpellatur, aut, si non habuerit, unde conponat, serviturus ei tradatur; si vero innocens adprobatur, de iudicio securus abscedat. Illę vero, qui accusabit[e], et penam et damnum suscipiat, quod debuit percipi[f] accusatus, si de crimine fuisset convictus. Comes tamen aut iudex nullum discutere solus presumat, ne aliquod possit esse conludium, ut innocens fortasse tormenta sustineat. Prius tamen pene non subiaceat, quam aut sub presentia iudicum manifestis probationibus arguatur, aut certe, sicut in aliis legibus continetur[2], eum accusator inscribat; et sic in presentia iudicum superius nominatorum questionis agitetur examen.

II. TITULUS: DE FURIBUS ET FURTIS.

I. Ut exponat, quid querit, qui rem furtivam se querere dicit.

d) furtu *R* 2. e) ut *R* 1.
V. a) *deest R* 2. b) ab indice *des. R* 1. c) discuttiant *R* 1. d) Et — comes *des. R* 1. e) accusavit *R* 2. f) *ita R* 1. *E* 1; perferri *R* 2.

1) *Haec lex ex parte in Legem Baiuv.* 9, 18. *recepta est.* 2) *Cf. supra VI,* 1, 2; *L. Rom. Vis. C. Th. IX,* 1, 6. 8. 9. 11.

si autem longe est, episcopo vel iudici[k, 1] denuntiet[l], ut eorum maiora[m] autoritas hunc iudicio[n] faciat presentari. Quod si neclexerit nuntiare, de propria iudicis facultate omne, quod periit, iussu principis vel episcopi adque iudicis querellanti restituatur. Index[o] autem, si non potuerit probare quod indicabit[p], pro omni satisfactione teneatur obnoxius. Quod si rerum causa est et ingenuus est, cum infamio novecuplam, servus vero sexcuplam conpositionem exolvat, et C insuper flagella idem servus suscipiat. Quod si isdem ingenuus unde conponere non habuerit, et ei, quem infamare temtavit, et ei, cui mentitus est, pariter serviturus tradatur. Servus vero si conpositionem pro se exolvere non potuerit, aut si noluerit pro eo satisfacere dominus, servum pro reatum[q] tradere non moretur.

II. ANTIQUA[a].

Non credendum indicanti servo, nisi cum domini testimonio.

Si servus sine conscientiam[b] domini sui aliquid indicaverit, aliter ei[c] non credatur, nisi dominus pro persona servi testimonio suo dixerit esse credendum, de honestate mentis eius proferens testimonium verum.

III. ANTIQUA.

Si index furti sit conscius.

Si delator furti conscius probatur[a], nullam penam incurrat et damnum solutionis evadat; mercedem vero pro indicio non requirat, cui sufficere debet, ut securus abscedat. Qui[b] si forsitam rem[c], que furtim ablata est, cum furti ipsius consorte diviserit, que in portione percepit et aput se retinuit, simplum[d] tantum restituat.

IIII. ANTIQUA[a].

De mercedem[b] indicis.

Si[2] quis furem prodiderit, si tamen furti ipsius conscius[c] non est, non plus pro indicio accipiat, nisi

k) *ita* R 1. 2. E 1. V 5; duci *alii*. l) *ita* R 1. E 2. V 5; renuntiet R 2. E 1. m) *ita* R 1. 2. n) iudicium R 1. o) iudex R 1. p) indicavit R 2. q) reatu R 2.
II. a) *deest* R 2. b) constientiam R 1; consentia R 2. c) *deest* R 1.
III. a) conprobatur R 2. b) Quis *pro* qui si R 1; quodsi R 2. c) irem R 2. d) simpla R 2.
IIII. a) *deest* R 2. b) mercede R 2. c) constius R 1.

1) *Hic est iudex superior, non eiusdem ordinis atque supra memoratus.*
2) *Cf. Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 262.

II. ANTIQUA [a].

Si servus ante datam[b] seu post datam libertatem faciat furtum.

Si quis in servitio constitutus furtum admiserit et postea a domino suo fuerit manumissus, illa, que antea conmiserat, ad damnum domini non pertineant, sed ipse sicut servus[c] penam[d] vel damnum legibus suscipiat constitutum, qui inlicita perpetrasse dinoscitur. Quod si post datam libertatem hoc fecerit, ita ut servus et conpositionem et flagella sustineat. Quod si tale factum non fuerit, propter quod servituti tradatur, in libertate accepta nihilhominus permaneat.

III. ANTIQUA [a].

Si servus ad alium dominum transiens quodcumque conmittat inlicitum.

Si servus, dum ad alium dominum transit, aliquid de rebus prioris domini involaverit aut abstulerit seu quodcumque damnosum alicui intulerit, dum pro crimine cupiditatis cupit addici, discutiatur[b] a iudice. Et si id crimen admisisse convincitur, posterior dominus, si voluerit, pro servo damnum conpositionis exolvat. Certe, si noluerit, servus secundum criminis qualitatem tradatur ad penam.

IIII. ANTIQUA [a].

Si dominus cum servo alieno faciat furtum.

Si quis ingenuus cum servo alieno in aliquo crimine inventus fuerit, ut furtum forsitam faciant vel aliquid rapiant aut inlicita quecumque committant, secundum superiorem legem[1] medietatem eiusdem conpositionis exolvant, ita ut ambo publice fustigentur. Et si noluerit dominus pro servo satisfacere, ipsum servum pro conpositione[b] tradere non moretur. Quod si capitalia forte conmiserint, simul servus cum ingenuo morte damnentur.

V. ANTIQUA [a].

Si dominus cum servo suo faciat furtum.

Si[2] dominus cum servo suo ad furtum faciendum[b]

II. a) *deest R* 2. b) data *R* 1. c) superius *R* 1. d) pena *R* 1.
III. a) *deest R* 2. b) discuttiatur *R* 1.
IIII. a) *deest R* 2. b) conpositionē *R* 1.
V. a) *deest R* 2. b) *bis scr. R* 1.

1) *V. supra c.* 2. 2) *Cf. infra VIII,* 1, 1*; L. Fris.* 1, 14*; L. Sax.* 50*; Ed. Roth.* 249 *i. f.; Brunner, 'D. RG.' II, p.* 569.

ierit[c], hanc conpositionem non servum, sed dominum implere iubemus; ita tamen, ut dominus[d] iuxta leges C flagellis publice fustigetur[e]. Servus autem ideo erit indemnis, quia domini iubentis obedibit[f] inperiis.

VI. ANTIQUA[a].

Si servus alienus suadatur[b] ad inlicita facienda.

Si[1] quis servum alienum ad furtum faciendum aut alias quascumque res inlicitas conmittendas vel etiam adversus se ipsum fortasse persuaserit, ut domino eius perditionem exibeat, quod facilius eum per malam et iniquam persuasionem ad suum servitium fraudulenter addicat, et fraus ipsa iudicis fuerit investigatione detecta: dominus servi nec servum perdat nec ullam calumniam pertimescat; sed ipse, cuius conludio vel suasione servus crimen admiserat, ut eum sibi per aliquam hoccasionem[c] ad servitium potuisset addicere, ipse eius servi domino, quantum ille involaverit, aut quantum culpavilem[d] rem admiserit, septuplo[e] conpositionem inplere cogatur. Ipse autem servus in conventu publice C flagella suscipiat pro eo, quod dominum suum dispiciens insidianti consenserat; et sic postmodum domino suo reddatur.

VII. ANTIQUA[a].

De his, qui cum furibus conscii fuerint.

Non[2] solum ille, qui furtum fecerit, sed etiam et[b] quicumque conscius fuerit vel furti ablata sciens susceperit, in numero furantium habeatur[c] et simili vindicta subiaceat[c].

VIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si de fure quis nesciens conparaverit.

Universam[3] rem nulli ingenuo liceat de incognito homine conparare, nisi certe fideiussorem adhibeat, cui

c) ierint *R* 1. d) dominum *R* 1. e) fustigentur *R* 1. f) obedivit *R* 2.
VI. a) *deest R* 2. b) *ita R* 1; uadatur *R* 2. c) occupationem *R* 2. d) culpabilem *R* 2. e) septuplum *R* 2.
VII. a) *deest R* 2. b) qui cum eo *pro* et q. *R* 2. c) habeantur — subiaceant *R* 1.

1) *Haec lex in Legem Baiuv.* 9, 6. *recepta est. Cf. Brunner l. c.* 2) *Cf. L. Baiuv.* 9, 15; *Brunner l. c. p.* 579. 3) *Haec lex recepta est in Legem Baiuv.* 9, 7; *cf. ibid.* 9, 13.

credi possit, ut excusatio ignorantie auferatur. Quod si aliter fecerit qui conparaverit a iudice districtus[a] autorem presentet infra tempus sufficienter a iudice constitutum. Quem si non potuerit invenire, adprobet se aut sacramento aut testibus innocentem, quod eum furem nescierit, et quod aput eum agnoscitur, accepta pretii medietate, restituat, adque ambo datis invicem[b] sacramentis promittant, quod furem fideliter querant. Quod si omnino fur[c] invenire[d] nequiverit, rem tantum, que emta est, domino rei emtor ex integritate reformet. Si vero dominus rei furem noverit et eum publicare noluerit, rem ex toto amittat, quam emtor quiete possideat. Haec[e] et de servis forma servabitur.

VIIII. ANTIQUA[a].

Si de fure quis cognitus conparaverit.

Si[1] quis rem furtivam sciens a fure conparaverit, ille, qui emit, suum representet autorem et postea tamquam fur conponere non moretur. Si vero furem non invenerit, duplam conpositionem, que a[b] furibus debetur, exolvat; quia apparet illum[c] furi[d] esse similem, qui rem furtivam sciens conparasse cognoscitur. Quod si servus hoc fecerit, aut medietatem conpositionis de ingenuis persolvat, aut hunc serviturum dominus tradat.

X. ANTIQUA[a].

De pecunia et regis rebus furto sublatis.

Si[2] quis de tesauris[b] publicis pecuniam aut aliquid rerum involaverit vel uso[c] suo transtulerit, in novecuplum eam restituat.

VIII. a) districtus — iudice *om. R* 1, *ubi eadem manu supra lineam addita sunt:* fure inquirat; constrictus *manu ipsius scriptoris in textu R* 2 *scriptum legitur, ubi tamen* autorem — iudicem *omissa sunt. Alia autem manu haud multo recentiore addita sunt supra lineam:* iudice districtus autorem *etc.* — iudice. b) indicem *R* 1. c) furem *R* 2. d) *ita pro* inveniri *R* 1. 2. e) Hac *R* 1.
VIIII. a) *deest R* 2. b) de *R* 2. c) *deest R* 1. d) furis *R* 2.
X. a) *deest R* 2. b) thesauris *R* 2. c) ausu *R* 2.

1) *Cf. L. Baiuv.* 9, 14. 2) *Haec lex ad exemplum L. Rom. Vis. Paul. V,* 29. *scripta est:* Si quis fiscalem pecuniam . . . subripuerit seu in suos usos converterit, in quadruplum eius pecuniae . . . condamnetur.

XI. ANTIQUA [a].

De tintinabulis furatis.

Si[1] quis tintinabulum involaverit de iumento vel bove, solidum reddat; de vacca tremisses duos, de verbicibus vel quibuscumque pecoribus tremisses singulos cogatur exolvere.

XII. ANTIQUA [a].

De instrumentis mulini furatis.

Si[2] quis de mulinis aliquid involaverit, quod[b] furatum est[c] restituat, insuper et conponat, sicut de aliis furtis lege tenetur, et extra hoc C flagella suscipiat.

XIII. FLAVIUS [a] CHINDASVINDUS REX [a].

De damno furis.

Cuiuslibet rei furtum et quantalibet pretii extimatione taxatum ab ingenuo novies, a servo vero sexies ei, qui perdidit, sarciatur[b], et uterque reus C flagellorum verberibus coerceatur[c]. Quod si aut ingenuo desit, unde conponat, aut dominus conponere pro servo non adnuat, persona, que se furti contagio sordidavit, servitura rei domino perenniter subiacebit.

XIIII. ANTIQUA [a].

Ut fur captus perducatur ad iudicem. *a.*

Fur, si captus fuerit, perducatur ad iudicem, ut ingenuus in novecuplo sublata restituat, et extensus publice coram iudicem[b] C flagella accipiat[c]. Quod si non habuerit, unde conponat, careat libertatem, illi serviturus, cui furtum fecerit. Servus autem sexcupli conpositionem cogatur exolvere et C flagella ante iudicem extensus accipiat. Ipse vero in custodia a iudice teneatur, quousque dominus eius pro eo admoneatur, ut pro servo suo conponere non moretur; aut si certe distulerit, eum pro crimine cui malum fecit tradere non moretur. Id denique in hac lege servandum est, ut, si servus et ingenuus seu servi et ingenui unum animal aut quam-

XI. XII. a) *deest R* 2. b) quodquod *R* 1. c) *deest R* 1.
XIII. a) *ita R* 1. 2; *inscriptio deest E* 1; Fl. Recds rex *E* 2; Antiqua *V* 5; Antiqua noviter *V* 7. b) sarcietur *R* 2. c) coercetur *R* 1.
XIIII. a) *deest R* 2. b) iudice *R* 2. c) suscipiat *R* 2.

1) *Haec lex recepta est in Legem Baiuv.* 9, 11*; similiter etiam L. Burg.* 4, 5*; L. Sal.* 27, 1. 2; *Ed. Roth.* 289. *Cf. Brunner, 'D. RG.' I, p.* 301 *n.* 2) *Cf. L. Sal.* 22. *et infra VIII,* 4, 30.

cumque unam rem pari consensu[d] furaverint, unam conpositionem exolvant, id est, ingenuus medietatem novecupli, et servus idemque medietatem sexcupli, flagella tamen secundum superiorem ordinem[e, 1] accepturi. Nam et de maiori[f] summa furti, a servo et ingenuo vel[g] a servis et ingenuis facta, predicta forma servabitur; et quemadmodum superius constitutum est, ante iudice flagellandi sunt.

XV. ANTIQUA[a].

Si fur se gladio vindicans occidatur.

Fur[2], qui per[b] diem gladio se defensare voluerit, si fuerit occisus, mors eius nullatenus requiratur.

XVI. ANTIQUA[a].

Si fur nocturnus, dum capitur, occidatur.

Fur[3] nocturnus captus in furtum, dum res furtivas secum portare conatur, si fuerit occisus, mors eius nullo modo vindicetur.

XVII. ANTIQUA[a].

De male tractatis et indebite contractis rebus, et ut tantum de illa re conpositio fiat, que[b] fuerit[b] ablata.

Si quis res[c] aut vestimenta aliena male tractaverit aut in itinere constitutum in aliquid contigerit vel furtim ei quodcumque tulerit, non pro omni sarcina[d] solutionem inplere cogatur, sed de hoc, quod furtim abstulit vel male tractavit, secundum leges conponere non moretur.

XVIII. ANTIQUA[a].

De his, que a diversis[b] naufragiis rapiuntur.

Quidquid[4] ex incendio, ruina vel naufragium[c] raptum fuerit, *L. Rom. Vis. Paul. V, 3, 2.* et aliquis ex hoc quidquam ab aliquo[d] susceperit sive celaverit, in quadruplum reformare cogatur.

d) consensum *R* 1. e) ordine *R* 1. f) maioris *R* 1. g) unam *pro* vel a *R* 1.
XV. a) *deest R* 2. b) p. d. *des. R* 2.
XVI. a) *deest R* 2.
XVII. a) *deest R* 2. b) quem furti *R* 1; quem fuit *R* 2. c) rem *R* 1. d) sartina *R* 1.
XVIII. a) *deest R* 2. b) adversis *pro* a. d. *R* 1. 2 c) naufragio captum *R* 2. d) alio *R* 2.

1) *Supra c.* 13. 2) *Cf. Leges XII tabul.* 8, 13 *(Bruns, Fontes*[5] *p.* 30*)*; *l.* 4. *Dig. IX*, 2. 3) *Cf. Leges XII tabul.* 8, 12; *l. c. Dig. Haec lex in L. Baiuv.* 9, 5. *recepta est. Cf. L. Burg.* 27, 8; *L. Sax.* 32; *Brunner, 'D. RG.' II, p.* 483; *infra VIII*, 1, 13. 4) *Cf. supra V*, 5, 3, *p.* 161.

XVIIII. ANTIQUA[a].

De hereditate et successoribus[b] furis.

Si[1] quis furi mortuo in hereditate aut ex testamento aut ex sanguinis propinquitate successerit, quia crimen cum fure defecit[2], penam quidem non sustineat, sed damnum satisfactionis exolvat, quod fur, si vixisset, fuerat soluturus[c]. Si autem maius est damnum quam hereditas, faciat cessionem.

XX. ANTIQUA[a].

De his, qui[b] fures aut reos captos excusserint.

Si quis furem captum aut reum alicui excusserit[c], si maioris loci persona est, extensus coram iudicem pro[d] sola presumtionem C flagella suscipiat et quem excussit representare cogatur. Quod si alter eum prendiderit[e], cuius causa non est, de ea conpositione, quam fur facere poterat[f], pro labore suo quartam partem accipiat. Si autem fur inventus non fuerit, iam tunc et penam furis qui hunc excussit perferat et tantum de suo ipse conponat, quantum fur, quem excusserat, convictus satisfacere potuerat. Si certe minor persona fuerit et furem *a.*
representaverit[g], pro presumtione sola et ipse C flagella suscipiat. Si autem fur invenire[h] non potuerit, et penam furis et damna ipse sustineat. Nam si preter furem alterius criminis quicumque reum excusserit, similiter C flagella extensus accipiat; et si eum invenire vel presentare nequiverit, eidem continuo vindicte subiaceat, quam reum[i] illum, qui excussus est, legalis sanctio[k] pati demonstrat. Si vero servus domino nesciente ista conmiserit, pro presumtione CC flagella suscipiat et quem excussit representet. Quem si non presentaverit, dominus eius, si voluerit, pro eo summam conpositionis exolvat; quod si conponere noluerit, iuxta crimen admissi[l] servum aut pro damno aut pro supplicio tradat.

XVIIII. a) *deest R* 2. b) successionibus *R* 1. c) solviturus *R* 2. *E* 1.
XX. a) *deest R* 2. b) quicum *R* 1. c) excusserint *R* 1. d) pro s. pres*des. R* 2. e) *ita E* 1. 2; prediderit *R* 1. 2. f) potuerit *R* 2. *E* 2. g) presentaverit *R* 2. *E* 2. h) inveniri *R* 2. *E* 1. i) rem *R* 1. k) sancio *R* 1. l) *ita R* 1. *E* 2; admisi *E* 1; admisisse *R* 2.

1) *Cf. supra V*, 6, 6; *O. Stobbe in Bekker et Muther, 'Jahrbuch' V, p.* 297 *sq.* 326 *sqq.; Lewis, 'Succession des Erben in die Obligationen des Erblassers' p.* 156 *sqq.* 2) *Cf. supra VI*, 1, 7, *p.* 181, *n.* 1.

XXI. ANTIQUA[a].

Si servus domino vel conservo fecerit furtum.

Si servus domino suo vel conservo aliquid involaverit, in domini potestate consistat, quid de eo facere vellit; nec iudex se in hac rem[b] admisceat, nisi dominus servi fortasse voluerit.

XXII. ANTIQUA.

Infra quod tempus fur captus iudici presentare iubetur.

Si quis furem aut quemcumque reum conprehenderit, statim perducat ad iudicem. Ceterum sue domui amplius quam una die aut nocte[a] eum retinere non audeat. Si quis contra hoc fecerit, quinque solidos pro sola presumtione iudici cogatur exolvere. Et si servus hoc sine domini[b] conscientia fecerit, C flagella suscipiat. Si vero servus cum domini volumtate id conmiserit, conpositio redundet ad dominum. Ita ut[c], si honestioris[d] loci persona est, X solidos iudici cogatur exolvere, ex quibus medietatem sibi iudex usurpet, et aliam[e] medietate illi det, qui damnum noscitur pertulisse.

XXIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si furtive alienus quadrupes occidatur.

Si quis caballum alienum aut bovem vel quodlibet animalium genus nocte aut occulte occidisse convincitur, novecupli conpositionem dare cogatur[1]. Quod si convinci non potuerit, quod talia fecerit, sacramenta[a] evidentissime davit[b]. Si vero hoc servus inmittente domino conmiserit et ex hoc manifestis indiciis invenitur, dominus servi tamquam fur novecupli conpositione[c] inplere cogatur[c]. Quod si servus non convincitur, inscribatur, et cum inventus fuerit talia conmisisse, aut sexcupli[d] reddat, aut cui damnum fecit ipse[e] serviturus subiaceat. Quod si innoxius[f] fuerit inventus, iuxta quod aliis legibus est decretum, satisfaciat petitor domino servi.

XXI. a) *deest* *R* 2. b) re *R* 2.
XXII. a) noctē *R* 1. b) c. d. *R* 2. c) *deest* *R* 1. d) hostestior *al. man. corr.* honestior *R* 1. e) alia medietatem *R* 2.
XXIII. a) sacramenti se *R* 1. b) dabit *R* 2. c) conpositionem exsolvat *R* 2. d) sexcuplo *R* 2. e) *deest* *R* 1. f) innox *R* 2.

1) *Haec constitutio a Reccessvindo rege ex lege antiqua repetita esse videtur, unde etiam in Legem Baiuv.* 9, 9. *recepta est.*

III. TITULUS: DE USURPATORIBUS ET PLAGIATORIBUS MANCIPIORUM.

I. Si quis mancipium alienum[a] usurpet.
II. Si servum vel ancillam ingenuus plagiasse detegatur[b].
III. De ingenuorum filiis plagiatis.
IIII. Si servus alienum[c] plagiaverit servum.
V. Si servus ingenuum plagiaverit domino inperante.
VI. Si servus ingenuum plagiaverit domino nesciente[d].

I. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si quis mancipium alienum usurpet.

Quicumque ingenuus mancipium usurpaverit alienum, eiusdem meriti mancipium alterum cum eo conpellatur domino reformare. Si vero servus hoc fecerit, ipsum mancipium domino reddat et C flagella suscipiat. Quod si usurpatum mancipium prestum non fuerit, dominus servi eiusdem meriti mancipium illi domino det, qui mancipium amisit[a], donec qui ablatus est restituatur; et sic ille, qui pro eo datus fuerat, serviturus domino reformetur.

II. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Si servum vel ancillam ingenuus plagiasse detegitur.

Si quis ingenuus servum alienum vel ancillam plagiaverit, quattuor servos aut ancillas domino vel domine reformare cogatur et C flagellis publice verberetur. Quod si non habuerit, unde conponat, ipse subiaceat servituti.

III. ANTIQUA[a].

De ingenuorum filiis plagiatis.

Qui[1] filium aut filiam alicuius ingenui vel ingenue plagiaverit aut sollicitaverit et in populo nostro vel in alias regiones transferri fecerit, huius isceleris[b] autor

TIT. III. a) aliunum *R* 1. b) detegitur *R* 2. c) alienus *R* 1. d) sciente *R* 1.
I. a) admisit *R* 1.
III. a) *ita R* 1. *E; deest R* 2. b) sceleris auctor *R* 2.

1) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. IX,* 14.

patri aut matri fratribusque, si fuerint, sive proximis parentibus in potestate tradatur[c]; ut illi occidendi aut vendendi eum habeant potestatem, aut, si voluerint[d], conpositionem homicidii ab ipso plagiatore consequantur[e.1], id est solidos CCC[2], quia[f] parentibus venditi aut plagiati non levius esse potest, quam si homicidium fuisset admissum. Quod si eum ex peregrinis ad propria potuerit[g] revocare, plagiator CL solidos, hoc est medietatem homicidii exolvat, aut si non habuerit, unde conponat, ipse subiaceat servituti.

IIII. ANTIQUA[a].

Si servus alienum plagiaverit servum.

Si servus servum plagiaverit alienum domino nesciente, servus, qui hoc fecerit, CL flagella coram iudice extensus accipiat, et sic etiam postmodum qui plagiatus est domino reformetur. Ille vero, cuius[b] servus plagiatus fuerat, mercedem capture a plagiatoris domino non requirat; ita tamen, ut, si fortasse qui plagiatus est tarde repperiatur, plagiatoris dominus alium eiusdem meriti mancipium aut etiam eundem plagiatorem ei, cuius servus[c] vel ancilla plagiata est, dare conpellatur, tamdiu sibi serviturum, quamdiu suus servus aut ancilla ei restituatur; et ille ita postmodum domino reformetur.

V. ANTIQUA[a].

Si servus ingenuum plagiaverit domino inperante.

Si servus ingenuum plagiaverit[b] ex domini iussionem[c], ipse dominus conpositionem, que est de ingenuis constituta, conpellatur inplere; ita ut dominus C publice flagella suscipiat, et servum iussa domini conplentem[d] molestia non contingat.

c) tradantur *R* 1. d) non habuerint *R* 1. e) *ita E;* conse || *in fine paginae R* 1; consequatur *R* 2. f) qua *R* 1. g) *deest R* 1.
IIII. a) *ita R* 1. *E; deest R* 2. b) qui *pro* c. s. *R* 1. c) servum *R* 1.
V. a) *ita R* 1. *E; deest R* 2. b) alienum domino nesciente servus ingenuum plagiaverit *per errorem add. R* 1. c) iussione *R* 2. d) conpellentem *R* 1.

1) *Cf. Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 205. 2) *Ita semper antiquissimae Legis Visigothorum formae de quantitate compositionis referunt; perperam nonnulla de hac re viri docti disseruerunt, editionibus inferiorem formam praebentibus fulti; cf. ex. gr. Wilda, 'Strafrecht' p.* 427 *sqq.; Dahn l. c. p.* 174 *sq.*

VI. ANTIQUA[a].

Si servus ingenuum plagiaverit domino nesciente.

Si servus sine domini[b] conscientia ingenuum plagiaverit, parentibus plagiati sine aliqua dilatione tradatur, ut quod de eo facere voluerint in eorum consistat arbitrium[c]. Quod si qui plagiatus est reduci potuerit, et dominus pro servo conponere vellit, libram auri pro iniuriam ingenui dabit.

IIII. TITULUS: DE CUSTODIA ET SENTENTIAM[a] DAMNATORUM.

I. Si iudex pro crimine interpellatus[b] postea contemnatur[c].
II. Ut comes iudici auxilium prebeat pro conprehendendis in[d] crimine accusatis.
III. Si carcerem quis frangat aut custodi persuadat[e].
IIII. De tollendis commodis ab his, qui in[f] custodia retinentur.
V. Si iudex criminibus favens[g] criminosum absolvat.
VI. De damno iudicis criminosum indebite absolventis.
VII. Ut reus non in[f] absconso[h], sed publice percipiat sententiam legis[i].

I. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si iudex pro crimine interpellatus postea contemnatur[a].

Si quis pro furtum[b] interpellaverit iudicem et eum contemnens postea sine conscientiam[c] eius aliquid[d] a reo in conpositionem acceperit, pro presumtione sua V solidos iudici invitus exolvat. Quod si hoc servus sine domini[e] conscientia fecerit, C flagella suscipiat, et dominus servi nullam molestia pertimescat. Nam si cum domini hoc fecerit volumtate, ipse dominus conpositionem superius conprehensam conpellatur exolvere.

VI. a) *ita* *R* 1. *E; deest* *R* 2. b) c. d. sui *R* 2. c) arbitrio *R* 2.
TIT. IIII. a) SENTENTIA *R* 2. b) interpellatur *R* 2, *ubi reliqua rubricae pars deest.* c) condemnatur *R* 1. d) in cr. acc. *des.* *R* 2. e) *ita* *R* 1. 2. f) *deest* *R* 1. g) fabens *R* 2. h) absconse *R* 1. i) *deest* *R* 2.
I. a) condemnetur *R* 1. b) furto *R* 2. c) constientiam *R* 1; conscientia *R* 2. d) adliquid *R* 1. e) c. d. *R* 2.

II. ANTIQUA[a].

Ut comes iudici auxilium prebeat pro conprehendendis in crimine accusatis.

Quotiens Gotus seu quilibet in crimine, aut in furtum[b] aut in aliquo iscelere[c], accusatur, ad corripiendum eum[c] iudex[c] insequatur. Quod si forte ipse iudex solus eum conprehendere vel distringere non potest, a comite civitatis querat auxilium, cum sibi solus sufficere non possit. Ipse tamen comes illi auxilium dare non moretur, ut criminis reus insultare non possit.

III. ANTIQUA[a].

Si carcerem quis frangat aut custodi persuadeat.

Si[1] quis carcerem fregerit aut custodi persuaserit, vel ipse carcerarius aut custus[b] eos, quos compeditus[c] habuit, sine iudicis iussionem aliqua fraude laxare presumserit, eandem penam vel damnum, quod ipsi rei fuerant excepturi, sustineat.

IIII. ANTIQUA[a].

De tollendis commodis ab his, qui in custodia retinentur.

Iudex, si aliquos in custodia tenuerit[b], vel qui reos capiunt aut[c] custodiendos accipiunt[c], ab his, quos in custodia miserint innocentes, catinati[d] nomine nihil requirant nec pro absolutione[e] eorum aliquid beneficii consequantur. Quos vero culpaviles[f] in custodia tenuerint, per singulos, quos capiunt, singulos tremisses sibi presumere non vetentur. Si vero talis sit fortasse conditio, ut ille, qui captus fuerat, ad exolvendam conpositionem relaxetur[g], ipse iudex eandem conpositionem[g]
v. conpellat inpleri. Que[h] cum ad eum, cui debetur, ad integrum ipso insistente[i] pervenerit[i], pro labore suo decimum consequatur. Si quis amplius, quam nos statuimus, accipere fortasse presumserit, ei, cui abstulit, reddat in duplum.

II. a) *deest R* 2. b) furto *R* 2. c) scelere *R* 2. d) iudex solus eum *R* 2.
III. a) *deest R* 2. b) custos *R* 2. c) *ita R* 1; compeditos *E* 1. 2; conpetitor *R* 2.
IIII. a) *deest R* 2. b) detinuerit *R* 2. c) aut c. acc. *des. R* 1. d) catenacii *R* 2. e) solutione *R* 1; absolutionem *R* 2. f) culpabiles *R* 2. g) relax. — conpositionem *des. R* 1. h) Quem *R* 1. i) insistentem venerit *al. man. R* 1.

1) *Haec lex ex iure Romano recepta est; cf. L. Rom. Vis. C. Th. IX,* 2, 2. *Interpr.*

subpresserit[b], subtraxerit, disruperit vel designaverit aut diluerit, quique signum adulterinum sculpserit, fecerit vel inpresserit: talium scelerum rei eorumque conscii[c], dum fuerint publicati, si potentiores sunt, quartam partem facultatum suarum amittant. Si vero alieno iure debitam scripturam subtraxerint aut vitiaverint, eandem[d] scripturam subtraxisse vel viciasse[e] coram iudicem suam professionem depromant; que professio, testibus roborata, perdite vel viciate[f] scripture robor obtineat. Quod si evidentissime, quid scriptura continuit, recordare[g] non potuerit, tunc ille, cuius scriptura fuit, habeat licentiam conprobare per sacramentum suum adque per testem, quid ipsa iscriptura[h] continuit evidenter, et[i] ita datum veredice[k] testimonium scripture reparet veritatem. Si vero minor extiterit facultas eorum, quam quod aliis facere conati sunt damnum, ipsi procul dubio cum his, que habere videntur, eius servituti subiciantur[l], cui fraudem fecisse dinoscuntur[m]. De quarta vero parte, quam dari precipimus, principe hordinante vel iudice tres portiones ille accipiat, qui damnum[n] pertulit vel pati potuerat; quarta vero[o] regie potestati reservetur[p], ut, quid exinde fieri debeat, in arbitrio eius consistat. Humiliores sane vilioresque persone, que talia detecti fuerint conmisisse, et iuxta superiorem hordinem conscribere debebunt professionem, et perpetuo cui fraudem fecerint addicantur[q] ad servitutem; insuper autem, tam humiles quam potentes persone centenis flagellorum erunt verberibus coercende[r]. Quod si servi hoc fecerint, et eos alieni iuris esse patuerit, illis consignentur perenniter servituri, quibus scripturam[s] subtraxisse aut[t] celasse[t] vel lesisse fuerint adprobati. Quod si iubentibus dominis suis talia fecerint, omne damnum redundet[u] ad dominum. Ita etiam et de[v] eis precipimus observari, qui lucro suo istudentes[w] aliena testamenta vel alias scripturas subpresserint aut vitiaverint, ut his, quibus conpetit, inpedire aliquid possint. Et hii[x] similiter tamquam falsarii teneantur et iuxta[y] qualitatem persone superiori damno multentur. *a.*

b) vel *add.* *R* 1. c) socii *R* 1. d) eadem *R* 1. e) vitiasse *R* 2. f) vitiate *R* 2. g) recordari *R* 1. h) scriptura *R* 2. i) *ita E;* reddita *pro* et ita *R* 1; ita *deest* *R* 2. k) veridice *R* 2. l) subiaceantur *R* 2. m) cognoscentur *R* 2. n) num *deest* *R* 1. o) parte *add.* *R* 1. p) servetur *R* 2. q) addicantur *bis scr.* *R* 1. r) coercendi *R* 2. s) scriptura *R* 1. t) *deest* *R* 1. u) reddundet *R* 1. v) dare *pro* de eis *R* 2. w) studentes *R* 2. x) his *R* 2. y) iuxtam *R* 1.

IIII. De his, qui testamentum contra viventis volumtatem[d] aperuerint.
V. De his, qui volumtatem defuncti celare vel falsare[d] pertemtant.
VI. Si quisque[e] sibi nomen falsum inponat aut parentes[d] vel genus mutet.
VII. De callide et fraudulenter[f] anterioribus[d] scripturis confectis.
VIII. De callide et fraudulenter posterioribus[d] scripturis [confectis[g]].

I. ANTIQUA[a].

De[1] his, qui regias autoritates et preceptiones falsare presumserint.

Hi, qui in autoritatibus nostris vel preceptionibus aliquid mutaverint, diluerint, subtraxerint[b] aut interposuerint, vel tempus aut diem mutaverint sive designaverint, et qui signum adulterinum sculpserint vel inpresserint: honestior persona[a] mediam partem suarum facultatum amittat, fisci[c] commodis profuturam; minor vero persona manum perdat, per quam tantum crimen admisit[2]. Quod si contingat illos auditores vel iudices mori, ad[d] quos audientia vel iussio destinata fuerat, aut episcopo loci aut alio episcopo vel iudicibus vicinis territorii illius, ubi iussum fuerat, negotium terminare liceat et datam preceptionem offerre et eosdem[e] iudices[e] negotium legaliter hac iustissime ordinare. *L. Rom. Vis. Paul. V, 27, 1.*

II. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De his, qui scripturas falsas fecerint vel falsare temtaverint.

Si quis scripturam falsam fecerit aut recitaverit vel *ib.*
subposuerit sciens vel in iudicio protulerit, et qui veram[a]

d) *reliqua rubricae pars deest R 2.* e) quisquis *R* 1. f) fraudulentes *R* 1. g) *deest etiam R* 1.
I. a) *deest R* 2. b) *deest R* 1. c) fisco modis omnibus *R* 2. *E* 1. d) aut *R* 1. e) *ita R* 1. 2. *E* 1.
II. a) veras *R* 1.

1) *V. de hac lege et sequentibus Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 216 *sqq.; cf. Wilda, 'Strafrecht' p.* 937 *sq.* 2) *Eadem poena falsariis instrumentorum statuitur L. Burg.* 6, 10; *Ed. Roth.* 243; *Cap. Kar. M. a.* 803—815, *c.* 2, *LL. Cap. I, p.* 143.

subpresserit[b], subtraxerit, disruperit vel designaverit aut diluerit, quique signum adulterinum sculpserit, fecerit vel in presserit: talium scelerum rei eorumque conscii[c], dum fuerint publicati, si potentiores sunt, quartam partem facultatum suarum amittant. Si vero alieno iure debitam scripturam subtraxerint aut vitiaverint, eandem[d] scripturam subtraxisse vel viciasse[e] coram iudicem suam professionem depromant; que professio, testibus roborata, perdite vel viciate[f] scripture robor obtineat. Quod si evidentissime, quid scriptura continuit, recordare[g] non potuerit, tunc ille, cuius scriptura fuit, habeat licentiam conprobare per sacramentum suum adque per testem, quid ipsa iscriptura[h] continuit evidenter, et[i] ita datum veredice[k] testimonium scripture reparet veritatem. Si vero minor extiterit facultas eorum, quam quod aliis facere conati sunt damnum, ipsi procul dubio cum his, que habere videntur, eius servituti subiciantur[l], cui fraudem fecisse dinoscuntur[m]. De quarta vero parte, quam dari precipimus, principe hordinante vel iudice tres portiones ille accipiat, qui damnum[n] pertulit vel pati potuerat; quarta vero[o] regie potestati reservetur[p], ut, quid exinde fieri debeat, in arbitrio eius consistat. Humiliores sane vilioresque persone, que talia detecti fuerint conmisisse, et iuxta superiorem hordinem conscribere debebunt professionem, et perpetuo cui fraudem fecerint addicantur[q] ad servitutem; insuper autem, tam humiles quam potentes persone centenis flagellorum erunt verberibus coercende[r]. Quod si servi hoc fecerint, et eos alieni iuris esse patuerit, illis consignentur perenniter servituri, quibus scripturam[s] subtraxisse aut[t] celasse[t] vel lesisse fuerint adprobati. Quod si iubentibus dominis suis talia fecerint, omne damnum redundet[u] ad dominum. Ita etiam et de[v] eis precipimus observari, qui lucro suo istudentes[w] aliena testamenta vel alias scripturas subpresserint aut vitiaverint, ut his, quibus conpetit, inpedire aliquid possint. Et hii[x] similiter tamquam falsarii teneantur et iuxta[y] qualitatem persone superiori damno multentur. *a.*

b) vel *add.* *R* 1. c) socii *R* 1. d) eadem *R* 1. e) vitiasse *R* 2. f) vitiate *R* 2. g) recordari *R* 1. h) scriptura *R* 2. i) *ita E;* reddita *pro* et ita *R* 1; ita *deest* *R* 2. k) veridice *R* 2. l) subiaceantur *R* 2. m) cognoscentur *R* 2. n) num *deest* *R* 1. o) parte *add.* *R* 1. p) servetur *R* 2. q) addicantur *bis scr.* *R* 1. r) coercendi *R* 2. s) scriptura *R* 1. t) *deest* *R* 1. u) reddundet *R* 1. v) dare *pro* de eis *R* 2. w) studentes *R* 2. x) his *R* 2. y) iuxtam *R* 1.

III. ANTIQUA[a].

De his, qui sub nomine regis aut iudicis commonitoria falsa sive fincxerint[b] sive detulerint[b].

Qui falsa commonitoria sub nomine regis sive iudicis nesciens protulerit, non incurrat falsitatis invidiam, sed eum, qui commonitorium dederit, non moretur ostendere. Quod si eum noluerit nominare, aut quod ab eo commonitorium acceperit, noluerit adprobare, pro qualitate persone ipse reatum falsitatis incurrat, sicut superius continetur de his, qui falsas scripturas confecerint. Quod si ambo falsitatis conscii habeantur, ambo falsarii teneantur.

IIII. ANTIQUA[a].

De his, qui testamentum contra viventis volumtatem aperuerint.

Qui[1] viventis testamentum aut ordinationis eius quamcumque scripturam contra ipsius falsaverit[b] vel[c] aperuerit[c] volumtatem, ut falsarius iudicetur.

V. ANTIQUA[a].

De[b] his, qui volumtatem defuncti celare vel falsare pertemtant.

Qui defuncti celaverit volumtatem aut in eadem aliquid falsitatis intulerit, lucrum, quod forsitam iudicio testatoris per ipsam scripturam fuerat habiturus, amittat, illis, quibus fraudem facere conatus est, profuturum[c]; et insuper pro falsitate ferat infamium. Nam si parvam aut nullam rem exinde consequi potuisset, ut falsarius condemnetur.

VI. ANTIQUA[a].

Si quis[b] sibi nomen falsum inponat[c] aut parentes vel[d] genus mutet.

Qui[e. 2] sibi nomen falsum imponit[f] vel genus mutat aut parentes finxerit[g] aut aliquam inposturam fecerit, reus falsitatis habeatur. *L. Rom. Vis. Paul. V, 27, 10.*

III. a) *deest* R 2. b) fixerint sive tulerint R 1.
IIII. a) *deest* R 2. b) falsaverint R 1. c) vel aperuerint R 1; *des.* R 2.
V. a) *deest* R 2. b) De his *deest* R 1. c) proturum R 1.
VI. a) *deest* R 2. b) quisque R 2. c) inponet R 1. d) aut R 1. e) Si qui R 1. f) ponit R 1; inponat R 2. g) fixerit R 1; dixerit R 2.

1) *Ad exemplum Legis Rom. Vis. Paul. V, 27, 6. haec lex scripta est.*
2) *Ex iure Romano haec lex recepta est; cf. l. in marg. cit.*

VII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De callide et fraudulenter anterioribus scripturis confectis.

Quorundam sepe calliditas exegit[a], ut nove sanctionis constituamus edictum, dum eorum nova et aborrenda fraudis molimina in aliorum deceptione concinnata cognoscimus[b]. Proinde quia sunt plerique tanto alios circumveniendi istudio[c] dediti, ut sub unius cause nomine in multis capitulis per iscripture[d] seriem interdum aliquos obligent, huius perpetim valiture legis constitutione decernimus, ut, quicumque cum alio de negotio speciali definiens generalem scriptis[e] constitutionem subintroduxerit adque ita circumvenerit aliquem, ut, dum de una causa fit convenientia, callide per scripturam intexeat, unde omnem de aliis negotiis alterius vocem extinguat vel etiam fortasse proveniat, ut non quidem per scripturam, sed sub aliis verbis aliut simulans quicumque aliquem dolose aut fraudulenter in quocumque decipiat[f], huius rei presumtor et publica notetur infamia, et ei, quem circumvenerat, manens obnoxius, eamdem, que de falsariis lata est, censuram[g] legis incurrat. Simili quoque damno vel pena multandi sunt, qui propter evacuandam fraudulenter posteriorem scripturam, per anterioris scripture seriem res easdem, quas posterior scriptura continet, in alterius nomine callide obligasse repperiuntur, ita ut tam ille, qui sub hac fraude talem scripturam fecisse detegitur, quam ille, in cuius nomine facta fuisse constiterit, si conscius fraudis huius agnoscitur, eadem, qua supra taxatum est, et in rebus et in corpore iactura damnetur; et evacuata prior[h] scriptura, firma nihilhominus posterior habeatur.

VIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De callide et fraudulenter posterioribus scripturis confectis.

Non inmerito cogitur debitum heredis exolvere, qui successor hereditatis noscitur[a] extitisse. Quia ergo nullis fraudem necesse est occasionibus excusare, huius perpetim valiture legis sanctione censemus, ut, quicumque cuilibet per cuiuscumque scripture contractum res quas-

VII. a) exigit *R* 2. b) cognoscimur *R* 1. c) studio *R* 2. d) scripture *R* 2. e) in scriptis *R* 2. f) et *add.* *R* 1. g) censura *R* 1. h) *ita* *R* 1. *E* 1; prioris *R* 2.
VIII. a) noscuntur *R* 1.

cumque dederit, que tamen repperiantur quandoquidem aut non eius iuris fuisse, qui dedit, aut id, quod dedisse videtur, per priorem scripturam aut quamcumque definitionem in cuiuscumque prius nomine obligasse et sub quodam argumento id postmodum alteri dedisse, quod aut suum non erat, aut iam prius alteri dederat, dum fraudis huius conmentum manifeste patuerit: ipse quidem, qui fecit, si suprestis est, et promissionem et penam, quam hab[b] eo ȩdita[b] scriptura testatur, subplere cogendus est. Si vero post eius obitum eadem, que predicta est, fraus inveniri potuerit, id, quod autor spopondit, heres eius aut heredes cum pena etiam scripture conpellendi sunt petenti persolvere; aut si fortasse maior est autoris sponsio vel pena per scripturam[c] taxata, quam esse constat eius hereditas, si noluerint heredes satisfacere pro autorem, de id saltim, quod ex rebus eius possident, cogendi sunt causidico facere cessionem. Quod si heredes non sint, ab[d] his, quibus res ipsa vel facultas, que relicta est, possessa fuerit, universa reddi iuxta presentem sententiam oportebit; eandem[e] etiam in causis talibus ratione servata, ut[f], si reppertum fuerit conscio illo eandem fraudem intercessisse, in cuius nomine prior scriptura conscripta dinoscitur, tam ille, qui fecit, quam ste[g], qui conscius[h] extitit, ad satisfactionem promissionis vel pene, quam posterior scriptura continet, secundum superiorem ordinem equaliter teneantur adque etiam iuxta tenorem superioris legis: De his, qui falsas scripturas confecerint[1], et in corporibus et in rebus damna pariter sortiantur.

a.

VI. TITULUS: DE FALSARIIS METALLORUM.

I. De torquendis servis in dominorum capite pro corruptione[a] monete et eorum mercedem, qui hoc visi extiterint revelasse.
II. De his, qui solidos et moneta[b] adulteraverint.
III. De his, qui acceptum aurum alterius metalli[a] permixtione corruperint.

b) ab eo editas *R* 2. c) scriptura *R* 2. d) ab his *des.* *R* 1. e) Eadem *R* 2. f) et *R* 1. g) iste *R* 2. h) constius *R* 1.
TIT. VI. a) *reliqua rubricae pars deest* *R* 2. b) monetam *R* 2. c) non *R* 1.

1) *V. supra c.* 2.

IIII. Si quorumcumque metallorum fabri de rebus creditis[d] repperiantur aliquid subtraxisse.
V. Ut solidum integri ponderis nemo[e] recuset.

I.[a]

De[1] torquendis servis in dominorum capite pro corruptione monete et eorum mercedem, qui hoc visi extiterint revelasse.

Servos[2] torqueri pro falsa moneta in capite domini domineve non vetamus, ut ex eorum[b] tormentis veritas possit facilius inveniri; ita ut, si servus alienus hoc prodiderit, et quod prodidit verum extiterit, si dominus eius voluerit, manumittatur, et domino eius a fisco pretium detur; si autem noluerit, eidem servo a fisco tres auri untie[c] dentur; si vero ingenuus fuerit[d], sex untias[e] auri pro revelata veritate merebitur.

II. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De his, qui solidus[a] aut monetam[a] adulteraverint.

L. Rom. Vis. C. Th. IX, 18. Interpr.; Paul. V, 27, 1.

Qui[3] solidus[b] adulteraverit, circumciderit[c] sive raserit, ubi primum hoc iudex agnoverit[c], statim eum conprehendat, et si servus fuerit, eidem dextera[d] manu abscidat[4]. Quod si postea in talibus causis fuerit inventus, regis presentie destinetur, ut eius arbitrio super eum sententia depromatur. Quod si hoc iudex facere distulerit, ipse de rerum suarum bonis quartam partem amittat, que omnismodis fisco proficiat. Quod si ingenuus sit qui[e] hoc faciat[e], bona eius ex medietate fiscus adquirat; humilior vero istatum[f] libertatis sue perdat, cui rex iusserit servitio deputandus. Qui autem falsam monetam isculpserit[g] sive formaverit, quecumque persona[h] sit, simili pene sententie subiacebit.

d) *reliqua rubricae pars deest R* 2. e) non *R* 1.
I. a) *E* 1. *V* 5. *Lind. add.* Antiqua. b) orum *R* 1. c) unce *R* 2. d) ubi primum hoc iudex agnoverit *add. R* 1. e) uncie *R* 2.
II. a) solid̄ et monetam *R* 2. b) solidū *R* 2. c) circumc. — agnoverit *des. R* 2. d) *ita R* 1. *E* 1; dextra manum *R* 2. e) qui hoc faciat *des. R;* qui haec f. *E.* f) statum *R* 2. g) sculpserit *R* 2. h) persone *R* 1.

1) *De hoc capite et sequentibus cf. Dahn, 'Könige' VI², p.* 267 *sq.* 2) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. IX,* 17. *et supra VI,* 1, 3, *p.* 177 *sq.* 3) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. IX,* 17. 18*; Paul. V,* 27, 1. 4) *Eadem poena etiam ingenuis monetarum falsariis statuitur Ed. Roth.* 242*; Cap. legibus add. a.* 818. 819, *c.* 19*; LL. Cap. I, p.* 285*; cf. Wilda, 'Strafrecht' p.* 938.

III. ANTIQUA[a].

De his, qui acceptum aurum alterius metalli permixtione corruperint[b].

Qui aurum ad facienda ornamenta susceperit et adulteraverit, sive heris[c] vel cuiuscumque vilioris metalli permixtione corruperit, pro fure teneatur.

IIII. ANTIQUA[a].

Si quorumcumque metallorum fabri de rebus creditis repperiantur aliquid[b] subtraxsisse[c].

Aurifices aut argentarii vel quicumque artifices, si de rebus sivi[d] conmissis aut traditis aliquid subtraxerint, pro fure teneantur.

V. ANTIQUA[a].

Ut solidum integri ponderis nemo recuset.

Solidum[b, 1] aureum integri ponderis, cuiuscumque monete sit, si adulterinus non fuerit, nullus ausus sit recusare nec pro eius[c] aliquid moneta[d] requirere preter hoc, quod minus forte pensaverit. Qui contra hoc fecerit et solidum aureum sine ulla fraude pensantem accipere noluerit aut petierit pro eius conmutationem mercedem, districtus a iudice, ei, cuius[e] solidum recusaverit, tres solidus[f] cogatur exolvere. Ita quoque erit et de tremisse[g] servandum.

III. a) *deest R* 2. b) corruperit *R* 1. 2. c) *i. e.* aeris.
IIII. a) *deest R* 2. b) aliquo *R* 1. c) subtraxisse *R* 2. d) sibi *R* 2.
V. a) *deest R* 2. b) Ut solidum *R* 2. c) *ita R* 1. 2. *E* 1. 2; commutatione *add. edd.* d) *ita R* 1. 2. *E* 1. e) *ita R* 1. *E* 1. 2; cui *R* 2. f) solid' *R* 2. g) *ita E* 1. 2; tremisses *R* 2; premisse *R* 1.

1) *Secundum ius Romanum reprobatio verae et integrae monetae eisdem poenis vindicabatur atque crimen falsae monetae; cf. L. Rom. Vis. Paul. V,* 27, 1. *et Cod. Th. IX,* 18.

DE INLATIS VIOLENTIIS ET[a] DAMNIS.

LIBER OCTABUS[b].

I. TITULUS: DE INVASIONIBUS ET DIREPTIONIBUS.

I. Ut solus patronus vel dominus culpabiles habeantur, si eisdem[a] iubentibus ingenuus vel servus inlicita operentur.
II. Si possessor per violentiam expellatur.
III. Si ad faciendam cedem turba quoadunetur.
IIII. Si intra domum vel ianuam suam violenter aliquis includatur.
V. Ut nulla res ab alio possessa absque iudicio usurpetur.
VI. Si ad diripiendum quisque alios invitasse repperiatur.
VII. Ne absente[b] domino vel in expeditione publica constituto[a] cuiusquam domus inquietetur.
VIII. Si aliquid inlicitum faciant servi eius, qui in expeditione[a] est publica constitutus.
VIIII. De his, qui in expeditione euntes aliquid auferre[a] et depredari presumant.
X. Ut socios suos[c] nominet, aput quem pars rapine inventa cognoscitur.
XI. De his, qui diripienda indicare repperiuntur.
XII. De his, qui itineranti[d] vel in[c] opere rustico constituto[a] aliquid abstulerint vel molestiam inferre presumserint.
XIII. Si ille, qui diripit, in ipsa direptione morte necetur.

LIB. VIII. a) ET DAMNIS *des. R 2.* b) OCTAVUS *R 2.*
TIT. I. a) *reliqua rubricae pars des. R 2.* b) absentem *R 2.* c) *deest R 1.* d) in itinere *R 2.*

I. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ut solus patronus vel dominus culpaviles[a] habeantur, si eisdem iubentibus ingenuus vel servus inlicita operentur.

Hoc principaliter generali sanctione censetur, ut omnis ingenuus adque etiam libertus aut servus, si quodcumque inlicitum iubente patrono vel domino suo fecisse cognoscitur, ad omnem satisfactionem conpositionum patronus vel dominus obnoxii teneantur[1]. Nam qui eius iussionibus[b] obedientiam detulerunt, culpaviles[a] haberi non poterunt, quare non suo excessu, sed maioris imperio id conmisisse probantur.

II. ANTIQUA[a].

Si possessor per violentiam expellatur.

Quicumque[2] violenter expulerit possidentem, priusquam pro ipso iudicis sententia[b] procedat, si causam meliorem habuerit, ipsam causam, de qua agitur, perdat. Ille vero, qui violentiam pertulit, universa in istatu[c], quo fuerant, recipiat quod possedit et securus teneat. Si vero illud invasit, quod per iudicium obtinere non potuit, et causam amittat et aliut tantum, quantum invasit, reddat expulso.

III. ANTIQUA[a].

Si ad faciendam cedem turba coadunetur.

Qui[3] ad faciendam cedem turbas[b] congregaverit, aut qui seditionem alteri, unde contumelium corporis sentiat, fecerit vel faciendam incitaverit aut preceperit, mox iudex facti crimen agnoverit, eum conprehendere non moretur; ita ut caput huius[c] sceleris, infamia notatus, extensus publice coram iudice L flagella suscipiat, et omnes, qui cum eo venerint vel qui[d] fecerint, nominare cogatur, ut, si in eius patrocinio non sunt, unus-

I. a) culpabiles *R* 2. b) *deest R* 1.
II. a) *deest R* 2. b) sententiam *R* 1. c) statum *R* 2.
III. a) *deest R* 2. b) turba *R* 1. c) *deest R* 1. d) quid *R* 2.

1) *Cf. supra VII,* 2, 5 *et n.* 2, *p.* 207. 2) *Lex ex iure Romano recepta est; cf. L. Rom. Vis. C. Th. II,* 26*; IV,* 20, 3*; IX,* 7, 2. 3) *Cf. L. Rom. Vis. Paul. V,* 3, 1. *De facinoribus cum adiutoribus vel contubernio commissis, ad quae haec et sequentes leges spectant, cf. Wilda, 'Strafrecht' p.* 612 *sqq.; Brunner, 'D. RG.' II, p.* 570 *sqq.*

quisque ingenuorum L flagella suscipiat. Servi autem huius criminis socii, si alterius domini sunt, singuli in conventu publico ad aliorum terrorem extensi coram iudice CC hictus accipiant flagellorum[e].

IIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Si intra domum vel ianuam suam violenter aliquis includatur.

Quicumque dominum vel dominam intra domum vel curtis sue ianuam violenter incluserit eisque aditum ęgressionis negaverit sive, ut[a] id fieret, aliis preceperit, pro ausi[b] temeritate autor sceleris det domino vel domine auri solidos numero XXX et preter hoc C flagella suscipiat. Hii vero, qui malis volumtatibus eius consenserint ausiliumve, ut hoc fieret, prestiterint, si in eius patrocinio non sunt, singuli ingenuorum quindecenos solidos illis, quibus violentiam intulerunt, cogantur inferre et pro admissi[c] presumtione centena flagella suscipiant. Servi autem, si id domino vel domina non iubente conmiserint, CC hictus accipiant flagellorum. Si vero ita dominus vel domina a violento vel presumtorem[d] extra suam domum vel ianua[e] excludantur, ut[f] continuo, quod est gravius, potestas eis ab ea domo vel familia ceterisque rebus auferatur, conmissor sceleris damnum invasionis incurrat adque etiam C hictus accipiat flagellorum. Ingenui autem huius criminis socii, si in eius patrocinio non sunt, centena flagella suscipiant et singuli trecenos solidus cogantur exolvere, illis procul dubio profuturos, quibus hanc iniuriam intulisse noscuntur. Quod si hoc servi ignorantibus dominis sua sponte conmiserint, servi penam sustineant superius conprehensam; domini vero nihil iniurie vel detrimenti perferant. Id ipsut etiam patiantur, qui domum alienam sua autoritate sine regis vel iudicis iussione adprehendere, discribere aut obsignare presumserint.

V. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Ut nulla res ab alio possessa absque iudicio usurpetur.

Nullus comes, vicarius, vilicus, prepositus, actor aut procurator seu quilibet ingenuus adque etiam servus

e) finit *add.* *R* 2.
IIII. a) *deest* *R* 1. b) *ita* *R* 2. *E* 1; facti *R* 1. c) amisi *R* 1. d) presumtore *R* 2. e) ianuam *R* 2. f) et *R* 1.

rem[a], que ab alio possidetur, post nomen[b] regie potestatis vel dominorum suorum aut suum usurpare presumat ante iudicium. Quod si non expectata discussione id, quod ab alio possidetur aut iuris alterius esse dinoscitur, invaserit, omne[c], quod abstulit vel presumtiosus
a. invasit, in duplum ei restituat, de cuius iure visus est abstulisse, hac singulorum annorum fruges, quas inde fideliter colligisse[d] iuraverit, petitori conpellatur exolvere. Et tamen, si servus absque domini volumtate hoc fecerit, CC insuper extensus publice flagella suscipiat; ita ut, si dominus pro rei duplacione noluerit satisfacere, rem, que ablata est, in eo istatu[e] cum frugibus restituat et eundem servum pro facti temeritate insistente iudice ei, cuius res invasit vel abstulit, serviturum tradere non desistat. Omnismodis tamen erit sollicite perquirendum, ne qualibet suasione vel fraudis alicuius conmento idem servus cum illius domini volumtate hoc fecerit, cuius rem ablata esse constiterit; et si ita reppertum fuerit, iuxta aliam legem[1] dominus, qui suasit vel malum fieri fraudulenter permisit, quantum servus tulerat, septuplum dominus rei domino servi persolvat, et servum suum dominus eius securus possideat.

VI. ANTIQUA[a].

Si ad diripiendum quisque alios invitare repperiatur.

Si quis ad diripiendum alios invitaverit, ut, cuiuscumque rem evertat aut pecora vel animalia quecumque diripiat, illi, cuius res direpta est, in undecuplum que sunt sublata restituat. Hii vero, qui cum ipso fuerint, si ingenui sunt[b], quinos solidos conponere conpellantur, aut si non habuerint, unde conponant, quinquagena flagella suscipiant. Si vero servi hoc sine domini volumtate conmiserint, centenis quinquagenis flagellis verberentur, et ab eis res omnis in istatu[c] reddatur.

VII. ANTIQUA[a].

Ne absente domino vel in expeditione publica constituto cuiusquam[b] domus inquietetur.

Nullus domum inquietet absentis nec in expeditione

V. a) res *R* 1. b) nomine *R* 1. c) omnem *R* 1. d) collegisse *R* 2. e) statu *R* 2.
VI. a) *deest* *R* 2. b) sint *R* 1. c) statu *R* 2.
VII. a) *deest* *R* 2. b) *ita* *E* 1. 2; cuiuscumquam *R* 1; cuiuscumque *R* 2.

1) *Supra VII*, 2, 6, *p.* 208.

quisque ingenuorum L flagella suscipiat. Servi autem huius criminis socii, si alterius domini sunt, singuli in conventu publico ad aliorum terrorem extensi coram iudice CC hictus accipiant flagellorum[e].

IIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Si intra domum vel ianuam suam violenter aliquis includatur.

Quicumque dominum vel dominam intra domum vel curtis sue ianuam violenter incluserit eisque aditum ęgressionis negaverit sive, ut[a] id fieret, aliis preceperit, pro ausi[b] temeritate autor sceleris det domino vel domine auri solidos numero XXX et preter hoc C flagella suscipiat. Hii vero, qui malis volumtatibus eius consenserint ausiliumve, ut hoc fieret, prestiterint, si in eius patrocinio non sunt, singuli ingenuorum quindecenos solidos illis, quibus violentiam intulerunt, cogantur inferre et pro admissi[c] presumtione centena flagella suscipiant. Servi autem, si id domino vel domina non iubente conmiserint, CC hictus accipiant flagellorum. Si vero ita dominus vel domina a violento vel presumtorem[d] extra suam domum vel ianua[e] excludantur, ut[f] continuo, quod est gravius, potestas eis ab ea domo vel familia ceterisque rebus auferatur, conmissor sceleris damnum invasionis incurrat adque etiam C hictus accipiat flagellorum. Ingenui autem huius criminis socii, si in eius patrocinio non sunt, centena flagella suscipiant et singuli trecenos solidus cogantur exolvere, illis procul dubio profuturos, quibus hanc iniuriam intulisse noscuntur. Quod si hoc servi ignorantibus dominis sua sponte conmiserint, servi penam sustineant superius conprehensam; domini vero nihil iniurie vel detrimenti perferant. Id ipsut etiam patiantur, qui domum alienam sua autoritate sine regis vel iudicis iussione adprehendere, discribere aut obsignare presumserint.

V. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Ut nulla res ab alio possessa absque iudicio usurpetur.

Nullus comes, vicarius, vilicus, prepositus, actor aut procurator seu quilibet ingenuus adque etiam servus

e) finit *add.* *R* 2.
IIII. a) *deest* *R* 1. b) *ita* *R* 2. *E* 1; facti *R* 1. c) amisi *R* 1. d) presumtore *R* 2. e) ianuam *R* 2. f) et *R* 1.

rem[a], que ab alio possidetur, post nomen[b] regie potestatis vel dominorum suorum aut suum usurpare presumat ante iudicium. Quod si non expectata discussione id, quod ab alio possidetur aut iuris alterius esse dinoscitur, invaserit, omne[c], quod abstulit vel presumtiosus
a. invasit, in duplum ei restituat, de cuius iure visus est abstulisse, hac singulorum annorum fruges, quas inde fideliter colligisse[d] iuraverit, petitori conpellatur exolvere. Et tamen, si servus absque domini volumtate hoc fecerit, CC insuper extensus publice flagella suscipiat; ita ut, si dominus pro rei duplacione noluerit satisfacere, rem, que ablata est, in eo istatu[e] cum frugibus restituat et eundem servum pro facti temeritate insistente iudice ei, cuius res invasit vel abstulit, serviturum tradere non desistat. Omnismodis tamen erit sollicite perquirendum, ne qualibet suasione vel fraudis alicuius conmento idem servus cum illius domini volumtate hoc fecerit, cuius rem ablata esse constiterit; et si ita reppertum fuerit, iuxta aliam legem[1] dominus, qui suasit vel malum fieri fraudulenter permisit, quantum servus tulerat, septuplum dominus rei domino servi persolvat, et servum suum dominus eius securus possideat.

VI. ANTIQUA[a].

Si ad diripiendum quisque alios invitare repperiatur.

Si quis ad diripiendum alios invitaverit, ut, cuiuscumque rem evertat aut pecora vel animalia quecumque diripiat, illi, cuius res direpta est, in undecuplum que sunt sublata restituat. Hii vero, qui cum ipso fuerint, si ingenui sunt[b], quinos solidos conponere conpellantur, aut si non habuerint, unde conponant, quinquagena flagella suscipiant. Si vero servi hoc sine domini volumtate conmiserint, centenis quinquagenis flagellis verberentur, et ab eis res omnis in istatu[c] reddatur.

VII. ANTIQUA[a].

Ne absente domino vel in expeditione publica constituto cuiusquam[b] domus inquietetur.

Nullus domum inquietet absentis nec in expeditione

V. a) res *R* 1. b) nomine *R* 1. c) omnem *R* 1. d) collegisse *R* 2. e) statu *R* 2.
VI. a) *deest* *R* 2. b) sint *R* 1. c) statu *R* 2.
VII. a) *deest* *R* 2. b) *ita* *E* 1. 2; cuiuscumquam *R* 1; cuiuscumque *R* 2.

1) *Supra VII, 2, 6, p.* 208.

publica[c] constituti; et si, quod per iudicium[d] recipere potuisset, absente eo, quem[e] fuerat conventurus, invaserit, reddat[f] in duplum. Si vero illut invaserit[f], quod ei[g] nullo iudicio debebatur, reddat in triplum. Si quis autem, antequam in expeditionem proficiscatur, ad negotium dicendum iudicis fuerit admonitione conventus, aut per se causam dicere non moretur, aut per mandati iscriptura[h] persona eligat, qui adversario suo iudice presente respondeat. Qui si nec mandatum dederit nec respondere voluerit et sic in expeditione profectus causam non dixerit, postquam conventus[i] fuerit a iudice, iudex adversario suo que repetebat iubeat reformari[1]. Illi tamen, dum reversus fuerit, actio reservetur.

VIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si aliquid inlicitum faciant servi eius, qui in expeditione est publica constitutus.

Si illius servi, qui in publica expeditione est constitutus, in aliquo crimine aut inlicito facto perventi[a] extiterint vel detecti, a iudice corripiantur et secundum legem iuxta qualitatem culpe cedantur. Quod si res ad conponendum vel ad eosdem servos tradendos fuerit, in *a.*
custodiam[b] teneantur a iudice, donec dominus veniens aut conpositionem, si voluerit, adinpleat, aut, si noluerit, eos evidentius tradat. Si vero iniuste servus occisus fuerit aut subditus questioni, contra iudice dominus servi, cum reversus fuerit, causam dicere non vetetur.

VIIII. ANTIQUA[a].

De his, qui in expeditione euntes aliquid auferre vel depredare presumunt.

Qui in expeditionem vadunt, que abstulerint quadrupli satisfactione restituant. Quod si non habuerint, unde conponant, rem simplam reddant et CL flagella suscipiant. Quod si nolentibus dominis servi hoc fecerint, rem ablata in istatu[b] reforment et CC flagella extensi sustineant[c]. Cuius rei exactionem provinciarum

c) pubica *R* 1. d) iudicio accipere non p. *R* 1. e) *ita E;* quam *R* 1; que *R* 2. f) reddat — invaserit *des.* *R* 2. g) in *pro* ei *R* 2. h) scripturam personam *R* 2. i) fuerit reversus conventus *R* 2.
VIII. a) *ita* *R* 1. 2. b) custodia *R* 2.
VIIII. a) *deest* *R* 2. b) statu *R* 2. c) sustentent *R* 2.

1) *Cf. Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 250.

comites vel iudices aut vilici istudio[d] suo non morentur inpendere[e], quia provincias nostras non volumus hostili predatione vastari.

X. ANTIQUA[a].

Ut socios suos[b] nominet, aput quem pars rapine inventa[a] cognoscitur.

Aput quem scelus aut pars rapine fuerit inventa, istatim[c] socios suos nominare cogatur. Qui, si nominare noluerit, teneatur ad vindictam. Quod si honestior persona est, aut pro iscelere[d] rationem reddat aut que ablata vel ęversa fuerint[e] undecupli conpositione restituat et C publice flagella suscipiat. Si certe aput servum rapine pars repperiatur, CC flagella publice extensus accipiat et socios suos nominare non differat.

XI. ANTIQUA[a].

De his, qui diripienda indicare repperiuntur.

Quicumque ingenuus vel servus aliqua diripienda indicaverit[b], vel[c] ut cuiuscumque res ęvertatur[d] aut pecora vel iumenta diripiantur, et ex hoc certis probationibus publice convictus inveniatur, pro eo, quod indicaverit, C flagella publice extensus accipiat[e].

XII. ANTIQUA[a].

De his, qui itineranti vel in opere rustico constituto aliquid abstulerint vel molestiam inferre presumserint.

Qui in itinere vel in opere rustico constituto aliquid violenter intulerit vel abstulerit, ubi ex hoc iudici fuerit interpellatum, ille, qui abstulerit, quadruplum restituat, aut si aliut aliquid cedis vel damni fecerit, legaliter satisfaciat. Quod si hoc servus domino nesciente conmiserit, et C flagella suscipiat, et dominus pro servo conpositionem exolvat. Nam si dominus conponere noluerit, servum tradere non recuset[b].

d) studio *R* 2. e) inplere *R* 1.
X. a) *deest* *R* 2. b) *deest* *R* 1. c) statim *R* 2. d) scelere *R* 2. e) fierant *R* 2.
XI. a) *deest* *R* 2. b) indicaverint *R* 1. c) *deest* *R* 1. d) aevertatur *R* 2. e) finit *add.* *R* 2.
XII. a) *deest* *R* 2. b) recusetur *R* 1.

XIII. ANTIQUA [a].

Si ille, qui diripuit, in ipsa direptione morte necetur.

Qui [1] aliena pervasit, si [b] in ipsa direptione percussus [c] aut occisus fuerit, ille, qui percussit [c], nullam calumniam patiatur.

II. TITULUS: DE INCENDIIS ET INCENSORIBUS.

I. De his, qui sive in civitate sive [a] extra civitatem domibus [b] inmiserint ignem [b].
II. Si ignis inmittatur in silva [c].
III. Si, dum iter agitur, ignis longius dilavetur [d].

I. ANTIQUA [a].

De [2] his, qui in civitate seu extra civitatem domibus inmiserint [b] ignem.

Qui [3] in alienam domum in civitatem ignem supposuerit, correptus a iudice ignibus deputetur, et de bonis eius domino domus, si tamen aliquid damni pertulerit, conponatur hac pretium domus reddatur incense. Sed ille, cuius domus incensa est, coram testibus, quantos statuerit sententia iudicantis, prebeat sacramentum, se fideliter quod in domo sua habuit profiteri nec plus, quam illi [c] conditum fuerat, postulare nec domus sue pretium amplius taxare, quam valuit; et si post datum sacramentum aliquid fefellisse convincitur, in duplum que sunt supra modum debite conpositionis exacta illi cogatur inferre, qui conpositionem exolverat. Quod si in domum, sicut superius diximus [d], ignis inmissus ad proximas domos forte transierit, iuxta damni modum inter eos etiam, qui domos vel res suas incendio perdiderant, eius substantia dividatur, si tamen post con-

XIII. a) *deest R 2.* b) *ita R 1. E 1. V 5;* et *R 2.* c) percussus — percussit *bis scr. R 1.*
TIT. II. a) seu *R 2.* b) domibus inm. ignem *des. R 2.* c) silvam *R 2.* d) dilabetur *R 2.*
I. a) *deest R 2.* b) inmiserit *R 1. 2.* c) *ita R 1. 2; exspectaveris:* illic, *quod praebet E 1. V 6.* d) *deest R 1.*

1) *Cf. supra VII,* 2, 6. 2) *Cf. ad hanc et sequentes leges Wilda, 'Strafrecht' p.* 940 *sqq.; Brunner, 'D. RG.' II, p.* 654 *sqq.* 3) *Cf. L. Rom. Vis. Paul. V,* 3, 6; *praecipue autem l.* 28, § 12. *Dig. XLVIII,* 19: Incendiarii capite puniuntur, qui ob inimicitias vel praedae causa incenderint intra oppidum, et plerumque vivi exuruntur; qui vero casam aut villam, aliquo lenius.

positionem illius, in cuius domum ignem misit, inpletam, aliquid de facultatibus eius cognoscitur residuum esse; ita ut simili modo coram testibus sacramenta dependant, se non amplius repetere, quam incendio perdiderunt. Et si post datum sacramentum periurasse cognoscuntur[e], hec, que amplius exegerint, in duplum ei, quem fraudulenta ambitione damnare voluerant, cogantur exolvere. Qui vero extra civitatem[1] in domum mittit incendium, omnia, que sunt in domo incensa, restituat et pretium domino domus reddere non moretur; sed his, cuius domus incensa est, coram testibus iurisiurandi interpositione confirmet, se non amplius postulare, quam perdiderat. Et[f] si post datum sacramentum amplius, quam perdiderat[f], exigisse[g] dinoscitur, in duplum ei, qui damna sustinuit, coactus exolvat. Quod si etiam vicine domus ex eo, quod inmissum[h] est incendium, forte consumte sunt, si de bonis eius superfuerit, unde his[i] etiam conponatur, hii[k] quoque amissa recipiant. Prius tamen cum sacramento coram testibus profiteantur[l], se non amplius quam perdiderant[m] postulare. Et si periurasse cognoscuntur aut amplius exegisse, in duplum ei, quem tali fraude damnaverant[n], male exacta restituant; ita ut pro correptione qui domum incenderat C flagella suscipiat. Et quicumque tale damnum admittens non habuerit, unde conponat, servituti subiaceat. Si certe cuiuscumque servus sive in civitate sive extra civitate[o] incendium intulisse cognoscitur, dominus, si servum tam nocentis admissi voluerit liberare a supplicio, pro eius crimine conponere non moretur; ita ut servus publice CC hictus accipiat flagellorum. Sed ille, cuius domus incensa est, iurare cogatur, se amplius non repetere, quam in eius domo flamma consumsit. Et si conponere pro servo noluerit, tradatur servus ad penam, ut supplicio capitali admissa persolvat.

II. ANTIQUA[a].

Si[b] ignis inmittatur in silva[c].

Si quis qualemcumque silvam incenderit alienam sive piceas arbores vel caricas, hoc est ficos[d], aut cuius-

e) noscuntur *R* 2. f) Et — perdiderat *des.* *R* 2. g) exegisse *R* 2. h) missum *R* 1; inmissus *R* 2. i) eis *R* 2. k) *ita* *R* 2; hic *R* 1. l) profiteatur *R* 1. m) perdiderat *R* 1. n) damnaverint *R* 2. o) civitatem *R* 2.
II. a) *deest* *R* 2. b) Quod si *R* 1. c) silvam *R* 2. d) ficus *R* 2.

1) *Cf. Dig. l. c. in f.*

libet generis arbores igne cremaverit, a iudice correptus C flagella suscipiat et pro damno satisfaciat, sicut ab his, qui inspexerint, fuerit estimatum. Quod si servus hoc domino nesciente conmiserit, CL verberibus addicatur. Et si pro eo dominus conponere noluerit, cum duplum vel triplum damni fecerit, quam quod eundem servum valere constiterit, ipso[e] servo[e] pro facto tradere non retardet[f].

III. ANTIQUA[a].

Si, dum iter agitur, ignis longius dilavetur[b].

Qui[1] in itinere constitutus in cuiuscumque forsitam campo adplicaverit[c] et ad quoquendum civum[d] aut frigoris necessitate conpulsus ignem fecerit, cautus sit, ne ignis longius dilavetur[b], aut si in ispinis[e] sive in pavulis[f] siccis, in quibus plerumque flamma nutritur, incendium convalescat, ignem, cum crescit, extinguat[g]. Quod si se longius flamma extenderit, et messis aut area vel vinea aut domus sive pomarium incendio concrematur[h]; tantum, quantum flamma consumsit[i], reddere vel conponere conpellatur, qui ignem, quem fecerat, neclexit extinguere[k].

III. TITULUS: DE DAMNIS ARBORUM, ORTORUM ET[a] FRUGUM QUARUMCUMQUE.

I. De conpositione arborum incisarum.
II. Si ortum quis vastaverit alienum.
III. Si de incise arboris ruina debilitatio vel homicidium perpetretur[a].
IIII. Si arbor ex parte incisa sive[b] conbusta damna concutiat.
V. De vinea incisa vel evulsa sive concremata adque[c] de fructibus usurpatis[c].
VI. Si sepis incidatur vel incendatur.
VII. Si pali de sepibus incidantur.
VIII. Si in alienam silvam quis cum vehiculum[d] capiatur.

e) ipsum servum *R* 2. f) retardent *R* 2.
III. a) *deest* *R* 2. b) dilabetur *R* 2. c) adpliverit *R* 2. d) cibum *R* 2. e) spinis *R* 2. f) pabulis *R* 2. g) extiguat *R* 1. h) concremetur *R* 2. i) consumtum sit *R* 1. k) finit *add.* *R* 2.
TIT. III. a) *deest* *R* 2. b) sibe *R* 2. c) adque — usurpatis *des.* *R* 2. d) veiculo *R* 2.

1) *Cf. L. Burg.* 41; *Ed. Roth.* 148; *Brunner, 'D. RG.' II, p.* 658.

VIIII. Si loca fructifera vel pascuosa nimia angustia coartentur[e].
X. De animalibus volumtarię[f] in messe vel vineis missis.
XI. Si quelibet animalia frugibus damna concutiant.
XII. Si pratum defensum a pecoribus naufragetur.
XIII. Si fructifera loca ab animalibus extiterint dissipata.
XIIII. Si expellentibus de fructibus pecora[g] quisquam excutiat vel[h] de clausura[i] furto aut violentia tollat[h].
XV. De animalibus in vinea, messe vel prato perventis.
XVI. Si, priusquam expellantur, animalia de fructibus exierint[k].
XVII. Si in fructibus animalia perventa quacumque aliquis detruncatione[e] turpaverit[e].

I. ANTIQUA[a] EMENDATA[a].

De conpositione arborum incisarum.

Si[1] quis iniscio[b] domino alienam arborem inciderit: si pomifera est, det solidos III; si oliva, det solidos V; si glandifera maior est, duos solidos det; si minor, det solidum unum; si vero alterius generis sunt et maiores adque prolixiores sunt, binos solidos reddat; quia, licet non habeat fructum, ad multa tamen conmoda hutilitatis preparant usum. Et hec quidem conpositio erit, si tantundem abscise fuerint; nam si presumtive[c] incise alicubi ferantur, aut similes arbores cum illis incisis dabuntur, aut predictum pretium duplo solvetur.

II. ANTIQUA[a].

Si ortum quis vastaverit alienum.

Si[2] quis alienum ortum vastaverit, statim iuxta damni estimationem a iudice coactus domino orti cogatur exolvere; ita ut, si servus hoc fecerit, super conpositionem ipsius damni L flagella extensus accipiat.

e) *deest R 2.* f) *ita R 2*; volumtari *R 1.* g) *deest R 1.* h) vel — tollat *des. R 2.* i) *ita E 1*; clausa *R 1.* k) *deest R 1. 2.*
I. a) *deest R 2.* b) inscio *R 2.* c) vel *add. R 1.*
II. a) *deest R 2.* b) Qui *pro* Si q. *R 2.*

1) *Cf. ad hanc legem et sequentes Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 211 *sq.* 2) *Cf. L. Sal.* 27, 6; *L. Burg.* 25, 1; *L. Baiuv.* 9, 12; *Ed. Roth.* 284; *Brunner, 'D. RG.' I, p.* 301, *n.*

III. ANTIQUA[a].

Si de incise arboris ruina debilitatio vel homicidium perpetretur.

Si[1] quis arborem inciderit, et aliquid damni fecerit aut si, dum cadit, arbor aliquem occiderit, damnum qui incidit exolvat. Quod si in circuitu arboris homines fuerint, priusquam cadat arbor, admoneat[2]; et si de ramis arboris conruentis postea, quam conmonuerit, aliquis debilitatus aut mortuus fuerit, nullam ille, qui arborem incidit, calumniam pertimescat. Ceterum si aut senem aut debilem aut dormientem, aut qui sibi cabere non potuit, aut pecudem fortasse ruina huius arboris debilitaverit vel occiderit, pro quadrupe[b] uno domino alium[c] eiusdem meriti mox reformet et pro hocciso[d] homine tamquam homicida teneatur; pro debilitato vero iuxta formam legum satisfacere conpellatur. Et si aliquis alienam arborem inciderit, pro violentia conponere non moretur. Quod si dominus harboris incisore[e] fuerit contestatus, et postmodum incisor fuerit, dum incidit, hoccisus[d], mors eius nullatenus requiratur.

IIII. ANTIQUA[a].

Si arbor ex parte incisa sive conbusta damna[b] concutiat[b].

Si[3] arbor ex parte incisa sit aut ex aliqua parte
igne conbusta, et illo, qui inciderat vel incendere ceperat, *a.*
absente arbor[c] ceciderit, nulla ei pro damno, quod per ruina[d] arboris factum est, calumnia moveatur.

V. ANTIQUA[a] EMENDATA[a].

De vinea incisa vel evulsa sive concremata adque de fructibus[b] usurpatis[b].

Qui vineam inciderit, eradicaverit vel incenderit alienam aut in desertum perduxerit, duas equales meriti

III. a) *deest R 2.* b) *ita R 1*; quadrupem *R 2*; quadrupede *E.* c) *deest R 1.* d) occ- *pro* hocc- *R 2.* e) incisorem *R 2, quod est intelligendum.*
IIII. a) *deest R 2.* b) damno concuttiat *R 1.* c) arbo *R 1.* d) summa *R 2.*
V. a) *deest R 2.* b) frugibus occupatis *R 2.*

1) *Cf. Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 145; *M. Frank, 'Kasuelle Tötung' p.* 33 *sq.; Brunner, 'Absichtslose Missethat' in 'SB. d. Berl. Acad.' XXXV,* 1890, *p.* 818. 2) *Cf. Conc. Tribur. a.* 895, *c.* 37, *LL. Cap. II, p.* 234 *sq.* 3) *Cf. L. Sax.* 55; *Ed. Roth.* 138; *Frank l. c. p.* 34 *sq.; A. B. Schmidt, 'Grundsätze über den Schadensersatz in den Volksrechten' p.* 35.

vineas domino eius vinee reformare cogatur, et preterea dominus vinee illius deserte hanc ad ius suum revocare non dubitet. Si vero per violentiam fruges collegerit, et fruges[c] in duplo restituat et quidquid everterit redintegrare procuret; ita tamen, ut cum sacramentum[d] colligentium per tempus vindemiarum duplam ipsius frugis conpositionem[e] restituat. Servi vero sine[f] dominorum iussu talia facientes per singulas vites decena[g] flagella extensi percipiant et[h] fruges omnino restituant[h], aut[i] si dominus conponere voluerit, per sex vites solidum solvat[k]. Quod si maius damnum creverit et conponere dominus noluerit, servum tradere festinavit[l].

VI. ANTIQUA[a].

Si sepis incidatur vel incendatur.

Si[1] quis per aliquod spatium sepes inciderit vel incenderit alienas, si maioris loci persona est, et sepem reparet et pro damno satisfaciat. Si quid tamen damni domino de fructibus accidisse cognoscitur, et damnum solvat, sicut inspectio habuerit estimantium, et preterea X solidos reddat. Sed et de eo campo, qui fructos[b] habeat vel habuit[b], et de prato sive de concluso V solidos conpellatur exolvere; de eo vero campo, in quo nulli[c] fructus sepibus claudebantur, sepem tantummodo reparare cogatur. Si vero hoc persona inferior fecerit, solvat damnum de estimatis fructibus ac sepem reparet et L flagella publice suscipiat. Quod si servus hoc nesciente domino fecerit, et damnum solvat et sepem reparet et C flagella suscipiat. Quod si casu factum fuerit, sepem tantummodo reparet, que conlisa est; quia crimen videri non potest, quod non est ex volumtate conmissum.

VII. ANTIQUA[a].

Si pali de sepibus incidantur.

Qui[2] de sepibus palos inciderit vel incenderit alienos, cum campus ille fructos[b] ullos[c] eo tempore non

c) frugem *R* 2. d) *ita R* 1; sacramento colligentia *R* 2. e) conpositione *R* 1. f) si sine *R* 1. g) *ita E* 1; decem *E* 2; centena *R* 1; ducentena *R* 2. h) et — restituant *des. R* 1. i) ut *R* 1. k) *ita R* 1. *E* 1; reddat *R* 2. l) *ita R* 1 *pro* festinabit, *quod praebet R* 2.

VI. a) *deest R* 2. b) fructus abet vel abuit *R* 2. c) nullus fructus claudebatur *R* 2.

VII. a) *deest R* 2. b) fructus *R* 2. c) ullo *R* 1; nullos *R* 2.

1) *Cum hac et sequenti lege cf. L. Burg.* 27, 1. 2. 2) *V. supra n.* 1; *cf. Brunner, 'D. RG.' I, p.* 339.

habuerit, in quadruplum reformare cogatur. Si autem fructus[d] aliquid de[e] his sepibus claudebatur, per singulos palos singulos tremisses conpellatur exolvere; ita ut, si ex fructibus aliquid perierit, ex integro reformetur. Eadem et de ortis sepe conclusis precipimus custodire[f].

VIII. ANTIQUA[a].

Si in alienam silvam quis[b] cum vehiculo capiatur.

Si quis aliquem conprehenderit, dum de silva sua cum vehiculo vadit et circulos ad cupas aut quecumque ligna sine domini permissionem asportare[c] presumat, et boves et vehiculum aliene silve presumtor amittat, et que dominus cum fure aut violento conprehenderit, indubitanter obtineat.

VIIII. ANTIQUA[a].

Si loca fructifera vel pascuosa nimia congustia coartentur.

Si quis cum fructibus[b] vineam, pratum vel pascua habere cognoscitur et fossas per circuitum[c] pro solo terrore constituat, ut non nisi per vineam aut messem transitus esse possit, damnum, quod viator intulerit, ad viatoris culpam redundare non convenit. Campos autem vacantes si quis fossis concinxerit[d], iter agentes non hec signa deterreant, nec aliquis eos de his pascuis presumat expellere.

X. ANTIQUA[a].

De animalibus volumtarie in messe vel vineis missis.

Qui[1] iumenta vel boves aut quecumque pecora volumtarie in vineam vel messem miserit alienam[b], damnum, quod fuerit estimatum[c], cogatur exolvere. Et si maior persona est, pro caballis aut bubus per singula capita singulos solidos reddat; per minora vero capita

d) fructos *R* 1. e) *ita R* 1; aliquid eis *R* 2. f) custodiri *R* 2.
VIII. a) *deest R* 2. b) quicumque *R* 2. c) adsportare *R* 1.
VIIII. a) *deest R* 2. b) frugibus *R* 2. c) circuitu *R* 1. d) cincxerit *R* 2.
X. a) *deest R* 2. b) aliena *R* 1. c) extimatum *R* 2.

1) *Cf. L. Sal.* 9, 8, *cod.* 2; *L. Burg.* 27, 4. 5; *Ed. Roth.* 344; *Brunner l. c. p.* 301, *n.*

singulos tremisses ei, cui damnum factum est, conpellatur exolvere. Certe si inferior est fortasse[d] persona, et damnum ex integro reddat et conpositionem ex medietate restituat adque XL[e] flagella publice extensus accipiat. Si vero servus hoc sine iussione[f] domini fecerit, omne damnum aut ipse aut eius dominus reddat, et ipse servus LX flagella suscipiat.

XI. ANTIQUA[a].

Si quelibet animalia in fructibus[b] damna concutiant[c].

Si cuiuslibet qualiacumque animalia vineam vel messem everterint alienam[d], ille, cuius animalia damnum intulerint, tantum vinee vel agri cum frugibus eius meriti domino de suo restituere non moretur, quantum exterminatum esse cognoscitur; ita ut collectis frugibus ille recipiat, qui dedisse videtur. Et si non habuerit agrum aut vineam unde conponat, tantum frugis reddat, quantum in equali parte agri vel vinee fuerit estimatum.

XII. ANTIQUA[a].

Si pratum defensum a pecoribus naufragetur.

Qui in pratum eo tempore, quo defenditur, pecora miserit, ut postmodum ad secandum non possit erba[b] succrescere: si servus est qui hoc fecerit[c], XL hictus[d] accipiat flagellorum, et fenum reddatur a[e] domino eius, quantum fuerit estimatum; si liber et inferioris loci persona sit[a], per duo capita tremissem uno[f] reddat, et[g] fenum nihilhominus iuxta estimatione[h] ei, qui damnum pertulit, redditurus; si maior vero persona sit, per duo capita unum solidum reddat et fenum habita estimatione restituat.

XIII. ANTIQUA[a].

Si fructifera loca ab animalibus extiterint dissipata.

Si[1] quis caballum aut pecus alienum in vinea, messe, prato vel orto invenerit, non expellat iratus, ne,

d) *ita R 2; deest R* 1. e) *ita R* 1; X *R* 2. f) iusso *R* 1.
XI. a) *deest R* 2. b) frugibus *R* 2. c) concuttiant *R* 1; concutiat *R* 2. d) aliena *R* 1.
XII. a) *deest R* 2. b) herba *R* 2. c) fecit *R* 1. d) hictos *R* 2. e) ad *R* 2. f) unum *R* 2. g) *deest R* 1. h) estimationem *R* 2.
XIII. a) *deest R* 2.

1) *Cf. leges sequentes, praeterea L. Sal.* 9, 1—3; *L. Burg.* 23, 2; *Brunner l. c.*

dum de damnum[b] expellit. evertat; sed ad domum suam inclusurus adducat et domino[c] caballorum vel pecorum faciat certiorem. ut presentibus his aut vicinis eorum damnum. quod inlatum fuerit. estimetur[d]. et ad campum utreque partes conveniant. et[e] postquam damnum inspexerint. pars campi vel vinee sive prati aut messis. que defracta fuerat[f], mensuretur; et[g] donec fructos[h] colligantur. expectetur, ut tantum[i] de inpasto loco ei. cui damnum intulerit, facta ispatii[k] exequatione[k] tradatur, et presentibus testibus et de eo loco, qui eversus est, et de eo, qui est[g] intiger[l], fructos[h] colligantur. ut quidquid minus in his locis, que a pecoribus eversa fuerint, repperitur, ille, cuius pecora fuerint, reformare cogatur. Pecora vero, postquam ipsorum locorum spatia mensuraverint, sicut est in legibus constitutum[1], domino reformentur. Et si pecora, dum per iracundia inmoderationis expellit, everterit, domino pecorum damnum simplam[m] tantummodo satisfactione restituat et sibi que debilitabit aut occidit usurpet; sic tamen, ut que ęverterit ante persolvat. Quod si pecora per casum, non culpa expellentis debilitentur aut pereant aut in sudes sive in palos, dum expelluntur, inciderint, damnum solvatur ex medio, ut que superioribus legibus sunt[n] statuta[o] permaneant.

XIIII. ANTIQUA[a].

Si expellentibus de fructibus[b] pecora quisquam[c] excutiat vel de clausura[d] furto[e] aut violentia tollat.

Si[2] quis expellenti de fructibus pecora excusserit, si honestior est forte persona, det solidus V et duplum damnum, quod fuerit estimatum, exolvere cogatur; si certe humilioris loci persona fuerit et non habuerit, unde conponat, L flagella suscipiat et duplum damnum reddere conpellatur. Si vero servus hoc fecerit, ante iudicem C hictos flagellorum suscipiat, et domino eius

b) damna *R* 2. c) dominum *R* 2. d) aextimetur *R* 2. e) ut *R* 1. f) fuerint *R* 1. g) *deest R* 2. h) fructus *R* 2. i) tantumdem *pro* t. de *R* 1. k) spatii estimationem *R* 2. l) *ita R* 1. 2. m) simpla *R* 2. n) *deest R* 1. o) instituta *R* 2.
XIIII. a) *deest R* 2. b) frugibus *R* 2. c) quicumque *R* 1. d) clusura *R* 1; clausam *R* 2. e) furtum *R* 2.

1) *V. supra c.* 11. *et infra c.* 15. 2) *Cum hac lege et duabus, quae sequuntur, cf. L. Sal.* 9; *L. Burg.* 23, 1—3; *Ed. Roth.* 346; *Brunner l. c.*

nulla calumnia moveatur. Quod si de domum[f] aut clausura[g] involaverit aut per violentia[h] tulerit[i], octo solidos qui iniuriam pertulit consequatur, et preterea duplum damnum ille, qui abstulit, reddere conpellatur. Si vero servus hoc fecerit, C flagella suscipiat, et dominus eius nihil damni sustineat.

XV. ANTIQUA[a].

De animalibus in vinea, messe vel prato perventis[b].

Si[1] quis in vineam suam, messe, prato[b] vel orto iumenta vel pecora invenerit aut[c] prenderit, statim domino pecodum ipsa aut altera die nuntiaturus includat. Quod si dominus pecorum[a] mittere vel venire noluerit, damnum a vicinis, quod factum est, extimetur, et ad satisfactionem ille, cuius pecora fuerint, iudicis executione venire cogatur et damnum exolvat. Si tamen probaverit[d] aut certe iuraverit ille, qui prendidit, damnum ipsum ab ipsis animalibus factum fuisse, ille vero, cuius pecora sunt, si ad extimationem[e] damni aut pecora recipienda non venerit, adaquentur tantummodo[2] ac triduo teneantur inclusa[f]; et pro retentis triduo pecoribus nullam calumniam inferre poterit qui ad extimationem[e] damni[a] venire neclexerit. Post triduum autem animalia dimittantur, et dimissis animalibus, si dominus eorum venire contemserit, pro contemto[g] ipso, quia inspicere noluit, iuxta estimationem testium in duplum cogatur exolvere. Quod si ille, cuius pecora sunt, ad eum, cui damnum factum est, venerit, rogans eum, ut ad extimationem damni adcedat[h], ut pecora relaxentur, et ille non adquiescat, volens pecora eius interficere: si hoc ita fecisse convincitur, per singula capita maiora singulos solidos reddat, per minora capita singulos tremisses. Similiter hec lex continet et de illis, qui ante triduum pecora clausa non publicaverint[i]. Si[k] autem hoc servus fecerit sine domini volumtate, C flagella suscipiat et dominus eius nihil damni sustineat.

f) domo *R* 2. g) clausa *R* 2. h) violentiam *R* 2. i) tulerint *R* 1.
XV. a) *deest R* 2. b) perventis — prato *des. R* 1; perventi *R* 2. c) aut pr. *des. R* 2. d) probaberit *R* 2. e) estimationem *R* 2. f) inclausa *R* 2. g) contento *R* 1. h) accedat *R* 1. i) publicaverit *R* 1. k) Sin *R* 2.

1) *Cf. supra p.* 240, *n.* 2. *De ipsa re, quae statuitur, cf. Wilda in 'Z. f. D. R.' I, p.* 229 *sqq.; Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 84 *sqq.; Brunner, 'D. RG.' II, p.* 531. 2) *Ed. Roth.* 346: aqua tantum ei dit (= det); *cf. Wilda l. c. p.* 238; *Gierke, 'Humor im D. Recht' p.* 52.

XVI. ANTIQUA [a].

Si, priusquam expellantur, animalia de frugibus exierint.

Si iumenta vel pecora de frugibus [b], priusquam expellantur, exierint, ea non liceat conprehendi, quia utrum ipsa damnum fecerint nescitur. Nam si eam ipse, cuius sunt, aut quicumque vicinus expellerit [c], dominus iumentorum vel pecorum extimationem [d] damni inplere cogatur.

XVII. ANTIQUA [a].

Si in fructibus animalia perventa quacumque aliquis detruncationem [b] turpaverit.

Si labia [c] pecoribus vel [c] aures qui in fructibus *a.*
suis conprehenderit inciderit, illa, que deformavit, obtineat et domino pecorum alia sana restituere non moretur.

IIII. TITULUS: DE DAMNIS ANIMALIUM VEL DIVERSORUM [a] RERUM.

I. Si caballus vel animal alienum aut de legamine [b] tollatur [c] aut extra [d] volumtate domini in aliquo fatigetur.
II. Si prestitum animal contra definitionem et volumtatem [c] domini fatigetur.
III. Si caballi aut cuiuscumque [e] animalis coma vel cauda turpetur.
IIII. Si alienum animal testiculis [f] desecetur.
V. Si iumenti partus excutiatur.
VI. Si cuiuscumque animalis [g] partus excutiatur.
VII. Si qualiacumque [h] animalia ab invice ęvertantur.
VIII. Si damnum vel iniuriam inpellente [i] aut [i] sine damnum [c] alienum animal occidatur.
VIIII. Si bus [k] alienus sine domini [l] volumtatem [m] operibus subiugetur.

XVI. a) *deest R* 2. b) fructibus *R* 2. c) expulerit *R* 2. d) estimationem *R* 2.
XVII. a) *deest R* 2. b) detruncatione *R* 2. c) labium pecorum aut *R* 2.
TIT. IIII. a) *ita R* 1. 2. b) ligamen tollat *R* 2. c) *reliqua rubricae pars deest R* 2. d) ex *R* 1. e) qualiscumque *R* 1. f) testiculos *R* 2. g) animal *R* 1. h) qualienumque *R* 1; qualicumque *R* 2. i) inpellunt ut ea *R* 1; inpellente an *R* 2. k) bos *R* 2. l) *deest R* 1. m) voluntate *R* 2.

X. Si qualiacumque animalia trituris aree fatigentur.
XI. Si pecus absque damno in clusuram mittatur.
XII. Si animal cuicumque faciat quodcumque damnosum.
XIII. Si quodcumque animal quacumque percussione debilitetur.
XIIII. Si pecus alienum sciente an ignorante domino gregi[n] alterius[o] misceatur.
XV. Si animali quodcumque pavidum inlegetur[p], per quod[q] ruptum[q] aut debilitetur [aut[r] moriatur].
XVI. Si vitiosum animal, cum aput dominum est, cuiuscumque[s] etatis[s] hominem[r] occidisse videatur[r].
XVII. Si animal vitiosum quis a se habiciat vel[s] non[s] abiectum[s] [retineat[r]].
XVIII. Sue[t] habendum culpe, si irritatum animal noceat[o] irritantem.
XVIIII. Si iuste an iniuste concitatus canis quempiam debilitasse [vel[r] occidisse probatur[r]].
XX. De cane damnosum[u].
XXI. De lesione vestis.
XXII. Si fraudulenter quis ambulans in[s] laqueos[s] [feris[r] preparatos incidat[r]].
XXIII. Ut, qui laqueos feris ponit, et[v] loca discernat, [in[r] quibus ponat, et vicinos admoneat[r]].
XXIIII. De damnis iter publicum concludentium.
XXV. De reservandum[w] ispatium[x] iuxta vias publicas.
XXVI. Si de campis vacantibus iter agentium animalia [expellantur[r]].
XXVII. Ne iter agentibus pascua non conclusa vetentur.
XXVIII. Ut, qui in transitum fluminis culturam facit, [laborem[r] sepe circumdet[r]].
XXVIIII. De discretione concludendorum fluminum.
XXX. De confringentibus mulina[y] et conclusiones aquarum.
XXXI. De furantibus aquas ex decursibus alienis.

n) in grege *R* 1. o) *reliqua rubricae pars deest R* 2. p) inlicitetur *R* 2. q) quod rūp *R* 1; corruptum *R* 2. r) *deest R* 1. 2. s) *deest R* 1. t) Siue *R* 1. u) damnoso *R* 2. v) et l. d. *des. R* 1. w) *ita R* 1; reservando *E* 1; servando *R* 2. x) spatio *R* 2. y) molina *R* 2.

I. ANTIQUA [a].

Si caballus vel animal alienum aut de ligamine tollatur aut extra volumtate domini in aliquo fatigetur.

Si[1] quis caballum alienum vel alium[b] animal de pedica sive de ligamine tulerit sine conscientia domini sui, unum solidum ei det. Et si per hanc occasionem perierit, alium eiusdem meriti caballum vel animal restituat. Quod si eum alibi ambulare cogerit[c] vel laborare[d] fecerit domino nesciente, alium equalis meriti cum eo dare cogatur; si[e] tamen aut[f] ipsa aut altera dię eum dominus suus invenerit. Quod si tertia die animal inventum non fuerit, ille, qui animal alienum presumserat, pro fure teneatur.

II. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si prestitum animal contra definitionem et volumtatem domini fatigetur.

Quicumque[2] contra volumtatem eius, qui prestitit, animal supra definitionem cursu, honeribus vel itinere fatigaverit, per decem milia det solidum unum. Quod si minus quam decem milia fuerit, estimato[a] itinere vel labore, extimetur et conpositio damni. Nam[3] si debilitatus aut mortuus fuerit: debilem sibi habeat et similem reddat; pro mortuo vero vivum talem sine excusatione restituat.

III. ANTIQUA [a].

Si caballi aut cuiuscumque animalis coma vel cauda turpetur.

Si[4] quis alieni caballi coma turpaverit aut caudam curtaverit[b], eiusdem meriti alium cum eo sine dilatione domino restituat. Si vero alterum qualemcumque animal curtaverit, per singula capita singulos triantes reddere conpellatur.

I. a) *deest* R 2. b) aliut R 2. c) coegerit R 2. d) labore R 1. e) tamen si R 2. f) ut si R 1.
II. a) extimato in it. R 2.
III. a) *deest* R 2. b) turpaverit R 1.

1) *Cf. L. Burg.* 4, 6; *L. Sal.* 27, 3. 4; *Brunner, 'D. RG.' II, p.* 638. 2) *Cf. l.* 40. *Dig. XLVII,* 2. 3) *Cf. Ed. Roth.* 337. 339. 4) *Cf. L. Sal.* 38, 8; *L. Burg.* 73, 3; *Ed. Roth.* 338. 341.

IIII. ANTIQUA[a].

Si alienum animal testiculis desecetur.

Qui[1] alienum animal aut quemcumque quadrupedem, qui ad istadium[b] fortasse servatur, invito domino vel nesciente castraverit, vel bovem aut que non castrantur secaberit[c], domino in duplum cogatur exolvere, cui propter invidiam hoc videtur intulisse dispendium.

V. ANTIQUA[a].

Si iumenti partus excutiatur[b].

Si[c, 2] quis quocumque pacto partum eque pregnantis excusserit, pulletrum anniculum illi, cuius fuerat, mox reformet.

VI. ANTIQUA[a].

Si cuiuscumque animalis partus excutiatur.

Si[3] quis vaccam prignantem[b] abortare fecerit aliena[c], talem aliam cum vitulo domino reformare cogatur et illa, cui partum excussit, ipse accipiat. Hec et de aliis quadrupedibus forma servetur.

VII. ANTIQUA[a].

Si qualicumque[b] animalia ab invicem evertantur[c].

Si[4] cuiuslibet iumenta aut armenta vel alia pecora se[d] invicem forte conliserint, dominus iumenti vel aliorum animalium, alium[a] eiusdem meriti eius[a] domino reddat et illum[e] debilitatum aut[a] occisum[a] sibi obtineat.

VIII. ANTIQUA[a].

Si damno vel iniuria inpellente aut sine damnum[b] alienum animal occidatur.

Si quis alienum animal occidisse aut vulnerasse convincitur, non damno qualemcumque[c] conpulsus, alium eiusdem meriti domino reformare cogatur et, si servus

IIII. a) *deest R* 2. b) studio *R* 2. c) *ita R* 1; secaverit *E* 1; castraverit *R* 2.
V. a) *deest R* 2. b) excuttiatur *R* 1. c) Quicumque *pro* Si quis quoc. *R* 2.
VI. a) *deest R* 2. b) pregnantem *R* 2. c) alienam *R* 2.
VII. a) *deest R* 2. b) qualibetcumque *R* 2. c) se ev. *R* 2. d) *deest R* 1. e) illud *R* 2.
VIII. a) *deest R* 2. b) damno *R* 2. c) qualicumque *R* 2.

1) *Cf. L. Sal.* 38, 12, *codd.* 5. 6. 2) *Cf. Ed. Roth.* 333; *L. Sal.* 38, 9, *codd.* 5. 6. 3) *Cf. Ed. Roth.* 332; *L. Sal. l. c.* 4) *Cf. Ed. Roth.* 328.

est, L flagella publice suscipiat; ingenuus vero quinque solidos det. Nam si eundem damni commovit[d] iniuria, ut eum occideret aut debilitaret, pretium pecodis aut[e] animalis reddat hoccisi[f] vel debilitati et nihil patiatur iniurie.

VIIII. ANTIQUA[a].

Si bos alienus sine domini volumtate operibus subiugetur.

Si[1] quis bovem alienum iuncxerit sine conscientiam[b] domini eius ad aliquid carricandum sive pro voluntate sua retinendo[c], eiusdem meriti cum eo alium domino reddat.

X. ANTIQUA[a].

Si qualiacumque animalia trituris aree fatigentur.

Si quis caballum aut aliut quodcumque alienum animal in area miserit, per singula capita singulos solidos reddat. Et si per hanc occasionem animal mortuum fuerit, et solidum reddat et eiusdem meriti animal domino cogatur exsolvere.

XI. ANTIQUA[a].

Si pecus absque damno in clusuram mittatur[b].

Qui absque aliquo damno incluso[c] pecus detinuerit alienum, si servus hoc nescio domino fecerit, tantummodo XXXX hictos[d] accipiat flagellorum. Si ingenuus fuerit, per duo capita tremisse[e] uno[e] ei, cuius[f] pecus conclusum est, cogatur exolvere. Quod si ex ipsis pecoribus aliquid debilitatum aut mortuum fuerit, iuxta superiorem legem conpositio fiat.

XII. ANTIQUA[a].

Si animal cuicumque faciat quodcumque damnosum.

Si[b, 2] cuiuscumque quadrupes aliquid fecerit fortasse damnosum, in domini potestate[b] consistat, utrum qua-

d) commonuit *R* 1. e) *deest R* 1. f) occisi *R* 2.
VIIII. a) *deest R* 2. b) conscientia *R* 2. c) retinendum *R* 2.
X. XI. a) *deest R* 2. b) *bis scr. R* 1. c) inclusum, *quod intelligendum est, R* 2. d) hictus *R* 2. e) tremissem unum *R* 2. f) cui *R* 1.
XII. a) *deest R* 2. b) Si — potestate *des. R* 2.

1) *Cf. L. Burg.* 4, 8. 2) *V. infra c.* 20. *et Brunner, 'Absichtslose*

drupem[c] noxium tradat, an ei, qui damnum pertulit vel aliquid excepit adversi, iuxta iudicis extimationem conponat.

XIII. ANTIQUA[a].

Si quodcumque animal quacumque percussione debilitetur vel occidatur.

Si quis alienum iumentum percusserit, ita ut debile efficiatur aut de ipsa fortasse percussione mortuum fuerit, ille, qui percussit, alium eiusdem meriti domino reformare cogatur et illum[b] debilem sue vindicet potestati. Quod si iumentum non habuerit, pretium iuste estimationis domino iumenti restituat. Et similis hordo tam de caballum[c] quam de bobe[d] vel reliquis animalibus ab omnibus observetur.

XIIII. ANTIQUA[a].

Si pecus alienum sciente an ignorante domino gregi alterius misceatur[b].

Si cuiuslibet pecora cum alicuius se miscuerint, et hoc ipse prospexerit[c], et sic de ipsius grege habierint, ut nullam ex hoc conscientiam habeat, dominus pecorum sacramentum[d] ab eodem accipiat, quod non ipsius fraude vel culpa exinde abscesserint, et nec sibi ea presumsit nec alicui tradidit, et nihil cogatur exolvere. Quod si ad domum suam adduxerit, et iudicem non monuerit vel in conventu publice infra octabum[e] diem non contestaverit, duplum satisfaciat.

XV. ANTIQUA[a].

Si[b] animali quodcumque pavidum inligetur, per quod ruptum aut debilitetur aut moriatur.

Si[1] quis caput mortui pecoris aut ossa vel[c] aliquid, unde animal terreatur, ad caudam caballi credi-

c) quadrupedem *R 2*.
XIII. a) *deest R 2*. b) illut debile *R 2*. c) caballo *R 2*. d) bovem et rel. *R 2*.
XIIII. a) *deest R 2*. b) misceat *R 1*. c) prespexerit *R 2*. d) *ita R 2*; sacramento *R 1*. e) hoctava die *R 2*.
XV. a) *deest R 2*. b) quis *add. R 1*. c) aut *R 1*.

Missethat' p. 834 *sqq. Lex recepta est ex iure Romano; cf. L. Rom. Vis. Paul. I,* 15, 1. *Interpr.:* Si alienum animal cuicumque damnum intulerit aut alicuius fructus laeserit, dominus eius aut aestimationem damni reddat aut ipsum animal tradat. Quod etiam de cane similiter est statutum. 1) *Cf. L. Burg.* 73. *et L. Rom. Burg.* 29: De caballis, quibus os aut scindola ad caudam ligata fuerint.

derit adligandum[d], et per hoc currendo ruptus probetur aut mortuus, alium sanum caballum domino reformare non moretur, quia legum statuta transcendit. Quod si caballus nihil debilitatis[e] incurrerit, L hictus[f] accipiat flagellorum. Si servus hoc fecerit, C verberibus addicatur.

XVI. ANTIQUA[a].

Si vitiosum animal, cum aput dominum est, cuiuscumque etatis hoccidisse hominem videatur.

Si[1] quis bovem aut taurum vel quemcumque quadrupedem noxium habuerit aut vitiosum, eum[b], antequam alium[c] noceat, non moretur occidere. Quod si de vitio quatrupedis[d] ex vicinorum[e] contestatione cognoverit et postea eum reservaverit aut paverit vel distulerit occidere, hac postea alicui mortem aut debilitatem sive vulnus intulerit, iuxta leges conponere non moretur, sicut est de homicidis, id est viris ac mulieribus, infantibus, servis vel ancillis conpositio constituta; ita ut[b], si iugulaverit aliquem ipse quatrupes[d] in[f] annis XX, CCC solidos[g] conponatur, et ab hoc usque ad eum, qui annos L *v. a.* habuerit, unam conpositionem iubemus stare. A quinquaginta annis usque ad illum, qui habet LX et V[h], CC solidi conponantur. Qui vero super hoc habuerit, C solidi conponantur. Qui quindecim annos habuerit, CL solidi conponantur. Si in[i] quattuordecim annos fuerit, CXXXX[k] solidi conponantur. Si in tridecim, CXXX solidos[l] det. Si in duodicim, CXX solidos[l] det. Si in[m] undecim, CX[n] solidos solvat. Si decem, C. Si vero novem aut octo vel septem, LXXXX[o] solidi conponantur. Et si sex vel quinque aut quattuor annorum fuerit, LXXX solidi conponantur. Si certe trium vel[p] duorum annorum fuerit, LXX solidos[g] reddat. Nam si unius anni[q], LX solidi conponantur. Et si filiam alicuius aut uxorem iugulaverit, a quinto decimo anno usque ad quadragensimum[r] CCL solidi conponantur,

d) alligandum *R* 2. e) debilitatus *R* 1. f) hictos *R* 2.
XVI. a) *deest R* 2. b) *deest R* 1. c) *ita R* 1; aliquem *R* 2. d) quadrup. *R* 2. e) vitinorum *R* 1. f) si de annis *R* 2. g) solidi conponantur *R* 2. h) LXXV *pro* LX et V *R* 2. i) infra *R* 2. k) CLX *R* 2. l) solidi dentur *pro* solidos det *R* 2. m) infra *R* 2. n) centum solid exsolvat *R* 2. o) LX *R* 2. p) aut *R* 2. q) fuerit *add. R* 2. r) quadragesimum *R* 2.

1) *Cf. de hac lege Wilda, 'Strafrecht' p.* 427; *Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 173; *Brunner l. c. p.* 818.

et[s] a quadragensimo usque ad sexagensimo CC solidi conponantur[s]. Quod si superior annorum numerus fuerit, C solidi conponantur. Et[t] a quinto decimo vero anno aut inferius, sicut et[t] de pueris est superius conprehensum, medietatem conpositionis eius secundum etatem vel sexus ordinem reddere conpellatur.

XVII. ANTIQUA[a].

Si animal vitiosum quis a se habiciat[b] vel non abiectum retineat.

Si quis bobem[c] aut alium animal nocivum vel vitiosum habuerit, eum occidere non moretur vel a se proicere, ita ut vicinis omnibus notum faciat, quia eum
a. a se proiecit. Quod si eum non occiderit, sed reservaverit, quidquid damni fecerit[d], ille conponat, qui eum aput se reservare cognoscitur.

XVIII. ANTIQUA[a].

Sue habendum culpe, si irritatum animal noceat irritantem.

Si[1] quis vitiosum bobem[b] aut canem vel alium[c] animal contra se in ira[d] concitaverit, quidquid passus fuerit, culpe eius, qui hoc pertulerit[e], oportet adscribi.

XVIIII. ANTIQUA[a].

Si iuste an iniuste concitatus canis quempiam debilitasse vel occidisse probetur.

Si aliquem canis momorderit alicuius, et de morsum[b] illius aliquis debilitatus probetur aut mortuus, domino canis nihil calumnie moveatur; si tamen eum[c] canem, ut morderet, non inritasse cognoscitur. Quod si canem suum, ut furem aut quemcumque criminosum conprehenderet, inritavit[d], et ita momorderit fugientem, si de morso ipso[e] fuerit debilitatus aut mortuus, nihil ex eo causationis exsistat. Nam si eum ad innocentem forsitam iniuriandum incitavit, tamquam si ipse vulnus intulerit, iuxta legem[f] conponere non moretur.

s) et — conponantur *des.* *R* 1. t) *deest* *R* 2.
XVII. a) *deest* *R* 2. b) abiciat *R* 2. c) bovem aut aliut *R* 2. d) admiserit *R* 2. *E.*
XVIII. a) *deest* *R* 2. b) bovem *R* 2. c) aliut *R* 2. d) ire *R* 1. e) pertulit *R* 2.
XVIIII. a) *deest* *R* 2. b) morso *R* 2. c) eneum *R* 2. d) irritaverit *R* 2. e) ipsius *R* 2. f) lege *R* 2.

1) *Lex ex iure Romano sumpta est; cf. L. Rom. Vis. Paul. I,* 15, 3. *Interpr.*

XX. ANTIQUA[a].

De cane damnoso.

Si[1] cuiuslibet canis damnosus fuerit, ut devastet berbices[b] aut alia pecora forte ęvertere ceperit, et deprehensus fuerit, ipse dominus canis, ubi ex hoc fuerit conmonitus, eum illi tradat, cui damnum constat fuisse[c] inlatum, ut eum occidat. Quod si eum occidere noluerit vel illi tradere, cui damnum primitus[a] constat fuisse inlatum, quidquid postmodum canis damni admiserit, dominus canis duplam conpositionem reddere non moretur.

XXI. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De lesione vestis.

Si quis qualibet occasionem[a] vestem absciderit vel ruperit alienam adque sordibus maculaverit, et talis macula in veste patuerit, ut extra feditatem tolli minime possit, pro facti crimine obnoxius maneat, ita ut similem vestem integram restituat. Quod si talem vestem non habuerit, huius vestis[b] pretium, quantum integra illa, que rupta aut[c] incisa adque maculata est, valere potuit, dare conpellatur. Vestem vero, que rupta aut[c] maculata est, ille accipiat, qui hanc conpositionem exolverit. Si vero servus hoc fecerit, et dominus pro eo[d] conponere noluerit[e], servum pro qualitatem[f] criminis tradere non moretur.

XXII. ANTIQUA[a].

Si fraudulenter quis ambulans in[b] laqueos feris[b] preparatos incidat.

Si quis sudes in vinea posuerit sive in campo propter feras, et ibi aliquis, dum furtum facere temtat, inciderit, culpe eius oportet adscribi, qui vulnus excepit, quod in rem alienam fraudulenter ingressus est.

XXIII. ANTIQUA[a].

Ut, qui laqueos feris ponit, et loca discernat, in quibus ponat, et vicinos admoneat.

Si quis in terris suis foveas fecerit, ut feras in eisdem foveis conprehendat, aut laqueos vel arcos pro-

XX. a) *deest* *R* 2. b) verbices *R* 2. c) fuisset *R* 1.
XXI. a) occasione *R* 2. b) vestim *R* 1. c) vel *R* 2. d) *deest* *R* 1. e) nolerit *R* 1. f) qualitate *R* 2.
XXII. a) *deest* *R* 2. b) furi *pro* in l. f. *R* 1.
XXIII. a) *deest* *R* 2.

1) *V. supra c.* 12.

tenderit seu ballistas in locis secretis vel desertis, ubi via nulla est, que non consueverat frequentari, nec ubi pecodum possit esse accessus; si alicuius animal per hanc occassionem, que ad feras adparatur, extinguatur aut occidatur, pecus, quod periit, incautus venator exolvat; quia quadrupes sibi eam[b] cabere non potuit. Homines vero proximos vel vicinos venator ante[c] conmoneat; et si post monitionem[d] quisquam in[e] hec incautus inruerit, nihil ex hoc calumnie venatori oportet opponi, quia se ille periculo, qui conmonitione[f] audire neclexit, obiecit. Si quis vero de locis longinquioribus veniens, qui non fuerat ante conmonitus, ignorans inciderit et fuerit debilitatus aut mortuus, his[g], qui feris insidias vel laqueos preparavit, tertiam partem conpositionis exolvat, que fuerat hactenus debilitatis[h] hominibus vel[i] occisis[k] in legibus conprehensa[l]; quia in itinere hominum[m] hoc periculum nescientibus apparare non debuit.

XXIIII. ANTIQUA[a].

De damnis iter publicum claudentium[b].

Si[1] iter publicum clausum sit, rumpentibus[c] sepem aut vallum nulla calumnia moveatur. Ille vero, qui viam clauserat, que consueverat frequentari, si servus est, a iudice perducatur ad sepem, et C flagella suscipiat et per districtionem iudicis priorem viam aperire cogatur, etiam si messes[d] ibidem esse videantur[e]. Si vero id fuerit a potentiore[f] conmissum, exigantur ei solidi XX. Relique autem persone talia conmittentes X[g] solidos exolvere conpellantur; ita ut homnis huius rei conpositio fisci viribus inferatur.

b) ea *R* 2. c) antea *R* 2. d) admonitionem *R* 2. e) *deest* *R* 1. f) conmonitionem *R* 2. g) *deest* *R* 2. h) debilitatus *R* 2. *E* 1. i) vel — itinere hominum *des.* *R* 1. k) occisi *R* 2. l) conpreensa *R* 2. m) *ita* *E* 1. 2; omnium *R* 2; *deest* *R* 1.
XXIIII. a) *deest* *R* 2. b) concludentium *R* 2. c) rupentibus *R* 1; rumpendi *R* 2; rumpenti *E* 1. 2. d) *ita* *R* 1. *E* 1; messe *R* 2. e) *ita* *R* 1. *E* 1; videatur *R* 2. f) petitore *R* 1. g) decenos *R* 2. *E* 1.

1) *Hanc legem, licet 'antiquam', tamen prorsus aliter verbis conceptam fuisse in Codice Eurici patet ex Lege Baiuv. cum Lege Burg. collata, quae utraque illa Codicis Eurici lege niti videtur. Cf. L. Burg.* 27, 3: ... quicumque viam publicam aut vicinalem clauserit, XII sol. se multae nomine noverit inlaturum, ita ut sepis illa impune a transitoribus deponatur, et messis, quantum viae spatium continere putatur, conteratur; *ib.* 27, 5: Si servus hoc fecerit, C fustium ictus accipiat. ... *L. Baiuv.* 10, 19: Si quis via publica ... clauserit ..., cum XII sol. conponat et illam sepem tollat; *ib.* 20: De via convicinale ..., qui eam ... clauserit cum VI sol. conponat et aperiat.

XXV. ANTIQUA[a].

De servando[b] spatio iuxta vias publicas.

Viam, per quam ad civitatem sive ad provincias nostras ire consuevimus[1], nullus precepti nostri temerator exsistat, ut eam excludat, sed utroque[c] medietas aripennis[d] libera servetur[b. 2], ut iter agentibus adplicandi ispatium[e] non vetetur. Si quis autem huius legis predicta[f] precepta transcenderit, si maioris[g] loci persona est, det solidos XV. Inferiores vero persone hoctonos[h] solidos solvant fisco profuturos. Qui certe iuxta huiusmodi viam messes[i] aut vineam vel pratum sive conclusum habere cognoscitur, sepem[k] utrumque[l] concludat; quod si propter paupertatis angustias[m] campum sepibus non possit ambire, fossatum protendere non moretur.

XXVI. ANTIQUA[a].

Si de campis vacantibus iter agentium animalia expellantur.

Si aliquis[3] de apertorum et vacantium camporum pascuis, licet eos quisque fossis precinxerit, caballos aut boves vel cetera animalia generis cuiuscumque iter agentium ad domum suam inclusurus adduxerit, per duo[b] capita tremisse[c] cogatur exolvere; si vero, ut non pascantur, expulerit, per quattuor capita tremisse[c] accipiat qui excepit iniuriam. Quod et[a] si hec et que[d] superius dicta sunt servus domino nesciente conmiserit, a comite civitatis vel iudice C flagellorum hictibus verberetur, et dominus servi nullam calumniam aut detrimentum sustineat.

XXV. a) *deest R* 2. b) reserv- *pro* serv- *R* 2. c) *ita R* 1; in utrumque *R* 2. *E* 1; utrumque *E* 2. d) arepennis *R* 2. e) spatium *R* 2. f) *ita R* 1; *deest R* 2. *E*. g) *ita R* 1; maior *pro* maioris loci *R* 2. *E*. h) octonos *R* 2. i) messem *R* 2. k) *ita R* 1. *E* 1; sepe *R* 2. *E* 2. l) utruque *R* 1. m) *ita R* 1. *E* 1; angustiam *R* 2.
XXVI. a) *deest R* 2. b) dua *R* 1. c) tremissem *R* 2. d) quod *R* 1.

1) *Id est via publica vel regia. Cf. L. Baiuv.* 10, 19: via publica, ubi [rex vel] dux egreditur. 2) *In utroque viae publicae latere medietatem aripennis, id est spatium* 60 *pedum, liberam remanere lex praecipit. Hoc loco vox 'aripennis' significat non ut plerumque (cf. infra X,* 1, 14*) modum agri quadrati in quoque latere* 120 *pedes habentis, sed mensuram, quae per longitudinem agitur, habentem, ut videtur,* 120 *pedes. Eodem modo Gregorius Turonensis hac voce usus ait Hist. Franc. I,* 6, *p.* 37: Unus stadius habet agripennes quinque. *Quod efficit, cum stadium* 625 *pedes Romanos, Graecos tamen* 600 *tantum habeat, Romanos pedes* 125, *Graecos* 120. 3) *Ex hac lege et sequenti auctor edicti Rothari regis caput* 358. *formasse videtur.*

XXVII. ANTIQUA[a].

Ne iter agentibus pascua non conclusa vetentur.

Iter[1] agentibus in pascuis, que conclusa non sunt, deponere sarcina et iumenta vel boves pascere non vetentur; ita ut non uno loco plus quam biduo, nisi hoc ab eo, cuius pascua sunt, obtinuerint, conmorentur, nec arbores maiores vel glandiferas, nisi prestiterit silve dominus, a radice succedant[b], ramos autem ad pascendos bobes[c] non proibeantur conpetenter incidere[d].

XXVIII.[a]

Ut, qui in transitu fluminis culturam facit, laborem sepem[b] circundet[c].

Qui[2] in eo loco, ubi transitus fluminis est, culturam fecerit vel preruptum ripe, aut ubi pecora transeunt, potuerit excludere et fecerit fortasse culturas, sepem etiam facere non moretur. Quod si non fecerit et aliquid damni fuerit per hanc neclegentie[d] sue inhutilitatem[e] perpessus, nihil conpositionis ab alio[f] accipiat, quia neclegentiam illius ad alterius[g] damnum redundare non convenit.

XXVIIII. ANTIQUA[a].

De discretione concludendorum fluminum[b].

Flumina[3] maiora, id est, per que isoces aut alii pisces maritimi subricuntur[c] vel forsitam recia[d] aut quecumque conmercia veniunt navium, nullus ad integrum contra multorum conmunem[e] commodum sue tantumodo hutilitati consulturus excludat; sed usque ad medium alveum, ubi maximus fluminis ipsius concursus[f] est, sepem ducere non vetetur, ut alia medietas diversorum usibus libera relinquatur. Si quis contra hoc fecerit, exclusa ipsius a comite civitatis vel a iudice sine aliqua excusatione rumpatur, et si honestioris loci persona est,

XXVII. a) *deest* *R* 2. b) *ita pro* succidant *R* 1. 2. c) boves *R* 2. d) *ita* *E*; incidant *R* 1; incideri *R* 2.
XXVIII. a) ANTIQUA *add.* *E* 1. 2. b) sepibus *R* 2. c) circumdet *R* 2. d) neclegentia *R* 1. e) inutilitate *R* 2. f) *ita* *R* 2; hec *R* 1. g) *ita* *R* 2. *E*; alterius *al. m. post add.* *R* 1.
XXVIIII. a) *deest* *R* 2. b) *deest* *R* 1. c) *R* 1. *E* 1; subriguntur *R* 2. d) retiam *R* 2. e) conmune *R* 2. f) conclusus *R* 1.

1) *Cf. c.* 25. 26; *p.* 252, *n.* 3. 2) *Cf. Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 96.
3) *V. ibid. et 'Z. f. Handelsrecht' XVI, p.* 393.

X solidos det illis, quibus inpedire conatus est; si vero inferior[g] persona fuerit, V solidos det et L flagella suscipiat. Quod si ab utraque parte huius fluminis duo manserint, non liceat ad integrum flumen excludere, ut dicat unusquisque eorum[h], quod medietatem sue[h] partis excluserit; sed alter superius, alter inferius clusuram[i] facere ex medietatem fluminis non proibeatur. Si vero locus[k] non fuerit nisi tantumodo in uno transitu, sic excludatur, ut et[l] naves et recia per medium discurrere possint. Quod si comes civitatis aut aliquis cuiuscumque[m] clusura[n] contra hanc ordinationem nostram evertere presumat, X solidos domino clusure dare[o] debeat[o]. Certe si minor persona hoc fecerit, V solidos clusure domino cogatur exolvere et L flagella a iudice eius loci accipiat. Si servus hoc fecerit, C verberibus subiacebit.

XXX. ANTIQUA[a].

De confringentibus mulina[b] et conclusiones aquarum.

Si quis molina[c] violenter effregerit, quod fregit infra XX[d] dies reparare cogatur et insuper XX[d] solidos conpellatur exolvere. Quod si intra istatutum[e] tempus non reparaverit, alios XX solidos inplere cogatur et C flagella[f] insuper[f] suscipiat. Eadem et de istagnis[g], que sunt circa mulina, et conclusiones aquarum precipimus custodiri. Quod si servus talia presumserit, et dirupta reparet et C verbera portet.

XXXI. FLAVIUS GLORIOSUS[a] RECCESSVINDUS REX.

De furantibus aquas ex decursibus alienis.

Multarum terrarum situs, que[b] indiget pluviis, foveri aquis studetur inriguis, cuius terra[c] ita experimentum tenetur, ut, si defecerit aquarum solitus usus[d], disperetur confisus ex fruge proventus. Proinde, ubi maiores aque sunt, si quis furtive aut malitiose aquam decursibus subtraxerit alienis, per quattuor orarum spatium det solidum unum. Ubi autem minorum[e] sunt

g) inferioris loci *R* 2. h) eorum quod medietatis sue eorum quod medietatem sue *R* 1. i) *ita R* 1. *E* 1; clausuram *R* 2. *E* 2. k) locis *R* 1. l) *deest R* 2. m) *deest R* 1. n) clausuram *R* 2. o) reddat *R* 2.

XXX. a) *deest R* 2. b) molina *R* 2. c) mulina *R* 2. d) XXX *R* 2. e) statutum *R* 2. f) i. fl. *R* 2. *E*. g) stagnis *R* 2.

XXXI. a) *deest R* 2. b) *ita R* 2; qua *R* 1. c) *ita R* 1. *E* 1; terrae *R* 2. d) huius *R* 1. e) maiorum *R* 2.

dirivationes aquarum, per quattuor oras exolvat tremissem unum. Aqua vero quantis oris alivi[f] dilapsa convincitur, tantis ad inrigandum conpetenti tempore domino reformetur. Servus si sua isponte[g] sta[h] presumens[i], pro maioribus aquis C flagella suscipiat, pro minoribus vero L verberum cesioni[k] subcumbat[k].

V. TITULUS: DE PASCENDIS PORCIS ET ANIMALIBUS DENUNTIANDIS ERRANTIBUS.

I. De porcis in glande presumtive hac[a] placite missis.
II. De porcis inter consortes ad glandem in communi[b] fructu susceptis.
III. Si porci ad pastum in[c] glande suscepti ante datas[b] decimas furto leventur.
IIII. De porcis errantibus in silva[d] perventis.
V. Si quorumcumque animalium grex in pascuis[b] intraverint alienis.
VI. Ut pro inventis[e] animalibus erroneis[b] publice denuntietur.
VII. Ut errantia animalia occupata qui invenerit[b] diligenter habeat et conservet.
VIII. Ne animalia errantia occupata aut detundantur[b] aut caractere notentur vel [in[f]] alieno iure ducantur.

I. ANTIQUA[a].

De porcis in glande presumtive hac[b] placite missis.

Qui[1] porcos in silva sua tempore glandis invenerit, primum custodi aliquid velut pigneris tollat indicium[2] et[c] domino pastoris vel parentibus mandet; ut, si convenerit, usque ad tempus decimarum porcos in silva sua[a] permittat et pignus, quod pastori tollerat[d], reformare

f) alibi *R* 2. g) sponte *R* 2. h) *ita R* 2; ista *R* 1. i) *ita R* 1. 2. k) censionis succumbat *R* 2.
TIT. V. a) an *R* 2. *E* 1; ante *E* 2. b) *reliqua rubricae pars deest R* 2. c) *ita R* 2; de *R* 1. d) sil *R* 1. e) iumentis *R* 1. f) *deest etiam R* 1.
I. a) *deest R* 2. b) an *R* 2. c) ut *R* 1. d) tulerat *R* 2.

1) *Cf. Ed. Roth.* 349; *L. Burg.* 23, 4. 5; *ibid. const. extrav.* 18; *Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 85 *sq.* 2) *Cf. Dahn l. c.*; *Wilda, 'Pfändungsrecht' in 'Z. f. D. R.' I, p.* 246; *Brunner, 'D. RG.' II, p.* 535.

procuret. Quod si noluerit porcos illius in silva sua intromittere decimandos, et ille eos alia vice in silva sua invenerit, etiam si porci[e] pauci fuerint, unum exinde qui silvam suam devendit[f] occidat. Si autem plures[1] porci fuerint, duos tollat et presumat occidere et nullam calumniam pertimescat; et nihilhominus tertia vice eum, cuius porcos invenit, admoneat, ut porcos suos in silvam eius, si voluerit, introducat, et decimum iuxta consuetudinem solvat. Quod si nec tunc voluerit de dandis[g] decimis definire, et ille eos tertia vice in silva sua qui interdixit invenerit, decimum ex omnibus pro suo iure presumat. Si vero aliquis sub pactione decimarum porcos in silva intromittit aliena, et usque ad brumas porci in silva alterius paverint, decimas[h] sine ulla contradictione[i] persolvat. Nam[2] si post brume tempus porcos suos in silva, quam conduxerat, noluerit retinere, vicensimum caput, sicut est consuetudo, domino silve cogatur exolvere.

II. ANTIQUA[a].

De porcis inter consortes ad glandem in communi[b] fructu susceptis.

Si inter consortes de glandibus fuerit orta contentio pro eo, quod unus ab[c] alio[c] plures porcos habeat, tunc qui minus habuerit liceat ei secundum quod terram dividit porcos ad glandem in porcione sua suscipere, dummodo equalis[3] numerus ab utraque parte ponatur, et postmodum decimas dividant, sicut et terras diviserunt.

III. ANTIQUA[a].

Si porci ad pasto[b] in glande suscepti ante datas decimas furto leventur.

Si quis ad glandem sub placito decimarum porcos in silva intromittat aliena et eos occulte, priusquam

e) porti *R* 1. f) *ita R* 1. 2. g) damnis *R* 1. h) decimum *R* 2. i) contractione *R* 1; contradictionem *R* 2.
II. a) *deest R* 2. b) comuni *R* 1. c) ab alio *des. R* 1.
III. a) *deest R* 2. b) pastum *R* 2.

1) *Supplendum est forte: 'quam viginti'; cf. Ed. Roth.* 349. *Viginti quinque porci pro grege habentur in L. Sal.* 2, 14. *Cf. etiam cum nostra lege L. Burg.* 23, 4; 89, 2. 2) *De hoc loco minus claro cf. Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 106. 3) *Sc. pro portione terrae. Minus recte de hoc loco, ut mihi videtur claro, Dahn, 'Könige' VI*², *p.* 59, *et 'Westg. Stud.' p.* 106, *n.* 4.

decimentur, amoverit, pro fure teneatur et decimam adiecta furti conpositione restituat. Si vero hoc servus domino nesciente conmiserit, servus C hictus accipiat flagellorum, et dominus nullum damnum aut detrimentum sustineat, sed reddat decimas, quas debet. Si autem hoc domino iubente conmissum est, ipse, qui iussit, furti conpositionem[c] cogatur exolvere.

IIII. ANTIQUA[a].

De porcis errantibus in silva perventis[b].

Qui porcos errantes in silva sua invenerit, aut contestare[c] vicinis debet aut claudere. Et si dominus porcorum non adfuerit, unum porcum prima vice presumat et iudici, qui fuerit in proximo constitutus[d], nuntiet aput se porcos, qui vacabantur, inclusos. Deinde, si dominus porcorum vel pecorum non inveniatur, custodiat tamquam suos et pro glandibus decimam consequatur; et cum dominus adfuerit, mercedem custodie, facta presentibus iudicibus ratione, de temporis spatio percipiat.

V. ANTIQUA[a].

Si quorumcumque animalium grex in pascuis intraverit alienis[b].

Si in pascua grex alienus intraverit, seu ovium[c] sive vaccarum, hoc, quod de porcis constitutum est, precipimus custodiri. Consortes vero vel ospites[d] nulli calumnie subiaceant, quia illis usum erbarum[e], que concluse non fuerant, constat esse communem. Qui vero sortem suam totam forte concluserit et aliena pascua absente domino invadit, sine pascuario non presumat, nisi forsitan dominus pascue voluerit.

VI. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ut[a] pro inventis animalibus erroneis publice denuntietur.

Caballus[b] vel animalia errantia liceat occupare, ita ut qui invenerit denuntiet aut sacerdoti[c] aut[a] comiti[a]

c) conpositione *R* 1.
IIII. a) *deest R* 2. b) *ita R* 2; perventi *R* 1. c) contestari *R* 2. d) constitus *R* 1.
V. a) *deest R* 2. b) alienus *R* 2. c) bovum *R* 2; seu bovum sive vaccarum seu ovium *V* 5. d) hospites *R* 2. e) herbarum *R* 2.
VI. a) *deest R* 1. b) kaball- *pro* caball- *saepius R* 2. c) *ita R* 1. *V* 5; episcopo *R* 2. *E*.

aut iudici aut senioribus loci aut etiam in conventu publico vicinorum. Quod si non denuntiaverit, furis damnum habebit. Similis et de aliis rebus ordo manebit.

VII. ANTIQUA[a].

Ut errantia animalia hoccupata[b] qui invenit diligenter habeat et conservet.

Qui errantia animalia et sine custodia[c] invenerit, ita diligenter occupet, ut non evertat; sed sicut suum[a] proprium diligat adque custodiat. Quod si dominus, qui perdidit, caballum suum vel animal non[d] ęversum invenerit, per singula capita maiora quaternas seliquas ille, qui invenit, accipiat. Ceterum si everterit, duplum ani- *a.*
mal domino cogatur exolvere.

VIII.

Ne animalia errantia occupata aut tondeantur aut caractere notentur vel in alieno iure ducantur.

Caballum captum errantem nullus tondere vel vindere[a] presumat. Caballis etiam aut bubus vel aliis quibuslibet pecoribus errantibus[b] nulli liceat caracteres[1] infigere. Quod si quis inventum animal vendere aut donare presumserit, secundum leges sicut fur teneatur. Qui vero totonderit, tres solidos conpulsus[c] exolvat; ita erit et qui caracterem infixerit.

VI. TITULUS: DE APIBUS ET EARUM DAMNIS.

I. De inventis apibus defendendis.
II. Si damnum faciant[a] apes.
III. De furatis apibus.

I. ANTIQUA[a].

Si[2] quis apes in silva sua aut in[b] rupibus vel in saxo aut in arboribus invenerit, faciat tres decurias,

VII. a) *deest R* 2. b) occupata *R* 2. c) custode *R* 2. *E.* d) conversum *pro* non ę. *R* 2.
VIII. a) vendere *R* 2. b) *deest R* 1. c) conpellatur exsolvere *R* 2.
TIT. VI. a) faciat *R* 1.
I. a) *deest R* 2. b) *deest R* 1.

1) *Quos nos dicimus 'Hausmarken'; cf. infra VIII,* 6, 1; *Homeyer, 'Die Haus- und Hofmarken'* p. 10 *sq.; Dahn, 'Westg. Stud.'* p. 88; *Brunner, 'D. RG.' II, p.* 500. 2) *Cf. Dahn l. c.; Grimm, 'RA.'* p. 596 *sq.; l.* 5, § 2. *Dig. XLI,* 1.

que vocantur caracteres[1]; unde potius non per unum caracterem fraus nascatur. Et[c] si quis contra[c] hoc fecerit adque alienum signatum inruperit[2], duplum restituat illi, cuius[d] fraus inlata est, et preterea XX flagella suscipiat.

II. ANTIQUA[a].

Si damnum faciant apes.

Si quis appiaria in civitate aut in villa forsitam construxerit, et alii damnum intulerint[b], statim moneatur, ut ea[c] in abditis locis transferre debeat, ne forsitam in eodem[d] loco hominibus aut animalibus damnum inferant. Et qui hec precepta aut testatione[e] neclexerit et damnum subfocationis[f] in quatrupes[g] intulerit, quod mortuum fuerit, duplum restituat, quod vero debilitatum, ille obtineat et similem domino reddat et pro iudicis contestatione, quam audire neclexit, V solidos coactus exolvat.

III. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De furatis apibus.

Si quis ingenuus in appiaria furti causa fuerit conprehensus, si nihil exinde abstulerit, propter hoc, quod ibidem conprehensus est, tres solidos solvat et L flagella suscipiat. Ceterum[3] si abstulerit, novecuplum cogatur exolvere et predictum numerum flagellorum excipiat. Servus[a] vero, si ingressus[a] nihil abstulerit, C verberibus addicatur[b]. Quod si abstulerit, sexcuplo[c] reddere conpellatur; pro quo si dominus satisfacere noluerit, eum serviturum illi, qui damnum pertulit, tradat.

c) Et his qui contra *R* 2. d) *ita R* 1. 2 *pro* cui.
II. a) *deest R* 2. b) intulerit *R* 2. c) eas *R* 1. d) eadem *R* 1. e) testationem *R* 2. f) suffocationis *R* 2. g) rupes *R* 2.
III. a) Si servus vero ingrediens *R* 2. b) abdicatur *R* 1. c) sexcupla *R* 2, *ubi* reddere *deest*.

1) *Cf. supra VIII,* 5, 8*; etiam hoc loco caracterem id, quod nos 'Hausmarke' vocamus, signifiare crediderim.* 2) *Cf. Ed. Roth.* 319. 3) *Cf. Ed. Roth.* 318.

DE FUGITIVIS ET REFUGIENTIBUS.

LIBER NONUS.

I. TITULUS: DE FUGITIVIS ET OCCULTATORIBUS FUGAMQUE[a] PREVENTIBUS.

I. Si ingenuus vel servus fugitivum celasse[b] repperiantur.

II. Si fugitivus vinctus quocumque ligamine absolvatur.

III. Infra quod tempus mancipium latens inventum iudici debeat presentare[c].

IIII. Si nesciens quis fugitivum susceperit, humanitate[d] concessa[d].

V. Si alienum mancipium quis persuadeat, ut fugiat.

VI. Si ignotus homo susceptus multis diebus aput alium commoretur[d].

VII. Si servus fugitivum sciens viam ostenderit fugiendi[d].

VIII. Ut, ad cuius domum fugitivus venerit[e], vicinis et loci prioribus [contestetur[f]].

VIIII. Ut bis venditus servus, per fuga[g] rediens[e], in libertate permaneat.

X. Ut discutiatur[h] mancipium fugitivum.

XI. Si ingenuum se esse mentiens servus[i] sub mercedis condicione aput alium [conmoretur[k]].

XII. Si fugitibus[l] in domo cuiuscumque fuerit inventus.

XIII. De mercedem eius, qui prendiderit fugitivum.

LIB. VIIII. TIT. I. a) FUGAQUE PR. *R* 1; FUGAM QUERENTIBUS *R* 2. b) celare *R* 1. c) *ita R* 1; *deest R* 2. d) *deest R* 1. e) *reliqua rubricae pars deest R* 1. f) *deest etiam R* 2. g) figuram *R* 2. h) discuttiatur *R* 1. i) *reliqua rubricae pars deest R* 2. k) *deest etiam R* 1. l) fugitivus *R* 2.

XIIII. Si servus fugiens se esse mentiatur ingenuum.
XV. De his, que servus fugiens adquisisse videatur[m].
XVI. De his, qui[n] perventos servos dominis reformare contemnunt.
XVII. Si ingenuus vel servus latrones celandos susceperint.
XVIII. Ut iudex cum omnibus rebus, cum quibus fugitivum[o] invenerit[p], domino advenienti presentet.

I. ANTIQUA[a].

Si ingenuus vel servus fugitivum celasse repperiantur.

Si[1] quis[b] ingenuus fugitivum[c] celatum habuerit, alium paris meriti cum eodem servum domino dare cogatur. Si vero servus sine conscientiam[d] domini sui fugitivum celaverit, servi ambo publice centena flagella suscipiant; dominus vero eius[e] nihil damni sustineat.

II. ANTIQUA[a].

Si fugitivus vinctus quocumque ligamine absolvatur.

Si quis servum alienum in fuga lapsum, ferro vinctum aut in quocumque ligamine constitutum absolverit, pro presumtione sua qui hoc fecerit det domino servi solidos X. Si vero non habuerit, unde conponat, a iudice C flagella suscipiat et servum requirere hac domino restituere non moretur. Quod si eum non potuerit invenire, aut servum equalis meriti domino reddere non[b] moretur[b], aut si non habuerit, ipse subiaceat servituti, illi, cuius servum laxaverit, addicendus. Quod si hoc servus fecerit sine domini volumtate, coram iudice C flagella suscipiat. Et si vinctus inveniri non potuerit, servus[c], qui solvit, tradatur in servitio domini vinculati. Quandocumque autem[d] qui vinctus fuerit[e] inventus extiterit, domino reformetur, et datus pro eo servus ad

m) videtur *R* 2. n) que *R* 1. o) fugitibum *R* 2. p) *reliqua rubricae pars deest R* 2.
I. a) *deest R* 2. b) *deest R* 1. c) fugitibum *R* 2. d) conscientia *R* 2. e) servi *R* 2; eius servi *E* 1.
II. a) *deest R* 2. b) compellatur *R* 2. c) quidem *add. R* 2. d) *deest R* 1. e) fuit *R* 2.

1) *Cf. cum hac lege et sequentibus L. Rom. Vis. C. Th. V*, 9, 1. 2; *Ed. Theoder*. 80. 84 *sqq.; L. Burg*. 6. 39; *L. Rom. Burg*. 6; *Dahn, 'Westg. Stud.' p*. 214 *sq*.

proprium dominum revertatur. Sin[f] autem conscio domino id fecerit, ipse dominus conponat, sicut est de ingenuis superius constitutum.

III. ANTIQUA[a].

Infra quod tempus mancipium latens inventum iudici debeat presentari.

Si cuiuslibet servus ad aliquem latens advenerit, statim eum presentare iudici[b] non differat[1]. Quod si eum non presentaverit, et usque ad octabam noctem aput eum moratus fuerit aut si ad longinquiora[c] loca[c] transierit, duos eiusdem meriti servos domino cogatur exolvere. Nam si aput eum mancipium, quod susceperat, subcelatum invenitur, alterum cum eo dare domino non moretur; quia intra diem legibus constitutum noluit contestari.

IIII. ANTIQUA[a].

Si nesciens quis fugitivum susceperit humanitatem[b] concessa.

Si quis nesciens fugitivum susceperit et ei humanitatem dederit, et non amplius ibidem fuerit quam una dię vel nocte inmoratus, domino requirenti fugitivum suum prebeat sacramentum, se nescisse, quod fugeret[c]; aut si certe potuerit adprobare, quod fugitivum non celaverit, ab omni calumnia liber abscedat. Si vero ibi[d] biduo aut triduo aut quatriduo pro reparandis sumtibus vel cuiuscumque occasionis causam[e] pretendens[e] moras afferre[f] voluerit, conventus a domino, ubi postea manserit vel a quo humanitatem fugitivus acceperit, cogatur ostendere; et infra sex menses aut inveniat fugitivum, aut eos, aput quos postea fuerit, ostendat. Quod si non potuerit invenire, conscientiam suam ex hoc sacramento purgare debebit. Et aput quem novissime venit, aut representet qui fugit aut paris meriti servum domino reddat. Et si servus postea fuerit inventus, illum, quem pro eodem dederat, recipiat et ab omni calumnia securus abscedat.

f) Si *R* 2.
III. a) *deest* *R* 2. b) in iudicio *R* 2. c) longinquiorum locorum *R* 1.
IIII. a) *deest* *R* 2. b) humanitate *R* 2. c) fugiret *R* 2. d) *deest* *R* 1. e) causa preteriens *R* 2. *E*. f) auferre *R* 2.

1) *Cf. L. Burg.* 39, 1. 2; *L. Rom. Burg.* 6, 1. 2; *Ed. Theoder.* 80; *infra c.* 6. 8. *et Coll. iuris Rom. Visig. Gaud. c.* 19, *infra p.* 320.

V. ANTIQUA [a].

Si alienum mancipium quis persuadeat, ut fugiat, vel humanitatem inpendat.

Si[1] quis alienum mancipium persuaserit, ut fugiret, aut ei, cum sciret fugitivum, humanitatem dederit aut forte detonderit fugientem, si fugitivus[b] potuerit inveniri[b], duos cum eodem paris meriti servos domino reformare cogatur. Sin autem inventus non fuerit fugitivus, tres servos eiusdem[c] meriti domino conpellatur exsolvere. Eadem quoque et de ancillis precipimus custodire.

VI. ANTIQUA [a].

Si ignotus[b] homo susceptus multis diebus aput alium conmoretur.

Si[2] aput quemcumque[c] quinque vel septem dies homo ignotus[d] aut latens moretur, qui eum ospicio suscepit vel humanitatem dedit ante die[e] testetur hoctabum[e] iudici vel vicario proxime civitatis aut territorii, ut[a] illius, qui in loco maior est, interrogatione discussus, qui sit aut propter quid venit[f], possit[g] agnosci. In limitibus preterea provinciarum maior sollicitudo prestetur, ita ut ipsa aut altera dię eius publicetur adventus. Quod si intra hos octo dies non contestatus fuerit qui suscepit, et mancipium in domo sua moram fecerit, alium talem cum eo domino restituat, quia noluit contestari. Si vero in fuga celatus evaserit, hospis[h] requirat fugitivum; quem si non potuerit invenire, duos equalis meriti mancipia[i] domino cogatur exsolvere.

VII. ANTIQUA [a].

Si servus fugitivum sciens[b] viam ostenderit fugienti[c].

Si servus alterius fugitivum sciens[b] viam ostenderit[3], si fuerit fugitivus[a] inventus, sive etiam non potuerit inveniri, servus, qui iter monstravit, tantummodo C flagellorum hictibus verberetur; et domino eius nulla calumnia moveatur.

V. a) *deest R* 2. b) fugitivum p. invenire *R* 2. c) dem *deest R* 1.
VI. a) *deest R* 2. b) ignoratus *R* 1. c) quecumque *R* 1. d) incognitus *R* 1. e) diem t. hoctabo *R* 2. f) venerit *R* 2. g) poscit *R* 1. h) hospes *R* 2. i) *deest R* 1.
VII. a) *deest R* 2. b) insciens *R* 1. c) fugiendi *R* 2. *E.*

1) *Cf. L. Burg.* 6, 4. 9. 2) *Cf. L. Burg.* 39, 1. 2; *supra c.* 3, *et infra* 8. 3) *Cf. L. Burg.* 6, 9.

VIII. ANTIQUA[a].

Ut, ad cuius domum fugitivus venerit, vicinis et loci prioribus contestetur.

Ad[1] cuius domum fuerit[b] fugitivus, prioribus loci illius, vilicis adque prepositis quibuscumque testetur. Et si eum in domo sua retinere voluerit, habeat potestatem. Quem, cum dominus eius supervenerit, recipiat, et nullam calumniam qui suscepit incurrat. Quod si se fugitivus ad alia loca forte contulerit, sacramentum presentibus illis, quibus testatus est, prebere debebit[c], se ut fugiret non suasisse[d] vel precepisse[e] et ubi lateat non scire, et post hec nullam calumniam patiatur.

VIIII. ANTIQUA[a].

Ut bis venditus servus, per fugam rediens, in libertate permaneat.

Si[2] quis proprium servum extra provincias nostras ad alias regiones venditione transtulerit, hac postmodum reversus servus fuerit, et dominus eum iteratim venundaverit, cogatur a iudice, ut eum ab emtore recipiat, et receptum deinceps servum nullo modo inquietet; sed liber permaneat. Ipse vero, qui eum ex peregrinis locis ad patriam remeantem notanda iterum cupiditate distraxerat, alium servum paris meriti priori reddat emtori, nihilhominus et ille[b], qui postea conparavit, pretium redditurus[c]. Et tamen servum ex peregrinatione reversum nec vendere prior dominus nec servitio suo adplicare presumat; sed[d] perenniter hisdem servus in libertate persistat.

X. ANTIQUA[a].

Ut discutiatur[b] mancipium fugitivum, ne propter lucrum fuerit ad domum[c] suscipientis inmissum.

Mancipium[3] fugitivum discutiatur, ut nomen domini sui exprimat, et diligentius presente iudice requiratur, ne forte[d] propter lucrum capiendum ad domum fuerit

VIII. *(Deest hoc caput in E)*. a) *deest* R 2. b) *ita* R 1. 2. c) sacramentum *etiam hic add.* R 1. d) suasisset R 1; suadisse R 2. e) precepisset R 1.
VIIII. a) *deest* R 2. b) *ita* R 1. 2; *lege:* illi. c) redditurum R 1. d) et R 1.
X. a) *deest* R 2. b) discuttiatur R 1. c) damum R 1. d) furte R 1.

1) *Cf. supra c.* 3. 6. 2) *Cf. Guérard, 'Polyptique de l'abbé Irminon' I, p.* 293; *Dahn, 'Könige' VI*², *p.* 196 *sq., 'Westg. Stud.' p.* 63. 3) *Cf. Ed. Theoder.* 84; *l.* 4. *Cod. Iust. VI,* 1.

suscipientis inmissum. Et si ita esse constiterit, dominus tante[d] fraudis inventus illi, quem in crimine occultati servi inplicare conatus est, damnum, quod occultatoribus inpositum est, ipse[e] persolvat. Equum est enim, ut tam nocentium insidiarum reatus in suum recurrat autorem.

XI. ANTIQUA[a].

Si ingenuum se esse mentiens servus sub mercedis condicione aput alium conmoretur.

Si servus ingenuum se esse dicat et aput quem- *a.* libet fuerit inmoratus sub certa conditione mercedis, si inveniatur a domino, non potest tamquam reus teneri, qui nesciens fugitivum mercenarii loco[b] suscepit. Dominus vero fugitivi mercedem, que placita fuerat, consequatur. Quod si servus a domino de fuga reductus iterum fugerit[c], et eum iterato fugientem susceperit qui mercennarium eum ante susceperat, continuo aut iudici tradat aut domino remittere non moretur. Ceterum si hoc non fecerit, damnum occultatoris excipiat.

XII. ANTIQUA[a].

Si fugitivus in domum cuiuscumque fuerit inventus.

Si fugitivus[b] in domo potentis vel cuiuslibet fuerit inventus, qui liberum se esse dicat aut fortasse non dicat, repetenti sine dilatione reddatur. Ille vero, qui recepit, se iudicio cabeat[c] adfuturum, nullis ante iudicio[d] tormentis eum traditurum[e], donec aut ste[f] suam vindicet libertatem, aut certe ille adprobet servum, qui repetit[g]. Quod si petitor sta[h] cabere noluerit, fugitivus ille sub illius, aput quem inventus est, fideiussione[i] tamdiu consistat, quamdiu agnosci possit, quid de eodem rationabiliter iudex absque retardatione definiat.

XIII. ANTIQUA[a].

De mercede eius, qui prendiderit fugitivum.

Si[1] quis fugitivum conprehenderit, per XXX milia vel infra tremissem accipiat, per C vero milia unum

d) tanto *R* 1. e) *deest* *R* 1.
XI. a) *deest* *R* 2. b) locum *R* 1. c) fugierit *R* 1.
XII. a) *deest* *R* 2. b) inventus *etiam hic add.* *R* 1. c) caveat *R* 2. d) iudicum *R* 2. e) traditurus *R* 1. f) iste *R* 2. g) repetet *R* 1. h) ista *R* 2. i) *fideiussore* *R* 1.
XIII. a) *deest* *R* 2.

1) *Cf. L. Burg.* 6, 1.

solidum pro beneficio consequatur. sicque. dum creverit numerus milium. crescat et numerus solidorum; ita ut qui invenerit fugitivum[b] cum rebus omnibus. quas cum eo invenerit. presentare suo[b] domino non moretur. Quod[1] si fugitivus ab eo. quo fuerat captus. fugerit[c], dominus servi ab eodem sacramentum[d] accipiat[c], quod non ipsius fraude vel studio fugitivus evaserit, et nullam postea[e] calumniam[e] pertimescat. Et si post datum sacramentum aliquid a fugitivo convincitur accepisse mercedis, aut eius fraude[f] doceatur admissum[g], ut fugitivus ad longinquiora pertenderet: si fugitivus fuerit inventus, paris meriti alium servum domino reformare cogatur; sin autem inventus non fuerit. duos eiusdem meriti servos domino eius conpellatur exolvere.

XIIII. ANTIQUA[a].

Si servus fugiens se esse mentiatur ingenuum.

Si servus in fuga positus ad ignotus[b] advenerit et sibi mulierem ingenuam in coniugio copulaverit, eo quod dicat se ingenuum esse, et hoc mulier vel eius parentes aut propinqui ita factum convicerint, aut certe iudex talem probationem a parte[c] mulieris inspexerit, dum dominus servi anc[d] veritatem agnoverit[d], nihil ipse[e] mulieri damni aut calumnie[f] moveatur, sed sit libera, et fili[g], qui ex eis procreati[h] sunt[h], condicionem matris sequantur. A servo vero, si voluerit, non separetur[i], si tamen hoc et[k] dominus servi voluerit.

a.

XV. ANTIQUA[a]. FLAVIUS CHINDASVINDUS[b] REX[c].

De his, que servus fugiens adquisisse videtur.

Si servus in fuga positus aliquid, dum in ea fuga est, de artificio suo vel quodcumque iusto labore adquisierit, dominus eius, dum eum pervenerit, sibi vindicet omnia. Ceterum[2] si cum rebus furatis eum dominus suus reppererit, nihil exinde sibi defendere poterit; sed ei, qui perdidit, reddere non tardavit[d]. Si vero damnum

b) *desunt* *R* 1. c) fugerit — accipiat *ita E; des.* *R* 1; fugierit *R* 2. d) sacramento *R* 2. e) o. p. *R* 1. f) fraudem *R* 1. g) missum *R* 1.
XIIII. a) *deest* *R* 2. b) ignotos *R* 2. c) partē *R* 1. d) advenerit *pro* anc. v. agn. *R* 2. e) ipsi *R* 2. f) calumnia *R* 1. g) filii *R* 2. h) s. p. *R* 2. i) separentur *R* 1. k) *deest* *R* 1.
XV. a) *deest* *R* 2. b) Ch. rex *haud aperte legitur* *R* 1. c) emenda[vit] *additum ut videtur, sed haud plane legendum praebet* *R* 1. d) tardabit *R* 2.

1) *Cf. L. Burg.* 6, 3. 2) *Cf. ibid.* 20, 1.

aut quodcumque criminis hisdem[e] fugitivus admisisse convincitur, ille conponat, qui ei latebras prebuisse cognoscitur.

XVI. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De[a] his[a], qui perventos servos dominis reformare contemnunt.

Dum plerique controversiis vacare nituntur, legum quasdam sententias inique pervertunt et pro eo, quod antiqua legem[b] decretum est, ut dum fugitivi dominus supervenerit, eum recipiat[1], differunt eius homini[c] reddere fugitivum, ut sub hac fortasse occasione[d], dum dilatio pretenditur, sibi eum ex prolixitate[e] temporis vindicent[f] serviturum; presertim quia sit omnino superfluum, et pro[g] vilis[g] interdum servi persona dominum ducentis aut trecentis milibus vel amplius fatigare[h], et[i] talis obiectio callide magis quam veraciter videatur obponi. Proinde constituentes decernimus, ut, quicumque seu per se sive per hominem suum requirenti fugitivum suum et agnoscenti reddere distulerit vel conprehensum excusserit, quattuor eiusdem meriti servos et eundem fugitivum domino reddere conpellatur, aut si hisdem fugitivus perierit, quinque procul dubio similes[k] servos exsolvere[l] non moretur, unum ex his ille, qui conposuit, postmodum recepturus, si[m] vel ab ipso vel a domino suo fugitivus inventus in servitio[n] proprii domini fuerit restitutus; ita ut, si talia nesciente domino servus admiserit, si voluerit dominus, duos eiusdem meriti servos pro eo servi domino det; si autem noluerit, servus tradatur fugitivi domino perenniter serviturus. Talis etiam et de ancillis ordo servetur.

XVII. ANTIQUA[a].

Si ingenuus vel servus latrones celandos susceperint[b].

Si quis ingenuus vel servus sciens latrones celandos susceperit[b], presentet quos celavit et CC hictus[c]

e) unde *R 2*.
XVI. a) *deest R* 1. b) legē *R* 1; lege *R* 2. c) homni *R* 1. d) condicione *R* 1. e) prelixitatem *R* 1. f) vindicet *R* 1. g) proba | *R* 1 *(scriba voluit scribere* probavilis, *ut videtur)*. h) fatigari *R* 2. i) het *R* 1. k) *deest R* 1. l) ei solvere *R* 1. m) sive *pro* si vel *R* 1. n) servitium *R* 1.
XVII. a) *deest R* 2. b) susceperint *R* 1. c) hictos *R* 2.

1) *V. supra c.* 8.

accipiat flagellorum. Quod si non presentaverit absconsos, penam, quam illi merebantur, incurrat[1].

XVIII. ANTIQUA[a].

Ut iudex cum omnibus rebus, cum quibus fugitivum invenerit, domino advenienti[b] presentet.

Id, quod iudex aput reum vel fugitivum invenerit, absente eo, qui reum vel[c] fugitivum persequitur, comiti civitatis ostendat et sic aput se retineat, ei, qui perdidit, cum adfuerit, redditurus.

a.

II. TITULUS: DE HIS, QUI AD BELLUM NON VADUNT AUT DE BELLO REFUGIUNT.

I. Si hii, qui exercitui prepositi sunt, commodis corrupti[a] aliquem de expeditionem domum redire permiserint vel a domibus exire non cogerint.
II. Si conpulsores exercitus aliquid, dum exercitum ad ostem[a] conpellunt, de domibus eorum auferre presumserint.
III. Si prepositi exercitus relicto bello ad domum refugiant[b].
IIII. Si prepositi exercitus aut relicta expeditione domum redeant[a] aut alios exire minime conpellant.
V. Si conpulsores exercitus beneficio accepto aliquem[a] sine egritudine domi istare permiserint.
VI. De his, qui annonas distribuendas accipiunt, vel[c] fraudare [presumunt[c]].
VII. Quam mercedem accipiat qui mancipia vel quaslibet[a] res de manu ostis excusserit.

I. ANTIQUA[a].

Si hii[b], qui exercitui prepositi sunt, commodis corrupti aliquem de expeditione domum redire permiserint vel a domibus suis exire non coęgerint.

Si[2] thiufadus ab aliquo de thiufa[c] sua fuerit beneficio corruptus, ut eum ad domum suam redire per-

XVIII. a) *deest R 2.* b) adveniente *R 2.* c) aut *R 2.*
TIT. II. a) *reliqua rubricae pars deest R 2.* b) reducent *R 2.* c) vel fr. presumunt *des. R 1*; presumunt *deest etiam R 2.*
I. a) *deest R 2.* b) *ita R 2*; hi *R 1.* c) *ita R 1. 2. E 2*; thiufada *E 1.*

1) *Cf. L. Rib.* 78; *Cap. per missos cognita facienda c.* 2, *Cap. I, p.* 156; *Brunner, 'D. RG.' II, p.* 579. 2) *Ad hoc caput et sequentia cf. Dahn, 'Könige' VI², p.* 208 *sqq.*

mitteret, quod acceperat in novecuplum reddat comiti civitatis, in cuius est territorio constitutus. Et si ab eo nullam mercedem acceperit, sed sic eum, dum sanus est, ad domum dimiserit vel de domum[d] in exercitum exire non conpulerit, reddat solidos XX; quinquagentenarius vero XV, et centenarius X; si certe decanus fuerit, V solidos reddere conpellatur. Et ipsi solidi dividantur in centena, ubi fuerint numerati.

II. ANTIQUA[a].

Si conpulsores exercitus aliquid, dum exercitum ad hostem conpellunt, de domibus eorum[b] auferre presumserint.

Servi dominici, id est conpulsores exercitus[1], quando Gotus[c] in hostem exire conpellunt, si eis aliquid tulerint aut ipsis presentibus vel absentibus sine ipsorum volumtatem[d] de rebus eorum auferre presumserint, et[e] hoc ante iudice potuerit adprobare, ei, cui abstulerint[e], in undecuplum restituere non morentur; ita tamen, ut unusquisque eorum in conventu[f] publice L flagella suscipiat[g].

III. ANTIQUA[a].

Si prepositi exercitus relicto bello ad domum redeant aut alios redire permittant.

Si quis centenarius, dimittens centenam suam in hostem[b], ad domum suam refugerit, capitali supplicio subiacebit. Quod si ad altaria sancta vel ad episcopum forte confugerit, CCC solidos reddat comiti[c] civitatis, in cuius est territorio constitutus, et pro vita sua non pertimescat. Ipse tamen comes civitatis notum faciat regi, et sic cum nostra ordinatione partiantur solidi illi ad ipsam centenam, que ei fuerat adscripta. Ipse autem postmodum centenarius nullo modo preponatur, sed sit sicut unus ex decanis. Et si centenarius sine conscientia aut volumtate prepositi hostis aut thiufadi sui de centena sua, ab[d] aliquo per beneficio[e] persuasus aut

d) domo *R 2*.
II. a) *deest R 2*. b) aliquid *add. R 1*. c) cogotos *R 2*. d) volumtate *R 2*. e) et — abstulerint *des. R 1*. f) conventū *R 1*. g) suscipiāt *R 1*.
III. a) *deest R 2*. b) hoste *R 2*. c) c̄omiti *R 1*. d) *deest R 1*. e) beneficium *R 2*.

1) *Cf. Dahn l. c. p.* 211, *n.* 9.

rogitus[f], quemquam ad domum suam redire permiserit vel in hoste[g], ut non ambularet, relaxaverit, quantum ab eo acceperat[h] in[i] novecuplum comiti civitatis, in cuius est territorio constitutus, satisfacere conpellatur; et sicut superius diximus, comis[k] civitatis nobis in notitiam referre non differat, ut ex nostra preceptione dividatur[l] inter eos, in cuius[m] centena fuerat adscriptus. Quod si centenarius ab eo nullam mercedem acceperit et sic eum ad domum suam ambulaturum dimiserit, ille centenarius, sicut superius est conprehensum, det comiti civitatis solidos X.

IIII. ANTIQUA[a].

Si[1] prepositi exercitus aut relicta expeditione ad domum redeant aut alios exire minime conpellant.

Si decanus relinquens decaniam suam de oste[b] ad domum refugerit aut de domo sua, cum sanus esset[c], exire et[d] ad expeditionem proficisci noluerit, det comiti civitatis solidos X. Quod si alicui forte mercedes dederit, reddat solidos V comiti civitatis, in cuius est territorio constitutus; et ipse comes civitatis notum nobis faciat, ut cum nostra iussione dividantur inter eos, in[d] quorum centena fuerat adscriptus. Quod si aliquis, qui in thiufa[e] sua fuerat numeratus, sine permissione[f] thiufadi sui vel[g] quingentenari aut centenari vel decani sui[g] de hoste ad domum suam refugierit[h] aut de domo sua in hostem proficisci noluerit[h], in conventu mercantium[2] publice C flagella suscipiat et reddat solidos X.

V. ANTIQUA[a].

Si conpulsores exercitus beneficio accepto aliquem sine egritudine domu[b] istare permiserint.

Servi dominici, qui in hoste[c] exire conpellunt[3], si ab eis aliquis se forte redimerit, quantum ab eo

f) rogatus *R* 2. g) hostem *R* 2. h) accepit *R* 1. i) *deest* *R* 1. k) comes *R* 2. l) dividantur *R* 1. m) *ita* *R* 1. 2. *E* 1.

IIII. a) *deest* *R* 2. b) hostem *R* 2. c) est *R* 2. d) *deest* *R* 1. e) *ita* *R* 2; thiufada *R* 1. f) permissu *R* 2. g) vel — decani sui *des.* *R* 2. h) refugierit — noluerit *des.* *R* 1.

V. a) *deest* *R* 2. b) domui stare *R* 1; domo st. *R* 2. c) hostem *R* 2.

1) *Rubrica eadem fere est praecedentis legis et huius, quae illam continuare videtur.* 2) *I. e. in foro.* 3) *Cf. supra c.* 2.

accepit, in novecuplum comiti civitatis cogatur exolvere, et eos, quos rogaverit, dum esset sanus, ut eum in expeditionem non conpellerent, etiam si nullam mercedem ab eo acceperint, illi, qui eum relaxaverint, reddant pro eo comiti civitatis solidos V. Thiufadus vero querat per centenarios suos, et centenarii per decanos, et si potuerint cognoscere, quia per precem aut per redemtionem ad domum suam refugerint aut de domo in hostem proficisci noluerint, tunc thiufadus preposito comitis[d] notum faciat et scribat comiti civitatis, in cuius est territorio constitutus, ut comes civitatis vindictam[e], que in lege posita est, de his, qui pro se rogant aut qui se redimunt, aut thiufadis vel centenariis aut decanis vel servis dominicis omnia[f] ad integrum inplere non differat. Quod si[g] exegerit et celaverit et in notitiam non protulerit, omnia, que exegit, in novecuplum reddat; et si corruptus ab aliquo vel rogitus[h] exigere[i] distulerit, in duplum de propria facultate satisfaciat illis, qui inter se hanc solutionem fuerant divisuri. Quod si post exactam rem regi notum non fecerit, ut ipse hoc iubeat in thiufa, cui debebatur, dividere, aut comes civitatis reddere fortasse dissimulet, undecupli compositionem eis satisfacere non moretur.

VI. ANTIQUA[a].

De his, qui annonas distribuendas accipiunt vel fraudare presumunt.

Hoc[1] iustum elegimus, ut per singulas civitates vel castella quicumque erogator annone fuerit constitutus, comes civitatis vel annone dispensator, annonam, quam eis est daturus, ex integro in civitatem[b] vel castello iubeat exiberi et ad integrum eis restituere non moretur. Quod si contigerit, ut ipse comes civitatis aut annonarius per neclegentiam suam, non habens aut forsitan nolens, annonas eorum dare dissimulet, comiti exercitus sui querellam deponant[c], quod annonas eorum eis dispensatores tradere noluerint. Et[d] tunc ille prepositus hostis hominem suum ad nos mittere non moretur, ita

d) *ita* R 1. 2. E 1. e) dicta R 1. f) omnium R 1. g) *deest* R 1. h) rogatus R 2. i) exire R 1.
VI. a) *deest* R 2. b) civitate R 2. c) *ita* R 1; deponanunt R 2. d) Ea R 1.

1) *Cf. Dahn, 'Könige' VI*², *p.* 210 *sq.*

ut numerentur dies, ex quo annone eorum iuxta consuetudinem eis inplete non fuerint. Et tunc ille[e] comes civitatis vel annonarius, quantum temporis eis annonas consuetas subtraxerat[f], in quatruplum[g] eis invitus de sua propria facultate restituat. Similiter et de his, qui in thiufa[h] fuerint dinumerati[i], observari precipimus.

VII. ANTIQUA[a].

Quam mercedem accipiat[b] qui mancipia vel quaslibet res de manu hostis excusserit.

Quicumque de vite sue statum[c] disperans inimicus[d] fuerit adgressus, ita ut mancipia vel quodcumque genus pecunie aut aliarum rerum ab inimico[e] possit excutere, et certus rei dominus aput eum aliquid[f] videatur agnoscere, de hiis[g] ex toto duas partes pro intuitu misericordie domino certo restituat, tertiam vero partem pro laboris sui premio consequatur. Similiter et si quis qualemcumque[h] mancipium ab inimicis sollicitaverit et ipsi mancipio[i] patrocinium aut consilium prestiterit et eum ad certum dominum perduxerit, quicumque fuerit agnitus hoc fecisse, decimam partem mercedis pro tali casu aut eventu omnino excipiat habiturus.

a.

III. TITULUS: DE HIS, QUI AD ECLESIAM CONFUGIUNT[1].

I. Ne ad eclesiam[a] confugiens abstrahatur, nisi[b] armis defensus[a].
II. Si ad eclesiam confugiens, dum suis armis defenditur, occidatur[c].
III. De damno hominem[d] ab eclesia abstrahentis.
IIII. Ut debitor sive reus de ecclesia non abstrahantur, sed que sunt debita reddant.

e) ipse *R* 2. f) subtraxerit *R* 1. g) quadruplum *R* 2. h) thiufadi *pro* in th. *R* 2. i) numerati *R* 2.
VII. a) *deest* *R* 2. b) accipiant *R* 1. c) statu *R* 2. d) inimicos *R* 2. e) inimicis *R* 2. f) *deest* *R* 1. g) his *R* 2. h) qualecumque *R* 2. i) mancipii *R* 1.
TIT. III. a) eccl- *hic et infra pro* ecl- *R* 2. b) nisi a. d. *des.* *R* 2. c) *deest* *R* 2. d) hominum *R* 2.

1) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. IX,* 34.

I. ANTIQUA[a].

Ne ad eclesiam confugiens abstrahatur, nisi armis defensus.

Nullus[1] de eclesia ausus sit aliquem violenter abstraere, nisi ad eclesiam confugiens armis se fortasse defensare voluerit.

II. ANTIQUA[a].

Si ad eclesiam[b] confugiens, dum suis armis defenditur, occidatur.

Qui ad eclesie[b] porticos confugerit et non deposuerit arma, que tenuit, si fuerit occisus, percussor in loco sancto nullam fecit iniuriam nec ullam calumniam pertimescat.

III. ANTIQUA[a].

De damno hominem ab[b] eclesiam[b] abstrahentis.

Si quis de altaribus servum suum aut debitorem, non traditum sibi a sacerdote vel ab eclesie custodibus, violenter abstraxerit, si onestior[c] loci persona est, ubi[d] primum iudici de eo fuerit relatum, altario, cui iniuriosus fuit, cogatur exolvere solidos C, inferior[e] loci persona[e] solidos XXX. Quod si non habuerit, unde conponat, correptus a iudice in conventu C flagella suscipiat. Dominus vero servum, sive creditor debitorem recipiat excusatum.

IIII. ANTIQUA[a].

Ut debitor sive reus de eclesia non abstrahantur, sed que sunt debita reddant.

Eos, qui ad eclesiam vel ad eclesie porticos confugerint, nullus contingere presumat, sed presbytero vel diacono repetat, ut reformet; et seu debitor sive reus, qui confugerat, si non meretur occidi, aput repetentem ęclesie cultor interveniat, ut ei veniam det et exoratus indulgeat. Quod si debitor aliquis ad eclesiam confugerit, eum eclesia non defendat, sed presbyter aut

I. II. a) *deest R 2.* b) eclesiam *R 2.*
III. a) *deest R 2.* b) abs e. *R 1*; ab ecclesia *R 2.* c) onesciores *R 2*; honestioris *E 1*; honesti *E 2.* d) *ita R 1. E 2*; ut *R 2. E 1.* e) Si inferioris l. p. est det *R 2.*
IIII. a) *deest R 2.*

1) *Cf. ad hanc legem et sequentes L. Rom. Vis. l. c.; supra V,* 4, 17; *VI,* 5, 16; *Dahn, 'Könige' VI², p.* 374 *sqq.*

diaconus debitorem sine dilatione restituat; ita ut ipse, qui debitum repetit, nequaquam concidere[b] eum[c] aut ligare[d] presumat, qui ad eclesie auxilium[e] decurrit; sed presente presbytero vel diacono constituatur, intra quod tempus ei debitum reformetur. Quia licet eclesie interventus religionis contemplatione[f] concedatur, aliena tamen retineri non poterunt. De homicidiis autem, maleficis et veneficis in eorum titulis leges sunt requirende[1].

b) cedere *R* 2. c) *deest* *R* 2. d) eum *add.* *R* 1. e) ausilium *R* 2. f) contemplationem *R* 1.

1) *Leges antiquas, ad quas haec verba spectare videntur, pleraeque non sunt servatae. Supra enim VI,* 2, 1—4, *ubi de maleficis et veneficis statuitur, et de iure asylii non agitur et leges sunt Chindasvindi regis; VI,* 5, 16: Si homicida ad ecclesiam confugiat, *est lex Chindasvindi regis. Restat tantummodo VI,* 5, 18, *lex antiqua, quae lata est de parricidis ad ecclesias fugientibus.*

DE DIVISIONIBUS, ANNORUM TEMPORIBUS ADQUE LIMITIBUS.

LIBER DECIMUS.

I. TITULUS: DE DIVISIONIBUS ET TERRIS AD PLACITUM DATIS.

I. Ut valeat semel facta divisio.
II. De non revocanda[a] divisione inter fratres.
III. Ut, quod a plurimis et a melioribus in divisione[b] est[c] constitutum, a paucis et deterioribus non liceat inmutari.
IIII. Ut liceat uni heredi respondere, si ab aliquo petitur[c], et [petere[d], si causa qualicumque conpellitur[d]].
V. Si placitum quis divisionis inrumpat[c], divisa parte usurpans.
VI. Si vineam aut domum quis in consortis terra construxerit.
VII. Si vineam in aliena terra quis plantet, in qua sortem[e] non habet.
VIII. De divisione terrarum facta inter Gotum et[f] Romanum.
VIIII. De silvis inter Gotum et Romanum indivisis relictis.
X. Quod ea, que servus non iubente domino fecerit, excepto quod lex iubet[c], valere non poterit.
XI. Ut, qui terras ad canonem[g] accipit, placitum servet.

LIB. X. TIT. I. a) refocanda *R* 1. b) devisione *R* 1. c) *reliqua rubricae pars deest R* 2. d) petere — conpellitur *abscisa R* 1. e) *al. m. corr.* partem *R* 1. f) adque *R* 2. g) cannonem *R* 1.

XII. De terris, que definito annorum numero per placitum dantur.
XIII. Si ille, qui ad placitum terras accipit, extendat culturas.
XIIII. Si inter eum, qui dat et accipit terram aut silvam, [contentio[h] oriatur].
XV. Ut, qui ad excolendum terram accipit[i], sicut ille, qui terram dedit, ita et ste censum [exsolvat[k]].
XVI. Ut, si Goti de Romanorum tertiam[l] quippiam tollerint[m. i], iudice insistente Romanis cuncta reforment.
XVII. De mancipiorum agnationibus[n. i] dividendis adque eorum peculio partiendis et decernendis.
XVIII. Ut peculium et peculiarem[l] ad unam intellegentiam habeatur[o].
XVIIII. Si pro acceptis rebus promissio non solvatur.

I. ANTIQUA[a].

Ut valeat semel facta divisio.

Valeat semel facta iusta[a] divisio, et nulla postmodum inmutandi[b] admittatur hoccasio.

II. ANTIQUA[a].

De non revocandam[b] divisione inter fratres, etiam si[a] sine scriptura[c] sit facta, solum si idoneo teste convincat.

Divisione factam inter fratres, etiam si sine scriptura[c] inter eos convenerit[d], permanere iubemus, dummodo a[a] testibus idoneis conprobetur, et divisio ipsa plenam habeat firmitatem.

III. ANTIQUA[a].

Ut, quod a plurimis et melioribus in divisione est constitutum, a paucis et deterioribus non liceat inmutari.

Si plures fuerint in divisione consortes, quod a multis vel melioribus iuste constitutum est, a paucis vel deterioribus non convenit aliquatenus inmutari.

h) c. o. *des.* *R* 1. 2. i) *reliqua rubricae pars deest* *R* 2. k) *deest etiam* *R* 1. l) *ita* *R* 1. 2. m) tulerint *R* 2. n) agnitionibus *R* 2. o) *deest* *R* 2.
I. a) *deest* *R* 2. b) inmutandis amittatur *R* 1.
II. a) *deest* *R* 2. b) revocanda *R* 2. c) scripturam *R* 1, *ubi* sit facta — scriptura *desunt*. d) conveniat *R* 2.
III. a) *deest* *R* 2.

IIII. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

Ut liceat uni heredi respondere, si ab aliquo petatur[a], et petere, si causa qualicumque conpellitur.

Cum prisce legis autoritate fuerit constitutum, ut his, qui ad dicendam causam conpellitur, non nisi presente eo, qui rei litigiose consor[b] est, audiatur, satis ex hoc petitorum negotia superflue conspeximus dilatari, cum ad[c] dicendam causam pro suam unusquisque personam sufficiat. Igitur ne callida oppositione causantis, dum excusatio pretenditur pro consorte, tricennalis obviet annositas petitori, providentissima deliberatione sancimus, ut remota excusatione consortium tam pro eorum quam pro sua persona qui iudicialiter pro comunibus[d] rebus fuerit adpellatus respondeat. Nec ullum preiudicium consortis absentia, si coheres eius iustissime, seu etiam per comentum[e] aut per ignavia[f] fuerit superatus, incurrat; sed si reparare[g] negotium legaliter intenderit, permittatur. Abrogata denique suprafate[h] legis tam inconvenientis[i] sententia[i], hoc salubre decretum per universos regni nostri populos omni decernimus reverentia valiturum; hac similis etiam hordo servabitur, si unus[k] forsitam ex consortibus quemquam crediderit lite pulsandum.

V. ANTIQUA.

Si placitum quis divisionis inrumpat, divisam partem usurpans.

Qui[1] placitum divisionis inruperit et quamlibet partem aliene portionis invaserit, tantum de suo, quantum de alieno occupavit, amittat.

VI. ANTIQUA[a] EMENDATA[a].

Si vineam aut domum quis[b] in consortis terram construxerit.

Si quis domino sciente vel consentiente vineam in consortis terram plantaverit aut domum fecerit, vel certe

IIII. a) petitur *R* 2. b) *ita pro* consors *R* 1. 2. c) aut *R* 1. d) communibus *R* 2. e) conmentum *R* 2. f) ignaviam *R* 2. g) separare *R* 2. *E* 1. h) supra facte *R* 1. i) inconvenientiam *pro* i. s. *R* 1. k) nus *R* 1.
VI. a) *deest* *R* 2. b) *deest* *R* 1.

1) *Cf. L. Rom. Vis. C. Th. II,* 26.

si ipse, qui vineam plantat[c] vel domum facit, ignoraverit, quod portio sit consortis, dum hoc aut testibus aut iuramento firmaverit, aliut tantum terre paris meriti domino illi, in cuius terra vineam plantavit, restituat, et qui posuit vineam securus obtineat[d]. Si vero domino contradicente plantaverit, iuste perdat qui rem alienam domino contradicente[e] plantavit. Similis etiam et de edificiis forma servetur. *a.*

VII. ANTIQUA[a].

Si vineam in aliena terra quis plantet, in qua sortem[b] non habet.

Qui vineam in alieni fundi territorio, in quo ipse consors non est, sine permissione domini, sive per vim aut forsitan domino nescientem[c] vel[a] absente[a], plantaverit, etiam si ei contradictum non fuerit, vineam, quam plantavit, amittat; quia sufficere ei debet, quod ad duplacione[d] rei non addicitur, qui aliena pervasisse dinoscitur.

VIII. ANTIQUA[a].

De divisione terrarum facta inter Gotum adque Romanum.

Divisio[1] inter Gotum et Romanum facta de portione terrarum sive silvarum nulla ratione turbetur, si tamen probatur celebrata divisio[b], ne de duabus partibus Goti aliquid sibi[c] Romanus presumat aut vindicet, aut de tertia Romani Gotus sibi aliquid audeat usurpare aut vindicare, nisi quod a nostra forsitan ei fuerit largitate donatum; sed quod a parentibus vel a[a] vicinis divisum est, posteritas inmutare non temtet.

VIIII. ANTIQUA[a].

De silvis inter Gotum et Romanum indivisis relictis.

De silvis, que indivise forsitan residerunt, sive Gotus sive Romanus sibi eas adsumserit[b], fecerit fortasse culturas, statuimus, ut, si adhuc silva superest, unde paris

c) plantavit vel d. fecit *R* 2. d) possideat *R* 2. e) nesciente *R* 1.
VII. a) *deest* *R* 2. b) consortem *R* 2. c) nesciente *R* 2. d) duplicationes *R* 2.
VIII. a) *deest* *R* 2. b) divisione (*ita pro* d. ne) *R* 1. 2. c) *deest* *R* 1.
VIIII. a) *deest* *R* 2. b) *ita* *R* 1. 2; et *add.* *E et cett. codd.*

1) *Cf. ad hanc et sequentes leges Dahn, 'Könige' VI*[2], *p.* 55 *sqq.*; ***Brunner***, *'D. RG.' I, p.* 67 *sq.*

meriti terra[c] eius, cui debetur, portioni debeat conpensari, silvam accipere non recuset. Si autem paris meriti[c] que conpensetur silva non fuerit, quod ad culturam excisum est dividatur.

X. ANTIQUA[a].

Quod ea, que servus non iubente domino fecerit, excepto quod lex iubet, valere non potest[b].

Quidquid servus domino non iubente diviserit[c] vel fecerit, excepto quod lex permittit, firmum non esse iubemus, si id dominus servi noluerit custodire.

XI. ANTIQUA[a].

Ut, qui terras ad canonem accipit, placitum servet.

Terras[1], que ad placitum canonis date sunt, quicumque suscepit, ipse possideat et canonem domino singulis annis, qui fuerit definitus, exolvat; quia placitum non potest[b] inrumpi. Quod si canonem constitutum singulis annis inplere neclexerit, terras dominus post suo iure defendat; quia sua culpa beneficium, quod fuerat consecutus, amittit, qui placitum non inplesse convincitur.

XII. ANTIQUA[a].

De terris, que definito annorum numero per placitum dantur[b].

Si per precariam epistolam certus annorum numerus fuerit conprehensus, ita ut ille, qui susciperat[c], terras post quodcumque tempus domino reformaret[d], iuxta conditione placiti terram restituere non moretur.

XIII. ANTIQUA[a].

Si ille, qui ad placitum accipit[b] terras, extendat culturas.

Qui ad placitum terras suscipit[c], hoc tantum teneat, quod eum terrarum dominus habere permiserit,

c) terra — meriti *des.* *R* 2.
X. a) *deest* *R* 2. b) poterit *R* 2. c) *ita* *R* 1. 2.
XI. a) *deest* *R* 2. b) *ita* *R* 1. *V* 5; oportet *R* 2. *E.*
XII. a) *deest* *R* 2. b) servet *R* 1. c) acceperat *R* 2. d) reformare *R* 2.
XIII. a) *deest* *R* 2. b) acceperit *R* 2. c) suscepit *R* 2.

1) *Cf. ad hanc legem et sequentes Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 105.

et amplius non presumat. Quod si culturas suas longius extendisse cognoscitur et sibi alios ad excolendos agros forte coniuncxerit[d], aut plures filii vel nepotes in loci[e] ipsius habitatione subcreverint, aut campos, quos ei dominus terre non prestiterat, occupaverit, aut silvam, que ei data[f] non fuerat, propter excolendos agros aut conclusos aut facienda forsitan prata succiderit: quidquid amplius usurpavit, quam ei prestitum probatur, amittat, et in domini consistat arbitrium[g], utrum canon addatur[h], han[i] hoc, quod non prestitit, dominus ipse possideat. Quod si tantummodo alicui ager sit datus, et data silva non fuerit, sine iussu domini nihil de silva qui agrum suscepit usurpet.

XIIII. ANTIQUA[a].

Si inter eum, qui dat et accipit terram aut silvam, contentio oriatur.

Si[1] inter eum, qui accipit terras vel silvas, et qui prestitit, de ispatio[b], unde prestiterit, fuerit orta contentio, tunc si superest ipse, qui prestitit, aut, si certe mortuus fuerit, eius heredes prebeant sacramenta, quod non amplius autor eorum dederit, quam ipsi designanter ostendant[c]. Et sic, postea quam iuraverint, presentibus testibus ei que observentur signa constituant, ut pro ea re deinceps nulla accedat causatio. Si vero consortes eius non dignentur iurare aut forte noluerint vel aliquam dubietatem habuerint, quantum vel ipsi dederint vel antecessores eorum, ipsi, ut animas suas non condemnent, nec[d] sacramentum prestent, sed ad tota aratra quantum ipsi vel parentes eorum in sua sorte susceperant, per singula aratra quinquagenos aripennes dare faciant; ea tamen conditione, ut, quantum occupatum habuerint vel cultum, mixti[e. 2] quinquaginta aripennes concludant. Nec plus, quam eisdem mensuratum fuerit aut ostensum, nisi terrarum dominus forte prestiterit, audeant usurpare. Quod vero amplius usurpaverint, in duplum reddant invasa.

d) coniunxerit *R* 2. e) loco *R* 1. f) donata *R* 1. g) arbitrio *R* 2. h) atatur *R* 1. i) *ita pro* an *R* 1; hanc *R* 2.

XIIII. a) *deest R* 2. b) spatio *R* 2. c) hostendunt *R* 2. d) per *R* 1. e) *ita R* 1. 2; mixii *E* 1; nisi *ed. Lind.;* iuxta *sine ulla varia lectione ed. Madr.*

1) *Cf. interpretationem huius legis apud Meitzen, 'Volkshufe u. Königshufe' (extractum ex 'Festgabe für Hanssen' d.* 31. *Mai.* 1889*) p.* 17 *sqq.; Dahn, 'Könige' VI*^{2}, *p.* 56. 2) *Mixti vocantur aripennes illi* 50, *quia tam ex terris cultis quam ex occupatis quidem, sed non cultis sumuntur.*

XV. ANTIQUA[a].

Ut[b], qui ad excolendum terram accipit, sicut ille, qui terram dedit, ita et iste censum[c] exsolvat.

Qui[1] accolam in terra sua susceperit, et postmodum contingat, ut ille, qui susceperat, cuicumque tertiam reddat, similiter sentiant[d] et illi, qui suscepti sunt, sicut et patroni eorum, qualiter unumquemque contigerit.

XVI. ANTIQUA[a].

Ut, si Goti de Romanorum tertia[b] quippiam tullerint[c], iudice insistente Romanis cuncta reforment.

Iudices singularum civitatum, vilici adque prepositi tertias[d] Romanorum ab illis, qui occupatas tenent, auferant et Romanis[e] sua exactione[f] sine aliqua dilatione restituant, ut nihil fisco debeat deperire[2], si tamen eos quinquaginta annorum numerus aut tempus non excluserit.

XVII. FLAVIUS CHINDASVINDUS[a] REX.

De mancipiorum agnationibus dividendis adque eorum peculiis parciendis et decernendis.

Providentissime[b] iustique iuris est, ut formam inveterate censure, que ab equitatis ratione dissentit, novellis etiam sanctionibus emendemus, nec inmerito

XV. a) *deest R* 2. b) *deest R* 1. c) consensum *R* 2. d) *ita R* 1. *E* 2. *V* 5. 6. *alii*; sententiant *R* 2; *Walter:* censiant, *quam lectionem codex nullus praebere videtur.*
XVI. a) *deest R* 2. b) tertiam *R* 1. c) tulerint *R* 2. d) *ita R* 2; tertia *R* 1. e) Romani *R* 1. f) exactatione *R* 2.
XVII. a) glo *ante* Ch., *sed eras. R* 2. b) *ita R* 1. 2.

1) *Cf. Gaupp, 'Ansiedelungen' p.* 405 *sqq.; Salleilles, 'De l'établissement des Burgundes (Extr. de la Rev. Bourguign. de l'enseign. sup.* 1891*)' p.* 74 *sqq.* 80 *sq. Rubricam negligentes textum ita possumus intellegere: Si patronus Gothus praeter alias terras tertiam Romani cuiusdam occupatam tenens (cf. c.* 16*) accolam suscepit, postea autem tertiam Romano restituere cogitur, non solum de liberis terris, sed pro parte etiam de eis, quas accolae concessit, tertiam esse reddendam. De tertia Romani cuiusdam a Gotho occupata hoc loco agi etiam Gaupp et Salleilles existimaverunt. Alii viri docti tertiam de proventu tertiae partis fructuum intelligunt, et ita quoque legem auctor rubricae interpretatus esse videtur. Quod si probamus, haec lex ita intelligenda est: Si possessor, qui accolae terram aliquam iure precario concessit, ipse postea terras suas iure coloniae, quae dicitur partiaria, alio domino tradit, etiam accolam cum domino suo censum, quae tertia dicitur, domino superiori solvere debere.* 2) *Docent haec verba Gothorum terras a tributo publico fisco solvendo liberas fuisse. Cf. J. Havet, 'Revue historique' VI, p.* 91 *sq.; Dahn, 'Könige' VI*², *p.* 257.

prius nascendi causas nos[c] expedit arbitrari et ita demum legem ponere nascituris. Si enim filius ab utroque parente gignitur et creatur, cur idem ad[d] conditionem tantum pertineat genetricis, qui sine patre nullatenus potuit procreari? Hac rationabiliter nature lege conpellimur agnationem[e] ancille. que servo alieno coniuncta peperit, inter utrosque dominos equaliter dividendam[1]. Quod si unus tantum filius ab eisdem parentibus fuerit procreatus, quoniam ambobus dominis modo placito non poterit deservire, hisdem[f] filius aput matrem usque ad etatis annum duodecimum aedocetur, donec etas eius in exercendis laboribus ferre servitium pubertatis incipiat. Post hec[g] autem dominus ancille domino servi, cui hec ancilla coniuncta est, pretium ex medietate persolvat, quantum hisdem filius a bonis hominibus valere fuerit estimatus[h]. Similis forma servetur et de ceteris filiis, qui inpari numero fuerint procreati. Peculium vero mobilis rei, quod servus et ancilla profligaverint sub contubernio constituti, utrique domino decernimus pertinendum. Sane si in fundum alterius domini, ad cuius iura[i] idem servus vel ancilla non pertinent, preter edificium agrumque vel aliquid[k], quod esse possit inmobile[l], a servis talibus in re mobili fuerit conquisitum, non aliter quam agnationem[e] rem huiuscemodi equaliter eorum domini sibi debeant vindicare. Quod si hunus[m] ex his dominis contubernia famulorum fuerit conatus inrumpere, statim eos separare non differat; ea tamen condicione servata, ut, postquam ad[n] dominorum cognitionem[n] contubernia servorum pervenerint, si eos in hoc dominorum volumtas perseverare noluerit, infra anni ispatium[o] ipsut contubernium resolvere non morentur. Ceterum si hoc rationabile tempus, quod hac[p] lege indultum est, neclegentia dominorum excesserit, quidquid post expletum annum fuerit procreatum, utrique domini equaliter inter[q] se sexus, numeri vel etatis contropatione noverint dividendum. Quod si supra[r] annum tempus excesserit, et hoc unus dominus vel ambo nescierint, quodcumque nasci potuerit, similiter in divisionis[s] equali portione[s] manebit.

c) non *R* 1. d) a *R* 1. e) agnatione *R* 1. f) sed *R* 2. g) ea *R* 2. h) extimatus *R* 2. i) iuram *R* 1. k) quidquid *R* 2. l) inmobilem *R* 1. m) unus *R* 2. n) a d. cognitione *R* 1. o) spatium *R* 2. p) hec *R* 1. q) i. se *des*. *R* 2. r) super *R* 2. s) nis e. portione *abscisa* *R* 1.

1) *Cf. Iust. Nov.* 156, 1; 162, 3; *Brunner, 'Zeugen- und Inqu.-Beweis' p.* 83, *n.* 3.

XVIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ut peculium et peculiare ad unam intellegentiam habeatur.

Sepe contentionis acie[a] inprobos vidimus sinceram intellegentiam desecare[b], que ut refelli[c] possit, conpendio brevitatis uti sic[d] convenit. Omnis ergo res, que mobilis inmobilisque consistit, cuiuscumque fuerit generis sive forme, an[e] peculii, an peculiaris nomen habuerit[1], unius intellegentie vim evidentiamque obtineat, ut ex hoc omnis de mobilibus inmobilibusque rebus intentio conquiescat.

XVIIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si pro acceptis rebus promissio non solvatur.

Si quis terram, vineam aut aliquam rem aliam pro decimis vel quibuslibet commodis prestationibusque reddendis[a] per scripturam aut quamcumque definitionem ita ab alio acceperit possidendam, ut ille, qui dat, sic sub alicuius exsolutionis debito det, ne videatur ius rei sue amittere voluisse, quidquid debet qui rem accepit, etiam sine sollicitudinem domini ipse sollicitus reddat. Nam quamvis consuetudo vel promissio exoluta non fuerit, de rebus suis[b] pars domini excludi non poterit, quia non volumtate istius, qui dedit, sed fraude illius, qui rem[c] accepit, videtur commotio rei domino conmoveri. Si vero ille, qui rem accepit, consuetudinem aut promissionem differet[d] adinplere, quodcumque de promisso[e] vel consueto debet, rei domino in duplum exsolvat. Nam si ita[f] reddere promissum aut consuetum dissimulet, ut dominum[g] rei legum tempus excludat, usque ad[c] quinquaginta annos rem cum aumento solius laboris, quod ille[h] fecit, amittat.

II. TITULUS: DE QUINQUAGINARII[a] ET TRICENNALIS TEMPORIS INTENTIONE[b].

I. Ne post L annos sortes Gotice[c] vel Romane[d] amplius repetantur.

XVIII. a) *ita R 2. E 1. 2. V 5. 6. alii;* apice *(?) R* 1. b) desecu1are *R* 1. c) repelli *R* 1. d) si *R* 1. e) aut *R* 2.
XVIIII. a) retentis *R* 1. b) suas *R* 1. c) *deest R* 1. d) differat *R* 2. e) promissione *R* 2. f) iterum *R* 1. g) domino *R* 1. h) illi *R* 2.
TIT. II. a) QUINQUAGENARIS *R* 2. b) INTEN *incertum R* 1; EMTIONEM *R* 2. c) Cotice *R* 1. d) *reliqua rubricae pars deest R* 2.

1) *Cf. Form. Vis.* 6, *p.* 578: cunctoque peculio vel peculiare vestro.

II. Ne mancipia fugitiva post L annos ad servitium[e] revocentur.
III. Ut omnes cause tricennium[f] concludantur.
IIII. Ut exceptis[g] fiscalibus servis tricennale tempus valeat[e] in omnibus causis.
V. De interruptione tricennii.
VI. Ne tricennale tempus inpediat religatis.

I. ANTIQUA[a].

Ne post L annos sortes Gotice vel Romane amplius repetantur.

Cod. Eur. 277. Sortes Gotice et tertia Romanorum, que intra L annos non fuerint revocate, nullo modo repetantur.

II. ANTIQUA[a].

Ne mancipia fugitiva post L annos ad servitium revocentur.

Cod. Eur. ib. Mancipia fugitiva, que intra[b] quinquaginta annos inventa non fuerint, non liceat ad servitium revocare.

III. ANTIQUA[a].

Ut omnes cause[b] tricennium concludantur[b].

Cod. Eur. ib. Omnes[1] causas, seu bonas sive malas, aut etiam criminales, que infra[c] XXX annos definite non fuerint, vel mancipia, que in contentione posita fuerant aut sunt, *a.* si definita adque exacta non fuerint, nullo modo repetantur. Si quis autem post hunc XXX annorum numerum causam movere temtaverit, ste[d] numerus ei resistat, et libram auri cui rex iusserit coactus exolvat.

IIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ut exceptis[a] fiscalibus servis tricennale tempus valeat in omnibus causis.

Sepe conpetentis indebita resolutio[b] iuris evaniscere[c] facit statum iuste possessionis, et[d] quod nulla generis

e) *reliqua rubricae pars deest R* 2. f) *ita R* 1; tricennii *R* 2, *ubi* concl. *deest.* g) excepto *R* 2.
I. a) *deest R* 2.
II. a) *deest R* 2. b) infra *R* 1.
III. a) *deest R* 2. b) causas aricennio concludatur *R* 2. c) intra *R* 2. d) iste *R* 2.
IIII. a) excepto *R* 2. b) ratio *R* 1. c) evanescere *R* 2. d) *deest R* 1.

1) *Cf. cum hac lege et sequentibus L. Rom. Vis. Nov. Val. III.* 8. 12; *L. Burg.* 79; *L. Rom. Burg.* 31.

nobilitas decorabit[e], indebita licentia libertati[f] contradit[g]. Tricennalis ergo transcursio temporum cum tam constanter inolivisse[h] videatur in[i] negotiis actionum[k], ut non iam quasi ex institutione humana, sed veluti ex ipsarum rerum videatur processisse[l] natura, ideo valitura sanctionis huius eternitate decernitur: ut[m], si per tricennii tempus seu fiscus de quorumlibet[n] iure quod- *a.* cumque tenuerit, sive quilibet[o] de fisci aut cuiuspiam rebus aliquod fortasse possederit, perenni[p] sibimet iure vindicet et retentet, nec contra hunc numerum, in quo etiam veritas perfecte conpletur etatis, adtemtet conmoveri vox cuiuscumque petitionis. Servi vero fisci resoluti adque per diversa vacantes[q], quamvis[r] nihil in pensione tributi persolverint, quamvis fuga vel latebris seu patrocinio quorumcumque defensi latuerint, servitutis condicione[s] non erunt penitus evasuri, sed in originem pristinam absque temporum preiudicio redigendi[t], ab huius sententiam[u] legis illis tantummodo segregatis, qui percipere meruerint[v] regia conlatione remedia[w] libertatis.

V. FLAVIUS[a] CHINDASVINDUS[a] REX.

De interruptione tricennii.

Sepe[b, 1] proprium ius alterius longinqua possessio in ius transmittit alterius; nam quod XXX quisque annis expletis absque interruptione temporis possidet, nequaquam ulterius per[c] repetentis calumniam amittere potest. Ut ergo tam petenti quam possessori conpetenter possit esse consultum, id ab omnibus observandum est, ut, quicumque rem, que ab alio per XXV annos et supra, infra XXX tamen possessa est, sui iuris esse adstruxerit, et possessor fortasse, sive a iudice seu a repetente conmonitus, vel reddere distulerit vel rationabiliter responsum parare contemserit aut quamcumque[d] dilatione[d] videatur adferre, sive etiam eiusdem rei, que petitur, absente[e] possessore, hoc est aut in alia provincia aut in

e) *ita* *R* 1. 2; *lege:* decoravit. f) liberati *R* 1; libertate *R* 2. g) contrarii *R* 1; contradidit *E* 1. 2. h) inolevisse *R* 2. i) *deest* *R* 1. k) accionum *R* 2. l) precessisse *R* 1. m) quod *R* 1. n) quolibet *R* 1; corumlibet *R* 2. o) qualibet *R* 2. p) perennis *R* 1. q) vagantes *R* 2. r) quasvis *R* 1. s) conditionem *R* 2. t) retigendi *R* 1. u) sententia *R* 2. v) valuerint *R* 2. w) dia libertatis *abscisa* *R* 1.
V. a) Fl. Ch. *abscisa* *R* 1; *deest inscriptio* *E* 2. b) Sive *R* 1. c) r. calumnia *pro* per r. c. *R* 2. d) quacumque dilationem *R* 2. e) absentem possessorem *R* 1, *dii codd.*

1) *Cf. de hac lege Dahn, 'Westg. Stud.' p. 80 sq.*

et amplius non presumat. Quod si forte terminus eius longius extendisse cognoscitur et ibi alios ad excolendos agros forte [illegible][d] aut plures ibi et nepotes in loci[e] eius habitatione creverint, aut campos, quos ei dominus terre non prestiterat, occupaverint aut silvam, que ei data[f] non fuerat, propter excolendos agros aut condendas aut faciendas forsitan prata succiderint: quidquid amplius usurpavit, quam ei prestitum probatur, amittat. Et in domini consistat arbitrium[g], utrum canon addatur[h], an[i] quod non prestitit, dominus ipse possideat. Quod si tantummodo alienus ager sit datus, et data silva non fuerit, sine iussu domini nihil de silva qui agrum suscepit usurpet.

XIIII. ANTIQUA.

Si inter eum, qui dat et accipit terram aut silvam, contentio oriatur.

Si inter eum, qui accipit terras vel silvas, et qui prestitit de spatio[b] unde prestiterit fuerit orta contentio, tunc si superest ipse, qui prestitit, aut si certe mortuus fuerit, eius heredes prebeant sacramenta, quod non amplius autor eorum dederit, quam ipsi designanter ostendant[c]. Et sic, postea quam iuraverint presentibus testibus, ei que observentur signa constituant, ut pro ea re deinceps nulla accedat causatio. Si vero consortes eius non dignentur iurare aut forte noluerint vel aliquam dubietatem habuerint, quantum vel ipsi dederint vel antecessores eorum, ipsi, ut animas suas non condemnent, nec[d] sacramentum prestent, sed ad tota aratra quantum ipsi vel parentes eorum in sua sorte susceperant, per singula aratra quinquagenos aripennes dare faciant; ea tamen conditione, ut, quantum occupatum habuerint vel cultum, mixti[e] [2] quinquaginta aripennes concludant. Nec plus, quam eisdem mensuratum fuerit aut ostensum, nisi terrarum dominus forte prestiterit, audeant usurpare. Quod vero amplius usurpaverint, in duplum reddant invasa.

d) commiserit R 2. e) loco R 1. f) donata R 1. g) arbitrio R 2. h) statue R 1. i) ita pro an R 1; hanc R 2.

XIIII. a) dent R 2. b) spatio R 2. c) hostendunt R 2. d) per R 1. e) ita R 1. 2; mixti R 1; nisi ed. Lind.; iuxta sine ulla varia lectione ed. Madr.

1) Cf. interpretationem huius legis apud Meitzen, 'Volkshufe u. Königshufe' (extractum ex 'Festgabe für Hanssen' d. 31. Mai. 1889) p. 17 sqq.; Dahn, 'Könige' VI², p. 56. 2) Mixti vocantur aripennes illi 50, quia tam ex terris cultis quam ex occupatis quidem, sed non cultis sumuntur.

nobilitas decorabit[e], indebita licentia libertati[f] contradit[g]. Tricennalis ergo transcursio temporum cum tam constanter inolivisse[h] videatur in[i] negotiis actionum[k], ut non iam quasi ex institutione humana, sed veluti ex ipsarum rerum videatur processisse[l] natura, ideo valitura sanctionis huius eternitate decernitur: ut[m], si per tricennii tempus seu fiscus de quorumlibet[n] iure quod- *a.* cumque tenuerit, sive quilibet[o] de fisci aut cuiuspiam rebus aliquod fortasse possederit, perenni[p] sibimet iure vindicet et retentet, nec contra hunc numerum, in quo etiam veritas perfecte conpletur etatis, adtemtet conmoveri vox cuiuscumque petitionis. Servi vero fisci resoluti adque per diversa vacantes[q], quamvis[r] nihil in pensione tributi persolverint, quamvis fuga vel latebris seu patrocinio quorumcumque defensi latuerint, servitutis condicione[s] non erunt penitus evasuri, sed in originem pristinam absque temporum preiudicio redigendi[t], ab huius sententiam[u] legis illis tantummodo segregatis, qui percipere meruerint[v] regia conlatione remedia[w] libertatis.

V. FLAVIUS[a] CHINDASVINDUS[a] REX.

De interruptione tricennii.

Sepe[b, 1] proprium ius alterius longinqua possessio in ius transmittit alterius; nam quod XXX quisque annis expletis absque interruptione temporis possidet, nequaquam ulterius per[c] repetentis calumniam amittere potest. Ut ergo tam petenti quam possessori conpetenter possit esse consultum, id ab omnibus observandum est, ut, quicumque rem, que ab alio per XXV annos et supra, infra XXX tamen possessa est, sui iuris esse adstruxerit, et possessor fortasse, sive a iudice seu a repetente conmonitus, vel reddere distulerit vel rationabiliter responsum parare contemserit aut quamcumque[d] dilatione[d] videatur adferre, sive etiam eiusdem rei, que petitur, absente[e] possessore, hoc est aut in alia provincia aut in

e) *ita* *R* 1. 2; *lege:* decoravit. f) liberati *R* 1; libertate *R* 2. g) contrarii *R* 1; contradidit *E* 1. 2. h) inolevisse *R* 2. i) *deest* *R* 1. k) accionum *R* 2. l) precessisse *R* 1. m) quod *R* 1. n) quolibet *R* 1; corumlibet *R* 2. o) qualibet *R* 2. p) perennis *R* 1. q) vagantes *R* 2. r) quasvis *R* 1. s) conditionem *R* 2. t) retigendi *R* 1. u) sententia *R* 2. v) valuerint *R* 2. w) dia libertatis *abscisa* *R* 1.
V. a) Fl. Ch. *abscisa* *R* 1; *deest inscriptio* *E* 2. b) Sive *R* 1. c) r. calumnia *pro* per r. c. *R* 2. d) quacumque dilationem *R* 2. e) absentem possessorem *R* 1, *alii codd.*

1) *Cf. de hac lege Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 80 *sq.*

expeditione publica positum esse constiterit, tunc iudex id, quod reposcitur, id est seu possessionem, sive quodcumque fuerit, pro inruptione[f] temporis coram duobus aut tribus ingenuis petenti consignare procuret; ita ut, si iudex rem ipsam petenti saionis instantia preceperit consignari, per epistulam manu sua suscriptam eundem saionem iuxta modum subterius conprehensum informet. Et si forte possessio est, ubi repositio alicuius substantie sit, ne per rationales excusatio fiat, anulo iudicis aut saionis, qui locum consignat, eadem hostia, ubi res est reposita, per illos octo dies maneant[g] obsignata, et ille, qui accepit, octo tantum diebus possideat et nihil exinde[h] expendere aut evertere vel alienare presumat; sed in eo tantum loco quod voluerit aut potuerit laboris exerceat. Post octo autem dies rem intemeratam dimittat, ab eo, quem possidentem invenerat, indubitanter adprehendendam, et nulla[i] ex hoc ille, qui hocto dies[k] possedit, calumnia[l] pertimescat; ita tamen, si vel ipse vel pars eius aut posteritas infra XXX annos a die interrupti temporis rem, quam sibi consignari[m] poposcerat, sui iuris esse convincat. Nam si convinci eadem actio taliter non potuerit, ille quidem, qui supprestis est, qui dominium alienum inquietabit[n], rei domino velut iniustus satisfaciat petitor; aut si aliquid expenderit vel everterit, in quatruplum[o] reddere conpellatur. Parti vero eius aut posteritati nulla ex hoc ulterius calumnia moveatur; illa evidentissime condicione taxata, ut, si diversarum rerum et in diversis locis hec, de qua agitur, fuerit dispersa facultas, ex omnibus his[h], que ad eandem pertinent repetitione[p], unum, quodcumque fuerit, secundum presentis legis decretum a iussionem iudicis consignatum pro traditione teneatur omnium rerum.

f) *ita* *R* 2; inrumptione *R* 1. g) maneat *R* 1. h) *deest* *R* 1. i) nullam *R* 2. k) diebus *R* 2. l) calumniam *R* 2. m) donari *R* 1. n) inquietavit *R* 2. o) quadrupli *R* 2. p) repetitionem *R* 2.

1) *Rationales sunt actores vel procuratores, 'Gutsverwalter'; cf. Brunner, 'D. RG.' II, p.* 120. *V. I. H. Brunner benigne monet, hunc locum ita esse interpretandum: Intelligendi sunt rationales possessoris, qui post peractam interruptionem bona domini absentis administranda denuo recipiunt. Substantiam autem ibi repositam per octo dies illos obsignari lex praecipit, ne postea rationales de substantia forte deficiente se excusent, dicentes eam ab illo, qui per octo dies in possessionem missus erat, ablatam vel consumatam esse. Cf. etiam infra epistolam informationis.*

Exemplar epistole informationis.

Ille iudex illi saioni. Informamus te, ut locum illum, quem ille repetit[q], et nunc in dominio illius esse videtur, iuxta legis ordinem coram duobus aut tribus ingenuis illi consignes octo tantum diebus possidendum; ita ut, si aliquid ibi repositionis habeatur et anulo domini sui[h] non est signatum, propter auferendam excusationem rationalium per illos octo dies anulo tuo maneat obsignatum; ante[r] vero nihil exinde aliquatenus auferatur.

VI. FLAVIUS GLORIOSUS[a] RECCESSVINDUS REX.

Ne tricennale tempus inpediat religatis[b].

Quanto pressuris condicio urguetur[c] humana[d], tanto multis remediis clementiam principalem necessitati consulere decet humane. Quapropter cum quisque nobilis adque inferior ingenuus sive etiam servus regio iusso[e] in custodiam vel in exilium extiterit deputatus, et con-
a. tingat eum quandoque aut liberationem invenire aut ad[f] sua[a] bona reverti, si[a] quamcumque rem in repetitione videtur habere, non illut tempus pro tricennali vel quinquaginario annorum numero in eius actione iungatur, quod ipse in custodiam vel in exilium fuisse dinoscitur; sed remoto[g] omni illo[a] tempore, quo evidenter eidem persone in pressuris et in penuria constitute sibi debitum negotium sequi non licuit. De cetero iuxta legum decreta vel tempus in eius actionibus legalis ordo maneat constitutus[h].

a.

III. TITULUS: DE TERMINIS ET LIMITIBUS.

I. Ut termini et limites conserventur.
II. De conlisis et evulsis limitibus.
III. Quid observetur[a], si de terminis contentio oriatur.
IIII. Si alter intra terminos alienos possidere dicitur[b].
V. Ut, si aliqua pars de alio[c] loco tempore Romanorum remota est, ita persistat[d].

q) petit *R* 2. r) *deest* *R* 1. s) antea *R* 2.
VI. a) *deest* *R* 1. b) relegatis *R* 2. c) urgere *R* 2. d) humani *R* 1. e) iussu *R* 2. f) a *R* 1. g) remoti *R* 1. h) constitutum *R* 1.
TIT. III. a) observentur *R* 1. b) dicatur *R* 2. c) aliquo *E*. d) *deest* *R* 1.

I. ANTIQUA [a].

Ut termini et limites conserventur.

cf. Cod. Eur. 277. Antiquos terminos et limites sic stare iubemus, sicut antiquitus videntur esse constructi, nec aliqua patimur eos commotione [b] divelli.

II. ANTIQUA [a].

De conlisis et evulsis limitibus.

Qui istudio [b, 1] pervadendi limites conplanaverit aut terminos fixos fuerit ausus evellere: si ingenuus est, per singula [2] signa vel notas XX solidus cui fraudem fecit cogatur inferre; si servus est, per singula signa quinquagena flagella suscipiat. Si quis autem, dum arat vel vineam plantat, terminum [c] casu, non volumtate convellerit, vicinis presentibus restituat terminum et postmodum ex hoc nullum damnum aut periculum vereatur. *a.*

III. ANTIQUA [a].

Quid observetur, si de terminis contentio oriatur.

Quotienscumque [3] de terminis fuerit orta contentio, signa, que antiquitus constituta sunt, obportet inquiri, id est aggeres terre sive arcas, quas propter fines fundorum antiquitus apparuerit fuisse coniectos [b] adque constructas, lapides etiam, quos propter indicia terminorum notis evidentibus sculptos constiterit esse defixos. Si hec signa defuerint, tunc in arboribus notas, quas decurias [4] vocant, convenit observari; sed ille, que antiquitus probantur incise.

I. a) *deest R 2.* b) conminutione *R 1.*
II. a) *deest R 2.* b) studio *R 2.* c) termino *R 1.*
III. a) *deest R 2.* b) congestos *R 2.*

1) *Haec constitutio in Legem Baiuv.* 12, 1—3. *recepta est. Cf. l.* 3. *Dig. XLVII,* 21; *L. Rom. Vis. Paul. V,* 24, 2; *Edict. Theoder.* 104; *L. Burg.* 55, 6. 7; *L. Rom. Burg.* 39, 1. 2; *Ed. Roth.* 236—239; *Rein, 'Criminalr. d. Römer' p.* 822 *sq.*; *Wilda, 'Strafr.' p.* 925 *sq.* 2) *Cf. Dig. l. c.:* in terminos singulos, quos eiecerint locove moverint, L aureos in publico dari iubet. 3) *Haec constitutio in Legem Baiuv.* 12, 4. *recepta est. Cf. Conc. Hispal. II. (a.* 618*), c.* 2. 4) *Cf. supra VIII,* 6, 1, *p.* 258 *sq.*

IIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Si alter intra terminos alienos possidere dicatur.

Si[1] quis intra terminos alienos per absentiam aut per ignorantiam domini partem aliquam forte possederit, ita ut diuturna mansio etiam multo tempore inolita vel amplius quam L annos[a] hominum partis eius habitatio publice et inmobiliter[b] consistere aut permanere nullatenus conprobetur, statim cum per antiqua signa evidentibus inspectoribus fines loci alterius cognoscuntur, amittat domino reformandam[c]. Nec contra signa evidentia debitum dominium ullum[d] longe possessionis tempus excludat; sed hoc, si ex his contendentibus[e] unus[f] possessoris[g] sive autorum eius dominium repperiatur[h] advenisse postremum. Nam si tanta tempora excesserunt, ut nec ipsi nec autores eorum noverint, cuius primum aut dominium aut possessio fuit, et[i] nec per testem nec per scripturam potuerit postremus possessor ostendi: quia dubium prime possessionis constat indicium, unusquisque quod possidet inrevocabiliter possidebit. Verum ubi unus possessor sine alterius domini[k] mansoribus publice possidens per evidentia signa locum ex integro vindicare videtur, nulla ratio sinit, quamvis per longua[l] tempora, ut[m] eius possessionis integritas decerpatur. Unde, si alter illic se per[n] presumtivam introduxerit novitatem, nihil noceri[o] poterit possessori. Si vero idem aliena appetens aliquid ex hoc repetit non presumtive, sed per iudicium, si meretur, obtineat. Nam si incondite et inprovise adtemtet aliquatenus accedere velle[n], liceat hunc domino[p] vere ut violentum accusare et ut invasorem per iudicium legibus abdicare.

V. ANTIQUA[a].

Ut[a], si aliqua pars de alio[b] loco tempore Romanorum remota est, ita persistat.

Si[2] quodcumque ante adventum Gotorum de alicuius fundi iure remotum est et aliquam[c] possessionem = *Cod. Eur.* 276.

IIII. a) annis *R* 2. b) cum *add.* *R* 1. c) reformanda *R* 1. d) illum *R* 1. e) contentionibus *R* 1. f) *ita* *R* 1. 2; unius *E* 1. 2. g) possessores *R* 1. h) repetatur *R* 1. i) *ita* *R* 1; set *R* 2. k) *ita* *E* 1. 2; dominum *R* 1; dominio *R* 2. l) longa *R* 2. m) *ita* *E* 1. 2; aut *R* 1. 2. n) *deest* *R* 1. o) nocere *R* 2. p) dominum *R* 1.
V. a) *deest* *R* 2. b) *ita* *R* 1. *Lind.;* aliquo *R* 2. *E* 1. 2. c) *ita, non* ad a. *R* 1. 2. *E* 1. 2.

1) *Cf. Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 81. 91*; Conc. Hispal. II. l. c.* 2) *Cf. Dahn l. c. p.* 91*; Conc. Hispal. II. l. c.; et quae notavi supra p.* 3*, n.* 1.

aut vinditionem aut donationem aut[d] divisionem aut aliqua transactione[d] translatum est, id[e] in eius fundi, adque[f] a Romanis antiquitus probatur adiunctum[g], iure consistat. Cum autem proprietas fundi nullis certissimis signis aut limitibus probatur, quid[h] debeat observari, eligat inspectio iudicantium, quos partium[i] consensus helegerit; ita ut iudex, quos certiores agnoverit vel seniores, faciat eos sacramenta prebere, quod terminos sine ulla fraude monstraverint[k], et tamen nullus novum terminum sine consortis presentia aut sine inspectore constituat. Quod si forsitan liber hoc fecerit, damnum pervasionis[l] excipiat, quod legibus continetur. Si vero id servus admiserit domino nesciente, CC[m] flagella publice extensus accipiat, et nullum ex hoc preiudicium domino conputetur.

d) aut — transactione *des.* *R* 1. e) et *R* 1. f) *ita* *R* 1. 2; atque *E* 1. g) adianctum *R* 1. h) quidquid *R* 1. i) ispactio *R* 1. k) demonstraverint *R* 2. l) persuasionis *R* 1; praevasionis *R* 2. m) ducentena *R* 2.

DE EGROTIS ET MORTUIS ADQUE TRANSMARINIS NEGOTIATORIBUS.

LIBER UNDECIMUS[a].

I. TITULUS: DE MEDICIS ET EGROTIS.

I. Ne absentibus propinquis mulierem medicus fleotomare[a] presumat.
II. Ne medicus custodia retentos visitare presumat.
III. Si medicus pro egritudine ad placitum expetatur.
IIII. Si ad placitum susceptus moriatur infirmus.
V. Si de oculis medicus ipocemata[b] tollat.
VI. Si per fleotomum ingenuus vel[c] servus mortem incurrat.
VII. De mercede discipuli.
VIII. Ne indiscussus medicus custodia deputetur.

I. ANTIQUA[a].

Ne[1] absentibus propinquis mulierem medicus fleotomare[2] presumat.

Nullus medicus sine presentia patris, matris, fratris, filii aut avunculi vel cuiuscumque propinqui mulierem
a. ingenuam fleotomare[b] presumat. Quod si hec presumserit, X[c] solidos propinquis aut marito coactus exolvat, quia difficillimum non est, ut sub tali occasione ludibrium interdum adcrescat.

LIB. XI. a) XI *R* 2.
TIT. I. a) fleuotomare *R* 2. b) opocisma *R* 2. c) sive *R* 2.
I. a) *deest* *R* 2. b) fleutomare *R* 1. c) deceni *R* 2.

1) *Ad hoc et cetera huius tituli capita cf. Dahn, 'Könige' VI*[2], *p.* 278 *sq.*
2) *'Fleotomare' vel 'fleutomare' i. q. 'flebotomare' vel 'phlebotomare', et similiter infra c.* 6. *'fleotomus' et 'fleotomia' intelligenda sunt.*

II. ANTIQUA [a].

Ne medicus custodia retentos visitare presumat.

Nullus medicorum, ubi comites, tribuni aut vilici
in custodia retruduntur, introire presumat; ne illi per a.
metum culpe sue mortem sibi ab eodem explorent. Nam
si aliquid mortiferum his contigerit, multum rationibus a.
publicis deperit. Si quis hoc medicorum presumserit,
sententiam [b] cum ultione percipiat.

III. ANTIQUA [a].

Si medicus pro egritudine ad placitum expetatur [a].

Si quis medicum [b] ad placitum pro infirmo visitando aut vulnere curando poposcerit, cum viderit vulnus medicus aut dolores agnoverit, statim sub certo placito cautione emissa infirmum accipiat [c].

IIII. ANTIQUA [a].

Si ad placitum susceptus moriatur infirmus.

Si quis medicus infirmum ad placitum susceperit, cautionis emisso vinculo, infirmum restituat sanitati; certe si periculum contigerit [b] mortis, mercedem placiti penitus non requirat; nec ullam [c] exinde utrique parti calumnia moveatur.

V. ANTIQUA [a].

Si de oculis medicus ipocemata [b, 1] tollat.

Si quis medicus hipocisim [c, 2] de oculis abstulerit et ad pristinam sanitatem infirmum revocaverit, V solidos pro suo beneficio consequatur.

II. a) *deest R* 2. b) sententia *R* 1.
III. a) Antiqua — expetatur *des. R* 2. b) arciatrum *R* 2. c) suscipiat *R* 2.
IIII. a) *deest R* 2. b) contigerat *R* 1. c) ulla *R* 2.
V. a) *deest R* 2. b) isopocisma *R* 2; ypocemata *E* 1. c) hipocis *R* 1; ipocisin *R* 2; ypocisim *E* 1.

1) *I. q. hypochymata. Hypochyma autem idem est atque hypochysis; cf. n. sq.* 2) *Hipocisis vel hypochisis est morbus oculorum, qui vulgo dicitur 'Staar'.*

VI. ANTIQUA[a].

Si per fleotomum[b, 1] ingenuus vel servus mortem incurrat.

Si quis medicus, dum fleotomiam exercet, in-
a. genuum debilitaverit[2], CL solidos coactus exolvat; si vero servum, huiusmodi servum restituat.

VII. ANTIQUA[a].

De mercedem[b] discipuli.

Si quis medicus famulum in doctrinam[c] susceperit, pro beneficio suo duodicim[d] solidos consequatur.

VIII. ANTIQUA[a].

Ne indiscusus medicus custodia[b] deputetur.

Nullus medicum inauditum, excepto[c] homicidii causam, in custodia retrudat. Pro debito tamen sub fideiussorem debet consistere.

II. TITULUS: DE INQUIETUDINE SEPULCRORUM.

I. De violatoribus sepulcrorum.
II. Si sepulcrum mortui auferatur.

I. ANTIQUA[a].

De violatoribus sepulcrorum.

Si quis sepulcri violator extiterit aut mortuum expoliaverit et ei aut ornamenta vel vestimenta abstulerit, si liber hoc fecerit, libram auri coactus exolvat heredibus et que[b] abstulit reddat. Quod si heredes non fuerint, fisco nostro cogatur inferre et preterea C flagella suscipiat. Servus vero, si hoc crimen admiserit, CC flagella suscipiat et[c] insuper flammis ardentibus exuratur, redditis[d] nihilhominus cunctis, que visus est abstulisse.

VI. a) *deest* *R* 2. b) fleutomum *R* 1.
VII. a) *deest* *R* 2. b) mercede *R* 2. c) doctrina *R* 2. d) duodecim *R* 2.
VIII. a) *deest* *R* 2. b) custodie *R* 2. c) excepta h. causa *R* 2.
TIT. II. I. a) *deest* *R* 2. b) *deest* *R* 1. c) insuper et *R* 2. d) redditus *R* 1.

1) *Flebotomus est ferrum ad flebotomandum aptum ('Aderlasseisen, Lanzette').* 2) *Cum in rubrica de morte ex flebotomia secuta scribatur, etiam hic exspectaveris:* mortuus fuerit. *In lege Ervigiana post* exolvat *leguntur:* si vero mortuus fuerit propinquis continuo tradendus est, ut quod de eo facere voluerint habeant potestatem, *et infra post* servum *inseruntur:* debilitaverit aut occiderit.

II. ANTIQUA[a].

Si sepulcrum mortui auferatur.

Si quis mortui sarcofacum[b] abstulerit, dum sibi vult habere remedium[1], XII solidus iudice insistente heredibus mortui cogatur exolvere. Quod si domino iubente servus hoc admiserit, dominus pro servo suo[a] conponere non moretur. Servus vero, si ex sua volumtate hoc admiserit, nihilhominus C flagella suscipiat, et quod tulerat et loco et corpori proprio reformetur.

III.[a] TITULUS: DE TRANSMARINIS NEGOTIATORIBUS.

I. Si transmarini negotiatores rem furtivam[b] vendere detegantur.
II. Ut transmarini negotiatores suis et tellonariis[c] et legibus audiantur.
III. Si transmarinus negotiator mercennarium de locis nostris secum transtulerit.
IIII. Si transmarinus negotiator mercennarium pro conmercio[d] susceperit.

I. ANTIQUA.

Si transmarini negotiatores rem furtivam vendere detegantur.

Si[2] quis transmarinus negotiator aurum, argentum, vestimenta vel quelibet ornamenta provincialibus nostris vendiderit, et conpetenti pretio fuerint venundata, si furtiva postmodum fuerint adprobata, nullam emtor calumniam pertimescat.

II. ANTIQUA.

Ut transmarini negotiatores suis et telonariis[a] et legibus audiantur.

Cum transmarini negotiatores inter se causam

II. a) *deest R 2.* b) sarcofagum *R 2.*
TIT. III. a) *usque ad finem tituli I. libri XII. omnia alia manu coaeva (correctoris) scripta sunt in R 2.* b) furtibam *R 2.* c) telonariis *R 2.* d) conmertium *R 1.*
II. a) thelonariis *R 2.*

1) *Sc. medicamentum superstitiosum; cf. Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 235.
2) *De hac regula iuris commercialis pro eo tempore mira cf. L. Goldschmidt in 'Z. f. Handelsrecht' VIII, p.* 333 *sqq.; XVI, p.* 407; *'Handb. d. Handelsrechts' I*[3], *p.* 111, *n.* 51; *Dahn, 'Westg. Stud.' p.* 93 *sqq. et in 'Z. f. Handelsrecht' XVI, p.* 404 *sqq.*

habent, nullus de sedibus nostris eos audire presumat; nisi tantummodo suis legibus audiantur aput telonarios[b] suos[1].

III. ANTIQUA.

Si transmarinus negotiator mercennarium de[a] locis nostris secum transtulerit[b].

Nullus transmarinus negotiator de sedibus nostris mercennarium audeat in locis suis transferre. Qui contra hoc venire temtaverit, inferat fisco nostro auri libra unam et preterea C flagella suscipiat.

IIII. ANTIQUA.

Si transmarinus negotiator mercennarium pro conmercio susceperit.

Si quis transmarinus negotiator mercennarium de sedibus nostris pro vegetando[a] conmercio susceperit, det pro beneficio eius solidus tres per annum unum, et nihilhominus inpleto placito servum domino reformare cogatur.

b) tellonarios *R* 2.
III. a) pro conmertio susceperit *pro* de — transtulerit *R* 2. b) transtulerint *R* 1.
IIII. a) vegetandi conmertium *R* 1.

1) *Cf. Dahn, 'Könige' VI*², *p.* 283 *sq. et in 'Z. f. Handelsrecht' XVI, p.* 396 *sqq.; L. Goldschmidt, 'Handb. d. Handelsrechts' I*³, *p.* 105, *n.* 32*; p.* 192, *n.* 167. — *Dahn 'telonarios suos' interpretatur quasi consules negotiatorum extraneorum, ab his, ut causas commerciales inter se diiudicarent, constitutos, sed eo simul officio functos, ut telonea a popularibus suis perciperent et fisco Visigothorum redderent. Econtra Goldschmidt intelligit telonarios regales Visigothos, quibus in emporiis iurisdictio super negotiatores transmarinos commissa erat, complura inferiorum saeculorum eiusdem conditionis exempla afferens.*

DE REMOVENDIS PRESSURIS ET OMNIUM HERETICORUM SECTIS EXTINCTIS.

LIBER DUODECIMUS[a].

I. TITULUS: DE TEMPERANDO IUDICIO ET REMOVENDA PRESSURA.

I. De commonitione principis, qua iubetur, ut iudicium temperent iudices.

II. Ut nullus ex his, qui populorum accipiunt potestatem et curam, quoscumque de populis aut in sumtibus aut indictionibus inquietare pertemtet.

I. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De conmonitione principis, qua iubetur, ut iudicium temperent iudices.

Qui necessaria[a] culpis hominum severitatem disponimus, convenit, ut Deo placita remedia miseris inpendamus[b]. Obtestamur itaque iudices omnes cunctosque, quibus iudicandi concessa[c] potestas est, teste virtutum omnipotentem[d] Deum[e], conmonemus ad investigandam quidem rei veritatem in causis omnibus sollerter[f] existere et absque personarum acceptione negotiorum omnium contentiones examinare, circa victas tamen personas[g] ac presertim paupertate depressas severitatem[h] legis aliquantulum temperare. Nam si in totum iudicii proprietas adtenditur[i], misericordie procul dubio mansuetudo deseritur.

LIB. XII. a) XII *R* 2.

TIT. I. I. a) necessariam *R* 2. b) inpendimus *R* 1. c) *deest* *R* 1. d) omnipotente *R* 2. e) dm̄ *R* 1; dȯ *R* 2; domino *edd.; intellige:* omnipotente Deo. f) sollertes *R* 2. g) pressonas *R* 1. h) severitate *R* 1. i) adtendatur *R* 2.

II. FLAVIUS RECCAREDUS[a] REX.

Ut nullus ex his, qui populorum accipiunt potestatem et curam, quoscumque de populis aut in[b] sumtibus[c] aut indictionibus inquietare pertemtet.

Omnes, quos regni nostri felicitate tuemur, nihil aliut eorum hutilitatibus consulentes, momentis omnibus statuimus, nisi, ut nulla[d] dispendiorum suspicionem patiantur. Quid est enim iustitie tam proximum vel nobis familiare, quam piam fidelibus manum porrigere et iuste hos, quos regimus, in diversis negotiis adiubare? Decernentes igitur et huius legis nostre severitatem[e] constituentes iubemus, ut nullis indictionibus, exactionibus, operibus vel angariis comes, vicarius vel vilicus pro suis hutilitatibus populos adgravare presumant nec de civitate vel de[b] territorio annonam accipiant; quia nostra recordatur clementia, quod, dum iudices ordinamus, nostra largitate eis conpendia ministremus[f]. Simili autoritate iubemus rectorem provincie sive comitem patrimonii aut actores fisci nostri, ut[g] nullam in privatis[h, 1] hominibus habeant potestatem nullaque eos molestia inquietent. Sed si privatus cum servis fisci nostri[g] habuerit causationem[i], actor vel procurator[i] commonitus in iudicio rectoris provincie vel iudicis territorii, ubi causa fuerit intromissa, suum representet minorem, ut discusso negotio districtione legali uniuscuiusque emendetur excessus. Et quia, dum regali cura actores nostrarum perquireremus provinciarum, conperimus, quod numerarii vel defensores annua vice mutentur, qua de causa detrimentum nostris non ambigimus populis ęvenire, ideoque iubemus, ut numerarius vel defensor, qui ęlectus ab episcopis vel populis fuerit, conmissum peragat officium. Ita tamen, ut, dum numerarius vel defensor ordinatur, nullum beneficium iudici dare debeat, nec iudex presumat ab eis aliquid accipere vel exigere. Quod si quis iudicum hanc nostram transcenderit constitutionem, honore privatus decem libras auri fisco[b] nostro[b] coactus exolvat. Sacerdotes vero, quos divina obtestatione conmonemus[k], si excessus iudicum aut actorum scierint et

II. a) *ita R 2*; Recaredus *R* 1. b) *deest R* 1. c) subtibus *R* 1. d) nullam *R* 2. e) severitate *R* 2. f) ministramus *R* 2. g) ut — fisci nostri *om. per errorem R* 2. h) pravitatis *R* 1. i) tionem a. v. pr. *abscisa desunt R* 1. k) convenimus *R* 2.

1) *De privatis cf. etiam supra p.* 157, *n.* 2.

ad nostram non retulerint agnitionem. noverint se concilii iudicio esse plectendos. et detrimenta. que pauperes eorum silentio pertulerint. ex eorum rebus illis esse restituenda.

II. TITULUS: DE OMNIUM HERETICORUM ADQUE IUDEORUM CUNCTIS HERRORIBUS[a] AMPUTANDIS[b, 1].

I. Quod post datas fidelibus leges. oportuit infidelibus[c] constitutione ponere leges.
II. De omnium heresum erroribus abdicatis.
III. De datis et confirmatis legibus supra Iudeorum nequitiam[c] promulgatis.
IIII. De cunctis Iudeorum erroribus generaliter extirpatis.
V. Ne Iudei more suo celebrent pasca.
VI. Ne Iudei more suo fedus copulent nuptiale.
VII. Ne Iudei carnis faciant circumcissiones.
VIII. Ne Iudei more suo diiudicent[d] escas.
VIIII. Ne Iudei questione christianos inscribant.
X. Ne Iudei contra christianos testificentur.
XI. De pena, qua perimenda est transgressio Iudeorum.
XII. Ne Iudeus christianum mancipium circumcidat.
XIII. De mancipiis christianis, que[e] a Iudeis aut vendita[c] aut libertati tradita [esse[f] noscuntur[f]].
XIIII. Ut nullis modis Iudeis mancipia adereant christiana.
XV. De[g] interdicto omnibus christianis, ne quisque Iudeum[c] quamcumque factione adque favore vindicare vel tueri pertemtet.
XVI. De Iudaizantibus christianis.
XVII. Placitum Iudeorum in nomine principis factum.

TIT. II. a) ERRORIBUS *R* 2. b) AMPUTATIS *R* 1; PUTANDIS *R* 2. c) *reliqua rubricae pars deest R* 2. d) iudicent *R* 1. e) qua *pro* que a *R* 1. f) *deest etiam R* 1. g) Ne *R* 1.

1) *De legibus tituli huius contra Iudaeos datis cf. Helfferich, 'Westg. R.' p.* 40 *sqq.* 68 *sqq.* 179 *sqq.; H. Grätz, 'Die Westgothische Gesetzgebung in Betreff der Juden', Vratisl.* 1858, 4°; *Dahn, 'Könige' VI², p.* 411 *sqq.*

I. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Quod post datas fidelibus leges oportuit infidelibus constitutionem ponere legis.

Actenus per arduas culparum semitas iudiciorum cautos dreximus gressos[a] et per humane adinventionis precipites et inmoderatos excessos ordinate gravitatis emisimus cursus. Egisse namque nostram illic[b] intentionem conspicuum est et dissuadere, quod male suasum irrite libet, et proibere, quod turpe non decet, et auferre, quod male actum decus[c] honestatis aborret. Ut enim legalis ordo male consciarum sibi mentium abdita penetrabit, ita legalis[d] censura et morum prava correxit et scelerum[e] conmissa truncabit. Verum hanc pudicitia[f] animorum non egimus alibi quam intra ecclesiam Dei vivi, qui diversitatem simul nationum et hominum unius tunice inmortalitate vestivit, unius etiam sacre religionis sibi vinculis[g] religabit. Ibi enim licet excellentiam[h] nostri vigoris a virtutum Deo fuerit terrene glorie sublimata culminibus, interdum tamen motu compassionis, interdum aciȩ iudicantis et peccandi licentiam[i] sollicite vetare[k] curabit[l] et perventa delicta modo temperanter diminuendo subtraxit, modo vehementer stirpando[m] conlisit; non solum sequens nobilium inlustriumque gentium mores, que rationabilibus et modestis legibus ordinare curaverunt inlicitos populorum excessos, sed sanctissimorum quoque patrum toto terrarum orbe felicium et regulas imitans et exempla presumens, quo possit amplitudo nostre mansuetudinis in illorum preceptis velut in forma operis imitationem exprimere actionis; et ex hoc debere cognoscere proximis subietisque plebibus honestatis conpetentia indidisse decreta, ex quo aut culparum meritis[n] sunt evidenter expressa[o], aut sanctorum patrum sententiis prorsus non inveniuntur externa, duo mihi dona uno divinitatis premio provenire confidens, ut et cum proximis salutari[p] temporum perfruar pace, et divinis iudiciis munere regiminis peractam mercede dispositis dehinc populorum fidelium legibus adque in domo sancte fidei vere propriis membris confecto medicamine salutari et ordinata[q] cari-

I. a) gressus *R* 2. b) illico *R* 2. c) decore *R* 2. d) legali *R* 1; legis *R* 2. e) iscelerum c. truncavit *R* 2. f) pudicitiam *R* 2. g) vinculum *R* 1. h) excellentia *R* 2. i) licentia *R* 1. k) *ita R* 1; *lege:* vitare; *deest R* 2. l) curavit *R* 2. m) *ita R* 1. *E* 1; tirpando *E* 2; exatdando *R* 2. n) meriti *R* 1. o) impressa *R* 2. p) *ita E* 1. 2; salutaris *R* 1; salutare *R* 2. q) ordinato *R* 1; ornata *R* 2.

DE REMOVENDIS PRESSURIS ET OMNIUM HERETICORUM SECTIS EXTINCTIS.

LIBER DUODECIMUS[a].

I. TITULUS: DE TEMPERANDO IUDICIO ET REMOVENDA PRESSURA.

I. De commonitione principis, qua iubetur, ut iudicium temperent iudices.
II. Ut nullus ex his, qui populorum accipiunt potestatem et curam, quoscumque de populis aut in sumtibus aut indictionibus inquietare pertemtet.

I. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De conmonitione principis, qua iubetur, ut iudicium temperent iudices.

Qui necessaria[a] culpis hominum severitatem disponimus, convenit, ut Deo placita remedia miseris inpendamus[b]. Obtestamur itaque iudices omnes cunctosque, quibus iudicandi concessa[c] potestas est, teste virtutum omnipotentem[d] Deum[e], conmonemus ad investigandam quidem rei veritatem in causis omnibus sollerter[f] existere et absque personarum acceptione negotiorum omnium contentiones examinare, circa victas tamen personas[g] ac presertim paupertate depressas severitatem[h] legis aliquantulum temperare. Nam si in totum iudicii proprietas adtenditur[i], misericordie procul dubio mansuetudo deseritur.

LIB. XII. a) XII *R* 2.

TIT. I. I. a) necessariam *R* 2. b) inpendimus *R* 1. c) *deest R* 1. d) omnipotente *R* 2. e) dm̄ *R* 1; dō *R* 2; domino *edd.; intellige:* omnipotente Deo. f) sollertes *R* 2. g) pressonas *R* 1. h) severitate *R* 1. i) adtendatur *R* 2.

II. FLAVIUS RECCAREDUS[a] REX.

Ut nullus ex his, qui populorum accipiunt potestatem et curam, quoscumque de populis aut in[b] sumtibus[c] aut indictionibus inquietare pertemtet.

Omnes, quos regni nostri felicitate tuemur, nihil aliut eorum hutilitatibus consulentes, momentis omnibus statuimus, nisi, ut nulla[d] dispendiorum suspicionem patiantur. Quid est enim iustitie tam proximum vel nobis familiare, quam piam fidelibus manum porrigere et iuste hos, quos regimus, in diversis negotiis adiubare? Decernentes igitur et huius legis nostre severitatem[e] constituentes iubemus, ut nullis indictionibus, exactionibus, operibus vel angariis comes, vicarius vel vilicus pro suis hutilitatibus populos adgravare presumant nec de civitate vel de[b] territorio annonam accipiant; quia nostra recordatur clementia, quod, dum iudices ordinamus, nostra largitate eis conpendia ministremus[f]. Simili autoritate iubemus rectorem provincie sive comitem patrimonii aut actores fisci nostri, ut[g] nullam in privatis[h, 1] hominibus habeant potestatem nullaque eos molestia inquietent. Sed si privatus cum servis fisci nostri[g] habuerit causationem[i], actor vel procurator[i] commonitus in iudicio rectoris provincie vel iudicis territorii, ubi causa fuerit intromissa, suum representet minorem, ut discusso negotio districtione legali uniuscuiusque emendetur excessus. Et quia, dum regali cura actores nostrarum perquireremus provinciarum, conperimus, quod numerarii vel defensores annua vice mutentur, qua de causa detrimentum nostris non ambigimus populis ęvenire, ideoque iubemus, ut numerarius vel defensor, qui ęlectus ab episcopis vel populis fuerit, conmissum peragat officium. Ita tamen, ut, dum numerarius vel defensor ordinatur, nullum beneficium iudici dare debeat, nec iudex presumat ab eis aliquid accipere vel exigere. Quod si quis iudicum hanc nostram transcenderit constitutionem, honore privatus decem libras auri fisco[b] nostro[b] coactus exolvat. Sacerdotes vero, quos divina obtestatione conmonemus[k], si excessus iudicum aut actorum scierint et

II. a) *ita R* 2; Recaredus *R* 1. b) *deest R* 1. c) subtibus *R* 1. d) nullam *R* 2. e) severitate *R* 2. f) ministramus *R* 2. g) ut — fisci nostri *om. per errorem R* 2. h) pravitatis *R* 1. i) tionem a. v. pr. *abscisa desunt R* 1. k) convenimus *R* 2.

1) *De privatis cf. etiam supra p.* 157, *n.* 2.

ad nostram non retulerint agnitionem, noverint se concilii iudicio esse plectendos, et detrimenta, que pauperes eorum silentio pertulerint, ex eorum rebus illis esse restituenda.

II. TITULUS: DE OMNIUM HERETICORUM ADQUE IUDEORUM CUNCTIS HERRORIBUS [a] AMPUTANDIS [b.1].

I. Quod post datas fidelibus leges, oportuit infidelibus [c] constitutione ponere leges.
II. De omnium heresum erroribus abdicatis.
III. De datis et confirmatis legibus supra Iudeorum nequitiam [c] promulgatis.
IIII. De cunctis Iudeorum erroribus generaliter extirpatis.
V. Ne Iudei more suo celebrent pasca.
VI. Ne Iudei more suo fedus copulent nuptiale.
VII. Ne Iudei carnis faciant circumcissiones.
VIII. Ne Iudei more suo diiudicent [d] escas.
VIIII. Ne Iudei questione christianos inscribant.
X. Ne Iudei contra christianos testificentur.
XI. De pena, qua perimenda est transgressio Iudeorum.
XII. Ne Iudeus christianum mancipium circumcidat.
XIII. De mancipiis christianis, que [e] a Iudeis aut vendita [c] aut libertati tradita [esse [f] noscuntur [f]].
XIIII. Ut nullis modis Iudeis mancipia adereant christiana.
XV. De [g] interdicto omnibus christianis, ne quisque Iudeum [c] quamcumque factione adque favore vindicare vel tueri pertemtet.
XVI. De Iudaizantibus christianis.
XVII. Placitum Iudeorum in nomine principis factum.

TIT. II. a) ERRORIBUS *R* 2. b) AMPUTATIS *R* 1; PUTANDIS *R* 2 c) *reliqua rubricae pars deest R* 2. d) iudicent *R* 1. e) qua *pro* que a *R* 1. f) *dees etiam R* 1. g) Ne *R* 1.

1) *De legibus tituli huius contra Iudaeos datis cf. Helfferich, 'Westg. R* p. 40 *sqq.* 68 *sqq.* 179 *sqq.; H. Grätz, 'Die Westgothische Gesetzgebu in Betreff der Juden', Vratisl.* 1858, 4°; *Dahn, 'Könige' VI*², *p.* 411 *s*

I. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Quod post datas fidelibus leges oportuit infidelibus constitutionem ponere legis.

Actenus per arduas culparum semitas iudiciorum cautos dreximus gressos[a] et per humane adinventionis precipites et inmoderatos excessos ordinate gravitatis emisimus cursus. Egisse namque nostram illic[b] intentionem conspicuum est et dissuadere, quod male suasum irrite libet, et proibere, quod turpe non decet, et auferre, quod male actum decus[c] honestatis aborret. Ut enim legalis ordo male consciarum sibi mentium abdita penetrabit, ita legalis[d] censura et morum prava correxit et scelerum[e] conmissa truncabit. Verum hanc pudicitia[f] animorum non egimus alibi quam intra ecclesiam Dei vivi, qui diversitatem simul nationum et hominum unius tunice inmortalitate vestivit, unius etiam sacre religionis sibi vinculis[g] religabit. Ibi enim licet excellentiam[h] nostri vigoris a virtutum Deo fuerit terrene glorie sublimata culminibus, interdum tamen motu compassionis, interdum acię iudicantis et peccandi licentiam[i] sollicite vetare[k] curabit[l] et perventa delicta modo temperanter diminuendo subtraxit, modo vehementer stirpando[m] conlisit; non solum sequens nobilium inlustriumque gentium mores, que rationabilibus et modestis legibus ordinare curaverunt inlicitos populorum excessos, sed sanctissimorum quoque patrum toto terrarum orbe felicium et regulas imitans et exempla presumens, quo possit amplitudo nostre mansuetudinis in illorum preceptis velut in forma operis imitationem exprimere actionis; et ex hoc debere cognoscere proximis subietisque plebibus honestatis conpetentia indidisse decreta, ex quo aut culparum meritis[n] sunt evidenter expressa[o], aut sanctorum patrum sententiis prorsus non inveniuntur externa, duo mihi dona uno divinitatis premio provenire confidens, ut et cum proximis salutari[p] temporum perfruar pace, et divinis iudiciis munere regiminis peractam mercede dispositis dehinc populorum fidelium legibus adque in domo sancte fidei vere propriis membris confecto medicamine salutari et ordinata[q] cari-

I. a) gressus *R* 2. b) ilico *R* 2. c) decore *R* 2. d) legali *R* 1; legis *R* 2. e) iscelerum c. truncavit *R* 2. f) pudicitiam *R* 2. g) vinculum *R* 1. h) excellentia *R* 2. i) licentia *R* 1. k) *ita R* 1; *lege:* vitare; *deest R* 2. l) curavit *R* 2. m) *ita R* 1. *E* 1; tirpando *E* 2; exatdando *R* 2. n) meriti *R* 1. o) impressa *R* 2. p) *ita E* 1. 2; salutaris *R* 1; salutare *R* 2. q) ordinato *R* 1; ornata *R* 2.

tatis decentissime pace, fidenter in virtute Dei adgrediar hostes eius, insequar emulos, persequar adversos, contendens viriliter, perseverans instanter, aut comminuere[1] illos ut pulverem[r] excussum aut delere ut lutum sordentium platearum[1], certe aut de illis et fidei conquirere lucrum et glorie Dei dare tropheum, ut, dum fideles populos in religionis sacre pacem[s] possederim adque infideles ad concordiam religiose pacis adduxerim, et mihi crescat gloria premium, et virtutum Deo dilatem adque augeam regnum.

II. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De omnium heresum erroribus abdicatis.

Divine virtutis eternum consilium et in ultimorum serię seculorum pietatis eius revelatum arcanum per retroactarum[a] dierum tempora omnem, ut cernimus, a cunctis nostri regimonii finibus et perfidiam[b] dissipavit errantium et dogmatum abdicabit conmenta pravorum. Verumtamen ne, dum nostris consistimus in diebus, tempus illut occurrat, de quo vas electionis[2] olim protulit, dicens: 'Erit[3] tempus, cum sanam doctrinam non[c] sustinebunt[c], sed secundum sua desideria coacerbabunt[d] sibi magistros prurientes auribus et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur', convenit et ea, que in[e] luce fidei manent, a tenebris contradictionum edicto legali defendere et ea, que exoriri[f] obvia forsitan error inpulerit, gestis legalibus propulsare. Nullus itaque cuiuscumque[g] gentis aut generis homo proprius et advena, proselitus et indigena, externus et incola contra sacram et singulariter unam veritatis catholice fidem quascumque noxias disputationes eamdem fidem inpugnans palam pertinaciter aut constanter vel proferat vel proferre silenter adtemtet. Nullus evangelia sacra convellat. Nullus apostolica instituta decerpat. Nullus antiquorum patrum defensionis huius sacras definitiones inrumpat. Nullus modernorum disserentium congruentes fidei tractatus spernat. Nullus contra omnem[h] sanctum vere fidei sacramentum aut cogitationes ruminet cordis aut verba patuli proferat oris. Non in

r) pulvere *R* 1. s) pace *R* 2.
II. a) perpetratorum *R* 2. b) perfidia *R* 1. c) *abscisum* *R* 1. d) coacervabunt *R* 2. e) *deest* *R* 1. f) exuriri *R* 1. g) cuiuslibet *R* 2. h) omne *R* 2.

1) *Cf. Psalm.* 17, 43. 2) *Cf. Acta apost.* 9, 15. 3) 2. *Tim.* 4, 3. 4.

contradictione controversiam perfidus excitet pervicacis, non in provitatis contentione[i] litem statuat adversantis. Nam quecumque persona in cunctis stis[k] vetitis extiterit deprehensa, si[l] quidem ex quacumque religionis potestatem[m] vel ordine fuerit, amisso[n] loci et dignitatis honore, perpetuo reatu erit obnoxius, rerum etiam cunctarum amissione multatus. Si vero ex laicis extiterit, et honore solutus et loco, omni rerum erit possessione nudatus, ita ut omnis transgressor sanctionis huius[o] aut eterno exilio mancipatus intereat, aut divina miseratione respectus a prevaricatione convertatur et vivat.

III. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De datis et confirmatis legibus supra Iudeorum nequitiam promulgatis.

Vetitis et seclusis generaliter omnium hereticorum presumtionibus execrandis, nunc specialiter nobis est de presentibus ordinandum, quoniam et in presenti de his cognoscimus esse presumtum. Nam cum virtus Dei totum universaliter acie verbi sui radicitus heresum extirpaverit surculum, solam[a] Iudeorum nequitiam ingemiscimus regiminis nostri arva esse polluta. Unde per spiritum Dei vindicare conavimur[b] pacem nostram, que gentibus[1] quidem stultitia est, eisdem vero Iudeis scandalum, nobis autem credentibus idem Christus Dei virtus et Dei sapientia[1], cuius miserationem[c] preventi concutimur[d] intentione fideli, tam vetustis erroribus ponere finem, quam futurorum exordiorum concidere novitatem. Quapropter eternam[e] legem iubemus et sacrarum scripturarum iussu decernimus, tam nostrarum legum edictum[f], quam precessorum nostrorum regum legali serie sententias promulgatas, que contra eorum perfidia[g] et personas data consistunt, eterna consecrationem[h] inviolata persistere et perenni custodia observata manere. Que si quis eorum temerare detectus extiterit, et subter iacentium legum damnis noxius erit et specialibus ultionum sententiis subiacebit.

i) *i. q.* contemptione. k) istis *R* 2. l) *deest R* 1. m) potestate *R* 2. n) admisso *R* 1. o) istius *R* 2.
III. a) sola I. nequitia *R* 2. b) conamur *R* 2. c) miseratione *R* 2. d) concuttimur *R* 1. e) eterna lege *R* 2. f) edicta *R* 2. g) perfidiam *R* 2. h) consecratione *R* 2.

1) *Cf.* 1. *Cor.* 1, 23. 24.

IIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De cunctis Iudeorum erroribus generaliter extirpatis.

Nullus Iudeorum sacre religionis christianam fidem, quam sancti percepit tinctione baptismatis[a], aut profanet[b] aliquatenus aut relinquat. Nullus hanc factis, nullus dictis inpugnet. Nullus huic absconse, nullus palam insultet. Nullus fugere ad hanc evadenda[c] contendat. Nullus, ut hanc effugiat, quibuscumque latibulis sese hoccultandum iniciat. Nullus spem quandoque profanationis iterande contineat. Nullus confidentia renovandi erroris adsumat. Nullus prorsus perfidia[d] et christiane religioni obvia secta[d] corde teneat, verbis promat, factis ostendat. Nullus ex his, que in eorum placitis sunt conscripta eorumque publica scriptione notata[1], temerare istudeat vel reverrare[e] presumat. Nullus omnium morum[f] vetitorum conscium vel operatorem celare adtemtet. Nullus inventum latentem pubplicare[g] retardet. Nullus auditam latebram denuntiare recuset. Cunctorum namque eorum quisque transgressor inventus constitute legis erit subplicio[h] puniendus.

V. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ne Iudei[a] more suo celebrent pasca[a].

Nullus de Iudeis XIIII. luna[2] mensis alicuius[b.3] faciat pasca, neque dierum ipsorum, ut soliti sunt[b], sollemnia celebrabunt. Non dies festos omnis sollemnitatis mediocres aut summos quisque eorum[c] venerabitur aut intendat errore vel honore vetusto, non[c] ferias custodiet, non sabbata et omnia festa ritum[d] observantie sue deinceps aut coleat[e] aut contingere quandoque presumat. Nam perventus mox speciali damnationis sue multabitur ultione[f].

IIII. a) bautismatis *R* 1. b) profane *R* 1. c) evadendam *R* 2. d) perfidiam — obviam sectam *R* 2. e) *ita emendavi* (= reverrere); severrare *R* 2; reverare *E* 1; verberare *R* 1. f) *ita R* 1. 2; horum *E* 1. 2. *alii*. g) publicare *R* 2. h) supplicio *R* 2.
V. a) Iudei — pasca *legi nequeunt R* 1. b) alicuius — sunt *des. R* 1. c) eorum — non *des. R* 2. d) ritu *R* 1. e) *ita R* 1. 2. f) ultionem *R* 1.

1) *Exemplum placiti huiusmodi exstat infra c.* 17. 2) *'Luna quarta decima' dicitur dies quartus decimus post primam lunam.* 3) *Iudei pascham celebrant luna quarta decima mensis, quem dicunt Nisan, christiani vero die dominico post lunam quartam decimam post aequinoctium vernum.*

VI. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ne Iudei more suo fedus conpulent nuptiale[a].

Nemo ex Iudeis propinquitate[b] sanguinis sui coniugio[c] copulet, adulterio polluat, incesto[d] conmaculet. Nullus usque ad sextum generis gradum coitum[e] personam quamcumque contingat. Nullus festa nuptialia aliter, quam christianorum mos habet, vel abpetat[f] vel usurpet. Nam detectus damnationis date ultionibus punietur.

VII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ne[a] Iudei carnis faciant circumcissiones[a].

Nullus Iudeorum circumcissionem operabitur carnis. Nullus hanc sibi fieri patietur indemnis. Non servus, non ingenuus aut libertus, incola vel extraneus eiusdem detestande sectionis[b] obprobrium quacumque occasione aut perferet aut alteri inferre presumat. Nam quicumque isponte talia fecisse vel sustinuisse probabitur, date[c] legis severitate plectetur.

VIII.[a] FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ne Iudei more suo diiudicent[b] escas[a].

Cum beatus Paulus apostulus[c] dicat: 'Omnia[1] munda mundis, coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum', merito Iudeorum detestabilis vita et discretionis horrende mundicia omni sordium errorem[d] inmundior et refelli[e] oportet et habici debet. Ne quis ergo ex his primeve ritu[f] tradicionis et usuati consuetudine moris mundas ab inmundis diiudicet escas. Nemo sumenda inhonesta reiciat, que valde bona esse sui condicio probat. Nemo ex his aliut privet, aliut usurpet, nisi tantum illa discretione servata, que ab omnibus christianis tenetur salutaris et congrua. Alioquin in transgressione quisque detectus constitutis erit suppliciis addicendus.

VI. a) nuptiarum *R* 1. b) propinquitatem *R* 2. c) coniuctio copulent *R* 1. d) incestu *R* 2. e) *intellige:* coitu; coita *R* 2. f) adpetat *R* 2.
VII. a) *rubrica deest R* 2. b) *ita E* 1. 2. *alii;* sanctionis *R* 1; setcanis *R* 2. c) data *R* 1.
VIII. a) *inscriptio et rubrica legi nequeunt R* 1. b) diiindicent *R* 2. c) apostolus *R* 2. d) *ita R* 1. 2; *lege:* errore. e) *ita R* 2; refilli *R* 1. f) *ita E* 1; ritum *R* 1; (primave)rit ut *R* 2.

1) *Tit.* 1, 15.

VIIII. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ne Iudei questione[a] christianos inscribant.

Speciali hoc decreto censetur, nulli Iudeo pro qualicumque[b] negotio quandoque licere contra christianum, quamvis humilis servilisque persone, testimonium dicere neque pro qualibet actione aut inscriptionem[c] christianum inpetere, aut pro Iudeorum causis quacumque factione hunc tormenta subire. Profanum etenim satis est infidelis fidem fidelibus anteponere et membra Christi adversariorum eius molestiis subiugare. Sane si idem inter se causarum negotia repperiantur habere, et testificandi adversum se et in[d] servis suis tantumdem coram christianis iudicibus questionem inicere sit illis liberum ex lege licere.

X. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

Ne Iudei contra christianos testificentur, et quando ex illis progenitis testificari sit licitum.

Si coram hominibus reppertum mendacium et infamem[a] facit et damnis adfligit, quanto magis in divina fallax fide perventus non erit penitus[b] ad testimonium admittendus. Merito ergo testificari proibiti sunt Iudei, seu baptizati, sive non extiterint baptizati. De istirpe[c] autem illorum progeniti si morum provitate[d] et fidei plenitudine habeantur idonei, permittitur illis inter christianos veridica[e] quidem testificandi licentia, sed non aliter, nisi sacerdotem[f], regem vel iudicem mores illorum et fidem omnimodis conprobantes[g].

XI. FLAVIUS GLORIOSUS RECCESSVINDUS REX.

De pena, qua perimenda est transgressio Iudeorum.

Hec de sino[a] fortissimarum legum sententia emanat ad puniendam perfidiam Iudeorum, ut, quicumque aut superioribus vetita legibus aut suis inixa[b] placitis temerare voluerit vel frustrare presumserit, mox iusta[c] isponsionem[c] ipsorum gentis sue manibus aut lapide perimatur aut igne cremetur. Quod si denotatum cri-

VIIII. a) questioni *R* 1. b) quacumque *R* 1. c) scriptione *R* 2. d) inter *R* 1.
X. a) infamen *R* 1. b) *deest* *R* 1. c) stirpe *R* 2. d) pravitate *R* 2. e) *ita* *E* 1. 2; verefica *R* 1; veredicant *R* 2. f) sacerdote rege vel iudice *R* 2. g) *ita* *R* 1; conprobante *R* 2. *E* 1.
XI. a) sinu *R* 2. b) *ita* *R* 1 (*i. e.* innexa); inexa *R* 2. c) *i. e.* iuxta; iuxta sponsionem *R* 2.

mine reum principalis pietas reservaberit[d] viviturum, ille cui placuerit serviturus a rege donetur, et omnia bona eius aliis possidenda tradantur; sicque fiat, ut nec rem amissam recipiat dominus, nec libertatem reppereat[e] servus[f].

XII. FLAVIUS RECCAREDUS[a.1] REX.

Ne Iudeus[b] christianum mancipium circumcidat.

Nulli[2] Iudeo liceat christianum mancipium conparare vel donatum accipere. Quod si conparaverit vel donatum acceperit et eum circumciderit, et pretium perdat, et quem acceperat liber permaneat. Ille[2] autem, qui christianum mancipium circumciderit[c], omnem facultatem suam amittat et fisco adgregetur[d]. Servus vero vel ancilla, qui contradixerint esse Iudei, ad libertatem perducantur.

XIII. FLAVIUS SISEBUTUS REX.

De mancipiis christianis, que a Iudeis aut vendita aut libertati tradita esse noscuntur.

Sanctissimis hac beatissimis Agapio[3], Cicilio[4], item Agapio[3] episcopis sive iudicibus[a] ibidem institutis, similiter et reliquis sacerdotibus vel iudicibus in territoria Barbi[5], Aurgi[6], Sturgi[7], Iliturgi[8], Viatia[9], Tula[10],

d) reservaverit *R* 2. e) repararet *R* 2; reparet *E*. f) secura *R* 1.
XII. a) *ita R* 2; Recċđs *R* 1, *quo compendio alias quidem Reccessvindus significatur, hic tamen* Reccaredus *legendum est, quia* gloriosus, *quod soli Reccessvindo eique semper in hac legis Vis. forma tribuitur, deest.* b) Iudus *R* 1. c) circiderit *R* 1. d) adcregetur *R* 1.
XIII. a) iudibus *R* 1.

1) *Hanc legem a Reccaredo I. datam esse, quod codices nostri probant, iam suspicati sunt Helfferich, 'Westg. R.' p.* 42, *et Grätz, 'Westg. Gesetzg. betr. d. Juden' p.* 31. *Dubito autem, num haec lex ea sit, quam contra perfidiam Iudeorum a Reccaredo rege datam esse Gregorius M. papa in epistola a.* 599, *IX,* 228 *sq. (Reg. pontif., ed.* 2. *I, nr.* 1757*) scribit.* 2) *Haec constitutio ex legibus Romanis recepta est; cf. L. Rom. Vis. C. Th. III,* 1, 5*; XVI,* 4, 1. 2*; Paul. V,* 24, 3. 4. *Cf. praeterea Concil. Tolet. III. c.* 14. *et IV. c.* 59. 66. 3) *Alter Agapius episcopus Tuccitanus, alter Cordubensis; cf. Florez, 'España sagrada' XII, p.* 398 *sq.; X, p.* 228 *sqq.* 4) *Caecilius episcopus Mentesanus, l. c. VII, p.* 249 *sqq.* 5) *Olim municipium Singiliense Barbense, nunc 'el Castillon' prope Anticariam ('Antequera'), prov. 'Malaga'; cf. Corp. Inscr. Lat. II, p.* 272. 6) *Nunc 'Jaen'; cf. C. I. L. II, p.* 452. 7) *Vel Isturgi, nunc 'los Villares' prope 'Andujar', prov. 'Jaen'; cf. C. I. L. II, p.* 297. 8) *Vel Illiturgi nunc 'las Cuevas de Lituergo' prope 'Andujar'; cf. C. I. L. II, p.* 297. 9) *In inscriptionibus Vivatia, nunc 'Baëza', prov. 'Jaen'; cf. C. I. L. II, p.* 449 *sq.* 10) *Olim Tugia, Graece: Τουία, nunc 'Toya' (fortasse supra emendandum est: Tuia); cf. C. I. L. II, p.* 448.

Tutugi[b.1], Egabro[2] et[c] Epagro[d.3] consistentibus. Dudum late constitutionis autoritas a domino et precessore nostro Reccaredo rege[4] sufficere poterat, ut mancipia christiana nullatenus in Aebreorum iure manerent obnoxia, si inpostmodum contra iustitie instituta[e] eorum pravitas subripiendo principum animos aliqua sibi iniusta non poposcissent beneficia. Proinde, quia Deo adiubante[f] legem fieri decrevimus et fraudibus eorum per diversa capitula[g] obstitimus[h], ideo pro eo[g], quod retro tempore fuerat vitiatum, iuxta edictum ante dicti principis decernimus: ut, si qua christiana mancipia eo tempore, quo[i] autoritas data est, in eorum iure fuisse probantur[k], seu sint libertati tradita, seu forte ad libertatem non fuissent perducta, ad civium Romanorum privilegia iuxta nostre legis ędictum transire debeant. Nam, etsi qua inlicito[l] ausu de hisdem mancipiis, que per constitutionem regiam fuerant absoluta, in iure cuiuslibet per quamcumque scripturam transegisse visa sunt, rescissa tali conligatione ad istatum[m] ingenuitatis, recepto iuxta leges pretio a vinditoribus[n], revertantur et prenotati[o] in polipticis publicis adque secundum eorum peculium iustissima aderatione censiti[p] vitam[p] in propriis laboribus ingenuitate transigere valeant. Si qua vero mancipia post metas dierum, in qua autoritas sepe dicti principis promulgata est, ab illis quolibet[q] titulo[r] iustissime conquisita sunt, aut vendere aut libertare, prout maluerint[s], usque ad kalendas Iulias licentiam illis[c] tribuimus. Hii vero christiani, qui ab Ebreis quocumque tempore circumcisi sunt vel in ritu[t] eorum sunt, legali ordinatione multentur. Nam et de his, qui per legem absoluti esse cernuntur, qui ab ipsis Ebreis servi addicti sunt vel hucusque retenti, sicut ingenuis legibus eis satisfacere non morentur. Iudei igitur, qui ad fidem sanctam confugium visi sunt fecisse, portionem sibi debitam ex successione parentum in mancipiis accipiant.

b) Tutigi *R* 2. c) *deest* *R* 1. d) Epagri *R* 2. e) institute instituta *R* 1. f) iubante *R* 1. g) capitula — eo *abscisa desunt* *R* 1. h) *ita* *E* 1. 2; obtinuimus *R* 2. i) e quo *R* 1. k) probatur *R* 1. l) inlicita ause *R* 1. m) statum *R* 2. n) venditoribus *R* 1. o) notati *R* 1. p) censiti tam *pro* c. v. *R* 1. q) quelibet *R* 1; colibet *R* 2. r) titulis *R* 1. s) maluerit *R* 2. t) ritum *R* 1.

1) *Idem nomen exstare in inscriptione C. I. L. II, n.* 3406: res publica Tuatuc[ensis] *(nunc 'la Galera' prope 'Baza', prov. 'Granada'), feliciter coniecit Aem. Hübner l. c. p.* 461. 2) *Olim Igabrum, nunc 'Cabra', prov. 'Córdova'; cf. C. I. L. II, p.* 215. 3) *Olim Ipagrum, nunc 'Aguilar de la Frontera', prov. 'Córdova'; cf. C. I. L. II, p.* 205. 4) *Cf. supra c.* 12.

Venditiones vero, que facte fuerint, quos in unum tempus venditionis invenerit, parentum vel filiorum nulla sit in[u] distrahendo divisio, sed in unum ad conparantis transeant[v] dominium. Nam et quisquis de Iudeis sub nomine proprietatis fraudulenta suggestione aliquid a precessoribus nostris visus est promeruisse, exacta eius autoritate, fisco nostro faciat issociari[w]. Mancipia vero Iudeorum, que ad baptismi gratia fecerint[x] confugium, ubicumque reperta fuerint[y], exigantur et libera[z] dominis[y] suis reddantur; ita ut, qui habet suum peculium, in ea libertate illi[u] conferatur, et[u] qui non habuerit, a manumissore, prout vires habuerit, illi concedatur; et descripti[a] sicut ceteri eorum libertati[b], census pro eo peculio illis inponatur.

XIIII. FLAVIUS SISEBUTUS REX.

Ut nullis modis Iudeis mancipia adhereant[a] christiana, et ne in sectam[b] eorum modo quocumque ducantur.

Universis populis ad regni nostri provincias pertinentibus salutifera remedia nobis gentique nostre conquirimus, cum fidei nostre coniunctos de infidorum manibus clementer eripimus. In hoc enim ortodoxa gloriatur fidei regula, cum nulla in[c] christianis habuerit[d] potestate[e] Ebreorum execranda perfidia. Habominanda[f] sunt ergo in christianis funesta Iudeorum imperia, et reducenda est sub amore catholico[g] plebs[g] Deo sacrata in gratia. Ob hoc hac in perpetuum valitura lege sanccimus adque omni cum palatinum[h] officio futuris temporibus instituentes decernimus, nulli Hebreo ab anno regni nostri feliciter primo christianum liberum vel servum mancipium in patrocinio vel servitio suo habere. Nullum[i] ex his mercennarium nullumque sub quolibet titulo sibimet[k] adherentem hec[l] divalis sanctio fore permittit. Vendere tamen infra fines regionum nostrarum in his locis, ubi conmanere videntur, cum omni peculio christiano, cui fas fuerit, iustissimo pretio libera facultas subiaceat. Nec liceat venditoribus in alias eos[m] regiones transferre, nisi ubi eorum mancipiorum sessio iudicatur

u) *deest* *R* 1. v) transeat *R* 1. w) ussociari *R* 2. x) fecerunt *R* 2. y) fu[erint — domi]nis *uncis inclusa abscisa desunt* *R* 2. z) libera a d. *R* 2. a) descriptis sicut et ceteri *R* 2. b) *ita* *R* 2. *E* 1; liberti *E* 2. *alii; deest* *R* 1.

XIIII. a) adhereat *R* 1; adereant *R* 2. b) secta *R* 1. c) cum *R* 1. d) habuerint *R* 1; abuerit *R* 2. e) potestatem *R* 2. f) Abominanda *R* 2. g) cahtolico plevis *R* 1; catholice plebs *R* 2. h) palatino *R* 2. i) Nullus *R* 1. k) sibi et *R* 1. l) et divallis *R* 1. m) *deest* *R* 1.

et mansio. Quod si ita proveniat, ut hii[n], qui transacti fuerint, nihil in suo cernantur habere peculio, tantum hiis[o] mancipiis a venditoribus dare precipimus, quantum illis sufficere ad excolendum vel gubernandum se invenerit comparantis electio, ne sub nomine emtionis non[p] tam[p] transactio, quam videatur[q] esse exilium[r]. Libertare[s] vero servum christianum Hebreus si maluerit, ad civium Romanorum dignitatem eundem manumittere debebit; nulli scilicet Hebreo nec cuilibet obsequio reservato[t], sed vitam suam ubi voluerit manumissus procul ab[u] Hebreorum[u] consortio transigendi habeat potestatem. Quod si calliditatis[v] fraudulentia Hebreus infestus venditionem adque libertatem tali sub dolo confecerit, ut quedam deceptionis argumentatio vel venundatio vel[w] manumissio futuris temporibus invido dolo preveniat, quatenus hunc captiositas ementis adque vendentis dolo malo decipiat: huius nefandi isceleris argumentum ingenuus si prodiderit, facultatem sibi profuturam in omnibus Iudei percipiat. Christianus re vera, quem similis presumtio reum fecerit[w], nullis si fuerit facultatibus latus, in servitio cui princeps voluerit redigatur. Si rerum certe illi ambitio[x, 1] fuerit, medietate fisco coniuncta, perpetua ipse notetur infamia. Servus vero huius calliditatis detector liberum se gaudeat profuturum, et in eius consistat adsiduus patrocinio, in cuius cernitur actenus fuisse servitio. Ut autem eius firmissima libertas permaneat, vicarium a fisco servum dominus pro eodem accipiat, et insuper libram auri ab ipsis, quorum revelabit scelera, illi exacta proficiat. Quod si Hebreus circumciderit christianum aut christianam in suam sectam ritumve transduxerit, cum aumento[y] denuntiantis capitali subiaceat supplicio, eiusque sine dubio bona incunctanter sibi vindicet fiscus. Mancipia vero, que ex christianorum et Hebreorum conubiis nata vel genita esse noscuntur, id observari censuimus, ut christiana efficiantur. Si certe hii, qui in ritu Hebreorum[z] transducti sunt, in ea perfidia istare[a] voluerint, ut minime ad sanctam fidem[b] perveniant, in conventu populi verberibus cesi adque turpiter decalvati christiano, cui a

n) hi *R* 2. o) his *R* 2. p) nota *R* 1; notam *R* 2. q) videtur *R* 1. r) exilio *R* 1. s) Liberare *R* 2. t) servato et *pro* res. sed *R* 1. u) habere orum *R* 1; ab ebreorum *R* 2. v) galliditatis *R* 1. w) vel — reum fecerit *desunt, 6 lineis vacuis relictis* *R* 2. x) *ita* *R* 2. *E* 1; habinitio *R* 1; abitatio *E* 2. y) augmento *R* 2. z) Iudeorum *R* 2. a) stare *R* 2. b) fidem — permanere *desunt, 7 lineis vacuis relictis* *R* 2.

1) *'Ambitio'* = *splendor; cf.* 2. *Par.* 16, 14; 1. *Macc.* 9, 37; *Act.* 25, 23.

nobis iussum fuerit, perpetuo servitio servituri subdant[ur[c]. Quod si tam inlicita conubia fuerint perventa, id elegimus] observandum, ut si volumtas subiacuerit[d], infidelis[d] ad fidem sanctam perveniat. Si certe distulerit, noverit se a coniugali consortio divisum adque divisa in exilio perenniter permanere. Inter cetera hoc adicientes precipimus, ut, dum quispiam Hebreorum certa devotione in catholicam confugium fecerit fidem et purificationis unda labacrum sanctum[e] susceperit, quidquid eodem tempore in omnibus rebus conprobatur habere, remota cunctorum molestia, ut vere fidelis sibi perpetim vindicet. Hoc vero edictum infra die[f] kalendarum proxime succedentium Iuliarum inplere cunctos per nostras a Deo conlatas regiones modis omnibus premonemus. Quibus ęvolutis kalendis, aput quemlibet Hebreum christianum fuerit reppertum mancipium, medietas facultatis Hebrei huius fisco subiaceat, et libero[g] reddito, qui per suam proditionem fuerit aput eum reppertus, nihil sibi Hebreus de persona eius vel peculio ultra defendat. Hanc vero legem, quam pietatis et religionis amore concepimus pro nostro populique nostri remedio, in perpetuum suffragante[h] autore Domino valituram[i] esse censemus. Successores quoque nostros legis huius instituta servantes victrix Christi victores faciat dextera, et eius solium in veritate conroboret, cuius in hoc fidem[k] inspexerit divina clementia. Et licet huius legis prolata[l] sententia a nemine temerari posse credamus, audacia tamen transgressoris et non venerabiliter conservantis sit in hoc seculo ignominiosior cunctis hominibus, et vita illius eodem in tempore concidat, quo sinistre partis adsensum in tam nefaria volumtate perduxerit detestanda temeritas, tantumque obnoxius in eternum peccatorum mole detineatur, in quantum transgressor[m] fuerit legis huius salubre decretum. Futuri etiam examinis terribile cum patuerit tempos[n], et metuendus adventus Domini fuerit reservatus, discretus a Christi grege prespicuo, ad levam[o] cum Hebreis exuratur flammis atrucibus[p], comitante sibi diabulo, ut ultrix in transgressoribus et eterna pena deseviat, et locuplex remuneratio christianis faventibus hic et in eternum copiosa[q] proveniat[q].

c) *uncis inclusa, quae abscisa desunt etiam R* 1, *suppleri secundum E* 1. d) supplacuerit infideli *R* 1. e) sancti *R* 1. f) diem *R* 2. g) liberto *R* 1. h) suffragantem *R* 1. i) valitura *R* 1. k) fide *R* 1. l) prolatam scientiam *R* 2. m) transgressus *R* 2. n) tempus *R* 2. o) laeva *R* 1. p) atrocibus *R* 2. q) *abscisa des. R* 1.

XV. FLAVIUS[a] GLORIOSUS RECCESSVINDUS[a] REX.

De interdicto omnibus christianis, ne quisque Iudeum quacumque factione adque favore vindicare vel tueri[b] pertemtet.

In conclusionem omnium preteritarum legum, quas ad conterenda[c] perfidia Iudeorum tam nostra intentio quam precessorum[d] nostrorum studia decreverunt, oportuit hanc novissime legem ad robor soliditatis[e] adicere et conpetenti munimento premissa ex ordine roborare. Postquam enim dedimus sacre fidei profanis hostibus conpetens repudium et cunctis adinventionibus perfidorum posuimus ex obvio terminum, debite conpulsi sumus, et ea, que concreta sunt, solidare, et que consolidata sunt, pulcritudine venustare, ut, quantum[f] artifex vivacius[g] expresserit ingenium cogitationis in arte, tanto vigore simul et decus adsumat qualitas forme. Ne ergo quibuscumque adinventionibus calliditas Iudeorum, indesinenti persequenda conatu[h], subrepat obtate profana[i] iura licentie, hoc providenter legis huius decernitur sanctione, ut nullus de religiosis cuiuscumque hordinis vel honoris seu de palatii mediocribus adque primis vel ex omnibus cuiuslibet qualitatis aut generis a principum vel quarumcumque potestatum aut obtineat aut subrepat animis, Iudeos[k] sive[k] non baptizatos in sue observationis detestanda fide et consuetudine permanere, sive eos, qui baptizati sunt, ad perfidiam ritumve pristinum quandoque redire. Nullus sub patrocinii nomine hos pro sue pravitatis licentia conetur in[l] quippiam defensare. Nullus quocumque argumento aut[m] factione illis hanc defensionem[n] conetur[l] inpendere, per quam liceat eis obvia[o] sancte fidei et christiano contraria[p] cultui palam[q] aut occulte[r] aliquatenus adtemtare, nequiter proferre vel tangere. Quod si quispiam hec presumserit temerare, si episcopus fuerit aut etiam ex ceteris clericis adque religiosis vel certe ex cunctis laicis quisque deprehensus extiterit, a convento[s] catholicorum seclusus, excomunicatione ecclesiastica[t] feriatur et quarte partis omnium bonorum suorum amissione multabitur, que fisco

XV. a) Flav. gl. Recc. *legi nequeunt* *R* 1. b) tuere *R* 1. c) conterendam perfidiam *R* 2. d) presessorum *R* 1. e) soliditates *R* 1. f) *ita* *R* 1; quamto *R* 2. g) vivacibus *R* 2. h) conatum *R* 1. i) *ita* *E* 1; profanat iura *R* 2; profane iura *R* 1. k) *verba:* sive baptizatos, *quae sequuntur in ed. Madrit., desunt* *R* 1. 2. *E* 1. l) in — conetur *des.* *R* 2. m) *ita* *E* 1. *alii;* ad *R* 1. n) *ita* *E* 1. *alii;* defensione *R* 1. o) obviasse *pro* obvia sce (= sancte) *R* 1. p) contrario *R* 1. q) pala *R* 1. r) occultare *R* 1. s) conventu *R* 2. t) eclesie *R* 1.

non dubie[u] quamtotius connectetur[v]. Dignum etenim est[w] eos aliquandiu a[x] fidelium Christi societate divelli, et rerum damno[y] multari, qui adponunt Christi amorem et veritatis speciem consensu[z] inimicorum eius detestabiliter inpugnare[a], in legum[b] transgressionibus illa inmobiliter sententia[c] permanente[c], quam dive memorie Sisebutus rex visus est in huiusmodi actione superiori lege sancsisse.

XVI. FLAVIUS CHINDASVINDUS REX.

De Iudaizantibus christianis.

Sicut deflendum a christianis est eorum scelus, qui in Christo prevaricatores exsistunt, ita modis omnibus decernendum, ut nullus omnino veniam mereatur, qui a meliori proposito[a] ad deterius declinasse convincitur. Quia ergo crudelis et stupenda presumtio crudeliori debet extirpari supplicio, ideo legis huius ędicto decernimus, ut, quicumque christianus hac presertim a christianis parentibus ortus, sexus scilicet utriusque, circumcisiones vel quoscumque ritos Iudaicos exercuisse reppertus est vel, quod Deus avertat, potuerit ulterius repperiri, conspiratione et[b] zelo catholicorum tam nobis[c] et atrocioribus penis adflictus morte turpissima perimatur, quam orrendum et execrabile malum est, quod ab eo constat nequissime perpetratum. Eorum vero bona sibi procul dubio fiscus adsummat, si heredes vel propinquos talium personarum facti huius error consentiendo conmaculet.

XVII.

Placitum Iudeorum in nomine principis factum.

Clementissimo hac serenissimo domino nostro Reccessvindo regi omnes nos ex Hebreis Toletane civitatis, qui infra suscripturi vel signa facturi sumus. Bene quidem hac[a] iuste dudum[b] nos meminimus conpulsos fuisse, ut placitum in nomine dive memorie Chintilani regis pro conservanda fide catholica conscribere debere-

u) dubiet *R* 1. v) quonectetur *R* 1. w) *deest R* 1. x) ad *R* 1. y) damnum *R* 1. z) conseusum *R* 1. a) inpugnare — inmobiliter *des. R* 2. b) regum *R* 1. c) sententiam manente *R* 1.

XVI. *Deest R 2, ubi tamen rubrica in indice capitulorum sub numero XVI. exstat ante* Placitum Iudeorum *(infra c. XVII).* a) *ita E* 1. *alii;* preposito *R* 1. b) *ita E* 1. *alii;* ęcęlo *pro* et zelo *R* 1. c) *i. e.* novis.

XVII. a) ac *R* 2. *E* 1. b) in nomine *R* 2.

mus; sicut et fecimus. Sed quia et[c] perfidia nostre obstinationis et vetustas parentalis erroris nos ita detinuit, ut nec veraciter Iesum Christum dominum crederemus nec catholicam fidem sinceriter teneremus, idcirco nunc libenter hac placite ispondimus[d] glorie vestre, tam pro nobis quam pro uxoribus et filiis nostris, per hoc placitum nostrum, ut deinceps in nullis observationibus, in nullis usibus Iudaicis misceamur. Iudeis[e] etiam non baptizatis nullo penitus execrando consorcio sociemur[e]. Non more nostro propinquitate sanguinis usque ad sextum gradum incestiva coniunctione vel fornicatione iungamur[f]. Non coniugia ex genere nostro aut nos aut filii nostri vel nostra posteritas nullatenus sortiamur[g], sed in utroque sexu deinceps christianis iugali copula conectamur[h]. Non circumcisiones carnis operemur. Non pasca et sabbata[i] ceterosque dies festos iuxta ritum Iudaice observantie celebremus. Non escarum discretionem[k] vel consuetudinem teneamus. Non ex omnibus, que Iudeorum usus et abominanda consuetudo vel conversatio agit, aliquatenus faciamus; sed sincera fide, grato animo, plena devotione in Christum filium Dei vivi, secundum quod evangelica et apostolica tradicio habet, credamus adque hunc confiteamur et veneremur[l]. Omnes etiam usus sancte christiane religionis tam in festis diebus vel in coniugiis[m] et escis quam in observationibus universis veraciter teneamus et sinceriter amplectamur, nullo reservato aput nos aut oppositionis obiectu aut fallacie argumento, per quod aut illa[n], que facere denegamus, iterum faciamus aut hec, que facere promittimus, minime vel non sinceriter conpleamus. De suillis vero carnibus id observare promittimus, ut si eas pro consuetudine minime percipere potuerimus, ea tamen, que[o] cum ipsis decocta sunt, absque fastidium et orrore sumamus. Quod si in omnibus, que supra taxata sunt, in quocumque vel minimo transgressi[p] inventi fuerimus aut contraria christiane fidei agere presumserimus, aut que congrua catholice religioni promisimus, verbis aut factis inplere distulerimus, iuramus per eundem Patrem et Filium et Spiritum sanctum, qui est unus in trinitate

c) hoc *vel* hot *R* 1. d) spondemus *R* 2. e) Iudeis — sociemur *des.* *R* 2. f) iungamus *R* 1. g) sociamur *R* 2. h) nectamur *R* 2. i) *reliqua omnia desunt* *R* 2. k) discretione *R* 1. l) *ita* *E* 1. *alii;* veneremus *R* 1. m) *ita* *E* 1. *alii;* conviviis *R* 1. n) *ita* *E* 1. *alii;* alia *R* 1. o) *ita* *E* 1. *alii;* quarum *pro* q. c. *R* 1. p) transgressores *E* 1. *alii.*

Deus: qui[q] ex nobis horum[r] omnium vel unius transgressor inventus [fuerit[s]], aut a nobis ignibus vel lapidibus perimatur, aut, si hunc ad vitam glorie vestre reservaverit pietas, mox amissa libertate tam eum quam omnem rei ipsius facultatem cui elegeritis perenniter deserviendum[t] donetis, vel quidquid ex eo aut rebus eius facere iusseritis, non solum ex regni vestri potentiam, sed etiam ex huius placiti nostri sponsione potestatem liberam habeatis.

Facto placito sub die duodecimo kalendas Martias, anno feliciter sexto regni glorie vestre[1], in Dei nomine Toleto.

EXPLICIT.

q) quia qui *E* 1. *alii.* r) orum *B* 1. s) *deest B* 1. t) *ita E* 1. *alii;* deservienda *B* 1.

1) *Si anni universi totius regni numerantur, est d.* 18. *Febr. anni* 654, *si anni regni post mortem patris, anni* 658.

CHRONICA SEU SERIES REGUM VISIGOTHORUM LEGI RECCESSVINDIANAE ADDITA.

Ex R 1.

CRONICA[a] REGUM[a] VISI[GOTOR]U[M][b] . . . . ab aera CCC . . . . Gallicia . . . . *

*) *Cf. cum hac rubrica, maxima ex parte deleta, quae praebent alii codices: cod. Havn. reg.* 805: In Dei nomine incipiunt nomina regis Gotorum ab era CCC. sub Alarico rege deinde Goti ingressi sunt in Italia. Post quem anno sexto Goti Galias (Golias *c.*), septimo anno Goti Spania ingressi sunt. *Cod. Vatic. regin.* 667: Alarico regnante ab aera CCCI. ingressi sunt Gothi in Italiam. Post huius annos reges Gothi Galliam ingressi sunt. Post septem annos Gothi Hispaniam migraverunt.

Athaulfus reg. ann. VI.[c]
Searicus reg. ann. VII.

Valia reg. ann. III.
Theuderedus reg. ann. VIIII[d].

Ex R 2.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESU CHRISTI INCIPIT CRONECA REGUM VISEGOTORUM.

Era quadringentesima [1] in Gotis primus rex Atanaricus efficitur, post hunc Alaricus, quo in Italia mortuo Ataulfus elegitur[a]. Isto regnante Goti relicta Italia Galias ac post Spanias occupant. Anni vero regum hac summa notantur:

Atanaricus reg[navit] an[no]s XIII.
Alaricus reg. ann.[b] XXVIII in Italia.

Ataulfus reg. ann. VII.
Sigericus reg. ann. VII; alibi semis tanti[c] d.[c]
Walia reg. ann. III.
Teuderedus reg. ann. XXXIII.

R 1. a) *ita R* 1, *ut videtur, sed post* REGUM 2 *litt. evanidae exstare videntur.* b) UISICUM, *ut videtur R* 1; *in reliqua linea parte exstare videntur:* a . . . . . uisque. c) *ita vel* V *R* 1. d) *ita perperam R* 1.
R 2. a) *corr.* eligitur *R* 2. b) *semper* ans̄, *si plures anni;* an̄ *vel* anō, *si unus indicati sunt.* c) *fortasse* tantum dies *intelligendum.*

1) = *a. p. Chr.* 362.

Ex R 1.	*Ex R* 2.
Thurismundus reg. ann. III.	Turismundus reg. ann. III; alibi unum reg.
Theudericus reg. ann. VII.	Teudericus reg. ann. VII; alibi XIII.
Aeuricus reg. ann. XVIIII.	Euricus reg. ann. XV.
Alaricus reg. ann. XXVII.	Item Alaricus reg. ann. XXIII.
Gesaleicus reg. ann. V.	Gesalecus reg. ann. III et in latebra ann. I; alibi XV.
Thedericus[a] reg. ann. XV. Iste ab Italia veniens, non tam suo ordine regnum in Spania tenuit, quam tutelam agens Amalarici nepoti[b] sui per consules[c].	Item Teudericus de Italia regnavit in Spania tutelam gerens Amalarico nepoti suo pro consules ann. XV.[a]
Amalaricus reg. ann. V.	Amalricus reg. ann. V.
Theudi reg. ann. XVII, m.[d] VI, d.[e] XIII.	Teudi reg. ann. XVI, mens. VI.
Theudisclus reg. ann. V, m. III.	Teudisclus reg. ann. I, mens. VI, dies XIII.
(Agila deest.)	Agila reg. ann. V, mens. VI, dies XIII.
Athanagildus reg. ann. XVI, m. VI.	Atanagildus reg. XV, mens. VI, vacante regnum mens. V; et alibi XIII.
Leuva reg. ann. IIII, m. IIII.	Liuba reg. ann. I.
Liuvigildus reg. ann. XVIII; sed secundo anno Leuvani in regno levatus est.	Liuvigildus reg. ann. XVIII.
Reccaredus reg. ann. XV, m. VII, d. XX.	Reccaredus reg. ann. XV, mens. VI[b], d. X.
Item[f] Leuva[f] reg. ann. I, m. VI, d. XII.	Item Liuva reg. ann. I, mens. VI.
Wittiricus reg. ann. VII, m. VIIII, d. XXVI.	Wittericus reg. ann. VI, mens. X.
Gondemarus reg. ann. II, d. X.	Gundemarus reg. ann. I, mens. X, d. XIIII.

R 1. a) *ita vel* Thidericus *R* 1. b) *ita R* 1. c) cōns *R* 1. d) m̄ *semper R* 1; *i. e.:* menses. e) d̄ *semper R* 1; *i. e.:* dies. f) . t . l . . ua *R* 1.

R 2. a) XLI *scriptum videtur R* 2. b) *ita ed. Arevalo, Isid. Op. VII, p.* 186; XV *R* 2.

Ex R 1.	*Ex R* 2.
Sisebutus reg. ann. VIII, m. X, d. XX.	Sisebutus reg. ann. VIII, mens. XI, d. XVI.
Reccaredus minor reg. ann. I, m. II, d. X.	Item Reccaredus reg. ann. III.
Suinthila reg. ann. X.	Suintila reg. ann. X.
Sisenandus reg. ann. V.	Sisenandus reg. ann. IIII, mens. XI, d. XVI.
Chintila reg. ann. III, m. VII.	Chintila reg. ann. III, mens. VIIII, d. VIIII.
Filius eius Tulga reg. ann. II, m. X.	Tulga reg. ann. II, mens. IIII.

Chindasvindus reg. ann. VI, mens. XIII, d. XX. Item cum filio suo Reccesvinto rege reg. ann. IIII, mens. VIII, d. XI. Obiit pridie kalendas[a] Octobris, era DCLXLI[1]. Reccesvintus solus reg. ann. XXIII, mens. VII, d. XI. Obiit kalendas Septembris[b] die, IIII. feria, ora[c] III, era DCCX, anni incarnationis domini nostri Iesu Christi DCLXXII, anni cycli decemnovalis octavo, luna III[2]. Idem cum patre suo reg. ann. IIII, mens. VIII, d. XI. Suscepit autem dominus Wamba regni guvernacula eodem die, quo ille obiit, in supradictis kalendis[a] Septembris dilata unctionis sollemnitate usque in diem XIIII. kalendas[a] Octobris, luna XI, era, quo supra[3]. Idem quoque gloriosus Wamba rex reg. ann. VIII, mense I, dies XIIII. Accepit quoque penitentiam predictus princeps die dominico exeunte, ora noctis prima, quod fuit pridie idus Octobris, luna XV, era DCCXVIII[4]. Suscepit autem succedente die, II. feria, gloriosus dominus noster Ervigius regni sceptra[d], quod fuit idus Octobris, luna XVI, era DCCXV[5], dilata unctionis sollemnitate usque insuper veniente die dominico, quod fuit XIIII. kalendas[a] Novembris, luna XXII, era quo supra[6].

R 2. a) klds. *R* 2. b) Seprb. *R* 2. c) ɵ *R* 2. d) septra *R* 2.

1) 1. *Oct.* 653. 2) 1. *Sept.* 672. 3) 18. *Sept.* 672. 4) 14. *Oct.* 680. 5) 15. *Oct.* 680. 6) 19. *Oct.* 680.

APPENDIX.

CAPITULA IURIS VISIGOTHICI RECUSA EX COLLECTIONE IURIS ROMANO-GOTHICA, REPERTA AB AUGUSTO GAUDENZI.

(1). VII. De[1] filiis ante patrem mortuis. Si cuicumque moriatur filius eius, antequam ille moriatur, et relinquant ei filii nepotes, ita ut unus relinquat unum filium et alius relinquat plurimos, et moriatur postmodum avus illorum intestatus: ille unus talem portionem accipiat ex hereditatem avi sui, qualem et alii plurimi, qui de fratre illius nati sunt. Et si fuerint filii tres vel quattuor, et moriantur duo ex illis, et reliquerit unus unum filium et alius frater plurimos, et moriatur post casus tertius frater sine filiis: omnes nepotes illius aequaliter portionem dividant, hoc est toti. Ita et si duae sorores relinquant filios, una plurimos et alia paucos, et tertia soror moriatur sine filiis: aequaliter partiantur filii earum hereditatem, sicut in edictum scriptum est.

(2). VIII. De naturalibus, qui de ancilla nascuntur, ita et si de ingenua absconse nati fuerint, et si non abeat filios de legitima uxore, potest fieri mater eorum, quae concuba fuit, uxor, cum conscientia tamen regis. Et postea illa mater filiorum in matrimonio, et filii eius sint liberi. Et potestatem habeat, si voluerit, pater derelinquere illis hereditatem suam. Si autem intestatus obierit, sint illi heredes filii.

1) *Interpretationem horum capitulorum omittens lectorem ad ea, quae disseruit Arthur Schmidt, 'Zeitschr. d. Sav.-Stift. IX, Germ. Abth.' p.* 228 *sqq., et quae monui 'N. Archiv' XII, p.* 392 *sqq., remitto.*

(3). VIIII. Si quis non habuerit filios legitimos de legitima uxore natos et habuerit naturales, quartam partem hereditatis suae habeat licentiam relinquere naturalibus, si voluerit, dum sanus est, per donationis chartulam, aut moriens per testamentum; ita tamen, si ancilla sit illa concuba ipsius, cum filiis suis ante testes legitimos ingenua dimittatur; ad iunctos filios et matrem illorum det hereditatis suae quartam portionem, nam amplius quarte portionis naturalibus dare non potest. Quod si filios de legitima uxore habuerit, nullatenus ei relinquere liceat naturalibus filiis nisi duodecimam partem; undecim reliquae partes ad legitimos remaneant filios. Si vero pater moriens non reliquerit aliquid naturalibus filiis, ingenui sint sivi contenti; et non eos revocent[a] ad servitium legitimi filii.

(4). X. Si quis iudex voluntate sua iudicaverit et edictum transgressus fuerit propter pecuniam et aliquem preiudicaverit, non sit. Quod si causam ipsam non preiudicaverit voluntariae, satis reducatur secundum edicti seriem.

(5). XI. Si quis iudex miserit nuntium ad aliquem veniendi ad iudicium, et ad quem miserit venire contempserit semel et bis, et si tertio ad iudicis iussum non venerit ad iudicium, perdat causam et restituat debitori[b] suo quod ei debere constiterit. Et si forte praesens non fuerit, quando iudicis praeceptio ad domum ipsius venerit, aut infirmitas illum tardaverit, aut forsitan in causa regis fuerit occupatus, si de his tribus una occupatio fuerit super eum, non molestetur. Et si postmodum venerit, restituat debitum suum secundum regis edictum.

(6). XII. Qui ad iudicium iudicatum non reddiderit debitum et contempserit in duobus mensibus, interpellet creditor regem aut iudicem, qui transmittat sagionem cum ipso, et tollat sagio ille de substantia eius quod ipsum debitum possit valere, quantum creditori suo restituere iussus fuerat, et reddat creditori. Et habeat creditor ille pecuniam apud se, usque dum reddatur ei debitum suum, quod ei lex reddi precepit.

(7). XIII. Si quis causam habet cum alio homine, sicut superius scriptum est, ad regem proclamet aut ad iudicem, quem rex constituit. Quod si, priusquam inter-

a) revocet *c.* b) creditori *emendavit Gaud.*

pellet, pigneraverit et tulerit ei unum caballum, componat solidos tres. Quod si bobem iugalem tulerit, det solidos duos ad hominem illum, cui caballum sibe bus fuerit; et quod pignaverit restituat. Si autem mancipium pignaverit, cum tres solidis eum restituat domino suo.

(8). XIIII. Si quis donaberit aliquid alio homini peculium suum, aut aurum sive argentum, aes aut ornamentum, mancipia aut de peculio aliquid, non requirat postea quod donavit neque vicissitudinem requirat, nisi quod ille sua voluntate retribuere voluerit. Habeat tamen testes duo aut tres ingenuos, testantes, quod illum non impromutuaverit, sed donaverit. Si autem donator ille mortuus fuerit, heredes illius non repetant[a] quod donatum est. Et si non habuerit testes ingenuos, qui ibidem presentes fuerunt in ipsa donatione, restituat ei quod ille promutuavit.

(9). XV. Si quis domum aut villam alio donaverit, hoc, quod donavit, per donationis chartulam firmet, ita ut in ea donatione ipse donator propria manu subscribat, et ipsa donatio non minus tribus testibus roboretur. Si autem ipsa donator et testes litteras nesciunt, unusquisque signum propria manu faciat, et donatio ipsa ante curiales deferatur. Quod si in civitate eadem curiales non possunt inveniri, ad aliam civitatem, ubi inveniantur, deferatur.

(10). XVI. Si quis mutuaverit tributario sive servo alieno sine iussu aut[b] conscientia domini sui, nihil a domino serbi exigat, neque a domo, in qua habitabit ille serbus, nisi de rebus servi, qui mutuum accepit. Ita tamen, si tributum suum non habeat serbus ille completum, ante[c] dominum suum restituat tributa de labore suo, et tunc, si aliquid remanserit de peculio ipsius, interpellet ille, qui illi impromutuavit; et serbum non tangat, sed sit domini sui.

(11). XVII. Si quis ingenuum hominem captivum aut in fame oppressum emerit super quinque solidos numerum, reddatur illi sex; si decem emptus fuerit, reddat duodecim; quod si plures eum sol. emerit, his similia restituatur; et redeat ad libertatem.

(12). XVIII. Si quis ingenuus absconse[1] peculium ad custodiendum acceperit, et hoc se postea accepisse ipse

a) repetat *c.* b) au *c.* c) *i. e.:* antea.

1) *Id est 'sine testibus'.*

negaverit conprobetur ei et reddat duplum. Si autem commendatum sibi ad custodiendum peculium per sua neglegentia perdiderit qualibet furto. restituat quod accepit. Quod si suam et alienam perdiderit causam. nihil dare cogatur.

13. XVIIII. Si quis serbum fugacem venientem ad se susceperit. sive tributarium sive serbum. et ipse se dixerit liberum esse. adducat eum ante priorem civitatis aut ante tres vel quattuor. ante quorum praesentiam se ingenuum dicat. Et postmodum si eum dominus suus invenerit et probaberit. quod serbus ipsius fuerit. et si fuerit inventus. is. qui eum ante testes suscepit. ipsum tantum solum reddat domino suo.

14. XX. Si cuiuslibet tributarius duxerit tributariam alienam uxorem et procreaverit filios ex ea. medietatem de filiis tollat pater et alia medietatem uxor. Et si cuiuslibet ancilla tulerit serbum alienum. omnes filii matrem sequantur. et dominus eius mulieris habeat omnes.

LEGES EXTRAVAGANTES.

1. *(Lex Visigoth. vulgata II,* 4, 7*).*

ANTIQUA[a].

De his, qui animas suas periurio necant[b].

Si quis animam suam periurio necaverit, seu quisque* presumtuose periurasse detegitur aut si quislibet videns se impressum sciendo veritatem negaverit, dum hoc[c] certius iudex agnoverit, addicatur[d] et centum flagella suscipiat et** statim sic notam infamie incurrat, ut postea ei testificari non liceat. Et*** si potentior fuerit secundum superiorem legem, que De falsariis[1] continetur, insistente iudice quartam partem facultatum rerum suarum amittat, illi consignandum, cui fraudem periurii moliri conatus est.

*) *Codd.* 3. 4: quisque periurare permiserit aut si[e] quislibet videns se in presumendo veritatem[f] negaverit et[g] periurasse detegitur[g], dum *etc.*
**) *Codd.* 3. 4: atque ad testimonium notam *etc.*
***) *Codd.* 3. 4: Et sicut superiori lege de falsariis continetur insistente iudice quartam partem facultatis sue admittat[h] *etc.*

1. *Codd.:* 1. *Cod. Escur. Z II* 2, *saec. XI; cf. N. Arch. VI, p.* 282 *sqq. (Cod. Cardon. ed. Madr.).* — 2. *Cod. Escur. V II* 15, *saec. XII; cf. N. Arch. VI, p.* 281. — 3. *Cod. Tolet. Cap.* 43, 6; *saec. XIII; cf. Arch. VII, p.* 720; *VIII, p.* 822. — 4. *Cod. Escur. S II* 21, *saec. XIV; cf. Arch. VIII, p.* 817.

a) *deest* 2. 4. b) ne[illegible]averint 3. c) *deest* 4. d) abdicatur 4. e) per quodlibet 4. f) *bis scr.* 4. g) et *p. det. des.* 3. h) amittat 4.

1) *Scilicet titulo:* De falsariis. *Non ad legem Chindasvindi VII,* 5, 2, *quae non est 'superior', sed ad antiquam deperditam pertinere videtur.*

2. *(Lex Visigoth. vulgata II, 5, 10).*

FLAVIUS [a] GLORIOSUS [b] RECCESSVINDUS [c] REX.

De [d] superfluis scripturis et [e] super ordinem legis confectis.

Plene discretionis ordo est incertis adhibere cognitionem et dubiis conicere fidem. Quia ergo de statu scripturarum solet dubietas in controversiis exoriri, ideo [f] precepto evidenti decernitur, ut quicumque virorum ac feminarum testamenta [g], donationes, dotes vel quascumque scripturas conficit amplius, quam lex iubet, in quibuscumque partibus sive personis contra sanctionem legis de quarumcumque rerum distributione decreverit, non ideo ex toto habeantur invalide [h], quia ordo prefixus videtur esse transgressus; sed manentibus cunctis, que* salubrius ex legis auctoritate subsistunt, illa sola decidant, que contra legem inveniuntur manere** descripta atque decreta. Huius rei evidenter iudices negotiorum hoc [i] tenore descripta ordinabunt, ut ille, cui plus conficitur per scripture seriem, quam oportuit, hoc solum accipiat, quod auctoritas legis demonstrat, et reliqua hi, quibus legitime debentur, vigore iusticie sequantur.

*) *Codd.* 3. 4: que subsistunt ex legis huius auctoritate illa *etc.*
**) *Cod.* 3: manere conscripta. Huius rei evidenciam iudices negotiorum pro tenore iudicii ordinabunt, ut ille, cui plus conditor scripture contulit, quam oportuit, hoc solum accipiat, quod auctoritas legis huius demonstrat, reliqua vero hi, quibus legitime debentur, vigore iustissime consequantur.
Cod. 4: esse conscripta. Uius rei evidenciam negotiorum hanc discrecionem servabit: ut, cum talis scriptura fuerit in ipsius iudicio prolata non ex toto habeatur invalida; sed hoc suo iudicio denotetur, ita ut, ubi plus confector scripture contulit quam oportuit, hoc solum accipiat, quod auctoritas legis demonstrat; reliqua hii, quibus legitime debentur, iure percipiant.

2. *Codd.:* 1. *Cod. Escur. Z II* 2 *(cf. supra nr.* 1, *cod.* 1*).* — 2. *Cod. Skokloster.* 22 *(olim Petavianus), saec. XII; cf. 'Monatsber. d. Berl. Akad.* 1864, 4. *Febr.'* — 3. *Cod. Gorlitz. (olim Hallensis Ludewigi nr.* 538*), saec. XIII; cf. Arch. VII, p.* 720. — 4. *Cod. Escur. K II* 10, *saec. XIV.* — 5. *Cod. Escur. S II,* 21*; cf. supra nr.* 1, *cod.* 4. — *Cod. Legionensis cf. infra nn. a. c.*

a) Antiqua *praemittit* 1*; post* rex *add. cod. Legion.* b) *ita* 2, *et ut videtur* 3*; deest cett.* c) *ita* 1, *et ut videtur* 3*;* Reccareus *ut plerumque pro* Reccessvindus 2; Cindasvindus 4 *et cod. Legionensis.* d) De his qui contra legis ordinem confecerint scripturas *pro* De — confectis 3; Si aliquis scripturam fecerit amplius quam lex iubet 4. e) et — legis 2; *des.* 1. f) adeo 3. 4. g) testamentum 2. h) invalida 2. 4. i) hec 2; hunc tenorem descriptum 5.

INDICES.

I.

INDEX LEGUM.

I. Leges Eurici regis.

Codicis Euriciani fragmenta p. 3—19.

II. Leges Antiquae.

Lib. II,	tit. 1,	cap. 19.
„	„ 1	„ 21.
„	„ 2	„ 3.
„	„ 2	„ 8.
„	„ 3	„ 2. 3.
„	„ 3	„ 5—8.
„	„ 4	„ 2.
„	„ 4	„ 11 (emend.).
„	„ 5	„ 2. 3.
„	„ 5	„ 8.
Lib. III,	tit. 1,	cap. 1. 2.
„	„ 1	„ 6—8.
„	„ 2	„ 1—6.
„	„ 2	„ 8.
„	„ 3	„ 1. 2.
„	„ 3	„ 4—7.
„	„ 4	„ 1—5.
„	„ 4	„ 7—11.
„	„ 4	„ 14—17.
„	„ 6	„ 1.
Lib. IV,	tit. 1,	cap. 1 sqq.
„	„ 2	„ 1—4.
„	„ 2	„ 7. 8.
„	„ 2	„ 10—15.
„	„ 3	„ 3.
„	„ 4	„ 1—3.
„	„ 5	„ 5.
Lib. V,	tit. 1,	cap. 2—4.
„	„ 2	„ 1.
„	„ 2	„ 3—5.
„	„ 2	„ 7.
„	„ 3	„ 1—4.
„	„ 4	„ 1—3.
„	„ 4	„ 4 (emend.)
Lib. V,	tit. 4,	cap. 5.
„	„ 4	„ 7—12.
„	„ 4	„ 14—17.
„	„ 4	„ 20.
„	„ 5	„ 1—10.
„	„ 6	„ 2. 3.
„	„ 7	„ 1—5.
„	„ 7	„ 7—13.
„	„ 7	„ 16.
Lib. VI,	tit. 1,	cap. 1.
„	„ 1	„ 3.
„	„ 1	„ 7.
„	„ 3	„ 1—6.
„	„ 4	„ 2.
„	„ 4	„ 4.
„	„ 4	„ 8—11.
„	„ 5	„ 2.
„	„ 5	„ 6.
„	„ 5	„ 11.
„	„ 5	„ 18. 19.
Lib. VII,	tit. 1,	cap. 1—5.
„	„ 2	„ 1—7.
„	„ 2	„ 9—12.
„	„ 2	„ 14—22.
„	„ 3	„ 3—6.
„	„ 4	„ 2—5.
„	„ 4	„ 7.
„	„ 5	„ 1.
„	„ 5	„ 3—6.
„	„ 6	„ 3—5.
Lib. VIII,	tit. 1,	cap. 2. 3.
„	„ 1	„ 6. 7.
„	„ 1	„ 9—13.
„	„ 2	„ 1—3

Lib. VIII. tit. 1. cap. [illegible] (emend.).
„ „ 1 „ 2—4.
„ „ 1 „ 5 (emend.).
„ „ 1 „ [illegible]
„ „ 4 „ 1.
„ „ 4 „ 3—20.
„ „ 4 „ 22—30.
„ „ 5 „ 1—5.
„ „ 5 „ 7.
„ „ 6 „ 1. 2.
Lib. VIIII. tit. 1. cap. 1—14.
„ „ 1 „ 15 (Chind. emend.).
„ „ 1 „ 17. 18.

Lib. VIIII. tit. 2. cap. 1—7.
„ „ 3 „ 1—4.
Lib. X. tit. 1. cap. 1—3.
„ „ 1 „ 5.
„ „ 1 „ 6 (emend.).
„ „ 1 „ 7—16.
„ „ 2 „ 1—3.
„ „ 3 „ 1—3.
„ „ 3 „ 5.
Lib. XI. tit. 1. cap. 1—8.
„ „ 2 „ 1. 2.
„ „ 3 „ 1—4.
Extravag. 1 (p. 321).

Leges sine titulo traditae pro antiquis habendae.

Lib. II. tit. 1. cap. 11.
„ „ 2 „ 1.
Lib. VII. tit. 6. cap. 1.
Lib. VIII. „ 5 „ 8.

III. Leges Reccaredi I. regis.

Lib. III. tit. 5. cap. 2.
Lib. XII. tit. 1. cap. 2.
„ „ 2 „ 12.

IV. Leges Sisebuti regis.

Lib. XII. tit. 2. cap. 13. 14.

V. Leges Chindasvindi regis.

Lib. II. tit. 1. cap. 6.
„ „ 1 „ 10.
„ „ 1 „ 16—18.
„ „ 1 „ 20.
„ „ 1 „ 22. 23.
„ „ 1 „ 24 (emend.).
„ „ 1 „ 29.
„ „ 2 „ 2.
„ „ 2 „ 4. 5.
„ „ 2 „ 7.
„ „ 2 „ 9.
„ „ 3 „ 4.
„ „ 3 „ 9. 10.
„ „ 4 „ 1.
„ „ 4 „ 3—7.
„ „ 4 „ 9.
„ „ 5 „ 1.
„ „ 5 „ 4.
„ „ 5 „ 6. 7.
„ „ 5 „ 11—13.
Lib. III. tit. 1. cap. 3.
„ „ 1 „ 5.
„ „ 2 „ 7.
„ „ 3 „ 8.
„ „ 3 „ 10. 11.
„ „ 4 „ 12. 13.

Lib. III. tit. 5. cap. 1.
„ „ 5 „ 3—5.
„ „ 6 „ 2.
Lib. IV. tit. 2. cap. 5.
„ „ 2 „ 9.
„ „ 2 „ 18. 19.
„ „ 3 „ 1. 2.
„ „ 5 „ 1—4.
Lib. V. tit. 2. cap. 2.
„ „ 2 „ 6.
„ „ 4 „ 13.
„ „ 4 „ 18. 19.
„ „ 6 „ 5. 6.
„ „ 7 „ 6.
„ „ 7 „ 14. 15.
Lib. VI. tit. 1. cap. 2.
„ „ 1 „ 4—6.
„ „ 2 „ 1—4.
„ „ 3 „ 7.
„ „ 4 „ 1.
„ „ 4 „ 3.
„ „ 4 „ 5—7.
„ „ 5 „ 12.
„ „ 5 „ 14—17.
Lib. VII. tit. 2. cap. 13.
„ „ 3 „ 2.

Lib. VII,	tit. 5,	cap. 2.
„	„ 5	„ 7. 8.
Lib. VIII,	tit. 1,	cap. 4. 5.
„	„ 4	„ 21.
Lib. VIIII,	tit. 1,	cap. 15 (Ant. Chind. emend.?).
Lib. VIIII,	tit. 1,	cap. 16.
Lib. X,	tit. 1,	cap. 4.
„	„ 1	„ 17.
„	„ 2	„ 5.
Lib. XII,	tit. 1,	cap. 1.
„	„ 2	„ 16.

VI. Leges Reccessvindi regis.

Lib. II,	tit. 1,	cap. 1—5.
„	„ 1	„ 7—9.
„	„ 1	„ 12—15.
„	„ 1	„ 25—28.
„	„ 1	„ 30. 31.
„	„ 2	„ 6.
„	„ 3	„ 1.
„	„ 4	„ 8.
„	„ 4	„ 10.
„	„ 5	„ 5.
„	„ 5	„ 9. 10.
„	„ 5	„ 14. 15.
Lib. III,	tit. 1,	cap. 4.
„	„ 1	„ 9.
„	„ 3	„ 3.
„	„ 3	„ 9.
„	„ 3	„ 12.
„	„ 4	„ 6.
„	„ 4	„ 18.
„	„ 6	„ 3.
Lib. IV,	tit. 2,	cap. 6.
„	„ 2	„ 16. 17.
„	„ 2	„ 20.
„	„ 3	„ 4.
Lib. V,	tit. 1,	cap. 1.
„	„ 4	„ 6.
„	„ 4	„ 21. 22.
Lib. V,	tit. 6,	cap. 1.
„	„ 6	„ 4.
„	„ 7	„ 17. 18.
Lib. VI,	tit. 5,	cap. 1.
„	„ 5	„ 3—5.
„	„ 5	„ 7—10.
„	„ 5	„ 13.
„	„ 5	„ 20.
Lib. VII,	tit. 2,	cap. 8.
„	„ 2	„ 23.
„	„ 3	„ 1.
„	„ 4	„ 1.
„	„ 4	„ 6.
„	„ 6	„ 2.
Lib. VIII,	tit. 1,	cap. 1.
„	„ 1	„ 8.
„	„ 4	„ 2.
„	„ 4	„ 31.
„	„ 5	„ 6.
„	„ 6	„ 3.
Lib. X,	tit. 1,	cap. 18. 19.
„	„ 2	„ 4.
„	„ 2	„ 6.
„	„ 3	„ 4.
Lib. XII,	tit. 2,	cap. 1—11.
„	„ 2	„ 15.
Extrav. 2 (p. 322).		

Placitum in nomine Reccessvindi regis scriptum.

Lib. XII, tit. 2, cap. 17.

II.

INDEX PERSONARUM ET LOCORUM.

Aeuricus *v.* Euricus.
Aebrei *v.* Ebrei.
Agapius episcopus 305.
item Agapius episcopus 305.
Agila rex (a. 549—554) 315.
Alaricus I. rex (a. 395—410) 314.
Alaricus II. rex (a. 485—507) 315.
Amalaricus, Amalricus rex (a. 507—531) 315.

Ata-, Atha-.

Athanagildus, Atanagildus rex (a. 554—567) 315.
Atanaricus rex (— a. 381) 314.
Athaulfus, Ataulfus rex (a. 410—415) 314.
Aurgi territorium 305.

Barbi territorium 305.

Cartaginensis provincia 45.
Chindasvindus, Chindasvintus, Cindasvindus, Flavius Ch. rex (a. 641 bis 652) 36. 37. 316 *et passim in inscriptionibus legum; v. Indicem legum.*
Chintila (*gen.* Chintilani) rex (a. 636—640) 41. 311. 316.

Ebrei, Aebrei, Hebrei 306—309; ex Hebreis Toletane civitatis 311; *v.* Iudei.
Egabro territorium 306.
Epagro territorium 306.
Euricus, Aeuricus rex (a. 466—485) 315.
Ervigius rex (a. 680—687) 316.

Flavius 35 *sqq. et passim, praenomen regum in legum inscriptionibus.*

(Galliae), Gallia, Galiae 314.
Gallicia 314.
Gesaleicus, Gesalecus rex (a. 507—511) 315.
Gondemarus, Gundemarus rex (a. 610—612) 315.
Gothicus, Goticus: sortes Gothicae, 3. 284.
Gothus, Gotus, Gota, Gothi, Goti 3. 11. 13. 14. 41. 86. 87. 90. 217. 269. 278. 281. 284. 314; ante adventum Gotorum 289.

Hebreus *v.* Ebrei.
Hispania, Spania, Spanias 314. 315.

Iliturgi territorium 305.
Italia 314. 315.
Iudeus, Iudei 298. 301—313; *v. Indicem rer. et verb.*

Leuva, Liuva, Liuba, *gen.* Leuvani.

Leuva I. rex (a. 567—572) 315.
Leuva II. rex (a. 601—603) 315.
Liuvigildus rex (a. 568—586) 315.

Mauriacensis pugna 4, *n.*

Reccaredus, Recaredus.

Flavius Reccaredus I. rex (a. 586—

601) 112. 297. 305. 306 (precessor Sisebuti regis). 315.
Reccaredus II. minor, rex (a. 620. 621?) 315.
Reccessvindus, Reccesvindus, Reccesvintus, Flavius R. rex (a. 649—672) 311. 316. 321 *et passim in inscriptionibus legum; v. Indicem legum.*
Romanus, Romana, Romani 11. 13. 14. 87. 278. 281. 290; tempus Romanorum 289; tertiae Romanorum 3. 278. 281. 284. — cives Romani (liberti) 306. 308; leges Romanae 44. 90.

Sigericus, Searicus rex (a. 415) 314.
Sisebutus, Flavius S. rex (a. 612—620). 305. 307. 311. 316.
Sisenandus rex (a. 631—636) 316.
Spania, Spanias *v.* Hispania.
Sturgi territorium 305.
Svintila, Svinthila (*gen.* Svintilani) rex (a. 621—631) 39. 316.

T. Th.
Thedericus, Teudericus (Theodericus Ostrogoth. rex) 315.
Theuderedus, Teuderedus rex = Theudericus I. (a. 419—451) 314.
Theudericus, Teudericus (II.) rex (a. 453—466) 315.
Theudi, Teudi rex (a. 531—548) 55, *n.* 315.
Theudisclus, Teudisclus rex (a. 548. 549) 315.
Toletum 313; ex Hebreis Toletane civitatis 311.
Tula (Tuja?) territorium 305.
Tulga rex (a. 640. 641) 316.
Thurismundus, Turismundus rex (a. 451—453) 315.
Tutugi territorium 306.

V. W.
Valia, Walia rex (a. 415—419) 314.
Wamba rex (a. 672—680) 316.
Viatia territorium 305.
Wittiricus, Wittericus rex (a. 603—610) 315.
Visegothi, Visegoti 314.

III.

INDEX RERUM ET VERBORUM.

A.

aborsus avorsus = *abortus* 183. 184; potionem ad avorsum dare, accipere 184.
abortare facere ingenuam 183, ancillam 184, vaccam 245.
absconse: de ingenua absconse nati 317.
absens: absens possessor, h. e. in alia provincia aut in expeditione publica positus 285 *sq.*; iudicis preceptio ad domum absentis veniens 318.
absolvere: fugitivum vinctum absolvere 261; criminosum absolvere 218; mancipium a iugo servitutis absolvere 169; servi (Ebreorum) per legem absoluti 306; mancipia per constitutionem regiam absoluta *ib.*
acceptio muneris corrumpens 108. 170; absque personarum acceptione examinare 296.
accio *v.* actio.
accipere: qui accipit terras vel silvas, qui prestitit 280; terras ad canonem accipere, silvam a. 279; terram ad excolendum a. 281.
accola: accolam in terra sua suscipere 281.
accusare (reum, crimen) 100. 107. 108. 176. 199. 289; equalem sibi accusare 176; accusandi vel puniendi licentia 111; iudicibus et accusare liceat et damnare 137; homicidas cunctis liceat accusare 198; *cf.* 199; si nullus accuset 113; conpetentibus signis vel indiciis accusare 104; qui accusat, se conditione constringat 178; qui accusat, qui accusatur 203; accusatus, accusati 180. 203. 217; innocens accusatus ab indice 205; testis accusatus 54; servus accusatus 175. 178.
accusatio: accusationem proponere iudicio 118; accusationem deferre 179; a. deferre ad regem 200; accusatio sopita 100; accusationes falsae 171.
accusator, adcusator 176. 177. 180. 199. 200. 205; iniustus a. 179; a. omnem rei ordinem scriptis exponat et iudici occulte presentet 176; a. inscribat 205; coram iudice accusator penas inferat, ne vitam extinguat 177.
actio, accio 230. 285. 287. 304; pupillorum actiones 134; actiones adverse contra minores personas 135; actionem querere 108; a. cepta, mota, commota 52. 53. 57; per se proponere actionem 68. 71; alicui committere suam actionem 68; ad alium transferre a. 69; iniungere actionem persequendam, exequendam 70. 71; per subditos agere negotium actionis 66. *Cf.* causa, negotium.
actor 179. 182. 228. 297; actor provincie, actores provinciarum

297; actores fisci 297; dominus, vilicus vel actor eius loci 175.
adaquari = *aqua refici:* pecora adaquentur tantummodo 241.
addicere, addici 106. 278; servum addicere aliquem 120. 169. 261. 306; serviturum a. 166; a. ad servitutem, ad servitium, servitio 154. 170. 171. 181. 208.
adeo = *ideo* 37. 44. 55 *et saepius.*
aderatio 90. 91; secundum eorum peculium iustissima aderatione censiti 306.
adfinitas 127.
adfirmare testibus scripturam idoneam esse 85.
aditus ad ducem, regem 53.
adligare, alligare: scripture vel sacramenti vinculo alligatus 90; scriptis, testibus suam adligare volumtatem 125.
admittere = *committere:* a. furtum, crimen *etc.* 205. 207. 293. 294; crimen admissi 212; pro admissi presumtione 228.
admonere: admonitus a iudice 60. 72.
admonitio 48; a. iudicis 49. 230; a. epistole vel sigilli 48.
adnotare in scriptura condicionem 38.
adnotatio testium 68.
adpellare, appellare: a. concilium 111; iudicialiter appellari 277; a. iudicem aput audientiam principis 53.
adplicare: in campo a. (in itinere) 234; iter agentibus adplicandi spatium non vetetur 252. — iuri suo adplicare aliquid 201.
adprobare 120. 205. 262; a. servum 265; vendita furtiva a. 294; a. ante iudicem, apud iudicem 193. 202. 269; sacramento a. 194. 209; testibus 50. 194. 202. 209; declaratis signis a. 178.
adprobatio servi innocentis 179.
adproximare 175.
adquirere 50. 76; a principibus a. 39; in expeditione a. 17. 129 (cf. 128). 142; in patrocinio, sub patrono a. 13. 149. 150; qui in terra patroni consistens de suo labore adquirit 172; que, dum saio est, adquisivit in patroni potestate consistat 13. 149; domino suo adquirere 110; quod servus in fuga adquirit 266.
adserere 155; maternam vocem adserere 119; se adserere 65.
adsertio 119. 166.
adsertor 68; adsertorem dare pro sua (*sc.* episcopi) persona 49; adsertorem per scripturam dare 67; a. scriptis informare *ib.*; mandati exemplar adsertoris; — pacis adsertor 47. 55.
adstruere 166. 285.
adulter, adultera, adulteri 94. 104—108. 118; pater de filia adultera et de adultero faciendi quod voluerit habeat potestatem 104 *sq.*; adulter et adultera marito tradantur 104. 106 (*cf.* 107). 118; adulter cum adultera occidatur 104; sponsa adultera una cum adultero puniatur aut certe ei, qui sponsus fuerat, ambo tradantur *ib.*; adulteri a servis perventi non occidendi, domino domus aut iudici presentandi 105; adulter (servus, libertus) et adultera (domina, patrona eius) publice coram iudice fustigentur et ignibus concrementur 94; adulteram accusare 108; uxorem suam adulteram dicere 118; hereditas adulterorum 106. — adultera (= adulterata) a filio 116.
adulterare (feminam) 116; ingenuam violenter adulterandam conprimere 108; ancilla conpressa et adulterata 109; uxorem suam nolentem adulterandam viro dare vel permittere 120; - - si puella vel mulier disponsata adulterasse repperitur 104; — adulterare aurum, solidos, monetam 224. 225.
adulterinus: solidus adulterinus 225; signum adulterinum sculpere, inprimere 219. 220.
adulterium 14. 93. 94. 103—112. 146. 147. 176. 178. 179. 303; sollicitatores adulterii 101; manifestum adulterium 108; a. accusare 107; a. convincere 108; in adulterio convinci 107; uxori aliene adulterium inferre violenter 103; mulieris consensus

(in adulterio) 103; puella vel vidua ad domum alienam pro adulterio veniens 105; filia in a. a patre occisa 104; uxor adulterium faciens non deprehensa *ib.*; pro adulterio servi et ancille torquendi in capite dominorum 106; per questionem familie adulterium requirere 108; ingenua marito alterius adulterio se socians . . . addicatur uxori illius 106; adulterium ulcisci 107. 108; — adulterium clericorum 111.
adversarius 68. 230; in iudicio adversarium per patrocinium obprimere 64; a. iudicio, iudicialiter superare 13. 158; per mandati scripturam personam eligere, qui adversario iudice presente respondeat 230.
advocare testes 85.
aecclesia *v.* ecclesia.
(aegritudo), egritudo 270. 292; *causa legitimae necessitatis* 50. 52. 58. 151.
(aegroti), egroti 291.
aequalis, equalis: aequalem providere (in matrimonium) 13. 149; equalem sibi nobilitate accusare 176; equalis status 188; natalibus equalis 92.
(aequitas), equitas 281; iudicium equitatis 57.
(aera), era 314. 316.
aes, heris (= aeris) 225. 319.
(aestimare), estimare, extimare 162. 165. 191. 237. 239. 282; damnum estimare 234. 238. 240. 241; inspectio estimantium 237; iudex poterit extimare 191.
(aestimatio), estimatio, extimatio 239. 247; damni estimatio 235. 241. 242; iudicis estimatio 188. 247.
aetas, etas 89; e. minorum 135. 136; e. ad testimonium admittenda 77; X. etatis annus 81. 136, XIV. 81. 136; ad perfectam, i. e. XX annorum pervenire etatem 134; XX annos etatis implere 15. 127; *v.* annus.
ager: silvam propter excolendos agros succidere 280.
aggeres terre propter fines fundorum coniecti 288.
agnatio = *proles:* a. domino deputetur 95; a. mancipiorum, ancillae dividenda 281. 282.
agnitio: ad (regis) agnitionem referre 298.
alapa 139. 187.
alienare res sine domini volumtate 154; de non alienandis privatorum et curialium rebus 157.
altare, altarium: ad altaria sancta, altare sanctum confugere 94. 99. 200. 269; ad altaria sacra concurrens 201; ab altario repellere 200; de altaribus servum aut debitorem violenter abstrahere 273; altario, cui iniuriosus fuit, cogatur exolvere 271.
ambitio = *splendor, abundantia:* rerum ambitio 308.
ambulare: in hostem a. 269. 270; ad domum suam a. 270.
amicitia: pro patrocinio aut a. legibus nolle obtemperare 50; pro p. et a. criminosum parcere 218; favore aut amicitia 51.
amissio: amissione bonorum, rerum multari 301. 310.
amita 18. 78. 126.
amittere: dimidiam partem rerum a. 40; quartam partem facultatum a. 220; a. loci et dignitatis honorem 301.
anathema 40.
ancilla 8. 95. 96. 97. 101. 109. 110. 137. 155. 168. 184. 191. 196. 197. 214. 215. 263. 267. 282. 305 *saepius;* idonea ancilla, inferior a. 109; ingenui regiis ancillas habentes copulatas 95; ancillam truncare 198; a. occidere 196; a. furore occidere *ib.*; ancillis compositio constituta 248; ancille ad ecclesiam confugientes 156; ancillam plagiare 214; ancilla pro criminibus torta, in tormentis interrogata 178; ancille in dominorum capite torquende 155. 177; naturales, qui de ancilla nascuntur 317; ancillam servo alieno uxorem dare 96; ancilla rapta 101; ancille viris ingenuis fraude coniuncte 97; servus vel ancilla in contubernio constituti 282; agnatio ancille

inter utrosque dominos dividendam *ib.*; ancille filii matrem sequantur, dominus eius habeat omnes 320; ancille libertatem dare 170; ancilla manumissa 172; ancilla concuba cum filiis ingenua dimittatur 318.
angaria 160. 297.
anima: pro animabus largiri 173.
animal 4. 5. 152. 160. 182. 241. 244. 246. 252. 258; bruta animalia 153. 182; animal ad istadium servatum 245; animalia in custodiam accepta 4. 160; alienum animal occidere, debilitare, vulnerare 245. 246. 247; a. per occasionem feris adparatam occisum 251; a. nocte aut occulte occisum 213; a. curtare 244; a. castrare, a. testiculis desecare, animalis partum excutere 245; alienum animal de pedica sive de ligamine tollere 244; animali pavidum inligare 247; animalia diripere 229; animal prestitum contra definitionem fatigare, a. domino nesciente ambulare, laborare facere 244; a. trituris aree fatigare 246; animalia erronea, errantia 257. 258; a. err. occupare 257, tondere aut caractere notare 258; damna ab animalibus messi, vineis, pratis, hortis, frugibus illata 238—241; animalia aliena in messe *etc.* inventa 239—241; animal aliquid damnosum alicui faciens 246; debilitatis damnum ab animali illatum 5. 160; animal nocivum vel vitiosum 249; a. irritatum *ib.*
annona, annone 163. 271. 272. 297; annonas distribuere, dare, implere, exibere 271. 272; a. consuetas subtrahere 272; comes civitatis vel annone dispensator 271; *cf.* annonarius; per singulas civitates vel castella erogator annone constitutus 271.
annonarius: comes civitatis aut (vel) annonarius 271. 272.
annositas: tricennalis a. 277.
annulus *v.* anulus.
annus, anni 248. 249. 275. 279; usure per annum 7. 163; infra annum 93. 282; II anni 89; III annorum exilium 198; res per XXV annos et supra, infra XXX tamen possessa 285; anni XXX 3. 4. 84. 100. 284. 286; tricennale et quinquaginarium tempus 283. 287; L anni 281. 283. 284. 289. — anni etatis: a decimo etatis anno in necessitate positus habet faciendi de rebus suis quod voluerit potestatem 81. 136; minores anni 77. 81; in minoribus annis constituti infra XIV. annum 81; in minori etati, sive etiam quamvis XIV. etatis annum videantur pupilli transire 136; XIV vite annos implere 77; pupillares anni 134. 135; infra XV annos filios relictos pupillos nuncupandos 133; perfecta etas, i. e. XX annorum 134; post XX. annum 10; XX aetatis annos implere 15. 127. — dies et annus evidenter expressus in scripturis 79. 84; anni cycli decemnovalis 316; anni incarnationis d. Iesu Christi 316; anni regni 37. 41. 307. 313; *cf.* 314—316.
antiquitas: leges, quas ex antiquitate iuste tenemus 37.
antiquitus 290; signa a. constituta, note a. incise 288.
antiquus: antiqua lex 267; *cf. Indicem legum;* sanctio iuris antiqui 154; antiqua signa 289.
anulus = *annulus:* anulo domini signatum 287; anulo iudicis, saionis obsignatum 286. 287; *cf.* sigillum, signum; — anulus arrarum nomine datus 88.
apes 258. 259.
apostizare 114. 115.
appellare *v.* adpellare.
appiarium 259.
aqua: conclusiones aquarum 254; dirivationes aquarum 255; aquas furare, aquam decursibus alienis subtrahere 254; maiores, minores aque 254.
aratra 280.
arbitrium: de eo, qui traditur in potestatem alicuius, facere quod voluerit arbitrium habet 176.

182; iudicis arbitrium 169. 189; *potestas:* mulier, que in suo consistit arbitrio 104.
arbor 233 *sqq.*; arborem pomiferam olivam, glandiferam incidere 235; arboris incisor 236; arbores maiores vel glandiferas a radice succidere 253; piceas arbores incendere 238; arbores igne crematae 234; arbor ex parte incisa sive conbusta 236; incise arboris ruina *ib.*; arbor, dum cadit, aliquem occidens *ib.;* in arboribus notas (decurias) observare 288.
arca: arca publica 157; — arcas propter fines fundorum conicere 288.
arcus: arcos feris protendere 250.
arduus: ardua custodia 45; ardua tormentorum discussio 197. — ardue mancipari 115.
area 234; animal trituris aree fatigare, in aream mittere 246.
argentum 5. 160. 294. 319.
argentarius = *faber argentarius* 225; = *officialis palatii, custos argenti* 74.
arioli 181.
aripennis: = *mensura agri quadrati:* aripennes mixti *(sc. ex terra culta et inculta)* 280; = *mensura longitudinis* 120 *pedum* 252*; cf. supra p.* 252, *n.* 2 *et Polemii Silvii Laterculum, Auct. ant. IX, p.* 550: perticae X *(pertica habet* 12 *pedes)*: arip. I.
arma: arma pro obsequio buccellariis, eis, qui in patrocinio sunt, saionibus data, donata 13. 148. 149; armis se (in ecclesia) defensare, arma deponere 273; armis in domum alienam intrare 185.
armenta 245.
arrae 9. 88. 120. 151. 152; anulus arrarum nomine datus 88.
artifex, artifices 225; (*servi)* 178. 179; — artifex legum iuris = *legislator, iuris peritus* 28—30.
artificium: huius, alterius artificii servus 178; quod servus in fuga de artificio suo adquirit 266. — artificium condendarum legum 27.
aruspices consulere 181.
auctor, auctoritas *v.* autor, autoritas.
audientia (iudicis) 60. 65. 158. 219; a. causarum 51; scripturae in a. prolatae 83; a. non tumultu aut clamore turbetur 59.
audire *(de iudice dicitur):* a. interpellantem, proclamantem petitorem 50. 51. 155; causam a. 46. 47. 61. 63; negotium a. 62; suis legibus audiri 294. 295. — audire = *parere, oboedire:* iudicis contestationem audire negligere 259.
auditores 60; a. vel iudices 219.
auditus: regis auditibus aliquid insinuare, publicare, denuntiare 114. 117. 180.
auferre res 229 *sqq.*; auferre aliquid in expeditione 230; aliquid itineranti violenter a. 231; a. aliquid de domibus 269.
augmentum, aumentum 129. 144. 283.
aures conlidere 187; pecoribus aures incidere 242.
aureus: solidus aureus 225.
aurifices 225.
aurum 5. 160. 294. 319; libra auri 44. 48. 87. 111. 193. 194. 216. 284. 293. 295. 297; auri solidus 48. 55; aurum corrumpere 225.
autor, auctor 59. 289; suum autorem representare 209; autor scripture 82—85. 223; autor criminis 180; autor filiorum, heredum 166. 280.
autoritas, auctoritas 58. 204. 228; a. (= *praeceptum, praecipue scriptum*) regis, principis, regalis, regia 47. 83. 176. 306; in auctoritatibus regie potestatis fraudulenter quippiam inmutare 179; regias autoritates falsare, designare 219; exacta auctoritas 307.
avia *v.* avus.
avunculus 126. 142.
avus, avia 18. 124—126. 132. 139. 142; avus moriens intestatus 317.

B.

ballista: ballistas feris protendere 251.

baptisma, baptismum 113. 131. 302. 307.
baptizare 131. 310; Iudei sive non baptizati 310; Iudei non baptizati 312; Iudei seu baptizati, sive non baptizati 304.
basilica: res sanctis Dei basilicis per donationes conlatae 143; se basilicarum Dei defensioni committere 200.
bellum: ad bellum non vadere 268; relicto bello ad domum redire 269; de bello refugere 268; *cf.* hostis.
beneficium 169; subripiendo principum animos iniusta sibi poscere beneficia 306; quicunque inter leudes nec regis beneficiis aliquid fuerit consecutus 142; aliquid sive de munificentia regis aut patronorum beneficiis promerere 142; beneficium eius, qui fugitivum conprehendit 265. 266; b. medici 292; b., quod medicus a famulo in doctrinam suscepto consequatur 293; b., quod mercennario transmarini negotiatoris datur 295; beneficio corrumpere, b. corruptus 75. 177. 218. 268; per beneficium persuasus 269; dum numerarius vel defensor ordinatur, nullum beneficium iudici dare debet 297.
berbices = *vervices* 250.
biennium: biennii spatium 89.
bonus: boni homines 179. 282; causa bona 3. 4. 14. 158. 284. — bona 16. 82. 113. 114; bona aliis possidenda tradantur 305; bona fiscus adsumat, sibi vindicet *etc.* 224. 308. 311; ad bona sua reverti 287.
bos, boves 238. 246. 253; bubus errantibus caracterem infigere 258; bovem secare 245; bovem alienam iungere 246; bovem iugalem pignerare 319; bos vitiosus, noxius 248. 249; boves et vehiculum amittere 238.
brevis, brebes = *cartula* 135. 161; si tutela suscipitur, brevis factus trium vel quinque testium suscriptione firmetur 135; brebes episcopo aut presbytero conmendatur 135.
brumae: usque ad brumas, post brume tempus 256.
buccellarius 13. 149; *cf.* patrocinium, patronus.

C.

caballus 213. 238. 239. 244. 246. 248. 252 caballos errantes occupare 257; caballum errantem tondere 258; caballis err. caracteres infigere *ib.*; caballi coma turpare, caudam curtare 244; caput mortui pecoris aut osso ad caudam caballi adligari 247; caballum de pedica, de ligamine tollere 246; c. in aream mittere 246; c. pignerare 319; quot caballos saio accipiat 55; caballi XX (in dotem dati) 90.
cabere *v.* cavere.
caedes *v.* cedes.
calcare scripturas 42.
calumnia 167. 180. 286. 294.
calx: calce percutere *etc.* 139. 187. 194.
campus, campi 250. 280; campi aperti 252; c. vacantes 238. 252; campus fructus non habens 237; c., in quo nulli fructus sepibus claudebantur 237; campum sepibus ambire 252; campos fossis concingere, precingere 238. 252; *cf.* fossatum protendere *ib.*; campus, qui fructus habet 237; in campo adplicare 234.
canis 249. 250; canem inritare, concitare 249; c. inritare, ut furem, criminosum conprehenderet *ib.*; canis vitiosus, damnosus *ib.*; dominus canis eum illi tradat, cui damnum intulit 250.
canon 279. 280; terras ad canonem, ad placitum canonis dare, accipere 279; canonem solvere, implere *ib.* — canones sacri 111; canones sancti 144; canones ecclesiastici 113; sententia canonum 113. 114; canonum auctoritas 145.
capere: hereditatem c. 131; rem

donatam c. 147; furem, reum, fugitivum c. 210. 212. 266.
capilli: per capillos abstrahere 139.
capitalis: supplicium capitale 197. 233. 269. 308; crimen capitale 179. — capitalia (*sc.* crimina) 205. 207; non capitalia, sed furtum accusare 176. — capitalia = *capitula* 189.
capitula 188. 222. 306; *v.* capitalia.
captivus: ingenuum hominem captivum emere 319.
capture merces 215.
caput: percussio in capite 187; filii fratrum vel sororum per capita dividant 126; capitis periculum 171. 180; iactura capitis 180; servos, ancillas torquere in capite dominorum 106. 155. 177. 224; — capita (pecorum) 238. 239. 244. 246. 258; vicensimum caput porcorum exolvere 256; caput mortui pecoris ad caudam caballi adligare 247. — caput sceleris 227.
caracter: caracteres infigere caballis 258; caractere notare animalia *ib.*; decurias facere, que vocantur caracteres 259.
carcer 190. 191. 217.
carcerarius 217.
carica 233.
carta, cartula, chartula: instrumenta, strumenta cartarum 82. 85; *cf.* scrinia; cartarum signa vel subscriptiones 83; cartula 84; chartula donationis 258. 318; *v.* scriptura.
cassus: *interpretatur = capsum, thorax (Ducange s. v. capsum 1; Diez I, s. v. casso);* cassos alteri frangere 187.
caste vivere 120.
castella 271.
castitas 98. 113; castitatem defendere 100.
castrare animal 245; masculorum concubitores castrare 115.
casus 6. 161. 194. 240. 288; casu, casibus occidere 193—195. 202; casu factum, non crimen 237.
catenacium *v.* catinatum.
catholicus: ecclesia catholica 113; catholica fides, religio *etc.* 300. 307. 309. 312; catholici 310.
catinatum, catenacium: catinati (catenacii) nomine aliquid requirere 217.
causa, causae: causam pretendere 262; causas probare 171; causae certae et probatae 12; cause manifeste necessitatis 58; in causa regia occupatus 318; = *res:* suam et alienam causam perdere 320; = *causa iudicialis, de qua in iudicio agitur* 44. 51. 52. 60. 62. 67. 84. 284. 296. 318; negotia causarum 33. 46. 304; cause regis (regie potestatis), gentis, patrie 42. 176. 180; Iudeorum cause 304; causa criminalis 68. 176; tam criminales quam communes causae 47; causas, seu bonas sive malas, aut etiam criminales 284; causa adulterii 176; c. homicidii 176. 178. 293; c. maleficii 178; causa, que legibus non continetur 46; causa aliena 55. 64. 67; c. propria 67; c. bona 3. 4. 14. 158. 284; c. mala 3. 4. 284; c. iusta 64; causam meliorem habere 227; causae maiores, minimae 76; causam movere, commovere 4. 284; causarum negotia incoare 46; iudicium, ubi causa fuerit intromissa 297; causam dicere (*'causam dicunt' partes agentes in iudicio)* 45. 48. 59. 60. 65. 67. 69. 70. 230. 277; per se causam dicere 67. 230; (*opp.:* adsertorem per scripturam dare 67; per mandati scripturam personam eligere, qui adversario respondeat 230); causas criminales per mandatum committere 68; ex mandato, per mandatum causam suscipere, dicere 68. 69; sine mandato causam coniugis prosequi 69; in contradictione cause adsistere 66; causa ad regiam cognitionem perveniens 108; causam protrahere 50; dilationem in causa pati 68; causam perdere, amittere 70. 227. 318; causarum obnoxius 166 *sq.*; causam audire 46. 47. 61. 63; absque causarum audientia vacare 51; causa inaudita 117; c. inperfecta

199; causam examinare 69; causam agnoscere, cognoscere 52; causas discutere et decernere 47; c. determinare, terminare 46. 47. 58; c. dirimere 47; iudicare causas 53. 54. 58; causam expedire 52; causam finire 45. 46. 72; causas infra XXX annos non definitas non repetendas 284; *cf.* 4; terminate cause non revolvantur 46.
causare 56. 60; causantes 52. 60. 61.
causatio 62. 249. 297.
causidicus, causidici = *causam dicentes, partes in iudicio agentes* 52. 56. 61. 69. 223.
cautio 7. 69; pecuniam sub cautione suscipere 6; cautionem per necessitatem extorquere 163; pignus depositum, per cautionem obligatum 165; cautionem emittere 292; damnum, quod cautio demonstrat 69; dies cautionis 165.
cavere, cabere: se iudicio adfuturum c. 265; usurae cautae 7. 163.
cedes = *caedes* 76. 185. 192. 193. 231.
celare 161; c. scripturam 220; c. fugitivum 261. 262; c. latrones 267.
censere: in polypticis publicis secundum eorum peculium censiti 306.
censio = *census;* censionem reddere vel uno anno differre 158.
censura: c. principalis 114; c. legalis 299; mortis censura multari 178.
census 157. 281; c. pro peculio imponatur libertatis (= *libertis*) 307; res census alieni 154.
centena 269. 270.
centenarius 55. 269—271.
certiores 3. 290.
cesio = *caesio, caedes* 76.
cessio 136; facere cessionem 167. 212. 223; rem cessionis ordine dare 85.
christianus, christiana, christiani 120. 303. 304. 306—308. 310—312; festa nuptialia christianorum more habenda 303; christanus iudex 304; servus christianus 307. 308; mancipia christiana 305. 306; mancipia ex christianorum et Hebreorum conubiis nata 308; — religio, fides christiana 302. 312.
circuli ad cupas = *'Fassreifen'* 238.
circumcidere christianos 305. 306. 308. 311; solidos circumcidere 224.
circumcisiones carnis 303. 312.
cives 28. 29. 31. 32; cives Romani (liberti) 306. 308.
civitas 30. 109. 110. 271. 297. 311; incendium in civitate, extra civitatem 232. 233; in civitate — in villa 259; civitas — territorium 297; iudex vel vicarius proxime civitatis aut territorii 263; iudex vel prepositus civitatis 165; iudices civitatum 381; comes civitatis *v.* comes; episcopus civitatis 53; ante priorem civitatis aut ante tres vel quattuor 320; si in civitate curiales non possunt inveniri 319.
clamor: audientiam clamore turbare 59 *sq.*
claudere pecora 241; cl. porcos 257; cl. iter, viam 251.
clausura: pecora de domo aut clausura involare, ferre 241; *cf.* clusura.
clericus, clerici 11. 12. 19. 49. 111. 127. 144. 156; filii clericorum 12; filii cl. in obsequium eclesie conmendati 144. 145; vidue cl. 145; heredes cl. 144; hereditas cl. 127; clericus contumax 49; prosecutor pro clerici persona ad respondendum directus *ib.*; clericorum consensus in rebus ecclesiae alienandis 11. 12. 144.
clusuram facere 254; pecus in clusuram mittere 246.
cocus *v.* coquus.
codex 159; codicis huius series 44.
coequatio, quoequatio: inter heredes coequatio fiat 141.
cognatio 78. 89.
cognitio 77. 97; cognitio regia 108. 199. 203; cognitio principis 180.
coheres = *consors* 277.
coitus 112. 303.

colere: occupatum vel cultum 280.
coll. *v.* conl.
comes, comis, comites 52. 55. 57. 63. 110. 196. 205. 228. 292. 297; ante eos, quos ad personam suam comes elegerit 57; vicarius comitis 52; prepositus comitis 271; *cf.* prepositus exercitus; comes iudici auxilium prebeat 217; provincie dux vel comes 49; provinciarum comites 230 sq.; comiti vel duci publicare 196; comes exercitus 271; comes civitatis 16. 46. 57. 71. 110. 117. 128. 175. 205. 217. 252—254. 268—272; iudex, si solus reum conprehendere vel distringere non potest, a comite civitatis querat auxilium 217; quod iudex apud reum invenerit, comiti civitatis ostendat 268; comes civitatis, eius territorium 269. 270.
concilium 111. 298.
concludere: sortem suam totam c. 257; ortos, pascuå c. 238. 257; erbae conclusae 257.
conclusus = *locus conclusus, 'Bifang':* pratum sive conclusum sepe concludere 252; de prato sive de concluso 237; silvam propter excolendos agros aut conclusos succidere 280.
concremare: ignibus concrementur servus (qui violenter ingenuam suppressit) 109, adulter (servus, libertus) cum adultera (domina, patrona) 94.
concuba = *concubina* 317 *sq.*; ancilla concuba ingenua dimissa 318; potest fieri, quae concuba fuit, uxor cum conscientia regis 317.
concubina 116.
concubitores masculorum 111. 115; si maritus masculorum concubitor adprobetur, nubendi mulieri alteri viro licitum sit 119 *sq.*
condemnare: publica morte condemnari 184; ut falsarius condemnetur 221.
condemnationis sententia 199.
condicio, conditio 95. 96; accusator se condicione constringat 178. 203; conditio placiti 279; c. mandati 69; c. scripture 130; c. in scriptura adnotetur 38; conditiones a manumissore in scripturam manumissi conscripte 172; condicionem per libertatis scripturam statuere *ib.*; condicio contra leges inserta non valeat 7. 163; — condiciones (iuramenti); *cf. supra p.* 53, *n.* 1: c., ad quas iurantur 53; condicionibus editis iurare 73; per condicionum seriem iurare 75; iuramenti condicionem tam sua quam testium manu conroborent 82; exemplar (conditionis) a testibus roboratum 53; — condicio = *status* 95. 101. 174; de condicione contendere 169; condicio servitutis 173. 285; cur filius ad conditionem genetricis pertineat? 282; filii condicionem matris sequantur 266; filii condicione patri sequantur 95.
conditor (scripturae) 79. 83. 84. 322.
confector scripture 322.
conferre 11. 12. 142. 143. 145. 148. 149. 166 *et saepius:* dotis titulo c. 90; tempore nuptiarum donationis titulo c. 132; in maritum c. 148; libertis c. 140. 166; ecclesiis, basilicis c. 140. 143; — se ad maiorem personam c. 64; ad alium se c. patronum 150.
conficere scripturas 322; c. alicui aliquid per scripture seriem *ib.*
confirmare 12. 82; scripturam veram esse c. 85; scripturam signo, suscriptione c. 12. 84. 148; coram iudice iuratione c. 82; sacramento c. 75; data et confirmata lex 91.
confugere ad altaria sancta, altare sånctum 94. 200; c. ad episcopum vel ad altaria sancta 99. 269; ad eclesiam c. 272. 273; ad eclesie porticos c. 273.
confugium facere ad fidem catholicam, ad baptismi gratiam *etc.* 306. 307. 309.
coniugalis ordo 86. 102; coniugale consortium 120; coniugalis promissio 89.
coniugium 15. 90. 98. 107. 112. 113. 117. 120. 127. 140. 146.

172. 201. 266. 303. 312; placitum de futuro coniugio 104; coniugium infra sextum gradum 112; per ordinationem atque consensum principum adipisci coniugium 112; secundum coniugium 94; mulier se extra volumtatem mariti prioris alteri in coniugium copulans 117; mulier, que sciens virum habere uxorem consenserit, ut ipsi se in coniugio copulet 119; filii ex (de) priori coniugio 93. 106. 107. 118; libertorum, manumissorum coniugia 173. 174; clericorum coniugia 111; sanctimonialium coniugia 115; in coniugio conquisita 129; coniugium irritum 102.

coniunctio = *coniugium* 92. 93; c. honesta 14; c. inhonesta 14. 147; c. usque ad sextum gradum incestiva 312.

coniungere *(sc. in coniugio):* domina servo, patrona liberto coniuncta separentur 94; ancille viris ingenuis fraude coniuncte 97; servo suo ancillam alienam coniungere 96; ancilla alieno servo coniuncta 97; — se coniungere 93. 96; mulier absque volumtate parentum marito se coniungens 97; ingenua servo alieno se coniungens 94; se mulieri in matrimonio coniungere 117.

coniux: prosapie consensu comite percipere coniugem 87; feminas violenter aut per consensum sibi coniuges sumere 113; Gotus Romanam, Gotam Romanus si coniugem habere voluerit 87; maritus causam sine mandato coniugis prosequens 69; coniux adultera 107; vel divortii vel securitatis a coniuge iscripturam exigere 119.

conl-, coll-.

conlatio 39; principis, patroni, amicorum c. 130; regia conlatio 285; *v.* conferre.

colligere: fruges, fructos c. 229. 237. 239. 240; per violentiam fruges c. 237; puerum aut puellam expositum c. 137.

conludium 67. 205.

conm-, comm-.

commendare, conmendare 4—7. 160—163; caballum, animal ad cüstodiendum c. 4. 160; peculium ad custodiendam c. 320; testamenta, scripturas alicui c. 135. 163; negotium alicui persequendum c. 69; se c. (patrono) 13. 150; commendare = *commodare:* pecunias c. ad usuras 7.

commendator 5. 161.

conmentum 75. 77; fraudis conmentum 223. 229.

conmercium: mercennarium pro conmercio (vegetando) suscipere 295; conmercia navium 253.

conmittere, committere: res conmittere *(= credere)* alicui 225; facultatis custodiam parentibus c. 198; quibus conmissus est fiscus 71; negotia sua dicenda conmittere alicui 66; alicui suam c. actionem 68; nulli potentiori causam c. liceat 70; criminales causas per mandatum c. 68; se basilicarum Dei defensioni c. 200. — conmittere *(sc.* facinus, delictum *etc.) saepe, ex. gr.* 213. 227. 229. 237. 251.

commodare 4. 67. 141. 159. 160. 162. 163; fruges c. 163; pecuniam c. ad usuram *ib.*; *v.* commendare.

commodum, comodum: fisci commoda 219; terram, rem pro . . . commodis prestationibusque reddendis ab alio accipere possidendam 283; sepositionis commodum 154; comodum laboris mandatum accipientis cum mandatore definitum 69. — commoda = *merces legitima:* c. iudicis 54; c. saionis 55; = *merces corruptionis:* per c. iudicare 51; prepositi exercitus commodis corrupti 268.

commonere: a iudice commonitus 285.

conmonitio, commonitio 251; c. iudicis 49; c. principis 296.

commonitoria: c. falsa sub nomine

regis aut iudicis fingere, deferre 221.
commovere causam 4; c. vocem petitionis 285; *v.* movere.
communicare 40.
communio 40.
communis: vita c. 113; communes filii 118; fructus cum filiis consumere communibus expensis 127; filius cum patre in commune vivens 132; communis victus (filii) cum patre 142. — tam criminales quam communes cause 47.
commutare: servi commutati 155; curialibus vel privatis inter se . . . commutandi licitum 158.
conmutatio, commutatio 9. 150 *sqq.*; commutatione alienare 157; commutatio per vim et metum extorta 151; c. talem, qualem emtio habeat firmitatem 9. 151; pro commutatione solidi mercedem requirere 225.
(connubium), conubium: conubium non licitum 113; conubia inlicita 309; conubia christianorum et Hebreorum 308.

conp-, comp-.

conparare, comparare = *emere* 159. 209. 305; comparate rei profectus 8. 153; a servo comparare 8; filiam a parentibus c. 10. 154; per suppositam personam c. 156; de incognito homine c. 208; qui rem furtivam sciens conparavit 209; qui de fure nesciens conparavit 208.
compeditus: compeditos laxare 217.
conpellere 157; in exercitum exire c. 269; in expeditionem c. 271; Gotos in hostem exire conpellere 269; exercitum ad hostem c. *ib.*; servi dominici, qui in hoste exire conpellunt 270; *cf.* conpulsores.
conponere 48. 49. 51. 65. 211. 212. 248. 267; pro excussis dentibus c. 187; pro violentia c. 236; pro servo c. 102. 157. 179. 185. 195. 197. 210. 212. 216. 231. 233. 234. 237. 250. 294; res ad conponendum vel ad servos tradendos 230; iuxta leges (legem) conponere 248. 249; iuxta iudicis extimationem c. 247; damnum ab animali illatum c. 5. 160; quadrupedem noxium tradat, an conponat 246 *sq.*; qui non habuerit, unde conponat, serviturus tradatur, careat libertatem 198. 204. 205. 210; *cf.* 273.
conpositio, compositio 53. 55. 57. 62. 64. 65. 98. 166. 185. 205. 209. 212. 216. 232. 246. 253; conpositionem pro servo dare, solvere 17. 101. 179. 207. 208. 212. 215. 230. 231; patronus vel dominus ad satisfactionem conpositionis obnoxii 227; conpositio fisci viribus inferatur 251; conpositionis summam domino servi persolvere 202; dominus conpositionem accipere volens 191; medietas conpositionis (que est) de ingenuis (constituta) 195. 209; *cf.* 202; tertia pars conpositionis 194. 251; conpositio dupla 250; c. sexcupla 204; c. septupla 208; c. novecupla, c. novecupli 204. 213; c. undecupli 231. 271; sine conscientia iudicis aliquid in conpositionem accipere 216; ad exolvendam conpositionem relaxari 217; conpositio homicidii, id est sol. CCC 215; c. homicidii 248 *sq.*; de homicidiis, id est viris ac mulieribus, infantibus, servis vel ancillis conpositio constituta 248; conpositionem secundum etatem vel sexus ordinem reddere 249; pro homicidio . . . summam conpositionis exolvat 218; conpositio vulneris 191; c. pro pollice, digito solvenda 187; conpositionis summa pro non reddendo talionem 186; conpositionis, quantum ipse taxaverit, qui lesionem pertulit 187; conpositio, que de mala petitione legibus continetur 177; c. furti 5. 161. 257; c. arborum incisarum 235.
conprehendere 217. 227. 259.
conprimere violenter ingenuam 108, ancillam 109.
conprobare 118. 119. 131. 176. 304; testibus c. 8. 151. 168. 275; c. per sacramentum suum adque

per testem 220; manifestis iudiciis c. 203.
conpulsores exercitus 269. 270.
conquirere 93. 282; in patrocinio c. 149. 150; in coniugio c. 129; quod maritus de extraneorum lucris aut in expeditione conquisiverit 130.
conroborare: inventarium suscriptione conroborare 144.
conr. *v. etiam* corr.
consanguinitas 201.
conscientia 110; sine conscientia domini 216. 261. 319; sine c. iudicis 216; conscientiam suam sacramento expiare, purgare 51. 65. 177. 197. 262.
conscius 62. 76. 220. 223; conscius dominus 137. 262; servi conscii dominorum sceleris 178; filii in scelere patris aut matris conscii 201; in rapto sororis c. 99; falsitatis c. 221; conscius fraudis 222; furti c. 204; cum furibus conscii 208.
conscribere: c. dotem, volumtatem *etc.* 83. 90. 91. 93 *saepius;* (testamentum) quod instante periculo conscribi nequiverit 82; iniusta iudicia conscribere 56; conscriptum placitum 61.
consensio 89. 114.
consensus: c. universalis 37; iudex, iudicans consensu partium electus 46. 290; consensus clericorum (in alienandis ecclesiae rebus) 11. 12. 144; per ordinationem atque consensum principum coniugium adipisci 112; consensus mulieris (in adulterio) 103.
consentire: fratres, parentes raptori consentientes 99.
conservus 197. 213.
consignare alicui locum, rem, possessionem, facultatis partem 286. 287. 321; illis consignentur servituri 220.
consilium: c. inimicum 197; homicidium ex communi consilio perpetrare *ib.*
consor = *consors* 277.
consoror 91.
consors, consortes 3. 169. 277. 280; consortes vel hospites 257; in divisione consortes 276; in fundi territorio, in quo ipse consors non est 278; nullus novum terminum sine consortis presentia . . . constituat 290; inter consortes de glandibus orta contentio 256; consortis terra 277; c. portio 278; excusatio consortium, pro consortium persona respondere 277. — furti consors 204.
consortium 312; c. coniugale 120; palatine dignitatis consortia 40.
conspectus principis 46. 62; aditus ad conspectum nostre (regis) glorie 53.
constitutio (regis) 118; c. lata 306; constitutio regia 306. — constitutio dotis 88; c. dotalis 91.
consubrini 78. 126.
consuetudo 256. 283.
consules: per consules (tutelam agere) 315.
contemnere 48. 49 *saepius;* regiam c. iussionem 58; ad iudicem venire c. 48. 318; satisfacere c. 202; testimonium peribere c. 73; iudicem c. 216.
contemtio, contemptio *v.* contentio.
contemtor 48. 49. 50.
contemtus 48. 49. 57 *saepius.*
contentio, contemtio, contemptio: legum c. 27; c. de vindita re 8; c. de terminis 288; negotiorum contentiones 296; res in contentione posita 10. 153; mancipia in contentione posita 3. 284.
contentus (= contemptus) fuerit *pro* contempserit 57; *v.* contemnere.
contestare 95. 257. 262. 263; in conventu publice diem contestare 247.
contestatio 128. 248; iudicis contestatio 259.
contractus 156; scripture c. 56. 222; c. emtionis 173; c. vinditionis 152.
contradictio: in contradictione cause adsistere 66.
contropare = *conferre, comparare:* contropatis his, que tempore nuptiaram promeruit 141; *cf.* 73, *n.* 1; *v.* contropatio.
contropatio = *collatio:* rerum uni-

versarum contropatio 91; sexus, numeri vel etatis (servorum) c. 282; c. etatis et utilitatis (servorum) 178. — contropatio manus, manuum 73. 83. 84.
contubernium servorum, famularum = *coniugium servorum* 282.
contumax 49; contumaciter *ib.*
contumelium 190.
conturbatio regni 41.
conubium *v.* connubium.
convenientia 85. 222.
convenire: c. de nuptiis, de pretio 87. 100. 105; divisio inter fratres, si sine scriptura inter eos convenerit 276. = *citare* 59. 230; admonitione conventus 48; a iudice conventus 230.
conventio: certa conventio mercedis 265. = *citatio:* trina conventio 95.
conventus: c. publicus vicinorum 258; in conventu publice diem contestare 247; in populi conventu flagella accipere 182; in conventu flag. suscipere 273; in conventu publice flag. susc. 110. 269; in conventu mercantium publice flag. susc. 270; iudex occisurus reum in conventu publice exerceat disciplinam 218; a conventu catholicorum seclusus 310.
conversatio laicalis 114.
conversio 118. 120.
converti: in laicos c. 12.
convicinus: decem convicinas possessiones circuire cogantur 182.
convincere 65. 85. 166. 170. 177. 203. 213. 266 *saepius;* in adulterio convinci 107; *cf.* 109; adulterium convincere 108; (de) crimine convictus 205. 218; evidenter c. 54; manifesti convicti 139; documentis convincere 73; per probationem c. 176; certis probationibus c. 231; manifesta probatione c. 94. 106; sacramento c. 194; teste, testibus c. 49. 194.
copulare coniugio, nuptiis, matrimonio 90. 93. 95. 112. 117. 119. 120. 127. 266. 303. 312.
coquus, cocus: coquorum prepositus 74.
correptio 233; non flagellorum ista correptio inducat notam infamie 48.
corripere 139; correptus a iudice 230. 234. 273; correptus a iudice in se recipiat talionem 187.
corrumpere 271; iudex amicitia corruptus vel premio 189; muneris acceptione c. iudex 170; *cf.* 108; (iudex, thiufadus) beneficio corruptus *v.* beneficium; — aurum corrumpere 225.
corruptio: c. beneficii 177; c. monete 224.
corus = *chorus ecclesiae* 200.
credere rem pro pignere 165.
creditor 4. 165. 273. 318; de solidis octo nonum solidum creditori solvere 7. 163; si cautionem ultra modum per necessitatem suscipientis creditor extorserit 163; interpellet creditor regem aut iudicem 318.
crimen 45. 74. 77. 96. 156. 157. 199. 207. 216. 218. 293; mox iudex facti crimen agnoverit 198. 227; Gotus seu quilibet in crimine accusatus 217; innocens in crimine accusatus 205; crimen obicere avo, avie, genitoribus 139; c. obicere domino 74. 179; c. o. priori domino 8; in principem crimen inicere 43; per tormenta sibi crimen inponere 176; criminis reus 195. 217. 304 *sq.*; (de) crimine convictus 205. 218; in causis regis crimine inplicati 180; crimen capitale 179; crimina, que ad capitis periculum vel rerum amissionem pertinere videntur 180; crimen adulterii 177 *sq.*; cr. parricidii 201; cr. occultati servi 268; accusare in crimine, id est veneficio, maleficio, furto vel quibuscumque factis inlicitis 205; crimen (lesio vestis) 250; criminis socii 228; filii parentibus crimine socii 181; in crimine iam ante reppertus 67; ingenuus cum servo alieno in crimine inventus 207; servus in crimine accusatus 175; servus criminis reatus obnoxius 157; servi, ancille pro crimine

torti 178; servus tradatur pro crimine 185. 210; servus secundum criminis qualitatem tradatur ad penam 207; iuxta crimen admissi servus aut pro damno aut pro supplicio tradatur 212; servum de obiecto crimine reddere innocentem 179; crimen fugitivi 267; ultor criminis 102. — crimen videri non potest, quod non est ex volumtate conmissum 237; crimina suos sequantur autores 180; crimen cum fure defecit 212; crimen cum illo qui fecit moriatur 181.
criminalis: causae criminales 176. 284; tam criminales quam communes causae 47; criminales causas per mandatum committere 68; criminalia et cetera negotia 47.
criminatores 176.
criminosus, criminosi 47. 218; homicide, malefici, fures, criminosi sive venefici 72; fur aut quicumque criminosus 249. — personae criminosae et dignae mortis 47.
culpa 4. 145. 156. 179. 180. 191. 249. 279. 292; culpa (*opp.:* neglegentia, casus) 4. 6. 160. 161. 240; culpa levis 139; c. gravis 138; c. mortalis 178.
culpabilis, culpavilis 129. 180. 186. 217. 227; ille solus culpavilis, qui culpanda conmittit 180. 181.
cultor eclesie 273.
cultura: culturas facere 253. 278; culturam facere in transitu fluminis 253; culturas extendere 279. 280; quod ad culturam excisum est 279.
cupa 238.
cura: c. regalis 297; populorum potestas et cura *ib.*
cùrare infirmum 292.
curiales 157; de non alienandis curialium rebus *ib.*; curialibus inter se vendendi, donandi, commutandi licitum 158; donatio ante curiales deferatur 319; si c. in civitate non possunt inveniri *ib.*
cùrtare: animal curtare 244; caballi caudam c. *ib.*
custodia = *'Haft'* 8. 81. 169. 186—188. 216. 217. 287. 292. 293; ardùa c. 45; honesta c. 105; in custodia a iudice teneri 210. 230; regio iusso in custodiam deputari 287. = *custodia animalium* 258; animalia in custodiam placita mercede suscepta 4. 160; merces custodie 257. = *observatio* 301; custodia legum 35.
custodire: reos custodire 217; — c. res, animalia: errantia animalia diligere adque c. 258; porcos custodiat tamquam suos 257; càballum, bovem, animal, peculium ad custodiendum commendare, accipere 160. 319. 320; aurum, argentum *etc.* custodienda tradere 160; *translat.* = *observare, servare:* parentum factum custodire 171.
custos (reorum) 217; custos (porcorum) 255.
cutis rupta 185.
cyclus decemnovalis 316.

D.

damnabilis: morte damnabilis 194.
damnare 119. 137. 166; morte damnari 197. 207. 218; et in rebus et in status sui dignitate damnari 100; custodia damnatorum 216.
damnatio: d. exilii 116; d. mortis 196.
damnosus: servi damnosum admittentes 17. 129; animal damnosum faciens 246.
damnum 5. 69. 161. 172. 213. 226. 231. 234—237. 239. 244—246; d., quod viator intulit 238; d. agris, hortis, fructibus ab animalibus illatum 237—242. 246; damnum = *locus damni:* de damno expellere (caballum, pecus) 240; apium damna 258. 259; debilitatis damnum ab animale illatum 5. 160; d. inspicere 240; damni estimatio 235. 241. 242; damnum estimare 234. 238. 240; = *multa pecuniaria, dispendium facultatis* (*opp.:* pena, supplicium): 49. 54.

55. 186. 190. 204. 205. 207. 212. 220; damno multari *ib.*; penam non sustineat, sed damnum satisfactionis exolvat 212; pena vel d. 217; d. aut periculum 288; damnum . . . flagella 109; damnum compositionis 207; legum damna 301; medietatem de damnis sibi iudex adquiret 50; iuxta crimen servum aut pro damno aut pro supplicio tradat 212; damnum falsariorum 82; d. furis 210. 212. 258; d. invasionis 228; d. occultatoris 265; d. pervasoris 3; d. pervasionis 290; d. de raptoribus constitutum 99; d. subfocationis 259; = *multa stipulata cartis inserta:* d., quod cautio demonstrat 69; pena damni, quam scriptura continet 85.

dare *passim, ex. gr.* 13. 14. 90; arma pro obsequio, in patrocinio data 13. 148. 149; donationes ecclesiis datae 143; rem cessionis ordine dare 85; (data) revocare aut evacuare 91; per scripturam dare 117; scriptura nec directa, nec data, sed sublata 147; legem dare 35. 91. 93.

debere *saepe, ex. gr.:* de rebus sibi debitis 84; sibi debitum negotium sequi 287; debitum dominium 289; *v.* debitum.

debilis 191. 236. 244. 247.

debilitare 190. 191. 236. 240. 244—247. 249. 251. 293; servus innocens in tormentis debilitatus 178.

debilitas: debilitatis damnum 5. 160.

debilitatio 185. 218. 236.

debitor 6. 161. 163. 165. 166. 273. 318; debitor debitum reddere nolens 189; d. ad ecclesiam confugiens 273. 274; debitorem concidere aut ligare 273; creditor debitorem excipiat excusatum *ib.*; filii, heredes cogendi sunt subplere, unde autor eorum debitor 166.

debitrix: persona plurimis rea vel debitrix 165.

debitum 164. 165. 167. 283; d. reddere, reformare, restituere, solvere 60. 165. 189. 222. 318; d. representare 165; d. heredis 222; d. defuncti 166; pro debito sub fideiussore consistere 293; pignus deponere pro debito 164. 165.

decalvare 64. 75. 153. 186. 187. 190. 197; cesus ac decalvatus 101. 308; verberentur et decalvati deformiter decem convicinas possessiones circuire cogantur 182.

decalvatio 101. 119. 197.

decania 270.

decanus 269—271; centenarius . . . postmodum sit sicut unus ex decanis 269; in quorum centena fuerat adscriptus d. 270; in cuius est territorio constitutus d. *ib.*

decessores 11.

decimare: porcos decimare 256. 257.

decimus: decima pars 131. 134. 272; saio decimum solidum pro labore suo conquirat 55; decimum porcum solvere, pro iure suo presumere 256. — decimum = *decima pars:* iudex (de compositione) pro labore suo decimum consequatur 217; terram, vineam, rem aliam pro decimo accipere possidendam 283. — decima (= *d. pars*): decimae (porcorum) 255. 256. 257; de dandis decimis definire 256; sub placito decimarum porcos in silva aliena intromittere 256; usque ad tempus decimarum porcos in silva sua permittere 255; pro glandibus decimas consequi 257; decimas dividere 256.

decretum 38. 277; d. legis 42. 46; qui per regium d. sunt instituti iudices 58; canonum decreta 111.

decuriae: in arboribus notae, quas decurias vocant 288; facere tres decurias, que vocantur caracteres 258 *sq.*

deducere ad cognitionem principis 180.

defendere castitatem 100; servi patrocinio defensi 285; homicidam defendere 199; aliquid suo

iuri defendere 10. 154; terras dominus post suo iure defendat 279.
defensare: armis se d. (in ecclesia) 273.
defensio 310; potentis d. 203; d. orfanorum 135; se basilicarum Dei defensioni conmittere 200.
defensor 55; d. electus ab episcopis vel populis 297; dum d. ordinatur nullum beneficium iudici dare debeat *ib.*; defensores annua vice mutantur *ib.*
deferre accusationem contra reum 200; ad regiam cognitionem aliquid deferre 203; ad regem accusatio deferatur 179; donatio ante curiales deferatur 319.
definire: res definita 9; causae intra XXX annos non definitae 4. 284; in pacto vel placito definita 79; per testes definire 80; de nuptiis d. 87; de dandis decimis d. 256; de negotio speciali d. 222.
definitio 89. 223. 244; sine scripture textum tantummodo coram testibus facta d. 39; *cf.* 88; definitiones facere per scripturam, per testem 81; contra legis decretum definitio facta vacua et invalida *ib.*; d. per vim et metum extorta *ib.*; pro nuptiis coram testibus d. 88; definitionis sponsio 120; terram pro decimo per definitionem accipere possidendam 283; definitionum vincula 56; heredi contra priorem definitionem venire non liceat 79; definitiones terrarum 80. — antiquorum patrum sacre definitiones 300.
defunctus *ex. gr.* 17. 166; d. violentus, pervasor, debitor 166; defuncti debitum, violentia *ib.*; defunctorum voluntates 78; scriptam volumtatem defuncti supprimere 83; de rebus a defunctis dimissis 167; testes ex defuncti bonis trecesime pretium portionis prosequantur 82; principem defunctum detrahere 43.
delator = *index* 204. 205.
delinquentes 180.
dementes 81.
demones: per invocationem demonum mentes hominum turbare 182.
dentes: pro excussis dentibus conponere 187.
deponere: comiti exercitus querellam deponere 271; pignus depositum 165.
depredare: qui in expeditione euntes depredare presument 230.
deputare: cognatio domino deputetur 95; si iudex servum ad discutienda negotia elegerit deputandum 48; negotiorum causas iudices habeant deputatas 47.
desecare: animal testiculis d. 245; *v.* secare.
deserere patronum 13. 149.
desertas: vinea deserta 237; vineam in desertum perducere 236.
designanter ostendere 280.
designare scripturam veram 220; d. autoritatem regiam 219.
devote Deo virgines 113.
diaconus, diaconi; diaconem, diacones: 49. 111. 144. 168. 169. 273. 274.
dicere causam *v.* causa; dicere negotium 230; d. testimonium 304.
dies: dies constitutus 9. 152. 165; infra diem legibus constitutum 262; publice diem contestare 247; dies quattuor, quinta, undecima, vicesima prima 49 *sq.*; octo dies 247. 263. 286; decem dies 131. 165; dies superadiectionis 50. — dies cautionis 165; dies vel annus (in scripturis) evidenter expressus 79. 84; tempus aut diem mutare (in autoritatibus regis) 219. — dies festi 44. 302. 312; dies pascales 45; dies feriati 45.
differre negotium 52.
digitus 187.
dignitas 181; d. status 100; d. libertatis 174; ingenuorum 76; ingenua careat dignitate persone 183; ingenue minoris dignitatis persone 72; ad civium Romanorum dignitatem manumittere 308; testes dignitate idonei 194; dignitatis honor 301; dignitas palatini officii 176; sine infamio

dignitatis flagella accipere 58. — dignitas (= *veritas*) scripture 85.
dignus: testes digni in testimonio 54.
dilatare 48. 49. 52. 199.
dilatator 48. 50.
dilatio 48. 51. 53. 57. 63. 68. 244. 267. 274.
diligere adque custodire errantia animalia sicut suum proprium 258.
dimittere ad domum (de exercitu) 269. 270; centenarius centenam suam dimittens de hoste 269. — res a defuncto dimissae 167.
directa linea 125.
direptiones 226; in direptione percussus aut occisus, in d. morte necari 232.
dirigere scripturam 147; dirigere prosecutorem ad respondendum 49.
diripere pecora, animalia 229. 231; ad diripiendum invitare 229; diripienda indicare 231.
disceptatio 28.
discidium inter sponsos 120.
disciplina 70. 100. 218; conpetens et discreta disciplina 194; per cautam disciplinam hominem occidere *ib.*
discipulus: discipulum vel in patrocinio aut in servitio constitutum percutere 194; d. (medici): de mercede discipuli 293.
discretio 202.
discribere: domum alienam sine regis vel iudicis iussione adprehendere, discribere vel obsignare 228.
discussio: 196. 229; d. iudicantis 52; d. iudicum 62; negotiorum d. 44; d. publica 196; ardua apud iudicem publicaque tormentorum d. 197.
discutere rem 53; d. negotium 48. 57. 297; d. veritatem verborum 72; servus a iudice discutiendus 175; mancipium fugitivum discutere 264; discutiatur a iudice 207; iudex nullum solus discutere presumat 205; (meretrix) discussa ante populum 110.
dispendia causantium 52; d. facultatum 202.
dispensator annone, dispensatores 271.
disponsare 87. 88. 89; disponsata puella 99; puellà alteri disponsata, si alio nubat 87; patris disponsata 112; disponsata adulterans 104.
disponsatio 89.
dispositum: disposito, ex disposito 194. 196. 200; non ex priori disposito, sed subito exorta lite ledere aliquem 187.
dissimulare = *dilatare* 271. 283.
distrahere = *vendere* 154. 307.
districtio 49; d. legalis 297; d. iudicis 251.
distringere 47. 48; iudex distringens, a iudice distringi 117. 175. 189. 203. 209. 217. 218. 225; a comite civitatis distringi 175; *cf.* 217; partes causantium a iudice vel a saione placito distringantur 60; placito, per placitum distringere 45. 61; episcoporum potestas iudices distringendi 57.
diuturna mansio 289.
dividere *ex. gr.* 271. 279. 282; d. terram 256; mancipiorum agnatio dividenda 281. 282; solidi dividantur in centena 269; *cf.* 270; filii fratrum vel sororum equaliter per capita dividant portionem 126; nepotes aequaliter portionem dividant 317; cum furti consorte dividere 204.
divini 72.
divisio 129. 275. 276. 278. 290. 307; placitum divisionis 277; divisio inter fratribus sine scriptura facta, idoneis testibus conprobata 275. 276; d. terrarum facta inter Gotum et Romanum 278; in divisione consortes 276.
divortium 116—119; principis ope intendere d. fieri 119; d. scriptis aut coram testibus factum 117; d. per testem, per scripturam facere 118; divortii scriptura 119.
divus: dive memorie rex 37. 311.
docere = *probare* 155. 170.
doctrina: si medicus famulum in doctrinam susceperit 293.
documenta: documentis aliquid

convincere 73; testes ad libertatis documenta perquirere 169.
dogma: dogmatum pravorum conmenta 300.
dolus 179. 308; invido dolo, malo dolo 308.
domesticus: scrinia domestica 85; domestica pax 31.
domina 228; d. servo coniuncta 94.
dominicus: servi dominici 269. 270; *v.* servus.
dominium 38. 286. 287. 307; rem sui proprii dominii esse adserere 155; primum dominium aut possessio 289; possessoris sive autorum eius d. postremum *ib.*; d. possessoris 158; ne longa possessio d. secludat, excludat 145. 289.
dominus: d. servi, ancillae, mancipiorum *etc. passim, ex. gr.* 6. 7. 65. 77. 95. 101. 108—110. 137. 156. 162. 168—170. 178. 179. 184. 194. 196—198. 207. 213—215. 229. 230. 238. 244. 261—266. 272. 282. 283. 290. 295. 307. 319. 320; dominus servi fugitivi 266—268. 320; dominum violenter includere 228; nullus dominorum servorum ... extra publicum iudicium occisor existat 196; *cf.* 195; dominum suum in crimine inpetere 74; priori domino crimen obicere 8. 155; in capite dominorum torqueri; *v.* caput; dominus servi substantiam sibi vindicet 205; servi venditi facultatem d. querat 155; res sine domini volumtate alienare 154; si dominus servi vel ancille, qui vendidit, rescindere venditionem voluerit 155; d. sibi vindicet omnia a servo in fuga adquisita 266; domino suo pecuniam adquirere 110; nesciente, nescio, ignorante domino 137. 162. 186. 188. 215. 216. 228. 231. 246. 252. 257. 290; sine domini conscientia 216. 261. 319; extra, sine volumtate domini 101. 102. 229. 241. 261; sine domini iussione 189. 191; domino non iubente 80. 279; domino conscio, dominis consciis 137. 186. 188. 262; cum domini volumtate 188; ex domini iussione, iussu 215. 237; domino iubente 101. 189. 220. 227. 257. 294; *cf.* 213; dominus pro servis et responsum daturus et conpositionem 17. 129; dominum loci, cuius servus fuerit accusatus, admonere 175; si dominus servi, qui accusatur, eum de obiecto crimine reddere potuerit innocentem 179; domini pro servo testimonium 204; dominus de rebus minimis culpa servi repperta conponendi licentiam habeat 179; dominus pro servo compositionem dans, componens 101. 102. 207. 208. 212. 213. 216. 231. 294; d. obnoxius 189; d. ad satisfactionem conpositionis obnoxius 227; si conpositionem d. noluerit solvere 179; si d. pro servo conponere noluerit, servum tradat *vel similiter* 185. 191. 195. 202. 204. 207. 210. 230. 231. 233. 234. 237. 250. 259; d. aut servum tradere aut pro eo conponere conpellendus est 157; servus aut medietatem conpositionis persolvat aut hunc serviturum dominus tradat 209; conpositionis summam ex medietate domino servi persolvat 202; conpositio redundet ad dominum 213; dominus conpositionem accipere nolens 191; satisfacere domino servi 213; dominus cum servo furtum faciens 207. — dominus animalis 160. 244. 245; d. bovis 246; d. caballi 248; d. camporum 280; d. canis 250; d. domus 5. 105. 109. 161. 229; d. fundi 278; d. iumentorum 242; proprii iuris d. 68; d. pascuorum 257; d. pecorum 241. 242; d. pigneris 162; d. quadrupedis noxii 247 *sq.*; d. rei 198. 286; d. silve 238. 253. 256; d. terrarum 279. — domini anulus 287; domini mansores 289. — dominus, dominus rex 37. 306. 311. — *Cf. etiam:* ancilla, mancipium, servus.

197; nullis indictionibus, exactionibus, angariis . . . populos gravare 297.
examen: servum extra publicum examen occidere 196; questionis ex. 176. 205.
examinare negotia 51. 296; ex. causas 69.
examinatio iudicis 198; questionis ex. 176.
excellentia nostra (*sc.* regis) 299.
excessus 297.
excidere: quod ad culturam excisum est (*sc.* ex terra) 279.
excludere: nec longe possessionis tempus dominium excludat 289; L annorum numerus excludens 281; excludere (terram ad culturam) 253; excludere viam 252; excludere flumen 254; exclusa = *exclusa terra:* exclusa rumpatur 253.
excolere: terram ad excolendam accipere 281; silvam propter excolendos agros succidere 280; se excolere vel gubernare 308.
excommunicatio ecclesiastica 310.
excusare: servus, debitor excusatus 156. 273; sacramentis se excusare 51; ab sententia excusare 200; homicidam fraudulenter excusare 199.
excusatio: exc. ignorantie 209; exc. consortium 277; exc. rationalium 286. 287.
excutere: fures aut reos captos excutere 212; fugitivum hominem conprehensum exc. 267; raptam exc. 99; mancipia ab hostibus occupata exc. 158 *sq.*; mancipia, res de manu hostis, ab inimico exc. 272; expellenti de frugibus pecora exc. 240; hominum partum exc. 183. 184; iumenti, animalis, eque partum exc. 245.
executio, exsecutio, exsequutio: ex. iudicis 14. 156. 158. 241; *cf.* 44. 45.
[illegible]), exsecutor: e. iudicis 46.
[illegible]ar = *exemplum, formula:* [illegible]istole informationis 287; [illegible]: ex. mandati 67; [illegible]uplaria 67; de (iudicii) textu exemplar fideliter translatum 63; ex. (condicionis) testibus roboratum 53.
exercitia: ad exercitiam 44.
exercitus 268—271; prepositi exercitus, exercitui 268—270; comes exercitus 271; conpulsores exercitus 269. 270; servi dominici, i. e. conpulsores exercitus 269; *cf.* servi dominici; exercitum ad hostem conpellere 269.
exheredare: exh. filios 138; exh. filios aut nepotes pro levi culpa inlicitum 139.
exigere: placitum ex. 61; scripturam ex. 39. 118. 119. 135; donatio violenter a viris exacta 148; dotem puelle pater exigat et conservet 91; exacta autoritate (regis) fisco faciat associari 307.
exilium 201. 287; perenne exilium 116. 197; perpetuum ex. 113. 119; in exilio sub penitentia (aput episcopum) 196. 198.
exinanita scripta (et invalida) reputentur 136.
exire (in hostem) 268. 270.
expeditio 16. 17. 129. 230. 268. 270; expeditio publica 82; in expeditione publica constitutus, positus 229. 230. 286; in exp. publ. morientis voluntas 82; in expeditione adquirere, conquirere, aliquid lucri consequi 16. 17. 128. 129. 130. 142; in expeditione aliquid auferre vel depredare 230.
expellere: violenter exp. possidentem, possessor per violentiam expulsus 227; viantes de pascuis expellere 238; iter agentium animalia de campis vacantibus exp. 252; animalia, pecora (de frugibus) exp. 239. 240. 242.
expensae 134; fructus cum filiis communibus consumere expensis 127.
expiare: sacramento se exp. 62. 177; sacramento suam conscientiam exp. 51. 65. 197.
exponere infantem, puerum aut puellam 136. 137.
exse- *v.* exe-.

ecclesiastica 310; conservatio rei ecclesiastice 143.
edere: liber hic (legum) nuper editus 44; scriptura edita 223; scriptura de rebus in quibuslibet personis edita, sed non tradita 147; condicionibus editis iurare 73; mandatum edere 75; volumtatem e. 82.
edictum 200. 201. 222. 301. 306. 309. 317. 318.
edocere = *docere, probare* 166.
egritudo, egroti *v.* aegr.
electio (iudicis): electionis pactio trium testium signis vel subscriptionibus roborata 47.
eligere, elegere: e. alium sibi patronum 13. 149; partes eligant, qui eorum negotia suscipiant 60; iudex consensu partium electus 46; iudicantes, quos partium consensus elegerit 290; quos ad personam suam comes elegerit 57; tutor ab aliis parentibus in presentia iudicis eligatur 135; numerarius vel defensor electus ab episcopis vel populis 297.
emendate leges 37.
emere 9. 152; servus de peculio suo emtus 9. 155; ingenuum captivum aut in fame oppressum emere 319.
emittere: cautionem e. 292; iudicium e. 57; iudicium scriptis e. 63.
emptio, emtio 8. 9. 151; contractus emtionis 173.
emptor, emtor 8. 9. 10. 151—155. 209. 264. 294; emtor interpositus 156.
episcopus 11. 49. 57. 58. 66. 83. 111. 135. 144. 204. 219. 310; ep. civitatis 53; ep. loci 219; territorium episcopi 198; heredes, filii ep. 144; post obitum ep. alter episcopus ordinatus . . . res requirat ecclesie *ib.*; adsertor pro episcopi persona dandus 49; episcoporum negotia non per se sed per subditos agenda 66; iudex ab episcopo distringendus 57. 189; exilio sub penitentia religari apud episcopum 198; ad episcopum confugere 99. 269; episcopus, in cuius territorio reus manere aut factum scelus esse videtur 198; numerarius vel defensor electus ab episcopis vel populis 297; scriptura episcopo vel iudici infra sex menses presentanda 84; brevis episcopo conmendetur 135; *cf.* sacerdos.
epistula, epistola: ep. iudicis 48. 62. 63. 286. 287; admonitione epistule ad iudicium venire compelli, admoniti iudicis epistula ad iudicium venientes 48; iudex saionem per epistulam informet 286; epistola informationis 287; epistola iudici destinata 65; epistolam faciat, per quam quid mandet regi exponat 180; testimonium per epistolam non subdendum 74; epistola precaria 279; ep. manu sua (autoris) suscripta 65. 286; ep. manu sua suscripta adque signata 62; epistulam tres testes evidentibus signis aut suscriptionibus simul cum ipso (autore) firment 180.
erba *v.* herba.
erogator annone per singulas civitates vel castella constitutus 271; *v.* annonarius.
errantia animalia 257. 258.
erronea animalia 257.
esca: escarum discretio (Iud.) 312; diiudicare escas 303.
estim. *v.* aestim.
evacuare scripturas 37. 42; evacuata prior scriptura, evacuare fraudulenter posteriorem scripturam 222; evacuata iudicia 37; donatio non evacuanda 147; data revocare aut evacuare 91.
evadere: si evaserit vulneratus 191; si poculo veneni potatus evaserit 182.
evagare a dominorum iure 77.
evellere terminos 288.
evidens: per signa evidentia locum vindicare *etc.* 289; evidentes inspectores *ib.*; trium vel quattuor scripturarum similis et evidens suscriptio 83; evidentibus signis firmare epistulam 180.
exactio 230. 281; ex. tormentorum

197; nullis indictionibus, exactionibus, angariis ... populos gravare 297.
examen: servum extra publicum examen occidere 196; questionis ex. 176. 205.
examinare negotia 51. 296; ex. causas 69.
examinatio iudicis 198; questionis ex. 176.
excellentia nostra (*sc.* regis) 299.
excessus 297.
excidere: quod ad culturam excisum est (*sc.* ex terra) 279.
excludere: nec longe possessionis tempus dominium excludat 289; L annorum numerus excludens 281; excludere (terram ad culturam) 253; excludere viam 252; excludere flumen 254; exclusa = *exclusa terra:* exclusa rumpatur 253.
excolere: terram ad excolendam accipere 281; silvam propter excolendos agros succidere 280; se excolere vel gubernare 308.
excommunicatio ecclesiastica 310.
excusare: servus, debitor excusatus 156. 273; sacramentis se excusare 51; ab sententia excusare 200; homicidam fraudulenter excusare 199.
excusatio: exc. ignorantie 209; exc. consortium 277; exc. rationalium 286. 287.
excutere: fures aut reos captos excutere 212; fugitivum hominem conprehensum exc. 267; raptam exc. 99; mancipia ab hostibus occupata exc. 158 *sq.*; mancipia, res de manu hostis, ab inimico exc. 272; expellenti de frugibus pecora exc. 240; hominum partum exc. 183. 184; iumenti, animalis, eque partum exc. 245.
executio, exsecutio, exsequutio: ex. iudicis 14. 156. 158. 241; *cf.* 44. 45.
(executor), exsecutor: e. iudicis 46.
exemplar = *exemplum, formula:* ex. epistole informationis 287; = *apographum:* ex. mandati 67; iudicati exemplaria 67; de (iudicii) textu exemplar fideliter translatum 63; ex. (condicionis) testibus roboratum 53.
exercitia: ad exercitiam 44.
exercitus 268—271; prepositi exercitus, exercitui 268—270; comes exercitus 271; conpulsores exercitus 269. 270; servi dominici, i. e. conpulsores exercitus 269; *cf.* servi dominici; exercitum ad hostem conpellere 269.
exheredare: exh. filios 138; exh. filios aut nepotes pro levi culpa inlicitum 139.
exigere: placitum ex. 61; scripturam ex. 39. 118. 119. 135; donatio violenter a viris exacta 148; dotem puelle pater exigat et conservet 91; exacta autoritate (regis) fisco faciat associari 307.
exilium 201. 287; perenne exilium 116. 197; perpetuum ex. 113. 119; in exilio sub penitentia (aput episcopum) 196. 198.
exinanita scripta (et invalida) reputentur 136.
exire (in hostem) 268. 270.
expeditio 16. 17. 129. 230. 268. 270; expeditio publica 82; in expeditione publica constitutus, positus 229. 230. 286; in exp. publ. morientis volumtas 82; in expeditione adquirere, conquirere, aliquid lucri consequi 16. 17. 128. 129. 130. 142; in expeditione aliquid auferre vel depredare 230.
expellere: violenter exp. possidentem, possessor per violentiam expulsus 227; viantes de pascuis expellere 238; iter agentium animalia de campis vacantibus exp. 252; animalia, pecora (de frugibus) exp. 239. 240. 242.
expensae 134; fructus cum filiis communibus consumere expensis 127.
expiare: sacramento se exp. 62. 177; sacramento suam conscientiam exp. 51. 65. 197.
exponere infantem, puerum aut puellam 136. 137.
exse- *v.* exe-.

extensus: publice extensus flagella excipiat *sic vel similiter passim, ex. gr.* 46. 64. 102. 191. 210.
exteri = *extorres?* 145.
extorquere: cautionem ext. 7. 163; commutationem ext. 151; donationem ext. 12. 145; pactum per vim extortum, sive placita vel reliquae scripturae 81; scripturas extorquere 38. 135; venditionem ext. 8; necessitatem vinditionis (servorum) ext. 156; ext. per necessitatem 7. 163; per vim et metum ext. 12. 145. 151; *cf.* 81; violenter ext. 8.
extorres *v.* exteri 145.
extraneus: incola vel extraneus 303; de extraneorum lucris aut in expeditione conquirere 130; extranea persona 139; testimonium (parentum et propinquorum) contra extraneos 78; et proximis et extraneis homicida conceditur accusari 199.

F.

fabri metallorum 225.
factio 310.
factum: parentum f. custodire 171; f. placitum 313; tale factum, propter quod servituti tradatur 207; iudex, mox facti crimen agnoverit 198. 227.
facultas, facultates = *bona, proprietas: saepe, ex. gr.* 9. 14—17. 19. 42. 116. 127. 138. 139. 166. 198. 271. 305. 309; mille solidorum facultas 91; dos . . . facultas mulieris 117. 118; in facultate parentum succedere 97; facultates maternae 127; facultates pro scelere puniendo non usurpandas, nisi ex lege sententia detur 199; facultas servi 9. 155. 188.
falsare regias autoritates et preceptiones 219; f. scripturas *ib.*; testamentum aut ordinationis scripturam f. 221; volumtatem defuncti f. *ib.*
falsarius, falsarii 75. 82. 170. 203. 221. 222. 321; falsarii scripturarum 218; f. metallorum 223.
falsitas, falsitatis conscii 221; falsitatis infamia 73; pro falsitate ferre infamium 221; reus, reatus falsitatis *ib.*
falsus: falsa accusatio 171; commonitoria falsa fingere, deferre 221; falsa donatio 12. 148; falsa moneta 178. 179. 224; nomen falsum sibi inponere 221; scripturas falsas facere, conficere 221, facere vel recitare 179, recitare vel subponere, in iudicio proferre 219; falsum testimonium dicere 72. 75. 76. — principi falsum suggerere 179.
fames: ingenuum fame oppressum emere 319.
familia 39. 108. 228.
famulus: medicus famulum in doctrinam suscipiens 293; contubernia famulorum 282.
femina *passim, ex. gr.*: in omnem hereditatem femina accipi debet 126; feminas violenter aut per consensum sibi coniuges sumere 113; femina minoris, maioris aetatis disponsanda 88. 89; feminae, quas contigerit duobus viris aut amplius nubere 140.
fenum 239.
fera: feris laqueos, sudes ponere 250; occasio, que ad feras adparatur 251.
ferie: f. messives, vindemiales 45.
festus: dies festi 44. 302. 312; festa nuptialia 303.
ficus: caricas, hoc est ficos 233.
fideiussio 265.
fideiussor 9. 45. 46. 151. 169. 191. 208. 293.
fidelis: testes, quos sibi fideles esse novit 180; fidelis regis 180; fideles (*sc.* regis) 297. — fideles = *christiani* 299. 300.
fides: idonei testes, quibus merito fides possit adhiberi 202; fides (sancta, christiana, catholica) 300. 302. 304. 306. 307. 309. 310. 312.
fiducia conprobandi 176.
filius, filia 15—19. 79. 119. 121. 124—135. 201 *saepius;* filii legitimi 106. 107. 116. 139. 140. 147. 172. 198. 318; *cf.* 317;

idonei filii 94; f. naturales 318; clericorum f. 144. 145; si filius filiave X diebus vivens et baptizatus discesserit 131; filius, filia cum XX annos aetatis impleverint 15. 127; filii matrem sequantur 320; filii condicionem matris sequantur 266; filius ad conditionem genetricis pertinens 282; filii condicione patri sequantur 95; filii ex priori coniugio procreati, geniti 93 *sq.* 118; f. de alio coniugio 201; f. ex eodem coniugio procreati 127; communes f. 115. 118; f. de diversis parentibus nati 141; f. ad domum transeuntes alienam 16. 127; filii in patris potestate 127; filius patris servans obedientiam 132; patre mortuo filiorum utriusque sexus coniunctio in matris potestate 92; filios suos vendere, donare, oppignerare 10. 154; f. suos necare 184; potestas flagellandi et corripiendi filios 139; filius, qui aliquid adquisierit sive de munificentia regis aut patronorum beneficiis promeruerit 142; filii parentum crimine socii 181; f., qui non sunt sceleris patris participes 198; filius cum patre in commune vivens 132. 142; cum filius duxerit uxorem, filia maritum acceperit 13; pro filiorum nuptiis definitio 88; pro filio coniunctionis copulam appetere 93; nuptiarum tempore filiis donata 141; filii in hereditate primi sunt 124; si pater intestatus obierit, sint illi heredes filii 317; exheredare filios 138. 139; meliorare filios 142; intestatus, intestata filios non relinquens 141. 146; si filius habens uxorem et filios, patre vivente recesserit 132; de filiis ante patrem mortuis 317; filii cogendi sunt subplere, unde autor eorum debitor 166 *sq.* — filia coniugio copulanda 90; de filie nuptiis definire et de pretio convenire 87; pretium filie 99; filiarum sollicitatores, filiam sollicitare 101. 102; filia iugulata 248; f. in adulterio a patre suo occisa 104.

fines: infra fines regionum nostrarum (*sc.* Gothorum) mancipia vendere 307; fines fundorum, loci 288. 289.

fingere: f. parentes 221; scripturas fictas conficere 42.

finire causam, causarum negotia 45. 46. 72.

firmare: iuramento f. 50. 57. 278; testibus f. 50. 278; per donationis chartulam firmare 319. — placitum trium testium roboratione firmatum 203; (volumtas morientis) sacerdotis atque iudicis suscriptione firmetur 83; epistulam tres testes signis aut suscriptionibus simul cum ipso (autore) firment 180; mandatum trium testium adnotatione firmatum 180.

firmitas 7. 8. 9. 12. 117. 118. 151.

firmus: posterior scriptura firma habeatur 222.

fiscalis: servi fiscales 173. 284; servorum fiscalium mancipia, liberti, libertates 173.

fiscus 44. 71. 111. 202. 219. 224. 252. 293. 295. 297. 305. 307—311; fisci vires 42. 173. 251; ius fisci 71; nihil fisco debeat perire 281; a fisco pretium detur 224; fiscus de quorumlibet iure quodcumque tenens, sive quilibet de fisci rebus aliquid tenens 285; actores fisci 297; quibus conmissus est fiscus 71; fisci servi 285; servo fisci conlata libertas regie manus stilo conscripta 173; si privatus cum servis fisci habet causationem 297; cum rebus omnibus fisco servituri adsocientur 181.

flagellare: publice flagellatus 119.

flagellum: flagella publice extensus accipiat *vel similiter* 3. 46. 53. 64. 98 *passim;* in conventu publico (publice) fl. accipere 110. 208. 228. 269; in populi conventu fl. acc. 182; in conventu mercantium publice fl. suscipere 270; fl. coram, ante iudicem acc. 210. 212. 228. 240. 261;

flagellis in iudicis presentia verberari 53; a iudice flagella accipere, flagellorum ictibus verberari 99. 159. 254; a comite civitatis vel iudice fl. hictibus verberari 252; iudex . . . a comite civitatis C flagella accipiat 110; CC flagellis publice verberentur et decalvati decem convicinas possessiones circuire cogantur 182; CC flagella suscipiat et insuper flammis ardentibus exuratur 293; sine suo infamio dignitatis C hictus flagellorum accipiat 58; non ei ista correptio flagellorum inducat notam infamie 48; absque ulla testificandi iactura XXX flagella suscipiat *ib.*; mori de flagello 194; flagello percutere 139.

flamma: servus . . . flammis ardentibus exuratur 293.

fleotomare, fleutomare 291.

fleotomia 293.

fleotomus, fleutomus 291. 293.

flumen: inundatio fluminum 50. 58; transitus fluminis 253; non licet integrum flumen excludere 254; flumina maiora 253.

forma 4. 7. 8. 13. 113. 115. 128. 154. 162. 209. 211. 245. 282; condicionis f. 95. 96; constitutionis f. 118; donationis f. 12. 148; legis f. 95; ordinationis f. 130; venditionis f. 9.

fornicare 106. 110.

fornicatio 118. 312; meretrix publice fornicationem exercens 109; per fornicationes pecuniam domino suo adquirere 110.

fossa: campi fossis concincti, precincti 238. 252; fossas per circuitum pro solo terrore constituere 238.

fossatum protendere 252.

foveas facere (feris) 250.

frater, fratres 78. 91. 92. 99. 105. 124—126. 134. 135. 141 *saepius*; inter fratres habere portionem 15. 105; divisio facta inter fratres 276; filii fratrum 126.

fraternum torum violare 116.

fraudulentus 83. — fraudulenter 199. 222.

fraus 39. 97. 168. 179. 259. 265; fraudis conmentum 223. 229; fraus iudicis 51. 208; si fraus in pretio rei vendite fit 152; conscius fraudis 222.

fructifera loca 239.

fructus: fructos (*sc.* facultatis) percipere et cum filiis communibus consumere expensis 127; porci inter consortes ad glandem in communi fructu suscepti 256; fructus (*sc.* camporum) 234. 236—240.

fruges: rem cum frugibus restituere 229; usure frugum 163; fruges aridas et humidas commodare 163; fruges (camporum) 234. 237. 239. 240. 242; fruges colligere 229. 237. 239.

fuga: servus in fuga elapsus, positus 7. 162. 261. 266; *cf.* 285; servus per fugam rediens 264; servus in fuga de artificio suo vel iusto labore adquirens 266.

fugax: servus f. 320.

fugere: servus, mancipium fugiens 262. 263. 266.

fugitivus: fugitivus (servus) 3. 7. 163. 260. 263. 264. 266—268. 284; fugitivum suscipere 262. 265; f. celare 261. 262; fugitivo humanitatem dare 263; quod iudex aput fugitivum invenerit, comiti civitatis ostendat 268; fugitivus in domo potentis inventus 265; ad cuius domum venerit fugitivus, prioribus loci, vilicis, prepositis testetur 264; f. sub illius, aput quem inventus est, fideiussione consistat 265; dominus per se sive per hominem suum requirens fugitivum 267; crimen a fugitivo admissum 267; merces, beneficium eius, qui conprehendit fugitivum 265. 266.

functio: functio publica, in arca publica functionem exolvere 157; functionem rei accepte publicis hutilitatibus inpendere 158.

fundus 12. 282. 290; ius fundi 282. 289. 290; fundi territorium 278; fines fundorum 288.

fur 5. 72. 161. 164. 179. 205. 208—210. 212. 213. 238. 249. 258;

pro fure teneri 244. 257; fur captus in furtum, dum res furtivas secum portare conatur 211; fur nocturnus *ib.*; fur per diem gladio se defendens *ib.*; furem sua investigatione perquirat 161; datis invicem sacramentis promittant, quod furem fideliter querant 209; cum furibus conscii 208; furi est similis, qui rem furtivam sciens conparavit 209; si de fure quis nesciens conparaverit 208; furis damnum 210. 212. 258; crimen cum fure defecit 212; hereditas furis *ib.*
furari: conscius et qui furti ablata sciens susceperit in numero furantium habeatur 208; de furatis apibus 259; furantes aquas 254; de instrumentis mulini furatis 210; pignus furari 164; fugitivum cum rebus furatis repperire 266; de tintinabulis furatis 210.
furor: in furore servum, ancillam occidere 196.
furtim auferre, ferre 204. 211.
furtivus: res furtivas secum portare 211; rem furtivam querere 206; rem furtivam conparare 209; rem furtivam vendere, vendita postmodum furtiva adprobata 294. — furtive occidere quadrupedem alienum 213.
furtum 5. 160. 161. 197. 203. 205. 207. 210. 217. 250. 259; fur captus in furto 211; furti conscius 204; cum furti consorte dividere *ib.*; compositio furti 5. 257; furtum taxatum 210; capitalia non accusata, sed furtum 176; accusare in crimine, i. e. veneficio, maleficio, furto 205; domino vel conservo facere furtum 213; pecunia et res regis furto sublatae 209.

G.

gener 201.
genetrix: filius ad conditionem genetricis pertinens 282.
genitores 139.
gens = *natio:* gentes imperio (regis Gothorum) subiugatae 37; aliene gentis leges 44; ad adversam gentem pergere 41; nobiles et inlustres gentes, que legibus ordinare curaverunt populorum excessus 299; provinciarum nostrarum cuiuslibet gentis homines 113; gens (Gothorum) 41. 42. 176. 178. 179. 180; seniores gentis Gotorum 90; gens (Iudaeorum) 304.
genus: personae de superiori aut de inferiori genere discreto ordine venientes 19. 124; ex genere manumissoris coniugium adtemtare 174; coniugia ex genere nostro (*sc.* Iudeorum) 312; maternum genus 126; generis nobilitas 284 *sq.*; genus mutare 221; sextus generis gradus 112.
germanus, germana 92.
gilloniarii 74.
gladius: gladium evaginare 185; qui prior contra quemlibet iratus eduxerit gladium 190; sub gladio mortem timere 81; fur se gladio vindicans, defendens 211.
glandiferae arbores 235. 253.
glans, glandes: porci ad pastum in glande suscepti 256; porci in glande placite, sub placito missi 255. 256; porci in silva tempore glandis inventi 255; de glandibus orta contentio 256; pro glandibus decimam consequi 257.
gloria, *titulus regis:* gloria vestra 312. 313; gloria nostra 53.
gloriosus, *titulus regis regnantis: in inscriptionibus Legis Reccessvindianae semper legitur:* Flavius gloriosus Reccessvindus rex *p.* 35 *sqq.; cf. Indicem legum;* gloriosus Wamba rex 316; gloriosus dominus noster Ervigius *ib.*; gloriosae memoriae pater noster et decessores nostri 11.
gradus: ordo vel gradus 74; = *gradus propinquitatis:* gradus primus, secundus 121; gradus tertius 94; gradus sextus 303. 312; gradus septimus 19. 127; parentes gradu proximiores 132; hereditatem qui gradu alterum precedit obtineat, qui in uno pro-

pinquitatis gradu equales sunt equaliter partiantur 126.
gratia 72; in gratiam recipere 140.
gravida: mulierem gravidam percutere 183; gravida a marito relicta 94; gravida cum filiis relicta uxor 132.
gravis culpa 138; graves iniuriae 202.
grex 247. 257.
gubernaculum civitatis 30.
gubernare 198. 308.

H.

habitatio 289; loci h. 280.
(herba), erba 239. 257.
hereditare 133.
hereditarius: maritus et uxor sibi hereditario iure succedentes 19. 127.
hereditas, hereditates 12. 18. 19. 39. 40. 92. 106. 124—126. 131. 134. 139—141. 199. 222. 223; hereditatem adire 40; si maius est damnum quam hereditas, faciat cessionem 212; in hereditate filii primi sunt 124; hereditatem, qui gradu alterum precedit obtineat, in omnem hereditatem femina accipi debet 126; parentum hereditas 124. 130; paterna h. 16. 128; aequaliter partiuntur filii sororum hereditatem 317; mulieris hereditas 119; h. illius, qui moritur intestatus 19; h. parvuli 130. 131; luctuosa h. 131; quartam partem hereditatis relinquere naturalibus 318; h. adulteri, adulterae 106; h. avi 317; h. clericorum, monacorum, sanctimonialium 127; h. culpati 43; h. furis 212; parricidae h. 201.
heres, heredes 15. 40. 77. 94. 107. 115. 130. 166. 280; heredes legitimi 14. 39. 40. 116; proprii h. 129. 144; propinqui h. 90. 115. 119. 201; h. vel propinqui 311; h. proximi 202; si pater intestatus obierit sint illi h. filii 317; usque ad septimum gradum h. non relinquere 127: si h. non fuerint, fisco cogatur inferre 293; h. donatoris 148. 319; h. eius, qui dotem conscripsit 115; h. episcopi, clericorum 144; h. (mandatarii) 70; mariti h. 90. 146; patroni h. 13. 149; quod autor spopondit, heredes persolvant 223; heredes nolentes satisfacere pro autore *ib.*; nec heredes pro factis parentum periculum pertimescant 181; heredi contra priorum definitioni venire non licet 79; debitum heredis exolvere 222; cartarum strumenta et librorum volumina pertinent ad heredes 82; substantia heredibus occisi addicta 201; heredes iudicio de persona absque mortis interitu sententiam ferant 119.
heresis 300. 301.
heretici 296. 298. 301.
herilis potestas 29.
heris (= aeris) 225; *v.* aes.
hipocisis, ipocisis; ipocema, ypocemata 292.
(holographus), olografus: de olografis scripturis 83; olografam scripturam sua denuo suscriptione confirmare 84; scripturam olografa ratione conscribere *ib.*
homicida 72. 197 *sqq.*; tamquam homicida teneatur 236; homicidam accusare 198. 199; homicida nec facultatibus suis liberatus utetur 202; h. ad ecclesiam, altaria confugiens 200. 201; homicidam fraudulenter excusare vel defendere 199.
homicidium 176. 178. 192 *sqq.* 274. 293; volumtas homicidii 192; nullum homicidium volumtate conmissum legibus relinquatur inultum 201; qui nolens h. admiserit 193; nolendo h. committere 197; (occisio, quae) pro homicidio non tenetur 100. 101; talis mors (presumtoris, percutere volentis) pro homicidio conputari non potest 190; si de incisae arboris ruina homicidium perpetratur 236; homicidio infamis 194; homicidio infamari 194 *sq.*; pro homicidio puniri 183. 190. 191. 194; satisfactio homicidii 196; de homicidiis, i. e. viris ac mulieribus, infantibus, servis vel ancillis conpositio

constituta 248; conpositio homicidii 248; pro homicidio summam conpositionis exolvere 218; conpositio homicidii, i. e. sol. CCC 215; medietas homicidii. h. e. CL sol. 199. 215.
homo, homines: hominem occidere 186; qui h. nesciens occiderit 192; h. ignorando occidere 193; hominum partum excutere 183; mentes hominum turbare 182; in hominibus ligamenta facere *ib.* — per hominem suum fugitivum requirere 267; prepositus hostis hominem suum ad regem mittat 271; homines partis eius 289. — boni homines 282; homo ignotus hospicio susceptus 262; liberi homines 173; privati h. 297; *cf.* privati.
honestus, onestus: coniunctio honesta 14; honestum lucrum 12; iudicio (iudicis) et trium honestorum virorum 165; coram iudice et aliis honestis viris 177; honestior persona 73. 219. 231. 240; onestior loci persona 273; honestioris loci persona 213. 253.
honor: cuiuscumque honoris aut ordinis iudex 52; iudex honore privatus 297; amisso loci et dignitatis honore, honore solutus et loco 301; honor ecclesiasticus 174; h. sacerdotalis 49; nullus de religiosis cuiuscumque hordinis vel honoris 310.
hordinare *v.* ordinare.
hortus, ortus 5. 160. 234. 235. 241; de ortis sepe conclusis 238.
hospes, ospes 3. 257—263.
(hospicium), ospicium 263.
hostilis: provincias non hostili predatione vastandas 231.
hostilitas: hostilitatis naufragium 6. 162.
hostis, ostis, hostes 31. 32. 41; mancipia ab hostibus occupata excutere, ab oste auferre 158. 159; mancipia vel quaslibet res de manu hostis excutere 272; mancipium ab hostibus venditum 158. 159; hostes sacre fidei 301; = *exercitus, expeditio, 'Heer, Heerfahrt':* prepositus hostis 269. 271; exercitum (= *populum*) ad hostem conpellere 269; Gotos in hostem exire conpellere *ib.*; servi dominici, qui in hostem exire conpellunt 270; in hostem ambulare, proficisci 269 — 271; de hoste ad domum redire, refugere 269—271.
humanitas: humanitatis aliquid a rege concessum 62; = *refectio:* (ospicio suscipere) vel humanitatem dare 262. 263.
humilis: humiles . . . potentes 220; christianus quamvis humilis servilisque persona 306; humiliores 222; humilioris loci persona 240; humilior ingenuus sive servus 67; h. istatum libertatis perdat 224.
hutilitas *v.* utilitas.
hypoc. *v.* hipoc.

I.

ianua 228.
ictus, hictus: in multitudine hictum noxium mittere 194; ictus flagellorum *cf.* flagellum.
idoneus, idonei 75. 304; idonei ingenui 75; idonei genere, h. e. indubitanter ingenui 73; nobiles idoneaeque personae 43; idonei filii 94; idonei testes 50. 73. 81. 84. 202. 275. 276; testes numero et dignitate idonei 194; idoneus (?) fideiussor 151; venditor idoneus 9. 151; — idoneus servus (*opp.:* servus vilior) 190; idoneus servus (*opp.:* s. rusticus) 188 (187); idonea ancilla (*opp.:* inferior a.) 109; — idonea probatio 97; idonea scriptura 85.
ieiunia 49.
ignis: qui ignem in itinere factum neglexit extinguere 234; ignem in alienam domum supponere 232; domibus ignem inmittere *ib.*; ignibus concremari *(supplicium)* 109. 232. 304. 313.
ignominia, ingnominia 81. 190.
ignoranter iudicare 51.
ignorantia: per ignorantiam (iniuste) iudicare 51; excusatio ignorantiae 209.
ignorare: ignorando occidere hominem 193.

ignotus homo 263.
imperium: maioris imperio aliquid conmittere 227; gentes imperio (regis) subiugatae 37.
impromutuare 319.
inanes relinquere filios, nepotes 138.
inauditum in custodia retrudere 293.
incantationes 182.
incarnatio: anni incarnationis domini nostri Iesu Christi 316.
incautus: qui incautus percussit atque occidit 194; incautus venator 251.
incendere: domus incensa 232. 233; silvam alienam incendere 233; vineam alienam inc. 236.
incendium 5. 6. 160—162. 211. 232—234.
incensores 232.
incestiva coniugia et adulteria 112; incestiva coniunctio 312.
incestus 111. 303.
includere: animalia, pecus i., inclusum detinere 240. 241. 246. 252; — dominum, dominam ... violenter includere 228.
incognitus: nulli ingenuo liceat de incognito homine conparare 208.
incola 303.
indago: pro veritatis indagine questioni subdi 178.
index 203—205; indices veritatis 178.
indicare 203. 204. 231.
indicium, indicia: certa indicia 52. 96. 105; manifesta indicia 111. 203. 213; competentia indicia 104; merces indicii 205; mercedem pro indicio requirere 204; aliquid velut pigneris indicium tollat 255; dubium primae possessionis indicium 289.
indictio: publicae utilitatis i. 52; . populos indictionibus inquietare, adgravare 297.
indigna scriptura 85.
indiscretus: qui i. percussisse vel occidisse videtur 194; indiscrete percutere *ib.*
indiscussus: ne indiscussus medicus custodiae deputetur 293.
indivisus: silvae inter Gotum et Romanum indivisae relictae 278.
infamari: 72. 204; homicidio infamari 194 *sq.*
infamia 109. 140. 190; publica i. 222; perpetua i. 308; ad perennem infamiam deformiter decalvetur 190; infamia notari 73. 96. 222. 227. 308; nota infamiae 48. 57. 77. 113. 114. 321.
infamis 218; homicidio infamis 194.
infamium = *infamia* 58. 204. 221.
infans, infantulus: infantem, infantulum exponere, proicere 136. 137; a parentibus infantulum nutriendum accipere 138; per singulos annos singulos solidos pro nutrito infante percipere *ib.*; merces pro nutritione infantuli *ib.*; si genitus infans non longe defunctus hereditatis possit iura sortiri? 130; infantem formatum, i. informen extinguere 183.
inferior: i. persona 73. 177. 239. 252. 254; i. loci persona 273; nobilis adque inferior ingenuus 287; liber et inferioris loci persona 239; puella ad inferiorem maritum deveniens 92; — inferior ancilla (*opp.*: idonea a.) 109.
infidelis (patrono) 149; populi infideles (= *pagani*) 300.
infirmare scripturas 78.
infirmitas 61. 91. 318.
infirmus 292; *v.* medicus.
informatio: epistola informationis 287.
ingenuitas 96—98; ingenuitatis status 98. 306; ingenuitatis probatio 170; i. libertas 76; = *copia ingenuorum:* quando ingenuitas defuerit 108; ubi ingenuitas deesse dinoscitur 171.
ingenuus, ingenua 62. 64. 65. 67. 68. 75. 76. 97. 98. 101 *et passim;* persona ingenua 48. 67. 176. 183. 197; ingenuorum dignitas 76; humilior ingenuus, i. et pauper 67; ingenuae minoris dignitatis personae 72; inferior ingenuus 287; ingenui (testes) 12. 48. 82. 144. 286. 287. 319; compositio, quae est de ingenuis constituta 195. 209; libra auri pro iniuria ingenui data 216;

ingenuum vendere 8. 153; ingenuus, qui se vendi permiserit 10. 153; ingenuum hominem captivum aut in fame oppressum emere 319; i. plagiare 215. 216; filium, filiam ingenui plagiare, sollicitare 214; ingenuum sibi servum addicere velle 169. 170; ingenuus ad servitium repetitus 170; i. in statum suum redactus 153; ingenui ingenuus adsertor 68; ingenuus homo in sua potestate consistit 13. 149; i. in patrocinio 178. 227. 228; i., qui filios, nepotes, pronepotes non reliquerit, faciendi de rebus suis quidquid voluerit licentiam habet 133; viri ingenui qui regias ancillas vel cuiuscumque habent copulatas 95; ancillae viris fraude coniunctae 97; ingenuam absque regio iussu violenter dare marito 101. 102; mulier ingenua servo alieno se coniungens 94; ingenua mulier viro se adulterio miscens 105; m. i. servo suo vel proprio liberto se in adult. miscens 94; servus in fuga positus sibi mulierem ingenuam copulans 266; ingenuam rapere 98. 100. 101; domini servos suos ingenuos esse mentientes 96; servus ingenuum se esse mentiens, dicens 265. 266. 320; ingenuorum personas subdere questioni 176; ingenuus absque infamia verbera ferat 109; cedes inter ingenuos 76; cedes ingenui 185; pro exposito infantulo ingenuo servire 137; meretrices ingenuae 109; furtum ab ingenuo novies sarciatur 210; *v.* incognitus.
inhonesta coniunctio 14. 147.
inimicitia 193.
inimicus = *hostis:* mancipia vel quodcumque ab inimico excutere 272; mancipium ab inimicis sollicitare *ib.* — inimicum consilium 197.
iniungere: vicissitudines suas i. 47; actiones (per mandatum) prosequendas, exequendas i. 70. 71; testimonium i. 74.
iniuria 81. 171. 189. 194. 216. 228. 241. 246. 273; levis i. 194; graves iniuriae 139. 202.
iniuriosus 171. 271.
iniustus: iniustum iudicium 56; iniusta petitio 62; iniustus petitor 63. 286. — iniuste iudicare 51; iniuste ad principis conspectum conpellere 62.
inlesus: scripturam inlesam esse adfirmare 85.
inlicitus: inlicita facere committere, operari 207. 208. 227; de turpibus et inlicitis rebus pactum 80.
inluster: persona nobilis et inluster 190; nobiles et inlustres gentes 299.
inmissores tempestatum 182.
inmunis: ab calumnia repetentis i. 167; a mortis periculo i. 178; ab sententia i. 114.
inmutare volumtatem 12. 148.
innocens 180. 205. 217; i. servus 178. 188; adprobatio servi innocentis 179; innocens adprobatur 205; adprobat se aut sacramento aut testibus innocentem 209; suo se sacramento innocentem reddere 177.
innocentia accusati 203.
innox, innoxius 176. 179. 213.
inoffensi filii, nepotes 138.
inordinatus: inordinata relinquere 39. 40; si inordinatus moriens filios legitimos non reliquerit 172.
inpressio principis 39.
inruptio *pro* interruptio 286.
inscribere 177. 205. 213. 304.
inscriptio trium testium suscriptione roborata 176; inscriptione aliqùem inpetere 304.
insinuare: regis auditibus aliquid i. 114; volumtatem servis i. 83.
insistere: iudice insistente 113. 294. 321.
inspectio estimantium 237; i. iudicantium 290.
inspector 3. 289. 290.
inspicere damnum 234. 240.
instantia 49. 52. 54. 70. 76. 119; instantia sui laboris 82; iudicis i. 68. 70. 94. 102; saionis i. 52; i. mansuetudinis (regis) 52.
instituta sanctorum cànonum 144.
instituti iudices 58. 305.

institutio 90; legis huius institutio *ib.*; Romanae leges seu alienae institutiones 44.
instrumenta: i. mulini ferrata 210. = *scripta:* de instrumentis legalibus 27; instrumenta cartarum 85; *cf.* strumenta.
insultare 217.
intentio 54. 77. 199. 283; intentionibus tutor debet parare responsum 135.
intercedere: intercedentes clerici 156.
interpellare 189. 231. 319.
interpositus emtor 156.
interrogare testes 52; servus et ancilla in tormentis interrogati 178.
interruptio tricennii 285; i. temporis 286; *cf.* inruptio.
intervallum: per intervalla temporum vel horarum salutem (mentis) recipientes 82.
intestatus, intestata 19. 90. 124. 141. 142. 146. 317; ex intestato 133.
inundatio fluminum 50. 58.
invadere 13. 158. 227. 230. 257. 277; non expectata discussione i. 229; in duplum reddant invasa 280.
invalidus: invalidum erit (si quid donatum, distractum est) 172; invalida scriptura, definitio 81. 136. 147. 322.
invasio 226; damnum invasionis 228.
invasor 289.
inventarium 134. 144; reddere rationem iuxta inventarium tempore acceptae tuitionis factum 136; rerum inventarium de rebus ecclesiae factum 144.
investigare rei veritatem 61. 296.
investigatio: furem investigatione perquirere 161.
involare = *furari* 207—210. 213. 241.
iocans: qui iocans percussit et occidit 194.
ipoc- *v.* hipoc-.
iratus 239; qui prior contra quemlibet iratus eduxerit gladium 190.
irritus: servorum venditiones in irritum devocare 154; coniugium irritum 102.
iter: iter publicum claudere 251; in itinere hominum periculum non apparandum *ib.*; in itinere morientis volumtas 82; itineris necessitas 61; quantitas itineris 62; servus, qui (fugitivo) iter monstravit 263; in itinere constitutus 211. 231. 234; propter furti rapacitatem in itinere positum occidere 197; in i. p. iniuriose retinere 189; iter agentibus adplicandi spatium non vetetur 252; i. a. pascua non vetentur 253; i. agentium animalia de campis vacantibus expellere 252.
iterans *pro* itinerans.
itinerans, iterans 189. 231.
isc- *v.* sc-.
isoces aut alii pisces marini 253.
isp- *v.* sp-.
iss- *v.* s-.
ist- *v.* st-.
Iudaicus: ritos Iudaicos exercere 311.
Iudaizantes christiani 311.
Iudei, Hebrei *v. Indicem pers. et loc.;* Iudei seu baptizati, sive non baptizati 304; *cf.* 310. 312; ne I. contra christianos testificentur, testimonium dicant 304; ne I. questione christianos inscribant *ib.*; nulli Iudeo licet inscriptione christianum inpetere *ib.*; si Iudei causarum negotia inter se habent *ib.*; ne christianus pro Iudeorum causis tormenta subeat *ib.*; ne chr. Iudeum vindicare vel tueri pertemtet 310; Iudei, qui ad fidem sanctam confugium fecerunt 306; quae in Iudeorum placitis sunt conscripta eorumque publica scriptione notata 302; placitum I. in nomine principis factum 311; nullus Hebreorum christianum liberum vel servum in patrocinio vel servitio suo habeat 307; nulli Iudeo liceat christianum mancipium conparare vel donatum accipere 305; ne Iudeis mancipia christiana adhereant 307; mancipia christiana nullatenus in Hebreorum iure manere obnoxia

306; mancipia (Iudeorum) per constitutionem regiam absoluta *ib.*; (Iudeus), qui christianum mancipium circumciderit 305; nullus Iudeus circumcisionem operabitur, patietur 303; christiani ab Hebreis circumcisi 306. 308.

iudex, iudices 3. 6. 8. 16. 33 *et passim, praesertim* 44 *sqq.*; omnis, qui potestatem accepit iudicandi, iudicis nomine censeatur ex lege 55; (iudices): comes, vicarius comitis, thiuphadus, dux 52; (iudices): dux, comis, vicarius, pacis assertor, thiuphadus *etc.* 55; cuiuscumque honoris aut ordinis iudex 52; iudices (vel) quibus iudicandi potestas est 60. 296; i. per regium decretum instituti 58; i. instituti 305; dum rex i. ordinat, sua largitate eis conpendia ministrat 297; iudex a rege constitutus 318; i. ex regia iussione const. 47; (iudices) qui ex regia iussione aut ex consensu partium eligantur 55; iudex consensu partium electus 46; electionis (iudicis) pactio 47. — iudex provinciae, iudices provinciarum 94. 184. 280 *sq.*; iudices civitatum 263. 281; iudex territorii 75. 117. 137. 184. 189. 263. 297; i. vicini territorii 219; iudices in territoriis constituti 305. 306; *v. infra;* locorum iudices 8. 153. 182. 196. 254. 258; iudex, qui fuerit in proximo constitutus 257; iudicis territorium 62. 63. 205; iudex, in cuius territorio est qui petit 63; i., ad cuius ordinationem petitor pertinet 62; quilibet ex alterius iudicis potestate *ib.*; iudices christiani 304; a iudice missus 48; si iudex miserit nuntium 318; si iudex servum ad discutienda negotia deputat 48; a iudice ordinatus, ad tollendum destinatus 51; exsecutor iudicis; *v.* saio. — regi, iudici vel comiti pro pignere querellare 63; ancilla donetur cui rex aut iudex vel comes voluerit 110; sine regis vel iudicis iussione domum alienam adprehendere 228; mulieres favore regum vel iudicum viros spernentes 119; interpellare regem aut iudicem 318; ad principis conspectum vel ad discussionem quorumlibet iudicum alium conpellere 62; principe ordinante vel iudice 220; aput audientiam principis appellare iudicem 53; iudices principum metu vel iussu iustitiae, legibus contraria iudicantes 56; iussu principis vel episcopi atque iudicis 204; data episcopis potestas distringendi iudices nequiter iudicantes 57; episcopus et (vel, sive) iudex 83. 84. 111; sacerdotes excessus iudicum ad regis agnitionem referant 297 *sq.*; sacerdos et (vel) iudex 83. 84. 113. 114; comes vel iudex audiat, discutiat 57. 205, reum conprehendat 205; *cf.* 63. 110; comes iudici auxilium prebeat 217; comes civitatis vel iudex 71. 128. 175. 252. 253; i. vel prepositus civitatis 165; i. a comite civitatis querat auxilium 217; quod i. apud reum invenerit comiti civitatis ostendat 268; i. pulsatus ante comitem civitatis rationem reddat 57; i. a comite civitatis C flagella suscipiat 110; dum numerarius vel defensor ordinatur, nullum beneficium iudici dare debet 297; iudices aut actores 297; auditores vel iudices 219; iudex vel boni homines 179; iudex vel saio 54. 60. 61; anulo iudicis aut saionis obsignata 286; iudex saionem per epistolam informet *ib.*; i. transmittat sagionem 318; coram iudice vel eius saione iurare 179. — de commodis adque damnis iudicis 54; medietatem de damnis sibi iudex adquirat 50; medietatem sibi iudex usurpet 213; iudices ex causis tertiam partem presumentes 54; iudex (de compositione) pro labore suo decimum consequatur 217; i. pro labore suo et iudicata causa . . . vicensimum solidum accipiat 54; iudici X soli-

dos exolvere 213; iudex de bonis quartam partem amittat fisco profuturam 224; i. X lib. auri fisco exolvat. *Cf.* iudicare, iudicium. *(a).* accusare ante (apud) iudicem 104. 107; iudicibus et accusare et damnare licet 137; accusator rei ordinem scriptis exponat et iudici occulte presentet 176; accusator coram iudice penas inferat, ne vitam extinguat 177; admonitio iudicis 49. 230; admonitus a iudice 60. 72; adprobare ante, apud iudicem 193. 202. 269; anulus iudicis 286; iudicem appellare 53; iudicis arbitrium 169. 189; audientia i. 158; a iudice audiri 46. 50. *(c).* iudex utrosque castrare procuret 115; i. causas audit, cognoscit, examinat, iudicat *etc.* 46. 47. 52. 54. 69; (iudex) absque causarum audientia vacans 51; apud iudicem causam probare 171; contra i. causam dicere 230; causantium partes a iudice distringantur 60; i. non debent causidicos dilatare 52; cautione se ante iudicem obligare 69; a iudice coactus exolvat 235; commoda iudicis 54; commonitio iudicis 49; sub nomine iudicis commonitoria falsa ficta 226; a iudice commonitus 285; compeditos sine iussione iudicis laxare 217; a iudice satisfacere conpellendus 166; iudex reum conprehendat 205. 217. 224; sine conscientia iudicis conpositionem accipere 216; i. petenti possessionem consignare procuret 286; a iussione iudicis consignatum *ib.*; iudicis contestatio 259; conventus a iudice 230; correptus a i. 187. 230. 232. 234. 273; iudex beneficio corruptus *v.* beneficium; i. amicitia corruptus vel premio 189; i. muneris acceptione corr. 170; creditor interpellet iudicem 318; creditor iudici pignus ostendat 165; iudex, mox facti crimen agnoverit 198. 227; a iudice in custodia teneri 210. 230. *(d).* iudicibus licet damnare 137; iudex decernit 61; iudex differens (negotium) 52. 63; i. dilatans causidicos, accusantes 52. 199; iudicis dilatio 51. 63; discussio iudicum 62; aput iudicem tormentorum discussio 197; discuti a iudice 175. 205. 207; distringi a iudice, iudex distringens 60. 117. 175. 203. 209. 217. 225; districtio iudicis 251. *(e. f).* iudicis epistula 48. 63. 65. 286; iudex estimat, extimat 162. 191; iudicis estimatio 188. 247; i. examinatio 198; iudex examinat causam 69; excessus iudicum 297; iudicis executio *v.* executio; iudex de facultate exilio deputati curam habebit 198; ante iudicem flagella accipere *v.* flagella; fraus iudicis 51; iudex fugitivum inveniens 268; fur perducatur ad iudicem 210. 213; fustigari ante iudicem 94. *(i).* iudex iniquitatis 177; insistente iudice, iudicis instantia *v.* insistere, instantia; iudici interpellare 231; iudex interpellatus 216; i. interpellantem audire contemnens 50; iudicis investigatio 208; iudex causas iudicans 54; i. non per amicitiam vel cupiditatem aut per commodum, sed ignoranter iudicans 51; iudices principum metu vel iussu iustitiae, legibus contraria iudicantes 56; i. nequiter iudicantes 57; iudex voluntate sua iudicans 318; i. duo iudicia de re discussa conscribat 53; iudicium conscribendum a iudice 54; iudices temperent iudicium 296; iniustum iudicium regio metu vel iussu a iudicibus ordinata 56; coram iudice iurare 179; c. i. iuratione firmare 82; iudicis iussio 228. *(l).* latens mancipium iudici presentandum 262; librum legis iudici offerre 44. *(m).* malitia iudicis 177; iudicem monere 247; iudex mortis sententiam scriptis decernat 196; a iudice mortis sententiam accipere 196. *(n).* necessitatem iudici intimare 61; iudicis neglegentia 60. 110; iudex negotii 49. 322; *cf.*

47. 52. 68. 71; iudici notitiam tradere 176. *(o).* ante iudicem se obligare 69; a iudice obligari 68; iudex occisurus reum 196. 218. *(p.)* iudicum pietate reservari ad vitam 201; iudici pro pignere querellare 63; placitum in nomine iudicis institutum 61; ante iudicem placitum dicere 171; iudicis preceptio ad domum absentis veniens 318; presente iudice 134. 170. 230. 257. 264; presentia iudicis 53. 95. 135. 205; apud iudicem probet causas 171; *cf.* 205; iudex probationem inspiciens 266; ad iudicem proclamare 318; professio coram iudicem 220; profiteri aput iudicem 53 *sq.*; iudex pulsatus 57; coram iudice pupillo reddita ratio 136. *(q).* questio coram iudice 108; *cf.* 205. *(r).* ratio presente iudice facta 134. 257; iudex rationem reddat 57; quos i. in retrusione facit esse 182; reus conprehensus perducatur ad iudicem 213; *cf.* 217. 268; iudex reum antea non torquet *etc.* 203; i. reum occisurus 196. 218. *(s.)* iudicis sacramentum 49; sacramentum coram iudice 51; iudex, quos certiores agnoverit et seniores, faciat eos sacramenta prebere 290; iudicis sententia 101. 227; extra iudicem servos suos occidere 195; iudex illi, cui conponere debuit, subiaceat serviturus 51; i. perpetim serviturum petentibus tradat 166; iudicis sigillum 50; iudicis suscriptio 83. 84; iudex suspectus 52. 53. *(t.)* tempus sufficienter a iudice constitutum 209; iudex eorum recipere testimonium debet, quos meliores et pluriores esse providerit 170; i. qui temperamentum in tormentis non tenuit 178; tutor ab aliis parentibus in presentia iudicis eligatur 135. *(v.)* verberari coram iudice, in iudicis presentia 48. 53; v. a iudice 159. 252.

iudicare 56. 57; causam i. 53. 54. 58; qui non accepta potestate presumserint i. 47; culpavilis iudicetur 181; ut falsarius iudicetur 221; iudex de omnibus causis, quae iudicaverit, exemplar penes se reservare curabit 54; per amicitiam, cupiditatem, commodum, ignorantiam iniuste i. 51; male i. 51. 58; nequiter i. 53. 57; regio vigore nequiter i. 57; legibus contraria i. 56; voluntate tua i. 318; iudicans 191; discussio iudicantis 52; sententia i. 232; inspectio iudicantium, quos partium consensus elegerit 290; ad iudicium iudicatum non reddere debitum 318; iudicatum 33; i. facere 53; iudicati exemplaria 67; *translative = decernere, statuere de rebus suis etc.* 84. 102. 103. 136. 139—141; de peculio suo aliquid iudicare 172; quod de statu eius i. voluerit 176.

iudicialis tronus 37.

iudicialiter adpellatus 277; adversarium i. superare 158.

iudiciarius: iudiciaria ordinatione fungi 179; i. potestate privatus 189; de iudiciaria potestate repulsus 218.

iudicium 44. 53. 55. 67. 165. 289. 296; i. rectoris provincie vel iudicis territorii 297; i. concilii 298; iudicis epistula vel sigillo ad i. venire 48; se iudicio adfuturum cavere 265; ad iudicium venire contemnere 48. 318; ad i. ingredi 59. 60; iudicio adesse 61. 65; se de iudicio subtrahere 54; de i. proiectus 60; de i. egredi, abici 64; de i. securus abscedat 205; i. presentare 67. 204; in i. presentare 218; actor vel procurator in i. suum representet minorem 297; servum reum in i. presentare 175; accusationem proponere i. 118; negotium in i. proponere 69; scripturam falsam in i. proferre 219; iudicium, ubi causa fuerit intromissa 297; res iudicio repetenda 13. 158; in i. vindicare 135; iudicio, per iudicium adversarium superare 13. 69; in iudicio per patrocinium adversarium obpri-

mere 64; per iudicium obtinere 227. 289; res absque iudicio, ante iudicium usurpata 228. 229; nulla ante iudicium tormenta 265; nullus servorum suorum extra publicum i. occisor 196; i. secundum 69; auctoritas iudicii 58; legale iudicium 51; iniustum i. 56; iudicium veritatis 57; i. equitatis 57. — iudicium = ***iudicatum scriptum, notitia iudicati:*** iudex duo iudicia de re discussa conscribat, que litigantium partes accipiant 53; iniusta iudicia conscribere 56; iudicium conscribendum, a iudice roborandum 54; iudicia subscriptione roborata 53; iudicium (evidentibus scriptis) emittere 57. 63; scripturae, quae simul tradi partibus debent, i. e. testamenta, iudicia *etc.* 164; evacuatis iudiciis omnibusque scripturis 37; de iudicii textu exemplar fideliter translatum (iudicis) manu suscriptum adque signatum 63. — heredes eodem iudicio, quo *etc.*, sententiam ferant 119. — iudicium *translative* = *arbitrium, decretio* 92; de suis rebus i. ferre 82; i. de facultatibus suis 138; i. testatoris 221.

iugalis: i. copula 312. — bos i. 319.

iugulare 248.

iumentum 231. 253; iumenta in messem alienam missa 238; i. in messe inventa 241 *sq.*; i. percutere 247; iumenti partum excutere 245; iumenta se invicem conlidentia 245; iumentum praestare 4. 160.

iuramentum 91. 177. 196; iuramenti condicio 82; i. federe promittere 40; sub i. taxatione 83; iuramento firmare 50. 57. 278; cum iuramento pretium datum manifestare 159.

iurare 52. 62. 72. 84. 137. 229. 233. 280; i. ad conditiones 53; condicionibus editis i. 73; per condicionum seriem i. 75; coram iudice vel eius saione districte i. 179; testes iurantes 177; si consortes non dignentur iurare 280.

iuratio: coram iudice iuratione confirmare 82.

ius, iura: sanctio iuris antiqui 154; artifex iuris 30; ius iustum 281; non disceptatione uti, sed iure 28; hereditatis parentum iura sortiri 130; ius rei sue 283; rem iuri suo adplicare 201; rem sui iuris esse adstruere 285; rem sui iuris esse convincere 286; aliquid iuri suo defendere 10. 154. 279; pro suo iure presumere 256; perenni sibimet iure vindicare 285; ad ius suum revocare 237; proprii iuris dominus 68; iuri proprio mancipare 154; servus, ancilla alieni iuris 110. 220; venditor (vel donator) iuris alieni 8. 153; alieno iuri debitam scripturam subtrahere 220; fiscus de quorumlibet iure quodcumque tenens 285; ius, iura fundi 282. 289. 290; iure hereditario sibi succedere 19. 127; ius precarium 42; ius usufructuarium 14. 15. 127. 128. 148.

iussio regis, regalis, regia 55. 58. 102. 228. 270; i. iudicis 228; iudicis iussio obsignata 63.

iustitia *ex. gr.*: contra iustitiam et leges 48; iustitiae, legibus contraria 56.

K.

kalendae 45. 306. 313. 319.

L.

labor 82. 266; rem cum augmento laboris amittere 283; pro commodo sui laboris aliquid accipere 69; tertiam partem pro laboris sui premio consequi 272; iudex pro labore suo decimum consecutus 217; i. p. l. s. vicensimum solidum accipiens 54; saiones p. l. s. decimum solidum consecuti 55; = *labore conquisita:* in terra patroni de labore suo adquirere 172; domino restituat tributa de labore suo servus 319; = *terra, quae labore culta est:* laborem sepe circumdare 253.

laicalis: l. vestis 112. 115; l. conversatio 114.
laicus, laici 12. 43. 49. 144. 301. 310.
langor: pre langore scribere non valere 83; gravis langor 81.
lapis: lapide percutere 139; lapide, lapidibus perimatur 304. 313; lapides = *termini:* lapides notis evidentibus sculpti 288.
laquei feris preparati 250.
largitas (regis) 278. 297.
latens servus 262.
latrones celandos suscipere 267.
latus: personae a latere constitutae 19. 125; a latere venientes 124.
laxare compeditos 217; l. servum 261.
legalis: l. censura 299; l. districtio 297; instrumenti legales 27; legale iudicium 51; legalis ordinatio 306; l. ordo 299; l. pena 105; l. satisfactio 101; l. sententia 58; l. successio 94. 95. — legaliter 85. 89. 102.
legislator 27. 28.
legitimus: coniugium legitimum 172; filii legitimi *v.* filius; heredes legitimi *v.* heredes; legitimi nepotes 139. 140; legitima successio 199; testes legitimi 155. 318; legitima uxor 317. 318. — legitime: l. deberi 322; scripturae l. conscriptae, confectae 84. 85; pactum vel placitum l. factum 79; legitime in dote conscribere 93.
leudes 142.
levare: in regno levatus 315.
levis iniuria 194.
lex, leges 3. 4. 17. 30. 31. 32. 39. 41. 42. 54 *et passim;* leges patriae 154; l., quas ex antiquitate iuste tenemus 37; lex antiqua 267; *cf. Indicem legum;* prisca lex 86. 87. 277; leges emendatae 37; *cf. Indicem legum;* gentes, quae ... legibus ordinare curaverunt populorum excessus 299; alienae gentis leges (removendae) 44; leges Romanae 44. 90; transmarini negotiatores suis legibus audiantur 294. 295; legis huius institutio 90; leges in hoc libro conscriptae 37; liber legum secundum seriem huius translatus 44; leges presentes 46; per legem absoluti 306; aeterna lex 301; artifex, artificium condendarum legum 27. 29; prisca legum auctoritas 73; causa, quae legibus non continetur 46; censura legis 95; commoda legis 55; condicio contra leges inserta non valeat 7. 163; l. confirmatae 91. 301; iuxta l. conponere 248. 249; conpositio, quae legibus continetur 177; lex constituta 302; legum contemtio (= contentio) 27; excogitare, quae legibus non continentur 189; legibus contraria iudicare 56; correcta lex 112; custodia legum 35; legum damna 55. 207. 301; leges dare 35. 91. 93. 301; legis decretum 36. 42. 46. 81; dies legibus constitutus 262; lex de falsariis lata 222; legis forma 95; negotium legibus insertum 46; leges nescire 36. 189; legis oracula 35; legis ordo 79. 287; legem ponere 38; lex sacra 35; satisfacere iuxta leges 58; legis sententia 40. 49. 86. 87. 112. 199. 218. 309; legis series 40; legum statuta 6. 161; severitatem legis temperare 59. 83; tempus legibus constitutum 51; tenor legis 223; lex perpetim valitura 222. 309.
liber: librorum volumina ... pertinebunt ad heredes 82; — liber legum 37. 44; liber hic nuper editus 44; liber vetitus 44; pretium, quo liber debeat conparari 159; liber legum translatus 44; librum legum iudici offerre *ib.*
liber, libera, liberi 10. 108. 173. 293 *et saepius;* liber in patrocinio 307. 308; l., qui se volens subdidit servituti 153; mancipium suum per scripturam liberum facere 172; manumissi proximi, sive servi sint sive liberi *ib.*; liberum reddere 309; liberum se gaudeat profuturum 308; filii sint liberi 317; liber permaneat 264. 305; se liberos proclamare 169; quemlibet liberum esse

dicere 170; se liberum dicere 320; mancipia exigantur et libera dominis suis reddantur 307; *cf.* ingenuus.
liberare: l. res ex ruina, incendio *etc.* 6. 162; homicida liberatus 202; servum a supplicio liberare 233.
libertare 308; sub placito libertare aliquem 171; libertatis census inponere 307.
libertas 76. 167. 169. 170. 174. 264. 319; ingenita l. 174; ingenuitatis l. 76; dignitas libertatis 174; libertatem probare 8. 170; suam vindicare l. 265; libertatis documenta 169; mancipia se in libertatem proclamantia *ib.*; carere, amittere, perdere l. 210. 224. 313; servo, ancillae l. donare presente sacerdote vel aliis testibus 170; libertates presbytero vel diacono factae 168; libertatem dare, accipere 106. 170. 207; ad libertatem perducere 70; quare, pro quibus iniuriis data libertas debeat revocari 170. 171; libertatis scriptura 168. 172; conlata servo fisci libertas non valeat nisi regie manus stilo suscripta 173; venditio atque libertas sub dolo confecta 308; si patronus in libertate aliquid donaverit 172; *cf.* 168; peculium in libertate conferatur 307.
libertus, livertus, liberta, liberti 75. 76. 94. 95. 97. 101. 169. 171—173. 188. 227. 303; liberti fiscalium servorum 173; liberti religiosi 174; libertis donare, facultatem conferre 166. 168; ecclesiis vel libertis largiri, conferre 131. 139. 140; libertorum testimonium 171. 172; libertus manumissori iniuriosus 171; liberti tormenta 178; libertum questioni addicere 179.
libra auri *v.* aurum.
lidicare *v.* litigare.
ligamen 244. 261.
ligamenta 182.
ligare: ligari ab alio 187; ligare servum 188; debitorem l. 273.
ligna sine domini (silvae) permissione asportare 238.
limites 275. 287; limites conplanare, pervadere, divellere 288; limites fundi 290; limites provinciarum 263.
linea: ex illa linea procreati 140; l. directa 125; l. recta 133.
lis: subito exorta lite 187; lite, cede exorta 193; litem concitare *ib.* = *lis iudicialis:* aliquem lite pulsare 277.
litigare, lidicare: lidicantes 4; litigantium partes 53.
litigator 60. 67.
litterae: donator et testes litteras nescientes 319.
livor, libor 188.
locus: episcopus loci 219; iudex loci *v.* iudex; dominus, vilicus vel actor loci 175; priores loci, vilici adque prepositi 264; seniores loci 175; qui in loco maior est 263; honestior, inferior loci persona 273; sanctorum loca 174; locus sanctus 273; = *fundus, ager:* locus, quem ille repetit et in dominio illius est 287; pars de alio loco tempore Romanorum remota 289; habitatio loci 280; = *status, ordo:* loci et dignitatis honor, honor et locus 301; honestioris loci persona 213. 253; maioris loci persona 212. 237. 253; humilioris l. p. 240; interioris l. p. 239; minoris l. p. 117.
locustae 45.
longinquus: longinqua possessio 285; ad longinquiora (loca) transire, pertendere 262. 266.
longus: longa possessio 145; longa tempora 289.
lucrum 16. 17. 128. 148. 161; honestum lucrum sperare 12; lucrum et damnum ad mandatorem revertantur 69.
luctuosa hereditas 131.
luna 302. 316.

M.

magister 194.
maior: qui in loco maior est 263;

maior persona 238. 239; se ad maiorem personam conferre 64; maioris loci persona *v.* locus; maiores palatii 180.
maledicere principi 43.
maledictum in principem inferre 43.
maleficium: 178. 179. 182; in crimine, i. e. veneficio, maleficio *etc.* 205.
maleficus, malefici 72. 181. 182. 200. 274.
malitia: dispositum malitiae 194. 196; malitia iudicis 177; dolo, fraude, malitia 179.
malus: causae malae 3. 4. 284; mala petitio 177; ex, absque mala volumtate 193. 200; malum facere 210. 229; male iudicare 51. 58; male petere 177; res, vestimenta aliena male tractare 211.
mancipare: iuri proprio m. 146; custodiae vel vinculo mancipari 187; exilio mancipari 201; ardue mancipari 115; ecclesiae obsequiis mancipati 144; qui regalibus servitiis mancipantur 74.
mancipium, mancipia 77. 153. 173. 307; eiusdem, equalis meriti mancipium 214. 263; mancipium meliorare 159; mancipia in alias regiones transferre 307; servorum (fiscalium) mancipia 173; mancipia christiana Iudeorum 305—307; m. ex christianorum et Hebreorum conubiis nata 308. — mancipiorum agnationes dividendae 281; mancipium commune 168. 169; mancipiis consilium prestare 272; mancipia in contentione posita 3. 284; mancipia donare 141. 319; m. de hostibus, ab inimicis excutere, 158 *sq.* 272; mancipia fugitiva 264. 284; *cf.* 263; mancipium latens 262; patrocinium, prestare mancipio 272; peculium mancipiis dandum 308; pignerare mancipium 319; plagiatores mancipiorum 214; mancipium ab inimicis sollicitare 272; mancipium alienum usurpare 214; mancipia vendere 152; mancipia ab hostibus vendita 158; — mancipium absolvere 169; mancipia per constitutionem regiam absoluta 306; mancipium per scripturam liberum facere 172; mancipia libertati tradita ad civium Romanorum privilegia transeuntes 306; mancipium manumittere 106. 168; mancipia per scripturam aut presentibus testibus manumittere 168; mancipia se in libertatem proclamantes 169; *v.* ancilla, dominus, servus.
mandare 68. 180; per aliquem principi mandare 180.
mandatarii 61.
mandator 67—70. 75; (mandatarius) cum mandatore definiat pro comodum sui laboris 69; lucrum et damnum ad mandatorem revertantur 69.
mandatum 67 *sqq.*; m. facere 75; m. trium testium adnotatione firmatum 68; mandati exemplar adsertoris 67; tenor mandati *ib.*; condicio m. 69; mandatum dare 230; m. editum 75; inmutare m. 68; m. repetere 69; m. invalidum 75; qui per m. secutus est, qui m. fecit, qui m. suscepit 70; per mandati scripturam personam eligere, qui adversario suo iudice presente respondeat 230; actionem per mandatum iniungere prosequendam 71; causam ex mandato suscipere 68; causam ex m. dicere 69; criminales causas per mandatum conmittere 68; questionem per m. agitare 67; questioni per m. aliquem subdere 67. 68; femina causam per m. non suscipiat 68; maritus non sine mandato causam dicat uxoris 69; de turpibus et illicitis rebus nullum . . . mandatum . . . valeat 80. — scelerum mandata deferre 101.
manere 198.
manifestus: manifestum adulterium 108; manifesti convicti 139; manifesta fornicationis causa 118; manifesta iudicia 111. 203; manifesta necessitas 58; manifesta

probatio 94. 106. 205; m. signa 206.
mansio 289; mancipiorum sessio et mansio 307 *sq.*
mansores 289.
mansuetudo regis, principum 11. 32. 52.
manumissicia 95.
manumissio 169. 308.
manumissor 170—172. 307; conditiones a manumissore in scripturam manumissi conscriptae 172; libertus manumissori iniuriosus 171; ex genere manumissorum coniugium adtemtare 174; manumissores vel eorum posteritatem *ib.*
manumittere mancipium, servum 106. 168; si moriens per scripturam aut presentibus testibus manumiserit mancipia 168; servum ad civium Romanorum dignitatem manumittere nulli obsequio reservato 308; presente presbytero vel diacono m. 169; coram sacerdotem vel diaconum m. *ib.*; servum alienum, mancipium commune manumittere in fraudem domini 168; ordinatio manumittentis 174; libertis si quod donaverit qui eos manumittit 168; *cf.* 172; — manumissus, manumissi 95. 170—172. 207. — vitam ubi voluerit manumissus transigendi habeat potestatem 308; conditiones in scripturam manumissi conscripta 172; manumissus sine filiis legitimo coniugio transiens *ib.*; manumissi proximi, sive servi, sive liberi *ib.*; qui furtum admisit, postea a domino suo manumissus 207; ancillae manumissae 172.
manus: manus propria 12. 83. 84. 319; libertas regie manus stilo suscripta 173; propria manu conscribere, scribere (volumtatem) 83. 84; iudicium conscribendum a iudice suoque manu roborandum 54; iuramenti condicionem tam sua quam testium manu conroborent 82; in donatione donator propria manu subscribat 319; scripturam sua manu signo sive subscriptione confirmare 12; scripturam manus suae suscriptione vel signo confirmare 148; signum propria manu facere 319; epistola manu sua suscripta 65; epistula (iudicis) sua manu suscripta (adque signata) 62. 286; manus = *ductus litterarum, 'Handschrift':* manus, manuum contropatio 73. 83; — manum perdere, manum abscidere, *poena falsi* 219. 224. — manum abscidere 187. 198.
maritus 12. 15. 16. 94. 184. 199. 201; si filia maritum acceperit 15. 127; puella maritum expetens 92; sine volumtate parentum transire ad maritum 97; puella ad inferiorem maritum deveniens 92; spe ingenuitatis maritum sibi sociare 97; puellam aut viduam ingenuam absque regio iussu violenter dare marito 101. 102; post mariti obitum ad alium maritum pervenire 14. 146; alterum maritum habere 114; plures maritos habuisse 89; mulier post mortem mariti infra annum nubens 93; dos ab alio marito accepta 140; res a marito uxori donatae, donatio a marito in uxorem conscripta, maritus si uxori aliquid donaverit *etc.* 12. 14. 91. 146. 148; donatio ad maritum aut ad propinquos mariti heredes redeat 90; *cf.* 115. 146; uxoris volumtas, que in maritum conferre voluerit 12. 148; donatio in maritum conscripta 91; res inter maritum et uxorem invicem datae 148; quod maritus adquisierit, conquisierit (in expeditione, de extraneorum lucris *etc.*) 16. 17. 128. 130; regia donatio in nomine mariti conscripta, res marito a rege donatae 145; quod maritus principis vel patroni conlatio promeruit 130; maritus et uxor sibi hereditario iure succedentes 19. 127; maritus uxorem iniuste relinquens 117; maritus, qui divortii vel securitatis iscripturam a con-

[illegible] 124 [illegible] 124 [illegible] 11? [illegible] 11? 116. 12? [illegible] 96: [illegible] 117 [illegible] 96. 117.
masculorum [illegible] 111. 115. 120: masculorum [illegible] 115.
mater passim, ex. gr. 12. 16. 124. 126. 127. 134. 136. 142. 291: filii [illegible] matris matrem sequantur 29?. 29?: portio matris 16; mater in viduitate permanens 16. 126; mater ad alias nuptias forte transiens 16. 92. 128; puella traditur . . . cui a patre vel matre pacta constiterit 9?; patre mortuo filiorum coniunctio in matris potestate 92; mater filiorum tutelam suscipiens 134. 135; ex uno patre et ex una matre progeniti 141.
maternus: avus maternus, avia materna 125. 126; genus maternum 126; res maternae 15. 127; res de materna successione 132; hereditates ex materno genere venientes 126; maternam vocem adserere 119.
matertera 18. 78. 126.
matrimonium 89. 94. 112. 117. 149. 317; *cf.* coniugium.
medicus 291 – 293; m. pro egritudine ad placitum expetitus 292; m. famulum in doctrinam suscipiens 293.
medietas, mediaetas 13. 50. 149. 150 *et saepius;* medietatem sibi iudex usurpet 213; bona eius ex medietate fiscus adquirat 224; medietas rerum fisco coniuncta 308; m. facultatis fisco subiacebit 309; *cf.* media pars; medietas homicidii, i. e. CL sol. 199. 215.
mediocres palatii 310.
medius, medium: damnum ex medio sustinere 30?: medium partem [illegible] fisci commodis [illegible] 21?.
meliorare: filius [illegible] 131. 139. 142. — meliorare mancipium 15?.
meliores: meliores et priores 170; priores multi et meliores 276.
memoria: bonae memoriae pater (*Euric*) 1. 4: gloriosae memoriae pater noster vel decessores nostri (*Eurici*) 11: dive memoriae . . . Chindasvindus rex 37; f. m. Sisenandus rex 311: reverendae memoriae Chintilani principis 41.
mensurare 29?.
mentiri: domini servos suos ingenuos esse mentientes 96: servus ingenuum se esse mentiens 265. 266.
mercantes: conventus mercantium 270.
mercenarius. mercennarius 307; mercennarium suscipere 265: qui nesciens fugitivum mercenarii loco suscepit *ib.*; mercennarius, quem transmarinus negotiator pro (vegetando) commercio suscepit 295.
merces: merces placita 4. 160. 265; placitum pro mercede suscipere 160; merces placiti 292; sub certa conventione mercedis 265; merces capturae 215; pro conmutatione solidi mercedem requirere 205; merces custodiae 257; *cf.* 4. 160; merces discipuli (quam medicus pro doctrina accipit) 293; m. excutientis mancipia vel res de manu hostis 272; m. indicis, indicii 204. 205; m. pro infantuli nutritione accipienda 138; m. (mandatarii) 69; m. (medici, quam pro doctrina discipuli) 293, (quam pro infirmo curando accipit) 292; mercedes saionum 55; — merces (*sc.* corruptionis) 269—271. — = *misericordia:* pro mercede sua (*sc.* regis) 108.
meretrix, meretrices 109. 110.
meritum = *valor, pretium:* eiusdem meriti res 14. 158; eius-

dem, aequalis meriti animal, caballus *etc.* 160. 240. 246. 247; eiusdem equalis meriti terra, vinea, ager 236 *sq.* 239. 278 *sq.*; eiusdem, equalis, paris meriti servus, mancipium 156. 178. 179. 188. 191. 196. 214. 261 *sqq.*
messis, messes: pecora in messe aliena inventa 5. 160. 239. 241; pecora in messem alienam mittere 238; transitus per messem *ib.*; messis in via publica clausa 251; *cf.* 252; m. incendio concremata 234; incantationibus grandines messibus inmittere 182.
metallum: metallorum fabri 225; de falsariis metallorum 223.
metus: per metum (mortis) extorquere donationem, venditionem *etc.* 8. 12. 81. 145. 151; iniustum iudicium regio metu ordinatum 56; si iudex metu regie potestatis aliquem discussioni sue presentare non potest 203; scripturae contractus metu principum confectus 56; si mulier sub metu viri consistens scripturam conscripserit 117.
milia 50. 62. 65. 248. 265.
millenarius 16. 55.
minor = *minor dignitate:* minor persona 212. 254; minoris loci persona 117; = *minor aetate:* minores, minores personae 77. 135; minorum etas 135; minor etas 136; *cf.* 88; anni minores 77. 81; = *subditus:* actor vel procurator representet suum minorem 297.
mittere: a iudice missus 48; iudex nuntium mittens 318.
molinum *v.* mulinum.
monacus, monaci 19. 49. 127.
monasteria 112. 114.
monere iudicem 247.
moneta: falsa moneta 178. 179. 224; corruptio monetae 224; monetum adulterare *ib.*; = *fabrica monetae:* solidus cuiuscunque monete sit 225; pro solidi moneta aliquid requirere *ib.*
monitio 251.
monstrare signa 206; m. terminos 290.
mores et fidem alicuius conprobare 304.
mori *passim;* qui moritur intestatus, moriens intestatus 19 (*cf.* 124). 317; moriens inordinatus 172; relinquat moriens per testamentum 318; in itinere aut in expeditione publica morientis volumtas 82; — mori de flagello 194; — mulier de viro suo certis agnoscat indiciis, si vere mortuus fuerit 96; mortuum expoliare 293; sepulcrum, sarcofagum mortui auferre 294.
mors 181. 192. 293 *et saepius*; (donatio) post mortem 12. 148; metus mortis 8; sub gladio mortem timere 81; questionatus mortem violentam incurrens 178; in direptione morte necari 232; talis mors pro homicidio conputari non potest 190; mors eius nullatenus requiratur 236; mors inulta 194; mors ulciscenda 201; oportet mortem excipere, qui consanguinitatis proximum presumit occidere 201; morti tradi 99; excepto mortem damnum de raptoribus constitutum excipere *ib.*; personae criminosae et dignae mortis 45; mortis censura 178; mortis damnatio, morte damnabilis, m. damnari 194. 196. 207. 218; pena mortis 177. 200. 202; periculum mortis 91. 178. 292; sententia mortis 43. 45. 196; de persona absque mortis interitum sententiam ferant 119.
morsus: de morso (canis) debilitatus aut mortuus 249.
mortalis culpa 178.
mortificare aliquem 183.
mortuus *v.* mori.
movere causam 4. 284.
mox = *quam primum, simul ut, simul atque* 62. 101. 111. 117. 184. 198. 227.
mulier *passim;* abortare facere mulierem 183. 184; adsensus viri et mulieris, si volumtas conversionis extiterit 118; mulier addicatur uxori, cuius marito se miscuit 106; m. adultera 103—

107; alteri se mulieri coniungere 117; mulier in suo arbitrio consistens 104; mulieres clericorum inmundiciis inplicatae 111; mulier se alteri extra volumtatem mariti copulans 117; mulierum conpositio 248; mulier disponsata 104; si m. intenderit divortium fieri 119; mulieris in maritum donatio 91; in nomine mulieris facta donatio 145; mulieris dos 90. 118. 140; mulierem gravidam percutere 183; mulieris hereditas 119; mulier ingenua servo se coniungens 94; servus in fuga mulierem ingenuam sibi copulans 266; mulier ingenua a servis rapta 100. 101; mulier, quam unum aut plures habuisse maritos constiterit 89; m. absente marito alium maritum sibi adsumens 96; m. post mortem mariti infra annum nubens 146, in pudicitia permanens *ib.*; mulieri mariti masculorum concubitoris alteri viro licitum sit nubendi 119 *sq.*; m. in parentibus suis potestate tradita 95; m. in viri potestate redacta 119; prevaricatrix m. *ib.*; m. rapta 99; m. reppudiata 117; mulieris scriptura 117; mulier mariti, qui cuilibet servus addictus est 120; quantum m. sponso possit dare 90; m., que sciens virum habere uxorem ... consenserit, ut ipsi se in coniugio copulet, tradenda illi mulieri contemtae 119; mulieres viros proprios spernentes *ib.*; m. de viro suo certis cognoscat indiciis, si vere mortuus fuerit 96.
mulinum, molinum: instrumenta mulini furare 210; de mulinis aliquid involare 210; stagna, que sunt circa mulina 254; mulina violenter effringere *ib.*
multari 82. 177. 178. 220. 301. 306. 310.
multitudo: in multitudine hictum noxium mittere 194.
munificentia ecclesiae 12. 144; m. regis 142.
muneris acceptio 108. 170.
mutuare 319.
mutuum accipere 319.

N.

nares: in naribus percussus 187.
nasus: nasum abscidere 198.
natales 92.
nationes 299.
naturales, filii naturales 317. 318.
naufragare: si pratum a pecoribus naufragetur 239.
naufragium 6. 52. 162. 211.
naves 253. 254.
necare: in direptione necari 232; filios suos aut natos aut in utero necare 184.
necatores filiorum suorum 184.
necessitas 12. 81; gravis n. 151; itineris n. 61; n.: egritudo, inundatio fluminum, conspersio superflua nivium 50; per necessitatem cautionem extorquere 7. 163; necessitatem venditionis extorquere 156.
nefás 119.
negare: si iudex sigillum negaverit 50; sciendo veritatem negare 321.
negligentia, neglegentia, neclegentia 16. 68. 91. 108. 134. 165. 253. 271. 320; *oppos.:* culpa, casus 4. 6. 160. 161; *opp.:* odium 128; n. iudicum vel saionum 60; iudex per neglegentiam aut forte redemtus *etc.* 110.
negotiatores transmarini 291. 294.
negotium, negotia 37. 44. 65; negotia causarum 33. 46. 304; negotiorum causae 47; negotiorum contentiones 296; negotium actionis 66. 285; negotiorum exordia 59; iudex negotii 49. 322; (iudices), qui ex regia iussione aut ex consensu partium in negotiis eligantur 55; — criminalia et cetera negotia 47; minorum negotium 135; petitorum negotia 277; n. populorum, plebium 36; n. principum 36. 40; negotium speciale 222; negotium legibus inseratur 46; — negotium agere per subditos 66; n. audire 62; conveniri de negotio 59; de n. definire 222; negotium dicere 66. 230;

n. differre 52; n. discutere 48. 57. 297; *cf.* 44; n. examinare 51. 296; negotia incoata, nondum finita 46; n. ordinare 62; negotium peragere 52; n. proponere 65. 69; n. prosequi 62. 67. 69. 71. 115. 119; n. per se prosequi, alicui prosequendum conmendare 69; reparare n. 277; revolvere n. 69; debitum sibi n. sequi 287; stante negotio 57. 61; negotium suscipere 60. 68; n. terminare 57. 219.
nepotes 78. 131—133. 139. 140. 142; duo genera nepotum sunt, sive ex filio sive ex filia procreati 121; *cf.* 17. 132; omnes nepotes aequaliter portionem dividant 317; meliorare nepotem 131. 142; triantem nepotes non perdere 142; exheredare nepotes 139.
neptes 78. 139. 140. 142.
nequiter iudicare 53. 57; nequiter meditare adversus regem, gentem, patriam 179.
nescire: qui nesciens hominem occiderit 192; qui nesciens fugitivum suscepit 265; leges nescire, legum statuta n. 36. 189; litteras n. 83. 319.
nisi = *sed, ex. gr.* 295.
nobilis, nobiles: nobiles personae 43. 67. 117. 177. 190; nobilior (persona) 58. 177; nobiliorem a se inscribere 177; nobilis, *oppos.:* ingenua minoris dignitatis persona 72; inferior ingenuus 287. — nobiles et inlustres gentes 299.
nobilitas 176. 285.
nocturnus: fur n. 211.
nolle: nolens, nolendo homicidium admittere, conmittere 198. 197.
nomen: sibi nomen falsum inponere 221; sub nomine regis aut iudicis communitoria falsa fingere *ib.* — scripturam in nomine alicuius facere, conscribere 37. 84. 117. 130. 147. 223; dotem in n. sponsae conscribere 91; in puellae vel mulieris n. dotis titulo conferre vel conscribere 90; in suo n. conscribendum obtare *ib.*; donatio in n. uxoris conscripta 132; in n. mulieris facta donatio (regia) 145; regia donatio in n. mariti conscripta 145; scripture in n. principum facte 37; placitum Iudeorum in n. principis factum 311; placitum in n. iudicis vel saionis institutum 61; per scripturam aut definitionem, per scripture seriem res in alicuius n. obligare 222. 223; res in nomine alicuius transferre 82. — sub unius causae nomine aliquos multis capitulis obligare 222.
nominare: socios suos nominare 231; omnes, qui cum eo venerint vel qui fecerint, nominare cogatur 227; quos placita nominaverint 77.
nota: signa vel notae terminorum 288; notae antiquitus incisae *ib.*; in arboribus notas, quas decurias vocant, observare 288; nota infamiae *v.* infamia.
notare: animalia caractere notare 258; infamia notari *v.* infamia.
notitia: in notitiam referre (regi) 270; indubitata n. 77; = *notitia scripta:* iudici notitiam tradere 176.
novecuplus: conpositio novecupla 204; novecuplum 209—211. 213. 259. 269.
novellae sanctiones 281.
noverca 15. 16. 127; novercam superducere 127.
novies furtum sarcire 210.
nox: usque ad octabam noctem 262.
noxa: maior noxa 179.
noxius: legum damnis noxius 301; quadrupes noxius 246 *sq.*
nubere *ex. gr.* 89. 140; religiosae, quibus n. prohibetur 118; nubendi facultas (inter Gotos et Romanos) 87; mulier post mortem mariti infra annum nubens 93; licentia alteri viro nubendi 116. 120.
numerari: in centena, ubi fuerint numerati 269; qui in thiufa(da) sua fuerat numeratus 270.
numerarius: centenarius, n., de-

fensor *etc.* 55; numerarius vel defensor 297; numerarii vel defensores annua vice mutantur *ib.*
nummus: solidi nummi 82.
nuntius: si iudex miserit nuntium 318.
nuptiae: de nuptiis definire 87; de n. definitio 88; dispositiones nuptiarum 85; tempore nuptiarum dare, donare, promerere *etc.* 14. 132. 141; sponsus tempore n. scripture vel sacramenti vinculo alligatus, se sponse amplius daturum 90; ante nuptias sive post nuptias, titulo dotis conscribere, donare 115. 141; constitutione dotis impleta, nuptiarum peragatur festa celebritas 88; a die sponsionis usque ad nuptiarum diem non amplius quam biennium expectetur 89; nuptias suspendere 92; nullis nuptiis copulati 127; de divortiis nuptiarum 116; mater ad alias nuptias forte transiens 16. 92. 128.
nuptialis: festa nuptialia 203; fedus nuptiale *ib.*
nuptus: nuptui tradere 87. 99.
nurus 201.
nutrire infantulum, infantem 138.
nutritio infantuli 138.

O.

oblatio parentum 114.
obligare: res et personam simul obligare 80; pignus depositum per cautionem obligatum 165; ante iudicem se cautione obligare 69; se placitorum scripturis, per placitum obligare 77; per placiti vinculum a iudice obligandus 68; sacramentis coram iudice se obligare 49; per scripture seriem aliquos obl. 222.
obligatio: obligationum scripturas exigere 135; scriptura obligationis 136.
obmutescere 183.
obnoxius 157. 165. 189. 306; gravi culpa obn. 138; pro satisfactione obn. 204. 227; causarum obn. 166 *sq.*
obpignorare, oppignerare 10. 154.
obsequi 149.
obsequium: obs. (vel) patrocinium 174. 186; patroni obsequium 13; nulli obsequio reservato manumittere 308; arma (saionibus) pro obsequio data, donata 13. 149; in obsequium ecclesiae conmendati, obsequiis ecclesiae mancipati 144. 145.
obsignare: domum alienam sine regis vel iudicis iussione obs. 228; anulo iudicis aut saionis ostia obsignata 286; saionis anulo obsignatum 287; iussio obsignata 63.
obtinere aliquid per iudicium 227. 289.
occasio, hoccasio 49. 50. 68. 183. 184. 193. 222. 250. 251. 262. 267. 291. 303; = *conditio* 12. 147.
occidere, hoccidere *passim, ex. gr.* 94. 273; iudex reum o. volens 196. 218; proximos sanguinis suos o. 201. 202; fur occisus 211; raptor o. 100; *cf.* 197. 232; si quis evaginato gladio in domum alienam intraverit, cupiens dominum domus hoccidere: si ipse fuerit occisus, nullatenus requiratur 185; domini extra iudicem servos suos occidentes 195; servus iniuste occisus 230; alienum servum vel ancillam occidere 196; qui incautus, indiscretus, iocans percussisse atque occidisse quempiam videatur 194; volumtarie, non casu occidere 195; casu o. 195. 202; per cautam disciplinam o. hominem 193; qui nolens alterum occidit 193; qui nesciens hominem o. 192; proximis occisi parentibus conponere 197; heredes occisi 201; patri, matri *etc.* parentibus tradatur, ut occidendi aut vendendi eum habeant potestatem 215; arbor, dum cadit, aliquem occidens 236; — animal occidere 245. 247.
occultare: crimen occultati servi 265.
occultator: de fugitivis et occultatoribus 260; damnum occulta-

toris 265; servi conscii et occultatores sceleris dominorum 178.
occupare 158. 257. 280; occupatum vel cultum habere 280.
oculus: de oculis hipocisim, ipocemata tollere 292; omnem oculorum visionem extinguere 184. 200; oculum evellere 187.
officium: officium palatinum 37. 40. 74. 176. 307; palatinae dignitatis officia 40; numerarius vel defensor conmissum peragat officium 297; officii huius (*sc.* plebeiorum) homines 158.
olografus *v.* holographus.
opus: o. rusticum 231; nullis operibus, angariis . . . populos adgravare 297.
ordinare, hordinare: iudicium et definitio a iudicibus ordinata 56; principe ordinante vel iudice 220; ordinare de rebus suis 127. 167; manu propria scribat, que o. desiderat 84; episcopum o. 144; iudices, numerarium, defensorem o. 297.
ordinatio: ordinationis forma 130; o. scriptura 221; ordinatio manumittentis 174; o. principis regis 112. 269; o. iudicis 62; o. iudiciaria 179; o. legalis 306.
ordo, hordo: legis o. 58. 79. 287; legalis o. 299; scripture o. 157; cessionis o. 85; discreto ordine 19. 124. — ordo coniugalis 86. 102; cuiuscumque honoris vel ordinis iudex 52; religiosi cuiuscumque hordinis vel honoris 310; ordo vel gradus 74; religionis o. 114. 174.
orfani: tutela, defensio orfanorum 135.
ornamentum, ornamenta 5. 141. 160. 225. 293. 294.
ortodoxa fides 307.
ortus *v.* hortus.
ospicium *v.* hospicium.
ossum = *os:* ossum fractum 185; ossum ad caudam caballi adligare 247.
ostendere per manifesta signa 206; designanter o. 280; o. probationem 170.

P.

pacisci: per scripturam 80; puella a patre, matre alicui pacta 87. 88; *cf.* pactum.
pactio 47. 81. 256.
pactum, pacta 79—81. 89. 164; pactum vel placitum 79; pactum per vim extortum 81; pactum de turpibus et inlicitis rebus 80; pena, que in pacto continetur 79.
palatinus: palatinae dignitatis consortia et officia 40; palatinum officium *v.* officium; palatinum servitium 74.
palatium: palatii primates 90; p. mediocres adque primi 310; maiores palatii 180; a palatii societate seclusus 40.
palus 237. 238. 240.
parcendi pietas principibus servanda 180.
parens, parentes = *genitores, pater et mater:* parentes, pater videlicet et mater 134; ab utroque parente filii relicti 133; filii de diversis parentibus nati 141; filios parentibus vendere, a parentibus comparare non licet 10. 154; a parentibus infantulum nutriendum accipere 138; filii parentibus crimine socii 181; scripturae parentum 84. 85; p. oblatio 114; p. factum custodire 171; pro factis p. periculum non pertimescendum 181; de p. rebus inter fratres habere portionem 105; hereditas p. 124. 130; de facultate p. portionem percipere, amittere 92; cum fratribus in f. p. succedere 97; portio ex successione p. 306; puella in p. potestate 97; sine volumtate p. transire ad maritum *ib.*; puella absque cognitione et consensu p. viro coniuncta *ib.*; sponsi parentes 91; inter parentes pro filiorum nuptiis definitio 88; pretium (dotis) parentibus inplendum, dandum 97. 105; parentes puellae raptae 98—100; mulieris parentes aut propinqui 266; a parentibus tempore nuptiarum

data, donata 14. 141; parentes occisi vel propinqui 201; parentes pastoris 255. *In quibusdam locis supra notatis fortasse praeter genitores etiam reliqui priores et consanguinei intelligendi sunt, verisimilius autem his locis:* propinqui vel parentes 127; parvuli parentes 131; parentes fingere 221; mulier parentibus inpotestate tradita 95; proximi parentes *eadem significatione* 131. 177. 197. *Aliis locis consanguinei praecipue remotioris gradus significantur:* tutor ab aliis parentibus eligatur 135; parentes eiusdem cognationis 78; filii, nepotes, pronepotes, alii parentes 131 *sq.*; *cf.* 134; fratres vel proximi parentes 91; patruus sive fratres cum proximis parentibus 92; patri, matri, fratribus, proximis parentibus 215; si nec filii, nec nepotes, nec pronepotes fuerint, parentes gradu proximiores *etc.* 132.

parentalis propinquitas 102.

parentela 78. 122.

parricida 201; parricidae hereditas *ib.*

parricidium, parracidium 201. 202.

pars: aliqua pars de alio loco tempore Romanorum remota 289; pars, que in mancipio alicui debetur 169; — de quota parte *etc.* 140; terciam partem accipere, tollere, consequi 54. 163. 272; tertia pars conpositionis 251; quartam partem facultatis amittere 220. 224. 310. 321; quartam p. hereditatis naturalibus relinquere 318; quinta pars rerum donatarum 131; duodecimam partem naturalibus relinquere 318; = *pars in negotiis agens:* pars domini 283; homines partis eius 289; pars eius aut posteritas 286; *praecipue pars in iudicio agens:* iudex consensu partium electus 46; iudicantes, quos partium consensus elegerit 290; ab utraque parte electi in iudicio ingrediantur 60; pars petitoris 50; pars testes adducit 54; ab utraque parte testimonia prolata 72; iudex presentibus partibus duo iudicia conscribat, que simili textu litigantium partes accipiant 53; scripturae, quae simul tradi partibus debent 164; probatio ab utraque parte causantium requirenda 61; placito, nexibus placitorum ligare partes, partes causantium distringere 56. 60; partes conspectui principis presentare 46.

participes sceleris 198.

partiri: pretium cum venditore p. 10; aequaliter partiantur filii sororum hereditatem 317; qui in uno propinquitatis gradu equales sunt equaliter partiantur 126.

partus: partum excutere, effudere 183. 184; iumenti, animalis, equae partus excutere 245.

parvulus 130; parvuli hereditas 131.

pasca 302. 312.

pascales dies 65.

pascua 238. 252. 253. 257.

pascuarium = *census, qui pro pascendis animalibus in terra aliena datur:* sine pascuario 257.

pastor 255.

pastus 256.

pater 12. 16. 17. 124. 126. 134. 139. 141. 142. 201. 317; patris potestas 15. 127; filii condicione patri sequantur 95; filius cum patre in commune vivens 132; communis victus cum patre 142; puella a patre alicui pacta 87. 88; puella cum volumtate patris sponsata 87; si pater de filie nuptiis definierit et de pretio convenerit 87; dotem puelle pater exigat et conservet 91; pater filiam nuptui tradit 87; filia in adulterio a patre in domo sua occisa 104; patris disponsata aut vidua 112; si filius patre vivente recesserit 132; de filiis ante patrem mortuis 317; *cf.* filius. — patres sancti, sanctissimi, antiqui: precepta, sententia, sacrae definitiones patrum sanctorum *etc.* 111. 299. 300.

paternus: paternae res, paterna hereditas 16. 128; avus paternus,

avia paterna 125. 126; paternum torum violantes 116.
patria 41. 264; Gotorum p. 41; contra, adversus patriam dicere, agere *etc.* 178. 179; causa patriae 176. 180. — leges patriae 154.
patrimonium: comes patrimonii 297.
patrocinare: parti patrocinare 60; (in) causis patrocinare 64.
patrocinium 50. 60. 64. 148—150. 174. 178. 186. 194. 203. 218. 227. 228. 272. 285. 310; ingenui, liberi in patrocinio 186. 228. 307; in patrocinio constitutum percutere 194; conquirere, adquirere in patrocinio 150; *cf.* patronus, obsequium; qui in patrocinio est = *buccellarius* 148. 149; saiones in patrocinio constituti 149.
patronus 13. 149. 194. 281; = *manumissor* 171 *sqq.*; patroni obsequium 13; *cf.* patrocinium: patroni filii 13. 149, et nepotes 171; posteritas p. 173; res a patrono conlatae, donatae 149; de patroni conlatione, beneficio promerere 130. 142; si patronus in libertate (manumisso) aliquid donaverit 172; qui in terra patroni consistens aliquid de labore suo adquirit *ib.*; sub patrono adquisita, medietas in patroni potestate consistat 13. 149; medietas adquisite rei patrono tradatur 150; quae, dum saius est, adquisivit, in patroni potestate consistant 13. 149; iussa patroni conplentes non erunt culpaviles 186; solus patronus culpavilis habeatur si eodem iubente ingenuus inlicita operetur 227; patronus ad satisfactionem obnoxius 186. 227; patronum deserere, relinquere 13. 148—150; alienum, alium sibi p. eligere 13. 149; ad alium se conferre 150. — patrona 94.
patruus, patrui 78. 92. 105. 135. 142.
pauper, pauperes 57. 67. 70. 110. 298.
pavidum animali inligare 247.
pax: pacem facere 47. 193; domestica pax 31; pax religionis, religiosa 300; — pacis adsertor 47. 55.
peculiare: peculium et p. ad unam intelligentiam habeatur 283.
peculium 154. 155. 172. 281. 307. 309. 319; servus de peculio suo emptus 9. 155; peculium in libertate conferatur 307; p. mancipiis dandum a venditoribus 308; descriptis libertatis census pro peculio inponatur 307; secundum eorum peculium censiti 306.
pecunia 6. 110. 161. 209. 272. 318; de tesauris publicis pecuniam involare 209; pecunias commendare, commodare, dare ad usuras 7. 163; pecuniam sub cautione suscipere 6. 161; pecuniam et usuras solvere 161.
pecus, *gen. sing.* pecodis, *gen. plur.* pecodum, *acc. sing.* pecudem 236. 241. 244. 246.
pecus, pecora 229. 231. 238—242. 245. 246. 250; pecora se invicem conlidentia 245; pecoribus errantibus caracterem infigere 258; pecora aliena in vinea, messe *etc.* inventa 241; p. volumtarie in vineam, messem alienam mittere 238; in pratum defensum p. mittere 239; p. expellere 240. 242; p. includere 241; p. in clusuram mittere 246.
pedica 244.
pena, poena 81. 203. 304; *opp.* damnum: pena vel d. *etc.* 186. 204. 205. 207. 212. 217; legalis pena 105; servus tradatur ad penam 207. 233; coram iudice accusator penas inferat, ne vitam extinguat 177; crimine convictus poenam excipiat 218; penis afflictus morte perimatur 311; pena mortis 202; publica mortis p. 200; poene supplicium 101; perennis exilii pena 197; falsarii p. 170. = *multa pecuniaria stipulata:* scripturae, scripturarum pena 84. 85. 223; p., quam scriptura continet 85. 223; autoris p. per scripturam taxata 223; p.,

quam autor scripture instituit 85; p. placiti 61; p. in placito inserta 61. 80; p., que in pacto vel placito legitime continetur 79.
penalis sententia 101.
penitens: vidua p. 111.
penitentia 113. 114. 316; sub penitentia (exilio) religatus 116. 198; redactus in exilium sub p. persistat 196.
pensio tributi 285.
penuria 287.
percussio 193. 194; p. in capite sine sanguine 187; animal percussione debilitare 247.
percussor 193. 194. 273; p. pro homicidio puniatur 190. 191.
percutere 139. 191. 193. 194; mulierem gravidam p. 183; qui percutere volentem ante percusserit 190; in direptione percussus 232; qui incautus, indiscretus, iocans percussisse videatur 194; — alienum iumentum percutere 247.
perdere: causam p. 70; professio testibus roborata perdite scripture robor obtineat 220.
peregrinatio: ex peregrinatione reversus 264.
peregrinus: ex peregrinis ad propria aliquem revocare 215; ex peregrinis locis ad patriam remeare 264.
perennis: p. infamia 190; perenne exilium 116. 197; perenni sibi iure vindicare 285.
perenniter servire, deservire 94. 210. 313; p. religati 114.
perfecta etas 134.
perfidia 300. 302. 310.
periculum 82. 181. 190. 288; mortis p. 91. 178. 292; vitae p. 202; capitis p. 171. 180; in itinere hominum periculum non apparandum 251.
periurare 73. 238. 321.
periurium 321.
perpetuus: perpetuum exilium 113. 119; perpetuum servitium 181; perpetua infamia 308; lex in perpetuum valitura 309.
perquirere furem 161.
persecutor 200.
persona *passim;* princeps, episcopus pro suis personis eligant, quibus negotia sua dicenda committant 66; quos ad personam suam comes elegerit 57; pro consortium persona respondere 277; pro persona servi dicere 204; personam eligere, qui adversario respondeat 230; per suppositam personam comparare 156; personarum acceptio 296; persona, *opp.* res, hereditas 80. 106. — personae status 92; qualitas p. 220. 221; extranea persona 139; honestior p. *etc. v.* honestus; humilior p. *etc. v.* humilis; idoneae personae 43; persona inferior, ingenua *etc. v.* inferior, ingenuus; libera p. 108; maior, minor, nobilis p. *v.* maior, minor, nobilis; p. pauper 67; p. potens 70. 79; serviles personae 154; persona vilis 66. 99; personae, quibus testificari non licet 72; personae criminosae et dignae mortis 45. persona = *facultas, licentia:* habere distrahendi personam 154.
persuadere alienum mancipium, ut fugiat 263.
pervadere aliena 232; studium pervadendi limites 288.
pervasio: damnum pervasionis, quod legibus continetur 290.
pervasor 166; damnum pervasoris 3.
petere: petens 61. 158. 166. 167. 223; petenti respondere 59. 64. 65; qui petit 63; pars petentis, petiti 61.
petitio: qui prior in petitione precessit 165; iniusta petitio 62.
petitor 45. 46. 48. 50. 51. 58. 62. 63. 67. 97. 167. 213. 229. 265. 277; pars petitoris 50; iniustus petitor 63. 286; iussio obsignata petitori facta 63. — petitor (puellae) 92.
piceus: picea arbor 233.
pietas: de servanda principibus pietate parcendi 180; pietate principum vel iudicum reservari ad vitam 201; principalis pietas reservat reum viviturum 305; si vitam reservaverit (regis) pietas 313.

pignerare 63. 64; p. caballum, bobem iugalem, mancipium 319; pignerandi licentia submota 164.
pignus, pigneris *etc.* 63. 64. 164. 165; regi iudici vel comiti pro pignere querellare 63; pignus deponere 164. 165; p. seponere 165; p. per cautionem obligatum *ib.*; pignus acceptum, non acceptum 164. 165; si pignus representato debito non reddatur 165; pignus furari 164; pignus, aliquid velut pigneris indicium pastori, custodi tollere 255.
placere: quod de illis sibi placitum fuerit, (rex) statuat 182; merces placita 4. 160. 265; placitum tempus = *terminus* 9. 152; placitum *eadem significatione:* ad pl. occurrere 60. — placitum = *definitio, contractus* 45. 56. 60. 61. 95; placitum de futuro coniugio 104; pl. (manumissionis): sub placito libertare aliquem 171; ante iudicem placitum dicere *ib.*; pl. divisionis 277; terras ad pl., ad pl. canonis dare, suscipere 275. 279; sub placito decimarum porcos in silva aliena mittere 256; sub certo placito cautione emissa medicus infirmum accipit curandum 292; medicum ad placitum pro infirmo visitando aut vulnere curando exposcere, pro egritudine ad pl. expetere *ib.*; inpleto placito servum (mercennarium) domino reformare 295; — placitum conscriptum 61. 79—81. 311; placita per scripturam facta 79; placitorum scripturae 77; placita vel reliquae scripturae 81; *eadem significatione* 68. 77. 79. 80. 165. 302. 304. 312. 313; placitum in nomine regis, principis factum, conscriptum 311; pl. in nomine iudicis vel saionis institutum 61; pl. trium testium roboratione firmatum 203; pena placiti, pena in placito inserta *etc.* 61. 79. 80. — placite = *sub placito* 255.
plagiare: servum, ancillam pl. 214. 215; ingenuum pl. 214—216.
plagiator 214. 215.
plebeius: plebeis glebam suam alienandi nulla potestas 158.
plebes: salus plebium regendarum 38; per tumultuosas plebes regni fastigia adipisci 40.
pluriores, plurimi: meliores et pluriores 170; plurimi et meliores 276.
poena *v.* pena.
polipticum: in polipticis publicis censiti 306.
pollex: pro pollice conpositio 187.
pomarium 234.
pontifex 111; p. territorii 115; *cf.* episcopus, sacerdos.
populus, populi: populus noster (*sc.* Gothi) 214; universi populi regni nostri 277; u. p. ad regni nostri provincias pertinentes 307; numerarius vel defensor, electus ab episcopis vel populis 297; qui populorum potestatem et curam accipiunt *ib.*; populos adgravare, inquietare *ib.*; populorum excessus 299; populi conventus 182. 308; ante populum 110. — populi fideles, infideles 299. 300.
porci 255—257; p. sub placito decimarum in silva aliena intromissi 256; p. ad pastum in glande suscepti ante datas decimas furto levati *ib.*; *cf.* decimae, decimare; porci errantes 257; porci in silva inventi 255. 257; unum ex porcis occidat, duos tollat et occidat 256.
portio 129. 277. 278; p. consortis 278; portio (hereditatis) 92. 306; equales portiones 125. 126. 128; aequaliter portionem dividere 817; adultera nullam inter fratres habeat portionem 105; portio matris usufructuaria 16. 128; media portio 127; tres portiones 132; trecesima portio 82.
possessio: possessione aut vinditione . . . aut aliqua transactione translatum 290; status iuste possessionis 284; longa, longinqua possessio 145. 285. 289; prima possessio 289; iudex possessionem petenti consignare procuret 286; = *quod possidetur:* debita

possessio 129; = *fundus:* convicinas possessiones circuire 128.
possessor 14; possessor sine alterius domini mansoribus publice possidens 289; possessoris dominium 158. 289; possessor per violentiam expulsus 227; p. absens 285; postremum possessorem ostendere 289; heredes aut vicini possessores 77.
possidere: publice p. 289; intra terminos alienos p. *ib.*; rem ab alio possessam absque iudicio usurpare 228; possidentem violenter expellere 227; res ab alio per XXV annos et supra, infra XXX tamen possessa 285; octo diebus possidere (interruptionis causa) 286; terras, aliquid ex munificentia ecclesiae p. 12. 144; res ecclesiae p. 144; terram, vineam, rem aliam pro decimo vel quibuslibet commodis prestationibusque reddendis ab alio accipere possidendam 283; usufructuario iure possidere 15. 16. 128. 147 *sq.*
posterior scriptura 222. 223.
posteritas 286.
posthumi 132.
postremus possessor 289; possessoris sive autorum eius dominium postremum *ib.*
potens, potentes 70. 220. 265; potens in causa patrocinans 64; potentis defensio aut patrocinium 203; — potentior 79. 177. 220. 251. 321; nulli potentiori causam conmittere liceat 70; potentiorem a se inscribere 177.
potestas: regia p. 35. 46. 47. 74. 145. 176. 179. 180. 203. 220. 229; regis p. 42; principis p. 39. 119. 158; iudiciaria p. 189; in alterius iudicis potestate iudicandi potestas 47. 60. 136; rectoris provinciae, comitis patrimonii, actorum fisci nulla in privatis hominibus p. 297; episcopi, pontificis p. 57. 111; populorum potestatem *(= regimen, p. super populis)* accipere 297; persona ex quacumque religionis potestate *(i. e. officio)* vel ordine 301. — ingenuus homo in sua potestate consistit 13. 149; patris potestas 15. 127; matris p. 92; parentum p. 95. 97; *cf.* 92; infantulus in nutrientis potestate 138; mariti, viri potestas 16. 103. 107. 119; vir uxorem habet in potestate 129; in servis uxoris potestatem habere *ib.*; patroni potestas 13. 149; herilis p. 29; vindicta in uxoris potestate 106; potestas flagellandi et corripiendi filios, nepotes 139; in ancilla vindicandi p. domini 109; in potestate(m) alicuius tradi 76. 87. 95. 96. 99. 102. 104. 117. 153. 177. 180. 182. 187; sue vindicare potestati 156. 205. 247.
potio: potionem ad avorsum dare, accipere 183. 184; uxores potionibus virorum mentes alienantes 107.
prae- *v.* pre-.
pratum, prata 237. 239. 241. 252. 280; pratum defensum 239.
precarius: ius precarium 42; precaria epistola 279.
precedentes reges 42; *v.* precessor.
precepta regiae potestatis 179; precepta patrum sanctorum 111.
preceptio: (regis), regia preceptio 57. 173. 219. 270; preceptiones regias falsare 219; iudicis preceptio 318.
precessor noster (*sc.* regis), precessores nostri 301. 306. 307.
predatio hostilis 281.
pregnans: p. mulier 183; p. equa 245.
preiudicare aliquem 318.
preiudicium = *damnum, detrimentum* 91. 170. 285. 290.
preponere: centenarius nullo modo preponatur 269.
prepositus 228. 264. 281; prepositus civitatis 165; p. comitis = *ut videtur, officialis, subditus comiti civitatis* 271; exercitui prepositi 268; prepositi exercitus 269. 270; prepositus hostis 269. 271; prepositi stabulariorum, gillonariorum, argentariorum coquorumque 74.

presbyter, presbiter 11. 49. 111. 135. 144. 168. 169. 273. 274.
presens, praesens: res in praesenti tradita 12; presente sacerdote vel testibus 170; iudice presente 230; vicinis presentibus 134. 257. 288; *similiter saepius.*
presentare 267; p. iudici, iudicio, in iudicio 67. 84. 175. 189. 204. 218. 262.
presentia: regiae presentiae aliquem dirigere 182; regis presentiae destinari 224; presentia iudicis, iudicum 53. 95. 205; in presentia aliorum 50; consortis presentia 290.
pressurae removendae 296; personae in pressuris constitutae 287.
prestare: p. terram, silvam, campos 280; p. res 160; iumenta, animalia 4. 160. 244.
prestationes 283.
prestus 65. 214.
presumtor 166. 185. 186. 190. 238.
presumtio: pro presumtione 190. 191. 228.
presumtive 235. 255.
presumtuose 321.
pretium, praetium 8—10. 14. 82. 138. 144. 152. 154. 155. 158. 235. 247; pretium datum 152; p. d. conprobare, manifestare 8. 151. 159; pars pretii data, pars promissa 9. 152; usuras solvere pro parte pretii *ib.*; pretium implere 9. 151; pretium perconplere 152; p. cum venditore partiri 10. 153; vile p. 9. 152; p. taxatum 232; p. iustissimum 307; p. iuste estimationis 247; p. perdere, amittere 154. 156. 158. 305; p. reddere, recipere 153. 155. 157. 306. — p. animalis 246; p. domus 232. 233; p. dotis 97; p. libri (legum) 159; p. mancipii *v.* p. servi; p. (*= pretium nuptiale*) 87. 104. 105; p. filiae 99; p. pecodis 246; p. pigneris 165; raptor venditus, eius p. 100; p. servi, mancipii 8. 137. 173. 191. 282. 307; p. de terra accepta 173. — pretium = *praemium:* p. a fisco datum pro revelata corruptione monetae 224.
prevaricare 115.
prevaricatio 181.
prevaricator, prevaricatores 115. 311; prevaricatrix mulier 119.
primates palatii 90.
primus: primi palatii 310; prima possessio, primum dominium 289.
princeps, principes 31. 32. 35. 37—39. 41—44. 46. 56. 66. 145. 176. 180. 204. 220. 308. 310. 316; a principibus adquisita 39; audientia principis 53; principis auctoritas 176. 306; cognitio p. 180; per ordinationem principum coniugium adipisci 112; principis conlatio 130; conmonitio p. 296; conspectus p. 46. 62; principem criminare 43; defunctum p. detrahere *ib.*; divortium principis ope factum 119; principum dono conlata 93; edictum principis 306; maledicere principi 43; mansuetudo principum 32; mors principis 36; negotia principum 36. 40. 66; in nomine principis facere scripturas, placitum 37. 39. 311; ordinatio p. 112; pietas principum *v.* pietas; principis potestas 39. 119. 158; scripturae contractus iussu aut metu principum confectus 56; scripturae in nomine principum *etc. v. supra;* salus principis 181; principum statuta 145; principi falsa suggerere 179; principum animos subripere 306.
principalis: p. censura 114; clementia p. 287; p. electio 46; p. pietas 305.
prior: qui prior in petitione precesserit 165; prior scriptura aut definitio 223; — priores = *anteriores, parentes:* contra priorum definitioni venire 79. — priores loci 264; prior civitatis 320.
privatus: privata, *opp.* publica 29. — si privatus cum servis fisci habet causationem 297; privati homines *ib.*; curiales vel privati 157. 158; privati et curiales 157.
privilegia civium Romanorum 306.
probare 131. 137. 171. 176. 204.

280. 288. 290; libertatem probare 8. 170; probare celebratam divisionem 278; causae certae et probatae 12. — fidem (servorum) episcopus vel iudex probare debet 83.
probatio 52. 61. 166. 176. 177. 179. 266; adulterii p. 106; ingenuitatis p. 170; p. certa 231; p. idonea 97; p. manifesta 94. 106. 205; — pro probatione torqueri 106; probatio a petitore datur 54; p. ab utraque parte causantium requirenda 61; probatio = *testes, quibus probatur:* coram probationem verbis promulgare 82.
proclamare 10; proclamans 153; se in libertatem, se liberos proclamantes 169; aut ad regem proclamare aut ad iudicem 318.
procurator: actor vel p. 297; actor, p. 228; actor sive p. loci 182.
profectus comparate rei 8. 153.
proferre: quod servi (de volumtate morientis) protulerint, conscribatur 83; testes proferre 54. 72. 76; scripturam (in audientia, in iudicio) proferre 83—85. 219; legis prolata sententia 309.
professio 166. 176. 220; p. testibus roborata perdite aut vitiate scripture robor obtineat 220.
profiteri: pars professa aput iudicem 53 *sq.* — continentiam viduitatis cum benedictione sacerdotis profitentes 113.
profligare 97. 282.
profligationes 93. 129.
profugi 41.
proicere = *exponere:* infantem p. 137.
prolator (scripturae) iurare cogatur 84.
proles 142.
prolongatio 89.
promerere: de principis, patroni, amicorum conlatione aliquid p. 130; de munificentia regis aut patronorum beneficiis aliquid p. 142; quisquis fraudulenta suggestione aliquid a precessoribus nostris (*sc.* regis) visus est promeruisse 307.
promissio 283; coniugalis p. 89; inanis p. 148.
promittere: pars pretii promissa 9. 152; iuramenti federe promittere 40.
promulgare: p. decretum 38; leges p. 301; edictum p. 201; promulgata sanctio iuris antiqui 154. — volumtatem . . . verbis promulgare 12. 82.
pronepotes 124. 131—133.
propinquitas: parentela et p. 78; parentalis p. 102; qui in uno propinquitatis gradu equales sunt, equaliter partiantur 126; sanguinis propinquitas 112. 212. 312.
propinquus, propinqua, propinqui 94. 107. 108. 112. 116. 119. 167. 201 *saepius;* propinqui (aut, vel) parentes 19. 88. 91. 127. 201. 266; filii aut (seu) p. 114. 167. 199; p. heredes 115. 119. 201; heredes vel p. 311.
proponere 65; p. negotium 65. 69; accusationem p. 118; aut per se p. actionem aut alicui conmittere, iniungere 68. 71.
propositio 66.
proprietas 307; p. fundi 290. — si iudicii proprietas adtenditur 296.
proprius *ex. gr.* p. dominus 196. 267; p. servus 264; proprium ius 146. 285; (mandatarius) velut proprii iuris dominus 68; manu propria scribere 84; aliquem ex peregrinis ad propria revocare 215.
prosapia 87.
prosecutor 49. 69. 108.
prosequi: actionem per mandatum iniungere prosequendam 71; causam prosequi sine mandato 69; negotia per se p., alicui prosequenda commendare *ib.*; *v.* negotium. — testes ex defuncti bonis trecesime pretium portionis prosequantur 82.
provincia, provinciae regni 74. 94. 112. 113. 184. 252. 264. 285. 307; in limitibus provinciarum

263; provincias non hostili predatione vastandas 231; actores provinciarum 297; p. comites 49. 230 *sq.*; provinciae dux 49; p. iudex 184. 230 *sq.*; *cf.* 94; rector p. 297.
provinciales 294.
proximus, proximi 93. 133. 172. 193. 198. 199; parentes proximi *v.* parens; heredes proximi 202; successiones proximorum 39; proximos sanguinis, consanguinitatis proximum occidere 201. 202; homines proximi vel vicini 251; iudex in proximo constitutus 257.
publicare: pecora clausa p. 241; adventum (hominis ignoti) p. 263; furem p. 209; conscii publicati 220; (regis) auditibus aliquid publicare 117; iudici loci, comiti, duci p. 196; (testamentum) ante testes p. 163; scripta volumtas defuncti coram sacerdote vel testibus publicetur 83.
publicus: arca publica 157; conventus publicus (vicinorum) 228. 258; discussio publica 196. 197; publicum examen 196; expeditio publica 82. 229. 230. 286; functio p. 157; p. infamia 222; iter publicum 251; p. iudicium 196; publica mortis pena 200; poliptica publica 306; rationes publicae 292; publica scriptio 302; tesauri publici 209; publica utilitas, hutilitas 52. 71. 157. 158; via p. 252. — publice conprobare scelus 118; p. crimen obicere 139; p. denuntiare 257; p. diem contestare 247; p. disciplinam exercere 218; p. fornicationem exercere 109; p. possidere 289; p. sententiam legis percipere 218; — publice verberari, flagella accipere, fustigari *etc.* 46. 53. 64. 94. 98. 102. 110. 119. 184 *saepius.*
pudicitia 14. 146.
puella 90. 92. 97. 105; p. inter fratres equalem habeat portionem 15; p. in parentum potestate 97; p. disponsata, sponsata 87. 99. 104; p. pacta 87. 88; puellam violenter dare marito 101. 102; pretium, quantum parentes puelle velint 105; dos puellae 90. 91; puella rapta 99. 100; puellam expositam colligere 137; — puella = *ancilla:* X puellas 90.
puer: pueri 249; puerum expositum colligere 137; — puer = *servus:* X pueros 90.
pugnus 139. 187. 194.
pulletrum 245.
pulsare = *petere (in iudicio), accusare* 14. 45. 59. 62. 67. 169; iudex pulsatus 57.
punire: subplicio punire 302; *eadem significatione:* accusandi vel puniendi licentia 111; homicidam, maleficum p. 200; pro homicidio puniri 183. 190. 191. 194; pro scelere p. 199; raptor puniatur 100; adultera cum adultero puniatur 104; iudex iniquitatis proximis parentibus (in tormentis mortui) simili vindicta puniendus tradatur 177.
pupillares anni 134. 135.
pupillus, pupilli 134. 136; ab utroque parente infra XV annos filios relictos pupillos nuncupandos 133.

Q.

quadrupes, *gen.* quadrupedis *etc.*; *(sed etiam acc. sing.* quadrupem, *acc. plur.* quadrupes) 213. 245—248. 259; quadr. vitiosus 248.
quadruplum = *poena quadrupli* 5. 211. 230. 231 *saepius.*
qualitas: iuxta qualitatem persone 220. 221.
quarta, quarta pars: quartam partem de rerum suarum bonis amittere fisco profuturam 224; *cf.* 321; quartae partis bonorum amissione multari 310; quarta regie potestati reservetur 220; quartam partem hereditatis relinquere naturalibus 318.
querella, querela 46. 53. 63. 271; ad regiam cognitionem querela convenit 199.
querellare, querellans 48. 50. 53.

62. 204; regi, iudici vel comiti pro pignere querellare 63.
querere rem furtivam 206; q. furem 209.
questio = *quaestio, 'peinliche Frage'* 67. 68. 108. 170—179. 205. 230. 304; ingenuorum personas questioni subdere 176; libertum questioni addicere 179; questione aliquem inscribere 304.
questionare 178; questionatus mortem violentam incurrens *ib.*
quingentenarius [1] 55. 269. 270.
quinquagentenarius *perperam pro* quingentenarius.
quinquaginarius (annorum) numerus 136. 287; quinquaginarii temporis intentio 283.

R.

rapacitas 197.
rapere: r. aliquid 161. 186. 207. 211; ancillam r. 101; mulierem ingenuam, virginem, viduam r. 98—101; alienam sponsam r. 100; raptam excutere 99; rapte parentibus tradantur (raptor et rapta) *ib.*
rapina: pars rapine inventa 281; = *raptus* 101.
raptor (*sc.* feminae) 98—100; adiutores raptoris 99; raptor sponso addicatus, parentibus raptae in potestate traditus *ib.*; r. venditus 100; r. puniatur *ib.*
raptus (*abl. sing.* raptu *et* rapto) 72. 97. 99. 101. 102; fratres in rapto sororis conscii 99.
ratio: reddere rationem 57. 58. 135. 136. 167. 198; pro scelere r. r. 231; facere r. 134. 257; r. deducere 162; securitas reddendae rationis 135.
rationales 286. 287.
reatus 112. 165. 167. 204; r. admissi 94; r. criminis 157; r. falsitatis 221.
recia 253. 254.
recitare scripturam falsam 179. 219.
recte 119.
rector provinciae 297; iudicium rectoris p. *ib.*
redimere: se redimere (ab exercitu) 270; iudex redemtus (= *corruptus*) 110.
reformare = *restituere, reddere* 9. 60. 127. 135. 136 *et saepius.*
refugere de hoste ad domum 270.
refugi 41.
regalis: r. autoritas 47; r. cura 297; regalibus servitiis mancipari 74; solium regale 40; *cf.* regius.
regimen: nostri regiminis tempus 41; munus regiminis 299.
regimonium = *regimen* 35. 300.
regio nostra, regiones nostrae (*sc.* Gothorum) 158. 307. 309; in (ad) alias regiones ingenuum plagiatum, servum transferre 214. 264. 307.
regius: regia ancilla 95; autoritas regia 83; autoritates regiae potestatis 179; regia cognitio 108. 199. 203; regia conlatione remedia libertatis percipere 285; per constitutionem regiam absoluta mancipia 306; regium decretum 58; regia donatio 145; iudex ex regia iussione constitutus, per regium decretum institutus 47. 55. 58; regiam iussionem contemnere 58; iniustum iudicium regio metu vel iussu a iudicibus ordinatum 56; *cf.* 205; iudicare nequiter regio vigore 57; regio iussu in custodiam, exilium deputari 287; ingenua absque regio iussu violenter data marito 101. 102; libertas servi fisci regie manus stilo suscripta 173; regia potestas = *persona regis* 180; *praeterea cf.* potestas; precepta regiae potestatis 179; regia presentia 182; utilitas regia 53; vigor regius 57.
regnare 315.
regnum 32. 159. 315; regni apicem adquirere 39; per tumultuosas plebes regni fastigia adi-

1) *Ita etiam p.* 269. *pro* quinquagentenarius *legendum est; cf. Addenda et corrigenda.*

pisci 40; in regno levari 315; regni potentia 313; regni dicio 112; regni sceptra 316; successor regni 39. 40; per universos regni nostri populos 277; *cf.* 307; provinciae regni 94. 112. 184. 307; conturbatio regni 41; contra regnum aliquid dicere, disponere 178. — regnum = *tempus regiminis:* annus regni 41. 307. 310; causae, quae regno in bonae memoriae patris nostri (*sc.* Eurici) actae sunt 4.

regula: sacrae regulae 111; sanctissimorum patrum regulas imitare 299; ortodoxa fidei regula 307.

religare = *relegare:* ne tricennale tempus inpediat religatis 287; exilio perpetuo religari 113; sub penitentia r. 116. 198; aput episcopum r. 188; in monasterio r. 110.

religio 44; pax religionis 300; sacra religio 299. 300. 302; christiana religio 302; sancta chr. r. 312; catholica r. 312; religionis obtentu necessitatem extorquere 156; persona ex quacumque religionis potestate vel ordine 301; ordo religionis 114. 174; — (h)abitus, vestis religionis 114; ad religionis propositum adspirare 120.

religiosus: seu religiosus seu laicus 43; clerici adque religiosi 310; nullus de religiosis cuiuscumque hordinis vel honoris *ib.*; religiosae, quibus nubere proibetur 113; liberti religiosi 174. — pax religiosa 300.

relinquere *passim, ex. gr.* expeditionem, bellum r. 269. 270; patronum r. 148—150; uxorem (iniuste) relinquere 117. 118; = *moriendo relinquere:* heredes proximos r. 202; (intestatus) si filios non reliquerit vel nepotes 142; si inordinatus moriens filios legitimos non reliquerit 172; inoffensos filios vel nepotes aut non gravi culpa obnoxios inanes relinquere 138; relicti pupilli 133; filia buccellarii relicta 149; relicta = *vidua* 112. 132; uxorem gravidam relinquere *ib.* — partem hereditatis filiis naturalibus r. 318; inordinata r. 39. 40.

reparare: r. negotium 277; testimonium scripture reparet veritatem 220.

repetere 230. 273 *saepius;* res iudicio, per iudicium repetenda 13. 158; causas non definitas repetere 284; locum, qui in dominio alterius est, repetere 287; in libertate constitutum ad servitium repetere 169; calumnia repetentis 167.

repetitio 14.

reponere: res reposita 286.

repositio substantiae alicuius 286; aliquid repositionis 287.

reppudiare *v.* repudiare.

representare suum minorem in iudicio 297.

(**repudiare**), **reppudiare**: mulier a viro reppudiata 117.

repudium dare fidei hostibus 310.

requirere: non requirat quod donavit neque vicissitudinem requirat 319; occisus, mors eius nullatenus requiratur 185. 211. 236.

res *passim;* res (et) persona 80. 106; status vel res alicuius 76; omnis res, mobilis inmobilisque 283; res modicae, maximae 53; rerum inventarium 144; r. possessio 181. 301; r. amissio 115. 180. 301; ius rei sue amittere 283; dominium rerum 38; res proprii dominii 155; — alienam rem vendere, donare 152. 153; res non alienandae 157; functio rei accepte 158; res in contentione posita 10. 153; res curialium 157; rem donatam capere 147; res donata in presenti tradita 12; res ecclesiae 11. 144; res furtiva 206. 209. 294; *cf.* 266; rem ab alio possessam usurpare 228. 229; res privatorum 157; — res = *causa, negotium:* res definita 9; pactum *etc.* de turpibus et inlicitis rebus 80; rei veritatem investigare 61; de rebus minimis conponere 179.

rescindere scripturas 42.

reservare vitae 184; reservari ad vitam 201.
resolvere contubernium (servorum) 282.
respondere petenti 59. 64. 69; pro consortium persona respondere 277; prosecutorem ad respondendum dirigere 49; personam eligere, qui adversario respondeat 230; respondere pro crimine servi 157.
responsum dare (pro servis) 17. 129; r. parare 135.
restituere *passim ex. gr.* 229. 244. 267. 279. 319.
resultare 65. 66. 160.
resuscitare causas 46.
retro tempore 306.
retrudere: in custodia retruduntur 292.
retrusio = *custodia* 182.
reus, rea 166. 199. 216. 268; servum reum in iudicio presentare 175; persona plurimis rea vel debitrix 165; reus sive (vel) debitor 166. 273; fur aut reus 212. 213; crimine, criminis reus 195. 217. 304 *sq.*; reus falsitatis 221; reus mortis 192; scelerum (contra regem et gentem) reus 42; reus regie iussionis 58. — reus, qui in ecclesia confugit, non abstrahendus 273; reum conprehendere, capere, custodire 205. 212. 213. 217; reum torquere 203; reus publice percipere sententiam legis 218; reus debitam sententiam excipiat 199; si iudex reum occidere voluerit, iudex reum occisurus 196. 218; reum reservare victurum 305; reus in servitio redigatur 308.
reverende memorie 41.
reverrare = *reverrere?* 302.
reverti: ad maritum donatio revertatur 146; pretium ad sponsum revertatur 104.
revocare aut evacuare quae data sunt 91.
revolvere causas 46; r. negotium 69.
rex, reges 35 *et passim in inscriptionibus legum, praeterea* 37. 39. 42. 66. 119. 180. 304. 306. 311. 314. 316. — unctio (regis) 316; regis, regum causa 42. 180. 318; adversus regem meditare, agere 179; rex iudicem constituit 318; iudices ordinat 297; regis edictum 318; r. iussio 228; r. ordinatio 269; sub nomine r. commonitoria falsa fingere, deferre 221; (autoritatem r.) designare 219; placitum in nomine r. conscriptum 311; nullus regum scripturas extorqueat 38; pecunia et res regis furto ablata 209; servi r. 74. 94; *cf.* fiscus; leudes regis 142; donationes r. 145; (r.) largitas 278. 297; munificentia r. 142; notum facere, notitiam referre regi 269—271; regis auditibus nuntiare, insinuare *etc.* 111. 114. 117. 180; regi pro pignere querellare 63; qualiter ad regem accusatio deferatur 179; ad r. proclamare 318; interpellet creditor r. *ib.*; regis presentiae destinari 224; ad regis agnitionem referre 298; (rex) si prope, si longe est 203. 204; procul a rege 180; (regis) pietas si vitam reservaverit (reo) 108; merces (regis) 42; res omnes in regis potestate consistant *ib.*; cui rex iusserit solvere, servire *etc.* 4. 87. 94. 110. 181. 224. 284. 305. 309. 313. — *Cf.* principalis, princeps, regalis, regius.
ritus (Ebreorum, Iudaicus) 302. 303. 306. 308. 310. 312.
robor scripturae 220.
roborare: exemplar, scriptura, professio, donatio testibus roborata 53. 72. 73. 220. 319; iudicia, simili textu et suscriptione r. 53; inscriptio testium suscriptione r. 176; scripturae conditoris vel testium signis aut suscriptionibus roboratae 79; extrema volumtas sive autoris et testium manu suscripta sive utrarumque partium signis r. 82.
roboratio: placitum trium testium roboratione firmatum 203.
rogitus 270. 271.
ruina 6. 162. 211. 236.
rusticanus servus, *opp.:* idoneus servus 187 *sq.*

rusticus: rustici, *opp.* urbani 31; in opere rustico constituto aliquid violenter inferre, auferre 231.

S.

sacer: sacrae scripturae 301; sacri canones 111; sacrum baptisma 113; patrum sacre definitiones 300; sacra fides 310; sacre legis sacra oracula 35; sacra religio 299. 300. 302; virgines sacre 112.

sacerdos = *et episcopus et presbyter* 37. 53. 57. 58. 111. 113. 114. 200. 273. 304; sacerdotes in territoriis (constituti) 305. 306; s. excessus iudicum aut actorum ad (regis) agnitionem referant 297 *sq.*; adsensus sacerdotum maiorumque palatii 180; sacerdotes concilii iudicio plectendi 297 *sq.*; coram sacerdote vel diacono manumittere 164; libertatem donare presente sacerdote vel testibus 170; volumtas defuncti coram sacerdote vel testibus publicetur 83; sacerdotis atque iudicis suscriptione firmetur *ib.*; sacerdos vel iudex scripturam sua suscriptione confirment 84; coram sacerdote vel iudice pupillo ratio reddatur 136; sacerdos conversionis communem adsensum viri et mulieris evidenter agnoscat 118; viduae sacerdotum 145.

sacerdotalis honor 49.

sacramentum, sacramenta 3—5. 7. 49. 52. 65. 75. 160. 161. 163. 200. 209. 213. 232. 233. 247. 262. 264. 266. 280. 290; in his causis sacramenta prestentur, in quibus nullam scripturam vel probationem seu certa iudicia veritatis discussio iudicantis invenerit 52; sacramentis se excusare 51; suo se sacramento innocentem reddere 177; sacramento suo adprobare 194; s. se innocentem adprobare 209; s. suam conscientiam, se expiare 51. 62. 65. 177. 197; s. conscientiam suam purgare 177. 262; s. convictus 194; sacramentum secundum leges a testibus datum 72; testibus sine sacramento credi non potest *ib.*; — vere fidei sacramentum 300.

saius, saio, sagio; saiones: 13. 47. 48. 54. 55. 60. 61. 149. 286. 287. 318; saio iudicis 179; *cf.* 286. 287. 318; saiones, qui pro causis alienis vadunt 55; saionis anulo obsignata 286. 287; saiones decimum solidum conquirant 55; arma, quae saionibus pro obsequio donantur, in patrocinio constitutis 13. 149.

salus = *sanitas:* per intervalla salutem recipere 82.

sanctimoniales 19. 127; sanctimunialis (?) 15.

sanctio: sanctio iuris antiqui 154; legis sanctio 36. 222; nove sanctionis edictum 222.

sanctus: sanctae basilicae 143; sancti patres 111. 299; sanctorum loca 174.

sanguis: s. vel libor 188; percussio sine sanguine 187. — proximus sanguinis 201. 202; s. propinquitas 112. 212. 303. 312.

sanus: s. nolens ad expeditionem proficisci 270; s. in expeditionem non conpulsus 271; (relinquat), dum sanus est, per donationis chartulam aut moriens per testamentum *etc.* 318.

sarcina 253.

sarcire = *conponere, 'büssen':* furtum novies, sexies sarciatur 210.

sarcofacus, sarcofagus: sarcofacum auferre 294.

satisfacere *(pro crimine, reatu, damno, debito)* 53. 58. 157. 167. 213. 229. 234. 237. 259; pro servo satisfacere nolle, contemnere 202. 204; in duplum s. 270; in novecuplum s. 271; sicut ingenuis s. 306; satisfaciat velut iniustus petitor 286; heredes nolentes satisfacere pro autore 223.

satisfactio 8. 51. 101. 153. 204. 241; s. quadrupli 230; s. undecupli 186; s. et pene et damni *ib.*; penam non sustineat, sed damnum satisfactionis exolvat

212; satisfactio conpositionis 227; s. homicidii 196.
scandalum in contrarietatem regni vel gentis facere 41.
sceleratus, isceleratus 200; iscelerata mulier 119; filii scelerate concepti 113.
scelus, scelera; iscelus *etc.* 42. 100. 101. 111. 118. 157. 175. 198. 200. 217. 299; sc. adulterii 146; caput sceleris 227; filii sceleris (patris) participes 198; in iscelere patris et matris conscii 201; (servi) conscii et occultatores sceleris dominorum 178; apud quem scelus vel pars rapine fuerit inventa 231; de iscelere rationem reddere *ib.*
sceptra regni 316.
scribere, iscribere: propria manu scribere 84; pre langore iscribere non valere 83; scripta volumtas defuncti *ib.*; — scripta: scriptis exponere 176; scr. excogitare 182; scr. informare 67; divortium scr. factum 117; scr. adligare suam volumtatem 125; iudicium scr. emittere 63; mortis sententiam scr. decernere 196.
scrinia domestica: in scriniis domesticis instrumenta cartarum, scripturas querere 85.
scriptura, iscriptura = *scripta, carta, instrumentum* 7. 12. 38. 52. 79. 83—85. 88—90. 130. 151. 163. 220. 222. 306; scripturae textus 39. 72. 84; series scr. *v.* series; ordo scr. 157; scriptura (h)olografa 83. 84; scr., quam conditor olografa ratione conscripsit 84; in scr., scripturam subscribere 72. 73. 84; scripturae subscriptio 83—85; scripturam sua suscriptione confirmare 84; s. signo vel subscriptione confirmare 12. 148; testes in scriptura suscriptores 39; scripturam signis aut suscriptionibus roborare 67; scriptura (testibus) roborata 72. 73; scripturae pena *v.* pena; scripturae, quae annum et diem habent expressum 79; scripturae autor 83. 85; scr. conditor 84; scr. testes 73. 83. 84. 220; scriptura in nomine alicuius (= *alicui*) facta 37. 39. 84. 117. 130. 147. 223; *cf.* nomen; scriptura edita 223; scr. edita, sed non tradita 167; scriptura a donatore tradita, aut directa *ib.*; scripturae, quae simul tradi partibus debent, i. e. testamenta, iudicia, pacta, donationes 164; traditio (scripturae) 147; scriptura nec data nec directa, sed sublata *ib.*; scr., quam vivens donator salvavit *ib.*; scripturae superfluae, super ordinem legis confectae 322; sc., quales debeant valere 79; de scripturis valituris 78; dignitas scripturae 85; scr. veritas 84; testimonium scr. reparet veritatem 220; scriptura vera 219; scr. idonea et inlesa 85; scripturae, quarum et autor et testis defunctus est, ex aliis cartarum signis contropentur 83; contropatio scripturarum 84; scripturam evacuare 37. 42. 222; scr. calcare, rescindere 42; scr. convellenda 85; scripturae non valentes 83; scr. invalidae 147. 322; scripturam indignam esse contendere 85; scr. subprimere, subtrahere, celare, ledere, viciare, disrumpere, designare, diluere 220; fictas scripturas conficere 42; (sub) fraude scr. facere 42. 222; scripturas falsas facere, recitare 179. 219. 223; scr. f. subponere 219; falsare scripturam 219. 221; falsarii scripturarum 218; scriptura prior, anterior, posterior 222. 223; scripturas extorquere 38. 85. 135; scr. exigere 39. 118. 135; mulier sub metu viri scripturam conscribens 117; — in scriptura volumtates ac prestiti condicio adnotetur 38; adsertorem per scripturam dare 67; scripturae contractus 56. 222; per scripturam dare 117; per scr. definitiones facere 81; *cf.* 39. 283; divisio inter fratres sine scriptura facta 276; divortium per scripturam facere 118; per scr. donare 147; libertatis scriptura

168. 172; per scripturam liberum facere 172; mancipia per scr. manumittere 168; mandati iscriptura 230; scr. manumissi 172; scripturae (minorum) 81; scriptura obligationis 135. 136; scr. ordinationis 221; per scripturam pacisci 80; pacta vel placita per scr. facta 79; *cf.* 81; placitorum scripturae 77; scriptura securitatis 119. 136; venditio per scripturam facta 7. 151; — scripturam proferre (in audientia, in iudicio) 83—85. 219; scripturam prolatam veram esse confirmare, indignam esse contendere 85; si aliud testis loquitur, quam scriptura continet 72; nec per testem, nec per scripturam ostendere 289; per scr. ostendere 157; per iscripturam aut testificationem edocere 166; — sacrae scripturae 301.
sculpere, isculpere: signum adulterinum sc. 219. 220; falsam monetam isc. 224; lapides notis evidentibus sculpti 288.
secare 245.
secta: hereticorum sectae 296; secta (Iudeorum) 302. 307. 308.
secularis muliercula 111; secularia indumenta 115.
securitas: securitates accipere 135; securitatis scriptura 119. 136.
securus de iudicio abscedat 205.
sedere = *equitare* 4. 160.
sedes = *fines, terra:* de sedibus nostris 295.
seditionem alteri facere 227.
seliqua *v.* siliqua.
seniores loci 175; quos iudex certiores vel seniores agnoverit 290; seniores gentis Gotorum 90.
sententia 114. 200 *saepius;* s. condemnationis 199; s. damnatorum 216; iudicis s. 101. 227; s. iudicantis 232; legalis s. 58; *cf.* 301; s. legis *v.* lex; s. mortis 43. 45. 196; absque mortis interitu sententiam ferre 119; penalis sententia 101; ultionum sententiae 301; *cf.* 199. 292. — canonum sententia 113. 114; patrum s. 111. 299.
sentire = *damnum ferre:* similiter sentiant 281.
sepes 237. 238. 251—253.
seponere pignus 165.
sepositio 154; sepositionis commodum *ib.*
septuplo conpositionem supplere 208.
sepulcrum 293. 294.
sequestrare: quod in maritum pater antea sequestraverit 132.
sequi: negotium s. 287; per mandatum s. 70.
serenissimus rex 311.
series: s. scripturae 39. 83. 222. 322; s. legis 40; edicti s. 318; condicionum s. 75.
servilis persona 154. 304.
servire: pro exposito infantulo ingenuo servire 137; tradere serviturum 75. 76. 99. 109. 153. 166. 176. 183. 186. 198. 204. 205. 209. 229. 259. 267; subiaceat serviturus 51. 210. 213; addicere serviturum 166; consignentur servituri 220; *cf.* 98. 210. 214; donetur a rege cui iussum fuerit servitura 94; cui placuerit serviturus a rege donetur 305; cui a nobis (rege) iussum fuerit servituri subdantur 309; fisco servituri adsocientur 181. — ecclesia, cui servierunt (clerici) 19. 127.
servitium 95. 169. 170. 264. 267. 307—309; (fugitivum) ad servitium revocare 3. 318; ad s. addicere 154. 170. 208; a rege cui iusserit donati perpetuo servitio addicantur 181; in libertate constitutum ingenuum ad servitium repetere 169. 170; si in servitio constitutus furtum admiserit, postea manumissus 207; grave servitium 110; in servitio constitutum percutere 194; — regalibus servitiis mancipari 74; ad palatinum servitium pertinentes *ib.*; — de servitio eclesie, cuius terram possidebant, discedentes 144.
servitus 10. 76. 96. 153. 171. 174. 215. 220. 261; condicio servi-

tutis 173. 285; tale factum, propter quod servituti tradantur 207; qui se volens subdidit servituti 10. 153; mancipium a iugo servitutis absolvere 169; de servitute discedere 172.

servus, servi *passim, ex. gr.* 62. 64. 65. 67. 68. 75. 76. 97. 108. 109. 171. 254 *sq.*; servus idoneus 188. 190; *opp.:* s. rusticanus 187; s. vilior 190; s. regis 94; *cf.* 74; servi dominici (i. e. conpulsores exercitus, qui in hostem exire conpellunt) 269. 270; servi fisci 173. 285. 297; servi fiscales 173. 284; a fisco servum accipere 308; si iudex servum ad discutienda negotia deputat 48; servum occidere (extra iudicium) 195. 196; *cf.* 230; de servis compositio constituta 248; servum truncare 188. 198; servum debilitare, vulnerare 191; s. ligare 188; servus et ancilla in contubernio 282; ancilla servo uxor data 96; a. s. coniuncta 282; *cf.* 320; servus ancillam, libertam rapiens 101; mulier ingenua servo coniuncta 94. 266; maritus iuste cuilibet servus addictus 120; domina servo coniuncta 94; — peculium servi 9. 155; res s. 9. 155. 319; facultas s. 155. 188; substantia s. 205; domus s. 319; tributum de labore suo restituat servus *ib.*; servi artificium 178. 266; servorum (fiscalium) mancipia, terrae 173; s. f. liberti *ib.*; — servo non credendum 73; in quibus causis possint testificari servi 76; servi aut vicini aut de re, qua agitur, cogniti *ib.*; volumtatem servis insinuare 83; definitiones vel pacta servorum 80; a servo comparare 8; venditiones servorum 154; servo res commendare 6. 162. — servus in crimine accusatus, reus 175; s. criminis reatus obnoxius 157; servi criminis socii 228; ingenuus cum servo in crimine inventus, si capitalia conmiserint 207; si servus ingenuum percutiat 191; si s. ingenuum, servum plagiaverit 215; si s. furtum fecerit 213; *cf.* 207; si s. incendium intulit 233; si s. ingenuo fecerit contumelium 190; servi in expeditione damnosum aliquid admittentes 17. 129; de rebus minimis culpa servi repperta 179; servus domino iubente, d. nesciente *etc.* aliquid committens *v.* dominus; — servos quesitionare 178; servum questioni subdere 178. 230; servorum tormenta, servos torquere 178; servos in capite dominorum t. 106. 155. 224; — servi pena, supplicium 101. 207. 233; servus ignibus concremetur 109; s. flammis exuratur 293; servi ad ecclesiam confugientes 156. 273; — servi resultantes dominis 196; servus fugitivus, fugax, in fuga positus 7. 162. 163. 261. 262. 266. 320; crimen occultati servi 265; — servo libertatem donare 170; servum manumittere 207. 308; servum alienum manumittere 168; servos alienos ad libertatem perducere 76; bis venditus servus per fugam rediens in libertate permaneat 264; — domini servos suos ingenuos esse mentientes 96; servus se dicens, mentiens ingenuum 265. 266; qui timore perculsus servum se esse dixerit 170; — servus ad alium dominum transiens 207; servum vendere 8. 9. 155. 156. 181. 264; servi pretium 8. 137. 191; servus eiusdem, equalis meriti *ex. gr.* 178. 196. 261, *v.* meritum; servus vicarius 137. 168. 308; servum plagiare *v.* plagiare; — servi uxoris 16. 17. 128. 129. — *Cf.* ancilla, mancipium.

sessio: ubi eorum mancipiorum sessio iudicatur 307.

sexcuplum 204. 211. 213. 259.

sexus: utriusque sexus filii 92; conpositio secundum etatem vel sexus ordinem 249.

sigillum: iudicis epistula vel sigillo ad iudicium venire admoniti 48;

admonitio epistule vel sigilli *ib.*; coram ingenuis personis offerat epistulam vel sigillum *ib.*; si iudex sigillum negaverit (petenti) 50.
signaculum 12; *cf.* signum.
signare: epistula (iudicis) sua manu suscripta adque signata 62; anulo domini non signatum 287; alienum signatum inrumpere 259.
signum, signa: per manifesta signa ostendere 206; evidentia signa monstrare *ib.*; ante iudicem conpetentibus signis vel indiciis accusare 104; declaratis signis adprobare 178; — signa (terminorum, finium) 288—290; antiqua signa 289; signa antiquitus constituta 288; presentibus testibus signa constituere 280; — scripturarum, cartarum signa et suscriptiones 83; scripturam sua manu signo sive subscriptione confirmare 12; scripturam manus sue suscriptione vel s. confirmare 148; (scripturae) conditoris vel testium signis aut suscriptionibus roboratae 79; pactio trium testium signis vel suscriptionibus roborata 47; scriptura sue manus vel testium signis vel suscriptionibus roborata 67; extrema volumtas sive autoris et testium manu suscripta sive utrarumque partium signis roborata 82; signum propria manu facere 319; — (= *sigillum*): signum adulterinum sculpere, inprimere 219. 220.
siliqua, seliqua 7. 163. 258.
silva 255—257. 278—280; silvae, quae indivisae residerunt 278; silvae dominus 253; silvam propter excolendos agros aut conclusos aut facienda prata succidere 280; silvam incendere alienam 233; de silva (aliena) cum vehiculo vadere 238; alienae silvae presumtor *ib.*
similis: furi similis qui rem furtivam sciens conparavit 209.
similitudo testamenti 148.
sociare, issociare: sociari fisco 202. 307; maritum sibi sociare 97; in matrimonium s. 149; mulier marito alterius adulterio se socians 106.
societas palatii 40.
socius: socios suos nominare 231; criminis socii 228; filii parentibus crimine socii 181.
solidus, solidi: solidi nummi 82; solidus auri 48. 55; solidus aureus, solidus cuiuscumque monete, solidi moneta, commutatio solidi 225; solidos adulterare, circumcidere, radere 224; solidus adulterinus 225; solidum aureum integri ponderis nullus ausus sit recusare 225; solidus unus, solidi singuli 138. 238. 239. 241. 246. 265 *sq.*; dùo semis solidi 65; III sol. 225; V sol. 292; octoni sol. 252; X sol. 213; XXX sol. 110; L sol. 49; C sol. 91; CCC sol. 215. 228. 248. 269; quinquageni solidi 197; M sol. 90. 91; XM 91; — tres siliquae de unius solidi usuris 7. 256; de solidis octo nonum solidum creditori solvere 7. 163; decimum solidum saiones pro labore suo conquirant 55; iudex pro labore suo vicensimum solidum accipiat 54.
solium regale conscendere 40.
sollicitare 102. 214. 272.
sollicitatio 156.
sollicitatores adulterii 101; s. filiarum, uxorum, viduarum *ib.*
soror, sorores 78. 124—126. 141. 201; patris soror, matris soror 126; filii sororum equali per capita dividant portionem 126; f. s. aequaliter partiant hereditatem 317; (fratres) in rapto sororis conscii 99.
sors 280; sortem suam totam concludere 257; sortes Gothicae 3. 284.
sortilegi 72.
species 5. 141. 160.
sperare honestum lucrum 12.
(spondere), ispondere: ispondimus per hoc placitum nostrum 312.
sponsata: puellam sponsatam habere 87; *cf.* sponsus.
sponsio, isponsio 60; sponsio pla-

citi 60. 313; = *sponsio puellae* 88. 89; arrarum traditio aut facta definitionis sponsio 120.
sponsus, isponsus 90. 91. 99. 100. 104. 116. 120; sponsa 90. 104. 115; alienam sponsam rapere 100; inter sponsum et sponsae parentes datum pretium et ante testes factum placitum de futuro coniugio 104; sponsorum discidium 116. 120; *v.* sponsata.
sponte, isponte: mulier sponte viro se adulterio miscens 105; puella isponte viro coniuncta 97.
stabularii: stabulariorum prepositi 74.
(stadium), istadium: animal, quadrupedem ad istadium servare 245.
stagna, istagna: st., quae sunt circa mulina 254.
status, istatus: universa in istatu, quo fuerant 227; st. iustae possessionis 284; — personae status 92; de istatu vel de rebus alicuius aliquid adquirere 76; et in rebus et in status sui dignitate damnari 100; status ingenuitatis 98. 306; *cf.* 153; st. libertatis 224; st. aequalis 13. 149. 188.
statuta: legum statuta 6. 161. 189; decessorum st. convellere 11; principum st. convellere 145.
stilus: libertas stilo regie manus suscripta 173.
strumenta = *instrumenta:* cartarum str. 82.
stuprum, istrupum, istubrum 106. 108; masculorum st. 115.
subdiaconus 49.
subditi: per subditos agenda negotia principum et episcoporum 66.
subfocatio = *suffocatio:* damnum subfocationis 259.
sublatus: scriptura donatori sublata 147; sublata restituere 210. 229.
subponere scripturam falsam 219.
subprimere aliena testamenta vel alias scripturas 220.
subripere: subripiendo principum animos iniusta sibi poscere beneficia 306.
subscribere, suscribere 53. 62. 65. 72. 73. 82. 173. 286. 311. 319.
subscriptio, suscriptio 12. 47. 53. 67. 79. 83—85. 135. 144. 148. 176. 180: trium aut quattuor scripturarum similis et evidens suscriptio 83; *cf.* 84; *v.* confirmare, roborare.
subscriptor, suscriptor: testes, qui subscriptores accesserint, qui suscriptor accesserit *etc.* 12. 39. 73. 148.
substantia 87. 182. 201. 202. 205. 318; repositio alicuius substantiae 286.
subtrahere: de rebus sibi creditis aliquid s. 225; scripturam s. 220.
succedere (in hereditate, facultate) 97. 124. 125; furi in hereditate s. 212; ex testamento, ex sanguinis propinquitate s. *ib.*; maritus et uxor sibi hereditario iure succedentes 19. 127.
successio 14. 39. 116. 123. 125. 127. 131—133. 139. 306; integritas successionis 82; lege vel successione 39; legalis successio 82; legitima s. 199.
successor: *in hereditate* 181. 212. 222; s. regni 39. 40; iudex a sibi successore iudice distringatur 218.
sudes 240. 250.
suggerere: principi falsa s. 179.
suggestio: fraudulenta suggestione aliquid a precessoribus (regis) promeruisse 307.
sumtus 191. 297.
superare: per iudicium superari 69; adversarium iudicialiter superare 158.
superducere novercam 127.
supplicium, subplicium 101. 182. 212. 233; legis s. 302; s. capitale 197. 233. 269. 308.
supposita persona 156.
suprestis = *superstis* 118. 119. 127. 129. 132. 139. 146. 223.
susceptor, *opp.:* commendator 5. 161.
suscipere: s. commendata 6. 160; s. pecuniam ad usuram 7. 163; s. terras ad placitum 279; s. mandatum 70; s. negotia 60. 68; s. mancipium, servum fugacem 265. 320; fugitivum mercenarii loco s. 265; mercennarium s. 295; si medi-

cus infirmum ad placitum susceperit 292; suscipere accolam in terra sua 281; qui suscepti sunt et patroni eorum *ib.*
suscribere, suscriptio *v.* subscribere, subscriptio.
suspectus: iudex s. 52. 53; ducem suspectum habere 53.

T.

talio 186; conpositionis summa pro non reddendo talione 186; talionem reddere prohibitum 187; in se recipere talionem *ib.*
taurus vitiosus 248.
taxare: tantum conpositionis, quantum ipse taxaverit, qui lesionem pertulit 187; pignus taxatum 165; pena per scripturam taxata 223; furtum taxatum 210; domus pretium taxatum 232.
taxatio: sub iuramenti taxatione 83.
telonarii, thelonarii: transmarini negotiatores suis et telonariis et legibus audiantur 294. 295.
tempestas: commotio tempestatis (causa manifestae necessitatis) 58; tempestatum inmissores 182.
tempus: tempore Romanorum 289; tempus vitae 128; t. decimarum 255; t. glandis *ib.*; t., quo defenditur pecora in pratum mittere 239; — conpetens tempus 52; placitum t. 9. 152; t. constitutum 165. 274; t. sufficienter a iudice constitutum 209; t. legibus constitutum 51; legum tempora 59. 83; — ex prolixitate temporis sibi vindicare 267; longae possessionis tempus 289; longa tempora *ib.*; interruptio temporis 286; absque temporum preiudicio 285; duorum annorum tempus 89; tricennale tempus 284. 285. 287; quinquagenarium tempus 283; — tempus aut diem mutare (in preceptionibus regis) 219.
tenere: servus a iudice tenendus 175; fiscus de quorumlibet iure quodcumque tenens 285; quae legibus non tenentur 189.
tenor: t. legis 223; *cf.* 322; t. mandati 67.
terminare: terminatae causae 46; negotium terminare 57. 219.
terminus 3. 287—290; terminum ponere, constituere, restituere 3. 288. 290; terminos convellere, divellere, evellere 288; intra terminos alienos possidere 289.
terra, terrae 11. 15. 35. 77. 152. 173. 278. 279. 283; terram dividere 256; divisio terrarum facta inter Gotum et Romanum 278; in consortis terra vineam plantare, domum construere 277; ad placitum, ad canonem terras suscipere 279; terrae ad placitum canonis, per placitum definito annorum numero datae *ib.*; terram accipere, prestare 280; terram ad excolendum accipere 281; suscipere accolam in terra sua 281; ille, cui se commendavit, det ei terram 150; patronus, quem reliquerit, terram obtineat *ib.*; in terra patroni consistens de labore suo adquirit 172; de servitio ecclesiae, cuius terram possidebant, discedentes 144.
terreri: metu territus a malis abstineat 200.
territorium 11. 47. 74. 75. 297. 305. 306; episcopus, pontifex, sacerdos territorii, in territorio constitutus 115. 198. 305. 306; territorium comitis civitatis 205. 269—271; t. iudicis 62. 63. 205; iudex territorii 75. 117. 137. 184. 189. 219. 297; *cf.* 305. 306; iudex vel vicarius proximae civitatis aut territorii 263. — territorium fundi 278.
terror 99; in conventu publico ad aliorum terrorem CC hictus accipiant 228.
tertia, tertia pars: tertia usufructuaria 15; propter usuram tertiam partem accipere 163; tertiae Romanorum 3. 278. 281. 284; tertiam reddere 281.
tesauri publici 209.
testamentum 15. 125. 163. 164. 212. 220. 221. 318. 322; t. commendare alicui 163; aliena testamenta subprimere 220; testamentum

falsare, contra viventis volumtatem aperire 221; scripturae, quae simul tradi partibus debent, i. e. testamenta *etc.* 164; testamenti similitudo 12. 148; *cf.* voluntas.
testare de rebus suis 81.
testari: quibus testatus est 83. 264.
testationem negligere 259.
testator 84. 221.
testiculi 245.
testificari 72. 74. 77. 171; de personis, quibus t. non licet 72; *cf.* 321; in quibus causis possunt t. servi 76; ne Iudei contra christianos testificentur 304; minores de quibus annis poterunt testificari 77; testificandi licentia libertas 74. 77. 115. 304; absque ulla testificandi iactura XXX flagella suscipiat 48.
testificatio 166.
testimonium 54. 72—74. 77. 78. 82. 168. 170. 171. 196. 204. 304; testis ad t. invitatus 76; testes sine sacramento testimonium peribere non possunt 72; ab utraque parte testimonia prolata *ib.*; iudex eorum testimonium recipere debet, quos meliores et pluriores esse providerit 170; t. scripture reparet veritatem 220; t. per epistolam reddere 74; t. conmittere 75; t. iniungere 74; falsum t. dicere 72. 75. 76; ad t. (non) admittere 72. 172. 304; etas ad t. admittenda 77; liberti t. 171. 172; — testimonium = *facultas testificandi:* t. careant 72; t. (non) amittere 73. 186.
testis, testes 5. 54. 72. 74. 76. 82. 171. 180. 241; testes digni 54; t. idonei *v.* idoneus; t. ingenui 12. 148. 319; t. legitimi 155. 318; t., qui adhibentur 168; definire per testem 80; definitiones facere per t. 81; divortium per t. facere 118; per testes, testibus suam alligare volumtatem 84. 125; teste, cum testibus aliquid facere 161. 276; coram testibus 12. 39. 83. 88. 117. 233; ante testes 104. 163. 318. 320; presentibus testibus 170. 280; testes subscriptores 12. 39. 148; testes scripturas subscribentes, roborantes, confirmantes *etc.* 47. 53. 67. 68. 73. 79. 82. 84. 135. 176. 180. 203. 220; scripturae testes advocare 85; testibus scripturam idoneam et inlesam adfirmare 85; scripturae testis 83; testes litteras nescientes 319; testes adducere 54. 85; t. proferre 54. 72. 76; t. interrogare 52; t. perquirere 169; testes sine sacramento testimonium perhibere non possunt 72; sacramentum a testibus datum *ib.*; testes iurantes 177; si aliud testis loquitur, quam scriptura continet 72; testibus, per testem probare, conprobare, adprobare 8. 50. 151. 168. 197. 202. 209. 220; teste, per testem, testibus convinci 49. 147. 194; per testes docere 155; per testem ostendere 289; testibus firmare 278; habeat testes testantes, quod *etc.* 319.
textus: scripturae textus 39. 72. 84; textus et suscriptio 53; textu conscripto autor ipse suscribat 84; de textu (iudicii) exemplar translatum, subscriptum adque signatum 63.
thelonarii *v.* telonarii.
thiufa, thiufada = ***sectio exercitus mille milites comprehendens*** 268. 270—272.
thiuphadus, thiufadus = ***millenarius, mille militibus praefectus, sed etiam inter iudices (cf.*** 52. 55***) numeratus*** 47. 52. 55. 268—271.
timere: sub gladio mortem timere 81.
timor: qui timore conpulsus servum se esse dixerit 170.
tintinabulum 210.
titulus: t. dotalis 115; donationis t. 132; t. (legis) 132 ***et in inscriptionibus titulorum*** 4. 7. 11. 14. 23 *sqq. passim.*
tollere: t. pignus 255; a iudice ordinatus ad tollendum destinatus 51; tollat sagio de substantia eius 318.
tondere animalia errantia 258.
tonsura 114.
tormenta 68. 74. 175—179. 181.

190. 197. 202. 205. 265. 304; si innox tormenta pertulerit 176. 179; servus innocens in tormentis debilitatus 178; qui tormentis subditur mortuus 177; iudex, qui temperamentum in tormento non tenuit 178.
torquere, torqueri 106. 178. 203; servos, ancillas torquere in capiti dominorum 106. 155. 177. 224.
tradere: res traditae vel per scripturam donatae 147; res donata in praesenti tradita 12; de rebus sibi commissis aut traditis aliquid subtrahere 225; res vendendas tradere 5; — scriptura edita, sed non tradita 147; scriptura ab ipso donatore tradita *ib.*; — filiam nuptui tradere 87. 89; puella tradatur cui pacta constiterit 88. — aliquem tradere alicui (in potestatem) 87. 99. 104. 117. 119. 215; *cf.* potestas; servum tradere *ex. gr.* 187. 202. 230; servum pro culpa, pro reatu tr. 157. 204; servum ad penam tr. 207. 233; servum penae supplicio tr. 101; servum pro supplicio tr. 212.
traditio: arrarum tr. 120; per scripturam sive per traditionem rei donare 141; quodcumque consignatum pro traditione teneatur omnium rerum 286; traditio (scripturae) vera est, quando aput illum scriptura habetur, in cuius nomine conscripta est 147.
transactio 136. 143. 290.
transducere facultates 42.
transferre aliquid 173; res in nomine alicuius translatae 82; possessione, vinditione, donatione, divisione aut aliqua transactione translatum 290; — ad alium transferre actionem 69; — transferre = *describere, 'abschreiben'* exemplar fideliter translatum 63; liber legum secundum seriem huius translatus 44.
transgredi: iudex edictum transgressus 318.
transgressor 313.
transire ad maritum 97; mater ad alias nuptias forte transiens 16. 92. 128.
transitus fluminis 253; transitus per vineam aut messem 238.
transmarinus: transmarini negotiatores 291. 294. 295, suis et telonariis et legibus audiantur 294. 295; transmarinae partes 181.
trecesima portio 82.
tremissis *(tertia pars solidi)* 217. 238. 239. 241. 246. 252. 265.
trians = *triens, tertia pars:* lege constitutum est, triantem nepotes non perdere 142; = *tremissis:* per singula capita singulos triantes reddere 244.
tribunus: comites, tribuni aut vilici 292.
tributarius 319. 320; tributaria 320.
tributum: pensio tributi 285; si tributum non habet serbus completum 319; domino restituat tributa de labore suo servus *ib.*
tricennale tempus 283—285. 287.
tricennium: interruptio tricennii 285.
tritura areae: animal trituris areae fatigare 246.
tueri: (tutor) ab eo, quem tuitus est, securitatem accipiat 136.
tuitio = *tutela* 134—136; inventarium tempore acceptae tuitionis factum 136; *cf.* tutela.
tumultuosus: per tumultuosas plebes regni fastigia adipisci 40.
tumultus: audientia non tumulto aut clamore turbetur 59.
turba: si ad faciendam cedem turba coadunetur 227.
turpis: de turpibus rebus nullum pactum *etc.* valeat 80.
tutela: t. pupillorum, orfanorum 134. 135; tutelam agere, gerere nepoti suo 315; t. mater, si voluerit, suscipiat 134; sive mater tutelam sive quicumque susceperit, presentibus testibus vel propinquis brevis factus testium suscriptione firmetur 135.
tutor 134—136; t. ab aliis parentibus in presentia iudicis eligatur 135; t. intentionibus debet parare responsum *ib.*; t. coram

sacerdote vel iudice pupillo reddita ratione securitatem accipiat 136.

U.

ulcisci adulterium 107. 108; mors ulciscenda 201.
ultio: ultionis sententia 199. 301; sententia cum ultione 292.
ultor criminis legaliter *etc.* 102.
unctio (regis) 316.
undecuplum 186. 231. 269. 271.
urbani 31.
usufructuarius: usufructuario iure possidere 15. 16. 127. 128. 147 *sq.*; usufructuaria portio 16. 128; usufructuaria tertia 15; res usufructuarias accipere 128.
usufructus 16. 128.
usura, usurae 6. 7. 161. 163; usurae cautae 7. 163; pro pretii partem usuras solvere 9. 152; usurae frugum 163.
usurpare 146. 214. 236. 280; absque iudicio, ante iudicium u. 228. 229; *cf.* 199; de duabus partibus Goti aliquid sibi aut de tertia Romani u. 278.
usurpatores mancipiorum 214.
uterini 78.
uterus: filios suos in utero necare 184.
utilitas, hutilitas: pro suas suorumque hutilitates testificari 77; hutilitas domini 65; hutilitas regia 53; h. publica 52. 71. 138. 157. 158; — contropatio etatis et utilitatis servorum 178.
uxor 12. 14—16. 106. 117. 119. 132. 199. 248; legitima uxor 317. 318; servi uxor ancilla 96; tributaria uxor tributarii 320; filius uxorem ducens 15. 127; secunda uxor 114; u. ad alium maritum perveniens 146; res uxori a rege donatae 145; quidquid in nomine uxoris titulo dotali conscriptum 115; donatio in nomine uxoris conscripta 132; maritus si uxori aliquid donaverit 14. 146. 148; donatio in uxorem non infra anni circulum conscribenda 91; res extra dotem uxori conlatae 146; viri ab uxoribus donata percipientes *ib.*; uxoris volumtas, quae in maritum conferre voluerit 12. 148; res inter maritum et uxorem invicem date 148; maritus et uxor sibi hereditario succedentes 19. 127; vir uxorem habet in potestate 119; si maritus uxorem adulterandam cuicumque viro dedit 120; causam uxoris dicere 69; servi uxoris 16. 17. 128. 129; uxoris adulterium, uxor adultera 104. 106. 107. 179 *sq.*; uxoris veneficium, maleficium 179 *sq.*; uxores potionibus vel maleficiorum factionibus virorum mentes alienant 107; uxorem (iniuste) relinquere 117. 118; uxorem (post mortem) gravidam relinquere 132; uxori alienae adulterium inferre violenter 103; uxorem alicuius sollicitare 102; *cf.* 101; *v. etiam:* maritus, mulier, vir.

V.

vacantes campi 252.
vacuus: contra legis decretum conscriptum placitum sive definitio facta vacua et invalida reputetur 81.
valere: de scripturis valituris 78; scripturae, quae debeant valere 79; *cf.* 83.
vallum: v. in itinere publico rumpere 251.
vanescere 39.
vapulare 43. 194.
vastare: alienum ortum v. 235.
vaticinatores 181.
vegetare: mercennarium pro vegetando conmercio suscipere 295.
vehiculum 238; boves et vehiculum *ib.*
venalitas 72.
venator incantus 251.
vendere, vindere 8—10. 152. 155. 156. 157. 158. 181. 305. 307; pignus vendere 165; res vendendas tradere 5; res vendita 8. 144. 152; si episcopus aliquid de rebus ecclesiae preter consensum

ceterorum clericorum vendere presumserit 144; curialibus vel privatis inter se vendendi (*sc.* mancipia, terras *etc.*) licitum 158; (servi fiscales mancipia, terras) aliis servis nostris vendendi habeant potestatem 173; alienam rem vendere 8. 152. 153; rem per iudicium repetendam v. 158; inventum animal v. 258; rem furtivam v. 294; mancipia ab hostibus vendita 158. 159; bis venditus servus per fugam rediens in libertate permaneat 264; raptor venditus 100; vendendi aliquem potestatem habere 215; filias vendere 10. 154; ingenuus, qui se vendi permiserit 10. 153; ingenuum vendere 8. 153.

venditio, vinditio 7 *sqq.* 151 *sqq.* 173. 264. 290. 307; contractus vinditionis 152; venditio per scripturam facta 7. 151; v. violenter, per metum extorta 8. 151; necessitatem vinditionis extorquere 156; venditio sub dolo confecta 308; venditiones in irritum devocare 154; rescindere venditionem 155.

venditor, vinditor 8 *sqq.* 151 *sqq.* 308; v. (non) idoneus 9. 151; recepto pretio a venditore (vinditoribus) 144. 306; pretium cum venditore partiri 10. 158; venditor iuris alieni 8. 153.

veneficium 179. 205.

veneficus 72. 181. 182. 274.

venenata potio 182.

venenum: veneni poculum 182; venena conficere *ib.*

venia: veniam dare 273.

venire: ad iudicium v. 48; ad extimationem damni venire 241; contra pacta vel placita venire 79.

venundare 194.

verbera *ex. gr.* 43. 109. 119. 308.

verberari *ex. gr.* 48. 53. 64. 110. 111. 139; publice v. *cf.* publice.

verbum: voluntatem verbis promulgare 12. 82; discutere veritatem verborum 72.

veritas 61. 72. 178. 266. 296; veritatem dicere 77; indicia veritatis 52; indices veritatis 178; scripturae veritas 84. 220; iudicium veritatis 57.

verus: vera cognitio 77; vera dicendi et testificandi licentia 74; vera traditio 147; per scripturam aut testificationem id verum esse edoceat 166; scripturam veram esse confirmare 85.

vestimenta 141. 211. 293. 294.

vestis 182. 250; lesio vestis 250; vestis religionis 114; v. laicalis 112. 115.

via 251. 252; via publica 252; via, per quam rex ad civitatem sive ad provincias ire consuevit *ib.*; viam claudere, excludere 251. 252.

viare: viantes de pascuis expellere 238.

viator 238.

vicarius 55. 117. 228. 263. 297; v. comitis 52; iudex vel vicarius proximae civitatis aut territorii 263. — servus vicarius *(sc. qui alterius vice datur)* 137. 168. 308.

vicensimum caput exolvere 256; *cf.* decimae porcorum.

vicinus: vicini 181. 240—242. 249—251. 278. 288; conventus publicus vicinorum 258; inter heredes aut vicinos possessores intentio exorta 77; contestare vicinis 257; vicinorum contestatio 248; servi, qui aut vicini sint, aut de re cogniti habeantur 76; vicinum territorium 219; vicina domus 233.

vicissitudo: vicissitudines suas iniungere 47; — non requirat, quod donavit, neque vicissitudinem requirat 319.

victor (in iudicio) 53.

victus: communis v. filii cum patre 142; de fructibus decimam partem ad victum presumere 134.

vicus: per vicos et villas 110.

vidua 105. 108. 112. 182; viduam ingenuam absque regio iussu violenter dare marito 101. 102; raptus viduarum, vidua rapta 97. 98. 100; sollicitatores viduarum

101; viduae sacerdotum 145; vidua penitens, devota 111; vidua veste laicali deposita 115; viduae penitentes laicali veste vel coitu sorditatae 112.
viduitas: mater in viduitate permanens 16. 128; continentiam viduitatis cum benedictione sacerdotis profiteri 113.
vilicus *v.* villicus.
vilis: persona vilis 99; persona vilior 66; viliores 220; vile pretium 9. 152.
villa (*opp.:* civitas, vicus) 110. 259; domum, villam donare 319.
(villicus), vilicus 175. 228. 231. 264. 281. 292. 297.
vincere: victus (in iudicio) 53.
vinculatus 261.
vinculum *proprie:* 186. 187; *translat.:* 56; si scripturam exegerit, tale vinculum nihil firmitatis habebit 118; vincula definitionum 56; per placiti vinculum a iudice obligandus 68; cautionis emisso vinculo 292.
vindemiae 237.
vindicare: in iudicio v. 135; per evidentia signa locum v. 289; ancillam cum filiis v. 96; libertatem suam v. 265; suae potestati v. 156. 247; sibi v. 115. 124. 266. 267. 285. 308. — = *ulcisci, punire:* despectum propinquae v. 119; mortem v. 129. 211; vindicandi potestas 109; — = *defendere:* fur gladio se vindicans 211; ne christianus Iudeum vindicare vel tueri pertemtet 310.
vindicta 103. 106. 177. 181. 182. 184. 231. 270.
vinea, vineae 39. 77. 141. 182. 234. 236—239. 241. 277. 278. 283. 288.
vinum 163.
violare paternum, fraternum torum 116.
violatores sepulcrorum 293.
violenter: v. expellere possidentem 227; v. adulterium inferre *etc.* 103. 108; domum alienam v. ingredi 186; intra domum suam violenter includi 228; de altaribus servum, debitorem v. abstrahere 273; molina v. effringere 254; itineranti vel in opere rustico constituto aliquid v. inferre vel auferre 231; ingenuam absque regio iussu v. dare marito 101. 102; v. sibi coniuges sumere 113; venditio v. extorta 8. 151; donatio v. facta 145. 148.
violentia 114. 166. 183. 226—228. 237. 241; pro violentia conponere 236.
violentus 109. 166. 228. 238; ut violentum accusare 289; mors violenta 178.
vir *ex. gr.* 107. 177. 144. 248; = *maritus* 16. 88. 96. 97. 118. 119. 120. 140; vir uxorem habet in potestate 129; quidquid a viro dotali titulo conscriptum 115; dos a viro accepta 118; donatio a viro percepta 115; quae viri ab uxoribus donata perceperint 146; scriptura sub metu viri conscripta 117; donatio violenter a viro exacta 148; divortium inter mulierem et virum 119; mulier a viro reppudiata 117; *cf.* 118; vir prior 118; mulier de viro suo certis agnoscat indiciis, si vere mortuus fuerit 96; *v. etiam* maritus, mulier, uxor.
virginitas 98.
virgo, virgines: virginem ingenuam violenter adulterio polluere 108; raptus virginum, virginem rapere 97. 98; — virgines sacrae 112; devotae Deo virgines 113; devota virgo 111; virgo veste laicali deposita 115.
vis: per vim extorquere aliquid 81. 145. 151; vires = *facultas, bona:* peculium a manumissore, prout vires habuerit, concedatur 307; fisci vires 42. 173. 251.
visitare: medicum pro infirmo visitando poscere 292.
vita *ex. gr.:* v. conprobetur 131; dum propriam vitam tuetur, parricidium admittens 202; vita tantum concessa 119; vitam, vitae, ad vitam reservare 184.

201. 313; — vitae communis mores 113.
vitiosus bos, quadrupes *etc.* 248. 249.
vivere: filius X diebus vivens 131; filius cum patre in commune vivens 132; testamentum viventis 221; reum reservare viviturum 305.
volumina librorum 82.
(voluntarie), volumtarie 238; v., non casu 195.
voluntas, volumtas 38. 87. 97. 117. 147. 213. 221. 244; mala volumtas 193. 200; crimen videri non potest, quod non est ex volumtate commissum 237; volumtas homicidii 192; *cf.* 195. 196. 201; ex volumtate aliquid admittere 294; iudex voluntate sua iudicans edictum transgressus 318; — = *voluntas auctoris definitionis cuiusdam:* v. (manumittentis) III aut V testium testimonio conprobetur 168; v. (donantis) 12. 148; voluntatem *(donationem post obitum)* inmutare licentiam habent, quia similitudo est testamenti 12. 148; ultimae volumtates 82; extrema volumtas sive autoris et testium manu subscripta sive utrarumque partium signis roborata sive tantummodo verbis coram probationem promulgata 82; *cf.* 12; scriptis, testibus alligare suam volumtatem 125; v. servis insinuare 83; presentibus testibus suam ordinare v. 125; per testes suam alligare v. 84; de defunctorum voluntatibus conscribendis 78; scripta volumtas 83; v. propria manu conscripta 83; volumtatem edere 82; v. defuncti publicare 83; v. d. supprimere *ib.*; v. d. celare vel falsare 221; in itinere aut in expeditione publica morientis volumtas 82; *cf.* testamentum.
vota: ad secundi coniugii vota festinare 94.
vox: maternam vocem adserere 119.
vulnerare 191. 245.
vulnus 185. 190; vulneris conpositio 191; vulnus curare 292.

ADDENDUM.

P. XIV. infra post: 'cursivis quae dicuntur'. adde: 'In codice omissa inter signa < > *addidi'.*

HANNOVERAE. TYPIS CULEMANNORUM.